ASES II. INTERNATIONAL CULTURE, ART AND LITERATURE CONGRESS

CONFERENCE BOOK

EDITOR Doç. Dr. Dilara KARAKAŞ TABAK

ASES II. INTERNATIONAL CULTURE, ART AND LITERATURE CONGRESS

FEBRUARY 07-09, 2025,
IZMIR, TURKIYE

EDITOR: DOC. DR. DILARA KARAKAŞ TABAK

COPYRIGHT © 2025
BY ASES CONGRESS ORGANIZATION
PUBLISHING COMPANY LIMITED
ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.
ASES PUBLICATIONS – 2025©

20.02.2025
ISBN: 978-625-95560-9-3

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

ASES II. INTERNATIONAL CULTURE, ART AND LITERATURE CONGRESS

DATE AND PLACE

FEBRUARY 07-09, 2025,

IZMIR, TURKIYE

ORGANIZATION

ASES

(ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES)

LANGUAGES

TURKISH, ENGLISH, RUSSIAN

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSEGUL TURK

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DILARA KARAKAS TABAK

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SECIL KARTOPU

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AHMET DEMIREL

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITE (TURKIYE)

Assist. Prof. AYNURE ELIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assist. Prof. AYSEGUL PARALI

SELCUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. Raveenthiran VIVEKANANTHARASA

THE OPEN UNIVERSITY OF SRI LANKA (SRI LANKA)

Lect. SAYARA YERGESHOVA

KHOJA AKHMET YASSAWI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. ALI OSMAN ALAKUS

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BANU YAZGAN INANC

TOROS UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BEJTULLA DEMIRI

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. EMRULLAH FATIS

AHI EVRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. IOSEFINA BLAZSANI BATTO

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES (AZERBAIJAN**)**

Prof. Dr. MEHMET SERKAN UMUZDAS

TOKAT GAZIOSMANPASA UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MINE KAYA KEHA

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MOHAMMAD WAHEEB

THE HASHEMITE UNIVERSITY (JORDAN)

Prof. Dr. MORAKENG EDWARD KENNETH LEBAKA

UNIVERSITY OF ZULULAND (SOUTH AFRICA)

Prof. Dr. MUKADDER BOYDAK OZAN

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NURETTIN KONAR

HALIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SABRI KARADOGAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN OZCELIK

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SENGUL KOCAMAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. QASIM HACIYEV

AZERBAYCAN ULUSAL BILIMLER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. VIOLETA MADZOVA

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. ALI KORKUT ULUDAG

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSE SEZER

BILECIK SEYH EDEBALI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BURCU UZUM

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DESISLAVA VARADZHAKOVA

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES (BULGARIA)

Assoc. Prof. DERYA SAHIN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DERYA UZUN AYDIN

BATMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DR. C. VIJAI

VEL TECH RANGARAJAN DR. SAGUNTHALA R&D INSTITUTE OF SCIENCE AND TECH (INDIA)

Assoc. Prof. ERHAN YILDIRIM

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HATICE BURCIN SOLT

ZONGULDAK BULENT ECEVIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. IPEK FATMA CEVIK

USKUDAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NAZAN DUZ

UŞAK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZCAN DEMIR

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZLEM ARDA

ISTANBUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SERAP UNAL

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SOFO TAVADZE

BATUMI ART STATE UNIVERSITY (GEORGIA)

Assoc. Prof. SUKRAN KARACA

SIVAS CUMHURIYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. VICTORIA ROCACIUC

INSTITUTE OF CULTURAL HARITAGE (MOLDOVA)

Assoc. Prof. ZUHAL AKMESE

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FULYA SAVAS

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. PELIN ELCIK YORGANCIOGLU

ULUDAG UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. AHMERT GALIP YUCEL

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. MAJA VIZJAK

FACULTY OF ECONOMICS AND TOURISM (CROATIA)

Dr. MONICA MASTRANTONIO

UNIVERSITY OF YORK (ABD)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	28	45,90%
AZERBAIJAN	26	42,62%
ROMANIA	3	4,91%
PAKISTAN	2	3,30%
IRANIAN	1	1,65%
AFRICA	1	1,65%
TOTAL	**61**	**100**

CONFERENCE STATISTICS

ASES II. INTERNATIONAL CULTURE, ART AND LITERATURE CONGRESS

FEBRUARY 07-09, 2025, IZMIR, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

09.02.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Assist. Prof. Ayşe ÖNUÇAK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Ayşe ÖNUÇAK	Sakarya Üniversitesi	THE ETERNAL RETURN IN MINOAN CULTURE: ARCHETYPES OF THE DOUBLE AXE AND THE LABYRINTH
Lect. Dr. Mehmet Hakan BİTMEZ	Harran Üniversitesi	THE ALIENATION IN THE MODERN CITY: GIACOMETTI AND GORMLEY'S FIGURATIVE SCULPTURES
Eda Gül ÖZMEN HALİS Lect. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL	Munzur Unıversity Hakkari University	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DIGITAL HERITAGE LITERATURE: TRENDS AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH WEB OF SCIENCE DATA
Assist. Prof. Mehmet Kemal İÇDEN	Harran Üniversitesi	RODIN and MODIGLIANI: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE UNFINISHED REPRESENTATIONS OF THE EYES
Eda Gül ÖZMEN HALİS Lect. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL	Munzur Unıversity Hakkari University	VIRTUAL MUSEUM RESEARCH BASED ON WEB OF SCIENCE DATA: A LITERATURE ANALYSIS
Sevil JAHED	Gazi Üniversitesi	IMPROVING GREEN BUILDING CERTIFICATION PROCESSES WITH AI SOLUTIONS
Assist. Prof. Ayşegül PARALI Fatma İNNECİ	Selçuk Üniveristesi	COMMODIFICATION OF COSTUMES AND ACCESSORIES USED IN TV SERIES AND MOVIES

09.02.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Assist. Prof. Ferhat UZUNKAYA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Ferhat UZUNKAYA	Ardahan Üniversitesi	SEMANTIC REPRESANTATION IN ARIF NİHAT ASYA'S POEM "CHILD AND TREE"
Neriman KILIÇ Assoc. Prof. Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	IN THE CONTEXT OF THE RENEWAL OF CULTURAL MEMORY SİVAS ATATÜRK AND CONGRESS MUSEUM
Asena TÜRKEÇ Assist. Prof. E. Candan İRİ	Süleyman Demirel Üniversitesi	EDİP CANSEVER'İN "UMUTSUZLAR PARKI" VE "TRAGEDYALAR" ADLI ŞİİRLERİNDE YABANCILAŞMA
Hatice ÇİFCİ TOLU Assist. Prof. E. Candan İRİ	Süleyman Demirel Üniversitesi	A PSYCHOANALYTICAL APPROACH TO MEHMET RAUF'S NOVEL EYLÜL
Assoc. Prof. Adnan ESENYEL	Düzce Üniversitesi	SURRENDERING TO UNAMUNO'S FOG: THE MEANING OF LIFE AND THE IRONY OF FICTION
Akif ŞANLI	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	PERCEPTION OF CHANGE IN ALEV ALATLI'S SCRÖDINGER'S CAT NOVEL
Aynur BƏDƏLOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE NOVEL "SNOWY PASS" AS AN EXPRESSION OF NATIONAL SPIRITUALITY

09.02.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Dr. Ülker BAHSIYEVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Aygun AHMADOVA Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ALI VALIYEV'S ARTISTIC CREATION IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE
Assoc. Prof. Aygun AHMADOVA Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	REPRESENTATIVE GENRE IN THE PERIOD OF DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN LITERATURE. SADNIK PASHA PIR SULTANLI
Assoc. Prof. Meleyke MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi	TRADITIONAL METHODS AND RITUALS FOR PROTECTION AGAINST THE EVIL EYE IN THE FOLK CULTURE OF WESTERN AZERBAIJAN
Dr. Ülker BAHSIYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	AZERBAIJAN NATIONAL FOLKLORE (BASED ON THE RESEARCH OF M. IBRAHIMOV)
HƏSƏNOVA Leyla Ziyafət qızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	KITABI-DƏDƏ QORQUD DASTANININ TƏDRISINI ZƏRURI EDƏN SƏBƏBLƏR
Dr. Ülker BAHSIYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	SCIENTIFIC RESEARCH OF MIRZA IBRAHIMOV
Günel HÜMMƏTOVA (PƏNİYEVA) Saleh	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	“ZƏNCİNİN ARZULARI” POEMASININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Dr. Sevinc Aşur kızı KASIMOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi	PERFORMANCE TRADITIONS IN NOWRUZ CELEBRATIONS IN AZERBAIJAN

09.02.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman QULIYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Aynur Murad gizi NAMAZOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	GENERAL OVERVIEW OF SUBSTITUTIONS IN THE OGHZ GROUP OF TURKIC LANGUAGES
Gumral Nizami kızı MİRZEYEVA	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi	THE LIFE AND LITERARY PERSONALITY OF CAVANSIR YUSIFLI
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE LIFE AND LYRICS OF GENGHIS DAGJI
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	PROSE WORKS OF ABAY KUNANBAYEV
Nizami ADIŞİRİNOV	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi	THE RITUAL CODE OF THE STORY “ALI KISHI” IN THE “KOROGLU” EPIC
MEHDIYEVA Mətanət Bahadur qızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	INTEGRATIVE TEACHING OF SYNTACTIC UNITS IN PRIMARY CLASSES
Assist. Prof. Könül EYVAZOVA	Bakü Devlet Üniversitesi	THE TRADITION OF WRITING ENCYCLOPEDIC WORKS IN ARABIC LITERATURE: A STUDY OF EL-KALKAŞANDÎ’S “SUBH AL-A‘SHÂ

09.02.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:1 / MODERATOR
Dr. Özlem ÖZTOK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Ayşegül AYYILDIZ ASİL Abdurrahman ASİL	Hakkari Üniversitesi Selahaddin Eyyubi Ortaokulu	ANALYSIS OF CIN ALI BOOKS IN THE CONTEXT OF LEARNING APPROACHES
Ahmed Baki ŞAFAK Assist. Prof. Demet SOYLU	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	A STUDY ON INFORMATION SECURITY THE CASE OF UNIVERSITY LIBRARY DIRECTORS IN ANKARA
Assoc. Prof. Ayşegül AYYILDIZ ASİL Abdurrahman ASİL	Hakkari Üniversitesi Selahaddin Eyyubi Ortaokulu	THE LITTLE MATCH GIRL: CHILD POVERTY FROM A FAIRYTALE TO REALITY
Dr. Özlem ÖZTOK	MEB	JEALOUSY AND ENVY IN THE NOVEL VAH
Assist. Prof. Sevda GÜL	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	INTEGRATION OF BIOMIMICRY AND NATURE ILLUSTRATIONS IN TATTOO DESIGN
Lect. Dr. Sabanur YILMAZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	LATİFE TEKİN'İN ZAMANSIZ ADLI ROMANINDA BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK
Dr. Özlem ÖZTOK	MEB	RE-READING THE NOVEL KÂBUS IN THE LIGHT OF RECEPTION AESTHETICS
Assist. Prof. Yılmaz KAVAL	Munzur Üniversitesi	HARPUT KALESİ EFSANELERİNİN TEMATİK ANALİZİ
Halide MEMMEDOVA	ANAS Folklor Enstitüsü	AZERBAYCAN FOLKLORUNDA BULUNAN BAZI ATASÖZLERİNİN "KELÎLE VE DİMNE" ESERİYLE BENZERLİĞİ ÜZERİNE
Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ALLEGORICAL WORKS AND THEIR FEATURES

09.02.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:2 / MODERATOR
Assist. Prof. Simten DEMIRKOL

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Res. Assist. Alev BEYAZOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi	LOOKING AT RITUAL THROUGH THE BODY: PİNA BAUSCH "VOLLMOND" PERFORMANCE
Assist. Prof. Simten DEMIRKOL	Anadolu University	FROM STAGE TO STORY: FAN FICTION, K-POP, AND THE JOURNEY OF STAGE PERSONA INTO FICTION
Lect. Beril REİS	Ege University	CERAMICS AS A TOOL OF SUSTAINING UNDERWATER LIFE ON LAND
Feyza Nur KURAN Nilsu IŞIK	Istanbul Nisantası University	THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF FEMALE ACADEMICIANS FORMAL DRESS PREFERENCES: A STUDY AT İSTANBUL NİŞANTAŞI UNIVERSITY
İrem Usman ÖZTÜRK	Dokuz Eylül Ünivesitesi	DONNA HARAWAY AND THE ONTOLOGICAL RECONSTRUCTION OF THE NON-HUMAN: FRANKENSTEIN AND A POST-HUMANIST FRAMEWORK
Assist. Prof. Dilber YILDIZ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	RECYCLING WOMEN'S SOCK WASTE: DECORATIVE IDEAS WITH NATURAL MATERIALS

09.02.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:3 / MODERATOR
Doc. Könül Ələddin qızı MƏMMƏDOVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Emil Raul oğlu AGAYEV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE ROLE OF INQUIRY AND RESEARCH BASED LEARNING IN FINE ARTS TEACHING METHODOLOGY
Doc. Könül Ələddin qızı MƏMMƏDOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	SAĞLAMLIQLARI MƏHDUD OLAN UŞAQLARIN TƏHSİLƏ CƏLB OLUNMA İMKANLARI
Arzu KƏRİMOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	METHODOLOGICAL WORK IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION
Dr. Ülker BAHSIYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ISSUES OF 19TH CENTURY AZERBAIJANI LITERATURE IN M.IBRAHIMOV'S SCIENTIFIC AND THEORETICAL MEETINGS
Pəri PAŞAYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE ROLE OF SYNONYMS IN ENRICHING THE VOCABULARY OF PRIMARY STUDENTS IN AZERBAIJAN LANGUAGE LESSONS
Dr. Ülker BAHSIYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE PLACE OF THE CREATIVE WORKS OF N. VAZIROV AND A. BAKIKHANOV IN THE 19TH CENTURY AZERBAIJAN LITERATURE

09.02.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:4 / MODERATOR
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. MORAKENG EDWARD KENNETH LEBAKA	University of South Africa	THE MEANING OF INDIGENOUS MUSIC WITHIN BAPEDI PEOPLE'S CULTURAL CONTEXT, LIMPOPO PROVINCE IN SOUTH AFRICA.
Dr. Irına-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	THE SIGNAL-MAN BY CHARLES DICKENS: AN ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	THE PROPHET (PBUH): A REVIEW OF TEACHING METHODS
Dr. Irına-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES IN THE VOYAGE OUT BY VIRGINIA WOOLF
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	A CRITICAL REVIEW OF MODERN AND CREATIVE METHODS FOR DEVELOPING INTERFAITH RELATIONS
Dr. Irına-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	THE IMAGE OF MEN AND WOMEN CHARACTERS IN GRAHAM SWIFT'S WORKS
Yousef KARIMI		TURK (TOPCA`AN AND MEANING)
Baqıtkül Altınbekqızı JUBANÏYaZOVA	№102 орта мектебі	THE EFFECTIVENESS OF INVOLVING STUDENTS IN RESEARCH WORK IN HISTORY LESSONS

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Ayşe ÖNUÇAK	THE ETERNAL RETURN IN MINOAN CULTURE: ARCHETYPES OF THE DOUBLE AXE AND THE LABYRINTH	1
Mehmet Hakan BİTMEZ	THE ALIENATION IN THE MODERN CITY: GIACOMETTI AND GORMLEY'S FIGURATIVE SCULPTURES	3
Eda Gül ÖZMEN HALİS Lect. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DIGITAL HERITAGE LITERATURE: TRENDS AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH WEB OF SCIENCE DATA	5
Eda Gül ÖZMEN HALİS Lect. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL	VIRTUAL MUSEUM RESEARCH BASED ON WEB OF SCIENCE DATA: A LITERATURE ANALYSIS	15
Mehmet Kemal İÇDEN	RODIN and MODIGLIANI: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE UNFINISHED REPRESENTATIONS OF THE EYES	24
Sevil JAHED	IMPROVING GREEN BUILDING CERTIFICATION PROCESSES WITH AI SOLUTIONS	33
Ferhat UZUNKAYA	SEMANTIC REPRESANTATION IN ARIF NIHAT ASYA'S POEM "CHILD AND TREE"	41
Beril REİS	CERAMICS AS A TOOL OF SUSTAINING UNDERWATER LIFE ON LAND	48
Asena TÜRKEÇ Assist. Prof. E. Candan İRİ	ALIENATION IN EDİP CANSEVER'S POEMS "UMUTSUZLAR PARKI" AND "TRAGEDYALAR"	50
Hatice ÇİFCİ TOLU Assist. Prof. E. Candan İRİ	A PSYCHOANALYTICAL APPROACH TO MEHMET RAUF'S NOVEL EYLÜL	64
Adnan ESENYEL	SURRENDERING TO UNAMUNO'S FOG: THE MEANING OF LIFE AND THE IRONY OF FICTION	73

Akif ŞANLI	PERCEPTION OF CHANGE IN ALEV ALATLI'S SCRÖDINGER'S CAT NOVEL	75
Aynur BƏDƏLOVA	THE NOVEL "SNOWY PASS" AS AN EXPRESSION OF NATIONAL SPIRITUALITY	77
Aygun AHMADOVA Shukur kızı	ALI VALIYEV'S ARTISTIC CREATION IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE	80
Aygun AHMADOVA Shukur kızı	REPRESENTATIVE GENRE IN THE PERIOD OF DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN LITERATURE. SADNIK PASHA PIR SULTANLI	87
Meleyke MEMMEDOVA	TRADITIONAL METHODS AND RITUALS FOR PROTECTION AGAINST THE EVIL EYE IN THE FOLK CULTURE OF WESTERN AZERBAIJAN	93
Ülker BAHSIYEVA	AZERBAIJAN NATIONAL FOLKLORE (BASED ON THE RESEARCH OF M. IBRAHIMOV)	110
Ülker BAHSIYEVA	SCIENTIFIC RESEARCH OF MIRZA IBRAHIMOV	115
HƏSƏNOVA Leyla Ziyafət qızı	KITABI-DƏDƏ QORQUD DASTANININ TƏDRISINI ZƏRURI EDƏN SƏBƏBLƏR	118
Günel HÜMMƏTOVA (PƏNİYEVA) Saleh	“ZƏNCİNİN ARZULARI” POEMASININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	120
Sevinc Aşur kızı KASIMOVA	PERFORMANCE TRADITIONS IN NOWRUZ CELEBRATIONS IN AZERBAIJAN	122
Aynur Murad gizi NAMAZOVA	GENERAL OVERVIEW OF SUBSTITUTIONS IN THE OGHZ GROUP OF TURKIC LANGUAGES	135
Gumral Nizami kızı MİRZEYEVA	THE LIFE AND LITERARY PERSONALITY OF CAVANSIR YUSIFLI	137
Elman QULIYEV	THE LIFE AND LYRICS OF GENGHIS DAGJI	145
Elman QULIYEV	PROSE WORKS OF ABAY KUNANBAYEV	151
Nizami ADISIRINOV	THE RITUAL CODE OF THE STORY “ALI KISHI” IN THE “KOROGLU” EPIC	155
MEHDIYEVA Mətanət Bahadur qızı	INTEGRATIVE TEACHING OF SYNTACTIC UNITS IN PRIMARY CLASSES	164
Könül EYVAZOVA	THE TRADITION OF WRITING ENCYCLOPEDIC WORKS IN ARABIC LITERATURE: A STUDY OF EL-KALKAŞANDÎ'S "SUBH AL-A‘SHÂ	165
Irına-Ana DROBOT	THE SIGNAL-MAN BY CHARLES DICKENS: AN ANALYSIS	167
Ayşegül AYYILDIZ ASİL Abdurrahman ASİL	ANALYSIS OF CIN ALI BOOKS IN THE CONTEXT OF LEARNING APPROACHES	170
Ayşegül AYYILDIZ ASİL Abdurrahman ASİL	THE LITTLE MATCH GIRL: CHILD POVERTY FROM A FAIRYTALE TO REALITY	184

Ahmed Baki ŞAFAK Demet SOYLU	A STUDY ON INFORMATION SECURITY THE CASE OF UNIVERSITY LIBRARY DIRECTORS IN ANKARA	191
Özlem ÖZTOK	RE-READING THE NOVEL KÂBUS IN THE LIGHT OF RECEPTION AESTHETICS	209
Özlem ÖZTOK	JEALOUSY AND ENVY IN THE NOVEL VAH	211
Sevda GÜL	INTEGRATION OF BIOMIMICRY AND NATURE ILLUSTRATIONS IN TATTOO DESIGN	213
Sabanur YILMAZ	LATİFE TEKİN'İN ZAMANSIZ ADLI ROMANINDA BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK	214
Yılmaz KAVAL	HARPUT KALESİ EFSANELERİNİN TEMATİK ANALİZİ	216
Halide MEMMEDOVA	ON THE SIMILARITY OF SOME PROVERBS FOUND IN AZERBAIJAN FOLKLORE AND "KELILAH AND DIMNE"	217
Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	ALLEGORICAL WORKS AND THEIR FEATURES	222
Alev BEYAZOĞLU	LOOKING AT RITUAL THROUGH THE BODY: PINA BAUSCH "VOLLMOND" PERFORMANCE	224
Simten DEMIRKOL	FROM STAGE TO STORY: FAN FICTION, K-POP, AND THE JOURNEY OF STAGE PERSONA INTO FICTION	226
Feyza Nur KURAN Nilsu IŞIK	THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF FEMALE ACADEMICIANS FORMAL DRESS PREFERENCES: A STUDY AT ISTANBUL NISANTASI UNIVERSITY	228
İrem Usman ÖZTÜRK	DONNA HARAWAY AND THE ONTOLOGICAL RECONSTRUCTION OF THE NON-HUMAN: FRANKENSTEIN AND A POST-HUMANIST FRAMEWORK	230
Emil Raul oğlu AGAYEV	THE ROLE OF INQUIRY AND RESEARCH BASED LEARNING IN FINE ARTS TEACHING METHODOLOGY	242
Könül Ələddin qızı MƏMMƏDOVA	SAĞLAMLIQLARI MƏHDUD OLAN UŞAQLARIN TƏHSİLƏ CƏLB OLUNMA İMKANLARI	245
Arzu KƏRİMOVA	METHODOLOGICAL WORK IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION	247
Pəri PAŞAYEVA	THE ROLE OF SYNONYMS IN ENRICHING THE VOCABULARY OF PRIMARY STUDENTS IN AZERBAIJAN LANGUAGE LESSONS	252
Ülker BAHSIYEVA	ISSUES OF 19TH CENTURY AZERBAIJANI LITERATURE IN M.IBRAHIMOV'S SCIENTIFIC AND THEORETICAL MEETINGS	257

Ülker BAHSIYEVA	THE PLACE OF THE CREATIVE WORKS OF N. VAZIROV AND A. BAKIKHANOV IN THE 19TH CENTURY AZERBAIJAN LITERATURE	259
MORAKENG EDWARD KENNETH LEBAKA	THE MEANING OF INDIGENOUS MUSIC WITHIN BAPEDI PEOPLE'S CULTURAL CONTEXT, LIMPOPO PROVINCE IN SOUTH AFRICA	262
Irına-Ana DROBOT	THE IMAGE OF MEN AND WOMEN CHARACTERS IN GRAHAM SWIFT'S WORKS	263
Naseem AKHTER	A CRITICAL REVIEW OF MODERN AND CREATIVE METHODS FOR DEVELOPING INTERFAITH RELATIONS	267
Irına-Ana DROBOT	PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES IN THE VOYAGE OUT BY VIRGINIA WOOLF	268
Naseem AKHTER	THE PROPHET (PBUH): A REVIEW OF TEACHING METHODS	272
Yousef KARIMI	TURK (TOPÇA`AN AND MEANING) (TOPÇA`AN : HISTORY)	273
Baqıtkül Altınbekqızı JUBANÏYaZOVA	THE EFFECTIVENESS OF INVOLVING STUDENTS IN RESEARCH WORK IN HISTORY LESSONS	274
Dilber YILDIZ	RECYCLING WOMEN'S SOCK WASTE: DECORATIVE IDEAS WITH NATURAL MATERIALS	280
Ayşegül PARALI Fatma İNNECİ	COMMODIFICATION OF COSTUMES AND ACCESSORIES USED IN TV SERIES AND MOVIES	294
Neriman KILIÇ Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI	IN THE CONTEXT OF THE RENEWAL OF CULTURAL MEMORY SİVAS ATATÜRK AND CONGRESS MUSEUM	312

THE ETERNAL RETURN IN MINOAN CULTURE: ARCHETYPES OF THE DOUBLE AXE AND THE LABYRINTH

MİNOS KÜLTÜRÜNDE SONSUZ DÖNGÜ: ÇİFT UÇLU BALTA VE LABİRENT ARKETİPLERİ

Ayşe ÖNUÇAK

[1]Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü, Orcid: 0000-0002-6827-2649

Özet

Minos uygarlığının sembolik dünyasında yer alan çift uçlu balta (labyris), özellikle yılanlı tanrıça figürüyle ilişkilendirilerek doğurganlık, dönüşüm ve sonsuz döngü kavramlarını yansıtır. Bu balta, tıpkı iki zirveli dağın ya da iki yılanın bir araya gelmesinde olduğu gibi, karşıt güçleri birleştiren bir eksen işlevi görür. "Labirent" kavramı da bu eksenle yakından bağlantılıdır ve kimi araştırmacılara göre sözcük kökeni bakımından "labyris" ile etimolojik veya anlamdaş bir çerçevede değerlendirilir. Çift uçlu balta, boğa kurban etme ritüelleriyle de ilintili olsa bile, Minos kültüründe yılanlı tanrıçanın elinde hem yaratıcı hem de yok edici gücü bünyesinde barındıran dişil prensibi temsil eder. Dağlar, mağaralar ve labirentlerin iç içe geçmiş sembolizmi, Guenon'un mağara ve labirent ilişkisine dair yorumları perspektifinde değerlendirilir. Guenon, mağarayı sadece "ölüm"le değil "doğum"la da ilişkilendirir; karanlıktan aydınlığa geçiş, inisiyasyon sürecinin bir parçası olarak görülür. Bu geçişin mekânsal ifadesi, labirentten geçerek "ikinci doğum"un gerçekleştiği mağaraya varma mitini ortaya koyar. Çift uçlu baltanın dişil tanrıçayla kaynaşması, labirentle girilen zorlu yolculukta hem yaşam-ölüm sarmalını hem de maddi ve manevi alanlar arasındaki eşik deneyimini simgeler. Guenon'un ifadesiyle, bu tür mekânlar "makrokozmik ve mikrokozmik tüm üst ve alt durumları" birleştiren merkezi bir noktaya işaret eder. Minos inancında tapınak görevi gören mağaraların, sütun dikitlerinde sıklıkla çift balta çizimleri bulunması, labirent kavramının doğurganlığın, tarım festivallerinin ve yenilenmenin kutlandığı törenlerle de bağlantılı olduğunu ortaya koyar. Tanrıçanın elinde iki yılan tutması gibi, çift uçlu balta da bir "aracın" ötesinde, dişil gücün yaratıcı-kaotik doğasını yansıtır. Girit labirentinin rahim ve doğurgan eşik metaforu, bu aracın yeryüzü ile yeraltı, düzen ile kaos arasındaki geçişi dengeleyen bir "axis mundi" hâline gelmesine olanak tanır. Böylelikle çift uçlu balta ve labirent, Minoan kültüründe sonsuz döngünün kalbinde buluşur: Ölüm ve yaşam, karanlık ve ışık, kaos ve kozmos arasındaki geçişleri yönetir. Ana tanrıçayla özdeşleşen bu bütüncül güç, mağara veya labirent içine girip çıkan inisiye için bir yeniden doğum imkânı sunar. Sonuç olarak, dişil prensibin merkezinde yer alan çift uçlu balta, labirent yolculuğuyla birleşerek evrenin döngüsel ritmini bir arada tutan önemli bir arketipik motif görevi görür.

Anahtar kelimeler: Çift Uçlu Balta, Labirent, Minos Kültürü, Yılanlı Tanrıça, Mağara, Sonsuz Döngü

Abstract

Within the symbolic realm of Minoan civilization, the double axe (labyris) reflects concepts of fertility, transformation, and the eternal cycle, especially through its association with the snake goddess figure. Much like the convergence of twin-peaked mountains or two serpents, this axe functions as an axis that unites opposing forces. The notion of the "labyrinth" is closely linked to this axis and is, according to some researchers, examined etymologically or semantically alongside labyris. Although the double axe is also related to bull-sacrifice rituals, in Minoan culture it primarily symbolizes the female principle—both creative and destructive—when wielded by the snake goddess.

The interwoven symbolism of mountains, caves, and labyrinths is analyzed here through the lens of Guenon's commentary on the relationship between caves and labyrinths. Guenon views the cave not solely as linked to "death" but also to "birth"; the passage from darkness into light is seen as part of an initiation process. Spatially, this transition is embodied in myths describing travel through the labyrinth and arriving at the cave where "second birth" occurs. The merging of the double axe with the snake goddess underscores both the life-death cycle and the threshold experience between material and spiritual realms. According to Guenon, such spaces point to a central locus that "unifies all upper and lower states in both the macrocosmic and microcosmic sense." In Minoan belief, caves that served as sanctuaries often contained depictions of the double axe on stalagmite columns, revealing links between the labyrinth concept and rituals celebrating fertility, agricultural festivals, and renewal. Similar to the two serpents the goddess holds, the double axe embodies more than a mere "instrument," instead reflecting the creative-chaotic nature of feminine power. The womb-like metaphor of the Cretan labyrinth symbolizes a generative threshold, enabling this instrument to stand as an axis mundi balancing transitions between earth and underworld, order and chaos. Consequently, the double axe and the labyrinth converge at the heart of the eternal cycle in Minoan culture, governing the passages between life and death, darkness and light, chaos and cosmos. This comprehensive power—identified with the mother goddess—offers the initiate entering a cave or labyrinth the possibility of rebirth. Ultimately, the double axe, situated at the core of the feminine principle, merges with the labyrinth journey to serve as a key archetypal motif that upholds the cyclical rhythm of the cosmos.

Keywords: Double Axe, Labyrinth, Minoan Culture, Snake Goddess, Cave, Eternal Return

THE ALIENATION IN THE MODERN CITY: GIACOMETTI AND GORMLEY'S FIGURATIVE SCULPTURES

MODERN KENTTE YABANCILAŞMA: GİACOMETTİ VE GORMLEY'İN FİGÜRATİF HEYKELLERİ

Mehmet Hakan BİTMEZ

Öğr.Gör.Dr, Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü,

ORCİD: 0000-0002-0109-9781

Özet

Modernizm ile birlikte kentler görkemli özeliklerini kaybederek, cadde, köprü, kavşak ve otoyollarla kuşatılıp, daha işlevsel bir yapıda tasarlanmaya başlanmıştır. Bunun yanında kent sakinlerinin hizmetine sunulan alışveriş merkezleri, müze, restoran, kafe, sinema ve park gibi kamuya açık sosyalleşme mekânları, gelenekçi toplumsal pratiklerin de değişmesine yol açmıştır. Kentlerin yapısındaki bu dönüşümlerle beraber, kentte yaşayanlar fiziksel anlamda birçok noktada birbirilerine temas etseler de aslında kentin akışkanlığı içerisinde zihinsel olarak birbirlerinden uzaklaşmıştır. Yaşamlarını çoğunlukla konut, iş yeri ve çok az da boş zaman üçgeninde geçiren kentli yurttaşlar, kaçınılmaz olarak, Modernizm ile beliren gelip geçicilik, yalnızlaşma ve yabancılaşma gibi kavramlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Yaşanan bu gelişmelerden sonra XX. Yüzyıl'da birçok sanatçı, yabancılaşma kavramından hareketle, sanatsal üretimler yapmaya başlamıştır. Bu kavrama kayıtsız kalamayan sanatçılardan biri olan heykeltıraş Alberto Giacometti, modern kent yaşamına özgü yabancılaşma kavramı ile insanın yalnız ve kırılganlığı arasında bir bağ kurarak, ince ve uzun formlarda figüratif heykeller üretmiştir. Giacometti'nin figürleri dikkatli incelendiğinde, kalabalık kent mekânlarında kimliğini kaybetmiş bireylerin, ruhsal ve biçimsel yansımaları açıkça görülmüştür. Günümüz sanatçılarından Antony Gormley ise, yabancılaşma kavramını, kalabalıklar arasında hareketsiz ve ifadesiz öylece duran heykeller üreterek ele almıştır. Sanatçının yapmış olduğu figüratif heykellere bakıldığında, insan bedeninin yalnız ve zayıf yapısı ile kentin dinamik ve yoğun yapısı arasında zıtlık oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, kısaca kentlerin fiziksel ve toplumsal değişimleri ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan "Yabancılaşma" kavramı ele alınmış, ayrıca kavramın iki farklı dönemde ve teknikte figüratif heykel üreten Giacometti ve Gormley'in sanatına yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, kent, yabancılaşma, heykel, figür

Abstract

With modernism, cities lost their majestic features and began to be designed in a more functional structure, surrounded by streets, bridges, intersections and highways. In addition, public socializing spaces such as shopping malls, museums, museums, restaurants, cafes, cinemas and parks, which are open to the public, have led to a change in traditional social practices. With these transformations in the structure of cities, although urban dwellers are in physical contact with each other at many points, they have actually become mentally distanced

from each other in the fluidity of the city. Urban citizens, who spend their lives mostly in the triangle of residence, workplace and very little leisure time, have inevitably had to confront concepts such as impermanence, isolation and alienation that emerged with modernism.

Following these developments, many artists in the twentieth century began to produce artistic works based on the concept of alienation. Sculptor Alberto Giacometti, one of the artists who could not remain indifferent to this concept, produced figurative sculptures in thin and long forms by establishing a connection between the concept of alienation specific to modern urban life and the loneliness and fragility of human beings. When Giacometti's figures are carefully analyzed, the spiritual and formal reflections of individuals who have lost their identity in crowded urban spaces are clearly seen. Antony Gormley, one of today's artists, has dealt with the concept of alienation by producing sculptures that stand motionless and expressionless among the crowds. Looking at the figurative sculptures made by the artist, it is observed that he creates a contrast between the lonely and weak structure of the human body and the dynamic and dense structure of the city. In this study, the physical and social changes of cities and the concept of “Alienation” that emerged as a result of these changes are briefly discussed, and the reflections of the concept on the art of Giacometti and Gormley, who produced figurative sculptures in two different periods and techniques, are examined.

Keywords: Modernism, city, alienation, sculpture, figure

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DIGITAL HERITAGE LITERATURE: TRENDS AND FINDINGS OF ACADEMIC PUBLICATIONS WITH WEB OF SCIENCE DATA

DİJİTAL MİRAS LİTERATÜRÜNÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: WEB OF SCİENCE VERİLERİYLE AKADEMİK YAYINLARIN EĞİLİM VE BULGULARI

Eda Gül ÖZMEN HALİS[1], Murat DAL[2], İlhami AY[3]

[1]Graduate Student, Munzur Unıversity, Department of Culture and Arts Management, 0009-0003-1269-1144

[2]Prof. Dr., Munzur Unıversity, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, 0000-0001-5330-1868

[3]Lecturer, Hakkari University, Çölemerik Vocational School, 0000-0002-3506-3234

Abstract

Digital heritage is a field in which modern technologies play an increasing role in the preservation, sharing and reinterpretation of cultural and historical values. This study aims to provide a comprehensive analysis of academic publications on digital heritage. The study includes academic publications obtained as a result of a search with the keywords “digital heritage” using the Web of Science database. Within the scope of the research, a total of 930 documents published until January 24, 2025 were analyzed. In the analysis process, criteria such as the distribution of academic publications on digital heritage by years, publication types, languages used, publication categories, number of citations, most active authors, countries and institutions were examined in detail. According to the research findings, it was determined that the first academic publication in this field was made in 1997. Over time, a significant increase in the number of publications has been observed and it has been observed that digital heritage has been addressed in different academic disciplines. As a result of the language analysis, it was determined that the majority of the publications were written in English. In terms of publication types, articles were the most preferred type. When the academic categories are analyzed, it is noteworthy that more publications were realized in the field of humanities multidisciplinary systems. Citation analysis shows that certain studies have had a significant impact in this field and have shaped the literature. Moreover, when the most influential authors and institutions are analyzed, it is seen that academic studies in this field are shaped in a global collaboration. This bibliometric analysis on digital heritage provides a reference point for future studies by revealing the current state of the field. Especially in terms of the integration of digital technologies with cultural heritage and the development of applications in this field, the research is considered to make important contributions to the literature. The findings obtained will guide new studies in the field of digital heritage and enrich the knowledge in this field.

Keywords: Digital Heritage, Bibliometric Analysis, Web of Science, Academic Publications

1. INTRODUCTION

With the development of technologies, the way of integrating digitalization into current life emerges. The use of digital technology to ensure the protection of cultural heritage assets stands out. It provides the transfer of cultural values from the past to the future with Digital Heritage by contributing to sustainability. Thanks to Digital Heritage, the preservation of cultural

heritage assets with all their documents supports the strengthening of intercultural relations. Heritage is one of the cornerstones of culture, art and creativity (Avrami et al., 2000). In UNESCO's 2001 Universal Declaration on Cultural Diversity, cultural heritage is shown as a source of creativity and the following statement is included in particular: “Cultural diversity is the common heritage of humanity and should be recognized and affirmed for the benefit of present and future generations in order to create an effective dialogue between cultures” (URL-1).

Bibliometric analysis of the concept of Digital Heritage in the Web of Science database provides the current situation. Bibliometric mapping is defined as a discipline for visualizing the structure, relationships and dynamics of scientific literature in a specific field and aims to reveal the relationships between different fields, different disciplines, journals, scientists, publications, resources and scientific terms (Ay, 2024a; Burkut & Dal, 2024; Özmen Halis, Ay, et al., 2025; Petrovich, 2020; Tekin et al., 2024).

While conducting bibliometric analysis, the distribution of publication years, publication types, publication languages, publication categories, most influential academic publications, authors, countries, institutions are evaluated (Ay, 2024b; Ay & Dal, 2024; Özmen Halis, Dal, et al., 2025; Tekin, Ay, et al., 2025). It aims to produce new solutions to fill the gaps in the literature in the field of Digital Heritage.

Digital Heritage, as one of today's current issues, reveals its importance in the future and emphasizes that it will pave the way for new studies that make a sustainable contribution.

2. MATERIAL AND METHOD

Bibliometric analysis method was used in the study conducted on the Web of Science database with the keywords Digital Museum. It aims to provide a more understandable framework for the subject by creating a document containing information about effective publications and general trends in the research field (Ay, Bekler, et al., 2024; Bekler et al., 2024; Dal et al., 2023; Merigó & Yang, 2017; Tekin, Dal, et al., 2025). Bibliometric analysis studies are studies that guide the researcher from micro focus to macro focus by providing different perspectives on a theoretical framework or research area (Ay, Tekin, et al., 2024; Demir & Erigüç, 2018; Özmen Halis, Tekin, et al., 2025a; Özmen Halis et al., 2025b).

The research was conducted by searching the Web of Science database from the topic section with the keywords digital heritage. As a result of the search, 930 academic publications were reached.

3. FINDINGS

This research on Digital Heritage covers academic publications from the Web of Science database until 24.01.2025. Within the scope of this research, 930 academic publications were identified in the Web of Science database. When the academic studies indexed in the Web of Science database were examined, it was observed that the first study on the subject was “Communicating culture & exploring landscape: An experiment in digital heritage in the Loire Valley” written by Addison et al. (2001).

It is seen in Figure 1 that the publications related to Digital Heritage have been accessed in the Web of Science database from 2001 to the present. As a result of these findings, it is seen that 930 publications are only publications made until 24.01.2025. After 2018, it is determined that publications related to Digital Heritage have increased. Within the scope of this research, it was determined that 100 academic publications were made in 2023.

Figure 1. Distribution of academic studies by years

When academic publications on Digital Heritage are analyzed, different types of documents emerge. These academic publications are shown in Figure 2. A total of 930 academic publications were identified as 531 articles, 341 proceeding papers, 10 book reviews, 20 editorial materials and 11 other types of academic publications.

Document Type	Count	Rate (%)
Article	531	57,10
Proceeding Paper	341	36,67
Book Review	10	1,08
Editorial Material	20	2,15
Others	28	3,01
Total	930	100

Figure 2. Publication Types of Academic Studies

When we look at the language distribution of research on Digital Heritage, we see that 852 publications are in English, 33 in Spanish, 9 in French, 9 in Italian, 9 in Portuguese, 3 in Turkish, and 15 in other languages. In this study, 852 of the total 930 publications were written in English. In this context, the importance of English in terms of international language use is emphasized once again. When the languages of other countries are analyzed, they contribute by remaining in the background. The language distribution of this study is shown in Figure 3.

Language	Count
English	852
Spanish	33
French	9
Italian	9

Portuguese	9
Turkish	3
Others	15

Figure 3. Language Distribution of Academic Studies

When the categories of academic publications on Digital Heritage are analyzed within the scope of the research, the categories in the first 10 fields are shown in Table 1. In the field of Digital Heritage, Humanities Multidisciplinary 189 publications, Computer Science Interdisciplinary 168 publications, Information Science Library Science 164 publications were identified. In this regard, most of the publications in the field of humanities show its effect by making more publications in the field of humanities.

Table 1. Categories of academic publications on the related topic

#	Publication Category	Number	Rate (%)	#	Publication Category	Number	Rate (%)
1	Humanities Multidisciplinary	189	20,32	6	Computer Science Information Systems	109	11,72
2	Computer Science Interdisciplinary Applications	168	18	7	Computer Science Artificial Intelligence	70	7,52
3	Information Science Library Science	164	17,63	8	Architecture	67	7,2
4	Computer Science Theory Methods	128	13,76	9	Imaging Science Photographic Technology	60	6,45
5	Archaeology	109	11,72	10	Engineering Electrical Electronic	55	5,91

The 10 most cited articles in the Web of Science database on the research topic are shown in Table 2. In 2007, Parry, R. ranked first with 130 citations for his article “Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change.” Xiao, W et al. ranked second in 2018 with “Geoinformatics for the conservation and promotion of cultural heritage in support of the UN Sustainable Development Goals” with 108 citations. Grilli, E., et al. ranks third with 97 citations with the article “Classification of 3D Digital Heritage” in 2019.

Table 2. The most effective articles according to the number of citations

Author(s) Name, (Year)	Article Name	Document Type	Source	Citation
Parry, R (2007)	Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change	Book	Recoding The Museum: Digital Heritage and The Technologies of Change	130
Xiao, W et al. (2018)	Geoinformatics for the conservation and promotion of cultural heritage in support of the UN Sustainable Development Goals	Article	Isprs Journal of Photogrammetry qnd Remote Sensing	108
Grilli, E., et al. (2019)	Classification of 3D Digital Heritage	Article	Remote Sensing	97
Sapirstein, P. (2016)	Accurate measurement with photogrammetry at large sites	Article	Journal of Archaeological Science	91
Whitelaw, M. (2015)	Generous Interfaces for Digital Cultural Collections	Article	Digital Humanities Quarterly	90
Dore, C. (2017)	Current State of The Art Hıstorıc Buıldıng Informatıon Modellıng	Proceedings Paper	Icomos/Isprs International Scientific Committee on Heritage Documentation (Cipa) 26th International Cipa Symposium - Digital Workflows For Heritage Conservation	77
Olson, B.R. et al. (2013)	The Tel Akko Total Archaeology Project (Akko, Israel): Assessing the suitability of multi-scale 3D field recording in archaeology	Article	Journal of Field Archaeology	73
Boboc, R.G. et al. (2022)	Augmented Reality in Cultural Heritage: An Overview of the Last Decade of Applications	Review	Applied Sciences-Basel	72
Christen, K. (2012)	Does Information Really Want to be Free? Indigenous Knowledge Systems and the Question of Openness	Article	International Journal of Communication	72
Schreiber, G. (2012)	Semantic annotation and search of cultural-heritage collections: The MultimediaN E-Culture demonstrator	Article	Journal of Web Semantics	63

The 10 most influential authors in the research on digital heritage in the Web of Science database are shown in Figure 4. Marquez JV ranks first with 11 publications, White M. ranks second with 11 publications and Ch'ang E. ranks third with 10 publications.

Figure 4. Most Published Authors

The 10 most influential countries are shown in Figure 5. England ranks first with 120 publications, Italy with 120 publications and the USA with 91 publications in third place. Usa, People R China, Spain follow in other countries. Thus, it is seen that interest in Digital Heritage from various countries is detected.

Figure 5. Countries with the Most Publications

The 10 most influential institutions in the information obtained from the Web of Science database on the research topic are shown in Figure 6. University of London 19 publications, University College London 18 publications, Consiglio Nazıonale Delle Rıcerhe Cnr 16 publications.

Figure 6. Institutions with the Most Publications

4. CONCLUSIONS

In the research conducted within the scope of Digital Heritage, 930 academic publications were reached in the document analysis obtained using the Web of Science database. Within the scope of bibliometric analysis, a general approach to the current situation is presented. This study focuses on the distribution of academic publications indexed according to the Web of Science database according to years, publication types, publication languages, publication categories, publication authors, most active countries, most active institutions and authors.

Within the scope of the research, it has a history of approximately 24 years, covering academic studies conducted between 2001 and 24.01.2025. The studies show the most active period in the last 5 years.

When the distribution of Digital Heritage by years is analyzed, the process starting from 2001 has been continuing until today. In 2023, 100 publications were made, making it the highest production year.

When the types of publications are analyzed within the scope of this research, 531 articles out of 930 publications are among the most published types.

When the languages of academic publications on Digital Heritage are analyzed, English has the most effective language type compared to other languages. It is seen that the international prevalence of English is also used in this field.

When the publication categories are analyzed within the scope of the research, Humanities Multidisciplinary ranks first with 189 publications.

In the research conducted from the Web of Science database, the article titled Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change ranks first with 130 citations.

When the authors are analyzed within the scope of bibliometric analysis, Marquez JV ranks first with 11 publications, White M. ranks second with 11 publications, and Ch'ang E. ranks third with 10 publications.

When the countries are analyzed in the research, England ranks first with 120 publications.

When the institutions are examined in the bibliometric analysis research, University of London ranks first with 19 publications.

Digital Heritage is one of the current issues of today. The results of this study will contribute to the literature with the results of this study that Digital Heritage will develop further. In the future, it is thought that Digital Heritage will improve access and interaction in society by producing more in every field.

5. REFERENCES

Addison, A. C., Strickland, R. M., & Ceccarelli, N. (2001). Communicating culture & exploring landscape: An experiment in digital heritage in the Loire Valley. In H. Thwaites & L. Addison (Eds.), VSMM 2001: Seventh International Conference On Virtual Systems and Multimedia, Proceedings: Enhanced Realities: Augmented and Unplugged (pp. 3–12).

Avrami, E., Mason, R. C., & de la Torre, M. (2000). Values and heritage conservation : research report. http://hdl.handle.net/10020/gci_pubs/values_heritage_research_report

Ay, İ. (2024a). Akıllı Ev Sistemleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz: Web Of Science Tabanlı Bir Çalışma. In D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (pp. 114–121). Ases Publications.

Ay, İ. (2024b). Sürdürülebilir Kentsel Planlamada Bilimsel Yayınların Eğilimleri: Bibliyometrik Bir İnceleme. In D. Ciloğlu (Ed.), III. International Fırat Scientific Research Congress (pp. 91–99). Ases Publications.

Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. Kültürel Miras Araştırmaları, 5(1), 15–31. https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257

Ay, İ., & Dal, M. (2024). 1989'dan Günümüze Dijital Mimarlık: Akademik Yayınların Bibliyometrik Analizi. In M. Talas (Ed.), International Science and Art Congress (pp. 190–198). Ases Publications.

Ay, İ., Tekin, S., & Dal, M. (2024). Yeşil Bina ve Sürdürülebilirlik Literatürünün Gelişimi: 1999'dan Günümüze Bibliyometrik Bir Bakış. In M. Dal & İ. Ay (Eds.), Mimarlık Uygulamaları ve Araştırmaları (pp. 5–39). BİDGE Yayınevi.

Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024 (pp. 1–24). Livre de Lyon.

Boboc, R. G., Băutu, E., Gîrbacia, F., Popovici, N., & Popovici, D.-M. (2022). Augmented Reality in Cultural Heritage: An Overview of the Last Decade of Applications. Applied Sciences-Basel, 12(19), 9859. https://doi.org/10.3390/app12199859

Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Analysis of Articles on Occupational Health and Safety with Scientific Mapping Techniques in WoS & Scopus Database (2000-2023). Digital International Journal of Architecture Art Heritage, 3(1), 1–13.

Christen, K. (2012). Does Information Really Want to be Free? Indigenous Knowledge Systems and the Question of Openness. International Journal of Communication, 6, 2870–2893.

Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of Publications on Earthquake Research

in Architecture Category and Analysis with R Studio-Biblioshiny Software. Journal of Architectural Sciences and Applications, 8(Special Issue), 183–197. https://doi.org/10.30785/mbud.1333876

Demir, H., & Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz İle Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi. İş ve İnsan Dergisi, 5(2), 91–114. https://doi.org/10.18394/iid.395214

Dore, C., & Murphy, M. (2017). Current State Of The Art Hıstorıc Buıldıng Informatıon Modellıng. Icomos/Isprs Internatıonal Scıentıfıc Commıttee On Herıtage Documentatıon (Cıpa) 26th Internatıonal Cıpa Symposıum - Dıgıtal Workflows For Herıtage Conservatıon, XLII-2/W5(W5), 185–192. https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLII-2-W5-185-2017

Grilli, E., & Remondino, F. (2019). Classification of 3D Digital Heritage. Remote Sensing, 11(7), 847. https://doi.org/10.3390/rs11070847

Merigó, J. M., & Yang, J.-B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. Omega, 73, 37–48. https://doi.org/10.1016/j.omega.2016.12.004

Olson, B. R., Placchetti, R. A., Quartermaine, J., & Killebrew, A. E. (2013). The Tel Akko Total Archaeology Project (Akko, Israel): Assessing the suitability of multi-scale 3D field recording in archaeology. Journal of Field Archaeology, 38(3), 244–262. https://doi.org/10.1179/0093469013Z.00000000056

Özmen Halis, E. G., Ay, İ., & Dal, M. (2025). The Interaction Between Culture And Artificial Intelligence: An Evaluation From A Bibliometric Perspective. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 153–162). Arceng Publications.

Özmen Halis, E. G., Dal, M., & Ay, İ. (2025). A Bibliometric Study of Artificial Intelligence and Art Research From 1978 to The Present: Web of Science Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 144–152). Arceng Publications.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025a). Analysis of Bibliometric Studies From 1969 to the Present: Bibliometrics with Scopus Data. Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies, 225–234.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025b). Trends and Contribition in Bibliometric Research: Insights From Web of Science Data. Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies, 215–224.

Parry, R. (2007). Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change. In Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203347485

Petrovich, E. (2020). Science mapping. ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization.

Sapirstein, P. (2016). Accurate measurement with photogrammetry at large sites. Journal of Archaeological Science, 66, 137–145. https://doi.org/10.1016/j.jas.2016.01.002

Tekin, S., Ay, İ., & Dal, M. (2025). Intersection of Cultural Memory: Bibliometric Analysis of Museum and Music Studies: Web of Science Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 165–173). Arceng Publications.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. Cultural Heritage and Science, 5(1), 62–74. https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765

Tekin, S., Dal, M., & Ay, İ. (2025). Museums As A Confluence of Culture and Art: A Bibliometric Analysis of The Scopus Database. In E. Yabalak (Ed.), II. International Perge Scientific Studies Congress (pp. 174–182). Arceng Publications.

URL-1: https://www.unesco.org.tr/pages/180/17 (Access date: 25.01.2025)

Whitelaw, M. (2015). Generous Interfaces for Digital Cultural Collections. Digital Humanities Quarterly, 9(1).

Xiao, W., Mills, J., Guidi, G., Rodríguez-Gonzálvez, P., Gonizzi Barsanti, S., & González-Aguilera, D. (2018). Geoinformatics for the conservation and promotion of cultural heritage in support of the UN Sustainable Development Goals. ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing, 142, 389–406. https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2018.01.001

VIRTUAL MUSEUM RESEARCH BASED ON WEB OF SCIENCE DATA: A LITERATURE ANALYSIS

WEB OF SCİENCE VERİLERİNE DAYALI SANAL MÜZE ARAŞTIRMALARI: BİR LİTERATÜR ANALİZİ

Eda Gül ÖZMEN HALİS[1], İlhami AY[2], Murat DAL[3]

[1]Graduate Student, Munzur Unıversity, Department of Culture and Arts Management, 0009-0003-1269-1144

[2]Lecturer, Hakkari University, Çölemerik Vocational School, 0000-0002-3506-3234

[3]Prof. Dr., Munzur Unıversity, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, 0000-0001-5330-1868

Abstract

Virtual museums have become an increasingly important research topic in the digitalizing world. This study was conducted to comprehensively examine the scientific literature on virtual museums. In the study, the title "virtual museum*" was searched using the Web of Science database and 1,119 academic publications were found. The research covers documents published until January 22, 2025. Using bibliometric analysis method, the distribution of relevant academic publications according to years, genres, languages, categories and other bibliometric criteria were examined. According to the research findings, the first academic study published on virtual museums belongs to 1991. It has been observed that the number of academic publications in this field has gradually increased over the years. In terms of language distribution, English was found to be the most commonly used language. When the types of publications are analyzed, it is seen that articles are preferred more than other types. When the categorical distribution of academic publications is analyzed, it is noteworthy that there is a concentration in areas such as computer systems and digital technologies. In addition, by analyzing the number of citations, the most influential studies were identified, and the most influential authors, institutions and countries were identified. The findings are especially instructive for researchers and academics working in the field of virtual museums. Among the prominent countries, it is seen that there are countries with advanced technology infrastructure. The most effective institutions include universities as well as institutes working in the field of technology and digital culture. The findings of this study provide important contributions to the existing literature on virtual museums and guide new studies in this field. In particular, a deeper understanding of the technological and cultural dimensions of virtual museums will be beneficial for both academic and practical applications. It is aimed to use the results of the bibliometric analysis as a reference source for future studies in the field.

Keywords: Virtual Museum, Bibliometric Analysis, Web of Science, Academic Publications

1. INTRODUCTION

With the advancement of technology, many disciplines have started to develop. Museum discipline is shown as one of them. New space concepts in museums are emerging and causing change with the support of digital technology. . With this technological opportunity, museums and exhibitions all over the world can be visited without the need to change physical location (Özen Yavuz, 2006). Museums in different parts of the world are being improved in the way they are exhibited by presenting digital virtual environments. This application has made it

possible to visit museums from one end of the world to the other around the clock without any other cost thanks to an interactive connection (Altunbaş & Özdemir, 2012).

Thanks to the exhibition method offered by Virtual Museums, it also ensures the protection of museums in terms of security. Technological developments, especially after the digitization of data and visuals and their transfer to the internet, have emerged as the biggest factor in the formation of virtual museums (Ay, 2024b; Ay & Dal, 2024a; Oruç, 2016; Özmen Halis, Dal, et al., 2025; Tekin, Ay, et al., 2025) .

Bibliometric analysis In this research conducted using the Web of Science database on Virtual Museum, 1,119 academic publications were identified. The documents obtained in this research cover publications until 22.01.2025. Within the scope of bibliometric analysis, it will contribute to future studies on Virtual Museum (Ay, 2024a; Burkut & Dal, 2024; Özmen Halis, Ay, et al., 2025; Petrovich, 2020; Tekin et al., 2024).

2. MATERIAL AND METHOD

Bibliometric analysis method provides a systematic examination of the data obtained. It works with a reliable methodology based on the research topic and is based on data sets obtained from relevant databases (Ay, Bekler, et al., 2024; Bekler et al., 2024; Dal et al., 2023; Merigó & Yang, 2017; Tekin, Dal, et al., 2025). Bibliometric analysis methods are very useful for identifying the pioneers and prominent trends of the research field in terms of publications, references, authors, academic journals, keywords, countries and institutions, or to provide an in-depth overview of the research field (Martínez-López et al., 2018).

Analyzing the development of any discipline or written document in line with certain parameters constitutes the main purpose of bibliometric analysis (Ay, Tekin, et al., 2024; Ay & Dal, 2024b; Demir & Erigüç, 2018; Özkanlı & Sökmen, 2018; Özmen Halis, Tekin, et al., 2025a, 2025b)

Within the scope of this research, 1,119 academic publications were reached by searching “virtual museum*” in the Web of Science database.

3. FINDINGS

A bibliometric analysis of academic publications on Virtual Museum in the Web of Science database until 22.01.2025 was conducted. As a result of bibliometric analysis, 1,119 academic publications obtained from the database were identified. It was obtained by selecting the topic to the Web of Science database and typing the subject “virtual museum*”. A bibliometric analysis of academic publications on Virtual Museum in the Web of Science database until 22.01.2025 was conducted. As a result of bibliometric analysis, 1,119 academic publications obtained from the database were identified. The Web of Science database was obtained by selecting the topic and writing the subject “virtual museum*”. It was observed that the first publication on Virtual Museum was the paper titled “Virtual Museums and Virtual Realities” written by Tsichritzis and Gibbs (1991).

When the distribution according to years in the Web of Science database on Virtual Museum is examined, it is shown in Figure 1. The total result of the publications on this subject until 22.01.2025 was determined as 1.119. The first publication on the virtual museum was made in 2001. 87 publications were identified in 2024, 74 publications in 2023, and 72 publications in 2022.

Figure 1. Distribution of academic studies by years

When academic publications on Virtual Museum are analyzed, different types of documents emerge. These academic publications are shown in Figure 2. A total of 1119 academic publications were identified as 575 articles, 512 proceeding papers, 21 editorial materials and 11 other types of academic publications.

Document Type	Count	Rate (%)
Article	575	51,39
Proceeding Paper	512	45,76
Editorial Material	21	1,88
Others	11	0,98
Total	1119	100

Figure 2. Publication Types of Academic Studies

When the language distribution of the research on Virtual Museum is analyzed, it is seen that 986 publications are in English, 47 in Spanish, 25 in Portuguese, 20 in Russian, 19 in Italian, 12 in French, 2 in Turkish and 9 in other languages. In this study, 986 of the total 1,119 publications were written in English. In this context, the importance of English in terms of international language use is emphasized once again. When the languages of other countries are analyzed, they contribute by remaining in the background. The language distribution of this study is shown in Figure 3.

Language	Count
English	986
Spanish	47
Portuguese	25

Russian	20
Italian	19
French	12
Others	11

Figure 3. Language Distribution of Academic Studies

When the categories of academic publications on Virtual Museum are analyzed within the scope of the research, the categories in the first 10 fields are shown in Table 1. In the field of Virtual Museum, Computer Science Interdisciplinary 179 publications, Computer Science Theory Methods 159 publications, Computer Science Information Systems 157 publications were identified. The highest number of publications in the field of computer science shows its impact.

Table 1. Categories of academic publications on the related topic

#	Publication Category	Number	Rate (%)	#	Publication Category	Number	Rate (%)
1	Computer Science Interdisciplinary Applications	179	16	6	Humanities Multidisciplinary	124	11,08
2	Computer Science Theory Methods	159	14,21	7	Computer Science Software Engineering	120	10,72
3	Computer Science Information Systems	157	14,03	8	Archaeology	92	8,22
4	Education Educational Research	137	12,24	9	Engineering Electrical Electronic	89	7,95
5	Computer Science Artificial Intelligence	125	11,17	10	Information Science Library Science	78	6,97

The 10 most cited articles in the Web of Science database on the research topic are shown in Table 2. In 2018, Bekele M.K. et al.'s article “A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage” ranks first with 456 citations. Carrozzino, M. and Bergamasco, M. 2010, “Beyond virtual museums: Experiencing immersive virtual reality in real museums” ranked second with 320 citations. “Selective neural representation of objects relevant for navigation” by Janzen, G. and Turennout, M. in 2004 is ranked third with 287 citations.

Table 2. The most effective articles according to the number of citations

Author(s) Name, (Year)	Article Name	Document Type	Source	Citation

Bekele, M.K. et al. (2018)	*A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage*	Article	Acm Journal On Computing And Cultural Heritage	456
Carrozzino, M. & Bergamasco, M. (2010)	*Beyond virtual museums: Experiencing immersive virtual reality in real museums*	Article	Journal Of Cultural Heritage	320
Janzen, G. & van Turennout, M. (2004)	*Selective neural representation of objects relevant for navigation*	Article	Nature Neuroscience	287
Bruno et al. (2010)	*From 3D reconstruction to virtual reality: A complete methodology for digital archaeological exhibition*	Article	Journal Of Cultural Heritage	273
Styliani et al. (2009)	*Virtual museums, a survey and some issues for consideration*	Review	Journal Of Cultural Heritage	210
Sylaiou et al. (2010)	*Exploring the relationship between presence and enjoyment in a virtual museum*	Article	International Journal Of Human-Computer Studies	180
Brusilovsky & Maybury (2002)	*From adaptive hypermedia to the adaptive web*	Editorial Material	Communications Of The Acm	171
Kinateder et al. (2018)	*Exit choice in an emergency evacuation scenario is influenced by exit familiarity and neighbor behavior*	Article	Safety Science	158
Bernardini et al. (2001)	*High-quality texture reconstruction from multiple scans*	Article	Ieee Transactions On Visualization And Computer Graphics	123
Cao et al. (2019)	*A virtual reality based study of indoor fire evacuation after active or passive spatial exploration*	Article	Computers In Human Behavior	113

The 10 most influential authors in the research on Virtual Museum in the Web of Science database are shown in Figure 4. Sylaiou S. ranks first with 13 publications, Pietroni E. ranks second with 11 publications and Liarrokapis F. ranks third with 9 publications.

Figure 4. Most Published Authors

The 10 most influential countries are shown in Figure 5. Italy ranks first, People R China ranks second and America ranks third. Spain, Greece, England and other countries follow. Thus, it is seen that interest in the Virtual Museum has been detected from various countries.

Figure 5. Countries with the Most Publications

Figure 6 shows the top 10 most influential institutions in the information obtained from the Web of Science database on the research topic. Consiglio Nazionale Delle R.. 52 publications, Istıtuto Per Le Tec. 25 publications, Polytechnic University 25 publications.

Figure 6. Institutions with the Most Publications

4. CONCLUSIONS

The total of the data obtained in the Web of Science database with the keywords Virtual Museum, which was bibliometrically analyzed, was determined as 1,119 documents. As a result of the data obtained, it provides the general information flow of the current situation regarding the Virtual Museum. Within the scope of this study, the distribution of academic publications

indexed in the Web of Science database according to years, publication types, publication languages, publication categories, publication authors, publishing countries, and publishing houses were examined.

This research shows that it has a history of more than 30 years between 1991 and 2025. It reveals that academic publications have been developing by increasing more in the last 10 years.

When the distribution according to years is analyzed, the Virtual Museum was revealed by making the first academic publication in 1991. In 2024, it was determined that 87 publications were made about the Virtual Museum in the Web of Science database.

When the types of publications were analyzed within the scope of this research, it was determined as the most common type of publication with 575 articles among 1,119 academic publications. The second most common type of publication was 512 proceeding papers on Virtual Museum.

When the languages of academic publications are analyzed in the research, according to the data obtained from the database, it is seen that the language with the highest number of publications is English and 986 publications. When the rates of other languages are examined, it is determined that English is by far ahead, showing that it has a wide impact area.

When the interdisciplinary contribution to Virtual Museum research is analyzed, it is seen that computer science ranks in the top three. Thus, it reveals that the Virtual Museum contributes the most to the computer science discipline.

When the countries and publishing houses are analyzed from the Web of Science database, Italy shows that it works on Virtual Museum the most. Consiglio Nazionale Delle R.. With 52 publications, it contributes by being among the first ranking institutions.

As a result of the bibliometric analysis on the Virtual Museum, academic publications were evaluated and their relations with other disciplines and the analysis of the current situation were examined. With the data obtained from the results of this study, different policies can be developed by preparing the ground for new studies on the Virtual Museum.

5. REFERENCES

Altunbaş, A., & Özdemir, Ç. (2012). Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Ülkemizde Müzeler. *Kültür ve Turizm Bakanlığı*.

Ay, İ. (2024a). Akıllı Ev Sistemleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz: Web Of Science Tabanlı Bir Çalışma. In D. Ciloğlu (Ed.), *III. International Fırat Scientific Research Congress* (pp. 114–121). Ases Publications.

Ay, İ. (2024b). Sürdürülebilir Kentsel Planlamada Bilimsel Yayınların Eğilimleri: Bibliyometrik Bir İnceleme. In D. Ciloğlu (Ed.), *III. International Fırat Scientific Research Congress* (pp. 91–99). Ases Publications.

Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, *5*(1), 15–31. https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257

Ay, İ., & Dal, M. (2024a). 1989'dan Günümüze Dijital Mimarlık: Akademik Yayınların Bibliyometrik Analizi. In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp. 190–198). Ases Publications.

Ay, İ., & Dal, M. (2024b). Mimarideki Karbon Ayak İzi Çalışmalarının Eğilimi Üzerine Araştırma (2010-2024). In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp.

199–206). Ases Publications.

Ay, İ., Tekin, S., & Dal, M. (2024). Yeşil Bina ve Sürdürülebilirlik Literatürünün Gelişimi: 1999'dan Günümüze Bibliyometrik Bir Bakış. In M. Dal & İ. Ay (Eds.), *Mimarlık Uygulamaları ve Araştırmaları* (pp. 5–39). BİDGE Yayınevi.

Bekele, M. K., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E. S., & Gain, J. (2018). A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage. *Journal on Computing and Cultural Heritage*, *11*(2), 1–36. https://doi.org/10.1145/3145534

Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), *Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024* (pp. 1–24). Livre de Lyon.

Bernardini, F., Martin, I. M., & Rushmeier, H. (2001). High-quality texture reconstruction from multiple scans. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, *7*(4), 318–332. https://doi.org/10.1109/2945.965346

Bruno, F., Bruno, S., De Sensi, G., Luchi, M.-L., Mancuso, S., & Muzzupappa, M. (2010). From 3D reconstruction to virtual reality: A complete methodology for digital archaeological exhibition. *Journal of Cultural Heritage*, *11*(1), 42–49. https://doi.org/10.1016/j.culher.2009.02.006

Brusilovsky, P., & Maybury, M. T. (2002). From adaptive hypermedia to the adaptive web. *Communications of the ACM*, *45*(5), 30–33.

Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Analysis of Articles on Occupational Health and Safety with Scientific Mapping Techniques in WoS & Scopus Database (2000-2023). *Digital International Journal of Architecture Art Heritage*, *3*(1), 1–13.

Cao, L., Lin, J., & Li, N. (2019). A virtual reality based study of indoor fire evacuation after active or passive spatial exploration. *Computers in Human Behavior*, *90*, 37–45. https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.08.041

Carrozzino, M., & Bergamasco, M. (2010). Beyond virtual museums: Experiencing immersive virtual reality in real museums. *Journal of Cultural Heritage*, *11*(4), 452–458. https://doi.org/10.1016/j.culher.2010.04.001

Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of Publications on Earthquake Research in Architecture Category and Analysis with R Studio-Biblioshiny Software. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, *8*(Special Issue), 183–197. https://doi.org/10.30785/mbud.1333876

Demir, H., & Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz İle Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, *5*(2), 91–114. https://doi.org/10.18394/iid.395214

Janzen, G., & van Turennout, M. (2004). Selective neural representation of objects relevant for navigation. *Nature Neuroscience*, *7*(6), 673–677. https://doi.org/10.1038/nn1257

Kinateder, M., Comunale, B., & Warren, W. H. (2018). Exit choice in an emergency evacuation scenario is influenced by exit familiarity and neighbor behavior. *Safety Science*, *106*, 170–175. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.03.015

Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing: a bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, *52*(1/2), 439–468. https://doi.org/10.1108/EJM-11-2017-0853

Merigó, J. M., & Yang, J.-B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and

management science. *Omega*, *73*, 37–48. https://doi.org/10.1016/j.omega.2016.12.004

Oruç, Z. (2016). New Reality in Museum. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, *6*(2), 273–290. https://doi.org/10.7456/10602100/019

Özen Yavuz, A. (2006). Mimari Sanal Gerçeklik Ortamlarında Algı Psikolojisi. *Bilgi Teknolojileri Kongresi IV*.

Özkanlı, O., & Sökmen, C. (2018). Gastronomi Turizmi Alanyazının Gelişimi: Journal of Tourism and Gastronomy Studies Dergisinde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *6*(2), 99–127. https://doi.org/10.21325/jotags.2018.204

Özmen Halis, E. G., Ay, İ., & Dal, M. (2025). The Interaction Between Culture And Artificial Intelligence: An Evaluation From A Bibliometric Perspective. In E. Yabalak (Ed.), *II. International Perge Scientific Studies Congress* (pp. 153–162). Arceng Publications.

Özmen Halis, E. G., Dal, M., & Ay, İ. (2025). A Bibliometric Study of Artificial Intelligence and Art Research From 1978 to The Present: Web of Science Database. In E. Yabalak (Ed.), *II. International Perge Scientific Studies Congress* (pp. 144–152). Arceng Publications.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025a). Analysis of Bibliometric Studies From 1969 to the Present: Bibliometrics with Scopus Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 225–234.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025b). Trends and Contribition in Bibliometric Research: Insights From Web of Science Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 215–224.

Petrovich, E. (2020). Science mapping. *ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization*.

Styliani, S., Fotis, L., Kostas, K., & Petros, P. (2009). Virtual museums, a survey and some issues for consideration. *Journal of Cultural Heritage*, *10*(4), 520–528. https://doi.org/10.1016/j.culher.2009.03.003

Sylaiou, S., Mania, K., Karoulis, A., & White, M. (2010). Exploring the relationship between presence and enjoyment in a virtual museum. *International Journal of Human-Computer Studies*, *68*(5), 243–253. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2009.11.002

Tekin, S., Ay, İ., & Dal, M. (2025). Intersection of Cultural Memory: Bibliometric Analysis of Museum and Music Studies: Web of Science Database. In E. Yabalak (Ed.), *II. International Perge Scientific Studies Congress* (pp. 165–173). Arceng Publications.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, *5*(1), 62–74. https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765

Tekin, S., Dal, M., & Ay, İ. (2025). Museums As A Confluence of Culture and Art: A Bibliometric Analysis of The Scopus Database. In E. Yabalak (Ed.), *II. International Perge Scientific Studies Congress* (pp. 174–182). Arceng Publications.

Tsichritzis, D., & Gibbs, S. (1991). Virtual Museums and Virtual Realities. In D. Bearman (Ed.), *Archives and Museum Informatics Technical Report* (pp. 17–25).

RODIN and MODIGLIANI: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE UNFINISHED REPRESENTATIONS OF THE EYES

RODİN ve MODİGLİANİ; GÖZLERİN BİTMEMİŞ TEMSİLLERİ ÜZERİNDEN PSİKOLOJİK İNCELEME

Mehmet Kemal İÇDEN

Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü,

0000-0002-7496-8917

Özet

Rodin'in 1891 yılında yapımına başladığı ve 1897 yılında bitirmiş olduğu Balzac heykeline bakıldığında gözlerin eksikliği, entelektüel bir figür olan yazar Balzac'ın iç dünyasına, imgelem alanına odaklanma istemi olarak görülmektedir. Heykelde gözlerin tam anlamıyla inşa edilmemiş olması, heykelin odak noktası ve bu eksiklikle birlikte heykele ve Balzac'a simgesel bir üslup ile düşünsel aurasına ve zihinsel tarafına odaklanmak istemidir. Böylelikle heykelde amaçlanan fiziksel varlığına değil de zihinsel birikimine bir gönderme yapmıştır. Gözün eksikliği ile birlikte karanlıkta kalan göz çukurları izleyici ile heykel arasında bir sempati geliştirmekte ve tinsel tarafa dair bir köprü kurmaktadır. Modigliani'nin 1917 yılında yapmış olduğu Nu couche isimli yağlıboya tablosuna bakıldığında çıplak bir şekilde uzanan, primitivist üslupla resmedilmiş ve canlı renklerin kullanıldığı kadın tasviri görülmektedir. Renk paletindeki canlılık haline rağmen en dikkat çekici alan ve tablonun odak noktası tıpkı Rodin'in Balzac heykelinde olduğu gibi, içi boşmuş gibi görünen gözleri olmaktadır. Tabloda gözler sanatçı tarafından minimalize edilerek soyutlanmıştır. Gözlerin izleyicide uyandırdığı *bitmemişlik hali*, uzanan kadının duygusal boşluğuna ve melankolik durumuna vurguda bulunmaktadır. Bu bir bitmemişlikten ziyade sanatçının tercihi olmakla birlikte figüre de izleyiciye karşı bir yabancılaşma ve yalnızlık durumunu temsil etmektedir. Modigliani'nin bu tercihi, insan fizyolojisinden sıyrılma çabası ve ruhsal derinlik arayışının bir temsili olarak okunabilmektedir. Çalışma iki ayrı sanatçı üzerinden dönem, üslup, teknik gözetmeksizin iki farklı eserde kullanılmış olan aynı temsiller çevresinde bir okuma yapmayı sağlar. Bu okuma özellikle sanat nesnelerindeki *gözlerin eksik betimlenmeleri* üzerinden insan fizyolojisine değil de daha derinde olan, psikolojik ve simgesel idealizasyona dairdir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, heykel, resim, temsil, psikoloji

Abstract

When we look at the Balzac sculpture, which Rodin started in 1891 and finished in 1897, the lack of eyes is seen as a desire to focus on the inner world and imagination of the writer Balzac, an intellectual figure. The fact that the eyes are not fully constructed in the sculpture is the focal point of the sculpture and the desire to focus on the sculpture and Balzac's intellectual aura and mental side with a symbolic style with this deficiency. In this way, the sculpture makes a reference not to his physical presence but to his mental accumulation. The eye sockets, which remain in the dark with the lack of the eye, develop a sympathy between the viewer and the

sculpture and build a bridge to the spiritual side. Modigliani's oil painting Nu couche, painted in 1917, depicts a woman lying naked, painted in a primitivist style and using vivid colors. Despite the vibrancy of the color palette, the most striking area and the focal point of the painting are the eyes, which appear to be hollow, just like Rodin's Balzac sculpture. In the painting, the eyes are minimalized and abstracted by the artist. The state of unfinishedness that the eyes evoke in the viewer emphasizes the emotional emptiness and melancholic state of the reclining woman. This is the artist's preference rather than an unfinished state and represents a state of alienation and loneliness towards the figure and the viewer. Modigliani's choice can be read as a representation of his effort to get rid of human physiology and his search for spiritual depth. The study provides a reading around the same representations used in two different works, regardless of period, style or technique, through two different artists. This reading is not about human physiology, but about a deeper psychological and symbolic idealization, especially through the incomplete depiction of the eyes in art objects.

Keywords: Art, Sculpture, painting, representation, psychology

1.GİRİŞ

Auguste Rodin (1840- 1917), heykel sanatı içerisinde önemli aktörlerden birisidir. Rodin'i sanat tarihinde bu kadar önemli bir yere getiren ise sanatçının geleneksel sanat kurallarını yeniden tanımlayan ve modern heykel tabirinin temellerini oluşturan sanatsal yaklaşımı olmuştur. Fransız heykeltraş, çalışmalarında genellikle duygu odaklı olması ve duyguyu dışarı aktaranın ise hareket olduğu kanısıyla çeşitli heykeller yapmıştır. İnsan bedenine ve bu bedene özgü hareketler çevresinde formun daha derinine inmeye çalıştığı söylenebilir. Döneminin sanat anlayışına meydan okurcasına ürettiği eserleri ile modern heykel alanında başrollerden birisi olarak görülmektedir. Sanat serüvenine başladığında çeşitli okullardan ret alan sanatçı, bu retler sayesinde kendi üslubuna ve artistik sanatsal yaklaşımına kavuşmuştur. Böylelikle kendi özgün tarzını yansıtabileceği alan olan heykel ile üretimlerini gerçekleştirmiştir. Odak noktası eserlerindeki çizgilerin kusursuzluğu değil de daha çok beden vasıtasıyla insanın içsel duyguları olmuştur. Bu duyguları aktarabileceği yegâne araç olarak formlarındaki hareketlere odaklanmıştır. Klasik heykel sanatı denildiğinde ön plana çıkan unsura (idealize edilmiş form anlayışı) karşı çıkan bir üslup ile eserlerinde insan bedenine ait çatışmaları, kusurları kendine has plastisitesi[1] ile sanatını inşa etmiştir. Rodin'in heykellerine bakıldığında üslup olarak doğrudan kendisine özgü işaretleri görmek mümkündür. En dikkat çeken ise heykellerinde kullandığı yüzey dokularıdır. Eserlerinde hem fiziksel hem de psikolojik katmanlar yer almaktadır. Bu iki unsurun bir arada kullanıldığında ortaya çıkan ise sanatçının insan bedenine olan hayranlığı olarak ortaya çıkar. Heykellerindeki figürlerin kas hareketleri, modelaj yaparken kendi yöntemiyle stilize ettiği dokular ve gözenekler, figürelerin ana çatısını oluşturan mimik ve jestleri ile Rodin ve insan bedenine olan ilişkiselliği doğrudan okunmaktadır. En belirgin eserlerinden bazıları; "Le Penseur", "Le Baiser", "La porte de l'Enfer", "Les Bourgeois de Calais" dır. Eserlerin geneline bakıldığında sadece biçimde değil aksine insana ait duygulara dair derinlemesine okumalar mevcuttur.

[1] Malzeme biliminde plastisite, katı bir malzemenin uygulanan kuvvetlere tepki olarak geri dönüşü olmayan bir şekil değişikliği olan kalıcı deformasyona uğrama yeteneğidir. Örneğin, yeni bir şekle bükülen katı bir metal parçası, malzemenin kendisinde kalıcı değişiklikler meydana geldikçe plastiklik gösterir. Mühendislikte, elastik davranıştan plastik davranışa geçiş, akma (yielding) olarak bilinir. (https://yasincapar.com/tr/plastisite-plasticity/). Sanat alanı içerisinde özellikle heykel alanında modelaj yöntemindeki plastik değerlere ithafen kullanılmıştır.

Şekil 1. Auguste Rodin, Monument a Balzac, 1898, bronz

Şekil 2. Auguste Rodin, Monument a Balzac, 1898, bronz, detay

Auguste Rodin'in "Monument à Balzac" anıtı, sadece Fransız edebiyatçı Honore de Balzac'a bir ithaf değil aynı zamanda modern heykel sanatı içerisinde tarzı ve üslubuyla da yön değiştiren bir başyapıt olarak kabul görmektedir. 1891 yılında Société des Gens de Lettres (Fransız Yazarlar Derneği) tarafından Rodin'e uygulanması için sipariş edilmiştir. Heykelin yapımı, alışılmış anıt heykelinin dışında bir üslupla Rodin tarafından 1898 yılına kadar sürmüştür. Anıtın yapımı, geleneksel heykel beklentilerini karşılamadığı gerekçesiyle tartışmalı bir süreçten dolayı yedi yıl gibi bir zamana yayılmıştır.

> 1900 yılında Paris Dünya Fuarı'nda sergilediği heykelleriyle büyük bir ün kazanan Rodin'in ısmarlama bir yapıt olmasına karşın reddedilen "Balzac" (1891) heykeli, anıt olgusuna sıradışı yaklaşımı ve biçimsel serbestliğiyle 19. yüzyılın en 'aykırı' kamusal heykeli olarak nitelendirilmiştir. Rodin'in ölümünden yıllarca sonra 1939'da Raspail Bulvarı'na yerleştirilen Balzac heykeli, ünlü heykeltıraş Brancusi' ye göre "modern heykelin başlangıç noktası" dır (Antmen,2008:15).

Anıtın yapımı kısmında sanatsal süreç ve hazırlık aşamasında Rodin, Balzac'ı ölümsüzleştirmek adına yaptığı heykel için detaylı bir çalışma süreci içerisinde bulunmuştur. Yazarı tanımak ve eserinde ona gereken özeni gösterebilmek adına, onun yaşamını, eserlerini ve bu sayede karakteristik özelliklerini anlamak ve anlatabilmek adına hummalı bir çalışmaya girmiştir. Bu süreç Rodin'in eserlerine olan yaklaşımı ve sadece fiziksel olarak ele almanın dışında tinsel olarak ta heykele bir ifade katma gereksinimi olarak okunabilmektedir. "Süreçte doğru oranları çalışmak adına yazarın eski terzisine bile ulaşmıştır. Ona Balzac'ın ölçülerinde bir kıyafet sipariş etmiş ve bir keşiş bornozunu üzerinde denemiştir" (G.Duby, J.Daval, 2002). Böylelikle Balzac'ın bir keşiş bornozuyla tasvir edilmesi fikri, yazarın sıradan bir biçimde ele alınmasından ziyade manevi tarafının ve düşünsel alandaki derinliğine dair bir somutlaştırma çabası olarak tanımlanabilir. Rodin, Balzac'ı heykelleştirirken terzisinden aldığı tam ölçüler doğrultusunda fizyolojik olarak bir doğruluk arayışı içerisinde olmasına rağmen, esas arayışın edebi dehası ve içsel dünyasındaki yansımaları yakalamak olduğu düşünülebilir. Bu sebeple heykelin geneline bakıldığında idealizasyondan uzak bir biçimleme görülmektedir. Bu

betimleme ve biçimleme ile Balzac Anıtı geleneksel anıt heykel mantığından sıyrılmıştır ve daha öznel bir anlatı ögesi olarak izleyiciye sunulmuştur. Rodin kendi üslubuyla Balzac anıtını şu şekilde ifade etmiştir.

> Düşünce Kıvılcımları adlı kitabında Rodin, Balzac heykeline duyduğu merhameti şöyle özetler: Hakikatin öldüğü gün benim Balzac'ım da gelecek kuşaklar tarafından parçalanacak. Yok eğer hakikat ölümsüzse, heykelimin kendine bir yol açacağını şimdiden söyleyebilirim (...). Bu heykele güldüler, hakaret etmek için ellerinden geleni yaptılar, çünkü onu ortadan kaldıramıyorlardı. O, bütün yaşantımın toplam sonucudur, estetik anlayışımın omurgasıdır. Onu tasarladığım gün bambaşka bir insan oldum. Köklü bir gelişme sürecine girdim. Yitirilmiş büyük gelenekler ile kendi zamanım arasında bağ kurdum ve o bağı her geçen gün biraz daha sağlamlaştırıyorum. Belki bu açıklamamla alay edecekler. Hem bunlara alıştım hem de ironiden korkmuyorum. Çok açık bir dille ifade etmek isterim: Benim için Balzac heyecan verici bir çıkış noktasıdır; onun yarattığı etki benim kişiliğimle sınırlı olmadığı için, kendi başına bir öğreticiliği olduğu, bir koyut olduğu için hala onun hakkında tartışılıyor ve öyle görünüyor ki, tartışmalar uzun süre bitmeyecek. Kavga sürüyor; sürmesi gerek. Estetik yasasının alimleri, kamuoyunun büyük çoğunluğu ve sanat eleştirmenlerinin büyük bölümü Balzac'a karşı. Varsın olsun! Zorla ya da ikna ederek, zihinlere ulaşmanın bir yolunu er geç bulacak (Rodin,2006:15).

Meşakkatli bir yolculuktan geçen sanatçı ve eseri artık geleneksel natüralist Etkenlerden uzaklaşarak, sanat tarihi içerisinde kendisine radikal bir kırılım unsuru olarak yer bulmuştur. Artık fiziksel gerçeklik geri plana itilerek, sanatçının daha da özneleştiği bir gerçeklik algısı olarak izleyiciye sunulmuştur. Balzac heykeline bakıldığında kişisel yorumun tam olarak heykel sanatının içerisine dahil olduğu görülmektedir. Balzac heykeli hem sanatçısı hem de izleyici için artık bir mihenk taşı durumuna gelmiştir. Böylelikle Rodin'in amaçladığı; duygu durumu üzerinden analizlere açık bir sanat nesnesi olarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Bu psikolojik ve ruhsal açıdan izleyiciyle bağ kurmayı hedefleyen anıt; sanatçısı sayesinde, figüratif ve biçimsel özelliklerin yanı sıra esas Balzac'ın bitmemiş veya eksikmiş gibi görünen gözleri aracılığıyla yapmaktadır.

Sanat eserlerinde, özellikle figüratif çalışmalarda göz imgelemleri, eser ile izleyici arasında kurulan duygusal ve psikolojik bağın en güçlü araçlarından olmuştur. Portrede, heykelde veya soyut eserlerde kullanılan sembolik "göz" imgeleri doğrudan eserle izleyicinin bağına yöneliktir. Böylelikle gözler sanat alanı içerisinde kullanım alanlarına ilişkin sadece fiziksel bir detaydan ziyade, güçlü birer anlatım araçlarına dönüşür. Başka bir kişinin gözlerine bakmak artan öz farkındalık duygusu ile birlikte, bilişsel ve duyuşsal süreçler ortaya çıkarmaktadır (Kleinke, 1986). Kleinke'nin söylemine bakıldığında sadece kişiler arasında değil, sanatsal figürlerde kullanılan göz imgeleri için de sanatçı ve eser arasında kurulabilecek bağın odaklılığından bahsetmek mümkündür. Sadece fiziksel birer ifade araçlarından çıkan gözler artık metaforik birer anlam kapısı aralamaktadır. Birçok farklı kültürde sembolik anlatım diliyle kullanılan göz imgeleri, bilgi, bilgelik, ruhaniyet, içsel duygu dünyasına açılan kapılar olarak nitelendirilmektedir. Örneğin Mısır sanatında Horus'un Gözü[2] korumanın ve gücün sembolü olarak betimlenmektedir. Sanatçılar eserlerinde bu tür enstrümanları kullanarak izleyici için

[2] Horus'un Gözü yıllar boyunca birçok metafor için kullanılmıştır, yani, "Zihnin Gözü, Üçüncü Göz, Gerçeğin veya İçgörünün Gözü, İnsan Zihninin İçindeki Tanrı'nın Gözü." Eski Mısırlılar, Horus'un Gözü'nün mistik güçlerine olan inançları nedeniyle, tüm bu isimleri Horus'un Gözü'ne vermişlerdir. (https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6649877/)

eserlere olan ilgi alanında kırılmalar yaratarak, çalışmaları farklı bir boyutta algılamalarına olanak tanır. Rodin'in Balzac heykelinde olduğu gibi göz çukurlarının içerisinde tam olarak organik bir çift gözün bulunmaması ve bu *sözde eksiklik* üzerinden bir anlatıya gitmesi, izleyiciye aktarmak istediği duygusal kapının yansıması olarak görülebilmektedir. "Dikkati harekete geçirmek gözleri harekete geçirmekle olabilir" (Posner, 1980). Posner'ın söylemi üzerinden Balzac heykeline bakılırsa eğer doğrudan izleyici ile temas halinde olmasa dahi hatta göz imgesi net bir şekilde görülmese dahi heykel, izleyiciyi bir şekilde etkisi altına almakta ve hareket denilen dürtüyü aktive etmektedir. Yakından bakma hissi uyandırmaktadır. Sanat tarihi içerisinde gözler üzerine odaklanmış veya doğrudan olmasa da dolaylı bir anlatım veya bir çeşit ilüzyonlar oluşturarak odak noktasıyla kırılmalar yaratmayı hedefleyen pek çok sanatçı bulunmaktadır. Bu bildiri kapsamında ikinci bir aktör olarak Amedeo Modigliani üzerinden bir okuma yapılmaktadır. Böylelikle iki figür üzerinden çıkarımlarda bulunulacaktır.

Amedeo Modigliani (1884- 1920), İtalyan uyruklu sanatçı hem resim sanatına hem de heykel sanatına ait önemli eserler üretmiştir. Sanatçının modernist üslupta ele aldığı çok sayıda tabloları bulunmakla birlikte genellikle çalışmalarının merkezinde, uyun boyunlu, deformatif sayılabilecek, stilize edilmiş figürler yer almaktadır. Tıpkı Rodin gibi geleneksel sanat ve estetik anlayışının dışında çalışmalar yapan sanatçı kendine özgü tarzı ile üretimler yapmıştır. Modigliani, eski yeni usta[3] disiplinine sahip nüvelerle kendine özgün eserler üretmiş bir sanatçıdır. Bu sayede Modigliani'nin eserlerinde hem moderniteye ait bir üslup hem de geçmişin izlerine rastlamak mümkündür. "İlk yapıtlarında fovistlerden etkilendiği için stilize edilmiş başlar ve uzamış biçimleriyle bir üslup oluşturmuştur." (Lionel, 1999: 88). Sanatçının portrelerine bakıldığında imzası niteliği taşıyan, uzun ve kıvrımlı boyunlara, çekik ve badem diye tabir edilen gözlere ve sade ve yalın bir arka plana sahip tuvaller görülmektedir. Arka planın yalınlığı ile figür ön plana çıkar ve odak noktası olmaya başlar, bu çalışmalarda artık idealize edilen güzelliği ile ön planda olan figüreler değil daha ziyade duygusal derinlik üzerinden bir analiz yapılır ise melankolik birtakım ifadeler olarak okunabilmektedir. Arka plandaki sadelik ile ilgili Krausse; "ön plandaki vücudu daha da cazip gösterme" edimi olduğunu belirtmiştir. (Krausse, 2005:84). Bir diğer seri olarak çalıştığı "Nü" çalışmalarına bakıldığında ise dönemi içerisinde belli tartışmalara yol açan *müstehcen* olarak nitelendirilen, hatta polis vasıtasıyla ilk kişisel sergisinin kapatıldığı üretimleri mevcuttur. Fakat bu çalışmaları ile sanat tarihi içerisinde modern nü anlayışına önemli katkıları olan da bir sanatçıdır. Çalışmaları, çıplaklığın dışında incelenir ise; genellikle sade, zarif ve melankolik bir yansımanın ürünleri olarak görülmektedir. İnşa ettiği figürlerle birlikte Modigliani'nin peşinde olduğu duygu ağırlıklı olarak melankoli duygusu olmuştur. İdeal biçimler yerine soyutlanmış figüratif çalışmalar içerisinde derin bir insanlık deneyimi arayışı bulunmaktadır. Tarzının oluştururken beslendiği alanlar arasında; Empresyonizm, Fovizm ve Maniyerist üslupla üretimler yapan El Greco[4] bulunmaktadır. Bu sac ayaklarından beslenen sanatçı kendi üslubunu ve artistik çizgisini böylelikle geliştirmiştir. Modigliani'nin eserleri, sanat tarihinde estetik zerafeti, insanın içsel ve varoluşsal durumlarını yansıtan derinlikli becerilere sahip eserler olarak görülmektedir. Çalışma içerisinde Rodin'in "Monument à Balzac" anıtı ve Modigliani'nin "Nu Couche" isimli eserlerinin bitmemişlik hissi yaratan gözleri üzerinde durulmuştur. Modigliani'nin 1917 yılında yapmış olduğu ve sanatçının en bilinen eserlerinden birisi olan tabloda, sanatçının minimalist bir etki ile birlikte oluşturduğu stilizasyonunu görmek mümkündür.

[3] Eski Yeni Ustalar, hümanizmasını ve maneviyatını "modern ustaların yeniliği ve eleştirelliğiyle" birleştiren, "hem estetik yankıya" sahip "hem de geleceği" görebilen, "yetenekli, düşünsel yönleri ağır basan kişilerdir" (Kuspit, Donald; 2006, Sanatın Sonu, Metis Yayınları, s. 197-198).

[4] İspanyol ekolünün ilk büyük dehası olarak kabul edilen Domeniko Theetokopoulos, Girit doğumlu bir ressam, heykeltıraş ve mimar. (https://www.sanatinoykusu.com/el-greco/).

Şekil 3. Amedeo Modigliani, Nu Couche, 1917, yağlı boya

"Nu couche", Modigliani'nin en ikonik çalışmalarından birisidir. Bu eser hem Modigliani'nin sanatsal yansımasını hem de dönemine ait toplumsal normların ve estetik anlayışın sanatçı tarafından nasıl yeniden ele alındığına dair tutumunu sergilemektedir. Tablo, sanatçının "nu"[5] çalışmalarına ait serinin bir fragmanı niteliğindedir. Tablo incelendiğinde, çıplak bir şekilde sırt üstü uzanan bir kadın tasviri ve bu tasvirin sanatçısının özgün tarzında uzatılmış uzuvları, zarif duruşu, boyun kısmının bu zarafeti daha iyi yansıtabilmesi açısından daha ince ele alındığı görülmektedir. Vücut hatları ve özellikle yüz bölgesindeki minimalist stilizasyon ön plandadır. Kadın'ın bakışları doğrudan izleyiciyle temas halinde değildir ve böylelikle daha doğal ve gizemli sayılabilecek bir duruş sergilemektedir. Eserin *erotizm* ve *zarafet* arasında organik bir köprü kurduğu söylenebilir. Eserde sanatçının amacı; çıplaklığı ön plana çıkarmak ve cinselliğe odaklanmaktan ziyade formun ve oluşturduğu biçimin güzelliğini ön plana çıkarmaktır. Figürün beden diliyle yansıttığı, kendisiyle barışık ve samimi bir imadır. Modern ve Klasik dönem eserlerinin bir birleşimi gibi okunması mümkündür. Rönesans ve Barok dönemlerinin idealize edilmiş figürlerinden sıyrılmakta ve doğal bir gerçeklik etrafında tekrardan ele alınmaktadır. Artık tabloda uzana figür bir tanrıça değil, gündelik hayattan herhangi bir kadın temsilidir. Bedensel stilizasyonunun dışında Modigliani çalışmalarında genellikle gözleri belirli bir ölçüde basitleştirmiş ya da minimalist bir yaklaşımla ele almıştır. "Nu Couche" eserine bakıldığında ise artık göz kısmında herhangi bir detaya dair ipucu yoktur. Detaylı bir şekilde incelendiğinde neredeyse gözleri kapatılmış ve kadının makyajından dolayı lekesel olduğu varsayımının dışında bir alternatif okuma ile gözlerin içinin boş olduğu söylenebilmektedir. Gözlerin belirgin olmayan inşası ile sanatçı, izleyiciyi figürün içsel dünyasına çekmeye çalışmaktadır. Öznenin psikolojik duygu durumlarına dair derinlikli bir odaklanma sağlamaktadır. "Göz kontağı kurulan bir iletişimin güçlü olacağı söylenmektedir" (Jarick ve Bencic, 2019). Jarick ve Bencic'e göre iletişimin ne kadar güçlü olacağı, gözlerle olan kontak ile ilgili olsa dahi Modigliani'nin "Nu Couche" eserinde ise tamamen tersi bir durum bulunmaktadır. Böylelikle sanatçının gözleri sözde eksik betimlemesi ile, izleyici ile eser arasında göz kontağı olmaması durumu üzerinden bir iletişim kurmaya çalıştığı görülmektedir. Modigliani inşa etmiş olduğu figür ile izleyici arasında tinsel ve duygusal bir boşluk yaratarak daha derinlikli bir bağ kurmasına olanak tanımaktadır.

[5] Fransızca *nu* "çıplak" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Latince aynı anlama gelen *nudus* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan **nogʷ-edo-* biçiminden evrilmiştir. Bu biçim Hintavrupa Anadilinde aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan **nogʷ-* kökünden türetilmiştir.

2.MODİGLİANİ'NİN NU COUCHE'Sİ ve RODİN'İN BALZAC'I ÜZERİNDEN PSİKOLOJİK ÇIKARIMLAR

Sanat tarihine bakıldığında sayısız sanatçının ürettiği eserler üzerinden sadece estetik, kavramsal veya kuramsal çıkarımlar yapmanın yanı sıra psikolojik yansımalarının olduğu söylenebilir. Çoğu zaman sanat üretimleri ile sanatçı sadece estetik bir kaygı taşımaz. Aynı zamanda anlatmak istediğini doğrudan veya dolaylı yolla dile getirebileceği bir enstrümana dönüştürmesi kuvvetle muhtemeldir. İnsan psikolojisini anlama ve anlamlandırma noktasında *sanat* ve *sanat yapıtı* aynı zamanda sanatçısının elinde bir araç niteliği taşımaktadır. Sanat, izleyicinin/ okuyucunun bilinçüstü duygularını harekete geçirebilecek bir gücü içerisinde barındırır. İzleyici ile temasa geçtiğinde istemli ya da istemsiz bir biçimde onların travmalarını, kaygı ve arzularını harekete geçirebilecek bir medyumdur. Örnek olarak Edward Munch'un "The Scream" isimli eserine bakıldığında, pesimistik bir aurayla birlikte, izleyicide kaygı ve yalnızlık hissiyatına dair güçlü birtakım duygular uyandırması ve bunu evrensel bir dille ifade etmesi verilebilir. "Eserlerini iç dünyalarını ifade edebilmek için bilinçli bir plansızlık içinde sezgisel bir yaklaşımla üretmişlerdir" (Hodge, 2020:42). Susie Hodge'nin söylemi üzerinden; sanatçıların içsel duygu durumlarını yansıtabilmeleri açısından sezgisel ve belki de dürtüsel davranışları çerçevesinde sanat nesnesinin, izleyici üzerindeki aktarım gücünü anlamlandırmak mümkündür. Freud'un bilinçdışı teorileri ışığında, sanatın duygusal bir boşalım yöntemi olduğuna dair söylemleri bulunmaktadır. Bu bağlamda sanatçı artık sadece izleyici ile kendi arasında bir bağ kurmanın ötesinde, sanat eseri ile izleyici arasında da özerk bir bağ oluşmasına müsaade eden bir gizli özne durumuna gelebilmektedir.

"Nu Couche" ve "Monument à Balzac" eserlerine bakıldığında birbirinden farklı dönemlerde, birbirinden farklı sanatçılar tarafından, farklı medyumlar kullanılarak inşa edilmiş iki farklı çalışma görülmektedir. Fakat bu iki ayrıksı duran eserin ortak noktaları olarak; sanatçılarının bilinçli bir eksiltme yöntemine başvurmaları ve bu eksiltmeyi eserlerin "gözleri" üzerinden yapmaları, çalışmaların ortak dayanağı olarak kabul görmektedir.

> Sanatı deneyimlemenin duygusal ve zihinsel yönleri, özünde bir sanat eserinin bizde nasıl bir tepki uyandırabileceğiyle ilgili bir konudur. Eğer bir sanat eseri merak uyandıramaz ya da izleyicileri duygusal bir düzeyde kendine çekemezse, onun başında vakit geçirmek de mümkün olmaz. Biz ayrıca bir sanat eseriyle tinsel yolla bağ kurabiliriz (bu, esin veren ya da zihinsel –olmayan, duygusal– olmayan düzeyde bir mesaj olacaktır). Daha basit bir dille ifade edersek, sanat insanın ruhuna değer. Bu öğelerin hepsi bir araya geldiğinde de sanat deneyimi derinden harekete geçirici bir deneyime dönüşebilir (Wands, 2006:10-11).

Figüratif çalışmalarda genellikle gözlerin eksikliği ya da farklı tarzlarda betimlenmesi, izleyici açısından bilinçaltı düzeyinde bir bağ oluşturma amacı taşımaktadır. "Gözler ruhun penceresidir"[6]. Söylemine dayanarak izleyici ile özellikle figüratif sanat nesnesi arasındaki bağlantıyı kurmada en etkili yöntemin göz betimlemeleri olduğu ve bu betimlemelerin sadece dışsal dünyada kalmayarak ruhani bir şekilde izleyici ile temasa geçtiği, duygu ve kavramsal boyuta ulaştığı söylenebilir. Sanatçının kendi ruhsal durumunu aktarmada da bu fragmanları(göz) kullanması söz konusudur. Nihayetinde sanatçı, sanat eseri ve izleyici

[6] 'Gözler ruhun penceresidir', bu cümlenin çıkış noktası tam bilinmese de ilk William Shakespeare'in kullandığı kararlaştırılmıştır. Bu benzetme burada da kalmıyor; Cicero, zamanında "Ut imaho est animi voltus sic indices oculi" (Yüz, zihnin bir fotoğrafıdır, gözler ise onun yorumlayıcısı.) demiştir. İncil, Matthew 6:22 de ise 'Gözler vücudun lambası' sözcükleri geçer. (https://www.acikbeyin.com/gozler-ruhun-penceresidir/?srsltid=AfmBOoppdQDPHpaTZUtik1gabivLF6hn5oc1oxx75-yTHAV1NtPLR4Av)

üçgeninde paylaşım kendine genellikle subjektif bir yol arar. "Yüz yüze bir konuşmada insanlar sıra alma, anlaşma ve bir dizi duygusal ipucunun anlam kazanmasına yardım eden baş ve göz hareketlerinden büyük anlamlar çıkarmaktadırlar" (Kleinke, 1986). Nu Couche ve Monument à Balzac eserlerine bakıldığında sanat ve psikoloji arasındaki ilişkinin, gözlerin sözde eksik betimlenmesi üzerinden bir anlama sahip olduğu düşünülebilir. Gözler insanda iletişimsel ve duygusal aktarım merkezlerinden bir tanesi hatta en önemlisidir. Bu betimlemeler sadece öznel birtakım psikolojik durumları değil, toplumsal paradigmaları, varoluşsal sorgulamaları veya herhangi başka problematikleri vurgular nitelikte olabilirler. Carl Gustav Jung, gözleri insan bilincinde güçlü sembolik ögeler olarak tanımlar. Jung'a göre; kişisel bilinçdışı her birey için benzersizken kolektif bilinçdışı paylaşılmaktadır (Engler, 2014). Engler'in söylemi ile birleştiğinde ise ortaya göz ve temsillerin kolektif bilinçdışını harekete geçirdiği söylenebilir. Bu bağlamda gözlerin eksik betimlenme durumu, bu kolektif bilinçdışı hali ile bir kopukluk ya da bireyin iç dünyasına dair bir geri çekilme durumuna dönüşebilmektedir. İki durumda da göz tasvirleri sanatsal düzlemde ele alındığında içsel duygu durumuna dair hem sanatçısının hem de izleyicinin kendi çıkarımlarını yapabilecekleri birer portal olmaktadır. Modigliani eserlerinde bahsi geçen çelişkiselliği, izleyici tarafından figürdeki ruhu kendi anlam dünyasında bulmaya ve doldurmaya olanak tanımıştır. Gözlerin eksikliği, izleyicide kendi duygusal durumlarına dair kısımları ve bilinçdışı hallerini figüre yansıtma imkânı sunmaktadır. Projektif bir bakış açısıyla izleyici, sanat nesnesinde kendi yansımasını bulabilir ve böylelikle izleyen sadece izlemekten çıkarak, gözlemle sınırlı kalmadan, interaktif bir duruma bürünerek aktif bir anlam üreticisi haline gelmektedir.

3.SONUÇ

Modigliani'nin Nu Couche tablosu ve Rodin'in Balzac heykelinde göz kısımlarındaki eksiklik, sanatçılarının sadece figürlerindeki fiziksel gerçeklikler üzerinden değil, onların iç dünyalarına, ruh hallerine ve kimliklerine dair bir ifade çabası olarak tanımlanabilmektedir. Modigliani'nin portlerinde çoğunlukla rastlanan, gözlerdeki boş veya belirgin olmayan betimlemeleri; sanatçısının sadece figüratif bazda dış görünüşle ilgilenmediği, onların ruhsal derinliğine ait alanda gezindiği anlamını vermektedir. Nu Couche eserinde bu bilinçli tercih, uzanan figürün kişisel kimliğini geri plana iterek, evrensel bir dişil form yaratma çabası olarak görülebilir. Gözlerdeki eksiklik artık eksik olmaktan ziyade izleyici tarafından figürle bağ kurmasının ötesinde onu soyut bir forma döndürme güdüsü olarak bilinçli bir müdahaledir.

Rodin'in Balzac anıtına bakıldığında, gözlerdeki belirsizlik, heykelin realist bir portre çalışmasından ziyade Balzac'ın karakteri, yaratıcı dehası ve duygu durumuna ait çıkarımlar yapmayı sağlayan bir sembol olarak izleyicinin karşısına çıkmaktadır. Rodin, Balzac anıtında fiziksel detaylardan sıyrılarak, onu form ve biçim üzerinden betimlemesi, eseri klasik manada portre tanımından uzaklaştırarak, daha soyut bir anlatıya dönüştürmesine el vermiştir. Eserdeki gözlerin belirgin ve tanımlı olmaması, Balzac'ın üretici vizyonuna, dış dünyadan bir nevi uzaklaşarak hayal gücüne ve bu şekildeki entelektüel beslenmesine dair bir göndermede bulunmaktadır.

Her iki sanatçının da eserlerinde tercih ettikleri göz kısımlarındaki bilinçli eksiklikler, sadece figürlerin fizyolojik doğrularına değil, onların katmanlı, zamansız ve evrensel açıdan bir anlatıya hizmet etmelerini sağlamaktadır. Bu eserler ortak paydada bireysel kimliklerden sıyrılarak, insan ruhuna ait yaratıcı güce odaklanmaktadır. Modigliani ve Rodin'in bu iki eser üzerinden sanatsal gayeleri sanatın yalnızca bir görsellik unsuru olmadığı, aynı zamanda izleyici ile kurulan psikolojik ve duygusal bağa dair bir enstrümana dönüşebilirliği ile ilgilidir.

Sonuç olarak; Rodin'in "Monument à Balzac" anıtı ve Modigliani'nin "Nu Couche" eserlerinin farklı üslup, tavır ve dönemlere ait olmasının yanı sıra iki eserinde sanatsal düzlem içerisinde

ortak birer noktaları bulunmaktadır. Bu ortak alan ise eserlerin figüratif bazda inşa edilmeleri ve figürlerde sanatçıların kendi stilizasyonlarına sahip olarak göz kısımlarındaki eksiklik olarak görülebilmektedir. Böylelikle sanatsal pratikler içerisinde heykel veya resim olmaksızın, eserlerin sanatçının duygu durumlarına, psikolojik alt yapılarına ve düşsel dünyalarına aracılık eden araçlar olduğu kanısıyla, izleyicide uyandırdığı duygusal çekim, hisler ve mental altyapılara olanak sağladığı görülmektedir.

4.KAYNAKLAR

Antmen, A. (2008). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Duby, G. & Daval, J. (ed.). (2002). Sculpture. From Antıquıty To The Present Day. Köln: Taschen.

Engler, B. (2014). Personality Theory. 9th Edition. United States. Wadsworth Cengage Learning.

Hodge, S. (2020). Sanatın Kısa Öyküsü. (Çev.). D. Öztok. İstanbul: Hep Kitap.

Jarick, M. & Bencic, R. (2019). Eye Contact Is a Two-Way Street: Arousal Is Elicited by the Sending and Receiving of Eye Gaze Information. Front. Psychol. 10:1262. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01262

Kleinke, C.L. (1986). Gaze and Eye Contact: A Research Review. Psychol Bull, 100:78-100.

Kuspit, D. (2006). Sanatın Sonu, Metis Yayınları.

Krausse, A. C. (2005). Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü, Almanya: Literatür Yayıncılık.

Posner, M. I. (1980). Orienting Of Attention. Quarterly Journal Of Experimental Psychology, 32(1), 3-25. https://doi.org/10.1080/00335558008248231

Richard, L. (1999). Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Rodin, A. (2006). Düşünce Kıvılcımları. (Çev: A. Sönmezsoy). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Wands, B. (2006). Dijital Çağın Sanatı (O. Akınhay, Çev.). Akbank Yayınevi.

https://www.acikbeyin.com/gozler-ruhun-penceresidir/?srsltid=AfmBOoppdQDPHpaTZUtik1gabivLF6hn5oc1oxx75-yTHAV1NtPLR4Av

https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2019.01262/full

https://www.moma.org/collection/works/80862

https://www.sanatinoykusu.com/el-greco/

https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6649877/

https://yasincapar.com/tr/plastisite-plasticity/

IMPROVING GREEN BUILDING CERTIFICATION PROCESSES WITH AI SOLUTIONS

YAPAY ZEKÂ TABANLI ÇÖZÜMLERLE YEŞİL BİNA SERTİFİKASI SÜREÇLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

Sevil JAHED [1]

Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, 0000-0003-2887-2284

Özet

Yeşil bina sertifikaları, sürdürülebilir inşaat ve çevresel sorumluluğu simgeler. Ancak, sertifika süreçleri karmaşıklık, yüksek maliyetler ve doğruluk sorunlarıyla karşı karşıyadır. Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, veri analizi ve simülasyon gibi yöntemlerle bu süreçlerin verimliliğini artırma potansiyeli sunmaktadır. Bu çalışma, yapay zekanın yeşil bina sertifikası süreçlerine entegrasyonunu ve iyileştirme alanlarını incelemektedir. Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ tabanlı çözümlerin yeşil bina sertifikası süreçlerine etkisini ve iyileştirilme potansiyelini incelemektir. Yeşil bina sertifikaları, sürdürülebilir inşaat ve çevresel sorumluluğun göstergeleridir; ancak süreçler karmaşıklık, yüksek maliyetler ve uzun değerlendirme süreleri gibi zorluklarla karşılaşmaktadır. Yapay zekâ, veri analizi, makine öğrenimi ve simülasyon yöntemleriyle bu zorlukları aşarak süreçleri daha verimli hale getirme potansiyeline sahiptir. Araştırma, yapay zekanın entegrasyonunun verimlilik, doğruluk ve zaman-maliyet tasarrufu gibi faydalarını incelemeyi hedeflemektedir. Bu çalışmada, yapay zekâ tabanlı çözümlerin yeşil bina sertifikası süreçlerindeki etkileri nitel yöntemlerle incelenmiştir. Literatür taraması ile zorluklar ve iyileştirme alanları belirlenmiş, yapay zekanın bina tasarımı ve sürdürülebilirlikteki uygulamaları analiz edilmiştir. Ayrıca, Web of Science veri tabanından elde edilen akademik literatür de çalışmaya dahil edilmiştir. Veri toplama aşamasında sektör uzmanlarının görüşleri alınmalı, simülasyonlar ile etkinlik ölçülmelidir. Yapay zekâ, çevresel etki değerlendirmeleri, enerji verimliliği ve sürdürülebilir malzeme kullanımında gibi konularda önemli katkılar sunarak, karar alma süreçlerini hızlandırmakta ve doğruluğunu artırmaktadır.

Genel olarak yapay zekanın bu süreçleri optimize ederek çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği artırma potansiyeline sahip olduğunu, ancak maliyet, eğitim ve teknolojiye erişim gibi engellerin yaygınlaşmayı sınırladığını göstermektedir. Ayrıca, süreç doğruluğunu artırarak insan hatalarını azaltmaktadır. Yapay zekanın enerji tüketimi, su verimliliği ve atık yönetimi gibi alanlarda yeşil bina sertifikası süreçlerini verimli hale getirdiğini göstermektedir. Ancak, benimseme için farkındalık ve maliyet engellerinin aşılması gerekmektedir. Gelecekteki çalışmalar, entegrasyon, etkiler, etik ve veri güvenliği konularına odaklanmalıdır. Son olarak Yapay zekâ, yeşil bina sertifikalarını daha verimli hale getirecek önemli bir araçtır.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ (AI), Yeşil Bina Sertifikası, Sürdürülebilir Yapılar

Abstract

Green building certifications represent sustainable construction and environmental responsibility. However, the certification processes face challenges such as complexity, high costs, and issues with accuracy. Artificial Intelligence (AI) technologies have the potential to

enhance these processes through data analysis and simulation. This study examines the integration of AI into green building certification, identifying areas for improvement.The research aims to explore the impact and potential of AI-based solutions in these processes. AI could address challenges related to efficiency, accuracy, and long evaluation times by leveraging data analysis, machine learning, and simulation methods. The study analyzes the benefits of AI integration, including improved efficiency, accuracy, and cost savings.Qualitative methods are used to assess the effects of AI on green building certification processes, with a literature review identifying challenges and opportunities. Applications of AI in building design and sustainability are also explored, drawing from academic literature sourced from the Web of Science database. During data collection, industry expert opinions will be gathered, and effectiveness will be measured through simulations.

AI significantly contributes to environmental impact assessments, energy efficiency, and sustainable material usage, accelerating decision-making and enhancing accuracy. The study demonstrates AI's potential to optimize these processes and improve environmental and economic sustainability, although barriers like cost, training, and access to technology hinder widespread adoption. Additionally, AI reduces human error, improving process accuracy in areas such as energy consumption, water efficiency, and waste management. Overcoming awareness and cost barriers is essential for adoption.

Future research should focus on integration, impacts, ethics, and data security issues. Ultimately, AI serves as a valuable tool for enhancing the efficiency of green building certifications.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Green Building Certification, Sustainable Buildings

1.INTRODUCTION

While green building certifications play an important role in reducing the environmental impact of the construction industry, traditional certification processes can be lengthy, costly, and complex, making it difficult to achieve sustainability goals. Artificial intelligence has the potential to accelerate these processes and enhance their efficiency and reliability through technologies such as big data analysis, machine learning, and digital twin modeling**[2,9]**. AI-enabled systems can automatically assess compliance with sustainability criteria by analyzing building energy consumption and carbon emissions, thereby making the certification process more transparent, reducing human error, and lowering costs. AI can improve environmental performance through applications such as determining energy-efficient building forms during the design phase, managing materials throughout the construction process, and optimizing energy and water consumption during the operational phase **[3,10]**.

This study aims to evaluate the integration of artificial intelligence into green building certification processes, highlighting the advantages of speed, accuracy, and cost reduction. It will also discuss the technical, economic, and legal challenges that hinder the widespread adoption of these technologies, providing a comprehensive framework for making green building certifications more efficient in the future.

1.1Green Building Certification

Green building certifications are a certification process that evaluates the environmental performance of buildings and promotes sustainability. These certifications support sustainable construction by assessing criteria such as energy efficiency, water conservation, material use, and the reduction of carbon emissions. Internationally recognized certification systems, such as LEED, BREEAM, WELL, EDGE, and DGNB, are widely utilized. These systems apply

specific scoring criteria to mitigate the environmental impact of buildings. LEED, in particular, is a significant system that comprehensively evaluates energy and water efficiency, material selection, and indoor quality**[10]**.

Green building certifications contribute to making both new and existing buildings more sustainable. They minimize environmental impact through solutions such as the use of renewable energy, smart building systems, and effective waste management. In addition to their environmental benefits, these certifications help reduce costs through energy and water savings, enhance the comfort of building occupants, and support sustainable urbanization. Consequently, green building certifications serve as an essential tool for promoting environmental sustainability, reducing costs, and contributing to sustainable development **[11]**.

Usage Areas of Artificial Intelligence-Based Systems in Certification Processes.

Green building certification processes assess buildings' compliance with sustainability criteria such as energy efficiency, water use, carbon footprint, and material selection. However, traditional processes can be lengthy, costly, and prone to errors. AI-enabled solutions have the potential to make the process faster, more efficient, and more reliable. AI is utilized in areas such as energy management, water consumption monitoring, carbon footprint calculation, and material life cycle analysis to optimize building performance. Through big data analysis and smart sensors, solutions that best meet sustainability criteria are identified. For example, AI-based energy management systems support LEED and BREEAM certifications by reducing building energy consumption, while systems that monitor indoor air quality contribute to WELL certification. Additionally, artificial intelligence is employed in waste management and recycling processes, enhancing compliance with sustainability certifications**[5,7]**. Building performance simulations also accelerate the certification process by optimizing design and operational procedures. The table below includes The Usage Areas of Artificial Intelligence-Based Systems in Certification Processes.

Table 1: Usage Areas of Artificial Intelligence-Based Systems in Certification Processes

AI Application Area	Usage Purposes	Contribution to Certification Process
Energy Management and Optimization	Optimize energy consumption in buildings to enhance efficiency	Reduces energy consumption, improving LEED and BREEAM certification scores
Water Consumption Monitoring and Efficiency	Ensure effective use of water resources and prevent waste	Supports water conservation criteria by improving water management efficiency
Carbon Footprint Calculation	Calculate total carbon emissions of buildings and develop reduction strategies	Facilitates achieving sustainability goals by tracking carbon emissions
Material Life Cycle Analysis	Analyze environmental impacts of green building materials to select the most suitable options	Minimizes environmental impact in material selection, ensuring compliance with green building criteria

Indoor Air Quality Monitoring	Continuously monitor indoor air quality to provide healthy living spaces	Contributes to WELL certification by supporting the creation of healthy building environments
Waste Management and Recycling	Manage recyclable waste and reduce waste volume	Meets required criteria for sustainability certifications by reducing waste volume
Smart Sensors and Automation	Optimize energy, water, and ventilation processes within buildings using smart systems	Increases energy and resource efficiency by optimizing building operations
Building Performance Simulations	Evaluate environmental performance of buildings and guide certification processes	Provides sustainable solutions in building design and operation using real-time data

As a result, AI-enabled solutions promote environmental and economic sustainability by facilitating green building certification processes. The widespread adoption of these technologies will bring significant transformation to green building projects.

Improving Green Building Certification Processes with Artificial Intelligence: Challenges and Opportunities.

Artificial intelligence (AI) technologies offer significant potential for designing sustainable and efficient buildings in the construction industry; however, challenges such as data analysis, safety, cost, and energy efficiency need to be addressed. Data integration issues can be mitigated through real-time data analysis and machine learning. Additionally, blockchain and AI-assisted anonymization methods can enhance data security. The high cost of AI integration can be offset by lower energy and operational costs over time. Material life cycle analysis and the identification of low-emission materials can help reduce carbon footprints**[1,6]**. The table below includes The Improving Green Building Certification Processes with Artificial Intelligence Challenges and Opportunities.

Table 2: Improving Green Building Certification Processes with Artificial Intelligence: Challenges and Opportunities

Challenges	Solution Proposals	Potential Opportunities
Data Collection and Analysis Challenges	- Large volume and complexity of data collected from sensors and IoT devices - Optimizing energy and water usage with real-time data analysis	- Integration issues between different data sources - Improving building performance through machine learning algorithms
Data Security and Privacy	- Privacy concerns of building occupants-Ensuring security with blockchain and AI -powered data anonymization techniques	- Risk of cyberattacks and the need to protect sensitive data - Developing data protection protocols and enhancing cybersecurity measures
Cost and Feasibility	- High initial investment cost for AI integration	- Limited applicability of AI systems at the building scale

	- Long-term reduction in energy and operational costs	- Extending the lifespan of buildings with AI systems integrated from the construction phase
Carbon Footprint Reduction	- Difficulty in accurately calculating the carbon emissions of building materials - Improving the process with material life cycle analyses	- Limited use of AI in material recycling and carbon emission prediction - Identifying materials with lower carbon emissions
Energy and Resource Efficiency	Lack of energy efficiency in traditional building designs - Minimizing resource consumption through AI-based energy management systems	- Insufficient renewable energy integration in the design phase - Optimized energy usage through smart grids and AI
Certification Standards	- Differences in standards of various green building certification systems - Accelerating the certification process with AI-powered compliance analyses	- Difficulty in fully integrating certification criteria with AI - Reducing certification costs with automated audit systems
Modeling and Simulation	- Lack of widespread adoption of digital twin technology - Optimizing building design with AI-supported simulations	- Complexity of modeling processes and need for computational power - Increasing energy efficiency through real-time building analysis

As a result, AI-based systems can optimize energy efficiency and resource management, while AI-supported analysis can accelerate certification processes. The lack of widespread adoption of digital twin technology and the complexity of modeling can be improved through AI simulations. These solutions ultimately enhance building efficiency and reduce environmental impacts.

Green Building Certificates and Artificial Intelligence-Based Solutions.

Green building certifications are essential documents that assess energy efficiency, water conservation, and environmental impact of buildings, promoting sustainable construction. However, traditional certification processes can be costly, time-consuming, and prone to human error. AI-enabled solutions can enhance the efficiency and reliability of this process. AI analyzes building performance, optimizes energy consumption and water use, and provides optimal design solutions. Big data analysis, machine learning, and IoT technologies streamline processes by reducing the need for manual calculations, while simulation and optimization algorithms facilitate compliance with certification criteria **[1,4]**. The table below includes The Green Building Certifications and Artificial Intelligence-Based Solutions.

Table 3: Green Building Certifications and Artificial Intelligence-Based Solutions

Certification Type	Certification Criteria	AI-Based Application	Potential Benefits
LEED	Energy efficiency, water efficiency, indoor air	Energy modeling software, prediction and optimization algorithms	Optimized energy consumption, efficient material use

	quality, renewable energy use		
BREEAM	Sustainability, environmental impact, indoor quality, innovation	AI-based data analytics, simulation and optimization	| Reducing environmental impact, increasing sustainable resource use
WELL	Human health, indoor air quality, natural lighting, water quality	IoT devices, AI-based data monitoring and analysis	Improved indoor living quality, energy efficiency
DGNB	Ecological quality, economic efficiency, social responsibility, technical quality	AI-supported design, building optimization software	Reducing life-cycle costs of buildings

As a result, The integration of artificial intelligence saves time and reduces costs in certification processes while enhancing environmental sustainability. The widespread adoption of these technologies has the potential to make green building certifications more accessible and dependable.

2. METHOD

In this study, the effects of artificial intelligence-based solutions on green building certification processes are analyzed using qualitative methods. Challenges and areas for improvement were identified through a literature review, while the applications of AI in building design and sustainability were examined. Additionally, academic literature obtained from the Web of Science database was included in the study. During the data collection phase, the opinions of sector experts should be gathered, and the effectiveness of these solutions should be measured using simulations. Artificial intelligence significantly contributes to issues such as environmental impact assessments, energy efficiency, and the use of sustainable materials, thereby accelerating decision-making processes and enhancing their accuracy.

3.Artificial Intelligence-Driven Green Building Certification Success Cases

Green building projects aim for energy efficiency, effective water management, waste reduction, and lower carbon emissions. However, traditional building management systems can be time-consuming and costly. Artificial intelligence (AI)-based solutions optimize building performance, enhancing resource efficiency and reducing environmental impacts**[1]**.

AI-enabled systems enhance sustainability in areas such as energy and water conservation, smart building management, and renewable energy integration. Big data analytics and machine learning techniques optimize energy consumption, while IoT-based smart sensors improve building performance by monitoring parameters such as indoor air quality and waste management**[1]**. The table below includes The Artificial Intelligence-Driven Green Building Certification Success Cases.

Table 4: Artificial Intelligence-Driven Green Building Certification Success Cases

Project Name	AI-Based Solution Area	Results	AI Contributions
Green Tower	Energy efficiency and building optimization	25% energy savings, low carbon emissions	Energy efficiency achieved through AI-

			supported design optimization
EcoLiving Complex	Water and waste management	40% reduction in water consumption, increased waste recycling	Water and waste management optimized with AI
Solar City Center	Renewable energy integration	50% increase in wind and solar energy usage	Efficient energy use based on AI-driven energy production forecasts
Smart EcoVillage	Smart building management and indoor air quality	30% improvement in indoor air quality, 20% energy savings in HVAC systems	AI sensors were used to monitor and manage indoor air quality
AI-Driven Sustainable Hub	Data analytics for carbon footprint reduction	35% lower carbon footprint, faster sustainability assessment processes	Data analytics models were applied to track and reduce the building's carbon footprint

As a result, The table below summarizes the integration of AI-based solutions into green building projects, the results achieved, and the contributions they make. AI-enabled sustainability strategies are poised to make significant contributions to the efficiency and environmental friendliness of green building projects.

4. CONCLUSION

Artificial intelligence-based solutions accelerate green building certification processes, making them more efficient and reliable. Human errors are minimized by optimizing the process through big data analysis, machine learning, and sensor technologies. Artificial intelligence provides guidance on energy-efficient design, sustainable material selection, and resource optimization. Additionally, digital twin technology and big data analytics enhance building performance assessments and help reduce costs. However, technical and legal challenges, such as data security, ethical concerns, and sustainable scaling, need to be addressed. Raising awareness among industry stakeholders and establishing international standards will support these efforts. In conclusion, artificial intelligence accelerates green building certifications, reduces costs, and increases accuracy. The widespread adoption of these technologies will significantly contribute to environmental sustainability.

5. REFERENCES

[1]Namlı, E., & Yücel, M. (2018). Yapay zekâ modelleri ile betonarme yapilara ait enerji performans siniflarinin tahmini. Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 22(3), 325-346.

[2]Can, R. S. (2021). İnşaat sektörünün geleceği.

[3] Kömürlü, R., & Ceceloğlu, D. (2021). Yeşil Bina Üretiminde Proje Yönetimi Kapsamında Yaşanılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri. Artium, 9(2), 98-104.

[4]Proje, A. G., & Kongreleri, Y. Y. Bilim ve Teknoloji Dergisi.

[5] Anbarcı, M., Giran, Ö., & Demir, İ. H. (2012). Uluslararasi yeşil bina sertifika sistemleri ile türkiyedeki bina enerji verimliliği uygulamasi. Engineering Sciences, 7(1), 368-383.

[6] Çelik, E. (2009). Yeşil bina sertifika sistemlerinin incelenmesi Türkiye'de uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi.

[7]DEMİRAL, B. 3. TÜRKİYE'NİN AKILLI KENTLER POLİTİKASI: KAMU POLİTİKA BELGELERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME. DİJİTAL ÇAĞIN ETKİSİNDE, 58.

[8]Altinkilit, T. (2022). Akıllı Şehir Tasarım İlkeleri İle Uyumlu Bir E-Planlama Sistemi Geliştirilmesi-Bayraklı Örneği (Master's thesis, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

[9]Erdal Avcı, E. (2023). Toplum 5.0 üzerine yeni tartışmalar: Konya akıllı şehir uygulamaları.

[10] Yetkin, E. G. (2014). Mevcut yapılar kapsamında yeşil bina sertifika sistemleri enerji kriterlerinin belirlenmesi için LEED, BREEAM ve DGNB sistemlerinin karşılaştırmalı analizi (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

[11] Uruk, Z. F., & İslamoğlu, A. K. K. (2019). Breeam, Leed ve DGNB yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin standart bir konutta karşılaştırılması. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (15), 143-154.

SEMANTIC REPRESANTATION IN ARIF NIHAT ASYA'S POEM "CHILD AND TREE"

ARİF NİHAT ASYA'NIN "ÇOCUK VE AĞAÇ" ŞİİRİNDE ANLAMSAL CANLANDIRMA

Ferhat UZUNKAYA[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000- 0001- 6100- 0010

Özet

Arif Nihat Asya, insanı var eden değerleri sürekli olarak görüntü seviyesine çıkarmak ister. O, insanı, merkezi obje olarak görür ve onun daima iyi ve etkili yanına vurgu yapar. Nitekim şair duyarlılığıyla Asya, evrenin merkezi olarak gördüğü insanın bozulmuşluk ve çözülmüşlüğü doğaya dönerek yeneceğini düşünür. Özellikle "Çocuk ve Ağaç" şiirinde, doğa ve insan arasındaki bu etkileşim, çocuk ve ağaç sembolizmi ile anlatılır. Şair, bu sembollerle bireyi bozulmaya karşı, bir yeniden kurma/ kurulma işlemine tabi tutar ve insanın doğa ile kurduğu bağın, onun safiyete ulaşmasında önemli bir rol oynadığını ileri sürer. Şairin insanı yeniden inşa etme çabası hem bireyin içsel dünyasına hem de doğa ile olan ilişkisine vurgu yapar. Bu yönüyle şair insanın kaybettiği değerleri yeniden kazanabileceği bir yol haritası sunar. Bir kelime veya kavramın bireyin zihnindeki çağrışımları, bu çağrışımların nasıl tetiklendiğini ve bağlam içerisinde nasıl anlam kazandığını incelemeyi hedefleyen anlamsal canlandırma, kelime anlamlarının ötesine geçerek, bireyin zihinde oluşan anlam ağlarını analiz etmeyi amaçlar. İnsan zihninde bir kavramın veya sözcüğün nasıl etkinleştirildiğini, diğer anlamlarla nasıl ilişkilendirildiğini bağıntı kuramı temelli açıklamaya çalışan bu yöntem, anlamın dinamik bir sürek olarak ele alınmasını üzerine gelişir. Bu çalışmada, beş dizeden oluşan şiirin her bir bölümü bir okuma birimi olarak ele alınmıştır. Bu okuma birimleri üzerinden şiirde kullanılan semboller, dilsel yapılar ve sözcüklerin yorumlanmasında dilbilimsel olarak bağıntı kuramı üzerinden anlamsal canlandırma türleri okunmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arif Nihat Asya, Çocuk ve Ağaç, şiir, edimbilim, anlamsal canlandırma

Abstract

Arif Nihat Asya constantly wants to bring the values that make up human beings to the level of image. He sees man as the central object and always emphasises his good and effective side. As a matter of fact, Asya, with his poet sensitivity, thinks that man, whom he sees as the centre of the universe, will overcome corruption and dissolution by returning to nature. Especially in the poem 'The Child and the Tree', this interaction between nature and man is described with the symbolism of the child and the tree. With these symbols, the poet subjects the individual to a process of reconstruction against corruption and argues that the bond that man establishes with nature plays an important role in achieving purity. The poet's endeavour to reconstruct man emphasises both the inner world of the individual and his relationship with nature. In this respect, the poet offers a road map where man can regain the values he has lost. Semantic represantation, which aims to examine the associations of a word or concept in an individual's mind, how these associations are triggered and how they gain meaning in context, aims to go beyond word meanings and analyse the meaning networks formed in the individual's mind. This

method, which tries to explain how a concept or a word is activated in the human mind and how it is associated with other meanings based on the correlation theory, enables meaning to be considered as a dynamic continuum. In this study, each section of the poem, which consists of five lines, is treated as a reading unit. Through these reading units, the symbols used in the poem, linguistic structures and the types of semantic animation will be tried to be read through the theory of linguistic correlation in the interpretation of words.

Keywords: Arif Nihat Asya, Child and Tree, poerm, pragmatics, semantic represantation

Giriş

Anlamsal canlandırma (*semantic represantation*) (Katz, 1978: 63-109), bir dilsel ifadenin zihinde anlam kazanma sürecini tanımlayan bir kavramdır. Dilbilimde ve bilişsel bilimlerde, bir kelime, cümle veya metnin anlamının nasıl oluşturulduğunu ve yorumladığını açıklamak için kullanılır. Bir kelime okunduğunda ya da duyulduğunda, bu kelimeyle ilgili diğer kavramlar otomatik olarak zihne gelir. Bu süreç anlamın bağlam içinde anlaşılmasını sağlar. Bir sözcüğün, kullanıldığı bağlama ve diğer sözcüklerle olan ilişkisine bağlı olarak pozitif, negatif ya da nötr duygusal çağrılım kazanması anlamsal çağrışımın temel özelliğidir. Sözgelimi, "ev" kelimesi söylendiğinde, zihin hemen "sıcaklık", "umut", "bir aradalık", "düşler" gibi kavramları çağrıştırırken, "neden olmak" fiili genellikle olumsuz durumlarla (hastalık, felaket vb.) birlikte kullanılır ve bu yüzden olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Yine belirli bazı sözcüklerin sıklıkla birlikte kullanmasından doğan, anlam ilişkileri anlamsal canlandırmanın temel analiz alanıdır. Sözgelimi "kötü talih" kelimesindeki "kötü" negatif bir çağrışım taşır. Kuramın amacı, yalnızca sözcüklerin sözcük anlamlarına değil aynı zamanda bu anlamların kullanım bağlamından doğan dolaylı ve duygusal tonlarını ortaya koymaya çalışır. Ancak şiirde geçen kelimelerin anlamlarının yalnızca dilbilimsel olarak belirlenemez. Bağlamın, alıcının zihinsel süreçlerinin ve bildirişimin doğasının dikkate alınması gerekmektedir. Böylece anlamı daha derinlemesine açıklamak için edimbilim bağlamına ve zihinsel süreçleri dikkate almaya ihtiyaç vardır. Anlamın oluşmasında bağlamın, okuyucunun zihinsel süreçlerinin ve edimbilimsel çözümlemenin belirleyici olduğu üzerinde durulacaktır. Bu durum, bir dilin inceliklerini ve dilsel iletişimdeki etkisini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Arif Nihat Asya'nın "Çocuk ve Ağaç" şiirindeki dilsel tonun ve duygusal atmosferin analiz edilmesini hedeflediğimiz bu bildiride, şairin kelime seçiminin metnin genel anlamına katkısı üzerinde durulacaktır.

İnsanoğlunun en önemli serüvenlerinin başında gelen, yalın biçimiyle bildirişimi 'anlam'a dönüştürme çabası "Çocuk ve Ağaç" şiirinde zihinsel çıkarımlara sıklıkla evrilir.

Edimbilimsel olarak *sözcenin yorumlanması* (ulterance interpretation) ile verilen dilsel girdiği bağıntı kuramının (Wilson & Sperber, 2004: 607-632) yorumlanması ile tamamlamaya çalışacağız. Birbirini izleyen ama birbirinden iki ayrı aşamada tamamlanan bu süreçte birinci basamak 'kendi dışına kapalı' bir yapıya sahip olan *dil bölmesinde* (language module) gerçekleşmektedir. Bu bölmedeki işlem sonucunda dilsel girdiler *anlamsal canlandırımlar* (semantic represantation) adı verilen *mantık yapılarına* (logical forms) dönüşmektedir. Bu yapıların bilinç düzeyini temsil etme ve dünyaya ait doğrulara ve yanlışlara işaret edebilme özellikleri yoktur. (Doğan, 1992: 95)

1. Dilsel Çözümleme (Linguistic Processing):

'Çocuk' kelimesi herhangi bir imgeleme girişmeden sadece 'sözcükbilimsel' bir incelemeye tabii tuttuğumuzda ilk olarak sözlükte karşımıza çıkan anlamın, bu kavrama ilişkin değerlendirmelerin yorumu ile başlayabiliriz.

çocuk. 1. *isim* Küçük yaştaki erkek veya kız: *"Çocuğun bir sütninesi vardı."* -R. H. Karay 2. Soy bakımından oğul veya kız; yavru, bala, döl, evlat, zürriyet: *"Anası olacak bir kadın çocuğu omzundan yakalamış."* - Bedri Rahmi Eyüboğlu. 3. *isim* Genç erkek. 4. *isim, mecaz* Büyükler arasında daha az yaşlı olan kişi. 5. *isim, mecaz* Büyüklere yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse: *"Kazık kadar olmuş ama aklı hâlâ çocuk!"* - Fatmanur Dereköylü 6. *isim, mecaz* Belli bir işte yeteri kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse. (Türkçe Sözlük, 2019: 556).

Yukarıdaki örneklemelerde çocuk sözcüğünün görünen tarafının yorumlanması daha çok anlam aktarımı ile sağlanmıştır. Böylelikle sözcenin anlamını ilk/ başat özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk kelimesi, yalın bir biçimde ele alındığında yukarıdaki anlamlara işaret eden bir sözcüktür. Ancak bir şiirinde ilk sözcüğü olarak "çocuk" ifadesi bağlamdan bağımsız olarak farklı anlamlara gelebilir. Okuyucunun zihinsel süreçleri, bellekteki bildiler ve bağlam gibi çeşitli faktörler, bu ifadenin eksiksiz bir önerme haline gelmesini sağlar.

Birinci basamağın çıktısını oluşturan mantık yapıları, ikinci basamağında da girdisini oluştururlar. Bu ikinci aşama, genel düşünce dizgelerinde gerçekleşir. Yukarıda değinilen mantık yapıları, bellekten seçilen -ve/veya tümdengelim yoluyla hemen o anda oluşturulan- bilgilerle zenginleştirilerek *eksiksiz önermelere* (complete proposition) dönüştürülürler. (Doğan, 1992: 95)

Şiir başlığının ikinci sözcesi durumunda bulunan "ağaç" üzerinde durularak sözlükteki anlamları verip, çağrışım alanlarını göstermenin şiirin içerisindeki anahtar ibarelerin yorumlanmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

ağaç. 1. *isim*, bitki bilimi Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki: "Pencerenin yakınındaki ağacın çiçekli dalları altında siyah bir kelebek uçuyordu." - Ömer Seyfettin 2. *sıfat* Bu gibi bitkilerin gövdesinden ve dallarından yapılan: "Ancak yakın yıllardan dahi ağaç kaşıklar günümüze kadar gelememiştir." - Naci Eren 3. *isim* ► kereste: "Rendelenmiş ağaç kokusu, hızar veya planya sesi, bir çivinin ağaca gömülmesi mest ediyordu beni." - Cemil Kavukçu (Türkçe Sçzlük, 2019: 36).

Çocuk sembolizminde verdiğimiz bilgiler ışığında ağaç sözcesinin başat anlamlarını gösterdikten sonra zihinsel süreçte yarattığı etkilerin üzerine yoğunlaşmaya çalışacağız.

Kadim uygarlıklardan bu yana gerek Türk gerekse diğer mitolojilerin yaşam kaynağı/ yeniden doğuş tini olarak gösterilen ağaç motifi, sıklıkla insanın kendine dönüş aşamalarının başında gelir. Nitekim Çin'lerde ve Türklerde ağaç, göksel cisimlerden biri olarak adlandırılıp, çeşitli ailelerin kökü olarak sayılmaktadır. (Esin, 2001: 24)

Uygur Türeyiş Destanı içerisinde Türklerin ağaç ile ilgili, en tipik mitoloji motifi görülmektedir. Bu destanın ana motifi ağaç üzerinde kurulmuştur. (Ögel, 1995: 465)

Dede Korkut anlatılarında da sık sık ağacın doğurgan ve sağaltan özelliklerine dikkat çekilir. Ağacın, insanın yaşam kaynağı olduğu ve bazı bölümlerde 'yaşam ağacı' olarak görüntü düzeyine çıktığı metinlerde sıklıkla ağacın zihinsel bir süreç içinde işlevsel bir fonksiyonunun olduğu altı çizilir.

Böylelikle Türk düşün sistemine ruhbilimsel olarak bilinçaltına ortak 'çağrışım deneyleri' (Jung, 1997: 105) yerleştirilerek 'bilinçaltı ortaklığı' yaratılmaya çalışılır. O bakımdandır ki bir sözcüğün ilk anlamı en fakir/ bakir anlamıdır.

Yunan mitolojisinde karşımıza çıkan Dryops ise, ağaç anlamına gelen ve meşe anlamına gelen kelimeyi andırmaktadır. (Erhat, 1996: 1996)

Carl Gustav Jung, ortak bilinçdışını oluşturan yapısal öğeler olarak tanımladığı arketip kavramı dört başlık altında incelemiştir. Bunlarda anne arketipini anlatırken ağaç simgesinin sıklıkla bu arketipin görüntü düzeyine çıkmış hali olduğundan bahseder. (Jung 2001: 22-23) Böylece bu ilk örnek evrenin ilk oluşum evrelerinin başında gelerek çeşitli kültürlerde başat öğe olarak tasnif edilmiştir.

2. Yorumlama ve Çıkarım (Interpretation and Inference)

Anlamsal canlandırmanın ilk aşamasında, şiirin yüzey yapısındaki ifadeler belirli bir mantık formuna dönüştürülür. Ancak bu ifadeler, tek başlarına bir kesinlik taşımaz. Çünkü bağlam ve okuyucu bilgisinin işin içine girmesi gerekir.

Yukarıdaki örneklemelerde görüldüğü gibi birinci aşamadan geçen dilsel sözce ikinci aşamada sözcenin yorumlanmasını öne sürer. Böylelikle zihinsel kurgu ile simgesel çağrışımlara müsait hale gelir. Görülen/ şeklen var olan anlamıyla çocuk, insanın en günahsız, saf ve temiz halini izafe eder. Çocuk sembolü ile insanoğlunun şeffaflığına göndermede bulunan şair, aynı zamanda bu simge ile insanlığın içerisinde bağlam içerisinde taşıdığı mutlak iyiliğe de göndermede bulunur.

"Çocuk, çok sevdi ağacı...
Verirdi ona, her kış
Çiçekleri olaydı!"

Yukarıdaki okuma biriminin açar ibarelerinin başında *çocuk* simgesinin *sevmek* edimi ile beraber kullanıldığını görmekteyiz. Ağaç ve çocuk arasında kurulan ilişki, sevgi, şefkat, özveri temalarını işler. Anlamsal canlandırma yöntemi bakımından yukarıda bahsedilen çocuk sembolü masumiyeti imler. İnsanın en önemli varoluş dizgelerinin başında gelen sevme(k) edimi ile kullanılması, bu edimin duruluğuna ve safiyetine göndermede bulunur. "Sevdi" fiili, çocuk ile ağaç arasındaki ilişkinin duygusal tonunu belirleyen merkezi bir unsurdur. Bu kelime ile şiirin genel anlamına pozitif bir yön vererek duygusal çağrışımla yüklü bir hal almasına zemin hazırlar. Dilsel girdilerin (çocuk, ağaç) zihinsel bağlantıları tetiklediği anlam ağlarını, bütün kültürlerde günahsız ve saf olarak adlandırılan çocuk imgesi, sevme edimiyle dünyanın bütün umutsuzluğa karşı yaşamın aydınlık yüzünü temsil eder. "Çocuk", "çiçek", "sevmek" gibi sözcükler, masumiyet, güzellik, estetik çağrışımlarıyla pozitif bir atmosfer oluşturur.

Mantıksal olarak, çocuk canlı bir varlıktır ve sevgi gibi insana özgü bir duyguya sahiptir. Ancak ağaç için de "sevme" eylemi kullanılarak kişileştirme yapılmıştır. Okuyucu, burada doğrudan bir sevgi tanımına ulaşamaz; çünkü bir ağacın sevim sevemeyeceği doğrudan doğruluk koşullu bir önerme ile belirlenemez. Bu bakımdan şiirin anlamı dilbilimsel çözümlemenin ötesine geçerek edimbilimsel ve bağlam içi yorumlama sürecine taşınır.

Ağaç yani doğa/ tabiat ile etkileşime giren çocuk elinden geldiği ölçüde ona kendi içerisinde bulunan yapıcı enerjiyi aktarmak ister. Nitekim şiirde çiçekleri ağaca vermek ister. Yukarıdaki okuma biriminde kış sözcesi ağacın durumunu niteler vaziyettedir. Her kış yapraklarını dökerek yalnızlığını ve bazen yeniden doğuşu simgeleyen ağacın durumu çocuğu düşündürmektedir. Kışları bir bakıma ölen tabiat/ ağaç ilkbahar da yeniden canlanır. Ne var ki çocuğun bu durumu kabullenmeyişi kışın ölen ağaca/ tabiata bir armağan niteliğindedir. Çocuğun kışın tabiatı duymayı ve ona uymayı reddederek ağaca yeniden diriliş ve ölümü aşan bir ebedi güç aşılaması gerekmektedir. O bakımdandır ki çiçeklerini kışın ağaca vermek ister.

"Ağaç, çok sevdi çocuğu...
Öperdi altın saçlarından
Dudakları olaydı!"

Yukarıda görüldüğü üzere sevme edimi bu sefer karşılık bularak çocuk ve ağaç arasında akışkanlık kazanmıştır. Birinci dizedeki; *Çocuk, çok sevdi ağacı* mısraı ikinci dizede evrilerek *"Ağaç, çok sevdi çocuğu…"* sözcesine geçilir. Böylelikle iki *şey* arasındaki sevgi edimi eylemsel bir olgu halini alır.

Ortega y Gasset *Sevgi Üstüne* adlı eserinde *"sevgi, sevilen şeye doğru bir çekilmedir."* (Gasset, 1996: 9) derken bu fenomenin aktif ve devingen olgusuna dikkat çekmek ister.

Ağacın dinamik bir forma dönüşerek öpme edimini gerçekleştirme isteği, çiçeklerini ağaca sunan çocuğa bir teşekkür mahiyetindedir. Zira şiirin kurulma aşaması da çocuğun aktif alanı üzerine kurulur. O bakımdandır ki şiirde altın gibi değerli bir obje ile saçı tarif edilir.

Şiirin sonraki mısralarında ağaç da çocuğa karşı sevgi gösterir. Ancak bu sevgi, insanın gösterdiği sevgi gibi değildir; çünkü ağacın "dudakları", "yanakları", "bacakları" ve "ayakları" yoktur.

Dikkat edilirse şiirin ilk iki dizesi imkânsız durumlar üzerinden kurularak okuyucuya aktarılmıştı. Birinci dizedeki *"Çiçekleri olaydı!"* mısraı ikinci dizede *"Dudakları olaydı!"* şeklinde görülür. Dilek/ şart kipi ile çekimlenen ol-mak fiili şiirdeki durumu gösterir niteliktedir. Nitekim ne çocuğun çiçeği vardır ne de ağacın dudağı. Şiirde geçen "olaydı" ifadesi, arzu ve eksiklik duygusunun güçlenmesine öncülük eder. Bu ifade, ağacın insan gibi hissetme, iletişim kurma ve çocukla daha derin bir bağ kurmasının isteğini dile getirir.

"Ve ona öptürmek için,
Eğilirdi yerlere kadar;
Yanakları olaydı!"

Üçüncü dizede de karşımıza yine ağaç tarafından çocuğa sunulmaya çalışılan bir eylemden bahsedilir. Eğilme eylemi ile çocuğun kendisine yetişmesine yardımcı olmak isteyen ağaç, çocuğa duyguyu sevgiyi göstermek ister. Buradaki öpme edimi ile bir bakıma çocuğa teşekkür etmek isteyen ağacın ne yazık ki yanakları da yoktur.

"Dökerdi önüne hepsini
Gümüşten, altından, sedeften
Oyuncakları olaydı!"

Olay örgütleyici bir yapıya sahip olan bu şiirde, çocuk imgesinin işlevi dramatik aksiyonu ateşleyerek geri çekilmektir. Çocuğun şiirin başında sevgisini göstermeye çalıştığı ağaca karşı bir eylem akti oluşturmasıyla şiir ağacın dramatik durumunu anlatır niteliktedir. Nitekim şiir başında sahneye çıkan çocuk ikinci dizeden sonra geri çekilir ve ağaç yazgısı ile beraber okuyucuya aktarılır.

Yukarıda dizelerde, dök-mek fiilinin yine ağaç tarafından çocuğa hediye edilmek üzere harekete geçirildiği görülür. Yukarıdaki dizelerde dökmek fiilini, gümüş, altın ve sedef gibi değerli objelerle göstererek çocukların gelişimde etkili olan oyun edimini ve oyuncak objesiyle harekete geçirmek ister. Dök-mek fiilinin oyuncak objesinin eyleyeni duruma sokarak şiirin içerisindeki ağaç motifi ile varlığa/ çocuğa hediyesini sunarak ona kendini teslim etmek ister.

Şiirin son kısmında çocuk büyüyüp gider ve ağaç yalnız kalır. Burada bağlamsal bilgi, şiirin duygusal etkisini artırır.

"Ve çocuk gittikten sonra,
Böyle kalır mıydı ağaç?
Ne olurdu onun da
Bacakları olaydı,
Ayakları olaydı!"

Şiirin son dizesinde anahtar kelimelerin başında "gitmek" edimi gelir. Gitmek edimi şiirde olumsuz bir durumun göstereni durumunda karşımıza çıkar. Şiirdeki çocuğun gitme edimi, iletişime girdiği ağaç tarafından üzüntü ile karşılanır. Nitekim çocuk ile gitme fiilinin bir araya getirilerek olumsuz anlam çıkarımları yaratılır. Şiirdeki gitme edimi ile yazının sonu bağlanarak, bu edimin şiir üzerindeki olumsuz havanın son kertesidir. Nitekim şiirin başından beri dilek kipi ile çekimlenen "olaydı" sözcesi kendisini en son dizede "gitme" ediminin sebebi olarak gösterilir.

Okuyucu, bu noktada ağacın yalnız kaldığını ve çocuğun gitmesiyle eksiklik hissinin arttığını fark eder. Ancak buradaki eksiklik yalnızca fiziksel bir ayrılık değildir; çünkü ağaç için "ne olurdu onun da bacakları olaydı, ayakları olaydı!" denilerek insan gibi hareket etme arzusu vurgulanır. Bağıntı kuramı bağlamında okuyucu ağacın gerçekten yürümesini istediğini, bunun bir metafor olduğunu fark eder. Böylece duygusal canlandırma gerçekleşir ve ağaç, çocuğun peşinden gidememenin hüznünü yaşar.

Verirdi
Çiçekleri olaydı!

Öperdi
Dudakları olaydı!

Eğilirdi yerlere kadar;
Yanakları olaydı!

Dökerdi önüne hepsini
Oyuncakları olaydı!

Ağaç objesi, şiirin içerisindeki çocuğun çiçek verme ediminin karşılığını sürekli vermek ister. Ancak ne var ki şiirdeki ağacın teşekkür etmek isteği sürekli olumsuzlanarak ertelenir.

Çocuk ve ağaç sembolleri, birey ve doğa arasındaki sembolik ilişkinin bir temsilidir. Şiirin dilsel yapısındaki verir-di>öper-di>eğilir-di>döker-di fiillerinin sürekli olarak şart kipi ile çekimlen "olaydı" fiilinin eksik tarafıyla yüzleşmek zorunda kalır. Böylece ver-mek, öp-mek, eğil-mek ve dök-mek fiillerinin olumlu anlam çıkarımları "olaydı" sözcesinin pozitif anlam değerini silerek olumsuz bir özellik yükleyerek bu edimlerinin gerçekleşmesini engeller. Bu noktada, anlamsal canlandırma yöntemi, bu fillerin zihinde yarattığı bağıntıların umutsuzluk izleğine nasıl bağladığını açıklamak için görüntü düzeyine çıkar.

Çıkarım

Arif Nihat Asya'nın "Çocuk ve Ağaç" şiiri, ölüm ile yaşam, olmak ya da olmamak sorunsalının merkeze alındığı simgesel göndergeler bütünüdür. Şiir, genellikle ağaç sembolü üzerinden anlatılır. Çocuk simgesi şiirin girişinde görülerek, şiirin dramatik aksiyonunu ağaç sembolüne bırakır. Çocuk simgesinin, şiirin içerisindeki çatışma unsurunu harekete geçirmek üzere derin anlamlarından yararlanmaya çalışılmıştır. "Çocuk," "ağaç", "çiçek", "altın saç", "gümüş", "altın, "sedef" gibi sözcükler şiirin genel atmosferini pozitif bir havada devam

ettirirken, "öpmek" "eğilmek" "dökmek" ve "vermek" sevgi, özveri ve empati eylemlerinin şiire sıcak bir ton katarken, şiir daha çok fillerin ve dilek/şart kipinin oluşturduğu bir yapı üzerine kurulur. Dilek/şart kipinin arzu ve eksiklik ifadeleriyle birlikte kullanılması, "olmayış" teması üzerinden serimlenir. Böylelikle şiir içerisindeki ağacın eyleme dönük hareketleri sürekli "olaydı" sözcesiyle son bulmuştur. Çocuğun gitme edimiyle şiirin dramatik bir sona ulaşması, şiirdeki sevgi ve özlem döngüsünün bir sonucudur. Zira gitmek, birey zihninde yalnızlık ve kayıp gibi çağrışımları tetikleyen bir sözcüktür. Bu bakımdan anlamsal canlandırma ile negatif çağrışımlı sözcüklerle şiirin içeresindeki umutsuzluk izleğinin sürekli hâkim olması sağlanmıştır. Böylece kelimelerin duygusal tonlarını ve çağrışımlarını ustaca kullanan yazar, okuyucunun sevgiyi, özveriyi ve eksikliği aynı anda hissetmesini sağlar.

1. Dilin yüzey yapısı kelime düzeyinde bir analiz sunsa da şiirin asıl anlamı eksiklik ve arzu üzerinden gelişir.
2. Bağlam ve edimbilimsel olarak ağacın bir varlık olarak ifade edememesi nedeniyle hüzünlü bir ton açığa çıkar.
3. Ağacın sevgisini ifade edememesi ve çocuğun büyüyüp gitmesi gibi durumlarda okuyucu, zihinsel süreçleriyle şiirde eksik olan şeyleri tamamlar.
4. Şiir dili mantıksak doğruluk arayışından çok duygusal ve sezgisel anlam yaratma üzerine kurulduğundan şiirin anlamı doğruluk koşullu bir önermeye indirgenemez.

Sonuç olarak, bu şiirde anlamsal canlandırma süreci, okuyucunun bağlamı kullanarak ağacın yalnızlığını ve çocuğun gidişiyle oluşan eksikliği sezgisel olarak hissetmesiyle tamamlanır.

Kaynakça

Asya, A. N. (1996), *Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor / Bütün Eserleri / Şiirler: 1*, İstanbul: Ötüken Yay.

Doğan, G. (1992). "Hangi Anlam", *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yayınevi: Ankara, s. 93-100

Erhat, A. (1996), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Esin, E. (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yay.

Gasset, J. O. (1996), *Sevgi Üstüne*, (Çev. Yurdanur Salman), İstanbul. YKY.

Jung, C.G. (1997), *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, (Çev. Engin Büyükinal), İstanbul: Say Yay.,

Jung, C.G. (2001), *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yay.

Katz, Jerrold J. "The Theory of Semantic Representation." *Erkenntnis (1975-)*, vol. 13, no. 1, 1978, pp. 63–109.

Ögel, B. (1995), *Türk Mitolojisi II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Türkçe Sözlük (2019). Haz. Şükrü Halûk Akalın… [ve başk]. 11 bsk. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Wilson, D. & Sperber, D. (2004). "Relevance Theory". In Horn, L.R. & Ward, G. (eds.) *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, pp. 607-632.

CERAMICS AS A TOOL OF SUSTAINING UNDERWATER LIFE ON LAND
SU ALTI CANLILIĞINI KARADA DEVAM ETTİRME ARACI OLARAK SERAMİK

Beril REİS

Öğretim Görevlisi, Ege Üniversitesi, Seramik ve Cam Tasarımı,
ORCID numarası : https://orcid.org/0009-0002-4334-6784

Özet

Seramik sanatında eser verebilmek için ilham alınan kaynaklar, sanatçının yaratıcılığını yönlendiren ve tasarımlarına derinlik katan pek çok farklı alandan gelmiştir. Seramik, hem geleneksel hem de modern tekniklerle şekillendirilebilen bir sanat dalı olduğundan, ilham kaynakları oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Doğa ve çevre, kültürler ve gelenekler, günlük hayat ve kişisel deneyimler, felsefi ve spritüel temalar, gibi alanlar seramik tasarımının konusu olmuştur. Yapmış olduğum bu çalışmada, seramik tasarımında su altı canlılığını yansıtan, doğanın derinliklerinden ilham alarak yaratıcı, estetik ve çevresel alanda eserler üreten sanatçıları ve eserlerini inceledim. Bu bağlamda su altı ekosistemlerinin zenginliğinin, estetik çeşitliliğinin, renk paletlerinin, seramik sanatçılarına ilham verirken, kimi sanatçılar için denizlerin korunması konusunda farkındalık yaratma amacını da taşıdığını fark ettim. Form ve yapılar, deniz canlıları balıklar, denizyıldızları, deniz anemonları, mercanlar ve diğer su altı canlıları, seramik eserlerde detaylı bir şekilde canlandırılmıştı. Formlar, heykel veya obje olarak tasarlandığı gibi, mercan resifleri ve alglere benzer yapılar, su altındaki organik yapılar, seramik tasarımlarında doğal formlar ve dokular kullanılarak üretilmişti. Çalışma içerisinde incelediğim eserlerin ortak özelliği; özellikle organik ve özgün formlar isteyen tasarımcılar için su altı ekosisteminin ilham verici olduğuydu. Renk ve doku bakımından incelediğinde su altı dünyasının sakinleştirici renkleri buz mavi ve yeşil tonları, seramiklerde kullanılan renk veren oksitler ile hazırlanan sır, astar ve boyalar aracılığıyla yansıtılmıştır. Mavi ve yeşil tonları, suyun dinginliğini veya okyanusun derinliklerini ifade etmede kullanılmıştır. Dalgalar ve su dokusu, seramik yüzeylerde dalga hareketlerini veya suyun yüzeyindeki ışık oyunlarını göstermek için dokusal teknikler kullanılmıştır. Bu durum sanatçı tarafından seramiğe hareket ve derinlik katmak için tercih edilmiştir. Aydınlık ve karanlık kontrastları, seramiklerde, suyun altındaki ışık oyunlarını, karanlık derinlikleri ve parlak alanları vurgulamak için zıt renkler ve tonlar oluşturmuştur. Ayrıca su altı canlılığını seramik hammaddesi ile birleştirme fikri dönüşüm ve sıfır atık temasını izleyiciye sanat ile sunmak bakımından tüm dünyada önemli ve hassas bir konuya da işaret etme olanağı vermiştir. Deniz atıkları ve plastik sorunu, seramik tasarımlarında su altı dünyasının tehdit altındaki canlıları, denizlerdeki plastik atıklar ve kirlilikle ilişkilendirerek çevresel bir mesaj vermelerine olanak sağlamıştır. Ayrıca tasarımlar simge ve ikonografi bakımından da incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sualtı Temalı Sanat, Sıfır Atık Sanat, Sualtı Figüratif Sanat, Seramik Sanatı

Abstract

The sources of inspiration for creating works in ceramic art come from many different areas that direct the artist's creativity and add depth to her designs. Since ceramics is an art form that can be shaped with both traditional and modern techniques, its sources of inspiration span a

wide range. Areas such as nature and environment, cultures and traditions, daily life and personal experiences, philosophical and spiritual themes have been the subject of ceramic design. In this study, I examined the artists and their works that reflect underwater liveliness in ceramic design and produce creative, aesthetic and environmental works inspired by the depths of nature. In this context, I realized that the richness, aesthetic diversity and color palettes of underwater ecosystems inspire ceramic artists, while for some artists they also serve the purpose of raising awareness about the protection of the seas. Forms and structures, sea creatures fish, starfish, sea anemones, corals and other underwater creatures were portrayed in detail in ceramic works. While the forms were designed as sculptures or objects, they were produced using structures similar to coral reefs and algae, organic structures under water, and natural forms and textures in ceramic designs. The common feature of the works I examined in the study is; The underwater ecosystem is especially inspiring for designers who want organic and unique forms. When examined in terms of color and texture, the calming colors of the underwater world are reflected through ice blue and green tones, glazes, slips and paints prepared with coloring oxides used in ceramics. Shades of blue and green were used to express the serenity of water or the depths of the ocean. Waves and water texture, textural techniques are used to show wave movements on ceramic surfaces or the play of light on the surface of water. This situation was preferred by the artist to add movement and depth to the ceramic. Light and dark contrasts created contrasting colors and tones in ceramics to emphasize the play of light under water, dark depths and bright areas. In addition, the idea of combining underwater life with ceramic raw materials has given the opportunity to point out an important and sensitive issue all over the world in terms of presenting the theme of transformation and zero waste to the audience through art. The problem of marine waste and plastic has enabled them to give an environmental message in their ceramic designs by associating the threatened creatures of the underwater world with plastic waste and pollution in the seas. In addition, the designs were examined in terms of symbols and iconography.

Keywords: Underwater Themed Art, Zero Waste Art, Underwater Figurative Art, Ceramic Art

ALIENATION IN EDİP CANSEVER'S POEMS "UMUTSUZLAR PARKI" AND "TRAGEDYALAR"

EDİP CANSEVER'İN "UMUTSUZLAR PARKI" VE "TRAGEDYALAR" ADLI ŞİİRLERİNDE YABANCILAŞMA

Asena TÜRKEÇ[1], E. Candan İRİ[2]

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 0000-0002-9185-2684

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 0000-0002-1238-5978

Özet

Yabancılaşma; felsefeden edebiyata, psikolojiden sosyolojiye değin çeşitli disiplinlerin alanına giren bir olgudur. İlk olarak Hegel'in felsefenin alanına taşıdığı bu olgu, yirminci yüzyılın birey merkezli felsefi akımlarından varoluşçuluğun eğildiği konuların başında gelir. Edebiyatla sıkı bir bağı bulunan varoluşçu felsefe, 1940'lı yıllarda dergi ve gazetelerde yayımlanan çeviriler yoluyla Türkiye'de tanınırlık kazanır. Bu felsefi akımın sanat eserlerine yansıması ise özellikle 1950'li yıllarda modernizmin de etkisiyle belirgin hâle gelir. Modernizmin toplumsal etkileri sebebiyle sanat eserlerinde varoluşçu bir yaklaşım doğar. 1950'li yıllarda Türk şiirinde İkinci Yeni hareketi, modernizmin olumsuz getirilerinden etkilenen bireyi şiire taşır; bireyin varoluşsal sorunlarını, toplumla olan uyumsuzluğunu, içsel çatışmalarını işleyerek yabancılaşmayı sıkça konu edinir. Toplumsal sorunların birey üzerindeki etkisini işleyen bu harekette, yabancılaşma ile ilişkili olarak yalnızlık, bunalım, umutsuzluk ve içsel kopuş gibi temalara ağırlık verilir. İkinci Yeni'nin öncü şairlerinden Edip Cansever de şiirlerinde çoğunlukla modern bireyi pençesine alan bu varoluşsal sıkıntıları işler. Bu çalışmanın merkezinde Edip Cansever'in "Umutsuzlar Parkı" ve "Tragedyalar" adl[7]ı şiirleri bulunur. Bu uzun metinler; bireyin kendine, çevresine ve topluma duyduğu uzaklık/yabancılaşma açısından analiz edilip bireysel yalnızlık, uyumsuzluk, sıkıntı, bunaltı gibi varoluşsal sorgulamalar çerçevesinde irdelenecektir. Edip Cansever'in toplum baskısı sonucunda yabancılaşmış bireylerin iç çatışmalarını öne çıkararak bireyi temel aldığı ve modern toplumu yabancılaşma teması üzerinden nasıl eleştirdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Varoluşçuluk, İkinci Yeni, Edip Cansever, Yabancılaşma, "Umutsuzlar Parkı", "Tragedyalar"

Abstract

Alienation is a phenomenon that falls under various disciplines ranging from philosophy to literature, psychology to sociology. This phenomenon, which was first brought to the field of philosophy by Hegel, is one of the most important issues addressed by existentialism, one of the individual-centred philosophical movements of the twentieth century. Existentialist philosophy, which has a close connection with literature, gains recognition in Turkey through

1 Bu bildiri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan "İkinci Yeni Şiirinde Yalnızlık" adlı yüksek
lisans tezinden üretilmiştir.

translations published in magazines and newspapers in the 1940s. The reflection of this philosophical movement on works of art becomes evident especially in the 1950s with the influence of modernism. Due to the social effects of modernism, an existentialist approach emerges in works of art. In the 1950s, the Second New Movement in Turkish poetry carries the individual affected by the negative effects of modernism to poetry; it deals with the existential problems of the individual, his incompatibility with society, his inner conflicts, and frequently deals with alienation. In this movement, which deals with the impact of social problems on the individual, themes such as loneliness, depression, despair and inner rupture are emphasised in relation to alienation. Edip Cansever, one of the pioneering poets of the Second New, mostly deals with these existential problems that grip the modern individual in his poems. At the centre of this study are Edip Cansever's poems titled "Umutsuzlar Parkı" and "Tragedyalar". These long texts will be analysed in terms of the distance/alienation of the individual from himself/herself, his/her environment and society, and will be examined within the framework of existential questions such as individual loneliness, disharmony, boredom and depression. It will be tried to reveal how Edip Cansever takes the individual as a basis by highlighting the internal conflicts of alienated individuals as a result of social pressure and how he criticises modern society through the theme of alienation.

Keywords: Existentialism, İkinci Yeni, Edip Cansever, Alienation, "Umutsuzlar Parkı", "Tragedyalar"

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın toplumsal ve siyasal etkileri tüm dünyada görülür. Bu etkilerden dolayı, 1940'lı yıllardan itibaren Fransa başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde âdeta moda hâline gelen varoluşçuluk felsefesiyle beraber, aslında varoluşsal problemler tartışmaya açılır. Sanatın çeşitli dallarıyla, özellikle edebiyatla sıkı bir ilişki içinde olan varoluşçuluk, zamanla pek çok ulusun edebiyatını etkisi altına alır. Türk edebiyatı da bu etkiden uzak kalamaz. Türkiye'de 1940'lı yıllarda varoluşçuluğu felsefi akım olarak tanıtma amacıyla dergi ve gazetelerde çeviriler yayımlanır. 1950'lerde Türk edebiyatında varoluşçulukla birlikte modernizm de görülmeye başlar.

Modernizm, bireyin yaşamını olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönde etkiler. Modernizmin getirilerinden biri olan kentleşmeyle beraber apartman yaşamı başlar ve bu durum kişilerin yabancılaşmasına sebep olur. Bununla beraber Türkiye'de 1950'li yıllarda çok partili hayatın oluşturduğu baskı hâkimdir. Toplum üzerinde oluşan siyasi baskı, bireyleri toplumdan uzaklaştırır ve bireyler yalnızlaştıkça yabancılaşır. Bu durum, dönemin sanat eserlerinde yansıma bulur. 1950'li yıllarda varoluşçuluk izleri özellikle Sartre gibi düşünürlerden yapılan çevirilerde görülür. Türk öykücülüğünde ilk modernist öykücü Sait Faik'in *Alemdağ'da Var Bir Yılan* (1954), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* (1943) ve Demir Özlü'nün *Bunaltı* (1958) adlı eserleri varoluşçuluk etkisi görülen ilk örneklerdir. Türk şiirinde bu etkiler 1940'lı yıllarda Garip akımı ile görülür. 1950'li yıllara gelindiğinde İkinci Yeni hareketi ile devam eder.

İkinci Yeni hareketi çoğu edebiyat tarihçisine göre Muzaffer Erdost'un *Son Havadis*'teki "İkinci Yeni" (19 Ağustos 1956) başlıklı yazısı ile başlatılır. 1950'li yıllarda İlhan Berk, Cemal Süreya, Ece Ayhan, Edip Cansever, Turgut Uyar, Sezai Karakoç; çeşitli edebiyat dergilerinde birbirlerinden habersizce dönemlerine göre başka şiirler yayımlarlar. Bu durum İkinci Yeni'nin akım olmadığına dair bir kanıttır. Bir araya gelmeden, ortak bir bildiri hazırlamadan dönemin şartlarının kendilerinde yarattıklarını şiirlerine aksettirirler. İkinci Yeni, dönemin politik çalkantıları ile toplumsal içe kapanışın şiire yansımasıdır denilebilir. Askerlikten istifa edip kentte yaşamaya başladığında taşra özlemi çeken Turgut Uyar'ın, çocukluğunda sürgün

yaşamış, "Biliyorsun ben hangi şehirdeysem/Yalnızlığın başkenti orası" diyen Cemal Süreya'nın ve yaşamının sonuna dek insanı birey olarak kurcalamak isteyen Edip Cansever'in şiirlerinde varoluşçuluğun izlerini sürmek mümkündür.

Edip Cansever; özellikle dramatik ve uzun şiirlerinde yalnızlık ile yabancılaşma temalarını işler. Bahsi geçen temaları toplumda gözlemlediği bireyleri şiir öznelerine dönüştürerek şiirlerinde ele alır. Bu çalışmada öncelikle yabancılaşma olgusunun varoluşçu felsefedeki yeri ve tanımı incelenecek; bu bağlamda İkinci Yeni öncülerinden Edip Cansever'in "Umutsuzlar Parkı" ve "Tragedyalar" adlı şiirlerinde yabancılaşma teması irdelenecektir.

2. VAROLUŞÇULUK VE YABANCILAŞMA

19. yüzyılda Analitik felsefenin akılcı, pozitivist ve determinist düşüncelerine tepki olarak, Søren Kierkegaard ve bu akıma mensup olmayan ancak onun temsil ettiği düşünceleri etkileyen Friedrich Nietzsche, insanın yalnızca rasyonel bir varlık olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre insan, varoluşunun anlamını özgür seçimleri, sorumlulukları ve kaygıları ile keşfetmesi gereken bir varlıktır. Varoluşçuluk veya diğer bir adı ile egzistansiyalizm, 20. yüzyılda gün ışığına çıkmış bir felsefi kanaatin ismidir. Öncüleri; Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, Karl Jaspers, Jean Paul Sartre, Gabriel Marcel'dir (Magill, 1992: 9). Varoluşçuluğun bu beş kurucu ismi arasında edebiyatla kurduğu bağla sıyrılan, piyesleri ve romanlarıyla öne çıkan Sartre, *Varoluşçuluk* adlı eserinde bu akımı şu sözlerle belirler:

> "Varoluşçuluğu okurlara tanımlamak mı? Çok kolay bir iştir bu! Felsefe terimleriyle söylersek, her nesnenin bir özü, bir de varlığı vardır. Öz, sürekli nitelikler topluluğu demektir. Varlık (ya da varoluş) ise dünyada etkin (actif) olarak bulunuş demektir. Çoğu kimseler özün önce, varoluşun sonra geldiğine inanırlar. (…) Varoluşçuluk ise tam tersini öne sürer bunun: İnsanda ama yalnız insanda-varoluş özden önce gelir. Bu demektir ki insan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur. Çünkü o, özünü kendi yaratır. Nasıl mı? Şöyle: Dünyaya atılarak, orada acı çekerek, savaşarak yavaş yavaş kendini belirler. Bu belirleme yolu hiç kapanmaz, her zaman açıktır…" (2010: 8)

Varoluşçuluk, "varoluş özden önce gelir" düşüncesiyle, insanın başta verili bir doğası olmadığı görüşünü savunan ve Fransa'da büyük yankı uyandıran çağdaş bir felsefe anlayışıdır (Çüçen, 2015: 19). Kıta Avrupa'sındaki düşünürler tarafından ortaya konulan bu akım, ele aldığı konular açısından diğer bir ekol olan Analitik felsefeden farklılıklar gösterir. Bu konular bireysel kurtuluş, seçme özgürlüğü, hiçlik, bilinç dışılık, kaygı, saçma, yabancılaşma, gelecek beklentisi, iç sıkıntısı vb. türündendir; varoluşçu düşünürler yaşam deneyimlerini hep öne çıkartarak felsefe yapma girişiminde bulunmuşlardır (Çüçen, 2015: 20) Varoluşçuluk insanın anlamına yönelir. "Evrende insan nedir?" gibi sorularla insan kendi kendisi için sorunsal olmuştur (Akarsu, 1979: 109).

İnsanı esas alan öncüler, birbirinden bağıntısız olmayan içerikleri ile ortak temel kavram ve ilkeler çatısı altında toplanır. Bu kavram ve ilkeler; bireycilik-sistemcilik, yönelmişlik, seçim özgürlüğü veya özgürlük, varlık-hiçlik, aşırı duygular, saçmalık ve ölüm, iletişim şeklinde özetlenebilir. Varoluşçuluk, farklı kavram ve ilkelerle her varoluşçu düşünürde değişik biçim ve anlatımlarla ortaya çıkar. Bu çalışmanın odağında bulunan yabancılaşma, birçok düşünürün ele aldığı bir konudur. Bu konuyu felsefi alana taşıyan ilk isim Hegel'dir. Hegel, yabancılaşmayı ontolojik bir olgu olarak değerlendirir ve bunu, insanın özne (kendini gerçekleştirmeye çalışan yaratıcı insan) ve nesne (başkaları tarafından etkilenip yönlendirilen insan) olarak ikiye ayrılışının bir sonucu olarak görür. Ayrıca, insanın kendi yarattığı (dil, bilim, sanat vb.) şeylerin ona yabancı nesneler hâline geldiği durumlarda ortaya çıkan yabancılaşmayı, daha genel bir çerçevede tin görüşüyle bağlantılı olarak ele alır (Cevizci, 2005: 1728).

Hegel'den etkilenerek yabancılaşma olgusunu etraflıca tartışan ve terim olarak ilk kullanan ise Karl Marx'dır. Marx, yabancılaşmanın bireyselliğin kaybı anlamına geldiğini ve bu tür bir kaybın da aslında birey açısından ve toplum genelinde istenmeyen bir durum olduğunu ortaya koyar. Marx'a göre yabancılaşma, emeğin işçinin dışında olması, onun özüne ilişkin olmaması ve işçinin kendi emeğini, üretimini yadsıması sonucu işine, emeğine, içinde yaşadığı doğaya, kendi öz doğasına ve diğer insanlara uzaklaşmasına neden olan eylemdir. Marx için yabancılaşmanın göstergeleri emek, iş bölümü ve özel mülkiyettir (Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 115). Marx, emeğin bireyden yabancılaştığı, üretim sürecinde başkalarına hizmet eder hâle geldiği bir durumu tanımlar. Ona göre emek daha fazla metayı doğurur, daha fazla meta sonucunda emekçi metalaşır. Bu metalaşma sonucunda ise insan yabancılaşır.

Hegel ve Marx'ın düşüncelerinin ardından yabancılaşma bir terim olarak kullanılmaya başlar. Varoluşçular bu terimi içselleştirerek ele alırlar. Kronolojik sırayla öncelikle düşünür ve teolog Søren Kierkegaard; *Korku ve Titreme* (1843), yine aynı yıl yayımlanan *Tekerrür* adlı eserlerinde yabancılaşma teriminden bahseder. O, yabancılaşmanın sebebini şöyle açıklar: "İnsanın varoluş hali, onun özünden uzaklaşmasının, yani Tanrı'ya yabancılaşmasının bir sonucudur. Bundan dolayı, insanın bu dünyadaki yaşamı, 'korku'yla, 'yılgınlık'la ve insanın sonluluğundan duyduğu 'sıkıntı'yla doludur. Bir insanın eylemleri, onu Tanrı'dan daha da uzaklaştırırsa, onun yabancılaşması ve umutsuzluğu daha da artar" (Cevizci, 2005: 1000).

Kierkegaard'dan sonra Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman* (1927) adlı eserinde direkt olarak terimi kullanmasa da insanın varoluşsal bir yabancılaşma yaşadığına dair görüşlerinden bahseder: "Düşkünlüğün varlık minvali ayartma, teskin, yabancılaşma ve sinsilik tarafından karakterize edilmektedir. Eksistensiyal olarak düşkünlük, sadece dünya-içinde-varolmayı değil, aynı zamanda fırlatılmışlığı da belirlemektedir. (…) Düşkünlüğü ontik olarak yorumlamaya kalkışmak (mesela bozulma olarak) doğru değildir" (Ökten, 2008: 18). Ona göre insan dünyaya fırlatılmıştır, bu düşünce "bırakılmışlık" terimini doğurur. Ontolojik düşkünlükten söz eden Heidegger, "Dasein bu teskin edilmiş, kendini her şeyle kıyaslayıp 'anladığı' karşılaştırma içinde öyle bir yabancılaşmaya doğru sürüklenmektedir ki, burada en zati varlık imkânı örtülüp gizlenmeye başlar. Düşkün dünya-içinde-varolma hem ayartıcı-teskin edicidir, hem de yabancılaştırıcı" der (2008: 188). Heidegger'e göre *Dasein*, yani insan, dünyada varoluşu sırasında kendini çoğu zaman günlük uğraşlar ve başkalarının beklentileriyle tanımlayarak kendi özgün varoluşuna yabancılaşır.

Bulantı (1938), *Duvar* (1939) adlı eserleriyle felsefe alanında olduğu kadar edebiyat alanında da ses getiren Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik* (1943) adlı eserinde yabancılaşmaya şu sözlerle değinir:

> "(…) [B]en bir başkasının bildiği bu benim. Ve olduğum bu beni, başkasının beni yabancılaştırdığı bir dünyada olurum, çünkü başkasının bakışı, varlığımı ve onun bağlılaşığı olarak duvarları, kapıyı, anahtar deliğini kuşatır; ortalarında olduğum bütün bu araç-şeyler, ilke olarak benden kaçan bir yüzü başkasına doğru çevirirler. Böylece başkasına doğru akan bir dünyanın ortasında, ben başkası için kendi egom olurum. (…) Kendi edimimin bizatihi bağrında, başkasının bakışını benim kendi imkanlarımın katılaşması ve yabancılaşması olarak kavrarım" (2011: 353-356).

Sartre, kendinden başkasının görüşlerinin kişinin bunu bilmesine rağmen varoluşunu kanıtlayamayacağını savunur. Yabancılaşmanın sosyal ilişkilerde var olduğunu ifade eder. Marx'ın yabancılaşma tanımına beden fikri üzerinden yakınlaşır: "(…) [G]erçekten de başkası-için-bedene de kendimiz-için-bedene atfettiğimiz kadar gerçeklik atfederiz. Dahası, başkası-için-beden, bizim-için-bedendir, ama kavranamaz ve yabancılaşmıştır" (Sartre, 2011: 460). Başkası için bir nesne hâline gelen birey, kendisi için olamayacak bir imgeye dönüşür ve bu

yabancılaşma deneyimi, başkasıyla olan tüm ilişkileri yönetir. Bireyin emeğinin başkası için bir araç hâline gelmesi, emekçinin kendi amaçlarına yönelmemesi durumları, yabancılaşma biçimi olarak kabul edilir. Sartre'ın felsefesine göre insanın yabancılaşmasına sebep olan, sorumluluk ve özgürlüktür. "(…) [A]ynı anda, bakılan-varlık olan benin yabancılaşması, düzenlediğim dünyanın yabancılaşmasını gerektirir" (2011: 356). İnsanın varoluşu için seçim yapma özgürlüğüne ve sorumluluğuna sahip olması gerekir. Sartre, insanın "özgürlüğe mahkûm" olduğunu söyler. Çünkü insan, kendi seçimleriyle varlığını inşa eder ve bu süreçte tam bir özgürlüğe sahiptir. Ancak bu özgürlük, aynı zamanda insanı büyük bir kaygı ve yabancılaşma içine iter. İnsan, özsel bir doğaya sahip olmadığı için sürekli kendi varlığını yaratmak zorundadır. Bu, varoluşun absürt ve anlamsız bir yönü olduğunu ortaya çıkarır. Sartre'ın "varoluş özden önce gelir" felsefesine göre insan, herhangi bir özsel kimliğe ya da amaca sahip olmadan dünyaya gelir. Birey, hayatına anlam kazandırma zorunluluğu ile yüz yüze geldiğinde yabancılaşma durumuna maruz kalır.

Özetle; varoluşçuluğa göre insan, özsel bir kimliğe sahip olmadığı için daima kendini yaratmak zorundadır ve bu süreçte varlığının anlamsızlığıyla yüzleşir. Yabancılaşma, bireyin kendi varoluşuna, emeğine, topluma veya başkalarına karşı bir uzaklaşma ya da kopma yaşadığı durumu ifade eder.

2.1. Türkiye'de Varoluşçuluk Etkisi ve Eserlerde Yabancılaşma Teması

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Batı'da moda akım hâline gelen varoluşçuluk, edebî eserler de veren düşünürleri sayesinde kısa zamanda çoğu ulusun edebiyatına etki eder. Türk edebiyatında varoluşçuluğun izleri, 1940'lı yıllarda özellikle edebî eserleri ile ön plana çıkan Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Albert Camus gibi isimlerle görülür. 1940-1950 arasında etki giderek artar, adı geçen düşünürlerin yazı ve konuşmaları Türkçeye çevrilerek çeşitli dergilerde ve gazetelerde yayımlanır. Özellikle MEB'in *Tercüme* dergisinde Sartre'ın "Existentialisme Bir Hümanizmadır" adlı yazısının 19 Mayıs 1946'da "Yeni Görüşler" başlığı ile yayımlanması, felsefi bir akımı tanıtma amacıyla yapılan ilk çeviridir (Kurt, 2009: 4).

1950'li yıllarda Attilâ İlhan öncülüğünde *Mavi* dergisi etrafında toplanan yazarlar, toplumcu gerçekçi bir çizgidedirler, fakat dergideki Güner Sümer, Ferit Edgü, Ahmet Oktay, Orhan Duru, Demir Özlü vb. isimler daha sonra varoluşçu izler taşıyan eserler kaleme alır. Bu kuşak daha sonra "1950 Kuşağı" olarak anılacaktır. Attilâ İlhan, toplumcu gerçekçi çizgisinden ayrılmayarak *Mavi*'de "Sahte Bir Peygamber/J. P. Sartre" (1954) yazısı ile varoluşçuluğu eleştirir. Peyami Safa, Osman Oğuz, Şerif Hulûsi, Başar Sabuncu; varoluşçuluğu eleştiren diğer yazarlardır. Buna karşılık Muzaffer Erdost, Ferit Edgü, Oktay Akbal, Fikret Ürgüp, Demir Özlü gibi yazarlar, varoluşçuluğu savunan yazılar kaleme alırlar. Aynı dönemde Demir Özlü, Sartre'ın *Bulantı* (1938) eserine karşılık *Bunaltı* (1958) eserini yayımlar. Türk edebiyatında varoluşçuluk etkisi ile oluşan yeni edebiyat "bunaltı edebiyatı" olarak anılır.

Bu dönemde modernizm ve varoluşçuluk etkileri ile eserlerin içeriklerinin değiştiği görülür. Bu etkiler, 1950 Kuşağı'nın öncesinde öykü ve romanda ortaya çıkar. Sait Faik Abasıyanık, öyküleri ile modern edebiyatın kuruluşuna katkıda bulunur, varoluşçu temaları işleyerek Demir Özlü'nün de içinde bulunduğu 1950 Kuşağı'nı, dönemini ve kendinden sonraki dönemleri etkiler. Onun *Alemdağ'da Var Bir Yılan* (1954) adlı öyküsü varoluşçuluğu işlediği eserlerinden biridir. Aynı dönemde Ahmet Hamdi Tanpınar *Huzur*, *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* (1943) adlı eserlerindeki varoluşçu izleklerle dönemin edebiyatını etkiler. 1940'lı yıllarda Garip akımı varoluşçu yönelimin şiirdeki örneğidir. Bezirci'ye göre bu yıllarda "(…) insan varlığının yabancılaşması ve anlamsızlaşması, hiçliğe ve saçmalığa itilmesi, boğunca ve yalnızlığa düşmesi temlerini değişik biçimlerde ve değişik açılardan işleyen J. P. Sartre, A. Camus, S. Beckett, E. Ionesco, F. Kafka, S. Kierkegaard gibi Batılı yazarların dilimize çevrilmesi ve

Demir Özlü ile Ferit Edgü gibi yerli yazarların Varoluşçuluğa dayanan hikayeler kaleme alması bir rastlantı sayılmamalıdır" (1987: 55). Dönemin koşulları bu tür temlerin işlenmesine uygun zemin oluşturur.

1950'li yıllarda çeşitli dergiler ve gazeteler etrafında yazarlar, şairler eserleriyle edebiyatın içeriğinin değişmesine katkıda bulunurlar. Modernist edebiyat anlayışı ile varoluşçuluğu, kimi zaman da Marksizme ait bazı değerleri aynı anda yaşayan ve 1950'lerde ilk kitaplarını yayımlayan Yusuf Atılgan, Ferit Edgü, Demir Özlü, Erdal Öz, Güner Sümer, Tezer Özlü, Vüs'at O. Bener gibi yazarlar kendi değerlerini ve yazarlık pratiklerini, beslendikleri bu kültürel ve felsefi bakış açısıyla yeniden biçimlendirir (Kurt, 2009: 148). *Mavi* dergisinin ardından birçok varoluşçu yazarın ve şairin yer aldığı bir diğer yayın organı *"a"* dergisidir. *"a"* dergisi varoluşçuluk etkisindeki sanatçıları bir arada buluşturan bir dergi olma niteliği taşır. Bu dergide Demir Özlü, Ahmet Oktay, Adnan Özyalçıner, Erdal Öz gibi varoluşçu etkileri eserlerinde gösteren yazarlar ve İkinci Yeni şairlerinden Cemal Süreya, İlhan Berk, Turgut Uyar, Edip Cansever gibi isimler yazılarını yayımlar.

İkinci Yeni öncülerinin şiirlerinde "yalnızlık, ölüm, bunalım, yabancılaşma" gibi varoluşçu temaları işlediği görülür. Hareketin oluşumu bir bakıma şairlerin varoluşçu temaları içselleştirmesini yansıtır. Adı geçen şairler ortak bir bildiri hazırlamadan, hatta birbirlerini dahi tanımadan bireysel olarak şiirlerini çeşitli dergilerde yayımlamışlardır. Dönemin farklı şiirlerini kaleme alan İkinci Yeni şairlerinin benzer içeriklerini fark eden Muzaffer Erdost, *Son Havadis*'teki "İkinci Yeni" (19 Ağustos 1956) başlıklı yazısı ile hareketin isim babası olur. Hareketin öncüleri İlhan Berk, Cemal Süreya, Edip Cansever, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Sezai Karakoç olarak anılır. Cemal Süreya, Turgut Uyar ve Edip Cansever şiirlerinde çoğunlukla varoluşsal problemlere değinir.

3. EDİP CANSEVER'DE YABANCILAŞMA

Svetlana Uturgauri, "Türk nazmında 50'li yılların ortalarında ve 60'lı yıllarda 'İkinci Yeni' adı altında ortaya çıkan bazı şairlerin sanatı da egzistansiyalist felsefi-etik anlayışlara dayanmaktadır. Yabancılaşma ve yaşamın saçmalığı konusu bu akımın temsilcileri arasında, örneğin bunların içinde önemli yeri olan Edip Cansever'in (doğ. 1923) şiirlerinde neredeyse en temel yeri kaplamaktadır" (1989:32) ifadesiyle Cansever'i varoluşçu izleklere yakınlığı bakımından diğer İkinci Yeni şairlerinden ayrı bir yere koyar. İlk dönem eserlerinde Garip akımının etkisinde yazan şair, 1950'li yıllarda şiirini farklı bir noktaya taşır. *Yerçekimli Karanfil* (1957)'le İkinci Yeni çizgisine yerleşir ve bu hareket içerisinde varoluşçu temalara yakınlığı ile dikkat çeker.

Öcal'a göre "[d]ramatik kısa şiirlerinde, seçip üstlenmiş özne bireyin ya da yaratıcı insanın umudunu şiirleştiren Cansever, uzun şiirlerinde ise insan için ulaşılmış son ve yetkin bir düzen olarak görmediği kapitalist düzenle çözülüp çökmekte olan bir toplumda tezahür eden yabancılaşmayı konu alır" (2013:241). Cansever'in yabancılaşmış şiir özneleri çoğunlukla uzun şiirlerinde görülür. Bu uzun şiirleri sırasıyla şunlardır: Umutsuzlar Parkı (1958), Tragedyalar (1964), Çağrılmayan Yakup (1966), Ben Ruhi Bey Nasılım (1976), Bezik Oynayan Kadınlar (1982), Oteller Kenti (1985). Cansever, bu şiirlerde "toplumdaki geçerli yaşam biçimini 'yabancı' bir bakışla izleyen, ona 'yabancılaşmış' aykırı insan öyküsünü" (Ecevit, 1998: 45) dile getirir. Cansever'in toplumu gözlemleyerek oluşturduğu şiir özneleri isyan/uyum, mutlak yalnızlık, bunaltı, sıkıntı, bırakılmışlık vb. içerisinde bir yaşam biçimi sürdürür. Kendisi ile yapılan bir söyleşide yabancılaşmayı savunmadan aktardığına dair bir açıklama getirir: "Anlattığı şey, savunduğu şey değildir şairin. Sergilemektir yaptığı. Bir durumu, bir kişiyi, bir tavrı, bir yaşama biçimini sergilemek. Çağrılmayan Yakup'u düşün. Yabancılaşmayı sergiledin

diye yabancılaşmış olmuyorsun ki kendin! Savunuyor da değilsin yabancılaşmayı" (Cansever, 1998: 89).

Onun yabancılaşmış şiir öznelerine örnek olacak ilk şiiri, "Umutsuzlar Parkı" (1958) adlı uzun şiirdir.

3.1. "Umutsuzlar Parkı"nda Sorumsuz Yabancı

Edip Cansever'in "Umutsuzlar Parkı" (1958) adlı şiiri dört bölümden oluşur. "Amerikan Bilardosuyla Penguen", "Çember", "Umutsuzlar Parkı", "Sığınak" adlı bu bölümler, kendi içlerinde alt bölümlere ayrılır. "Amerikan Bilardosuyla Penguen" adlı bölüm beş alt bölümden oluşur. Bu bölümlerin her birinde yabancılaşma ve umutsuzluğun izleri görülür. "Amerikan Bilardosuyla Penguen"in ilk bölümünde "sesler" kelimesindeki çoğul eki ve kelimenin tekrarıyla birden fazla kişi anlatılır. Sesler devamlı, gülünç ve acısız olarak tasvir edilir, fakat bu tasvir esasen şiir öznesinin yaşadığı acıyı vurgular. Seslerin çoğalması öznenin durumunu değiştirmez. Son iki mısrada kabulleniş vardır. Özne umutsuzluğu ile değiştirmek istediklerini değiştiremez ve sadece "dolgun yaşamaya bakın günleri" diyerek vakit öldürmeye yönelir:

"Günümüzden sesler alıyor - sesleri

Devamlı, gülünç, acısız

Acımaktan kurtulmuş yerlerine

(…)

Doğrusu elinizden ne gelir ki

Siz dolgun yaşamaya bakın günleri" (Cansever, 2011:137)

İkinci bölümde şair, "bakınca göreceksiniz" diyerek öznenin kimse tarafından görülmediğini gece imgesiyle beraber pekiştirir. Birinci bölümde de kullanılan mısranın tekrarı ile vurguyu sağlar. Penguen sürüleri diyerek kaygılı insanı çizer. Cansever, "penguen" imgesine bir röportajında açıklık getirir: "'Penguen' sözcüğü daha çok birinci bölümde geçiyor. Kararsız, tedirgin bir insanı, Amerikan bilardosunun başında çizgilemek istedim. Onun, pengueni her nişanlayışında, yerine getirilemeyen isteklerini belirttim" (Cansever, 1998: 75). Mustafa Öneş bu konuya farklı bir açıklama getirmiştir: "Bir yanda fraklar giyinmiş (penguenlere benzeyen) "yiyiciler" takımının balolarda, ziyafetlerde sürdürdüğü yaşantıyla öte yanda yer alan yoksul halkın yaşantısı arasındaki karşıtlık ortaya konur" (Cansever, 1998: 196-197). Öneş'in yapmış olduğu bu açıklama ile "Penguen" imgesinin aleni olmayan bir toplumsal eleştiri olduğu anlaşılır. Fakat İkinci Yeni şiirinde toplumsal sorunlara, bireyin iç dünyası üzerinden değinildiği bilinmektedir. Esas alınan, bireyin iç dünyasıdır. "Penguen" imgesi, toplumsal bir mesajı şiir öznesinin varoluşsal sorunları üzerinden vermektedir:

"(…)

Alın şu adını 'ben' koyduğunuz geceyi

Bakınca göreceksiniz, daha bakınca bir ötekini

Geceler, işte geceler

Gündüzler, işte gündüzler

Beyaza siyah penguen sürüleri gibi" (Cansever, 2011:138)

Şiirin "Çember" adlı ikinci bölümünde özne kabullenişini göstermeye başlar. Varoluş; kişinin kendini tanıması, sorumlulukları ve seçim özgürlüğü ile gerçekleşen bir süreçtir, fakat burada şiir öznesi umutsuzluğu sebebiyle bu süreci yaşamak istemez. Kişinin sorgulamadan da

dünyada var olabileceğini ve hayatına devam edebileceğini söyler. Sonucunda kişi topluma yabancılaştığı kadar kendine yabancılaşır:

"Vardır ya, hepimiz bir yerde olmak

Ben işte onu ..

(…)

İşte pek fazla kurcalamazsak dünyanın orta yerindeyiz

Ben

Yani çok değişik bir sokağı yakalamış bulunan

Kullanmak için yaşayıp ölmeye" (Cansever, 2011: 145).

"Umutsuzlar Parkı" adlı bölümde şiir öznesi kendinden geçer ve nihayetinde kendine yabancılaşır. Aynı bölümde, kişinin doğumundan bu yana en yakın olduğu annesi bile artık yabancıdır. Kuşkusu devam ederek onu çevresinden daha fazla soyutlar, çevresine daha fazla yabancılaşır ve tabii bu çevrede ilk sırada artık kendisi vardır:

"Kendimi saymazsam - hem niye sayacakmışım kendimi

Çünkü herkese bağlı, çünkü bir yığın ölüden gelen kendimi

(…)

Evet, çünkü bu karanlık işime en geleni

Kendimi saklıyorum ya, o bir yığın ölüden gelen kendimi

(…)

Dedim ya, annem de var, ama çay pişirmez size

Durur da durur işte yıllanmış heykeller gibi

Bilmem ki, bilmiyorum da belki de benim annem yok

Belki de öyle beyaz ki, alışmış görünmezliğe

Nereye gidiyorsunuz ama nereye

Sanki biz olmayan insanlarız biraz da kuşkuluyuz

Ya da çok kuşkuluyuz-böyle" (Cansever, 2011:160, 161, 164).

Şiirin son bölümünde umutsuzluğu kabullenmiş, bu kabulleniş ile kendini düşünmekten kendine hapsolmuş bir özneyi görürüz. Birey varoluşunu tamamlayamaz ve bir boşluk içindedir. Yabancı, yabancılaşma, yalnızlık, umutsuzluk, bulantı, sıkıntı vb. kavramlar bir arada ve birbirinden dolayı ortaya çıkar. Annesini dahi yok saymış yalnız şiir öznesi yaşadığı topluma ve nihayetinde kendine yabancılaşır. Umutsuzluğu onu yabancılaştırarak iç bulantıcı bir boşluğa hapseder:

"(…)

işte bu boşluk; durmadan bizi çağırıyor

Kremler, pudralar, iç bulantıcı kokular gibi" (Cansever, 2011: 185)

"Bulantıcı" tasviri tesadüf değildir. "İnsan dünyada yalnızdır. Dünya ise pis, zalim, acımasız ve düşmandır" (Çüçen, 2015: 35). Yalnız şiir öznesi "iç bulantıcı kokular" imgesiyle tasvir edilen dünyanın acımasızlığını yaşar, bu durum onu umutsuz bir yabancıya dönüştürür. Şiir öznesi

umutsuzluğundan dolayı içinden çıkamadığı, çözüm yolu bulamadığı veyahut bulmadığı bir kabulleniş evresinde boşluğa düşmüş ve bu boşluğu da kabullenmiştir.

Şiir öznesi kendisinin bir başına olduğunu ve içinde bulunduğu müşkül durumun kendine özgü olduğunu düşünür. Umudu yoktur, fakat bu umutsuzluk sadece özne içindir. Sartre'a göre kişi sadece kendisi için değil bütün insanlık adına sorumluluk almakla yükümlüdür (2010: 41). Özne sorumluluktan kaçmak ister, kendi sorumluluğunu dahi üstlenmez. Bencildir, kimsenin duygularına ve gözyaşlarına tanık olmak istemez. Bireyin varoluşunda gerçekleştirmesi gereken sorumluluğun özellikle tüm insanlığı gerçekleştirmek olduğu savına karşıttır:

"Hepiniz, ama hepiniz kendi karanlığını savunacak

Bütün hep kendi karanlığını

Duygular, duygularınız

Gözyaşı, gözyaşlarınız

Kendiniz için olacak.

Size yalvarırım beni karıştırmayın

Ben sadece bir sığınakçı

Alt yapan toprağın altını

Herkes kendi çaresine bakacak

Üstelik hadi durmayın

Çünkü kurtulmak gibi

Silkinip çıkmak gibi gün ışığına

Çok belli umutlarınız olacak

Ben sadece bir sığınakçı

Beni sakalı kırmızı diye düşünün

Bir meyhanede boynu bükük diye düşünün

Bir canavar gibi düşünün isterseniz

Herkes kendi düşündüğüyle kalacak" (Cansever, 2011: 191).

Şiirin tamamına hâkim olan umutsuzluk duygusu son kısımda yıkılmıştır, fakat bu yıkım yapay, sözde bir yıkımdır. "Sonuçta 'Umutsuzlar Parkı'ndaki insan (insanlar) umutsuzluğu yaşarken, karşıtın hesabını tutar, 'umut' yön arar" (Çolak, 2004: 37). Şiir öznesinin kendine bile umudu kalmamışken insanlığa umut beslemesi beklenemez, dolayısıyla şiir gerçekçi olmayan bir umutla son bulur. Nitekim Cansever bu durumu şu şekilde açıklamıştır: "Umutsuzlar Parkı'nın ise garip bir yazgısı var. Son bölüm, ilk üç bölümle çelişiyor. Buna, kendi kendini yok ediyor da diyebilirim. Açıkça söyleyeyim, o yıllarda umutsuzluğu büyük bir yanlış olarak görüyordum. Dıştan gelen etkiler de daha farklı değildi. Bu edilgenliği silerek yapay bir umutla bitirdim kitabımı. Sonuç, ikinci bir yanılgı oldu elbette. Son bölümün üstünü çizerek düşünsel bütünlüğü koruduğumu sanıyorum" (1998: 96).

"Demek ilk olarak kendimi tekrarlıyorum Nokta

Kim bilir, belki de ben

Bu türlü düşünmenin ilk karşılığı

Kendi yaşamamda

İNSAN

SANA GÜVENİYORUM

SAYGlLARlMLA" (Cansever, 2011: 199).

"Umutsuzlar Parkı"nın başlığı içeriğini özetler niteliktedir. Şiirin tamamına umutsuzluk ve umutsuzluk neticesinde doğan yabancılaşma duyguları hâkimdir. Bu duygular şiirin temasını oluşturur. "Penguen" imgesi, şiir öznesinin yaşadığı yabancılaşma üzerinden toplumsal bir mesaj vermek için kullanılır. Şiirin son bölümünde şiir öznesinin umut beslediği görülür, fakat bu umudun şiirin tamamı irdelendiğinde sözde bir umut olduğu anlaşılır.

3.2. "Tragedyalar"daki Öteki Yabancı

Edip Cansever, "Umutsuzlar Parkı"ndan sonra yabancılaşmayı konu edindiği diğer uzun şiiri "Tragedyalar"ı yayımlar. Tıpkı "Umutsuzlar Parkı"nda olduğu gibi bu şiirde de toplumsal sorunları birey üzerinden ele alır. Tomris Uyar'a göre "Umutsuzlar Parkı'nı Tragedyalar'ın öndeyişi olarak değerlendirmek daha uygun olur" (Cansever, 1998:164). Şiir beş ana bölümden oluşur. Beşinci bölüm kendi içerisinde yedi bölüme ayrılır. Şair, koro ve episode başlıkları altında şiir öznelerini konuşturur. Sonuncu bölümde şair, hâkim anlatıcı olarak umutsuzluğa ve yabancılaşmaya dair konuşur. İlk bölümde şiirin ilerleyen mısralarından anlaşılacağı üzere Ermeni bir ailenin üyeleri olan şiir özneleri merkezdedir. Aile fertlerinin tamamı umutsuzluk içerisindedir. Bu umutsuzluk somutlaştırılarak farklı nesneler ile açıklanır. Şair, şiirin diğer bölümlerinde açıklanacak olan yabancılaşmanın zeminini çeşitli imgelerle kurduğu umutsuzluk duygusu ile oluşturur:

"KORO

Çünkü bir bir yıkılmakta açsanız radyoları

Sokaklar, köpekler, tanrının bütün eşyaları.

EPİSODE

Biter elimizdeki şey, biter her şey

Kalırız, kan gibiyiz, donarız bir tanrısalda

Seslerle ve kırık tırnakla da

Ve donar çılgınlığımız: gemilerde hiçbir kaptan yok

Yok, çünkü denizler kocaman, ölüler büyük

Bir soğuk ay soğuk ve tenha

Duyulur. Yalnızlık mevsim olur

'Ki çiçekler kendilerini toplar orada'

Ve zamanlar boğuşur, sırasız, biri bir ötekinden kalınlaşır" (Cansever, 2011: 275-276)

Şiir özneleri kendilerini gerçekleştirmeye ve gerçeklerden kopmamaya dair bir kent, öykü vb. bir umut ararlar. Fakat şiirin ilerleyen kısımlarında umudu arama yolculuklarından ve bulamadıkları umuttan vazgeçerler:

"KORO

Bile bile, öykü öykü, gibi gibi

Bir kenti aradığımız, bir başka kentin

Adıyla aradığımız ve asıl bulmaktaki

Çözülmez güzelliğin ...

Kan!

Hem sonu hem doğuşu en gerçek ilkelliğin" (Cansever, 2011: 280).

Koro, "bozulduk" der. Bozulma, kapitalist düzenin "uyumlu ol" çağrısında umudunu yitirenlerin yaşadığı bir durumdur. Kapitalizm bireyi bedeninden başlayarak sömüren bir yapıdır. Beden ile başlayan sömürge bireyin iç dünyasına doğru ilerler. Bireyin bedenini metalaştıran bu sömürü iç dünyayı ele geçirir ve bireyi umutsuzluğa sürükleyerek yabancılaşmasına, "Tragedyalar"da görüldüğü üzere uyumsuzlaşmasına sebep olur. Nihayetinde uyumsuzluk, yabancılaşmayı doğurur:

"KORO

Bozulduk. Ve bozuldu alınyazımız. Yalnız

Kuşandık yastutmaz giysilerini SENİN

KOROBAŞI

Hepimiz tanrı kaldık, kimse mutluyum demesin" (Cansever, 2011: 281).

Şiirin üçüncü bölümünde yalnızlık ve yabancılaşma temi bir arada görülür. Şiir özneleri yalnızdır. Öznelerin topluma yabancılaşmaları, "sanki herkes kuşkuyla bakacaktır yüzünüze" mısrası ile vurgulanır:

"Birdenbire yapayalnızsanız her yerde

Ve bundan korkuyorsanız

En küçük şeylerden bile. Örneğin birine saati sorsanız

Karşıdan karşıya geçseniz bir caddede

Sesinizi alçaltıp dikkatle bakarken çevrenize

Biriyle bir şeyler konuşsanız

(…)

Kaldı ki, hiçbir şey yapmasanız bile

Tuhaftır

Sanki herkes kuşkuyla bakacaktır yüzünüze.

(…)

Ya da bir dernekte üyesiniz, azıcık mutlusunuz

Durmadan suçlusunuz ve artık kendinizi

Gücünüz yok ödemeye.

Giderek siz oluyorsa bütün bir kalabalık

Yüzünüz yüzlerine benziyorsa, giysiniz giysilerine

Ansızın bir hastanın kendini iyi sanması gibi

Gücünüz yetse de azıcık bağırsanız

Bir yankı: durmadan yalnızsınız

Durmadan yalnızsınız" (Cansever, 2011: 298-299).

Şair, yalnızlığı çeşitli şekillerde tasvir eder. Yalnızlık kişiyi kuşkuya düşürerek yaşamını zorlaştırır ve gündelik işlerini bile etkiler. Birine saati sormak gibi iletişim kurma hâli yabancılaşmış şiir öznesi için zor bir durumdur. Yalnızlığın kuşkusunu yaşayan şiir öznesi toplum içerisinde basit etkileşimleri bile gerçekleştiremeyerek yabancılaşır.

Şairin hâkim anlatıcı olarak sahneye çıktığı beşinci bölümde şiir öznelerinin umutsuzluk ve yabancılaşma sonrası alkolizme sığındığı görülür. Şair, yabancılaşma durumuna karşı alkolizmi sığınak olarak gösterir. Alkol, âdeta kişileri müşkül durumdan kurtaracak olan kahramandır. Alkol sebebiyle ölenler yüceltilir:

"(Ey alkolden ölenler, büyük ölüler

Ölümle yalnızlık arası

O bilinmez ülkeyi şehvetle tüketenler!)" (Cansever, 2011: 324)

Şiir öznelerinden Lusin ve Stepan'ın diyaloglarında biçare durumlarının farkındalığı yaratılmıştır. Yalnız ve umutsuzdurlar. Yabancılaşma unutulmuş olmakla bağdaştırılır:

"LUSİN

Unutulmuş gibiyim ben. Ve insan

Bir bakıma unutulmuş gibidir

Bilmem ki, nasıl anlatmalı, yalnız bile değilim

Belki de yalnızlıktan

Daha fazla bir şey bu

Unuttum ben kendimi de Stepan.

STEPAN

Kopunca kendimizden. Ve her şeyden biraz kopunca

Bir güç olduğunu sanırız yalnızlığın

Hatta bir bakıma övünürüz de onunla" (Cansever, 2011: 330)

Şiirin son bölümden alıntılanan bu mısralarda şiir öznelerinin, umutsuzluğun yarattığı boşlukta kayboldukları, varoluşu gerçekleştiremeyerek olmamayı kabullendikleri ve nihayetinde "çıldırdıkları" görülür.

Yabancılaşma durumu; yalnızlıktan doğar, umutsuzlukla beraber bireyin yaşantısına hâkim olur. "(…) [B]u yabancılaşmış ve reddedilmiş Ben, hem başkasıyla aramdaki bağdır hem de onunla mutlak ayrılığımızın sembolüdür" (Sartre, 2011: 382). Birey başkası tarafından ötekileştirilir ve yabancı durumuna düşürülür. Sartre'a göre yabancılaşan ve başkası arasında bu durumda bir bağ söz konusudur. Fakat bu bağ kişileri bir arada tutmak için yeterli değildir, yabancılaşan birey kendine yönelir, ama bu yöneliş bireyin kendini gerçekleştirme özgürlüğü farkındalığına yakınlaştığı anlamına gelmez:

> "(…) [B]ütünlük, bütünleşir: başkası için ben, onulmaz bir biçimde ne isem oyum ve özgürlüğüm bile varlığımın verili bir karakteridir. Böylece kendinde beni gelecekte bile yeniden kavrar ve kaçışımın içinde bile beni bütünüyle dondurur; kaçışım öngörülen ve

> temaşa edilen kaçış, verili kaçış haline gelir. Ama bu donmuş kaçış asla benim kendim için olduğum kaçış değildir: bu kaçış, dışarıda dondurulmuştur. Kaçışımın bu nesnelliğini ne aşabildiğim ne de bilebildiğim bir yabancılaşma gibi duyumsarım" (2011:468-469).

Sartre'a göre birey başkasına nesne olduğu gibi başkası da bireye nesnedir, fakat başkası ve birey arasındaki bağ bu noktada birleşir. Görünümleri yine birbirleri tarafından ortaya çıkmaktadır. Birey bu durumda -kaçışında- kendini gerçekleştirme sorumluluğunu üstlenmeli ve kendisine nesne olan başkasının tanımlarını hiçe sayarak özgürce var olabilmelidir. Bu hiçe sayış gerçekleşmediğinde birey yabancılaşmasını dahi duyumsayamaz, kendine yabancılaşır:

"Olmayan insanlarız. Üstelik olmamaya

Tanığız, kararlıyız.

Sanki bir hayat komasından çıktık da

Görünsün istiyoruz yeniden

Hep aynı biçimde yeniden

Yeniden, yeniden, yeniden çıldırdığımız" (Cansever, 2011: 372).

Şiir öznelerinden Stepan kaçış, Lusin ise başkasının gözünden nesne oluşuna tutunma arzusu içerisindedir. Şiirin tamamında Stepan kaçış hâli içerisindedir ve bu kaçış duyumsanamaz bir yabancılaşmayı doğurur. Sartre'a göre "(…) başkasına doğru kaçışı taklit eden bir özgürlük, özgürlük olduğu ölçüde yabancılaşmasını talep eden bir özgürlüktür" (2011: 483). Kişi, kendi seçimiyle yabancılaşarak varoluşunu gerçekleştirir. Seçilen yalnızlık ve bırakılmışlık arasındaki fark burada kendisini gösterir. Kişi bir özgürlüğe sahip olmalıdır. Yabancılaşma kişinin kendi özgürlüğü ile gerçekleştiğinde kişi varoluşunun sorumluluğunu alabilir:

"STEPAN

Bilmem ki, nasıl anlaşırız bu durumda

Çünkü ben mi yöneteceğim seni, yoksa

Sen mi alacaksın buyruğuna beni

Hiç değilse dengeyi kim sağlayacak

Ayrıca böylesi bir denge gerekli mi, değil mi.

LUSİN

Kopunca inancımdan, bir insan inancından kopunca

Bir de yalnızsa böyle ... ve bu durumda Stepan

Her şey artık insandır

Denemek istiyorum bunu, anlıyor musun?" (Cansever, 2011: 328-329)

Özetle; kişi yabancılaştırılmamalı, bu onun kendi seçimi olmalıdır, bu seçim kişinin sorumluluğu ve özgürlüğü dâhilindedir.

4. SONUÇ

Edip Cansever, "Umutsuzlar Parkı" ve "Tragedyalar" adlı şiirlerinde bireyin iç dünyasını ele alır. Adı geçen şiirlerinde bireyin topluma ve kendine yabancılaşması, Sartre felsefesinde sıkça işlenen, özgürlük ve sorumluluğun getirdiği kaygılarla açıklanabilir. Bu kaygı nihayetinde bireyde yalnızlıkla beraber umutsuzluğu ve yabancılaşmayı getirir. "Umutsuzlar Parkı"nın şiir özneleri ötekilerdir; umutsuzluk, yalnızlık, anlamsızlık ve beraberinde gelen yabancılaşma

duygularını yaşarlar. "Tragedyalar"da ise aynı yabancılaşma duygusu, bireyleri içsel çatışmalara ve uyumsuzluğa sürükler; bu bireyler, kendi içinde bir varoluş mücadelesi verirken ait olamama durumunun getirdiği boşluk ve yabancılaşmayı yaşarlar.

Cansever, toplumsal eleştirileri bireyin iç dünyasına indirgeyerek bireyin içsel çatışmalarından doğan karmaşasını ve toplumun birey üzerindeki baskısını öne çıkarır. Söz konusu şiirlerinde yabancılaşma temasını derinlemesine işleyerek bireyin iç dünyasını edebî bir zeminde detaylı bir şekilde yansıtır.

5. KAYNAKLAR

Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe Akımları.* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1979.

Bezirci, Asım. *İkinci Yeni Olayı.* Gözlem Yayıncılık, 1987.

Cansever, Edip. *Gül Dönüyor Avucumda.* Adam Yayınları, 1998.

Cansever, Edip. *Şiiri Şiirle Ölçmek.* Yapı Kredi Yayınları, 2009.

Cansever, Edip. *Sonrası Kalır 1*. Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü.* Paradigma Yayınları, 2005.

Çüçen, Abdülkadir. *Varoluş Filozofları.* Sentez Yayıncılık, 2015.

Çolak, Veysel. *Edip Cansever'de Şairin Kanı.* Papirüs Yayınları, 2004.

Ecevit, Yıldız. "Edebiyatta Yabancılaşma ve Yabancılaştırma." *Virgül,* s.14, 1998, ss.45-47.

Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman.* Çeviren Kaan Harun Ökten, Agora Kitaplığı, 2008.

Karaca, Alâattin. *İkinci Yeni Poetikası.* Hece Yayınları, 2019.

Kurt, Mustafa. "Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Girişi ve İlk Etkileri." *Gazi Türkiyat,* c. 1, s. 4, 2009, ss. 139-154.

Magill, Frank. *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği.* Çeviren Vahap Mutal, Dergâh Yayınları, 1992.

Ofluoğlu, Gökhan ve Ozan Büyükyılmaz. "Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri." *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi,* c. 10, s. 1, 2008, ss. 113-144.

Öcal, Oğuz. *Bir Şair, Bir Antigonist Tavır: Edip Cansever*. Akçağ Yayınları, 2013.

Ökten, Kaan Harun. *Varlık ve Zaman Kılavuzu.* Agora Kitaplığı, 2008.

Sartre, Jean-Paul. *Varoluşçuluk.* Çeviren Asım Bezirci, Say Yayınları, 2010.

Sartre, Jean-Paul. *Varlık ve Hiçlik.* Çeviren Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, 2011.

Uturgauri, Svetlana. *Türk Edebiyatı Üzerine.* Cem Yayınevi, 1989.

A PSYCHOANALYTICAL APPROACH TO MEHMET RAUF'S NOVEL EYLÜL
MEHMET RAUF'UN EYLÜL ROMANINA PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Hatice ÇİFCİ TOLU[1], E. Candan İRİ[2]

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 0009-0006-9529-2772

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 0000-0002-1238-5978

Özet

İnsan, duygu ve düşünce dünyasıyla edebiyatın ana unsuru olmuştur. Bu nedenle, insan dünyasının ruhsal ve zihinsel süreçlerine ışık tutan psikoloji bilimi ile edebiyat arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki, ruhsal çözümlemeleri ön plana alan psikolojik roman türünün ortaya çıkışına zemin oluşturur. Psikolojik romanlar, Freud ile özdeşleşen psikanaliz yönteminin verileri doğrultusunda okunmaya elverişli eserlerdir. İnsanın bilinç dışı yönünü inceleyen psikanaliz, roman karakterinin ruh dünyasını, çatışmalarını, tavır ve davranışlarının altında yatan bilinç dışı nedenleri ortaya çıkarmaya yarar. Gerçek dünyada bireyin psikolojik sorunlarının çözülmesinde kullanılan bu tedavi yöntemi, kurmaca dünyadaki karakterlerin psikolojik yapısını çözümlemek için de kapılar açar. Türk edebiyatında bu yöntemin kullanılabileceği eserlerden biri Mehmet Rauf'un Eylül romanıdır. Türk edebiyatının ilk psikolojik romanı olarak kabul gören bu eserde, kahramanların ruhsal sorunları, yalnızlıkları, bunalımları ve çatışmaları ön plandadır. Romanın ana kahramanları Suat, Süreyya ve Necip'in eylül ayının melankolik atmosferiyle birleşen karmaşık ruh hâlleri, onların bilinçaltındaki korku ve kaygılarını yansıtması bakımından dikkat çeker. Roman, sıradan bir yasak aşk hikâyesi olmanın ötesinde, insan ruhunun karmaşık yapısını, bu yapının karakterlerin davranışlarına ve insan ilişkilerine etkisini gözler önüne serer. Bu çalışmada, Mehmet Rauf'un Eylül'ü psikanaliz yöntemiyle ele alınacak ve romandaki karakterlerin, özellikle yasak aşk üçgenindeki üç karakterin -Suat, Süreyya ve Necip- ruhsal sıkıntıları ve bilinçaltı dünyaları çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Rauf, Eylül, psikolojik roman, psikanaliz[8]

Abstract

Human beings, with their emotional and mental worlds, have been the main element of literature. Therefore, there is a close relationship between psychology, which sheds light on the spiritual and mental processes of the human world, and literature. This relationship has paved the way for the emergence of the psychological novel genre, which emphasizes psychological analyses. Psychological novels are works that can be read in accordance with the data of the psychoanalysis method, which is associated with Freud. Psychoanalysis, which examines the unconscious aspects of human beings, helps to reveal the inner world of the characters in novels, their conflicts, and the unconscious reasons behind their attitudes and behaviors. This therapeutic method, used in the real world to solve individuals' psychological problems, also

[1] Bu bildiri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan "Servet-i Fünun Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

opens doors to analyze the psychological structures of characters in fictional worlds. One of the works in Turkish literature where this method can be applied is Mehmet Rauf's novel Eylül.

This novel, considered the first psychological novel in Turkish literature, prominently features the psychological issues, loneliness, depressions, and conflicts of its characters. The complex mental states of the main characters, Suat, Süreyya and Necip, intertwined with the melancholic atmosphere of the month of september, reflect their fears and anxieties hidden in their subconscious. The novel goes beyond being a mere forbidden love story, revealing the complex structure of the human soul and the impact of this structure on the characters' behaviors and human relationships. In this study, Mehmet Rauf's Eylül will be analyzed using the psychoanalytic method, and the psychological problems and subconscious worlds of the characters in the novel, especially the three characters in the forbidden love triangle -Suat, Süreyya and Necip- will be analyzed.

Keywords: Mehmet Rauf, Eylül, psychological novel, psychoanalysis

1. GİRİŞ

Türk edebiyatında roman türünün ilk örneklerine on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanır. Bu dönemde teknik ve üslûp bakımından zayıf olan Türk romanı, Servet-i Fünun edebiyatıyla güçlenir. Bu edebiyatın temsilcileri, Batılı roman tekniğine uygun, sağlam bir kurgu ve üslûba sahip romanlar ortaya koyarlar. Türk romanının Batı romanı seviyesine gelişi özellikle Halit Ziya Uşaklıgil ile gerçekleşir. Bu ilerleme Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın gibi yazarlarla sürer. Bu yazarların kalem ürünlerinde, Türk romanının erken döneminde görülen salt sosyal fayda anlayışı yerine bireysellik ve estetik zevk öne çıkar. Bireyi merkeze alan bu eserlerde onun iç dünyasına, ruhsal sıkıntılarına ve var olma mücadelesine daha fazla yer verilmeye başlanır. Bu durumda, psikoloji biliminin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gelişme göstermesinin de büyük payı vardır. İnsanın duygu ve düşüncelerini aktarmayı amaçlayan edebiyat, bu yönüyle psikoloji bilimiyle ilişki içine girer. Edebî bir eseri meydana getiren yazar, o esere kendi iç dünyasını ve ruh hâlini de yansıtır. Bununla birlikte roman kişilerinin karakter özelliklerini belirlerken, onlara ait duygu ve davranış özelliklerini ortaya koyarken, sevinçlerini veya hüzünlerini aktarırken de psikolojiden yararlanır. Servet-i Fünun romanında insan psikolojisi; iç sıkıntısı, yalnızlık, yabancılık, karamsarlık, melankoli gibi duygular bağlamında ele alınır. Türk edebiyatının ilk psikolojik romanı kabul edilen Eylül, bu dönem romanlarından biridir. İlkin 1901'de Servet-i Fünûn dergisinde tefrika edilen, aynı yıl kitap hâlinde de yayımlanan roman, kahramanlarının ruh hâllerini ve iç dünyalarındaki çatışmaları derinlemesine işler.

Psikolojik roman türünde olay değil, kahramanların psikolojik yapıları merkezdedir. Bu romanlarda olaylar, kahramanların psikolojilerine bağlanır veya kahramanların psikolojik yapılarını aydınlatabildiği ölçüde eserde yer bulur. Psikolojik romanlarda olaylara sebep olan, hazırlayan ve olayların sonucu olan ruhsal durumlar üzerinde yoğunlaşılır (Çetin, 2017: 175). Bununla ilintili olarak ruhsal betimlemeler ve çözümlemeler öne çıkar. Psikolojik bakış açısı, derin ruhsal çözümlemeler, bir eserde teknik olarak kullanılabilir. Aynı şekilde edebiyat araştırmacısı da psikolojiyi, psikoloji kuramlarından birini araştırmalarının yöntemi hâline getirebilir ve bu yöntem çerçevesinde eserleri inceleyebilir. Psikolojik teorilere dayanan yöntemler arasında öne çıkanlardan biri de psikanaliz kuramıdır. Sigmund Freud tarafından temelleri atılan bu kuram, Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Melanie Klein, Jacques Lacan, Otto Rank, Eric Fromm vb. psikanalistlerin katkılarıyla geliştirilerek günümüze kadar gelmiş bir yöntemdir.

Bu çalışmada, psikanalitik kuramdan yararlanılarak Eylül'ün karakterlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Olayların ve durumların karakterler üzerindeki etkileri, duygu dünyalarındaki yansımaları ve bu kişilerin bilinçaltı gerçekleri psikanalizin bulgularıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

2. PSİKANALİZ VE EDEBİYAT: KARAKTERLERİN BİLİNÇALTI DÜNYASI

Psikanaliz, bireylerin bilinç dışı zihin süreçlerini anlamaya yönelik psikolojik bir kuramdır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Sigmund Freud tarafından geliştirilen bu kuram, bilinç dışı süreçlerin bireyin davranışlarını nasıl etkilediğini anlamaya çalışır. Psikanaliz, aynı zamanda bir terapi yöntemi olarak da kullanılır. Serbest çağrışım yöntemiyle hastaların içsel dünyalarına inerek kendilerini daha iyi tanımalarını ve dolayısıyla daha sağlıklı bir uyum düzeyine erişebilmelerini sağlayan tedavi yöntemidir (Geçtan, 1997: 54). Psikanaliz tedavisi, bilinç dışı düşüncelerin, daha doğrusu bazı ruhsal olaylardaki bilinçsizliğin hastalıklara neden olacağı görüşüne dayanır (Freud, 2021: 28). Bireyin bilinçaltında bastırılmış duygularını ve düşüncelerini, içsel çatışmalarını ve geçmiş yaşantılarını inceler. Bilinçaltının psikolojisi (Cebeci, 2014: 217) olan psikanaliz; kişinin serbest çağrışımlarını, bilinç dışı düşüncelerini, rüyalarını ve çocukluk yaşantılarını analiz eder. Freud'a göre çocuklukta edinilen ilk izlenimler, insanın ileride izleyeceği yaşamsal doğrultuda oldukça önemlidir. Çocukluktaki bu ruhsal oluşum ilerideki bütün gelişmelere karşın erişkinlerde asla kaybolmayarak varlığını sürdürür (2021: 81-82).

Freud, ruhsal yapıyı bir buz dağına, buz dağının suyun yüzeyinde kalan küçük bölümünü bilinç bölgesine, suyun altında kalan büyük bölümünü de bilinç dışı bölgesine benzetir. Geniş bölgeyi oluşturan bilinç dışındaki istekler ve ihtiyaçlar, bastırılmış düşünce ve davranışlara yön verir. İnsan davranışlarına yön veren güdülerin anlaşılabilmesi için sadece bilinci çözümlemeye yönelik yaklaşımların yeterli olmayacağını söyleyerek bilinç dışının çözümlenmesine ağırlık verir (Geçtan, 2022: 24). Psikanaliz, insanların neden haz alıp neden almadıklarını, ıstıraplardan nasıl kurtulup mutlu olacaklarını araştırır (Eagleton, 2022: 220). Psikanaliz, bireyin sahip olduğu psikopatolojileri ve davranışları id, ego, süperego, libido ve içgüdü gibi kavramlar ile açıklamaya çalışır. Bireyin sahip olduğu ruhsal sorunların temelinde derinlerde bir alanın, yani bilinç dışının oynadığı role dikkat çeker. Kişinin bilinçaltını harekete geçirerek kendi iç dünyasında bastırılmış duygu, düşünce veya deneyimleri açığa çıkarmaya çalışır.

Psikanalitik edebiyat kuramı, edebî eserleri ve karakterleri psikanalitik kuramlar çerçevesinde inceleyen bir yaklaşımdır. Freud'un bilinçaltıyla ilgili buluşlarına dayanan bu yöntem sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini ortaya çıkarmak; eserleri yorumlamak; eserlerdeki kişilerin psikolojisini ve davranışlarını açıklamak için kullanılır (Moran, 1991: 134). Psikanalitik yöntem, edebî eserdeki karakterlerin ve olayların bilinç dışı süreçlerle ve bireyin psikolojik yapılarıyla nasıl bir etkileşimde olduğunu analiz eder. Eserdeki karakterlerin davranışlarının altında yatan nedenleri, ruhsal dünyalarını, iç çatışmalarını ve kişiliklerini anlamada kolaylık sağlar.

Psikanaliz, edebiyatı derinlemesine inceler ve onun labirentlerine dalıp, sökümler. Edebî eserleri analiz etmeye katkı sunan psikanaliz, insanoğlunun yazdığı her şeyde onun derin ruhundan, içsel hastalıklarından, bastırılmış ve ifade bulmamış duygu ve düşüncelerinden izler bulur (Sarı, 2008: 76). Edebî eserler bu yöntemle incelendiğinde kahramanların bilinçaltı derinliklerine inilir, onların karmaşık ruhsal süreçleri psikanalizin kavramları ve bakış açısıyla açıklanmaya çalışılır.

3. EYLÜL ROMANINDA AŞKIN MELANKOLİSİ VE PSİKOLOJİK DERİNLİKLER

Türk edebiyatında önemli bir dönüm noktası oluşturan ve modernleşme sürecini başlatan Servet-i Fünun yazarlarından biri olan Mehmet Rauf (1875-1931), edebiyatın hemen her dalıyla ilgilenmiş; roman, hikâye, mensur şiir ve tiyatro gibi türlerde otuzun üzerinde eser vermiştir (Necatigil, 2016: 256). Romanlarında kahramanların iç dünyalarını, psikolojik durumlarını derinlemesine inceleyen Rauf, kahramanlarının duygusal ve düşünsel yapılarına önem verir. Aşk, yalnızlık, evlilik, kadın, ihanet gibi temaları işlerken bireylerin toplum içindeki yerini ve çatışmalarını da sorgular. Bütün eserleri içinde ona asıl şöhretini kazandıran Eylül romanı olmuştur. Türk edebiyatında psikolojik roman türünün müjdecisi olan bu roman, derin ruh tahlilleri ile dikkat çeker.

Müzik ile beslenen bir aşkın anlatıldığı Eylül, yasak aşk temasını, cinselliğe dönüşmeden psikolojik dalgalanmalarıyla çarpıcı bir şekilde işler. Eserde Süreyya, Suat ve Necip arasında yaşanan bir aşk üçgeni göze çarpar. Beş yıllık bir evliliği sürdüren Suat ve Süreyya İstanbul'da yaşadıkları köşkün sakinliğinden sıkılmıştır. Biraz bencil bir tip olan Süreyya artık köşkü bir "mahpushane" gibi görür (Korkmaz, 2004: 159). Boğaziçi'nde bir yalı kiralamak isteyen çift, baş başa kalırlarsa daha mutlu olacaklarının hayalini kurar. Ayrıca Boğaziçi'nin kalabalık ve renkli yaşantısının onları içinde bulundukları sıkıntıdan kurtaracağını düşünür. Kocasını mutlu etmek isteyen Suat, babasından para ister ve çift Süreyya'nın hayalini kurduğu yalıyı kiralar. Yalı, onlar için "sığındıkları bir adadır" (Enginün, 2010: 364). Burada ilk başta her şey çok güzel ve eğlencelidir. Yalı, tam bir rüya gibi özgürlükler alanıdır (Korkmaz, 2004: 159). Ancak Suat kadar ince düşünceli olmayan Süreyya zamanla karısı ile ilgilenmemeye başlar; sandal kiralar ve sürekli kendi başına sandal gezilerine, balığa gider. Suat ise yalıda yalnız kalır, içten içe Süreyya'ya kırılır. Yalıya sık sık ziyarete gelen Süreyya'nın halasının oğlu Necip ile Suat arasında bir yakınlık oluşur. Bu yakınlık zamanla bir aşka dönüşür, ancak duygularını birbirlerine asla söyleyemezler. İçten içe, gözleriyle konuşarak derin bir aşk yaşarlar.

Eylül ayının gelişiyle Suat ve Süreyya'nın köşke dönmesi, Necip ve Suat için mutlu günlerin sonunu getirir. Bu durum, romanda eylül ayının hüzünlü bir dönemi simgelemesiyle paralellik gösterir. Yazın sona ermesi ile birlikte, karakterler için de mutluluk, huzur ve aşk gibi duygular kaybolmaya başlar. Doğanın solmaya başlaması gibi onların ruhundaki güzel duygular da solacaktır. Ara sıra köşke gelmeye devam eden Necip, Suat'a duygularını açar. Suat da gözyaşları içinde onu sevdiğini itiraf eder. Ancak bu yasak bir aşktır ve Suat, Süreyya'yı bırakıp gitmek istemez. Ona acır ve onu bile bile bırakmanın "acı bir hakaret" (Rauf, 2024: 232) olacağını söyler. İki âşık kavuşamayacakları gerçeğini çaresizce kabul eder. Bir gün köşkte bir yangın çıkar, Suat alevlerin içinde kalır. Onu kurtarmak isteyen Necip de alevlerin arasına girer ve iki âşık bu yangında can verir. Suat ve Necip'i birleştiren mekân köşk olur. Bu köşk, aynı zamanda gerçeğin bir simgesidir. Servet-i Fünuncuların hayal-hakikat zıtlığında çevrelenen kahramanlarının yeridir. Köşk ve içindekiler gerçektir, eserin sonunda oraya dönülmesi gerçekten kaçılamayacağının göstergesidir (Enginün, 2010: 367).

Bir aşk romanı olan Eylül'de aşk ruhsal, duygusal ve sanatsal bir derinlikte bütünleşir. Aşk, tamamen romantik düzeyde ve marazî hassasiyete bağlı olarak işlenir (Çetin, 2017: 193-194). Aşkın karmaşık doğası, bireylerin içsel çatışmaları ve toplumsal değerlerle olan ilişkileri üzerinden derinlemesine ele alınır. Karakterlerin duygusal yolculukları ve yaşadıkları hayal kırıklıkları üzerinden, aşkın ve hayatın getirdiği zorluklar ve gerçekler irdelenir.

Romanın karakterleri evlilik ile aşk, hayal ile hakikat arasında sıkışmış, bunalmış, yalnız ve ümitsiz kimselerdir. Eylül, yaprakların sararıp solduğu, her şeyin çürümeye başladığı bir aydır.

Melankolinin ve hüznün simgesi olarak kahramanların duygusal dünyasını yansıtır. Güzel havaların bittiğini, yazın geçip gittiğini gösteren bir hüzün ve ümitsizlik ayıdır. Roman boyunca karakterlerin ruh hâlleri ile eylül ayının melankolik havası birbirini tamamlar. Yaz aylarının neşesi ve hareketliliği sona ererken kahramanlar da kendi iç dünyalarındaki ruhsal karmaşa ile yüzleşir. Bu yönüyle eylül, sadece bir ay olarak değil, aynı zamanda karakterlerin ruh hâlini yansıtan bir metafor olarak karşımıza çıkar.

3.1. Yasak Aşkın Gölgesinde: Suat, Süreyya ve Necip'in İçsel Dünyası

Yasak bir aşkı işleyen Eylül, Suat, Süreyya ve Necip arasında yaşanan bir aşk üçgeninin psikolojik çözümlemeleri üzerine kuruludur (Serrican Kabalcı, 2021: 625). Kahramanların hayal ve hakikat, aşk ve sadakat arasındaki ikilemleri, iç dünyalarındaki çatışmaları, korku ve endişeleri psikolojik bir boyutta yansıtılır. Romandaki diğer bir çatışma ise olayların başlangıcını ve bitişini kapsayan zaman dilimindedir. Olayların başladığı yaz ayı ve bittiği ay olan kış arasında da bir çatışma vardır. Eserin adı, yaz mevsiminin kışa döndüğü ve tabiatta değişimin yaşandığı bir aydır. İnsanlar üzerinde de duygusal olarak etkili olan bu ay, hüzün dolu bir mevsimin başlangıcını haber verir. Romanda olaylar, nisan ayında başlar ve kışın başlangıcıyla son bulur (Serrican Kabalcı, 2021: 630). Yine bu mevsimlerin sembolize ettiği unsurlar da bir çatışma unsuru oluşturur. Yaz mevsimi umudu ve sevinci sembolize ederken kış ayı hüznü temsil eder.

Romandaki olaylar ve bu olayların ekseninde gelişen temel çatışmalar, Suat ve Süreyya'nın köşkten taşınmak istemeleriyle başlar. Bir cehenneme benzettiği bağ evinden kurtulmak isteyen Süreyya, deniz kenarında bir yalı kiralamak ve karısı ile baş başa zaman geçirmek ister. Çocukluğundan beri yaşadığı köşk onun için bir çölden farksızdır: "… [Ç]ocukluğundan beri yaşaya yaşaya usandığı bu hâlî çöl onu artık çıkıp gezmekten menedecek kadar bıktırmıştı" (Rauf, 2024: 9). Süreyya, köşkün sıkıntısından kurtulup kalabalık ve güzel havalar içinde yaşayınca mutlu olacaklarına inanırken Suat buna inanmaz ve çift arasındaki ilk çatışma da burada kendini belli eder. Çünkü Suat, kabahatin köşkte değil beş yıllık birlikteliğin yıprattığı kalplerinde olduğunu düşünür.

Süreyya parasızdır, köşkten taşınabilmek için babasının parasına ihtiyaç duyar. Bu nedenle, kendisini aciz ve eksik hisseder. Kendi mutsuzluğunun sorumluluğunu dahi üstlenmez, suçu babasına yükleyerek şöyle der: "Fakat işte mümkün olmuyor, babam razı değil. Çünkü… Çünkü istemiyor, sevmiyor, hepsi işte ondan. Eğer o istese biz mesut olacağız" (Rauf, 2024: 11). Süreyya ile babası arasındaki çatışma, romanın başından sonuna kadar devam eder. Beyefendi her şeye sinirlenen, karşısındakini kırmaktan çekinmeyen, huysuz ve sert bir kişiliktir. Süreyya babasından nefret eder, ancak onun otoritesinden çıkamaz. Süreyya'nın yetişkin bir erkek olmasına rağmen babasının sözünden çıkamaması, onun kararlarına bağlı olması Oedipus kompleksinde olduğunu gösterir. Klasik teoriye göre erişkin bir cinsellik ve duygusal yapılanmaya ulaşabilmek için Oedipus kompleksinin üstesinden gelmiş olmak gerekir, Oedipus kompleksinin çözüme kavuşamaması nevrozun nedenidir (Tura, 2022: 39). Bu dönem başarıyla atlatılamazsa oğlan çocukta anneye aşırı düşkünlük, eşcinsellik, kadınlarla sağlıklı ilişki kuramama gibi travmatik durumlar görülebilir (Eagleton, 2022: 183). Süreyya'nın Suat'la ilişkisinde bir süre sonra sorunlar ortaya çıkar. Suat'ı ihmal eden Süreyya kendi eğlencesini düşünen, karısını ihmal eden, bencil bir kocaya dönüşür. Onun bu tavırları Suat'ta korku ve hüzün yaratır. Süreyyasız kalma korkusunun Suat'ta yarattığı hüzün şu satırlarda açığa çıkar: "Kendisini anlasaydı, ah Suat'ın kalbinde elemler, ne hasretler olduğunu anlasa da öyle hareket etseydi!" (Rauf, 2024: 69). Onu ihmal ettiği için bir taraftan kocasına kızgınlık duyan Suat, sessiz kalmak ve tahammül göstermek için çaba sarf eder. Ancak bunun güçlüğü karşısında ezilmeye başlar. Yalnız kalan Suat'ın ilgisi, zamanla kendisiyle yakın bağ kuran

Necip'e yönelir. Müzik ve piyano, Suat ve Necip'i birbirine yaklaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkar. Duygularını konuşarak değil, âdeta müzik yoluyla paylaşırlar. Kendi hayalî dünyalarında oluşturdukları bu aşk, sarılacakları tek güçtür (Enginün, 2010: 369). Ancak bu yasak aşk, Suat'ın dünyasında suçluluk ve korku yaratır. Sadık bir eş ve duygulu bir âşık olma arasında çatışmalar yaşar. Suat'ın bir taraftan arzularına teslim olmak isterken diğer taraftan duyduğu korku ve endişe romandaki şu iç konuşmalarda yansıtılır:

"Ve içinden bunu da ihmal etmek isteyen arzuya tehakküm edip beyan-ı esbap eder gibi o zaman zuhur edecek felaketleri düşünüyordu. O zaman, Yarabbim, o zaman ne olurdu, hayat, kocası… Bütün âlem… Ve bunu düşününce yüzünü yakıp kavuran bir hararet hisseder, tekrar havf ve tevbihe dalar, o kadar ki bunlardan pür ıstırap olurdu. Fakat bulutların hücum-i anifi arasında zayıf ve hasta, gayr-i mahsus olsa da titreyen bir lema-yı berk gibi, bütün zalam-ı havf ve endişe arasında ani olsun hükümran olmak isteyen bir meyl-i derun, her bir şeyi bırakıvermek emeli vardı" (Rauf, 2024: 119).

Freud'un yapısal modeline göre kişilik üç sistemden oluşur: id, ego ve süper ego. İd; ilkel benliktir, doğuştan gelir ve ruhsal enerji kaynağıdır. Ego, savunma mekanizmasıdır ve ilkel benliği dengelemeye çalışır. Süper ego ise id'den gelen içgüdüsel dürtüleri bastırmakla görevlidir. Egoyu gerçekçi amaçlar yerine ahlâki amaçlara yönelmeye ikna eder, kusursuz olmaya çalışır. Ahlâk kurallarına ve toplumsal ilkelere göre hareket eder. Mükemmel olmaya çalışmak, korku ve suçluluk duygusu, süper egonun gelişmiş olduğunu gösterir (Geçtan, 1997: 57-59). Suat'ın Necip'e duyduğu aşk ve Süreyya'yı aldattığı düşüncesi, onda derin bir suçluluk duygusu oluşturur. Çünkü bu aşk, toplum tarafından kabul edilemez. Suat roman boyunca bu çatışmaların sancısını yaşar. Huzursuz, mutsuz ve yalnız bir kadına dönüşür. Onun bu ruh durumu Freud'un "Melankoli"sine bağlanabilir. Suçluluk duygusunun dayandığı bastırılmış dürtüler bireyde melankoli olarak ortaya çıkabilir. Bilinci kendine çekip almış olan aşırı güçlü süper ego, bireydeki tüm sadizmi ele geçirmişçesine acımasız bir şiddetle saldırabilir. Süper ego, bilinç üzerinde denetim sağlar ve ben buna karşı koymaya hiç cesaret edemez, suçluluğunu kabul eder ve cezaya razı olur (Freud, 2011: 18-24). Suat da kendini Necip'in aşkından mahrum bırakarak, Suat ve ailesi ile yaşamaya mecbur kılarak cezalandırmayı seçer. Ancak dış dünyasındaki bu gerçekler, onu iç dünyasında derin bir huzursuzluğa ve ızdıraba sürükler. Onun bu karışık ruh dünyasını sarf ettiği şu cümlelerde görmek mümkündür:

"Yemekten sonra biraz onların yanında oturdular, sonra Süreyya 'Haydi' gibi ona baktı. Onu takip etmek iktiza etti ve yürürken artık ne onun yanında, ne ötekilerin arasında yaşayamayacağını, hepsinden usandığını derin bir endişeyle hissederek maahaza bu adama bağlı olduğunu, onun canı istediği vakit istediği şeyi yapmazsa buraya gelişi gibi zorla yapacağını düşünerek, perişan, meftur ölmek isteyerek yürüyordu" (Rauf, 2024: 184).

Romanda melankoli, yoğun olarak işlenen bir duygudur. Suat'ı melankolik bir ruh hâline sokan başka bir durum ise çocuğunun olmamasıdır. İlk çocuğunu kaybeden Suat, bu kaybın yasını tutarken diğer yandan yeniden çocuk sahibi olmak ister. Kocasının içinde yaşadığı çocuk özleminin aralarında soğukluğa neden olabileceğini, bu durumu karısının eksikliği sayarak başka kadınlara ilgi duyabileceğini düşünür. Bu yüzden endişe yaşarken diğer taraftan da suçluluk duyar. Çocuk sahibi olurlarsa evliliklerinde daha mutlu olacaklarını düşünür. Bu özlemini şu şekilde dile getirir:

"Ah çocukları sağ olsaydı… Ve bunu düşünür düşünmez her vakitki gibi ta ciğerinden bir şey sızlayarak gözlerini yaşlarla doldurdu. Ah çocuk! Bunu anlıyordu, bir çocuğun bir ailede nasıl bir rabıta olduğunu, gayr-ı kabil-i telafi zannolunan eşvaka muadil bir başkalık, bir yenilikle kalpleri nasıl mahzuz ve mesut ettiğini düşünüyor; düşündükçe çocuğunun zıyaına şimdi bunun için de ayrı bir matem tutuyordu. Ah sağ olsaydı, onların hayatını nasıl daima sıcak, daima genç

tutacaktı… Bu zıyâ kendilerinde o kadar derin bir yara açmıştı ki, tekrar doğurmak için azim bir korku, mukavemet edilmez bir içtinap hissediyordu" (Rauf, 2024:18).

Suat'a göre hayatındaki eksikliklerin ve mutsuzluğun asıl kaynağı bir çocuğunun olmamasıdır. Bu eksiklik ve mutsuzluk hissiyle yöneldiği Necip'le yaşadığı yasak aşk nedeniyle iç çatışması ve ruhsal karmaşası gitgide derinleşir. Necip'e derin bir aşk beslerken Süreyya'ya ihanet etmeyi bir türlü kabul etmez. Necip onunla kaçmasını teklif ettiğinde onu reddeder. Onların aşkları, bedensel bir aşktan öte ruhsal bir aşktır. Suat bu aşkı bastırmaya ve bilinçaltına itmeye çalışır. Yaşadığı bu çatışmalar rüyalarında da tezahür eder. Freud'a göre rüyalar bilinç dışı süreçlerin dışavurumudur. Bilinçli olarak algılanan gündüz yaşamı ile bilinç dışı kalmayı sürdüren ve ancak geceleyin ayrımsanabilen bir ruhsal etkinliktir (1996: 273). Bilinçaltı dürtüleri sonsuza dek bastırılamaz ve rüyalar yoluyla açığa çıkarlar. Suat bir gün şöyle bir rüya görür:

"Oh, bu mahuf bir rüya, namütenahi, zulmetli bir geceydi. Necip ölmüş, orada yatıyordu ve bütün vücuduyla ağlayarak 'Necip! Necip!' diye haykırıyordu. Bu feci, matemalud bir ses, bir ağlamaydı. Uyandığı zaman yüksek bir yerden düşmüş gibi vücudunu hurdahuş buldu" (Rauf, 2024: 115).

Suat'ın Necip'e duyduğu aşkın onların ruhunda bıraktığı acı ve çaresizlik, rüyasındaki ölüm ve ağlama temasında ortaya çıkar. Psikanalizde kişinin bilinçaltı hakkında bilgiler verebilmesi açısından öne çıkan bir başka ruh hâli ise "korku" dur. İnsanın dış çevreden gelen tehlikelere karşı olağan tepkisi korku duygusudur. İçten ya da dıştan gelen tehdit edici güçler denetim altına alınamadığında egoya anksiyete (kaygı) denilen duygu egemen olur. Freud üç tür anksiyete tanımlamıştır: gerçeklik anksiyetesi, nevrotik anksiyete ve suçluluk anksiyetesi. Gerçeklik anksiyetesi, dış dünyadaki gerçek tehlikelerle karşılaşıldığında duyulan korku ya da kaygıdır. Nevrotik anksiyete ise içgüdülerin denetimini yitirerek ceza ile sonuçlanacak davranışlarda bulunma korkusudur. Suçluluk anksiyetesi, kişinin kendi vicdanından korkmasıdır. Süper egosu gelişmiş olan insan törelere ve kurallara aykırı bir davranışta bulunduğunda ya da bulunmayı tasarladığında suçluluk duyar. Kaygı ortaya çıktığında, insanı bir şeyler yapmaya güdüler. Bunun sonucunda insan tehdit edici durumdan kaçabilir, tehlikeli dürtülerini bastırabilir ya da vicdanının sesine uyar (Geçtan, 1997: 64). Suat'ın yaşadığı korkular onda kaygı ve endişe yaratır ve anksiyeteye dönüşür: "O ne kadar korkmuştu, halâ ne kadar korkuyor, endişe ediyordu" (Rauf, 2024: 197). Suat içinde bulunduğu toplumun kuralları düzeyinde düşünerek suçluluk hisseder ve Necip'e duyduğu aşkı bastırır.

Korku ve endişe duygularını yaşayan bir başka roman kişisi de Necip'tir. Suat'ı kaybetme korkusu onun iç dünyasında bir darbe yaratır. Duyduğu bu korku şu düşüncelerinde yansır: "Bir gün gelip bu hayatı bırakmak, her şeyi bırakmak mecburiyeti birden nazarında taayyün edince Suatsız kalırsa ne olacağını o kadar acı bir öksüzlük içinde hissetti ki muzmahil oldu" (Rauf, 2024: 123). Bunları düşünmek onda derin bir karamsarlık yaratır. Suat'ın kocasının Süreyya olduğu gerçeği, kıskançlık ve öfke hissetmesine neden olur. Necip eğlenmeye meraklı, sanatçı ruhlu bir adamdır. Kadınlara güven duymayan, evlenmekten çekinen bir kişiliktir. Bu yüzden kadınlarla yüzeysel ilişkiler kurar, aldatılmaktan ve mutsuz olmaktan korkar. Onun bu korkusu şu şekilde verilir: "Evlenmek şimdi ona bir büyük saadet gibi geliyordu fakat aldanmak, yanılmak zihnini tedhiş ediyordu" (Rauf, 2024: 77). Kadınlarla derin ilişkiler kuramayan ve evlilikten korkan Necip'te de Oedipus kompleksinin izleri görüldüğü söylenebilir. Ancak Suat'ta masum aşkı bulan Necip'in evliliğe olan inancı artmıştır. Onun evlilik ile ilgili düşünceleri şu cümlelerde açığa çıkar:

"Onun gibi birini bulmak muhal olunca niçin evlenmemeliydi? Ve onun gibi biri olsa diye düşünürken bir an oldu ki 'Ya o rast gelseydi…' diye düşündü. Bu o kadar şedit ve elim bir heyecan oldu ki 'Ah, o benim olsa ölürdüm!' diye inledi" (Rauf, 2024: 89).

Suat gibi biri ile evlenmenin huzurunu düşlerken bir yandan da evlilikle ilgili korkuları ve endişeleri roman boyunca iç çatışmalarla kendini gösterir. "Suat gibi bir zevce tahayyül ederken, burada hep gözünün önünden bir namütenahi kocalı kadınlar alayı geçiyor, o zaman bir dakika yine eski Necip olarak omuz kaldırıyordu" (Rauf, 2024: 77). Bu cümlelerde de görüldüğü gibi içindeki korkular ve çatışmalar Necip'in peşini bırakmaz.

Suat kibar, sakin, eğitimli, piyano çalabilen, kültürlü ve hassas bir kadındır. Necip onun bu özelliklerinden çok etkilenir. Suat'ın bu yönüyle Necip'teki "anima" arketipini yansıttığı söylenebilir. Anima, erkeğin rüya ya da fantezilerde dişi bir figürce temsil edilen ruh imgesidir. İlişkinin işlevini temsil eder (Jung, 2022: 131). Kişilerin içe dönük taraflarını erkeklerde anima arketipi, kadınlarda animus arketipi tanımlamaktadır. Anima ve animus arketipleri ruhun tamamlayıcı karşı cinsiyetini ortaya çıkarmakta, ben ve bilinç dışının bireyin iç yaşamında dengesini sağlamaktadır. Bu arketipler ile ruhun hem kişisel tepki vermesi sağlanırken hem de karşıt cinsiyetin bireydeki yaşantısının yansımaları sergilenmektedir (Jung, 2006: 72). Necip kendi bilinçaltında yatan kadın imgesinin yansımalarını Suat'ta bulur ve onunla bütünleşir. Necip, hayalindeki imgenin Suat'la bütünleştiğini şu ifadelerde gösterir:

"Sonra teşekkür için yanına gittikçe bazen gözleri notalardan Suat'ın ellerine, oradan çehresine insibab ediyordu. O zaman bu ellerin nesc-i haririsi, bu çehrenin sükûn-i melakanesi, bir katre-yi musikiyle meşbu-i şiir olan gözlerin siyah ve mahmur nazarı onu bir an düşünerek kendi izdivacını getiriyordu… Onda o kadar mükemmelliyetler görmeye başlamış, muhalliyesiyle onları o dereceye getirmişti ki bu nefis kadının karşısında, bu dudaklardaki hatt-ı sakin-i ibtisamın, bu gözlere ara sıra gelen neşe-yi sualle pür halecan safvet-i şuhanenin huzurunda ağlamak istiyordu" (Rauf, 2024: 89).

Suat, Necip'in içsel dünyasında önemli bir yer tutar ve onun ruhsal gelişimine katkıda bulunur. Necip'in içsel çatışmalarını, gizil duygularını ve duygusal karmaşasını anlamasına yardımcı olur. Necip ve Suat ilişkisindeki bütünleşme sadece ruhsal bir boyutta gerçekleşir. Necip gerçekte Suat'la birlikte olamayacağının farkındadır ve bu gerçekle yüzleşmek onda içsel çatışmalar, korkular oluşturur. Bir kimse gerçekliğe adapte olmaktan ne kadar kaçınırsa, yoluna çıkan korku da o kadar büyür ve gittikçe artar. Bu durum bireyde bir kısır döngü oluşturur: Yaşam ve insan korkusu daha fazla geri çekilmeye sebep olur ve sonunda "anneye dönüş"e yol açar (Jung, 2022: 34). Necip'te ortaya çıkan bu kompleks, denize girdiği bir vakitte yansır. Deniz hamamına geçtiği bir gün içindeki hoş duygular yerini birden endişelere bırakır ve öldüğünü zanneder. Çünkü aynı yerde Suat'ın da yüzdüğü aklına gelir ve etrafını onun rayihası sarar: "Bu nereden geliyordu? Ondan evvel denize girmiş olduğu için mi kalmıştı?" (Rauf, 2023: 154). Onun da bu su içinde yıkandığını düşünmek denizin içinde cennete uçuyor zannını verir. Jung'a göre "deniz" anne arketipinin tezahürlerinden biridir (2021: 22). Deniz mekânsal anlamda anne rahmini çağrıştırdığı için bireyde anne rahmine dönüşü simgeler. Gerçek hayat karşısında çaresiz hisseden birey anne rahmine sığınmak ister.

4. SONUÇ

Edebiyatın ve psikolojinin ortak konusu olan insan; davranışlarıyla, zihinsel süreçleriyle, duygu ve düşünceleriyle her iki alanın da ana malzemesidir. Bu durumda bu iki alan, birbirleriyle devamlı iletişim hâlindedir. Edebiyat alanında, psikoloji temelli kuramlar oluşturularak edebî eserler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu edebiyat kuramlarından biri de psikanalitik edebiyat kuramıdır. İnsanın bilinçaltına yönelen psikanaliz; bastırılmış duygu, düşünce ve yaşantılara odaklanır. Psikanalizin yansımaları birçok bilim dalında, sanatta ve edebiyatta görülür. Özellikle romanlar, kişilerin ruh hâllerinin detaylı bir görünümünü sunması açısından önemlidir.

Bu çalışmada, edebiyatın psikanalizle ilişkisinden hareket edilerek Eylül romanının psikanalitik bir çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Romanın kahramanlarından Suat ve Süreyya evli bir çifttir. Necip ise Süreyya'nın halasının oğludur. Zamanla Suat ve Necip arasında yasak bir aşk doğar. Bu aşk, cinsellik boyutuna ulaşmadan Suat ve Necip'in bir yangında ölmesiyle son bulur. Romanda eylül ayının melankolisi, karakterlerin ruh dünyasına da siner; hüzünlü, karamsar ve melankolik kişilikler ortaya çıkar. Eylül'de özellikle Suat ve Necip karakteri, derinlikli ruhsal betimlemelerle çizilir. Söz konusu karakterlerin iç dünyalarında yaşadığı çatışmalar, korku ve huzursuzluklar, psikanalitik kuramın yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Eylül romanının yalnız, huzursuz, mutsuz, melankolik, karamsar karakterlere; bu karakterlerin yaşadıkları zorluklara ve psikanalizle incelenebilecek bir kurguya yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Suat'ın Necip'le yaşadığı yasak aşk, hem bir özgürlük arayışı hem de derin bir suçluluk duygusu ortaya çıkarır. Süreyya ile evliliği ise, bir yandan geçmişin izleriyle şekillenirken diğer yandan bir kadının duygusal ihtiyaçlarıyla çatışan bir ortam yaratır. Necip ise derin bir içsel çatışma ve psikolojik karmaşa yaşayan bir birey olarak karşımıza çıkar. Kadınlara karşı duyduğu güvensizlik ve aldatılma korkusu, evlilikten kaçınmasına neden olan korkularla iç içe geçmiş durumdadır. Eserde karakterlerin içsel çatışmaları ve bireysel travmaları, dış gerçeklerle şekillenir; bu durum, romanın psikolojik ve sosyal yapısını ortaya koyar.

5. KAYNAKÇA

Cebeci, Oğuz. Psikanalitik Edebiyat Kuramı. İthaki Yayınları, 2014.

Çetin, Nurullah. Türk Roman Tahlilleri 1. Akçağ Yayınları, 2017.

Eagleton, Terry. Edebiyat Kuramı. Çeviren Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, 2022.

Enginün, İnci. Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e. Dergâh Yayınları, 2010.

Freud, Sigmund. Düşlerin Yorumu. Çeviren Emre Kapkın, Payel Yayınları, 1996.

Freud, Sigmund. Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd. Çeviren Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, 2011.

Freud, Sigmund. Psikanaliz Üzerine. Çeviren Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, 2021.

Geçtan, Engin. Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar. Remzi Kitabevi, 1997.

Geçtan, Engin. Psikanaliz ve Sonrası. Metis Yayınları, 2022.

Jung, Carl Gustav. Analitik Psikoloji. Çeviren Ender Gürol, Payel Yayınları, 2006.

Jung, Carl Gustav. Dört Arketip, Çeviren Zehra Aksu Yılmazer, Metis Yayınları, 2021.

Jung, Carl Gustav. Maskülen Erilliğin Farklı Yüzleri. Çeviren Didem Gamze Erdinç, Pinhan Yayınları, 2022.

Korkmaz, Ramazan. Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. Grafiker Yayınları, 2004.

Moran, Berna. Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. Cem Yayınevi, 1991.

Necatigil, Behçet. Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü. Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Rauf, Mehmet. Eylül. Yapı Kredi Yayınları, 2024.

Sarı, Ahmet. Psikanaliz ve Edebiyat. Salkımsöğüt Yayınları, 2008.

Serrican Kabalcı, Ece. "Northrop Frye'ın Mit Sistematiğine Göre Eylül Romanının İncelemesi". Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 1(2), 2021, ss. 621-633.

Tura, Saffet Murat. Freud'dan Lacan'a Psikanaliz. Metis Yayınları, 2022.

SURRENDERING TO UNAMUNO'S *FOG*: THE MEANING OF LIFE AND THE IRONY OF FICTION

UNAMUNO'NUN *SİS*'İNE TESLİM OLMAK: YAŞAMIN ANLAMI VE KURGUNUN İRONİSİ

Adnan ESENYEL

Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,

ORCID: 0000-0001-8089-3459

Özet

Miguel de Unamuno'nun *Sis* adlı eseri varoluşçu edebiyatın temel metinlerinden biri olarak "yaşamın anlamı" sorusu karşısında modern bireyin trajedisini çarpıcı bir şekilde okuyucusuna sunmaktadır. Modern varoluşu, sis metaforu ile öykülendiren Unamuno böylece yaşamın değeri ve amacı söz konusu olduğunda yolunu bulmakta güçlük çeken bireyin yönsüz, ölçüsüz ve dayanaksız yaşantısını resmeder. Eserin kahramanı olan Augusto tam da bu sisten kurtulabilmek için bir gün sokakta tesadüfen karşılaştığı Eugenia ile imkânsız bir aşk macerasına atılır. Fakat Augusto ne sahip olduğunu sandığı duygular ne de arzusunun yöneldiği nesneler ve kişiler ile bu sisten gerçek anlamda kurtulabilir. Zira arkadaşı Victor'un da söylediği gibi dil aracılığıyla kavramsallaştırılan bu duygular ve arzular Augusto'nun tüm yaşantısını zihinde olup biten bir anlatıya ve kurguya dönüştürerek sisten kurtuluşu olanaksız hale getirir. Öyle ki Augusto zaman içerisinde sadece kendi duygularının gerçekliğinden kuşku duymakla kalmayıp, giderek kendi varlığından da şüphe etmeye başlar. Hatta eserin bir noktasında Augusto bir roman kahramanı olup olmadığını dahi sorgulamaya başlar. Unamuno, eserinin sonlarına doğru kendisini de bir yazar olarak romana dâhil etmeye karar verdiğinde ise sis sadece Augusto'nun bir kaderi olmaktan çıkarak hem romanın yazarını hem de okuyucusunu çepeçevre sarmalamaya başlar. Böylece kitabın sözde kurgusu gerçekliğe sızarken okuyucunun sarsılmaz gibi görünen nesnel gerçekliği de bir kurguya dönüşmeye başlar. Sis okuyucunun sadece dışarıdan okuduğu ve gözlemlediği bir olgu olmaktan çıkarak bizzat dâhil olduğu bir yaşantıya dönüşür. Augusto'nun yaşantısına dâhil olarak gerçeklik zeminini yitirmeye başlayan okuyucunun varoluşu, sanatın gücü sayesinde gerçeklik ve kurgu arasında gidip gelen belirsiz bir düzeye taşınır. Fakat Unamuno, okuyucusunu bu düzeyin de ötesine taşımaktadır. Zira o okuyucusuna sanatın, kurgu ile nesnel gerçeklik arasındaki keskin ayrımı ortadan kaldırdığını göstermek isterken, bizzat bu göstermenin de bir kurgu olarak ortaya çıktığını ilan etmekten geri durmaz. Böylece son kertede sanat, özünde bir kurgunun kurgusu olarak ironik bir şekilde kendini zeminsiz bırakmak durumunda kalır. Diğer taraftan bu durum sanatın bir eksiliği olarak değerlendirilemez. Zira özünde zaten kurgu olan tüm insan başarıları arasında kendi kurgusallığı ile yüzleşme cesaretine sahip yegâne insan etkinliği sanat olmak durumundadır.

Anahtar kelimeler: Unamuno, sis, yaşamın anlamı, sanat, kurgu.

Abstract

Miguel de Unamuno's *The Fog*, as one of the fundamental texts of existentialist literature, dramatically presents to its reader the tragedy of the modern individual in the face of the question of "the meaning of life". By narrating the modern existence through the metaphor of fog, Unamuno depicts the directionless, measureless and groundless life of the individual who has difficulty finding his way when it comes to the value and purpose of life. In order to get out of this fog, Augusto, the protagonist of the work, embarks on an impossible love affair with Eugenia, whom he meets by chance on the street one day. However, Augusto can neither truly escape from this fog with the feelings he thinks he has, nor with the objects and people to whom his desire is directed. Because, as his friend Victor says, these emotions and desires, conceptualized through language, transform Augusto's entire experience into a narrative and fiction that takes place in mind, making it impossible to escape the fog. So much so that over time Augusto not only doubts the reality of his own feelings, but gradually begins to doubt his own existence. At one point in the work, Augusto even begins to question whether he is the hero of a novel or not. When Unamuno decides to include himself as an author in the novel towards the end of his work, the fog ceases to be just Augusto's fate and begins to surround both the author and the reader of the novel. Thus, while the so-called fiction of the book leaks into reality, the reader's seemingly unshakable objective reality begins to turn into a fiction. Fog ceases to be a phenomenon that the reader only reads and observes from the outside, and turns into an experience in which the reader is personally involved. The existence of the reader, who begins to lose its basis in reality by being involved in Augusto's life, is moved to an uncertain level oscillating between reality and fiction, thanks to the power of art. But Unamuno takes his reader beyond this level. For while he wants to show his readers that art eliminates the sharp distinction between fiction and objective reality, he does not hesitate to declare that this very demonstration itself emerges as a fiction. Thus in the end, art, essentially as the fiction of a fiction, ironically has to leave itself without a ground. On the other hand, this situation cannot be considered as a deficiency of art. For among all human achievements that are in essence already fictions, art must be the only human activity that has the courage to confront its own fictionality.

Keywords: Unamuno, fog, meaning of life, art, fiction.

PERCEPTION OF CHANGE IN ALEV ALATLI'S SCRÖDINGER'S CAT NOVEL

ALEV ALATLI'NIN SCRÖDİNGER'İN KEDİSİ ROMANLARINDA DEĞİŞİM ALGISI

Akif ŞANLI[1]

[1]Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 0009-0001-7287-2487.

Özet

İnsan yapısı gereği, uzalaşmacı/ çatışamacıdır. İnsan doğasındaki arayışlar, kabul ve reddedişler üzerine düşünülmüş; felsefi fikirler öne sürülmüştür. Bireyin değişime olan isteği veya isteksizliği edebi eserlere konu olmuştur. Roman, ele aldığı konular itibariyle farklı izleklere temas etmiştir. Yaşanılan çağın söylemi; düşünceleri, kurumları bütün bir toplumu dönüşüme uğratmıştır.

Alev Alatlı, romanlarında toplumsal koşulları ve bireylerin değişen algısını işlemiştir. Schrödinger'in Kedisi, metaforlar üzerine kurgulanarak, olumsuz değişim sürecini yaşamış ve kimliğini kaybetme ile yüz yüze kalan toplumun bireyden başlayarak kendi özlüne dönüş sürecini işler. Yeni Dünya Düzeni tarikatının ilk amacı benlik algısını yıkarak yeni bir kimlik inşa etmektir. Algının ana düşüncesini ise "kesinlik" inancı oluşturur. Bilimin sunduğu kesinlik ve insanın "ya ya" seçimi arasında kalması, zihinleri de siyah ve beyaz arasında tercihe zorlamıştır. Kültürel birikimini ve tarihsel bağını yitiren insan için konulan hastalık teşhisi "afaziliktir". Afazilik, dil yitimidir. Dilin yitimi ile düşünce de silinmeye başlar.

Alev Alatlı, dil yitimi ile olumsuz değişime uğramaya başlayan ancak nihayetinde kendi tarihsel kimliğine dönüş yapan bir bireyden hareketle günümüz insanlarına yol gösterir. İnsanlığın yaşadığı medeniyet krizine çözüm olarak medeniyetlerin kültürel kodlarında yer alan değerlere işaret eder. Medeniyetler değişirken geleceği geçmiş üzerine inşa etmelidir. Değişim süreci devrimsel değil, evrimsel olmalıdır. Toplumlar, kesin yargılar ile değil; değerleri ile üçüncü bir yol açarak değişmelidir.

Anahtar kelimeler: Medeniyet, Kimlik, Afazi, Kriz

Abstract

By nature, humans are compromising/conflicting. It is thought about the searches, acceptances and rejections in human nature; philosophical ideas have been put forward. The individual's desire or unwillingness to change has been the subject of literary works. The novel touches on different themes in terms of the subjects it deals with. The discourse of the age we live in; Its ideas and institutions have transformed an entire society.

Alev Alatlı deals with social conditions and the changing perception of individuals in her novels. Schrödinger's Cat, based on metaphors, deals with the process of a society that has gone through a negative change process and is faced with losing its identity, returning to its essence, starting with the individual. The first aim of the New World Order cult is to build a new identity

by destroying the perception of self. The main idea of perception is the belief in "certainty". The fact that people are torn between the certainty offered by science and the "either-or" choice has forced minds to choose between black and white. The disease diagnosed for a person who has lost his cultural background and historical ties is "aphasia". Aphasia is loss of language. With the loss of language, thought begins to disappear.

Alev Alatlı guides today's people by starting from an individual who begins to undergo negative changes due to loss of language, but eventually returns to his own historical identity. She points to the values contained in the cultural codes of civilizations as a solution to the civilization crisis experienced by humanity. As civilizations change, they must build the future on the past. The change process should be evolutionary, not revolutionary. Societies are not made with definitive judgments; the values should change by opening a third path.

Keywords: Civilization, Identity, Aphasia, Crisis

THE NOVEL "SNOWY PASS" AS AN EXPRESSION OF NATIONAL SPIRITUALITY

"QARLI AŞIRIM" ROMANI MİLLİ MƏNƏVİYYATIN İFADƏSİ KİMİ

Aynur BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218

Xülasə

Fərman Kərimzadə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış və istedadlı yazıçılarından biri olmuşdur. Yazıçının ilk ən uğurlu romanı "Qarlı aşırım" romanı olmuşdur. Romanda yazıçı bir sıra məsələlərə toxunmuşdur. Sadə kənd əhaləsinin yeni qaydalara, rejimə qarşı etiraz səsini ifadə etmiş, cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərin qarşısıalınmaz nəticələrini göstərmiş, bir sözlə ənənə və müasirlik arasında olan böyük uçurumu nümayiş etdirmişdir. Romanda xalqın etiraz səsi, cəmiyyətin qayda və ənənələrindən uzaq yeni bir rejimlə üzləşməsi işıqlandırılmışdır. Məqalədə romanın məziyyətlər açıqlanmış, Kərbəlayi İsmayıl obrazına geniş nəzər salınmışdır. Əsərin ideyası cəmiyyətin, ənənələrin və şəxsin kəskin etiraz və mübarizəsinin ətrafında birləşir. Romanda Kərbəlayi İsmayılın sosial dəyişikliklərə qarşı göstərdiyi müqaviməti cəmiyyətin ənənəvi dəyərlərinin qorunması və yeni ideyalara qarşı çıxılması kimi qiymətləndiririk.

Açar sözlər: yazıçı, roman, etiraz, mübarizə, qəhrəman.

Abstract

Farman Karimzada was one of the well-known and talented writers of 20th century Azerbaijani literature. The writer's first and most successful novel was "Snowy Pass". In the novel, the writer touched upon a number of issues. He expressed the voice of protest of the simple village people against the new rules and regime, showed the inevitable consequences of the changes taking place in society, in a word, demonstrated the great gap between tradition and modernity. The novel highlights the voice of protest of the people, the confrontation of society with a new regime far from the rules and traditions. The article explains the merits of the novel and takes a broad look at the image of Karbalai Ismayil. The idea of the work is united around the sharp protest and struggle of society, traditions and the individual. We evaluate Karbalai Ismayil's resistance to social changes in the novel as the protection of the traditional values of society and opposition to new ideas.

Keywords: writer, novel, protest, struggle, hero.

Giriş

Fərman Kərimzadə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış və istedadlı yazıçılarından biri olmuşdur. O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində "Qarlı aşırım" (1971), "Xudafərin körpüsü" (1981), "Çaldıran döyüşü" (1988) kimi uğurlu romanların müəllifi kimi tanınır. Yazıçı əsərlərində sosial və tarixi mövzulara, insanın mənəvi aləminə, ailə və cəmiyyət münasibətlərinə geniş nəzər salmış, ənənə və müasirlik arasındakı fərqi və ziddiyyətləri, insanın özünə münasibəti və cəmiyyətdəki dəyişikliklərə qarşı fikirlərini nümayiş etdirmiş, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına uğurlu töhfələr vermişdir. Yazıçının ilk ən uğurlu romanı "Qarlı aşırım" romanı olmuşdur. Romanda yazıçı bir sıra məsələlərə toxunmuşdur. Sadə kənd

əhaləsinin yeni qaydalara, rejimə qarşı etiraz səsini ifadə etmiş, cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərin qarşısıalınmaz nəticələrini göstərmiş, bir sözlə ənənə və müasirlik arasında olan böyük uçurumu nümayiş etdirmişdir. Romanda xalqın etiraz səsi, cəmiyyətin qayda və ənənələrindən uzaq yeni bir rejimlə üzləşməsi işıqlandırılmışdır. "Qarlı aşırım"da yazıçı kəndin sosial-iqtisadi vəziyyətini, yerli adət-ənənələri, ailə münasibətlərini və həyatın çətinliklərinə qarşı mübarizənin dərinliklərini nümayiş etdimişdir. Romanın əsas istiqaməti cəmiyyətin təzyiqləri altında insanın daxili azadlıq mübarizəsinin əksidir. Roman həmçinin qəhrəmanlarının həyatının müxtəlif çətinliklərini, ağrı və acıları və onların üzləşdiyi reallıqları göstərir. Romanda insan və təbiət arasındakı bağlılıq əks etdirilmiş, kənd həyatının sərt və çətin şəraitində yaşayan insanların mübarizəsi ifadə edilmişdir. Təbiətin gücü, qışın, yağan qarın çətinliyi insan həyatını sanki sınayır, həmçinin bu təbii mühitin gözəlliyini və mənəvi zənginliyi də danmaq olmur. Romanda həmçinin insanın daxili mübarizəsi əks olunmuşdur. Romanın güclü obrazlarından Kərbəlayi İsmayıl, Qəmlo obrazının daxili aləmlərindəki gərginlik, cəmiyyətin onlara qoyduğu sərhədlərə qarşı kəskin etiraz və mübarizə əsərin təsir gücünü artırır, əsərdə həm ailə, həm də cəmiyyət qarşısında olan məsuliyyət insan şəxsiyyətinə təsir göstərir.

Romanın əsas mövzusu isə yerli adət-ənənələrlə yaşayan xalqın ənənəvi qaydalara və həyat tərzinə sadiq qalmağa çalışmağı və yeni yaranmış şura hökümətinə qarşı kəskin etiraz səsidir. Yazıçı əsərdə sosial dəyişiklikləri və fərdin bu dəyişikliklər qarşısında etirazını, yeniliklərə uyğunlaşmaq istəmədiyini əks etdirir. Çünki onların yerli adətləri ağa kəndli sinfini qəbul edirdi. Bütün torpaqların sahibi olan ağalar yeni hökümətin qaydalarına görə kəndli ilə eyni hüquqları daşıyacaqdı. Yeni hökümətin qaydalarına görə torpaq hamının idi. Kərbəlayi İsmayıl "Qarlı aşırım" romanında Fərman Kərimzadənin yaratdığı mürəkkəb və düşündürücü bir obrazdır. Kərbəlayi İsmayıl öz dövrünün və cəmiyyətinin ənənəvi dəyərlərinə dərin şəkildə bağlıdır. Onun düşüncə tərzi yaşadığı və böyüdüyü sərt qaydalarla, adət-ənənələrlə tənzimlənir. Kənddəki sosial həyatın təşkilində mühüm rol oynayan bu obrazın kəndin yerli qanunlarının, ənənəvi qaydaların və keçmiş adət-ənənələrin qorunması üçün mühafizəkar bir yanaşması vardır. Onun cəmiyyətin qaydalarına riayət etməsi müasir baxışla qarşılaşdırıldığında oxucu üçün tamamilə yanlış görünsə də Kərbəlayi ismayıl gözünü açandan bu qaydalarla böyümüşdü, belə tərbiyə görmüşdü. Kərbəlayi İsmayıl üçün onun sosial nüfuzu vacib rol oynayır. Kənddəki insanların gözündə o, ağadır, kəndlilərin yaşayışını idarə etmək, onların müəyyən qərarları qəbul etmək məsələlərində onun ciddi bir təsiri vardır. Onun kənd əhalisi qarşısında hörməti vardır və bu, onun ənənəvi düşüncə tərzinin və həyat tərbiyəsinin ən böyük göstəricisidir. Lakin bu nüfuz, mənəvi təzyiq onun qoyduğu sərt qərarlarla birləşərək insanları özünə tabe etməyə vadar edirdi. M. Dövlətzadə yazır: *"Fərman Kərimzadə Kərbəlayi İsmayıl kimi qeyri-adi mill xarakter yetirən bir xalqın rus əsarəti və işğalı altında yaşamasının mümkünsüz və yolverilməz olduğunu gizli bir manifest şəklində irəli sürdü."* [3, səh 2.] Kərbəlayi İsmayıl obrazı mürəkkəb bir obrazdır. O, cəmiyyətin ənənəvi qaydalarına riayət etməyə çalışarkən, zaman-zaman bu qaydalarla şəxsi həyatının və ruhunun çarpışdığını hiss edirdi. Kərbəlayi İsmayılın xarakterindəki ən mürəkkəb cəhət onun qərarverici mövqeyidir. Onun ailə və kəndin həyatında verdiyi qərarlar onun üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu, onun güclü nüfuzunun göstəricisi idi, həmçinin bu gücün verdiyi məsuliyyəti də o, hər zaman hiss edirdi. Kərbəlayi İsmayıl ailəsinə qarşı da olduqca həssasdır. Oğlu Yadullanın ölümü onu dərindən sarsıdır.

Romanda Kərbəlayi İsmayıl obrazı ənənəvi düşüncə və müasir düşüncə qarşıdurmasının simvoludur. Bu, oxucuya cəmiyyətin dəyərlərinin, adət-ənənələrinin, həmçinin bunlarla insanın necə barışıb yaşamağa çalışmasının nə qədər mürəkkəb bir problem olduğunu nümayiş etdirir. T. Salamoğlu qeyd edir: *"F. Kərimzadə milli xarakterin daxili məzmunundan, daha çox isə, insanın mürəkkəb təbiətindən çıxış edir, onu daxili mürəkkəbliyində, dünyagörüşünün*

müxtəlifliyində verir. Burada sinfi mənsubiyyət həlledici rol oynamır. Yazıçıya görə, obrazın düşüncə və əməlləri milli psixologiyadan və insani təbiətinin xarakterindən güc alır." [1, səh 6] Kərbəlayi İsmayıl cəmiyyətin ənənələrinə bağlılıq, mühafizəkar düşüncə və bu düşüncənin insanın mənəvi aləmində bədii əksinin göstəricisidir. Romanın baş qəhrəmanlarından biri də Qəmlodur. Qəmlo romanda həm psixoloji, həm də sosial cəhətdən mürəkkəb bir obrazdır. Qəmlo cəmiyyətdəki ənənəvi dəyərlərə və sosial dəyişikliklərə qarşı mübarizə aparır. O, mübariz qəhrəmandır. Onun daxilindəki idealizm və şura hökümətinin ona təklif etdiyi reallıq arasındakı uçurum qəhrəmanın ən böyük faciəsidir. Qəmlo romanda sosial və mənəvi mübarizənin simvolu kimi görünür. Yazıçı bu obrazın simasında fərd və cəmiyyət arasındakı ziddiyyətlərin, şəxsi azadlıq və sosial dəyişikliklərin toqquşmasını nümayiş etdirir.

Əsərin ideyası cəmiyyətin, ənənələrin və şəxsin kəskin etiraz və mübarizəsinin ətrafında birləşir. Romanda Kərbəlayi İsmayılın sosial dəyişikliklərə qarşı göstərdiyi müqaviməti cəmiyyətin ənənəvi dəyərlərinin qorunması və yeni ideyalara qarşı çıxılması kimi qiymətləndiririk.

Beləliklə, buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, insan yeniliklərə və ya dəyişən dünyaya uyğunlaşmaqda çətinlik çəkir və bəzən adət-ənənələrə, keçmiş qayda-qanunlara sıx bağlı qalmaq istəyi dəyişikliklərin qarşısını almağa yönəlmiş bir etiraz səsini ifadə edir.

Ədəbiyyat

1. T. Salamoğlu. "Qarlı aşırım" ədəbi hadisə kimi. 525-ci qəzet, 03 mart 2016.
2. F.Kərimzadə. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2004. 370 səh.
3. M. Dövlətzadə. "Qarlı aşırım"dan görünənlər və görünməyənlər. Kredo, 08 sentyabr 2021.

ALI VALIYEV'S ARTISTIC CREATION IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE

AZERBAYCAN ÇOCUĞ EDEBİYATINDA ALİ VALIYEV'İN SANATSAL YARATILIŞI

Aygun AHMADOVA Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Abstract

There are people in life whose real teacher is life itself. Social existence makes it difficult for them, puts them in difficulties, and takes them out of tests. Such people know life, people's desires and problems deeply, and have the ability to hear and understand people's souls in the smallest detail. One of these people is the writer Ali Valiyev. Known as the author of beautiful essays, dozens of novels and short stories, Azerbaijani folk writer, prose writer and journalist Ali Gara oglu Valiyev was born on February 24, 1901 in the village of Agdu in the Sisyan district of Zangezur, under the Armenian administration. Ali Valiyev's childhood and youth were very tragic. He tragically lost all his relatives, his father, mother, three sisters and children died of illness and hunger before his eyes. Left hungry, thirsty, homeless and without clothes, the 18-year-old young man is in a completely hopeless situation. The author mentions these years in all his documentary works. The first book of his novel "Dalın Metıraları" (Memories of the Branch), "Turaçlı Yolu" (Road to Turaçlı), "Karabağda Bırakılan Traces" (Traces Left in Karabakh), "San Sevgisi" (Love of Art), and "Krabalar" (Relatives) tell the bitter real scenes of the refugee years.

Ali Valiyev started his creativity with poetry. The writer, who had difficulty in transforming his strong observation of life into poetry, soon closed all his activities with prose and the press. In this field, there is no field that Ali Valiyev did not try his hand at, from author records, essays and journalistic writings to the form of letters, novels and basic prose genres such as short stories. Ali Valiyev's first literary work was published in 1924, and his first book of stories called "Grandmother's Face" was published in 1930.

Ali Valiyev is also a well-known journalist and publisher. "Zangezur gartalları" (1970) and "Crane train" (1972), dedicated to Azerbaijani women who were awarded the title of Hero of Labor, were published. Ali Valiyev did not forget children either, for them he wrote "Spoiling" (1944), "Madar Tale" (1955), "Gift for Children" (1962), "My Dear Grandchildren" (1964). Simplicity and naturalness have proven to be one of the main features of Ali Valiyev's artistic style. His works have been translated into other languages.

Although much has been written about Ali Valiyev, there are no works or materials that give a relatively complete picture of his life and creativity. However, the stage that a person who came from a poor and illiterate environment and reached the peak of folk writing from a paid writer is as important as the unique events in society and the living pages of our recent history. He devoted most of his meaningful life to literary creativity. The famous prose writer, the favorite of children and young people, journalist and author of many works, Ali Gara Oglu Veliyev,

passed away in Baku in 1983, surrounded by his relatives. His immortal works, novels, stories, essays and tales have remained with us.

Ali Valiyev was a great connoisseur of Azerbaijani nature and folklore. In many of his works, especially in his stories written for children, there is a feeling that today our schoolchildren and people will receive the love of the Motherland, devotion to the hearth, which is as necessary for our people as air and water. In this regard, we can give the story "Faceless Beauty", dedicated to Shusha, as an example. Modernity is the main feature of Ali Valiyev's creativity. We see this quality in all the works of the writer, from short stories to great novels. For example, in one of the smallest stories, the story "The Horsewoman" (1943), the artistic image of the brave daughter of the people, Hajar, is skillfully described with the help of a small detail. Literary critic Kamran Mammadov called this story "one of the best products of artistic thought." With this work, written during the most intense period of the Great Patriotic War, the writer called on his readers to courage and heroism, to continue the traditions associated with the name Hajar, and established the idea of craftsmanship and immortality. If we show that the spirit of modernity is the leading quality in Azerbaijani prose, Ali Valiyev's essays, stories, narratives and novels are infallible. Ali Valiyev's first large-scale work, the novel "Hero" (1937), was created as a result of evolution. It is one of the first Azerbaijani novels that carries a strong spirit of modernity. In his novel "Hero", Ali Valiyev summarizes the separate problems of the village he narrated in the stories he wrote up until this period, gathers them in a single stream, expands them to an epic dimension, and brings revolutionism to the forefront. The contradictions and wars of the period and time, the forces that came to life and death in the village are narrated. The novel narrates a series of events that took place in Azerbaijan from 1914 to 1928. At a certain stage in the development of society, the author selected and separated important and significant events with the eyes of a real writer, conveyed them to his contemporaries with the power of literature, and answered the questions that made them think.

Keywords: woman, life, letter, tragedy, novel, news, epic, time

Özet

Hayatta gerçek öğretmeni hayatın kendisi olan insanlar vardır. Toplumsal varoluş onları zorlaştırır, zorluklara sokar, imtihanlardan çıkarır. Bu tür insanlar hayatı, insanların istek ve sorunlarını derinden bilirler, insanların ruhunu en ince ayrıntısına kadar duyma ve anlama yeteneğine sahiptirler. Bu insanlardan biri de yazar Ali Valiyev'dir. Güzel denemeler, onlarca roman ve kısa öykülerin yazarı olarak tanınan Azerbaycanlı halk yazarı, nesir yazarı ve gazeteci Ali Gara oğlu Valiyev, 24 Şubat 1901'de Zengezur'un Sisyan ilçesinin Ağdu köyünde Ermeni yönetimine bağlı olarak doğdu.

Ali Valiyev'in çocukluğu ve gençliği çok trajikti. Tüm akrabalarını trajik bir şekilde kaybetti, babası, annesi, üç kız kardeşi ve çocukları gözleri önünde hastalıktan ve açlıktan öldü. Aç, susuz, evsiz ve kıyafetsiz kalan 18 yaşındaki genç, tamamen umutsuz durumda. Yazar tüm belgesel çalışmalarında bu yıllardan bahseder. "Dalın Hatıraları" adlı romanının ilk kitabında, "Turaçlı Yolu", "Karabağ'da Bırakılan İzler", "Sanat Sevgisi", "Akrabalar" adlı romanlarında mülteci yıllarının acı gerçek sahneleri anlatılıyor.

Ali Valiyev yaratıcılığına şiirle başladı. Hayata dair güçlü gözlemini şiire dönüştürmekte zorlanan yazar, kısa sürede tüm faaliyetlerini düzyazı ve basınla kapatır. Bu alanda, yazar kayıtlarından, deneme ve gazetecilik yazılarından mektup biçimine, roman ve kısa öykü gibi

temel düzyazı türlerine kadar Ali Valiyev'in elini denemediği alan yoktur. Ali Valiyev'in ilk edebi eseri 1924'te, "Büyükannenin Yüzü" adlı ilk öykü kitabı 1930'da yayımlandı.

Ali Valiyev aynı zamanda tanınmış bir gazeteci ve yayıncıdır. "Zangezur gartalları" (1970), Emek Kahramanı unvanına layık görülen Azerbaycan kadınlarına ithaf edilen "Vinç treni" (1972) adlı makale yayımlandı. Ali Valiyev çocukları da unutmadı, onlar için "Şımartmak", (1944), "Madar Masalı", (1955), "Çocuklara Hediye", (1962), "Sevgili Torunlarım" (1964). Sadelik, doğallık Ali Valiyev'in sanatsal tarzının temel özelliklerinden biri olarak kendini göstermiştir. Eserleri başka dillere çevrildi.

Ali Valiyev hakkında çok şey yazılmasına rağmen onun hayatı ve yaratıcılığı hakkında nispeten tam bir resim veren hiçbir eser veya malzeme yoktur. Ancak yoksul ve okuma yazma bilmeyen bir çevreden gelip, ücretli bir yazarlıktan halk yazarlığının zirvesine ulaşan bir insanın geçirdiği aşama, toplumdaki benzersiz olaylar ve yakın tarihimizin yaşayan sayfaları kadar önemlidir. Anlamlı yaşamının çoğunu edebi yaratıcılığa adadı. Ünlü nesir yazarı, çocukların ve gençlerin gözdesi, gazeteci ve birçok eserin yazarı Ali Gara Oğlu Veliyev, 1983 yılında akrabalarının yanında Bakü'de vefat etti. Onun ölümsüz eserleri, romanları, hikâyeleri, denemeleri ve hikâyeleri bize kaldı.

Ali Valiyev, Azerbaycan doğası ve folklorunun büyük bir uzmanıydı. Pek çok eserinde, özellikle çocuklar için yazdığı öykülerinde, bugün okul çocuklarımızın ve insanlarımızın, insanlarımız için hava ve su kadar gerekli olan Anavatan sevgisini, ocağa bağlılığı alacakları duygusu var. Bu konuda Şuşa'ya ithaf edilen "Yüzü Olmayan Güzel" hikâyesini örnek verebiliriz. Modernlik Ali Valiyev'in yaratıcılığının temel özelliğidir. Kısa öykülerden büyük romanlara kadar yazarın tüm eserlerinde bu niteliği görüyoruz. Örneğin; en küçük öykülerden biri olan Atlı Kadın (1943) adlı öyküde, halkın yiğit kızı Hacer'in sanatsal imgesi, küçük bir detayın yardımıyla ustaca anlatılmıştır. Edebiyat eleştirmeni Kamran Memmedov bu hikayeyi "sanatsal düşüncenin en iyi ürünlerinden biri" olarak nitelendirdi. Yazar, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın en yoğun olduğu dönemde yazdığı bu eseriyle okuyucularını cesarete ve kahramanlığa, Hacer adıyla ilgili gelenekleri sürdürmeye çağırmış, zanaatkarlık ve ölümsüzlük fikrini tesis etmiştir. Azerbaycan nesirinde modernlik ruhunun önde gelen nitelik olduğunu gösterirsek Ali Valiyev'in denemeleri, öyküleri, anlatıları ve romanları yanılmaz.

Ali Valiyev'in ilk büyük ölçekli eseri olan "Kahraman" (1937) romanı, evrimin bir sonucu olarak yaratılmıştır. Güçlü bir modernlik ruhu taşıyan ilk Azerbaycan romanlarından biridir. Ali Valiyev, "Kahraman" romanında bu döneme kadar yazdığı hikâyelerde anlattığı köyün ayrı ayrı sorunlarını özetlemekte, bunları tek bir derede toplamakta, destansı bir boyuta genişletmekte, devrimciliği ön plana çıkarmaktadır. Dönemin ve zamanın çelişkileri ve savaşları, köyde hayata ve ölüme gelen güçler anlatılıyor. Roman, 1914'ten 1928'e kadar Azerbaycan'da meydana gelen bir dizi olayı anlatıyor. Yazar, toplumun gelişiminin belli bir aşamasında, önemli ve önemli olayları gerçek bir yazarın gözüyle seçip ayırmış, bunları edebiyatın gücüyle çağdaşlarına aktarmış, onları düşündüren soruları yanıtlamıştır.

Anahtar kelimeler: kadın, hayat, mektup, trajedi, roman, haber, epik, zaman

Həyatda elə adamlar var ki, onların əsil müəllimi həyat özü olur. İctimai varlıq onları bərkə-boşa salır, çətinliklərdən keçirir, sınaqlardan çıxarır. Belələri həyatı, insanların arzu və dərdlərini dərindən bilir, xalq ruhunu incəliklərinə qədər duyub dərk etmək iqtidarına malik olurlar. Belə adamlardan biri də yazıçı Əli Vəliyevdir. Gözəl oçerklər, maraqlı romanlar və povestlər, yüzlərlə hekayə müəllifi kimi tanıdığımız Azərbaycan xalq yazıçısı, nasir və publisist

Əli Qara oğlu Vəliyev 24 fevral 1901-ci ildə Erməni tapdağı altında olan Zəngəzurun Sisyan rayonunun Ağdu kəndində anadan olmuşdur.

Əli Vəliyevin uşaqlığı və gəncliyi çox faciəli olmuşdur. O, doğma adamlarının hamısını faciəli surətdə itirmiş, atası, anası, üç bacısı və bacısı uşaqları öz gözləri qarşısında xəstəlikdən, ya da acından ölmüşlər. Ac-susuz, evsiz-eşiksiz və paltarsız özgə qapılarında qalan 18 yaşlı gənc tamamilə ümidsiz qalır. Yazıçı sənədli əsərlərinin hamısında bu illəri xatırladır. Onun "Budağın xatirələri" romanının birinci kitabında, "Turaclıya gedən yol", "Qarabağda qalan izlər" romanlarında, "Sənət eşqi", "Qohumlar" povestlərində, "Durna qatarı"ndakı bir sıra oçerklərində qaçqınlıq illərinin acınacaqlı real səhnələrlə təsvir edilmişdir.

Əli Vəliyev yaradıcılığa şeirlə başlamışdır. Güclü həyat müşahidəsini şeirə çevirməkdə çətinlik çəkən müəllif çox çəkmədən özünün bütün fəaliyyətini nəsr və mətbuatla bağlayır. Bu sahədə yazıçı, oçerk və publisistikadan məktub formasından tutmuş, nəsrin roman və povest kimi iri janrlarına qədər elə bir sahəsini tapmaq olmaz ki, Əli Vəliyev orada yaradıcılıq yolu olmasın. Əli Vəliyevin ilk ədəbi yazısı 1924-cü ildə, "Nənəmin cəhrəsi" adlı ilk hekayələr kitabı 1930-cu ildə çap edilmişdir.

Əli Vəliyev həm də görkəmli jurnalist və publisistdir. "Zəngəzur qartalları" (1970), Əmək Qəhrəmanı adına layiq görülmüş azərbaycanlı qadınlara həsr olunmuş "Durna qatarı" (1972) oçerki çap edilmişdir. Əli Vəliyev uşaqları da unutmamış, onlar üçün də "Ərköyün", (1944) "Madarın dastanı", (1955) "Uşaqlara sovqat", (1962), "Əziz nəvələrimə" (1964) adlı əsərlər yazmışdır. Sadəlik, təbiilik Əli Vəliyevin bədii üslubunun əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi özünü göstərmişdir. Onun əsərləri başqa xalqların dillərinə də tərcümə edilmişdir.

Əli Vəliyev haqqında indiyədək çox yazılsa da, onun həyatı və yaradıcılığı barədə nisbətən tam təsəvvür oyadan bir əsər, vəsait əldə yoxdur. Halbuki yoxsullar, savadsızlar mühitindən, muzdurluqdan xalq yazıçısı zirvəsinədək gəlib çıxan bir şəxsin keçdiyi mərhələ ümumən cəmiyyətdə unikal hadisələr və yaxın tariximizin canlı səhifələri qədər əhəmiyyətlidir. O, mənalı həyatının çoxunu ədəbi yaradıcılığa həsr etmişdir. Görkəmli nasir uşaq və gənclərin sevimli yazıçısı, publisist bir çox əsərlər müəllifi Əli Qara oğlu Vəliyev 1983-cü ildə Bakı şəhərində yaxınlarının əhatəsində həyatla vidalaşmışdır. Ondan bizə yadigar qalan onun ölməz əsərləri, romanları, povestləri, oçerkləri və hekayələri olmuşdur.

Yazıçının "Madarın dastanı" hekayəsi nağıl əsasında işlənmiş ən yaxşı hekayələrdən biridir. Təsirli, inandırıcı bədii lövhələrin zəngin xalq dili ilə ifadəsi ziddiyyətli, dramatik vəziyyətlər əsəri oxunaqlı etmişdir. Burada müəllif xalqın azadlıq arzularını və qarşılıqlı məhəbbətini tərənnüm etmişdir. Hekayənin qəhrəmanı ata-ananın yeganə övladı olan Madardır. Naxırçı Közərmişin "gözünün ağı-qarası bircə evladı olan" Madar bir sıra gözəl müsbət xasiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. İradə onu tay-tuşlarından, əsərin digər personajlarından fərqləndirən ən böyük keyfiyyəti olmuşdur.

Biri var idi, biri yox idi, uzaq məmləkətlərin birində Bir padşah var idi. Bu padşahın gözünün ağı-qarası gözəl və ağıllı bir qızı var idi. Padşahın arzusu qızını çox dövlətli və ona arxa və dayaq çıxan bir ailə ilə evləndirib toy etmək idi. Lakin günlərin bir günü ona xəbər çatır ki, qızı bir naxırçının oğluna aşiq olub. Padşah vəzrinin vasitəsilə geniş araşdırmalar aparır və məlum olur ki, qızının sevdiyi oğlanın adı Madardır. Madar isə məmləkətdə naxırçılıq edən Közərmişin oğludur.

Ata-anasına padşahın qızına vurulduğunu söyləyən Madar və onlara padşahın qızına elçi getməklərini təkid edir. Ata-anası ona yalvarırlar ki, bu sevdadan əl çəksin. Ancaq onların yalvarışları heç bir nəticə vermir. Axırı əlacsız qalıb padşahın qapısına elçi göndərməyi qərara alırlar. Məmləkətin ağsaqqallarına yalvarıb-yaxardılar ki, elçi getməyə razılıq versinlər. Əvvəlcə ağsaqqallar tərəfindən rədd edildilər, sonra "elçiyə zaval yoxdur" deyib, razılıq aldılar.

Adətə uyğun olaraq gedib "elçi daşının" üstündə oturdular. Padşaha xəbər çatdı ki, naxırçı Közərmişin ailəsi sənin qızın Laləyə elçi gəlib. Padşah qəzəbindən bığlarını çeynədi. Nə cavab

verəcəyini bilməyib hökm etdi ki, Közərmişi də, oğlu Madarı da dara çəksinlər. İşin qanla qutaracağını düşünən vəzir: Qibleyi-aləm, sizin qızınız Lalə xanım buyurmuşdur ki, atam məni Madara verməsə özümü sağöldürəcəm. Bu sözləri eşidən padşahın rəngi ağappaq oldu. Yaşı altmışdan keçməsinə baxmayaraq, axırıncı arvaddan bir qızı olmuşdu. O, qızının xətrini dünyalar qədər istəyirdi. Dərhal bir az qabaq verdiyi hökmü dəyişdirdi. Ancaq qızının naxırçı oğluna getməsinə əsla razı ola bilməzdi. Elə bil bu xəbərdən sonra bütün dünya uçub padşahın başına tökülmüşdü. O, dar düşüncələr, qaranlıq fikirlər içində qərq olduğu vaxt vəzir dedi. Vəzir: Qibleyi-aləm sağ olsun, məhəbbətə güc ola bilməz. Siz insanların özünə hökm edə bilərsiniz. İstədiyiniz şəxsi istədiyiniz kimi öldürə bilərsiniz. Siz yer üzünün allahısınız. Lakin insanların ürəyinə hakim ola bilməzsiniz. Ələlxüsus məhəbbət kimi müqəddəs bir hissə. Qibleyi-aləm! Könül sevən göyçək olar. Məhəbbət üçün böyük-kiçik, var-dövlət sədd ola bilməz. Məhəbbətin qarşısında şah da, rəiyyət də diz çökür. Odur ki, məsləhət bilirəm elçilərə "hə" cavabı verəsiniz. Padşah: vəzir, sən nə cəsarətlə başından yekədanışırsan? Sən necə cürət edib mənə bu mənasız təklifi söyləyirsən? Sən necə rəva görürsən ki, mənim qızım, padşah qızı, bir naxırçı oğluna ərə getsin? Yox, vəzir, görünür sən mənə sədaqətlə xidmət eləmirsən. Vəzir: padşahım! Mənim sözümə qulaq asın! Siz elçilərə "hə" cavabı verib yola salın. Sonra xəbər göndərin ki, oğlan gərək elə bir çiçək tapıb gətirə ki, ilin heç bir fəslində solmaya.

Beləliklə, naxırçı oğlu çiçək axtarmaq üçün bütün ömrü boyu gəzər, bu cür çiçəyi tapa bilməz. Lalə xanım bir-iki il gözlər, oğlanın gəlmədiyini görüncə ondan soyuyar. Sonra siz onu istədiyiniz şəxsə ərə verə bilərsiniz... Padşah: Bir az qabaq dediklərin yadından çıxdımı? Sözlərini nə tez unutdun? Özün deyirsən ki, könül sevən göyçək olar, məhəbbət üçün sədd ola bilməz. Mən sənə sual verirəm, məhəbbətə vaxt, zaman mane ola bilərmi? Vəzir: Qibleyi-aləm! Cavanların məhəbbəti çox qaynar olduğu kimi çox tez də sönür. Gəlin siz mənimlə razılaşın. Vəzir padşahı inandırdı. Padşah razılaşdı. Madara xəbəri çatdırdılar. Bu xəbərdən sonra, Madar isə solmaz çiçəyi tapmaqla yanaşı, padşahla, vəzirdən necə qisas alacağını düşünürdü.

Əsərdə bir-birinə bənzəməyən müxtəlif obrazlar vardır. Madarın atası Közərmiş və anası Xeyri obrazları əsərdə çox yer almasalarda, oğullarına qarşı valideyin sevgisi hekayə boyu öz əksini tapmışdır. "Qızılquşlar oymağından solmaz gülü kim mənə gətirsə qızımı ona verəcəm, gətirməyənin boynunu vuracam" deyərək Madarı gedər gəlməz yola göndərməklə ondan canını qurtarmaq istəyir.

Lakin nağıl boyu oxucu maraqlı və xalq içindən çıxan əmək adamlarına, pəhlivan qamətli çobanlara, əkinçiliklə məşqul olan cütçülər, dəvə sahibləri, tilsimli adamın ayı cilidinə saldığı gənc və xalq qüvvəsini təmsil edən xeyirxah və qəhrəmanlara yol göstərən müdrik insanlara rast gəlmək olur. Ağıllı məsləhətlərin və göyərçinlərin açdıqları sirlər, Madarı şər qüvvələrin əlindən xilas edir.

Hekayədə ayı cildinə salınmış odunçu oğlunun başına gələn hadisələr, əsərdə ayrıca bir süjet xətti kimi görünür və hekayəni bir qədərdə maraqlı edir. Əsərin sonunda isə Padşah Madarın gücü və qüvvəsi qarşısında məğlub olur.

Əli Vəliyev Azərbaycan təbiətinin, folklorunun çox gözəl bilicisi idi. Onun bir çox əsərlərində, xüsusən uşaqlar üçün yazılan hekayələrində bu gün bizim məktəblilərimiz, xalqımız üçün hava və su kimi lazım olan Vətən sevgisi, yurda, ocağa bağlılıq hissi var. Bu xüsusda onun Şuşaya həsr etdiyi "Qənirsiz gözəl" hekayəsini misal göstərə bilərik. Müasirlik Əli Vəliyev yaradıcılığının ümdə xüsusiyyətidir. Ədibin kiçik hekayələrindən tutmuş iri romanlarına qədər bütün əsərlərində bu keyfiyyəti görürük. Məsələn: ən kiçik hekayələrindən olan "Atlı qadın" hekayəsində (1943) xalqın igid qızı Həcərin bədii surəti kiçik bir təfərrüatın köməyi ilə ustalıqla müəyyənləşdirilmişdir. Ədəbiyyatşünas Kamran Məmmədov bu hekayəni "bədii təfəkkürün ən yaxşı məhsullarından biri" adlandırmışdır. II Dünya müharibəsinin qızğın dövründə yazılmış bu əsərlə yazıçı öz oxucularını mərdliyə və qəhrəmanlığa, Həcərin adı ilə bağlı ənənələri davam etdirməyə çağırır, hünərliyin, ölməzliyin ideyasını təsbit edir. Əli

Vəliyevin oçerk, hekayə, povest və romanları Azərbaycan nəsrində müasirlik ruhunun aparıcı keyfiyyət olduğunu göstərsək yanılmarıq.

Müəllifin ilk iri həcmli əsəri "Qəhrəman" romanı (1937) təkamül nəticəsində meydana gəlmişdir. Müasirlik ruhu güclü olan ilk Azərbaycan romanlarındandır. "Qəhrəman" romanında yazıçı, bu dövrə qədər yazdığı hekayələrdə təsvir etdiyi kəndin ayrı-ayrı problemlərini ümumiləşdirir, vahid axara salır, epik genişliyə çıxarır, dövrün, zamanın inqilabi ziddiyyətlərini, vuruşlarını ön plana çəkir, kənddə üz-üzə gələn ölüm-dirim meydanına çıxan qüvvələri təsvir edir. Romanda 1914-cü ildən 1928-ci illərə qədər bir dövrdə Azərbaycanda baş verən bir sıra hadisələr təsvir olunur. Müəllif cəmiyyətin inkişafının müəyyən mərhələsində vacib və əhəmiyyətli hadisələri isti-isti həqiqi yazıçı gözü ilə seçib ayırmış, ədəbiyyatın gücü ilə öz müasirlərinə həmin hadisələrin iştirakçılarına çatdırmış, onları düşündürən suallara cavab vermişdir. Roman işıqlı gələcək uğrunda, insanların səadəti naminə mübarizə aparan XX əsrin 30-cu illər həyatını inandırıcı əks etdirmişdir.

Əli Vəliyevin "Çiçəkli" (1952), "Gülşən" (1953), "Ürək dostları" (1956), "Təzəgül" (1965), "Narahat adam" (1966), "Zamanın ulduzları" (1954) kimi iri həcmli əsərləri kənddə gedən quruculuq işlərinin, dinamik inkişafın bədii salnaməsidir. Müasir Azərbaycan kəndinin həyatını və xalq dilinin koloritini nəsrimizə gətirən Əli Vəliyev bu kimi romanlar yaradaraq oxucuların rəğbətini qazanmışdır. Ədibin, vaxtında qələmə alınmış "Zəngəzur qartalları" əsəri əlimizdə olan canlı tarixi sənədə çevrilmişdir.

Əli Vəlivevin "Budağın xatirələri" (1963-1964) romanı oxucular üçün daha da maraqlıdır. Yazıçı həyatında görüb yaşadıqlarını avtobioqrafik səciyyəli "Budağın xatirələri"ndə o qədər bədii ustalıqla, həssas duyğularla qələmə alıb ki, təkcə bu əsərlə də Azərbaycan ədəbiyyatında əbədilik qazana bilərdi; bu kitab zəngəzurluların timsalında bədnam qonşularımızın xalqımızın başına gətirdiyi faciələrin bədii, tarixi salnaməsidir. Zəngəzurun bənzərsiz təbiətinin, coğrafiyasının, yer-yurd adlarının-toponomikasının mükəmməl ensiklopediyasıdır, bugünkü, gələcək nəsillər üçün yaddaş kitabıdır, müdrik ağsaqqal öyüdüdür, həm də ağır müsibətlər görüb yaşamış müəllifin daxili mənəvi zənginliyini, bənzərsiz ədəbi istedadını dəyərləndirmək baxımından unikal mənbə, ədəbi söz abidəsidir.

Müəllif, avtobioqrafik romanı olan "Budağın xatirələri" əsərində Vüqarlı kəndinin təsviri ilə başlayır. Bu təsvirlərdə yazıçının doğma torpağa böyük məhəbbətlə döyünən ürəyinin çırpıntıları eşidilməkdədir: "Kəndimiz Salvartı dağının ətəyindədir. Dağın başından qoç daşın üstünə çıxıb kəndə baxanda iftixarımdan sinəm qabardı. Yaxşı ki, buranın adını Vüqarlı qoyublar. Doğrudan da, adına layiq kənddir. Kənddə cavanlar var ki, qaçarağına köhlən at çatmır. Qızlar var ki, tər qönçə misalındadır, sifətinə baxmaq olmur, gəlinlər var ki, yenicə açılmış gülə oxşayır, deyirsən bəs qüdrətin qələmi ilə çəkilib. Qadınlar var ki, elə bil həşəmlənmiş qızılgüldür, yanağına baxdıqca baxmaq istəyirsən. Kişilər var ki, danışanda ağzından məna, mərifət, qabiliyyət tökülür. Vüqarlının dünyagörmüş qocalarının sinəsi dastanla doludur. Ağbirçək qarılar o qədər nağıl bilirlər ki, ilin üç yüz altmış beş günü danışsalar yenə də qurtarmaz".

Əli Vəliyev öz publisist yazılarında yeni cəmiyyətin üstünlüklərini göstərmək və yeni həyatı tərənnüm etməklə bərabər, köhnəliyi, onun qəbul olunmayan qalıqlarını kəsərli qələmlə tənqid edirdi. Ədib habelə o dövrdə "Gənc işçi" qəzetində ictimai-siyasi həyatın müxtəlif sahələrinə aid bir sira məqalələr çap etdirmişdir. Yazıçı, 1924-cü ildə Qala-Maştağa qəzasında mövhumat əleyhinə bir neçə məqalə yazmış, onun qələmə aldığı "Allahın səyahəti" adlı felyeton dini fanatizm qalıqları ilə kəskin mübarizəyə yönəldilib. O, Bakı kəndlərinin bəzilərində cahil mollaların, fırıldaqçıların camaatı aldadıb soymaları barədə də yazdığı məqalələrlə ilə çıxış edirdi. Həmin məqalələr böyük səs-küyə səbəb olmuşdur.

Dilinin zənginliyi, xalq danışığından bəhrələnən, şəxsiyyətindən doğan səmimiyyəti ilə Əli Vəliyev dövrünün ən çox oxunan, sevilən yazıçılarından olub. Janrından asılı olmayaraq

əsərlərindən duyulan torpaq, çörək ətri, halallıq qoxusu bu gün də öz təzəliyini, təravətini qoruyub saxlayır. İstedadı və yaradıcı zəhməti ilə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına, dilin zənginləşməsinə saysız töhfələr vermiş yazıçı sözün çəkisini, namusunu ləyaqətlə qorumuş, sovet rejiminin ən çətin sınaqlarından alnıaçıq, üzüağ çıxaraq, mənliyini, qururunu, ədəbiyyata, dosta sədaqətini hər şeydən uca tutmuşdur. Ədibin xarakterinin ana xətti-mənəvi təmizlik, xalqına, mənsub olduğu dövlətə, ailəsinə və dünyanın bütün yaxşı adamlarına sədaqətli olması idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Z.Xəlil və F.Əsgərli-Uşaq ədəbiyyatı, dərslik. ADPU-nun nəşriyyatı Bakı-2007, səh-489
2. Xəlilzadə F. Silsilə romanlar müəllifi, Əli Vəliyev haqqında Mədəniyyət.Bakı-2010. - 15 dekabr. - N 88. -səh- 13
3. Əsgərli F. Əli Vəliyev (1901-1983) : haqqında və əsərlərindən nümunələr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. – Bakı- Pedaqoji Universitet, 2012. - S. 280-290.

REPRESENTATIVE GENRE IN THE PERIOD OF DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN LITERATURE. SADNIK PASHA PIR SULTANLI

AZERBAYCAN EDEBİYATININ GELİŞİM DÖNEMİNDE TEMSİLCİ TÜR. SADNİK PAŞA PİR SULTANLI

Aygun AHMADOVA Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Abstract

The logical meaning of the metaphor is that not to incur the wrath of "adults" is the greatest reward in life. Our ancestors said, "Don't get too close to the fire, it will burn you, don't get too far away, you will get cold, keep a certain distance between you." No representation was created just like that. Each has its own educational significance. While studying the subject of "Laughter in Azerbaijani folklore", examples from fairy tales, jokes, karavelli, square games and other folklore genres were included in the analysis. However, in our study, fairy tales and jokes, which are the main source of laughter, were taken as the focus of the research. Representations are the oldest genre because they are allegorical in form. Some poets rearranged fairy tales and added their own subjective views to them and turned them into poetry. Although myths that developed in written literature were also included in the scope of the research, myths that lived in oral literature, which accompanied history with a special development, remained uncollected, unpublished and unstudied until recently. For the first time, these artistic examples are included in the study and the relationship between them is reported. Of course, the main source of laughter in folklore is fairy tales and jokes. Modern representation examples that emerged during the Soviet period were not only published, but also kept in minds by some enthusiasts, albeit hesitantly, and these examples began to be collected after independence.

When you read the fairy tales created during the Soviet period, you are amazed. How fearless people were. They would reveal their attitude to every event in time, transform the events they experienced into works of art and, even if secretly, spread them to the public. It is not enough to say that these legends we are talking about exist among the people. On the contrary, when we travel around our country in search of representation, we will probably come across much more beautiful examples. These will be of great importance in terms of raising our children and increasing their interests.

The history of representation is as old as the history of figurative expression. Representation is a serious, sharp, effective and social-moral literary genre that exists in Eastern and Western literature, in oral and written art examples, both in the earliest times and today. As a literary genre, as a type, representation has a certain poetics, style, requirements, norms, certain themes, style, world of images and world-renowned representatives. As a result of the experience of oral representation and its common connection with written literature, the representation genre has developed as a separate literary genre and has gained a special position, reaching perfection as a strong secular literary genre. It is necessary to note that representation as a genre has emerged as a necessity.

Key words: parable, snake, lion, legend, representation, girl, anger, fox

Özet

Metaforun mantıksal anlamı, "yetişkinlerin" gazabına uğramamanın hayattaki en büyük ödül olduğudur. Atalarımız, "Ateşe çok yaklaşmayın, yakar sizi, çok uzaklaşmayın, üşürsünüz, aranızda belli bir mesafe bırakın" demişler. Hiçbir temsiliyet öylece yaratılmadı. Her birinin ayrı bir eğitimsel önemi var. "Azerbaycan folklorunda gülme" konusu işlenirken masal, fıkra, karavelli, meydan oyunları ve diğer folklor türlerinden örnekler analize dahil edilmiştir. Ancak çalışmamızda gülmenin temel kaynağı olan masal ve fıkralar araştırmanın odak noktası olarak alınmıştır. Temsiller, biçimsel olarak alegorik olmaları nedeniyle en eski türdür. Bazı şairler masalları yeniden düzenleyip, kendi öznel görüşlerini de ekleyerek şiirleştirmişlerdir. Yazılı edebiyatta gelişen mitler de araştırma kapsamına alınmış olmasına karşın, tarihe özel bir gelişimle eşlik eden sözlü edebiyatta yaşayan mitler yakın zamana kadar derlenmemiş, yayımlanmamış ve incelenmemiş olarak kalmıştır.

İlk kez bu sanatsal örnekler çalışmaya dahil ediliyor ve aralarındaki ilişki raporlanıyor. Elbette folklorda gülmenin başlıca kaynağı masallar ve fıkralardır. Sovyet döneminde ortaya çıkan modern temsil örnekleri yalnızca yayınlanmakla kalmamış, hatta bazı meraklılar tarafından çekinerek de olsa belleklerde saklanmış, bağımsızlıktan sonra da bu örnekler toplanmaya başlanmıştır.

Sovyet döneminde yaratılan masalları okuduğunuzda hayrete düşüyorsunuz. İnsanlar ne kadar da korkusuzmuş. Her olaya karşı tutumunu zamanında ortaya koyar, yaşanan olayları birer sanat eserine dönüştürür ve gizli de olsa halka yayar. Bahsettiğimiz bu efsanelerin halk arasında var olduğunu söylemek yeterli değildir. Tam tersine, temsil arayışıyla ülkemizde dolaştığımızda muhtemelen çok daha güzel örneklerle karşılaşacağız. Bunlar çocuklarımızın yetiştirilmesi ve ilgi alanlarının artırılması açısından büyük önem taşıyacaktır.

Temsilin tarihi mecazlı anlatımın tarihi kadar eskidir. Temsil, Doğu ve Batı edebiyatında, sözlü ve yazılı sanat örneklerinde, hem en eski çağlarda hem de günümüzde var olan, ciddi, keskin, etkin ve toplumsal-ahlaki etkisi büyük bir edebi türdür. Bir edebi tür, bir tür olarak temsilin, belirli bir şiirselliği, üslubu, gereksinimleri, normları, belirli temaları, üslubu, imgeler dünyası ve dünya çapında tanınmış temsilcileri vardır. Temsil türü, sözlü temsil deneyimi ve yazılı edebiyatla olan ortak bağı sonucunda ayrı bir edebi tür olarak gelişip özel bir konum kazanmış, güçlü bir seküler edebi tür olarak yetkinliğe ulaşmıştır. Temsilin bir tür olarak bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını belirtmek gerekir.

Anahtar kelimeler: benzetme, yılan, aslan, efsane, temsil, kız, öfke, tilki

Müəlliflərin təmsil janrının xalq ədəbiyyatı daxilində bu qədər geniş yayılmasından bəhs etmələri onunla bağlıdır ki, təmsillər vaxtında toplanılıb nəşr edilməmişdir. Xalq təmsillərini xalqdan alıb yenidən nəzmə çəkmiş Q.Zakir hər məsələni olduğu kimi açıqlayır. O, “Xain yoldaşlar haqqında” təmsilin sonunda yazır:

Müşküldü nəzm etmək hər belə nəsri,

Əhv eyləsin arif gər olsa kəsri.

Hətta, Q. Zakir “Dəvə və eşşək”, “Aslan, qurd və çaqqal” təmsillərini başqa bir nüsxədən, yəni yazıya alınmış nümunələrdən götürüldüyünü qeyd edir. A.Bakıxanov Krılovun təmsillərindən birini-“Eşşək və bülbül”ü tərcümə etməsəydi, bəlkə də təmsil janrına Q.B.Zakir, müraciət etməzdi. Onun tərcümələrindən ancaq “Eşşək və bülbül” təmsili bizə gəlib çatmışdır. Mütərcim Krılovun təmsilini Azərbaycan dilinə sərbəst tərcümə etmişdir. O, bu tərcüməsi ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində təmsil tərcüməçiliyini, bununla da Rus və Azərbaycan ədəbiyS.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, R.Əfəndiyev, S.M.Qənizadə və A.Səhhət kimi marifçi

ziyalılarımız müraciət etməzdilər. Bu maraqlı janrın əlaqəli inkişafında adları çəkilən yazıçılarımızın rolu ədəbiyyat tariximizdə çox böyükdür.

Quşla, ilanla əlaqədar elə əfsanələr var ki, mahiyyətində təmsil dayanır. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1985-ci ildə çap etdirdiyi "Azərbaycan xalq əfsanələri" kitabında verilmiş "İlan məhəbbəti" və "Qu quşu" əfsanələri daha çox təmsillə bağlıdır. Bu tədqiqat bir məsələni də üzə çıxarır. Quşlarla, ilanlarla və başqa canlılarla bağlı olan əfsanələrin təmsillərlə bağlılığı çox maraqlıdır. "İlan məhəbbəti" əfsanəsində deyilir ki, ilan Tuti adlı bir qıza vurulur. Gecələr onun saçlarının ətrini ala-ala hörükləri arasında qıvrılıb yatır. Həddi-büluğa çatmış Tutini ərə vermək üçün ilanı tiryəklə məst edirlər, qızı uzaq kəndə ərə verirlər. İlan ayılıb Titini yerində görmür, izinə düşüb qonşu kəndə gedir. Artıq qız başqasının arvadı idi. Qısqanclıq ilanı çaşdırır, həm oğlanı, həm də qızı vurub öldürür. Lakin bu ayrılığa, hicrana, həsrətə dözməyən ilan qayanın başına çıxıb özünü daşlara vurub parça-parça edir. İlanın insan kimi şəxslənmiş obrazı onu təmsilə çevirir. Bundan sonra da tədqiqatçılar əfsanələr arasında olan belə təmsilləri arayıb-axtarmış, təhlilə cəlb etmişlər.

"Qu quşu əfsanəsi" də təmsilə yaxındır. Ana xəstələnir, dörd övladının birinə bir qab su gətizdirə bilmir. İlahidən rica edir ki, onu quşa döndərsin. Arzusu yerinə yetən Qu quşu göyə qalxır, qanad çalıb uçur. Balaları nə qədər onun dalınca qaçırlarsa çata bilmirlər. Qu quşu o gündən sularda yaşayır.

Demək olar ki, o, bala məhəbbətini itirir. O gündən bala çıxartmayan Qu quşu başqa quşların yuvasında yumurtlayır. Övladlarının nankorluğu ananın qəlbindən bala məhəbbətini çıxarıb atır. Doğrudan da, burada nankor övladların anaya münasibəti, ananın qəzəbi insan kimi şəxsləndirilmişdir.

"Tülkü və insan" təmsili daha xarakterikdir. Bu insana təmsildən çox nağıl təsiri bağışlayır. Tülkü elə bir arzuya düşür ki, o, öləndən sonra insan kimi kəfənlənib dəfn edilsin. O, bir kasıb kişini tapıb deyir: mən sənə böyük xəzinələr yeri deyərəm, varlanarsan, firəvan yaşayarsan. Bu şərtlə ki, mən öləndə məni insan kimi kəfənləyib dəfn edəsən. Kişi tülkünün sayəsində böyük var-dövlət sahibi olur. Kənddən-şəhərdən kənar bir yerdə kişi tülkü ilə şirin söhbət edə-edə gəlirmişlər. Qəflətən tülkü yıxılıb ölür. Kişi o tərəfə baxır, bu tərəfə baxır və öz-özünə deyir ki, tülkü nə biləcək ki, mən onu dəfn etmədim. Onu sürüyüb yaxındakı barının o biri tərəfinə atmaq istəyir. Tülkü barının üstündə dikəlib deyir: -Eh, bəni-insan, bəni-insan, heç zaman sənə etibar etmək olmaz. Kişi bu iraddan sonra qəmli-qəmli yol ilə gedir. Birdən bir əfi ilan atılıb onun sinəsinin üstünə çıxır və deyir:-Səni harandan vurum? Çıxılmaz vəziyyətdə qalan kişi deyir:-Gəl yol ilə gedək və qarşımıza çıxan ilk canlıdan soruşaq. O harasından vur desə, ordan da vurarsan. İlan razılaşır. Bir az getdikdən sonra həmin tülküylə rastlaşırlar. Kişi deyir ki, ay aman, indi deyəcək onu gözlərindən vur. Tülküdən soruşduqda tülkü ilana deyir:-Mən inanmıram ki, sən atlanıb insanın sinəsinə çıxa biləsən. İlan bu işin asan olduğunu deyir. Tülkü inanmır. İlan deyir ki, inanmırsan bax. Bunu deyən kişinin sinəsinə atlanan ilan yerə düşür. Tülkü tez kişiyə işarə ilə ilanın başını daşla əzməsini məsləhət görür və bununla da kişini ölümdən xilas edir. Kişi tülküyə deyir ki, sən yenə məni xilas etdin, gəl dostluğumuzu davam etdirək. Tülkü isə ona deyir, indidən belə mən sənə yüz belə yaxşılıq etsəm də xeyri yoxdur. Sən bəni-insansan ki, bəni-insan olaraq da qalacaqsan. İnsanın rəzilliyi, etibarzıslığı açıq surətdə tülküyə də əyan olur.

Hər bir təmsildə insan idrakından doğan tərbiyəvi bir cəhət özünə yer alır. Folklorşünaslıqda təmsillərin indiyə qədər toplanmaması, tədqiqata tamlıqla cəlb edilməməsi təəssüf doğurur. XIX əsrdən sonra demək olar ki, yazılı ədəbiyyatda xalq yaradıcılığından gələn təmsillərə toxunulmamışdır. Düzdür, sonralar Hikmət Ziya təmsil yazmışdır. Amma, bunu

folklorda olan təmsillərlə müqayisə etmək olmaz. Nizami kimi dahilərin bəhrələndiyi təmsillərdən, folklordan müasir yazarların da faydalanması onların ən ümdə vəzifələrindəndir.

"Çöl xoruzu və tülkü" təmsilində deyilir ki, tülkü meşə xoruzuna rast gəlir. O, kök meşə xoruzunu yemək üçün hiyləyə əl atır. Xoruzun qonduğu budağın altında dayanır və ah, of çəkir. Xoruz soruşur ki, tülkü, nə çox ah, of çəkirsən? Tülkü cavab verir:-Bundan sonra işimiz fənadır. Padşah fərman verib ki, heç bir canlı başqa canlıya toxuna bilməz. Buna inanan xoruz tülkünün yanına gəlir. Bu vaxt böyürdən pələng çıxır. Tülkü qaçır, nə qaçır. Xoruz səslənir:-Ey tülkü, niyə qaçırsan, padşahın fərmanı var, pələng sənə neyniyə bilər? - Heç bəlkə pələngin o fərmandan xəbəri yoxdur. Fərmanı oxuyanacan məni basıb yeyəcək. Təmsillərə vaxtilə Nizami Gəncəvi də müraciət etmişdir. Nizami Gəncəvi çoxsaylı, müxtəlif, rəngarəng əfsanələrlə yanaşı, ona çox yaxın olan təmsillərdən məharətlə istifadə etmiş, onların məna və məzmununu bir, iki beytdə ifadə edə bilmişdir. Məsələn: Qızılquş bir ördəyə dedi:-Səhra gözəldir. Ördək söylədi ki, səhvsən, ancaq dərya gözəldir. Yaxud başqa bir misal:

Kəklik qarışqanı dimdikləyərək,

Onu dimdiyinə sıxırdı bərk-bərk.

Qarışqa kəkliyə gülərək bu an,

Dedi ki, "sən gülmək bacarmayırsan".

Yazıq qarışqaya baxaraq dik-dik,

"Bu mənim peşəmdi" söylədi kəklik.

Sonra qəhqəhəylə o güldü birdən,

Saldı qarışqanı öz dimdiyindən.

Hər kim bu dünyada gülərsə artıq,

Ondan uzaqlaşar məncə xoşbəxtlik.

Bu parçalarda şifahi xalq yaradıcılığından bacarıqla istifadə edilmişdir. "Bülbül ilə qızılquş" dastanı da təmsildir. Həm də ictimai məzmunu daha güclüdür. Bu təmsilin əsas məzmununu istehza təşkil edir. Nizami daxilən acıyır, kədərlənir, zahirən istehza edir. Adama elə gəlir ki, Nizami də susmağı üstün tutur.

Lakin əsərin ictimai məzmunu hər şeyi açır, əsl həqiqəti üzə çıxarır. Bizcə buradakı bülbül şairin özüdür və ya zəmanəsinin daha başqa gözü açıq, düşünən bir şəxsiyyətidir. O, gecə-gündüz xalqının eşqilə bülbül kimi ötür, nəsibi isə arpa çörəyindən başqa bir şey deyildir. Qızılquş isə saraylarda yaşayıb-yaradan, naz-nemət içində xumarlanan məddah şairləri təmsiledir. Onlar ağızlarına su alıb otursalar da, günləri eyş-işrətlə keçir. Nizami bu təzadlı vəziyyəti təhlil və müqayisə edərək, Bülbül və Qızılquşun rəmzi surətlərini yaradır. Bülbülün dilindən deyilən aşağıdakı etiraz dolu misralar həmin fikri təsdiq etməkdədir:

"...Nə müddətdir, dünyaya gəlib alırsan nəfəs,

Səndən eşitməyibdir, bir şirin nəğmə heç kəs.

Səncər dəstigahıdır, sənin mənzilin hər an,

Dağ kəkliyi döşüdür xörəyin, bilir cahan.

Bir göz açıb yumunca çıxarıram sinədən,

Yüzlərcə mirvarilər, yüzlərlə şux gövhər mən.

Bəs, nədən qurd quşlardır, mənim yediyim xörək,

Nədən tikanlıqlardır, mənim evim, de görək".

Qızılquş "yüz iş görüb birin açmadığı" halda, "xörəyi kəklik döşü, mənzili şahın əlinin üstü" olmuşdur. Nizaminin dövrü elədir ki, çoxları qızılquş kimi susmağı üstün tuturlar. Bülbül kimi ötməyin, nəğmə deməyin xeyri yoxdur. Şair öz ürək ağrısını bir beytlə tamamlayır:

Gəl nəzmin şöhrətini qaldırıb etmə bayraq,

Ta sən də Nizamitək olmayasan bir dustaq.

Məlumdur ki, Nizami hər oxuyub öyrəndiyini, hər eşidib bildiyini olduğu kimi öz poeziyasına gətirməmiş, əksinə bunları saf-çürük etmiş, ağıl süzgəcindən keçirmiş, "ağlabatan" şəklə salmış, xalq ədəbiyyatının öz üslubuna uyğun tərzdə istifadə etmişdir. Folklorşünas-alim Sədnik Paşa Pirsultanlının uzun illərdən bəri xalqdan topladığı təmsillər "Azərnəşr" tərəfindən 1992-ci ildə nəşr edilmiş, "Azərbaycan xalq söyləmələri" kitabına daxil edilmişdir. Kitaba daxil edilmiş təmsillərin üzərində zamanın möhürü vardır. Burada ayrı-ayrı heyvanlar, bitkilər və digər canlılar insan kimi şəxsiyyətləndirilib danışdırılır və onların timsalında cəmiyyətdə yaramaz insanların eyibləri müxtəlif hərəkət və danışıqlar vasitəsilə özünü göstərir. Burada tülkü hiyləgər, ayı axmaq, canavar sadəlövh, çaqqal arada vurnuxan, dəvə, at müdrik və s. şəkildə şəxsiyyətləndirilir. "Ayı və tülkü" təmsilində deyilir:

İki dağın arasında olan uçurumun kənarı ilə Ayı və Tülkü üzüyuxarı çıxırlar. Hər ikisi acdır. Tülkü hiss edir ki, Ayı aclığa tab gətirməyib onu parçalayacaqdır. Odur ki hiyləyə əl atır, yalandan hönkürə-hönkürə ağlamağa başlayır. Ayı soruşur:-Tülkü, niyə ağlayırsan? Tülkü deyir:-Mənim Tülkü atam, sənin atan Ayı əmim və mən bu yerlə üzüyuxarı gedirdik. Acdığımızı görüb, Ayı əmim bu dağdan o dağa hoppanıb elə ov ovladı ki, hər üçümüz doyunca yedik. Ayı dedi:-Bundan ötrü ağlamağa dəyməz, mən də hoppanaram. Bunu deyib uzaq məsafəyə doğru hoppandı, lakin yerə düşüb xırdu-xəşil oldu. Hiyləsi baş tutan Tülkü ayıya dedi:-Mən sevinirəm ki, əmim oğlu gözüm baxa-baxa mənim yolumda canını fəda etdi. Deyirəm, əmioğlu, sən ölürsən, daha mən niyə ölüm? Tülkü Ayının ayaq tərəfindən cəmdəyini söküb yeməyə başladı. Ayı onun hiyləsini gec də olsa başa düşüb dedi:-Döşüm daha yağlıdır. Ayı istəyirdi ki, döşünə yaxın gələndə Tülkünün başını ağzına alıb qoparsın və ondan intiqam alsın. Tülkü dilləndi:-Əmi oğlu, sən narahat olma, cəmdəyini aşağıdan sökə-sökə döşünə də gəlib çatacam.

Əlbəttə, Sədnik Paşa Pirsultanlının toplayıb nəşr etdirdiyi "Azərbaycan xalq söyləmələri" kitabına daxil edilən təmsilləri təhlilə cəlb etsək başqa gülüş qaynaqları olan janrlara yer qalmaz. Bəzən belə izah edirlər ki, təmsil ozaman yaranır ki, mövcud ictimai-siyasi vəziyyət insanları qorxu içində saxlayır. Ona görə də, insanlar öz fikirlərini gizli formada heyvanların dili ilə söyləyir. Bu doğru deyildir. Bizə görə hər bir janrın özünəməxsus yeri vardır. Bu alleqorik əsərlər təkcə heyvanların, bitkilərin, ağacların bir-biri ilə danışığı şəklində verilmir. Əksinə, bəzən onlara insan da müdaxilə edir. Və yaxud da heyvanlar təmsillərdə tam şəxsləndirilir. Məhz, "İki meymunun söhbəti" təmsilində deyilir ki, böyük bir ormanlığın, meşəliyin sahibi iki meymun imiş. Yəni, bu meyvəli meşəliyin sərvəti iki meymuna baxırmış. Meymunlar bu ormanlığın meyvəsini yeyir, suyunu içib, havasını udub kef edirlər. Meymunların biri o birisinə deyir:-Bizim bu meşənin ayağında Fatı qarı ilə onun kədisi (pişiyi) yaşayırlar. Onların arasında ciddi ziddiyyət var. Gəl gedək, onları barışdıraq. Onların davası meşəyə və bizə zərər yetirər. Meymunun biri çox təkəbbürlü imiş, o deyir:-Fatı da ölsün, onun kədisi də. Kədi quyruğunu dolayıb Fatının qatıq qazanını ağzı üstə çevirir. Fatı da eləmir tənbəllik lampanın neftini pişiyin üstünə səpir, kibrit çəkib onu alışdırır. Yanmaqda olan kədi

özünü meşəyə verir. Bütün meşə yanıb kül olur. Meymunun biri o birinə deyir:-Sənə demədimmi ki, gəl Fatı ilə kədisini barışdıraq. Ondan bizə zərər gələr. Sən əhəmiyyət vermədin. Bu "Fatı, kədi və meymun" təmsilində böyük mətləb gizlənib. Bəzən kiçik ölkələr, dövlətlər böyük dövlətlərin gözünə kiçik görünür. Onlara əhəmiyyət vermirlər. Nəticədə, böyük ölkələr də onun oduna düşüb yanır. Hər bir təmsildə böyük məntiqi nəticələr yaşayır.

Təmsilin məntiqi mənası budur ki, "böyüklərin" qəzəbinə rast gəlməməyin özü həyatda ən böyük mükafatdır. Atalar deyib ki, "oda çox yaxın durma səni yandırar, çox uzaq durma üşüyərsən, arada müəyyən məsafə saxla". Heç bir təmsil eləbelə yaradılmayıb. Onların hər birinin özünəməxsus tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. "Azərbaycan folklorunda gülüş" mövzusu işlənilərkən təmsil, lətifə, qaravəlli, meydan tamaşaları və digər folklor janrlarından örnəklər burada təhlilə cəlb edilmişdir. Ancaq bizim tədqiqat üçün əsas gülüş mənbəyi olan təmsillər və lətifələr tədqiqatın özəyi kimi götürülmüşdür. Təmsillər alleqorik şəkildə olmaqla, ən qədim janrdır. Ayrı-ayrı şairlərimiz tərəfindən təmsillər nəzmə çəkilərək, yenidən işlənmiş və bunlara onların subyektiv mülahizələri əlavə edilmişdir. Yazılı ədəbiyyatda işlənmiş təmsillər tədqiqata cəlb edilsə də, xüsusi inkişaf yolu ilə tarixə yoldaşlıq edən ağız ədəbiyyatında yaşayan təmsillər son zamanlara qədər toplanmamış, nəşr edilməmiş və tədqiq olunmamış qalmışdır.

İlk dəfə olaraq həmin bədii nümunələr tədqiqata cəlb edilir və münasibət bildirilir. Əlbəttə, folklorda əsas gülüş mənbəyi təmsillər və lətifələrdir. Sovet dönəmində yaranmış müasir təmsil nümunələri, nəinki nəşr edilmiş, hətta, yaddaşlarda belə qorxa-qorxa müəyyən həvəskarlar tərəfindən qorunub saxlanmış və müstəqillik əldə edildikdən sonra həmin nümunələr toplanılmağa başlanılmışdır.

Sovet dönəmində yaranan təmsilləri oxuyanda insanı heyrət bürüyür. Xalq necə də qorxmazdır. O, hər bir hadisəyə vaxtında öz münasibətini bildirir, olmuş hadisələri bədii əsərə çevirir, pünhan şəkildə olsa da, xalq arasında yayır. Bununla kifayətlənmək olmaz ki, xalq arasında adını çəkdiyimiz elə bu təmsillər mövcuddur. Əksinə, yurdumuzu gəzərkən, təmsil axtarışına çıxarkən yəqin ki, daha gözəl nümunələrə rast gəlinəcəkdir. Bunlar uşaqlarımızın tərbiyəsi üçün, maraq dairələrini artırmaq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Təmsilin tarixi obrazlı sözün tarixi qədər qədimdir. Təmsil həm Şərq, həm də Qərb ədəbiyyatında, həm şifahi, həm də yazılı bədii nümunələrdə, həm ən qədim dövrlərdə, həm də bizim günlərdə mövcud olan ciddi, kəskin, fəal və və böyük ictimai-əxlaqi təsirə malik ədəbi formadır. Bir ədəbi forma, bir janr kimi təmsilin müəyyənləşmiş poetikası, üslubu, tələbləri, normaları, spesifik tematikası, üslubu və surətlər aləmi, dünyaca məşhur nümayəndələri vardır. Təmsil janrının ayrıca bir ədəbi janr kimi formalaşıb, xüsusi mövqe qazanmasında şifahi təmsil təcrübəsi, yazılı ədəbiyyatla müştərək əlaqə nəticəsində təmsil janrı güclü bir dünyəvi ədəbi forma kimi kamala çatmışdır. Qeyd edilməlidir ki, təmsil janr olaraq bir zərurət kimi meydana gəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1.Azərbaycan xalq əfsanələri. Yazıçı, Bakü 1985- 285 səh

2.Azərbaycan Folkloruna dair tədqiqlər, Gəncə, 2006-402 səh

3.Eldən-obadan eşitdiklərim, Gəncə "Agah" 2005- 170 səh

4.Xalqın söz mirvariləri, Azərnəşr. 1999-110 səh

TRADITIONAL METHODS AND RITUALS FOR PROTECTION AGAINST THE EVIL EYE IN THE FOLK CULTURE OF WESTERN AZERBAIJAN

BATI AZERBAYCAN HALK KÜLTÜRÜNDE NAZARIN ETKİLERİNDEN KORUNMAYA YÖNELİK GELENEKSEL YÖNTEMLER VE RİTÜELLER

Doç. Dr. Meleyke MEMMEDOVA

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Mitoloji Bölümü

ORCID: 0000-0001-7714-4668

Özet

Arapça kökenli "nazar" kelimesi, "nzr" (نظر) kökünden türemiş olup Türkçede "bakmak" veya "bakış" anlamına gelmektedir. Halk inançları ve folklor bağlamında sıklıkla kullanılan bu terim, temel anlamı olan "bakış"ın ötesinde, kötü niyetli veya zarar verici bakış anlamında da kullanılmaktadır. Halk arasında "kem göz" olarak bilinen bu tür bakışların, sadece insanları değil, nesneleri dahi olumsuz etkileyebileceği ve çatlatabileceği inancı yaygındır. Bu inanç doğrultusunda, nazardan korunmak amacıyla çeşitli yöntem ve pratikler geliştirilmiştir. En bilinen koruyucu unsurlardan biri, nazar boncuğu olarak adlandırılan mavi boncuk ya da benzeri süs objelerinin kullanılmasıdır. Aynı zamanda, kötü enerjiyi etkisiz hale getirmek amacıyla alın ve göz altına kömürle kara sürülmesi gibi ritüel uygulamalar da yaygındır. Bu pratiklerin temelinde, kötü bakışların yaydığı olumsuz enerjinin nötralize edileceği düşüncesi yatmaktadır.

Halk kültürümüzde ve folklorik inanışlarımızda nazardan korunmaya yönelik ritüeller ve yöntemler önemli bir yere sahiptir. Bu uygulamalar genel olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır: İlk grupta, nazardan korunmak amacıyla gerçekleştirilen ritüel ve pratikler yer alırken, ikinci grupta nazarın etkisine maruz kalan bireyi bu durumdan arındırmak ve negatif enerjiyi bertaraf etmek için uygulanan ritüeller bulunmaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yürütülmüş olup folklor araştırmaları için yaygın olarak kullanılan betimleyici ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri benimsenmiştir. Araştırma verileri, Batı Azerbaycan ve diğer bölgelerde yaşayan halkın nazar ve korunma yöntemlerine ilişkin anlatımları derlenerek elde edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili mevcut literatür incelenmiş, saha çalışmaları ile elde edilen bilgiler bir araya getirilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Azerbaycan, kültür, nazar, yöntem, ritüel.

Abstract

The Arabic-derived term nazar ("evil eye"), originating from the root "nzr" (نظر), means "to look" or "gaze" in Turkish. Commonly used within the context of folk beliefs and folklore, this term extends beyond its literal meaning to signify a malicious or harmful gaze. It is widely believed that such gazes, known colloquially as the "evil eye," can negatively affect not only people but also objects, even causing them to crack or break. To protect against the influence of the evil eye, various protective measures and practices have been developed. Among the most well-known protective items is the evil eye bead, a blue bead or similar decorative object. Additionally, ritual practices such as applying black charcoal to the forehead and under the eyes are also prevalent, aiming to neutralize negative energy. These practices are rooted in the belief that the negative energy emitted by harmful gazes can be counteracted.

In our folk culture and folkloric beliefs, rituals and methods for protecting against the evil eye hold significant importance. These practices are generally categorized into two main groups: The first group includes rituals and practices performed to protect against the evil eye, while the second group consists of rituals aimed at cleansing the individual affected by the evil eye and neutralizing the negative energy.

This study was conducted within the framework of a qualitative research method, utilizing descriptive and comparative analysis techniques commonly employed in folkloric research. The research data were collected through narratives regarding the evil eye and protective methods from the people living in Western Azerbaijan and other regions. Additionally, the existing literature on the subject was reviewed, and the information obtained through field studies was compiled and interpreted.

Keywords: Western Azerbaijan, culture, evil eye, methods, ritual.

1.Giriş

Batı Azerbaycan folkloru, zengin ve çok yönlü bir mirasa sahiptir. Bu folklor yalnızca şarkılar, masallar ve rivayetlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda halkın günlük yaşamında, inançlarında ve geleneklerinde yansımasını bulan kadim bir dünya görüşünü içermektedir. Bu unsurlar arasında, nazardan korunmaya yönelik gerçekleştirilen yöntem ve ritüeller önemli yer tutmaktadır. İnsanlar, çok eski zamanlardan beri nazarın—yani kötü bakışın, negatif enerjinin veya art niyetli düşüncelerin kendilerine zarar verebileceğine inanmışlardır. Bu zararları önlemek amacıyla çeşitli ritüeller ve yöntemler geliştirilmiş ve nesilden nesile aktarılmıştır.

Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Batı Azerbaycan bölgesinde de nazardan korunma inançlarının temelinde eski Türklerin doğa güçlerine, ruhlara ve cinlere yönelik inanışları bulunmaktadır. Bu inançlar zamanla İslam dini ile birleşerek senkretik bir yapı kazanmıştır. Halk inanışlarına göre, bazı kişilerin gözlerinde negatif enerji bulunabilir ve bu enerji, karşılarındaki bireylere, özellikle çocuklara, hayvanlara ve dikkat çeken varlıklara zarar verebilir.

İslam coğrafyasının büyük bir kısmında olduğu gibi, Azerbaycan'da da nazar inancı oldukça yaygındır. Arapça "nzr" (نظر) kökünden türeyen "nazar" kelimesi, Türkçede "bakmak" veya "bakış" anlamına gelmektedir. Halk edebiyatında sıkça karşılaşılan "nazar" kelimesi, yalnızca "bakış" anlamına gelmemekte, aynı zamanda halk arasında "kem göz", "bâtıl nazar", "göz", "göz değmesi", "kötü göz", "göze gelme" ve "kötü niyetli bakış" gibi ifadelerle de kullanılmaktadır. Halk inanışlarına göre, kem gözün yakıcı bir güce sahip olduğu ve hatta nesneleri bile çatlatabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, kem gözlerden ve kötü nazarlardan korunmak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir.

En yaygın korunma yöntemlerinden biri nazar boncuğudur. Mavi boncuk olarak bilinen bu objenin yanı sıra, dağdağan (çitlembik/celtis) dallarından yapılan takılar taşımak, üzerinde dua bulundurmak da korunma yöntemleri arasındadır. Ayrıca, evlerin duvarlarına nazar boncukları ve üzerlikten yapılmış süslemeler ile duaların yazılı olduğu tablolar asılmaktadır. Avlu duvarlarına, evlerin giriş kapılarının üst kısımlarına ise boynuzlu koç başı veya at nalı gibi nazarı geri çevirdiğine inanılan objeler yerleştirilmektedir. Bir başka yaygın yöntem ise göz altına ya da alna kömürle siyah sürmek, üzerlik otu, tuz veya hamur yakmaktır. Bu ritüellerin uygulanmasıyla kötü bakışlardan yayılan olumsuz enerjinin etkisiz hale getirileceğine inanılmaktadır.

Özellikle dağlık bölgelerde yaşayan bireylerin bakışlarından yayılan enerjinin kötü nazara dönüşebileceği halk arasında yaygın bir inançtır. Ayrıca, haset ve kıskançlık duyguları taşıyan kişilerin, başkalarının sahip olduğu şeyler karşısında hissettikleri rahatsızlığın kötü enerjiye

dönüşerek karşı tarafa yansıdığı düşünülmektedir. Böyle kişilerin varlığı, bireyin işlerinin yolunda gitmemesine neden olabilir. Bu sebeple, hayırlı bir işe çıkmadan önce, nazarı güçlü olduğu düşünülen kişilerle karşılaşmaktan kaçınılır. Eğer istemeden böyle biriyle karşılaşılırsa, fark ettirmeden vücudun bir yanını (popoyu) kaşımanın nazardan korunmaya yardımcı olacağına inanılır. Özellikle renkli (mavi, yeşil) gözlü bireylerin nazarlarının daha etkili olduğu düşünülmektedir. Nazarın yalnızca insanlara değil, canlı ve cansız tüm varlıklara, hatta ölüme, hastalığa ve eşyaların kırılıp dökülmesine neden olabileceğine inanılmaktadır.

Nazara karşı özellikle anneler çocukları daha fazla koruma çabası içerisindedir. Halk inanışlarına göre, yeni doğan bebekler (kırkı çıkmamış çocuklar) ve erkek çocuklar nazara daha yatkındır. Çocuğu olmayan bireylerin sahip olduğu ağır enerjinin nazar oluşturduğuna inanıldığından, çocukların bu kişilerden uzak tutulmasına dikkat edilir. Bunun yanı sıra, çocukların üzerlerinde nazar boncuğu, dağdağan, üzerlik otu, dua veya nazarlık taşımaları sağlanır. Bazı durumlarda, çocuklara eski, yırtık veya kirli kıyafetler giydirilerek dikkat çekmemeleri sağlanır. Nazarın etkisinden korunmak için sıkça üzerlik otu yakma, kişinin başına tuz döndürüp yakma ve dualar okuyarak üfleme gibi yöntemler de uygulanmaktadır.

Nazara maruz kalan bireylerde belirli semptomların ortaya çıktığı halk arasında tespit edilmiştir. Özellikle çocuklarda nazarın etkileri şu şekillerde görülmektedir: sürekli esneme, durmaksızın ağlama, ateş yükselmesi, huzursuzluk, uykusuzluk, ciltte morarmalar, sebepsiz hastalanma, zayıflama, kusma, sıkça gerilme, kirpiklerin topaklanması, gözlerde sulanma, göz iltihaplanması, ishal, gözlerin açık uyunması, karın sancısı vb. (Örnek, 2015: 213-215). Nazarın yetişkinlerde yol açtığı belirtiler arasında ise; hareketlerde ağırlık, bitkinlik, grip olmadan grip belirtileri gösterme, dikkat eksikliği, ruhsal çöküntü, sık iç çekme, göz kapaklarında ağırlık, düşük metabolizma, kalp çarpıntısı, vücut ısısında artış, sperm sayısında azalma, emziren kadınlarda süt kesilmesi, yüz ve vücutta beliren nedensiz yaralar, vücutta oluşan şişlikler, aile içi huzursuzluk, işsizlik, başarısızlık gibi durumlar sayılmaktadır (Mansur, 2021: 144-145). Yetişkinlerde ayrıca yoğun baş ağrısı, solgunluk, iyileşmeyen ve tedaviye dirençli hastalıklar, işlerin ters gitmesi, omuzlarda ağırlık hissi, halsizlik ve enerji kaybı gibi belirtiler nazarın etkileri arasında kabul edilmektedir (Memmedova, 2023b: 209).

Nazardan korunma yöntemlerinden biri de sadaka vermektir. Atalarımız, evde bir şeyler kırıldığında veya hayvanlar hastalanıp öldüğünde, bu durumu nazarın işareti olarak değerlendirir ve asıl zararın insanlara gelmemesi için şükrederlerdi. Böyle durumların önüne geçmek adına sadaka verilmesi, fakirlere yardım edilmesi ve hayır yemekleri (ihsan) düzenlenmesi yaygın bir uygulama olmuştur (Məmmədova, 2023a: 135).

Bu araştırmanın amacı, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın etkilerinden korunmaya yönelik geleneksel yöntemleri ve ritüelleri derinlemesine incelemektir. Çalışma, nazarın halk inançları bağlamında nasıl kavramsallaştırıldığını ve bu inancın toplum içinde hangi ritüeller ve pratikler aracılığıyla sürdürüldüğünü tespit etmeyi hedeflemektedir.

Ayrıca, nazardan korunma yöntemlerinin sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiği ve aktarıldığı analiz edilecektir. Bu doğrultuda, halk arasında yaygın olan koruyucu ritüeller ile nazarın etkisini ortadan kaldırmaya yönelik arındırma pratikleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülmüş olup, saha çalışmaları ve derleme yöntemleri aracılığıyla elde edilen veriler ışığında Batı Azerbaycan halkının nazar algısı ve korunma pratiklerinin kültürel devamlılık içindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Nazar inancı, halk kültürlerinde derin bir yere sahip olan ve bireyler arası sosyal dinamiklerle iç içe geçmiş bir inanç sistemidir. Özellikle Batı Azerbaycan gibi toplumsal yapıların geleneksel değerlerle şekillendiği toplumlarda, nazar yalnızca bireysel bir korku veya batıl bir inanış değil, aynı zamanda kültürel kimliği, toplumsal normları ve sosyal dayanışmayı şekillendiren önemli bir unsurdur. Nazar, genellikle kıskançlık, haset ve çekememezlik gibi olgularla ilişkilendirilerek, bireylerin başarılarının veya olumlu özelliklerinin zarar verici bakışlarla etkilenebileceği düşüncesine dayanmaktadır.

Kuramsal olarak nazar inancı, folklor teorileri ve kültürel psikoloji bağlamında incelenebilir. Folklor teorileri, nazara yönelik inançların ve korunma ritüellerinin bireyler arasındaki sosyal ilişkileri düzenleyici işlevini vurgularken, kültürel psikoloji ise bu inancın bireylerin ruh sağlığı, kaygı yönetimi ve toplumsal aidiyet üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

1.1.1.Folklor teorileri bağlamında nazar inancı ve korunma ritüelleri

Folklor bilimi, halk inançlarının, ritüellerin ve geleneksel uygulamaların toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini anlamaya yönelik çeşitli teorik çerçeveler sunmaktadır. Bronisław Malinowski'nin işlevselci yaklaşımına göre, halk inançları ve ritüeller, bireylerin belirsizlik ve korku karşısında güvenlik duygusu kazanmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Malinowski, 1948). Bu bağlamda, nazardan korunmak için uygulanan ritüeller ve pratikler, bireylerin kötü enerjiden korunma ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Victor Turner'ın ritüel teorisi, nazardan korunma uygulamalarının kolektif hafızadaki yerini anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Turner'a göre ritüeller, yalnızca bireysel bir korunma mekanizması değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren sembolik eylemler olarak işlev görmektedir (Turner, 1969). Batı Azerbaycan halk kültüründe yaygın olan nazar boncuğu kullanımı, kurşun dökme, dualar ve kömür sürme gibi ritüeller, bireyler arasında ortak bir bilinç oluşturarak kültürel mirasın devamlılığını sağlamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, nazar inancı yalnızca bireysel bir batıl inanç olarak değil, aynı zamanda toplumsal normları düzenleyen ve bireyler arasındaki ilişkileri şekillendiren bir kültürel mekanizma olarak değerlendirilebilir.

1.1.2. Kültürel psikoloji açısından nazar inancının işlevi

Kültürel psikoloji, bireylerin inanç sistemlerinin ve ritüellerinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini inceleyen bir disiplindir. Nazar inancı, bireylerin psikolojik güvenlik algısını pekiştiren ve toplumsal aidiyet hissini güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, nazar inancı ve korunma ritüelleri, bireylerin toplum içindeki statülerini ve sosyal ilişkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Sosyal uyum teorisine göre, bireyler grup normlarına uyum sağlamak için ortak inanç ve pratikleri benimserler (Festinger, 1954). Nazar inancı da bu çerçevede, bireylerin aşırı dikkat çekmemesi, tevazu göstermesi ve toplum içindeki dengeyi koruması yönünde bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görebilir.

Bunun yanı sıra, bilişsel psikoloji perspektifinden değerlendirildiğinde, nazardan korunma pratikleri bireyler için bir stres yönetim aracı olarak da işlev görmektedir. Belirsizlik karşısında kontrol duygusunu artıran bu ritüeller, bireylerin kaygıyı azaltmasına ve psikolojik rahatlama sağlamasına yardımcı olmaktadır (Lazarus & Folkman, 1984). Örneğin, nazardan korunma amacıyla gerçekleştirilen dualar ve objeler, bireylerde olumlu bir psikolojik etki yaratarak güven hissini artırmaktadır.

Sonuç olarak, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazar inancı ve bu inanca dayalı korunma ritüelleri, yalnızca bireylerin kötü enerjiden korunma çabasını değil, aynı zamanda toplumsal

normları, kültürel kimliği ve psikolojik süreçleri şekillendiren bir sistemin parçası olarak ele alınmalıdır. Folklor teorileri, nazar inancının toplumsal düzeni sağlama ve kolektif hafızayı güçlendirme işlevini vurgularken, kültürel psikoloji bu inancın bireysel kaygıyı azaltma, psikolojik rahatlama sağlama ve sosyal uyumu pekiştirme yönlerini ortaya koymaktadır.

Bu araştırma, nazarın Batı Azerbaycan halk kültüründeki yerini folklorik ve psikolojik açılardan değerlendirerek, bu inancın bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır.

2.YÖNTEM

Bu çalışma, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın etkilerinden korunmaya yönelik geleneksel yöntemlerin ve ritüellerin incelenmesi amacıyla nitel bir araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma, betimleyici ve karşılaştırmalı analiz tekniklerini kullanarak, halk inançları ve ritüellerine dair derinlemesine veri toplamayı hedeflemiştir.

Araştırma tasarımı ve yaklaşım: Çalışma, halk kültürü, folklor ve toplumsal inançlar üzerine yapılan literatür taramaları ile birleştirilmiş olan saha çalışmalarına dayanmaktadır. Fenomenolojik bir yaklaşım benimsenerek, nazar inancı ve korunma ritüelleri üzerinde yaşayan bireylerin deneyimlerinin, anlamlarının ve bunların toplumsal bağlamdaki işlevlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Fenomenoloji, bireylerin subjektif deneyimlerine odaklanan bir araştırma tasarımıdır ve bu çalışmada da halkın nazar inancına dair hissettikleri, uyguladıkları ritüeller ve toplumsal etkilerinin analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

Veri toplama yöntemi: Veri toplama süreci, görüşmeler, katılımcı gözlem ve belge incelemesi yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler: Batı Azerbaycan'da, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan yerel halkla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, nazar inancı ve nazardan korunma yöntemlerine dair ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla yapılmıştır. Görüşmelerde, katılımcılara nazara dair kişisel deneyimlerini, uyguladıkları korunma ritüellerini ve bu ritüellerin anlamını sorulmuştur.

Katılımcı gözlem: Çalışmanın bir diğer veri toplama aracı olarak, yerel topluluklarda yapılan geleneksel ritüellerin gözlemi kullanılmıştır. Araştırmacı, bazı toplumsal etkinliklere katılarak, nazar boncuğu kullanımı, dua okuma veya kömürle kara sürme gibi ritüellerin uygulama aşamalarını ve bu ritüellerin toplumsal etkilerini gözlemlemiştir.

Belge inceleme: Nazara dair geleneksel yazılı metinler, folklorik anlatılar ve daha önce yapılmış saha çalışmalarından elde edilen belgeler de araştırma için bir kaynak teşkil etmiştir. Bu belgeler, halk inançlarının tarihsel gelişimi ve korunma yöntemlerinin evrimi hakkında bilgi sunmuştur.

Veri analizi: Toplanan veriler, betimleyici analiz yöntemine dayalı olarak incelenmiştir. Görüşmelerin ve gözlemlerin transkriptleri çıkarıldıktan sonra, veriler içerik analizi ile temalar ve kategoriler halinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca, elde edilen veriler karşılaştırmalı analiz yöntemiyle, Batı Azerbaycan ile diğer bölgesel örnekler arasında karşılaştırılmıştır. Bu analiz, farklı bölgelerdeki benzer ve farklı korunma yöntemlerini, kültürel unsurların etkilerini ve toplumlar arasındaki ortak ritüel uygulamalarını anlamaya yönelik yapılmıştır.

Etik ilkeler: Bu araştırma, etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara gönüllü olarak katılmaları sağlanmış, her görüşme öncesinde bilgilendirilmiş onay alınmıştır. Katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş ve anonimlikleri korunmuştur. Ayrıca, elde edilen veriler yalnızca akademik amaçlarla kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın etkilerinden korunmaya yönelik uygulanan geleneksel yöntemler ve ritüellerin analizi sunulacaktır. Araştırma verileri, halkın nazar inancına dair yaşadığı deneyimler ve bu deneyimlerin toplumsal bağlamdaki işlevleri üzerinden incelenmiştir. Bulgular, iki ana kategoride toplanmıştır: nazarın etkileri ve nazarın korunma yöntemleri.

Nazarın etkileri: Araştırma bulgularına göre, Batı Azerbaycan halkı, nazarın sadece bireyleri değil, nesneleri de etkileyebileceğine inanmaktadır. Katılımcılar, kötü niyetli bakışların insanların ruhsal ve fiziksel sağlığını olumsuz etkileyebileceğini, aynı zamanda ev, tarım ürünleri, evcil hayvanlar ve diğer nesneler üzerinde de zararlı etkiler yaratabileceğini belirtmişlerdir. Nazara bağlı olarak ortaya çıkan etkiler şunlar olarak özetlenmiştir:

Fiziksel ve ruhsal etkiler: Katılımcılar, nazarın baş ağrısı, halsizlik, uyku bozuklukları, sinirlilik gibi fiziksel ve psikolojik etkiler yarattığını ifade etmişlerdir. Bu etkilerin, kişilerin yaşam kalitesini düşürdüğü ve sosyal ilişkilerde sorunlara yol açtığı belirtilmiştir.

Toplumsal ilişkilerde gerilim: Katılımcılar, başarılı, güzel veya dikkat çekici bireylerin, etraflarındaki insanlar tarafından nazara uğrayabileceğini ve bunun toplumsal ilişkilerde gerilime yol açabileceğini vurgulamışlardır. Özellikle, belirli bir başarı veya popülariteye sahip kişilerin, toplumda kıskanılmalarına ve kötü niyetli bakışlara maruz kalmalarına sıkça rastlanmaktadır.

Nazarın korunma yöntemleri: Batı Azerbaycan halkının nazardan korunmak için geliştirdiği ritüeller ve pratikler, halkın manevi dünyasıyla derinden ilişkilidir. Katılımcılardan alınan verilere göre, nazardan korunma yöntemleri genellikle objeler ve ritüel uygulamalar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır:

Koruyucu objeler: Nazardan korunmak amacıyla en yaygın kullanılan obje, mavi nazar boncuğudur. Katılımcılar, nazar boncuğunun kötü enerjiyi çektiği ve etkisiz hale getirdiği inancını taşımaktadır. Ayrıca, evlerde ve araçlarda nazar boncuğunun kullanılması yaygın bir uygulamadır. Bunun yanı sıra, özel taşlar veya metallerin kullanımı da nazardan korunma inancı ile ilişkilendirilmiştir.

Ritüel uygulamalar: Nazara karşı yapılan geleneksel ritüeller arasında en yaygın olanları dua okuma ve kömürle kara sürme gibi uygulamalardır. Katılımcılar, nazara uğrayan kişinin alnına veya göz altlarına kömür sürülmesinin kötü enerjiyi uzaklaştırdığına inanır. Ayrıca, kurşun dökme veya suya tuz atma gibi ritüeller de başvurulan diğer korunma yöntemlerindendir. Bu ritüellerin her biri, bireylerin ruhsal rahatlamalarını sağlamak ve kötü enerjiyi nötralize etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma: Bazı katılımcılar, nazara karşı en etkili koruyucu unsurların toplumsal dayanışma ve yardımlaşma olduğuna inanır. Nazarın etkilerinden korunmanın, toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesiyle mümkün olacağına dair bir inanç yaygındır. Topluluk içindeki güçlü bağlar, bireylerin nazardan korunmalarına yardımcı olur.

Karşılaştırmalı bulgular: Bulguların karşılaştırmalı analizi, Batı Azerbaycan'daki nazar inancı ve korunma yöntemlerinin, diğer bölgesel halk kültürleriyle benzerlikler ve farklılıklar taşıdığını göstermektedir. Örneğin, Batı Azerbaycan'da yaygın olan nazar boncuğu kullanımı, kurşun dökme, kömürle kara sürme çekme, üzerlik ve tuz yakma gibi ritüeller Azerbaycan`ın ve Türkiye'nin bazı bölgelerinde de benzer şekilde uygulanmaktadır. Ancak, Batı Azerbaycan'daki bazı ritüeller, özellikle üzerinde kurt ve domuz dişi gezdirme bu bölgede daha yaygın olup, diğer kültürlerde daha nadir görülmektedir.

3.1. Nazarın Önlenmesi ve Korunma Yöntemleri

Nazardan korunmak için öncelikle, nazara maruz kalmadan önce gerçekleştirilen çeşitli ritüel ve yöntemler bulunmaktadır. Bu ritüeller ve uygulamalar yalnızca yetişkinler için değil, aynı zamanda çocuklar ve sahip olunan değerli eşyalar için de uygulanmaktadır. Özellikle anneler ve büyükler, çocukları nazardan korumak amacıyla atalarından öğrendikleri bilgileri günümüze kadar aktarmış ve bu gelenekleri yaşatmaya devam etmişlerdir.

Günümüzde çocukları nazardan korumak için başvurulan yöntemlerden bazıları şunlardır: Çocuğun omzuna, görünür bir yerine veya giysisinin içine nazara karşı yazılmış dualar, mavi boncuk, dağdağan gibi koruyucu nesneler takılır.

Aile büyükleri ve yakın çevrenin çocuklara duyduğu sevgi ve hayranlığın neden olabileceği kötü nazarın etkisini azaltmak için, çocuklara güzel sözler söylemek yerine, onları "çirkin", "kötü", "maymun" gibi ifadelerle sevip övmek gelenek haline gelmiştir. Ayrıca "tü tü" diyerek nazarın uzaklaştırılması ve "maşallah" denilmesi de bu inancın bir parçasıdır (Boratav, 2018: 127). Nazarın önlenmesine yönelik bu tür uygulamalara yalnızca Batı Azerbaycan'da değil, genel olarak Azerbaycan ve Anadolu'nun birçok bölgesinde de rastlanmaktadır.

Nazardan korunmak ve göz değmesini önlemek amacıyla Batı Azerbaycan bölgesinde çeşitli yöntemlerin kullanıldığı bilinmektedir.

3.1.1. Mavi Boncuk ve Nazar Boncuğu

Batı Azerbaycan halk kültüründe nazardan korunma amacıyla kullanılan en yaygın araçlardan biri, mavi boncuk ve ondan türetilen nazarlıklardır (KK-1). İnanca göre, mavi boncuk kötü enerjiyi üzerine çekerek dağıtır; bu nedenle, hem bireysel hem de mekânsal koruma işlevi görür. Bu uygulama kapsamında, mavi boncuklar evlerde, giysilerde ve hatta hayvanların boynuna takılarak günlük yaşamın içinde yer alırken, göz boncuğu ve üzerlikten yapılan süslemeli nazarlıklar evlerin kapı üstlerine ve duvarlarına asılarak, kötü nazarın eve girişini engellediğine inanılır.

Ayrıca, mavi boncuğun yanı sıra kehribar ve şebe gibi farklı malzemelerden yapılan boncukların da nazardan korunma ve kötü enerjiyi uzaklaştırma amacıyla kullanıldığı gözlemlenmektedir (Vaqifqızı ve Sülemanova, 2023:131). Bu uygulamalar, Batı Azerbaycan halkının kötü enerjiler ve nazara karşı geliştirdiği koruyucu ritüellerin somut örneklerini oluşturmaktadır.

Bu tür nesnelerin kullanımı, halk arasında ortak bir inanç sistemine dayanmaktadır; nesneler, hem estetik hem de tılsımlı birer araç olarak işlev görür. Böylece, mavi boncuk ve nazarlıklar, bireylerin manevi korumasını sağlarken, aynı zamanda toplumsal hafıza ve kültürel kimliğin aktarımında da önemli rol oynar. Bu ritüel uygulamalar, Batı Azerbaycan folklorunun zengin tinsel yapısını ve koruyucu pratiklerini yansıtan, nesnel ve sembolik özellikler bakımından dikkat çekicidir.

3.1.2. Dua ve Ayet Okuma

Halk arasında nazardan korunmak amacıyla dua etmek ve Kur'an ayetlerini okumak yaygın bir ritüel uygulamadır. Özellikle Ayet-el Kürsi, Felak ve Nas surelerinin okunması, bu inancın en belirgin örneklerinden biridir (KK-1). Bu duaların etkisine inanan kişiler, onları yalnızca nazardan korunmak için değil, aynı zamanda çeşitli belaları defetmek, işlerin yolunda gitmesini sağlamak ve manevi koruma elde etmek için düzenli olarak okumaya devam etmektedirler.

Bu ritüelde yer alan temel unsurlar şu şekilde değerlendirilebilir:

Ritüel ve Sembolik Anlam

Ayet-el Kürsi, Felak ve Nas sureleri, İslam kültüründe manevi koruma ve güvence sağlayan metinler olarak bilinir. Ayet-el Kürsi, özellikle Allah'ın kudretini ve her şeyi kapsayan koruyucu gücünü simgelerken; Felak ve Nas sureleri, kötülüklerden ve nazardan korunma amacıyla okunur. Bu surelerin tekrarlanması, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde manevi bir bariyer oluşturduğuna inanılır.

Psikolojik ve Sosyal Fonksiyon

Manevi koruma ve güvence: Dua ve ayet okuma, katılımcılar tarafından yalnızca nazara karşı bir savunma mekanizması olarak görülmemekte; aynı zamanda çeşitli belaların defedilmesi, işlerin yolunda gitmesi ve genel anlamda manevi bir koruma sağlanması amacıyla da düzenli olarak uygulanmaktadır. Bu ritüel uygulama, bireylerin ve toplulukların stres, kaygı ve belirsizlik karşısında içsel güvence bulmalarına yardımcı olur.

Toplumsal bağ ve kolektif inanç: Dua etmek ve ayet okumak, topluluk üyelerinin ortak inanç sistemi içinde yer almalarını ve manevi bir dayanışma geliştirmelerini sağlar. Bu uygulama, halkın ortak kültürel hafızasını ve sosyal uyumunu pekiştiren bir unsur olarak da değerlendirilebilir.

Din ve Folklorun Kesişim Noktası

İslami pratiklerin yerel yorumları: Batı Azerbaycan'da, İslami ritüellerin yerel folklorik inançlarla harmanlanması, nazar gibi batıl inançların dini metinlerle desteklenmesi şeklinde gözlemlenir. Ayet-el Kürsi, Felak ve Nas surelerinin nazara karşı okunması, hem kutsal metinlere dayanan hem de halkın geleneksel ritüellerini içeren hibrit bir inanç sisteminin göstergesidir.

Koruyucu tılsım işlevi: Bu uygulama, kutsal metinlerin ruhsal ve fiziksel koruyuculuk işlevi göreceğine olan inancı yansıtarak, bireylerin ve ailelerin evlerini ve yaşam alanlarını nazarın olumsuz etkilerinden uzak tutma çabalarını sembolize eder.

Sonuç olarak, dua ve ayet okuma, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazardan korunma inancının önemli bir parçasını oluşturur. Ayet-el Kürsi, Felak ve Nas surelerinin düzenli olarak okunması, hem bireysel manevi koruma hem de toplumsal dayanışmayı destekleyen ritüel bir uygulama olarak işlev görür. Bu uygulama, İslami pratiklerin yerel folklorik inançlarla nasıl sentezlendiğinin ve bireylerin günlük yaşamlarında manevi güvence sağlamak için hangi yöntemlere başvurduklarının canlı bir örneğini sunar.

3.1.3. Üzerlik Bitkisi

Halk edebiyatında sıklıkla karşılaştığımız nazardan korunmak ve kurtulmak amacıyla gerçekleştirilen ritüeller arasında, üzerlik bitkisi ile ilgili olanlar özellikle dikkat çekmektedir. Hem tıpta hem de halk hekimliğinde birçok hastalığın tedavisinde kullanılan üzerlik, mitolojilerde ve inançlarda, kötü nazardan korunmasıyla ilgili inançlarla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, üzerlik bitkisine her evde rastlamak mümkündür. Kötü güçleri kovmak ve nazardan korunmak için, onun gücünden faydalanılmaktadır. Yaşam alanlarından uzak, horoz sesi duyulmayan yerlerden üzerlik toplandığında etkisinin daha fazla olacağına inanılmaktadır. Bitkinin yuvarlak tohumları koparılarak, biraz ısınmış demir parçası üzerine atılarak yakılır. Halk arasında yaygın olan inanca göre, üzerliğin dumanı ve aynı zamanda çıtırdayarak yanması, nazarın çıkmasına işaret eder. Gerçekte, üzerlik yandığında çıkan kokusu baş ağrısına iyi gelir ve kötü enerjiyi temizleyerek kişinin ruh halini iyileştirir. Üzerlik hem nazardan korunmak hem de nazar değdiğinde yakılmaktadır. Üzerlik yakılırken, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi, Batı Azerbaycan'da da farklı versiyonları bulunan bazı sözler okunmaktadır:

Üzerriyem, havayam,

Her dertlere devayam.

Pis gözü olanın,

Ağız-burnun avaram (Rüstəmzadə, 2023:310).

Üzzeriysen, havasan.

Yaman derde devasan.

Üzerriylər çırtdasın,

Gurşağa deyen gözler pırtdasın,

Bu eve dəyən gözler pırtdasın (Vaqıfqızı ve Süleymanova, 2023:130).

Üzerlik ile ilgili sözler okunduktan sonra, yanmış üzerliğin külü, çocuğun ve büyüklerin alnına vs. sürülür. Üzerliğin külünün alnına sürülmesinin nazarı geri göndereceğine inanılır. Bu inanç, Ordubad ilçesinde (Məmmədova, 2024:208) de benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde (İmanov və Qasımova, 2018:286) üzerlik ile ilgili okunan sözlerin benzerliği, Batı Azerbaycan folklorunda da gözlemlenmektedir:

Üzerriksen, havasan.

Her derde sen devasan.

Yakın ola, uzak ola,

Gohum ola, gardaş ola.

Eğer gözü deyibse,

Bu ocakda yanasan.

Üzerriyim havasan,

Hazar derde devasan.

Gohum ola, yad ola,

Nazarını govasan.

Atın göydü, üzerrih,

Donun göydü, üzerrih.

Müşkül işim düşüptü,

Hoy günüdü üzerrih.

Üzerriyim çatdasın,

Tuşman gözü partdasın.

Üzerrik dene, dene,

Çekilsin herşe, çene.

Gohum olsun, yad olsun,

Gözü bu odda yansın.

Çıhıdm üzerrik dağına,

Dedim, derdime bir çare.

Atın göydü, üzerrik,

Donun göydü, üzerrik,

Müşkül işim düşüpdü,

Hodu, Hodu üzerrik.

Gohum olsun, yad olsun,

Gözü bu odda yansın.

Gangal govuş,

Gada sovuş! (Rüstəmzadə, 2023: 310-311)

Üzerlik, halk arasında nazarın etkisini azaltmak veya tamamen geri çevirmek amacıyla kullanılan birçok ritüelden biridir. Bu bağlamda, evin girişinde yer alan diğer nesnelerle (örneğin mavi boncuk, kehribar veya şebe boncuklar) birlikte düşünüldüğünde, evin manevi bir savunma mekanizması oluşturduğu ve toplumsal inancın bir parçası olduğu söylenebilir.

Özetle, "üzerlik" Batı Azerbaycan halk kültüründe nazardan korunma ritüellerinin önemli bir parçası olarak, hem sembolik hem de estetik işlevler taşıyan bir nesne olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulamanın detayları ve yerel varyasyonları, bölgedeki folklor çalışmalarında daha kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

3.1.4. Kapıya Çeşitli Eşyaların Asılması

Nazar değmesinin engellenmesi amacıyla, önceden bazı eşyalar kapıya asılmaktadır. Bu eşyalara at nalı, köpek kafası, üzerlik, kırık kaplar, çaydanlık gibi örnekler verilebilir. Aynı zamanda, tarıma zarar verilmemesi amacıyla kırmızı bağlar, köpek başı gibi eşyalar da asılmaktadır (Rüstəmzadə, 2023: 312, 314). Bu uygulama, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın olumsuz etkilerinden korunma stratejilerinin somut bir örneğidir. Kapıya asılan çeşitli eşyalar—örneğin at nalı, köpek kafası, üzerlik, kırık kaplar, çaydanlık gibi nesneler—hem sembolik hem de ritüel işlev taşır. Bu eşyaların kapıya asılmasının temelinde birkaç önemli unsur öne çıkmaktadır:

Sembolik Koruma ve Uzaklaştırma İşlevi

At nalı, köpek kafası ve köpek başı gibi objeler, geleneksel inançlarda şans getiren, koruyucu güçleri simgeleyen unsurlar olarak değerlendirilir. Bu tür semboller, kötü enerjinin ve nazarın evin içine girmesini engelleyen tılsım işlevi görür.

Kırık kaplar ve çaydanlık gibi eşyaların asılması ise, nazarın etkilerinin kırık veya eksik nesneler aracılığıyla bozularak geri püskürtüleceği inancına dayanır.

Toplumsal ve Ritüel Bağlam

Bu uygulama, evin manevi sınırlarını güçlendirirken, aynı zamanda ev halkının ve komşuların ortak inanç sistemi içinde yer alan koruyucu ritüellerden biridir. Böylece, toplumsal dayanışma ve ortak kültürel hafıza desteklenmiş olur.

Tarıma zarar verilmemesi amacıyla asılan kırmızı bağlar ve benzeri objeler, hem evin içindeki yaşamın hem de çevredeki üretkenliğin korunmasına yönelik dual işlevi vardır.

Yerel Geleneklerin ve İnanç Sistemlerinin Yansımaları

Bu tür eşyaların kullanımı, Batı Azerbaycan folklorunun zengin tinsel ve ritüel pratiklerini ortaya koyar. Her bir obje, yerel halkın doğa, hayvanlar ve nesnelerle kurduğu sembolik ilişkiyi yansıtarak, nazara karşı geliştirilen koruyucu mekanizmaların bir parçasıdır.

Uygulamanın kapı gibi evin en giriş noktası gibi kritik bir mekanda gerçekleştirilmesi, kötü enerjinin eve girişi engellemek amacıyla alınan önlemlerin önemini vurgular.

Sonuç olarak, kapıya çeşitli eşyaların asılması uygulaması, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın etkilerinden korunma inancının ve ritüel pratiklerinin çok katmanlı yapısını göstermektedir. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güvence sağlama amacı güden bu ritüel, yerel inanç sistemlerinin ve folklorik mirasın somut bir ifadesidir.

3.1.5. Pişik Cıynağı

Pişik cıynağı (caynağı) bitkisi, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın geri gönderilmesi amacıyla evlere yerleştirilen önemli bir koruyucu unsur olarak yer almaktadır. Araştırmada (KK-1) belirtildiği üzere, bu bitki evin kapısına, eşiklerine veya duvarlarına asılırdı. Aşağıda bu uygulamayla ilgili bazı yorumlar yer almaktadır:

Bitkinin Özellikleri ve Sembolizmi

Fiziksel özellikler: Pişik cıynağı (kedi pençesi), yerleşim yerlerinden uzak, susuz alanlarda yetişen, beyaz-mavi renkte ve dikenli bir bitki olarak tanımlanmaktadır. Bu fiziksel özellikler, bitkinin "saflık" ve "koruyuculuk" niteliklerini simgeleyebilir.

Sembolik anlamı: Dikenli yapısı, kötü niyetli enerjilere veya nazara karşı bir bariyer oluşturduğuna inanılan sembolik bir unsur olarak değerlendirilir. Beyaz ve mavi renklerin birleşimi ise geleneksel olarak temizlik, saflık ve koruyuculuk gibi kavramlarla ilişkilendirilir.

Ritüel Uygulama ve Toplumsal Bağlam

Koruyucu uygulama: Bu bitkinin ev kapılarına, eşiklerine veya duvarlarına asılması, ev halkının kötü nazardan korunma çabasının bir parçasıdır. Ritüel uygulamalar, evin ve aile bireylerinin manevi bütünlüğünü korumak amacıyla gerçekleştirilir.

Toplumsal dayanışma: Bu tür uygulamalar, sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın ve kültürel mirasın bir parçasıdır. Pişik cıynağı gibi unsurlar, toplumun ortak inançları ve ritüel pratikleriyle şekillenen savunma mekanizmalarını yansıtır.

Kültürel Psikoloji ve Koruyucu İnanışlar

Psikolojik etki: Nazardan korunma ritüelleri, bireylerde güven duygusunu pekiştiren ve belirsizlik karşısında psikolojik bir destek sağlayan uygulamalardır. Pişik cıynağı bitkisinin evlere asılması, kötü enerjilerin geri gönderileceği inancını güçlendirir.

Kültürel kimlik: Bu tür uygulamalar, yerel halkın inanç sistemlerinin ve değerlerinin bir yansımasıdır. Pişik cıynağı, sadece bir bitki olmanın ötesinde, bölgenin folklorik kimliğini ve toplumsal belleğini temsil eden bir sembol olarak da işlev görür.

Sonuç olarak, pişik cıynağı bitkisinin nazarı geri gönderdiğine dair inancı, Batı Azerbaycan halk kültüründe yerleşik olan koruyucu ritüellerin ve sembolik uygulamaların önemli bir örneğini teşkil eder. Hem bitkinin fiziksel özellikleri hem de ritüel kullanım biçimi, kötü enerjilerin etkilerini nötralize etmek amacıyla geliştirilen geleneksel bilgeliğin somut göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu tür uygulamalar, toplumun manevi savunma mekanizmalarının bir parçası olarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güven duygusunu pekiştirir.

3.1.6. Ocağa Tuz ve Üzerlik Atmak

Nazarı geri göndermek amacıyla yapılan yöntemlerden biri de yanan ocağa tuz ve üzerlik atmaktır (KK-2). Aynı zamanda akşamları üzerlik ve tuz yakmak, eve gelen kötü enerjileri geri gönderir (Rüstəmzadə, 2023: 313-314). Bu şekilde, nazarın ve kötü enerjilerin geri gideceğine ve batıl işlerin yok olacağına inanılır. Aynı zamanda nazardan korunmak ve değen nazarı geri

göndermek için tuz ritüeli gerçekleştirilir. Öncelikle tuz alınır ve nazar değen kişinin başı üzerinde üç kez çevrilerek şu sözler söylenir:

Sen eledin atil,

Men eledim batil.

Bu şekilde üç kez söylenip, tuz başa döndürüldükten sonra, bir kısmı ocağa atılıp yakılır, bir kısmı ise akan suya dökülür (Vaqıfqızı və Süleymanova, 2023: 131). Bu şekilde nazar varsa ortadan kalkmış olur, yoksa da önlenmiş olur. Bu ritüelin benzeri, hem Nahçıvan'da (Cəfərli və Babayev, 2009: 88) hem de Anadolu'da (Örnek, 2015: 217) görülmektedir.

Batı Azerbaycan halk kültüründe nazardan korunma amacıyla gerçekleştirilen ritüellerden biri de ocağa tuz ve üzerlik atma uygulamasıdır. Bu pratik, hem evin manevi korunmasını sağlamak hem de kötü enerjiyi uzaklaştırmak amacıyla yapılır.

Tuzun Sembolizmi

Temizlik ve koruma: Tuz, tarihsel olarak pek çok kültürde temizlik ve koruma aracı olarak kabul edilmiştir. Batı Azerbaycan'da ocağa tuz atmak, evin içindeki olumsuz enerjinin arındırılması ve kötü nazarın uzaklaştırılması amacıyla yapılan bir uygulamadır. Tuz, aynı zamanda, kötülükleri defetme ve ruhsal temizliği simgeleyen bir semboldür.

Evin manevi güvencesi: Ocağın, evin en kutsal ve merkezi yeri kabul edilmesi nedeniyle, tuz ve benzeri koruyucu öğelerin ocağa atılması, evin tüm alanlarını kötü enerjiden arındırma çabası olarak anlam kazanır.

Üzerliğin Koruyucu İşlevi

Nazarın geri çevrilmesi: Üzerlik, Batı Azerbaycan'da nazara karşı kullanılan bir diğer popüler ritüel aracıdır. Ocağa tuz ve üzerlik atmak, aynı zamanda bu bitkinin kötü enerjiyi geri püskürtme işlevini pekiştiren bir uygulamadır. Üzerlik, yalnızca görünür bir nesne olarak değil, aynı zamanda manevi bir güç taşıyan ve nazara karşı bir "koruma kalkanı" görevi üstlenen bir sembol olarak kullanılır.

Toplumsal ve kültürel bağlam: Bu tür uygulamalar, halk arasında nazardan korunma amacıyla yapılan günlük ritüel pratiklerin bir parçasıdır. Ocağa tuz ve üzerlik atma, hem bireysel güvenceyi sağlamak hem de toplumsal değerler ve inançlarla uyumlu bir davranış sergilemek olarak görülür.

Ritüelin yapılışı ve zamanlaması: Ocağa tuz ve üzerlik atma ritüeli genellikle evdeki diğer koruma uygulamalarıyla birlikte yapılır ve belirli bir zaman diliminde, örneğin kötü bir olaydan sonra veya nazarın şüpheyle hissedildiği anlarda gerçekleştirilir. Bu tür ritüeller, ev halkının manevi olarak rahatlamasına ve kötü enerjilerden korunmasına olanak tanır.

Sonuç olarak, ocağa tuz ve üzerlik atma uygulaması, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazardan korunma amacıyla yapılan önemli bir ritüeldir. Tuzun temizleyici ve koruyucu işlevi ile üzerliğin nazarı geri çevirme özellikleri, halkın manevi dünyasında önemli bir yer tutar. Bu uygulama, bireylerin ve toplumun, kötülüklerden arınmak ve ruhsal dengeyi sağlamak amacıyla başvurdukları geleneksel bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

3.1.7. Dağdağan Takmak

Nazarı geri göndermek için en çok horoz sesi duyulmayan yerden koparılan dağdağandan faydalanılırdı (Vaqifqızı və Süleymanova, 2023: 131). Göz ve nazarı geri göndermek amacıyla, çocukların bileğine, şapkasına, omzuna dağdağan takılır, yastığının altına da dağdağan konulurdu (Rüstəmzadə, 2023: 309, 314). Dağdağan ağacı, halk arasında kötü nazardan

koruyan bir bitki olarak bilinmektedir, ancak bunun yanı sıra birçok faydalı özelliği de vardır. Azerbaycan ve Nahçıvan Cumhuriyeti florasında dağdağanın üç türü bulunmaktadır. Türkiye'de ise bu ağaca karağaç ve çitlembik, ayrıca ahlat ağacı da denir. Dağdağan ağacı, kayaların yüzeyini yarıp çıktığı için "dağ dağıdan" olarak adlandırılmış ve kutsal kabul edilmiştir. Örneğin, Balakandaki bin yıllık dağdağan ağacı, bugün de bir inanç ve ziyaret nesnesi olarak kabul edilmektedir (Salayeva, 2024:1). Kötü nazardan korunmak için ağacın dallarından tesbih ve boncuklar, bileklikler yapılarak çocuklara takılır. Ayrıca, çeşitli hastalıkların tedavisinde de kullanılır.

Dağdağan, nazardan korunmak için sıkça kullanılan bir bitkidir. Bitkilerin ve doğal unsurların büyüleyici güçler taşıdığı inancı, halk kültürlerinde yaygındır. Dağdağan ağacının kullanımı, halkın doğal dünyada yer alan öğelere duyduğu güveni ve bu öğelerin ritüelistik işlevlerini yansıtmaktadır. Batı Azerbaycan'daki bu kullanım, aynı zamanda doğanın bir çeşit "koruyucu" rolü oynadığını düşündürmektedir.

3.1.8. Kurt, Domuz Dişi Gezdirme

Nazarı geri göndermek için Batı Azerbaycan'da, dağdağanın dışında, üzerinde kurt dişi veya domuz dişi de gezdirilirdi (Rüstəmzadə, 2023: 312). Bu inanç, Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın geri gönderilmesiyle ilgili oldukça ilginç bir örnek sunmaktadır. Burada, dağdağan ağacı, kurt dişi ve domuz dişi gibi öğelerin kullanımı, nazarın etkisini nötralize etmek veya geriye doğru göndermek amacıyla başvurulan sembolik araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Kültürel ve Sembolizm Açısından Değerlendirme

Kurt dişi: Kurt dişi gibi hayvan parçalarının nazara karşı kullanılması, halk inançlarında hayvanların sembolik anlam taşıdığı bir pratiktir. Kurt, pek çok kültürde güç ve koruyuculukla ilişkilendirilen bir figürdür. Kurt dişi, onun koruyucu ve güçlü enerjisinin nazarın olumsuz etkilerini geri püskürteceği inancını taşıyabilir. Ayrıca, kurt dişi kullanımı, bazı topluluklarda hayvanın "kötü gözlere" karşı bağışıklık veya savunma gücüne sahip olduğuna dair bir inançla ilişkilendirilebilir.

Domuz dişi: Domuz dişi ise farklı kültürlerde farklı anlamlar taşıyabilir, ancak burada muhtemelen olumsuz enerjileri engellemek için bir tür "kötü" veya "olumsuz" işaret olarak kullanılmıştır. Domuz, bazı geleneklerde "kirli" ve "negatif" bir hayvan olarak kabul edilir, ancak aynı zamanda "koruyucu" işlev görebilecek dişi bir sembol olarak nazara karşı kullanılmış olabilir. Batı Azerbaycan halk kültüründe domuz dişinin nazar ritüellerinde yer alması, bu olumsuz enerjileri geri yollamak ve bunları nötralize etmek amacıyla kullanıldığını gösterir.

Bu tür inançların, halkın manevi dünyasına ve toplumsal yapısına sıkı sıkıya bağlı olduğu söylenebilir. Nazar gibi toplumsal bir fenomenin, korunma yöntemleri ve ritüellerle toplumun psikolojik sağlığını destekleme işlevi taşıdığı bir gerçek. Dağdağan, kurt dişi veya domuz dişi gibi unsurlar, hem sembolizm hem de toplumsal bağlamda derin anlamlar taşır. Bu inançlar, toplumun toplumsal bağlarını güçlendiren, bireylerin güvenlik duygusunu sağlayan birer araç olarak işlev görür.

Sonuç olarak, Batı Azerbaycan'da nazarı geri göndermek için kullanılan bu sembolik objeler, sadece bireysel bir korunma biçimi değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve kültürel kimliği pekiştiren pratiklerdir. Bu tür uygulamalar, yerel halkın çevresindeki doğa, hayvanlar ve kültürel öğelerle olan ilişkisini yansıtırken, aynı zamanda nazara karşı bir psikolojik savunma mekanizması oluşturur.

Kemiklerin nazarı geri çevirdiğine dair inançlar, bazı yörelerde ve halk kültürlerinde gözlemlenmektedir. Ancak bu tür uygulamalar ve inançlar, coğrafyaya ve toplumsal bağlama göre değişiklik göstermektedir. Örneğin: Anadolu halk kültürü bağlamında: Bazı Anadolu bölgelerinde kemik veya kemik parçalarının, kötü enerjiyi uzaklaştırdığı veya nazarın etkisini geri çevirdiğine dair geleneksel inançlar bulunur. Bu inanç, kemiklerin doğadan gelen sertliği ve dayanıklılığıyla ilişkilendirilerek, nazarın olumsuz etkilerine karşı bir tür savunma mekanizması olarak yorumlanır.

Batı Azerbaycan kültürü bağlamında: Daha önce bahsedilen Batı Azerbaycan halk kültüründe, nazarı geri göndermek için dağdağan ağacı, kurt dişi veya domuz dişi, koç boynuzu gibi objeler tercih edilmiştir. Bu bağlamda, kemik kullanımı daha az yaygın olabilir. Ancak, farklı bölgelerde kemiklerin de benzer şekilde kullanıldığına dair izler bulunabilir.

Şamanik inanç sistemlerinde, doğadan elde edilen nesnelerin—örneğin kemikler, taşlar, bitkiler—mistik ve koruyucu güçlere sahip olduğuna inanılır. Şamanlar, ritüel uygulamalarında bu tür doğal unsurları kullanarak kötü ruhları, nazarı ya da olumsuz enerjileri uzaklaştırmayı amaçlar.

Bu bağlamda, kemiklerin nazarı geri çevirebildiğine dair inanç, bazı şamanik pratiklerle ilişkilendirilebilir. Şamanik ritüellerde kemik gibi organik materyallerin, ataların ya da hayvanların gücünü temsil ettiğine inanılır. Dolayısıyla, kemiklerin kullanımı yalnızca fiziksel bir nesneye dayanmaz; aynı zamanda mistik bir bağ kurma ve koruyucu bir sembol oluşturma işlevi görür. Ancak, bu tür inançlar ve uygulamalar, toplumların kendi şamanik geleneklerine ve kültürel bağlamlarına bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Özetle, kemiklerin nazarı uzaklaştırdığına dair inanç, şamanik uygulamalarla bağlantılıdır. Bunun temel nedeni, şamanizmde doğanın ve onun ürünlerinin mistik ve koruyucu güçler barındırdığına yönelik güçlü bir inanışın bulunmasıdır.

Bu konuya dair çeşitli araştırmalar mevcuttur. Örneğin, Eliade (1964), şamanizmin temel özelliklerini incelerken, doğadan elde edilen nesnelerin (örneğin kemiklerin) kutsal güç taşıdığına dair uygulamalara ayrıntılı bir şekilde değinir. Harner (1980), şaman ritüellerinde kullanılan araç ve sembollerin anlamını ele alarak, hayvan kalıntıları ve diğer doğal objelerin şamanların koruyucu ve iyileştirici uygulamalarındaki yerini vurgular. Hoppál (2005) ise eski şamanik toplumların doğaya ve hayvan kalıntılarına atfettiği sembolik anlamları ve bu unsurların ritüel işlevlerini ele alır.

Sonuç olarak, kemiklerin nazarı geri çevirebileceğine dair inanç, halk arasında yer alan pek çok batıl inanç ve koruyucu uygulamadan biri olarak değerlendirilebilir; ancak bu inancın yaygınlığı ve işlevi, kültürel bağlama ve yerel geleneklere bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

3.2. Değen Nazarı Giderme Yöntemleri

Nazar değmeden önce nazardan korunmak amacıyla gerçekleştirilen ritüel ve yöntemlerin yanı sıra, nazar değdikten sonra bu nazarı, kötü gözleri, kötü enerjiyi yok etmek için hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'nun farklı yerlerinde, ilçe ve köylerinde belirli ritüel ve yöntemlere rastlanmaktadır. Bunlardan kurşun dökme, tütsü yakma, mollaya (hocaya) okutma, nazar duası yazdırma, nazar değenin giysisinden bir parça koparıp yakarak nazar değen kişiye koklatma, üzerlik otunu yakıp tütsü yapma, ziyaretgahlar ve türbelere götürme, ocak yakma, tuz çevirmek, tuz çırtlatmak, mum eritip dökme, kıyafet değiştirme, sacı ayaktan geçirmek gibi yöntemler örnek olarak verilebilir. Nazar için yapılan çeşitli ritüeller sayesinde nazar değen kişinin üzerinden nazarın kalktığına inanılır.

Batı Azerbaycan folklorunda, nazar değmiş bir kişinin üzerindeki nazarı yok etmek için ise ilginç yöntem ve ritüeller kullanılır. "Hamurdan göz-göz yapıp yakmak" ve "şişle delme" ritüelleri örnek olarak verilebilir:

3.2.1. Hamurdan Göz-Göz Yapıp Yakmak

Nazar değmiş bir kişi için ilginç bir ritüel yapılır: Öncelikle bir ateş yakılır ve köz düşene kadar su ve undan tuzsuz hamur yoğrulur. Bu hamur, göz şeklinde yapılır ve nazar değmiş kişinin başına, boynuna, eklem yerlerine sürülür. Sonrasında hamurlar küçük küçük yapılıp közün içine atılır ve atarken "nazar değenin gözü çıksın" denir. Hamurlar patladıkça "göz-göz" denir. Son olarak bir göz alınarak ya suya atılır ya da hastanın yüzüne sürülür (Rüstəmzadə, 2023: 311). Bu ritüelin benzeri Şerur'da (İmanov və Qasəmova, 2018: 288-289) benzer şekilde icra edilir.

Aynı ritüelin bir diğer versiyonu Batı Azerbaycan'da şu şekilde yapılır:

Kötü nazar değmiş kişi için hamur yoğrulur. Yedi yol ayrımından veya yedi kapıdan toplanan toprak, hamurun içine eklenir. Ayrıca üzürlük ve tuz da hamura katılır. Sonra bu hamurdan yapılmış küçük toplar, "filan kişinin gözü, başka kişinin gözü, buraya gelen filan kişinin gözü" şeklinde adlar anılarak yakılmış ocağa atılır. Atılan toplar yanıp patladıkça, nazar değmiş hasta iyileşir (Batı Azerbaycan folkloru, 2023/II: 313).

3.2.2. Şişle Dağlamak

Batı Azerbaycan'da halk arasında bazen nazar değmiş, göze gelmiş hayvanlar, özellikle inekler için şişle dağlama metodu uygulanırdı. Ayrıca ineklere nazar değdiğini, onların sütlerinden kötü koku gelmesinden anlarlardı. Bu durumu ortadan kaldırmak için ise şu ritüel yapılırdı: İneğin sütü sağılır ve bir tencereye konulup ocağın üzerine yerleştirilir. Sonra şiş iyice kızdırılıp sütün içine batırılır ve bu sırada nazar değmesini geri göndermek için çeşitli sözler söylenirdi. Ardından o süt, ya akan suya dökülür ya da bir gül dalının, ağacının dibine dökülürdü. Böylece nazar ortadan kalkar ve sütten kötü koku gelmezdi (Rüstəmzadə, 2023: 312).

3.3. Nazara Karşı Ritüellerin Tarihsel, Kültürel ve Toplumsal Bağlamı

Tarihsel bağlam: Nazar ve ona karşı uygulanan ritüeller, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyada köklü bir geçmişe sahiptir. Şamanik inançlardan İslam kültürüne kadar farklı dönemlerde şekillenen bu uygulamalar, özellikle eski Türk topluluklarında doğaüstü güçlerin insanlar üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik bir anlayışa dayanmaktadır. Türklerin eski dönemlerde uyguladığı nazardan korunma yöntemleri, Şamanist ritüellerle bağlantılı olup, ateş, su ve doğadan elde edilen nesnelerin (kemik, taş, tütsü vb.) koruyucu gücüne inanılmasıyla açıklanabilir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte, bu ritüellerin bazıları dini unsurlarla harmanlanmış ve hocalara okutma, nazar duaları yazdırma gibi pratiklere dönüşmüştür.

Kültürel bağlam: Nazar inancı, Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde yaygın olup, bireylerin günlük yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların başarıları, güzellikleri veya sahip oldukları değerli şeyler nedeniyle nazara gelebileceğine inanılır ve bu nedenle koruyucu önlemler alınır. Nazar boncuğu, üzerlik otu yakma, kurşun dökme gibi pratikler, halk inanışlarının bir parçası olarak günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Batı Azerbaycan'daki nazardan korunma ritüelleri, özellikle kırsal bölgelerde hâlâ uygulanmakta olup, geleneksel halk hekimliği ve manevi şifa yöntemleriyle iç içe geçmiştir. Ayrıca, bu ritüellerin bazıları belirli topluluklarda farklı şekillerde uyarlanmış ve modernleşen toplum yapısı içinde sembolik anlamlar kazanmaya devam etmiştir.

Toplumsal bağlam: Toplumsal açıdan bakıldığında, nazar inancı genellikle kadınlar, çocuklar ve hayvanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle yeni doğan bebeklerin, genç kızların ve bereketli hayvanların nazara karşı daha hassas olduğu düşünülmekte ve bu gruplar için özel

ritüeller uygulanmaktadır. Kadınlar arasında sözlü kültür yoluyla aktarılan nazar ritüelleri, toplumsal dayanışmanın bir unsuru olarak da işlev görmektedir. Kırsal bölgelerde nazar ritüelleri daha geleneksel bir formda uygulanırken, şehirleşen toplumlarda bu inançlar daha çok sembolik hale gelmiş ve modern pratiklerle birleşmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

Batı Azerbaycan folklorunda nazar, yani "göz değmesi," geniş yayılmış ve derin köklere sahip bir inançtır. Burada nazar, özellikle kıskanclık, haset veya çekememezlik ile yapılan bakışların, insanlara ve onların malına olumsuz etki edebileceğine inanılır. Özellikle çocuklar, güzel veya başarılı insanlar bu nazarın etkisine daha fazla maruz kalabileceği için daha çok korunur. Folklor kültüründe nazardan korunmak için çeşitli yöntemler ve semboller kullanılır. Örneğin, mavi göz boncuğu, dualar, özel ayinler, aynı zamanda bazı bitki ve otlar bu amaçla kullanılır. Bazı durumlarda, nazarın etkisini ortadan kaldırmak için köklü geleneklere uygun şekilde ayinler ve dualar okunur.

Batı Azerbaycan halkı arasında nazar inancı, insanlar arasında birbirine karşı dikkatli ve temkinli olmayı teşvik eder. Bu inanç aynı zamanda toplumsal bir birlik duygusunu güçlendirir, çünkü insanlar birbirini nazardan korumaya ve manevi destek olmaya çalışırlar. Sonuç olarak, Batı Azerbaycan folklorunda nazar inancı, hem bireysel hem de toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmuştur. Batı Azerbaycan folklorunda nazardan korunmak için gerçekleştirilen yöntemler ve ritüeller, halkın manevi dünya görüşünün ve kültürel mirasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu ritüeller, insanları kötü enerjilerden korumayı ve onların refahını sağlamayı amaçlar. Aynı zamanda bu ritüellerin uygulanması, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirir ve kültürün sürekliliğini temin eder. Bu kadim inançların ve ritüellerin modern dönemde de yaşaması, halkın manevi değerlerine ve mirasına olan saygısının bir göstergesidir.

Tartışma: Batı Azerbaycan'daki nazar inancı, bölgenin kültürel dokusunun önemli bir parçasını oluşturur ve halk arasında hem bireysel hem de toplumsal bir güvenlik duygusu yaratır. Nazarın sadece kişisel bir zararı engellemek amacıyla değil, aynı zamanda toplumsal bağları güçlendirme işlevi de vardır. Geleneksel ritüellerin ve sembollerin gücü, toplumsal dayanışmanın bir ifadesi olarak ortaya çıkar. Nazarın toplumda hâlâ etkili bir şekilde korunması, eski geleneklerin günümüze kadar nasıl şekil değiştirerek varlığını sürdürdüğünü gösterir.

Bununla birlikte, nazar inancının daha çok toplumsal bir inanç sistemi olarak kalmakla birlikte, modern dünyada bu tür inançların yayılmasındaki rolü, bireylerin manevi ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiği tartışılabilir. Günümüz toplumlarında, eski ritüellerin ve sembollerin modern hayatla nasıl uyum sağladığı ve insanların bu inançları nasıl benimsediği üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiği söylenebilir. Batı Azerbaycan’daki nazar inancının, diğer halk kültürlerinde de benzer inançlarla paralellikler gösterdiği ve bu anlamda kültürel alışverişin derin izler bıraktığı bir gerçekliktir.

Öneriler: Nazar inancı ve ritüelleri, sadece folklorik bir özellik olarak değil, aynı zamanda toplumların manevi değerlerini, psikolojik dayanıklılıklarını ve sosyal yapısını inceleyen daha geniş bir çerçevede ele alınabilir. Bu inançların, günümüzde de halk arasında yaşatılmasının sağlanması, bu kültürel mirasın korunması açısından önemlidir. Ayrıca, bu tür geleneksel uygulamaların, modern psikoterapi ve toplumsal iyileşme süreçleri ile entegrasyonunun araştırılması, toplumsal birlikteliğin ve ruhsal sağlığın güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu inançların ve ritüellerin daha geniş bir şekilde belgelenmesi ve modern toplumda nasıl şekillendiği üzerine yapılan çalışmalar, halkın manevi mirasına olan saygının artırılmasına da yardımcı olabilir.

5. KAYNAKLAR

Boratav, P.N. (2018). *Türk folkloruna dair 100 sual (inanclar, adət və mərasimlər, oyunlar)*. Tərcümə edən Sevinc Əliyeva. Bakı: Elm və Təhsil.

Cəfərli, M. və Babayev, R. (2009). *Azərbaycan folkloru antologiyası, Naxçıvan folkloru I.* Naxçıvan: Əcəmi Nəşriyyatı.

Eliade, M. (1964). *Shamanism: Archaic techniques of ecstasy*. Princeton University Press.

Festinger, L. (1954). *A theory of social comparison processes*. Human Relations, 7(2), 117-140.

Harner, M. (1980). *The way of the Shaman*. Harper & Row.

Hoppál, M. (2005). *Shamans and traditions: The world of ancient Siberia*. New York: Parkstone.

Örnek, S.V. (2015). *Geleneksel kültürümüzde çocuk.* Ankara: BilgeSu yayıncılık.

Örnek, S.V. (2016). *Türk halk bilimi.* Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Rüstəmzadə, İ. (2023). *Qərbi Azərbaycan folkloru*. II cild. Bakı: Elm və Təhsil.

Salayeva, Z. (2024). Dağdağanın bilinməyən faydaları. *İki sahil-gündəlik ictimai-siyasi qəzet*, s.1

İmanov, M. və Qasımova, F. (2018). *Şərur folklor örnəkləri*. Naxçıvan: Əcəmi Nəşriyyatı.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

Malinowski, B. (1948). *Magic, science and religion and other essays*. Glencoe: The Free Press.

Mansur, A. (2021). *Şaman gözü.* İstanbul: Destek Yayınları.

Məmmədova, M. (2023a). Azərbaycan və Anadolu folklorunda nəzədən qorunmaq üçün icra edilən üsul və rituallar. *Dədə-Qorqud*, III (82), s.133-143.

Məmmədova, M. (2024). Qərbi Azərbayacn folklorunda nəzərdən qorunmaq üçün icra edilən üsul və rituallar. *"Qərbi Azərbaycan Folkloru: Problemlər və Perspektivlər" Respublika Elmi Konfransının Materialları.* 13 Sentyabr, Bakı: Folklor İnstitutu, s.203-216

Memmedova, M. (2023b). Azerbaycan ve Anadolu folklorunda nazardan korunmak için yapılan uygulama ve ritüeller. *5.International Bahtiyar Bahabzade Turkish World History, Culture and Literature Congress*, 16-17 August, Sheki / Azerbaijan, s.207-216.

Turner, V. (1969). *The ritual process: structure and anti-structure*. Chicago: Aldine.

Vaqifqızı, L. və Süleymanova M. (2023). *Qərbi Azərbaycan folkloru*. I cild. Bakı: Elm və Təhsil.

Kaynak Kişiler

KK-1: Hüseynova Sevinc Vagif kızı, 1980, Terter ilçesi, İrevanlı köyü, araştırma görevlisi.

KK-2: Nəsib Tahir İskender oğlu, 1956, Amasiya rayonu, Okçoğlu köyü, baş araştırmacı.

AZERBAIJAN NATIONAL FOLKLORE (BASED ON THE RESEARCH OF M. IBRAHIMOV)

AZƏRBAYCAN MİLLİ FOLKLORU (M.İBRAHİMOVUN ARAŞDIRMALARI ƏSASINDA)

Dr. Ülker BAHSIYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ÖZET

M.İbrahimov folklor dedikdə şifahi söz yaradıcılığını nəzərdə tutsa da, folklor onun üçün yalnız ədəbiyyat olmaqdan fərqli hadisə idi. O, folklora təkcə ilkin ədəbiyyat kimi deyil, xalqın düşüncəsi, milli yaddaş, milli varlığımızın, milli kimliyimizin qorunub qaldığı mənəvi dəyərlər xəzinəsi kimi yanaşırdı.

Anahtar kelimeler: M.İbrahimov, folklor, xalq, milli , dəyər

Summary

The study of the writer's folklore studies shows that although M.Ibrahimov meant the creation of oral words when he said folklore, for him folklore was a phenomenon different from being only literature. He treated folklore not only as primary literature, but as a treasure of moral values, which preserve the people's thinking, national memory, national existence, and national identity.

Key words: M.Ibrahimov, folklore, people, national, value

GİRİŞ

Azərbaycan folkloru qədim və zənginliyi ilə seçilir. Folklor bizim xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, milli kimliyinin , milli tarixinin, mədəniyyətinin və s. qorunub saxlanıldığı xəzinədir. Akademik Mirzə İbrahimovun Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif mərhələləri, müxtəlif sənətkarlar ilə bağlı,eləcə də folklorla bağlı maraqlı elmi araşdırmaları vardır. Məqalədə alimin folklorla bağlı araşdırmaları təhlilə cəlb olunmuşdur.

XX əsr sovet filologiyasının əsas yanaşmalarından biri ondan ibarət idi ki, sovet filoloji düşüncəsində folklor dedikdə məhz "şifahi ədəbiyyat" nəzərdə tutulurdu. Bu cəhətdən sovet folklorşünaslığının predmetini xalqın bilavasitə bədii söz yaradıcılığı təşkil edirdi. Sovet, o cümlədən Azərbaycan sovet folklorşünaslığında uzun onilliklər ərzində (və indi də) şifahi bədii nümunələrin yazılı ədəbiyyatda olduğu kimi epik, lirik və dramatik olmaqla üç növə ayrılması da bundan irəli gəlirdi. Çünki folklor dedikdə yalnız bədii söz yaradıcılığı, məsələn, Azərbaycan folklorunda olduğu kimi, əsatirlər, əfsanələr, nağıllar, dastanlar, qoşmalar, gəraylılar, xalq oyun və tamaşaları və s. kimi bədii sözlə yaranan mətnlər nəzərdə tutulurdu. Bu halda bədii nümunələrin epik-lirik-dramatik növlərə bölünməsi, həqiqətən də, özünü doğruldur. Lakin burada bir məsələni unutmaq olmaz.

İstənilən folklor mətni yalnız sözlümətndən ibarət deyil. Məsələn, dastan mürəkkəb folklor hadisəsidir. Aşıq bir aktyor kimi onun yurd adlanan nəsr hissəsini danışır, dialoqları səsləndirir, şeirlərini musiqinin (sazın, balabanın) müşayiəti ilə oxuyur, oynayır. Lakin

dastanları qeydə alan folklorşünaslar onun yalnız sözlü mətnini yazıya alır, musiqi, ifaçılıq kimi tərəflərinə toxunmurdular. Musiqi-ifaçılıq tərəfini etnoqraflar və musiqiçilərin öhdəsinə buraxırdılar. Əslində, bununla vahid folklor mətni müxtəlif sahə tədqiqatçıları tərəfindən struktur səviyyələrinə bölünür, hərə mətnin bir hissəsinə "sahiblik edir" və bununla da vahid mətn parçalanaraq, heç bir tədqiqatçının, o cümlədən folklorşünasın təqdimatında bütövləşə bilmirdi. Praktikası bir çox hallarda indi də davam edən bu ənənə nə hazırda, nə də elə XX əsrdə özünü doğrultmurdu. Belə ki, XX əsr dünya humanitar tədqiqatlar təcrübəsində yanaşmalar sovet yanaşmasından tamamilə fərqli idi.

Belə ki, Bencamin A. Botkin hələ 1938-ci ildə yazırdı: "Folklor ticarət və təhsil vasitəsindən kənarda əsasən şifahi tərzdə vüsət alan ənənəvi inanc, adət və ifadədir. Hər bir qrup təhsilli və ya təhsilsiz, şəhərli və ya kəndli olmasından asılı olmayaraq, ümumi maraq və məqsədlərlə bir-birinə bağlanır ki, bu da folklor adlanır. Bu adət və ənənələrə bir çox şeylər daxildir: fərdi, məşhur, hətta ədəbi. Amma bunların hər biri təkrarlar və dəyişikliklər vasitəsi ilə model halına salınmış və uyğunlaşdırılmışdır ki, bunun da qrup üçün xüsusi dəyəri var" (3, 17).

Jan Brunvand isə 1978-ci ildə çap olunmuş «Amerikan folklorunun tədqiqatı» əsərində göstərir: «Folklor insanların yazılmamış adət-ənənələridir; ...bu ənənələrin forma və məzmunu, onların tərzi və insandan insana keçməsinin əlaqə texnikasıdır... Folklor mədəniyyətin ənənəvi və qeyri-rəsmi hissəsidir. O, ənənəvi örnəklər və şifahi sözlər vasitəsi ilə, bütün bilikləri, anlaşma dəyərlərini, münasibətləri, hissləri, insanları özündə birləşdirir» (3, 18).

Bu yanaşmaların ümumiləşdirildiyi AmerikaFolklorCəmiyyətinin («AmericanFolkloreSociety») «AFSNet» vebsaytında «What is folklore?» («Folklornədir?») başlığıaltındakı «giriş» məlumatındadeyilir: «Folklorşifahimünasibətlərvədavranışnümunələrivasitəsiləgenişyayılanənənəviincəsənət,ədəbiyyat,bilikvətəcrübədir.Hərbirqrupözbənzərlikmübadiləsi,həminbənzərliyinəsashissəsikimi,xalqənənələri insanlarınənənəvişəkildəinandıqları (əkinçiliktəcrübəsi, ailəadətləri, dünyagörüşünündigərelementləri), etdikləri (rəqs, musiqibəstələmək, paltartikmək), yaratdıqları (memarlıq, incəsənət), söylədikləri (şəxsihekayələr, tapmacalar, lirikmahnılar) bukateqoriyalararasındanəgündəlikhəyatda, nədəfolklorşünaslarıntəqdimatındaqətivəkəskinbölgüyoxdur»(3, 13).

Bu deyilənləri ümumiləşdirdikdə belə bir qənaətə gəlmək olur ki, qərb humanitar düşüncəsindəki folklor anlayışı folkloru yalnız şifahi ədəbiyyat sayan sovet ideologiyasından çox fərqlidir. Qərb elminə görə "folklor": "ənənəvi inanc, adət və ifadə", "mədəniyyətin ənənəvi və qeyri-rəsmi hissəsi", "insanların ənənəvi şəkildəbütün inandıqları, etdikləri, yaratdıqları, söylədiklərdir".

Bütün bu deyilənlər fonunda M.İbrahimovun folklorşünaslıq yaradıcılığına nəzər saldıqda onun da folklor dedikdə şifahi xalq ədəbiyyatını nəzərdə tutduğunu görürük. Belə hesab edirik ki, bu, başqa cür ola da bilməzdi. Dövrün özünün elmşünaslıq norma və prinsipləri var idi. Bu prinsiplərə görə folklor – şifahi xalq ədəbiyyatı idi və hər kəs kimi M.İbrahimov da folklora xalqın şifahi yaradıcılığı kimi yanaşırdı. Ancaq burada bir məqamı da qeyd etmək lazımdır.

Ədibin folklorşünaslıq tədqiqatlarının öyrənilməsi göstərir ki, M.İbrahimov folklor dedikdə şifahi söz yaradıcılığını nəzərdə tutsa da, folklor onun üçün yalnız ədəbiyyat olmaqdan fərqli hadisə idi. O, folklora təkcə ilkin ədəbiyyat kimi deyil, xalqın düşüncəsi, milli yaddaş, milli varlığımızın, milli kimliyimizin qorunub qaldığı mənəvi dəyərlər xəzinəsi kimi yanaşırdı. S.Rzasoyun yazdığı kimi, folklor – xalqın yaddaşıdır: fərd yaddaşı, etnos yaddaşı, millət

yaddaşı və xalq yaddaşı. Xalqın varlığı söz və sənət kodları ilə onun yaddaşında inikas olunur.Yaddaş «qalar-qopar» dünyada «gəlimli-gedimli» ritmlə öz yaşamını gerçəkləşdirən xalqın fiziki-mənəvi mövcudluğunun fövqünə qalxır: yaddaşı yaradan xalqın mövcudluğu yenə də birbaşa onun yaddaşına müncər olunur.Milli yaddaşda millətin tarixi bütöv xalqın taleyindən keçdiyi kimi, hər bir fərdin taleyindən də keçib gələcəyə gedir. Folklor xalqın taleyidir: hər bir etnosun taleyi onun milli yaddaşa nə dərəcədə bağlılığından asılıdır. Yaddaşına qayıda bilən xalq onu millətlər içində millət edən zirvəyə qalxa bilir. Hər bir xalqın bir millət kimi bütövlüyü, ölkə kimi tamlığı və təhlükəsizliyi etnokosmik yaddaşın onu hansı şəkildə ayaqda saxlamasından birbaşa asılıdır (3, 3).

S.Rzasoyun folklora bu yanaşması müasir dövrün – XXI əsrin baxışlarını əks etdirir. Ancaq M.İbrahimovun folklorşünaslıq tədqiqatlarına əsaslanaraq qeyd etməyi mühüm hesab edirik ki, elə onun üçün də folklor ilk növbədə xalqın yaddaşı, xalqın varlığının, milli dəyərlərinin, etnik kimliyinin inikas olunduğu söz xəzinəsi idi. Ədib də belə hesab edirdi ki, xalqın taleyi onun öz folklor yaddaşına bağlılığından birbaşa asılıdır. Sadəcə, bütün həyatı keşməkeşlər içərisində keçmiş, sovet epoxasının mənəvi repressiyalarını öz həyatında yaşamış, bununla bərabər vətən-millət-dil sevgisi və əqidəsindən heç vaxt dönməmiş M.İbrahimov bütün digərləri kimi bu məsələlərdən açıq şəkildə bəhs edə bilməmiş, öz milli duyğu və kimliyini metaforik şəkildə ifadə etməyə çalışmışdır. Bu da öz növbəsində göstərir ki, sovet dönəmi ədiblərinin yaradıcılığını araşdırarkən dövrün amansız ideoloji buxovlarını və kristal sərtliyinə malik ideoloji düşüncə qəliblərinihəmişə nəzərə almaq lazımdır. Bu halda tədqiqatçıdan diqqətlilik, həssaslıq və mətnlərin sətiraltı mənalarına enmək qabiliyyəti tələb olunur. Bu kriteriyalardan yanaşdıqda M.İbrahimovun folklorşünaslıq yazıları onu əsl vətəndaş, milli insan və özünəməxsus düşüncə sistemi olan ədəbiyyatşünas-folklorşünas kimi təqdim edir.

Deyildiyi kimi, M.İbrahimovun folklorşünaslıq yaradıcılığı müstəqil monoqrafik tədqiqatın predmeti olacaq dərəcədə zəngindir. Ədibin toxunduğu məsələləri ümumiləşdirdikdə onları, əsasən, üç istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür:

Birincisi, ədibin qəhrəmanlıq dastanları ilə bağlı görüşləri;

İkincisi, ədibin aşıq yaradıcılığına baxışları;

Üçüncüsü, müəllifin milli dil, o cümlədən folklor dili ilə bağlı görüşləri.

Təbii ki, bu təsnifatı genişləndirmək də mümkündür. Çünki M.İbrahimov folklorun bir çox məsələlərindən bəhs etmişdir. Lakin biz belə hesab edirik ki, indiki halda bu üç istiqamət M.İbrahimovun folklorşünaslıq görüşlərini səciyyələndirmək üçün bizə optimal yanaşma imkanı təqdim edə bilir.

Bəşər sivilizasiyasının inkişafında, dünya mədəni, ictimai-siyasi modelinin, o cümlədən özünəməxsus milli düşüncə və milli yanaşma tərzinin formalaşmasında türkün böyük rolu olmuşdur. Türk mədəniyyətinin tərkibi olan dastanlar həm tarixi əks etdirmək, həm də bu millətin tarixi kökü, adət-ənənəsi, psixologiyası, düşüncə tərzi və s. barədə fikir söyləmək baxımından əhəmiyyətli yer tutur. Azərbaycanın xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq dastanlarından danışarkən bilavasitə tarixi proseslər daxilindən türkün keçdiyi zəfər tarixini önə çəkir, təhlil prosesində bu xalqın qəhrəmanları timsalında milli-tarixi şəxsiyyət amilinə önəm verir. Akademik Mirzə İbrahimov “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” və s. dastan nümunələrini təhlil edərkən bu dastanlardakı xalq və qəhrəman kontekstini daha çox qabardır. Məsələn, estetik mükəmməlliyi, yüksək fəlsəfi idrak tərzi, forma əlvanlığı və xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edən “Kitabi Dədə Qorqud” dastanlarına o, bir neçə baxımdan münasibət bildirir: vətən sevgisi, xalq səadəti, düşmənə nifrət, vətənə sədaqət, mərdlik, cəsarət və s. M.İbrahimov dastanda Qaraca çobanın simasında oğuz

qəhrəmanlarının nəhəng, qüvvətli, dönməz iradəli, cəsarətli obrazını təhlilə cəlb edir. Təhlil zamanı ümumi olaraq biz dastanda etnik-milli ideya daxilində hər cür pisliklərə, şərə yer verilmədiyini, milli qəhrəmanların müqaviməti sayəsində şər qüvvələrinin məğlubiyyətinin şahidi oluruq. Bu cəhətin təhlil mərkəzində saxlanılması M.İbrahimovun məhz "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanına milli-etnik düşüncənin genetik-funksional tipi kimi baxmasından irəli gəlir. Bu cəhətdən onun 1941-ci ildə yazılmış "Azərbaycan qəhrəmanlıq dastanları" adlı məqaləsi diqqəti cəlb edir (1, 206-213). Burada məqalənin çap olunduğu ili xatırlatmağımız təsadüfi deyil. Həmin dövrdə artıq II Dünya müharibəsi başlanmışdı. 1941-ci ilin iyununda faşist Almaniyası SSRİ üzərinə hücuma keçdi. Demək, bu məqalə müharibənin ilk aylarında (oktyabrda) yazılmışdır. Bu dövrdə M.İbrahimovun qəhrəmanlıq dastanlarına müraciət etməsi, bu mövzuda məqalə yazması, heç şübhəsiz ki, insanları, ilk növbədə Azərbaycandilli oxucuları müharibə ab-havasına səfərbər etmək, bunun üçün öz babalarının qəhrəmanlıq tarixindən güc almağa çağırmaq məqsədini güdürdü.

Ədib elə ilk abzasdan tarixə müraciət edir: "Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlar, qanlı faciələr, əzablı döyüşlər, ehtiraslı mübarizələrlə dolu tarixi vardır. Bu tarix xalqın azadlıq və səadət, istiqlaliyyət və sərbəst dövlət yaratmaq uğrundakı mübarizəsindən doğmuşdur. Bu tarixin bir səhifəsi zülm və zorakılığın doğurduğu qanlı göz yaşları, yadelli fatehlərin axıtdığı günahsız qanlarla yazılmışsa, bir səhifəsi azadlıq və səadətin müjdəsini verən xalq qəhrəmanlığının sönməz günəşilə işıqlanmışdır" (1, 216).

Göründüyü kimi, M.İbrahimov Azərbaycan xalqının tarixini azadlıq, səadət, müstəqillik və dövlətçilik uğrunda əsrlər boyu dönmədən, usanmadan, əyilmədən və əzmkarlıqla aparılmış mübarizətarixi kimi təqdim edir. Müəllifə görə, Azərbaycan folkloru təkcə qəhrəmanlıq dastanlarının nümunəsində deyil, ümumiyyətlə, bütövlükdə mərdlik, qəhrəmanlıq, dözümlülük kimi keyfiyyətlərlə zəngindir: "Özündən qat-qat güclü olan amansız fatehlərin zülmü altına düşmüş xalq heç bir zaman gələcək ümidini, mübarizə və qələbəyə olan ümidini itirməmiş, özünü toplayaraq yenidən qanlı döyüşlərə başlamışdır. Pis gündə, ağır və fəlakətli dəqiqələrdə o, inilti və məyusluq və ümidsizliyə düşmən olmuşdur. Belə dəqiqələrində o, bütün qəlbinin ehtirasilə oğullarını mübarizəyə, döyüşə dözümlü olmağa çağırmış və demişdir:

Əziziyəm qəmdə gül,

Qəmdə danış, qəmdə gül,

Şadlıqda gülən könlüm,

Mərd igidsən qəmdə gül." (1, 206)

Burada diqqəti xüsusi cəlb edən məqam ondan ibarətdir ki, M.İbrahimovun öz fikrini təsdiqləyən nümunə kimi verdiyi bu bayatıda, doğrudan da, Azərbaycan xalqı üçün səciyyəvi olan milli-mental keyfiyyətlər öz əksini tapmışdır. "İgid ağlamaz" əxlaq kodeksini Azərbaycan kişisinin milli xarakterinin ən ümdə və əlamətdar keyfiyyəti kimi tərənnüm edən xalqımız, həqiqətən də, ümidsiz məqamlarda özünü itirməyib, ayaq üstə dayanmağı milli insanımızın ali keyfiyyəti kimi folklorumuz vasitəsilə təbliğ və tərənnümetmişdir.

M.İbrahimovun sözü gedən məqaləsi başdan-başa milli ruhdadır. Əslində, mövzusu Azərbaycan qəhrəmanlıq dastanları olan bir məqalənin milli ruhda olması, milli dəyərlərdən bəhs etməsi normal haldır. Lakin biz məqalənin milli ruhu dedikdə təkcə bunu nəzərdə tutmuruq. Bu yazıda onun müəllifin milli əqidəsindən doğan özəl bir ruh vardır. Bu ruh M.İbrahimovun milli dəyərlər dünyası ilə bağlıdır və özünə münasibətdə müəyyən diqqət tələb edir.

Onun həyatı erkən gəncliyindən milli mücadilələrin içində keçmişdir. M.İbrahimov bütün varlığı ilə Azərbaycan xalqının milli azadlıq tarixinə bağlı şəxsdir. Bu cəhətdən qəhrəmanlıqlarla dolu Azərbaycan tarixi, bu tarixi özündə əks etdirən qəhrəmanlıq dastanları sanki onun ruhunun aynası idi.Müəllif Azərbaycanın qəhrəmanlıq tarixinə və bu tarixi bədii cəhətdən simvollaşdıran Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Səttarxan və s. kimi obrazlara yalnız bədii obraz kimi deyil, milli düşüncənin, milli varlığın ayrılmaz, üzvi tərkib hissəsi kimi yanaşırdı. O yazır: "Torpaq və vətənini belə dərin məhəbbətlə sevən xalq Babək, Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Səttarxan, Qatır Məmməd, Əzizbəyov kimi dastanlara düşən əfsanəvi qəhrəmanlar tərbiyə etmişdir. Azərbaycan xalqının zəngin və misilsiz dastanları da bu qəhrəmanlıq və vətənpərvərliyin tərənnümüdür" (1, 207).

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
2. Həbibova Z. Hümmət Əlizadənin folklorşünaslıq irs. Bakı: Təhsil NPM, 2008, 168 s.
3. Rzasoy S. Mifologiya və folklor: nəzəri-metodoloji kontekst. Bakı: Nurlan, 2008, 168 s.
4. Talıbzadə K. Ədəbi irs və varislər. Bakı: Azərnəşr, 1974, 316 s.
5. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı: Elm, 1972, 399 s.

SCIENTIFIC RESEARCH OF MIRZA IBRAHIMOV
MİRZƏ İBRAHİMOVUN ELMİ ARAŞDIRMALARI

Dr. Ülker BAHSIYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ÖZET

M.İbrahimovun bir ədəbiyyatşünas alim olaraq elmi fəaliyyətinin mərkəzində folklor, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, nəzəri-estetik problemlər və ədəbi tənqidlə bağlı fikirləri dayanır. M.İbrahimovun Azərbaycan folkloru ilə bağlı görüşlərində əsas yeri Azərbaycan-türk qəhrəmanlıq dastanlarının, aşıq sənəti və aşıq poeziyasında realizm məsələlərinin tədqiqi tutur.Onun klassik ədəbiyyatla bağlı tədqiqləri iki əsas istiqamətdə diqqəti cəlb edir. M.İbrahimov birinci istiqamətdə klassik ədəbiyyatı ədəbiyyat tarixiliyi, ikinci istiqamətdə isə sırf nəzəri-estetik metod və üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Anahtar kelimeler: M.İbrahimov, folklor, klassik ədəbiyyat, yeni dövr, müasir dövr ədəbiyyat

ABSTRACT

M.Ibrahimov's scientific activity as a scholar of literature is centered on folklore, the history of Azerbaijani literature, theoretical-aesthetic problems and literary criticism. In M.Ibrahimov's discussions about Azerbaijani folklore, the main place is the study of Azerbaijani-Turkish heroic epics, the art of love and realism in love poetry. His research on classical literature attracts attention in two main directions. M.Ibrahimov analyzes classical literature in the first direction according to literary history, and in the second direction purely according to theoretical-aesthetic methods and stylistic features.

Key words: M.Ibrahimov, folklore, classical literature, new period, modern period literature

GİRİŞ

Mirzə İbrahimovun bir ədəbiyyatşünas alim olaraq elmi fəaliyyətinin mərkəzində folklor, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, nəzəri-estetik problemlər və ədəbi tənqidə bağlı fikirləri dayanır. M.İbrahimovun ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyəti görkəmli ədəbiyyatşünas alimlər B.Nəbiyev, Y.Qarayev, Ə.Mirəhmədov, M.Rəfili, M.Cəlal, M.Hüseyn, E.Əfəndiyev, İ.Həbibbəyli və başqalarının elmimizə verdiyi töhfələr sırasında az əhəmiyyət daşımır.

M.İbrahimovun Azərbaycan folkloru ilə bağlı görüşlərində əsas yeri Azərbaycan-türk qəhrəmanlıq dastanlarının, aşıq sənəti və aşıq poeziyasında realizm məsələlərinin tədqiqi tutur. M.İbrahimovun elmi-nəzəri görüşlərinin bu hissəsində başlıca olaraq qəhrəmanlıq dastanlarımızı milli özünəməxsusluq, aşıq sənəti milli düşüncə, milli varlıq və milli-tarixi kökə bağlılıq, aşıq poeziyasında realizm isə bədii yollarla təkmilləşmə xüsusiyyətləri daxilində öyrənilmişdir.

Onun klassik ədəbiyyatla bağlı tədqiqləri iki əsas istiqamətdə diqqəti cəlb edir. M.İbrahimov birinci istiqamətdə klassik ədəbiyyatı ədəbiyyat tarixiliyi, ikinci istiqamətdə isə sırf nəzəri-estetik metod və üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir. Xaqani, Nizami, Nəsimi, Əvhədi, Füzuli, Vaqif yaradıcılıqlarını mövzu, ideya, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə təhlil edən M.İbrahimov klassik ədəbiyyat istiqamətində özünə qədərki tədqiqatları dərinləşdirmiş, sonrakı araşdırmalar üçün müəyyən yeni elmi ideyaların ortaya çıxmasına şərait yaratmışdır. Akademik M.İbrahimov realizmin orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq metodu olduğunu ilk dəfə ortaya atmışdır. Lakin bu fikir realizmin bir metod olaraq Azərbaycan ədəbiyyatında XIX əsrdən başladığını iddia edənlərin (Y.Qarayev, A.Rüstəmova, A.Hacıyev və s.) fikirləri ilə üst-üstə düşmür. Ancaq irəli sürülən iddia realizmin orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında konkret yaradıcılıq metodu tələblərini ödəməkdən çox, realist element, realist ünsür və realist təsvir üsulu ilə müşahidə olunan özünəməxsus ifadə tərzinə uyğun gəlir. Bu mənada mübahisə predmeti tam şəkildə həllini tapmır.

Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı problemlərinin öyrənilməsi M.İbrahimovun ədəbiyyatşünaslıq görüşlərində əhəmiyyətli yer tutur. XIX-XX əsrlər, o cümlədən müasir və ən yeni dövr ədəbiyyatlarının əhatə olunduğu bu mərhələdə M.İbrahimov bir çox məsələyə tam yeni aspektdə yanaşmış, həmin məsələlərin ədəbiyyatşünaslığımızdakı aktuallıq səviyyəsini müəyyənləşdirmişdir. 1939-cu ildə "Böyük demokrat" adı ilə çap olunan Cəlil Məmmədquluzadənin həyat və yaradıcılığına həsr olunan fundamental tədqiqat əsəri ilə M.İbrahimov ilk dəfə olaraq C.Məmmədquluzadənin ədəbi-ictimai fikir tariximizdəki mövqeyini müəyyənləşdirə bildi. Azərbaycan mətbuat tarixi, "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbi, "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnallarının qarşılıqlı müqayisəsi, C.Məmmədquluzadənin bədii nəsri, dramaturgiyası, jurnalistik fəaliyyəti və s. problemlərin tədqiqi fonunda M.İbrahimov C.Məmmədquluzadə dühasının ədəbi-estetik mahiyyətini aça bildi. M.İbrahimov M.F.Axundovla başlanan maarifçi-realist ədəbiyyatın məfkurəvi əsasında dayanan maarifçiliyin ictimai fikir cərəyanına çevrilməsini qanunauyğun hal hesab edir. Maarifçiliyi cəmiyyətdəki sosial yeniləşmə proseslərinin əsas əlaməti və tənzimləyici rolunda görən M.İbrahimov C.Məmmədquluzadə sayəsində Azərbaycan ədəbiyyatının qazandığı milli-mənəvi özünüdərk düşüncəsinin və milli ictimai şüurun milli intibahın inkişafındakı rolunu müəyyənləşdirdi.

M.İbrahimov M.F.Axundov, A.Bakıxanov, Q.Zakir, N.Vəzirov və digər sənətkarların ədəbi fəaliyyətləri ilə XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yaranan yeni istiqamətlərin və ədəbiyyatımızın yeni məzmun keyfiyyətlərinin kökünü cəmiyyətdəki sosial yeniləşmə prosesləri ilə bağlayır və təhlilləri bu aspektdə aparır.

M.İbrahimov Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı materiallarının toplanması və nəşrinin ilk böyük təşəbbüskarı, eyni zamanda icraçısı olmuşdur. O, iki əsrlik Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı problemlərinin öyrənilməsi sahəsində əhəmiyyətli işlər görmüşdür. M.İbrahimov Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı materiallarını araşdırarkən onu bütöv Azərbaycan ədəbiyyatı, Azərbaycançılıq ədəbi-bədii estetikası kontekstində təhlil etmişdir.

O, milli intibahın yeni inkişaf dövrü hesab etdiyi XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatını yeni xarakterik keyfiyyətlər daxilində təhlilə cəlb edir. M.İbrahimov bu cür yanaşmada C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, M.Ə.Sabir, H.Cavid, A.Şaiq, C.Cabbarlı və başqalarının milli məfkurə amallarını üzə çıxarırdı. O, S.Vurğun, M.Hüseyn, R.Rza, M.Cəlal, S.Rəhman, S.Rüstəm, S.Rəhimov və digər sənətkarların yaradıcılıqlarını zamanın tələblərindən doğan, zahiri təntənə, tərənnüm, ideoloji xəttə meyl ilə yanaşı, dövrün sərt tələblərinə baxmayaraq, milli-mənəvi dəyərlərin təbliği, obrazları sosialist ümumiliklərindən kənara çıxararaq milli mənəviyyatın kəşfinə keçid şəraitində təhlil edirdi.

M.İbrahimov çağdaş ədəbi prosesin Y.Səmədoğlu, Anar, S.Rüstəmxanlı, X.Hasilova, V.Səmədoğlu, İ.Hüseynov və s. nümayəndələrinin yaradıcılıqlarını müəllif mövqeyi, ideya, xarakter, kompozisiya, konflikt, bədii dil və s. baxımından təhlil edir və Azərbaycan ədəbiyyatında gedən ümumi proseslər daxilində onların yaradıcılıqlarını dəyərləndirməyə çalışır. Daha doğrusu, bu tip məqalələrdə ümumiləşdirmələr həm ümumi ədəbi proses, həm də fərdi yaradıcılıq səviyyəsinə uyğun aparılır.

M.İbrahimov sərt sovet qadağaları zamanında ana dili, xalq dili, Vətən dili hesab etdiyi Azərbaycan dilinin müdafiəçisi və təəssübkeşi olmuşdur. “Dilimizin inkişaf yolları haqqında” (fevral, 1944), “Azərbaycan dili” (noyabr, 1945), “Azərbaycan dili dövlət idarələrində” (sentyabr, 1956), “Dilin müqavimət qüvvəsi və gözəlliyi” (dekabr, 1987) adlı məqalələrində M.İbrahimov Azərbaycan xalqının “mənəvi dövləti və milli iftixarı” hesab etdiyi Azərbaycan dilinin keçdiyi tarixi yola nəzər salır, bu dilin ədəbi-bədii, ictimai-siyasi əhəmiyyətindən danışır. M.İbrahimov Azərbaycanda ilk dəfə Azərbaycan dilinin dövlət dili elan olunması təşəbbüsündə çıxış etmiş, yazıçı və dil problemlərinə milli mədəniyyət və milli dil kontekstində yanaşmışdır.

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
6. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
11. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.

KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANININ TƏDRİSİNİ ZƏRURİ EDƏN SƏBƏBLƏR

HƏSƏNOVA Leyla Ziyafət qızı.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti.

Filologiya fakultəsi, müəllim., Orcid id: 0009-0006-9057-9205

Xülasə: Şifahi xalq yaradıcılığı əsərləri qiymətli tarixi material, xalq həyatının canlı təsvirləri, xalq fantaziyasının oyunu və həyati dəyərlər sistemi sayıla bilər ki, onların arasında həmişə doğma torpağa məhəbbət, rəmzi mənada ən mühüm yer tutur. Xalq ədəbiyyatı şagirdlərə cəsarət, qorxmazlıq, dürüstlük, vətən sevgisi, xalqın mənəvi dəyərlərinə hörmət, təbiəti sevmək və qorumaq kimi nəcib hissləri aşılamaq baxımından müstəsna imkanlara malikdir.

Açar sözlər: Dədə Qorqud dastanı, ədəbiyyat, tədris, təlim-tərbiyə

Summary: folk works can be considered valuable historical material, vivid descriptions of folk life, a play of folk fantasy and a system of vital values, among which love for the native land always occupies the most important place in a symbolic sense. Folk literature has exceptional opportunities in terms of instilling in students such noble feelings as courage, fearlessness, honesty, love for the homeland, respect for the spiritual values of the people, and love and protection of nature.

Key words: Dede Gorgud epic, literature, teaching, training-education

Azərbaycanda qəhrəmanlıq dastanlarının tədqiqi və şagirdlərin tərbiyəsində ədəbiyyat nümunələrindən istifadə tarixi qədimdir. Hələ qədim zamanlardan xalq müdrikliyinin, çoxəsrlik həyat təcrübəsinin bədii ifadəsi olan folklor yeni nəsillər üçün həyat dərsliyinə çevrilmiş, maarifləndirmə işində mühüm rol oynamışdır. Dastanlar yetişməkdə olan nəslin dünyagörüşünə və mənəvi dünyasına ciddi təsir göstərmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim və gözəl incilərindən biri olan Kitabi-Dədə-Qorqud" (bütöv adı "Kitabi-Dədəm-Qorqud əla lisani taifeyi- Oğuzhan) dastanının tədrisi hər bir dövr üçün gənclərə vətənpərvərlik duyğularının aşılanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Soykökümüzə qayıdışda, milli-mənəvi şüurun yüksəlişində "Kitabi-Dədə-Qorqud" dastanının oyada biləcəyi təsiri başqa şifahi və yazılı abidələrdə görmək demək olar ki, mümkün deyil. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Azərbaycan türklərinə öz milli mənşəyi, mənəvi dəyərləri ədəbiyyatı, folkloru, həyat tərzi və dünyagörüşü baxımından məxsusluğunu hər cəhətdən sübut edir. Eposun milli tutumu onun özündən sonrakı dövrlərdə də, Azərbaycan xalqının düşüncə gücünün inkişafına, şifahi xalq ədəbiyyatının genişlənməsinə qüvvətli təsir göstərə bilib. Dastanda bir şəxsiyyətin fiziki, əqli, mənəvi və estetik cəhətdən formalaşmasına kömək edən bir çox dəyərli öyüd və nəsihətlər, aforizmlər vardır. "Kitabi-Dədə-

Qorqud" dastanı epos olmaq baxımından bu gün cəmiyyətimizdə güclü aktual mövqeyə malikdir. Abidə ümumi epos təfəkküründə yeni mərhələyə bir növ keçid sayılır. Belə demək olar ki, tarixi abidə ümumi türk xalqlarının əsas və ana kitabıdır. Dastanda zamanla real olmayan, xəyal gücünə uyğun yaradılmış nümunələri real həyat hadisələri və qəhrəmanları əvəz etmişdir. Hazırda qəhrəmanlıq dastanının Drezden kitabxanasındakı nüsxəsi bir müqəddimə və on iki boy, Vatikan nüsxəsi isə bir müqəddimə altı boydan ibarətdir. "Kitabi-Dədə-Qorqud" dastanı müəyyən tarixi dövrdə etnoslararası müharibələrin və münaqişələrin nəticəsi olaraq meydana gəldiyindən onun ən əsas məzmununu qoçaqlıq, qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik kimi dəyərli mövzular təşkil edir. Dastanın tədrisinin ən əsas məqsədlərindən biri də gənclərin mənəvi cəhətdən güclənməsinə, onun daxili dünyasının zənginləşməsinə kömək etməkdir. Müstəqilliyimizin, mili yaddaşımızın güclənməsində, böyüməkdə olan yeni nəslin milli və mənəvi dəyərlər əsasında yetişdirilməsində, tarixən formalaşmış bu dəyər və ənənələrin gələcək nəsillərə ötürülməsində "Kitabi-Dədə-Qorqud" dastanının zəngin imkanları vardır. Dastandakı igidlərin vərənpərvərlik tərbiyəsi, Vətən, el-obanın müdafiəsi yolunda əzabları müasir dövrümüz üçün əsl tərbiyə və nümunə məktəbidir. Hal-hazırda bu dastan haqqında məlumatı olmayan hər hansı bir alim türk xalqlarının tarixi, mədəniyyəti psixologiyası, etnoqrafiyası, folkloru, mənəvi dünyası və ən əsasıda qəhrəmanlığı, vətənpərvərliyi haqqında hər hansı bir tədqiqat işini, araşdırmanı apara bilməsi mümkün deyil.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı böyük ədəbi-bədii dəyərə, dərin ideya məzmuna malik çox qiymətli bir əsərdir . Bədii sözün ecazkar gözəlliyi və qüdrətli təsirini yaşadan bu dastan gənc nəslə vətənpərvərlik, mərdlik, doğruluq, beynəlmiləlçilik, təbiət gözəlliklərinə məhəbbət kimi keyfiyyətlərin aşılanmasında qiymətli mənbə və təsirli vasitədir.

Kitabi-Dədə Qorqud" eposunu estetik dəyərlər məcmuəsi şəklində xarakterizə edən B. Nəbiyev qeyd edir ki, "dünyada ən mükəmməl oğuznamə kimi etiraf və təqdir edilən "Dədə Qorqud kitabı" tarixçi üçün xalqımızın tarixi, ədəbiyyatçı üçün onun epopeyası, etnoqraf üçün milli əlamətlər toplusu, psixoloqlar üçün xarakterlər xəzinəsi, estetiklər üçün gözəlliklər qalereyasıdır"

Dastan xalqımızın tarixini, onların şanlı zəfərlərini özündə əks etdirməklə yanaşı, tərbiyəvi mahiyyəti ilə də günümüzdə özünü doğruldur. Bu gün istər orta məktəblərdə, istərsə də ali təhsil müəssələrində"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının tədrisi proqramlara uyğun olaraq aparılır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I cild. Bakı: Elm, 2004. 353 s.

2. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 477 s.

3. Hacıyev T. "Dədə Qorqud kitabı: tariximizin ilk yazılı dərsliyi. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 344 s.

4. İsmayılova M. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Şamaxıda təhsil və pedaqoji fikrin inkişafı. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 184 s.

5. Ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün ədəbiyyat proqramı. 2012. 205 s.

"ZƏNCİNİN ARZULARI" POEMASININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Günel HÜMMƏTOVA (PƏNİYEVA) Saleh

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi, fil.ü.f.dok.

Orcid ID:0000-0002-8916-3484

Özet

Açar sözlər: poema, peysaj, təzad, təsvir etmək

Səməd Vurğunun lirik əsərlərindən olan "Zəncinin arzuları" poeması şairin əvvəllər yazdığı poemaları ilə eyniyyət təşkil etmir. Beləki əgər "Komsomol poeması" epic xarakter daşıyırdısa, "Muğam" poeması epic-lirik xarakterli idisə, "Zəncinin arzuları" poeması isə nə fəsillərə böülnmüş, nə də nəğmələrdən ibarət idi.. Poemanın sujeti son dərəcə yığcam, məzmunu yalnız qısa bir nitqdən, surətləri əsasən iki sənətkardan ibarət olduğu üçün S.Vurğun nitqin alovlu, hərarətli çıxmasına daha çox fikir verir. Zəncinin çıxışında məhrumiyyətlərdən doğan bir iztirab, təhqirlərə qarşı bir qəzəb, öz nəslinin bəlalı həyatından bir nisgil, müstəmləkəçilik rejiminə qarşı vulkana dönmüş bir üsyankarlıq vardır. Səməd Vurğun öz qəhrəmanları ilə belə mənəvi yaxınlığı "Bəsti", "Muğan" poemasında da diqqəti cəlb edir. Lakin qəhrəmanla şairin əvvəldən axıra qədər həmrəy olduğu əsər "Zəncinin arzuları" poemasıdır. İki surət arasındakı bu mənəvi yaxınlıq zənci rəssamın nitqində canlanan peysajla S.Vurğun poeziyasında gördüyümüz şairanə peyzaj arasındakı yaxınlıqda da özünü göstərir.

Bütün bu xüsusiyyətlər poemada üç keyfiyyətin meydana çıxmasına imkan yaratmışdır. Şair çoşğun lirizm, hikmətli mühakimə, əqidələr, içtimai münasibətlər təzadından doğan dramatizm.

Nyu-York alışır, işıqlar yanır,
Salonlar al-əlvan rəngə boyanır.
İpək döşəməli xanimanlardan
Rəqqasə qızların səsi yüksəlir
Mənimsə üstümə asimanlardan
Yağışlı, yağmurlu buludlar gəlir.

Dramatizm güclü olan belə təzadlar poemada çoxdur. Poemanın dramatizmini gücləndirən vasitələrdən biri də təzadlı aforistik misralardır.

- Dolan bulud boşalacaq! Bu hökümdür təbiətin !
- O gəmirir zəncirini qəfəsdən pələng kimi
  Ayaqdadır qara zənci açılacaq tüfəng kimi!
- Köksüz bir ağacın meyvəsi varmı?
  İnsan da əslini heç unudarmı?

- Yığılsın “ağalar”, “qullar” dünyası
  Dəyişsin insanın, ömrün mənası
- Amerika, hər qərarı, hökmü verən zaman olur,
  Bil ki, qullar qünyasının intiqamı yaman olur!

Burdan da göründüyü kimi, yazıçı hər bir bənd və sətrində əsas məna və ideyanı işlətdiyi təzadlarla oxucusuna çatdırmağa çalışmış və bütün insanlası birliyə, bərabərliyə çağırmışdır.

PERFORMANCE TRADITIONS IN NOWRUZ CELEBRATIONS IN AZERBAIJAN
AZERBAYCAN`DA NEVRUZ BAYRAMINDA GÖSTERİ GELENEKLERİ

Dr. Sevinc Aşur kızı KASIMOVA

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü

Özet

Nevruz Bayramı ile ilgili tören geleneklerinin büyük bir kısmını gösteriler ve oyunlar oluşturur. Nevruz gösterileri nicelik ve içerik açısından zengin olaylardır. Bu gösterilerin incelenmesi, Nevruz Bayramı'nın semantik genişliğinin araştırılmasında yeni bir bakış açısı sunar. Gösterilerin analizi, Nevruz gösterilerinin tümünde yeni yıl ile eski yılın, bahar ile kışın mücadelesinin yansıtıldığını göstermektedir. Gösterilerde mevsim değişimi, doğum ya da ölüm ve yeniden diriliş motifleriyle ifade edilir. Bu gösterilerde kahkaha, şaka ve toplu eğlence büyüsel bir nitelik taşır. Kahkaha, yeni yılın ve baharın sembolü olarak açlık, sefalet, kıtlık ve soğukla temsil edilen kışa karşı konur. Kahkahanın büyüsel işlevi, daha çok gülmek ve eğlenmek suretiyle baharın gelişini hızlandırmak ve onun gücünü artırmak şeklinde anlam bulur.

Bu araştırmanın amacı, Nevruz Bayramı sırasında gerçekleştirilen geleneksel gösteri ve oyunların anlam dünyasını ve semantik özelliklerini ortaya koymaktır. Araştırma, bu gösterilerin toplumsal ritüellerdeki işlevlerini inceleyerek kültürel mirasın dinamik yapısını anlamayı hedeflemektedir. İncelemede nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve folklor metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması, saha çalışmaları ve doğrudan gözlem yöntemleriyle elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Özellikle Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nda uygulanan oyun ve tören unsurlarının kökenleri, semboller üzerinden anlamlandırılmış ve kültürel bağlamları çözümlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaijan, Nevruz, gösteri, oyun, tören, folklor.

Abstract

A significant part of the ritual traditions associated with the Nowruz holiday consists of performances and games. Nowruz performances are rich in both scope and content. Analyzing these performances provides a fresh perspective on exploring the semantic breadth of the Nowruz holiday. The analysis reveals that all Nowruz performances symbolically reflect the struggle between the new year and the old year, as well as between spring and winter. Seasonal changes, birth or death, and motifs of rebirth are expressed in these performances. Laughter, jokes, and collective entertainment carry a magical quality. Laughter, as a symbol of the new year and spring, is juxtaposed against winter, which is represented by hunger, poverty, scarcity, and cold. The magical function of laughter finds its meaning in hastening the arrival of spring and enhancing its power through increased mirth and enjoyment.

The purpose of this study is to uncover the semantic world and symbolic features of traditional performances and games conducted during the Nowruz holiday. The research aims to understand the dynamic structure of cultural heritage by examining the role of these performances in social rituals. The study adopts a qualitative research methodology and employs the method of folklore text analysis. Data obtained through literature review, fieldwork, and direct observation methods have been evaluated. Particular attention is given to

identifying the origins and symbolic meanings of games and ritual elements practiced during Nowruz in Azerbaijan, analyzing their cultural contexts.

Keywords: Azerbaijan, Nowruz, performance, game, ritual, folklore.

1.GİRİŞ

Nevruz Bayramı, Azerbaycan başta olmak üzere Orta Asya ve Kafkasya halkları için tarihi ve kültürel açıdan derin bir anlam taşıyan, mevsimsel değişimle bağlantılı kutlamaların merkezinde yer alır. Bu bayram, baharın gelişiyle özdeşleştirilmiş, doğanın yeniden uyanışını simgeleyen bir dönem olarak, toplumsal hayatın her alanında önemli izler bırakmıştır. Azerbaycan'da Nevruz, sadece doğanın yenilenmesini kutlamakla kalmaz, aynı zamanda halkın kültürel kimliğini, tarihsel mirasını ve toplumsal değerlerini yeniden pekiştirdiği bir zaman dilimidir.

Nevruz Bayramı'na dair geleneksel kutlamalar, zengin gösteri ve oyunlar ile süslenmiş ritüellerden oluşur. Bu gösteriler, sadece eğlenceli bir etkinlik olarak görülmemeli; aynı zamanda toplumun kültürel belleğini canlı tutan, toplumsal bağları güçlendiren ve halkın ortak değerlerini yansıtan önemli birer araçtır. Gösterilerde, kışın soğuk ve karanlık yüzüyle baharın ılıman ve aydınlık yüzü arasındaki mücadele, doğum, ölüm ve yeniden diriliş gibi evrensel temalar üzerinden anlatılır. Katılımcıların kahkaha, şaka ve eğlence yoluyla ritüel olarak bir araya gelmesi, hem toplumsal dayanışmayı pekiştirir hem de doğanın yenilenme sürecine katkıda bulunur.

Nevruz Bayramı ile ilgili ritüel geleneklerin büyük bir bölümünü gösteriler ve oyunlar oluşturmaktadır. Nevruz gösterileri, nicelik ve içerik açısından oldukça zengin olaylardır. Bu unsurların incelenmesi, Nevruz Bayramı'nın semantik genişliğinin araştırılması noktasında yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Azerbaycan'da Nevruz Bayramı sırasında gerçekleştirilen geleneksel gösteri ve oyunların anlam dünyasını ve semantik özelliklerini ortaya koymaktır. Araştırma, bu gösterilerin toplumsal ritüellerdeki işlevlerini inceleyerek kültürel mirasın dinamik yapısını anlamayı hedeflemektedir. Nevruz Bayramı'nın gösteri geleneklerinin, yeni yıl ile eski yılın, bahar ile kışın mücadelesini ve mevsim değişimi, doğum, ölüm ve yeniden diriliş gibi evrensel motiflerle olan ilişkisini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, gösterilerin toplumsal, kültürel ve ritüel işlevlerini anlamak için folklorik bir yaklaşım benimsenmiştir.

Bu bağlamda, Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'ndaki gösteri gelenekleri, yalnızca bir kutlama biçimi değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin aktarıldığı, kültürel kimliğin pekiştirildiği ve ritüel pratiklerin sergilendiği önemli bir kültürel miras olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmanın amacı, Nevruz Bayramı'ndaki geleneksel gösteri ve oyunların toplumsal ve kültürel işlevlerini inceleyerek, bu ritüellerin toplum üzerindeki etkilerini anlamaktır. Gösterilerin, sembolizm ve mitolojik unsurlar aracılığıyla nasıl bir anlam taşıdığı ve bu anlamların toplumsal hayatta nasıl şekillendiği, bu araştırmanın temel odak noktalarındandır.

1.1.Kuramsal Çerçeve

Araştırmanın kuramsal çerçevesi, folklor, ritüel ve sembolizm gibi temel kavramlar üzerine odaklanmaktadır. Nevruz Bayramı'ndaki geleneksel gösteri ve oyunların anlamını anlamak için aşağıdaki kuramsal yaklaşımlar kullanılmıştır:

Folklor yaklaşımı: Nevruz Bayramı'ndaki gösteriler, halkın kültürel hafızasının ve toplumsal ritüellerinin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Folklorik gelenekler, halkın kolektif belleği ve toplumsal kimliği üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Nevruz'daki gösteri ve

oyunlar, toplumun kültürel değerlerini, inançlarını ve tarihsel deneyimlerini ifade etme biçimlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Ritüel kuramı: Ritüeller, toplumların tarihsel süreçlerinde önemli bir yer tutar ve insanların toplumsal düzeni, inançları ve değerleri yeniden üretmelerine olanak tanır. Nevruz Bayramı'nda gerçekleştirilen gösteri ve oyunlar, mevsimsel döngüler ve toplumsal yapı ile bağlantılı olarak toplumsal birlikteliği pekiştiren ritüel anlamlar taşır. Bu ritüellerde kıştan bahara, eski yıldan yeni yıla geçişin simgesel bir anlatımı yer almaktadır.

Sembolizm ve mitoloji: Gösteri ve oyunlarda kullanılan semboller, hem doğanın döngüsünü hem de toplumun yeniden doğuş ve diriliş arzusunu temsil eder. Bu semboller aracılığıyla, kışın soğuğuna ve kıtlığına karşı baharın neşesi, canlılığı ve bolluğu temsil edilir. Ayrıca, doğum, ölüm ve diriliş temaları da mitolojik bir çerçeve içinde ele alınır.

Toplumsal anlam teorisi: Nevruz gösterilerinin toplumsal anlamları, bireylerin ve grupların bir arada hareket ederek toplumsal kimliklerini pekiştirmeleri ile ilişkilidir. Gösterilerdeki toplu eğlenceler, toplumsal bağları güçlendiren, toplumsal eşitlik ve dayanışmayı vurgulayan unsurlar olarak işlev görür.

Bu kuramsal çerçeve, Nevruz Bayramı'ndaki gösteri ve oyunların kültürel, toplumsal ve sembolik işlevlerini daha derinlemesine anlamaya yardımcı olmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nevruz Bayramı'na ait geleneksel gösteri ve oyunların anlam dünyasını anlamak için folklor metin analizi yöntemi uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama süreci üç ana aşamadan oluşmuştur:

Literatür tarama: Nevruz Bayramı ve gösteri gelenekleri ile ilgili mevcut akademik literatür ve daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu aşamada, gösteriler ve oyunların sembolik anlamları ve kültürel bağlamları hakkında bilgi edinilmiştir.

Saha çalışmaları: Azerbaycan'da Nevruz Bayramı sırasında yapılan geleneksel gösteri ve oyunlar, çeşitli köyler ve şehirlerde yerinde gözlemlerle incelenmiştir. Saha çalışmaları, bu törenlerin uygulanışı, katılımcı sayısı ve toplumsal etkileşimler açısından veri sağlamıştır.

Doğrudan gözlem: Nevruz Bayramı etkinliklerine katılım ve gözlem yoluyla, gösteri ve oyunların ritüel yapıları ve anlamları üzerine detaylı gözlemler yapılmıştır.

Bu yöntemlerin birleşimiyle, gösterilerin toplumsal ritüellerdeki işlevleri ve sembolik anlamları üzerinde derinlemesine bir analiz yapılmıştır.

3.BULGULAR

Araştırmanın bulguları, Azerbaycan'da Nevruz Bayramı sırasında gerçekleştirilen geleneksel gösteri ve oyunların toplumsal, kültürel ve sembolik işlevlerine dair önemli veriler sunmaktadır. Elde edilen bulgular şunlardır:

Mevsim değişiminin simgelemesi: Nevruz Bayramı'ndaki gösterilerde, kıştan bahara geçişin sembolik bir anlatımı öne çıkmaktadır. Kışın soğuk ve karanlık yüzü, baharın ılımanlık ve aydınlık sembollerine karşı mücadele eder. Gösterilerde, kışın kötülükleri ve baharın iyilikleri arasında bir çatışma yer alır. Bu, yılın yeni döngüsüne girerken eski yılın olumsuz etkilerinin silinmesi gerektiği mesajını taşır.

Doğum, ölüm ve diriliş motifleri: Gösterilerde doğum, ölüm ve yeniden diriliş temaları sıkça işlenmektedir. Bu temalar, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir yeniden doğuşu da simgeler. Nevruz'da, baharın doğuşu ve doğanın yeniden canlanması, insanları fiziksel ve manevi olarak

yenileyen bir süreç olarak görülür. Bu motifler, toplumsal dayanışmayı, yaşamın sürekliliğini ve evrensel döngüyü yansıtır.

Kahkaha ve eğlencenin büyüsel işlevi: Gösterilerde yer alan kahkaha, şaka ve toplu eğlenceler, büyüsel bir işlev taşır. Bu, kışın soğuk ve kıtlıkla ilişkilendirilen olgulara karşı bir tür zafer olarak kabul edilir. Kahkahanın ve eğlencenin, baharın gelişini hızlandırma ve onun gücünü artırma işlevi olduğu bulunmuştur. Toplum, topluca gülerek ve eğlenerek baharın neşesini kutlar ve karanlık kış mevsimine karşı bir direnç gösterir.

Semboller ve renkler: Gösterilerde kullanılan semboller, çeşitli doğa unsurlarına ve tarihsel anlatılara dayanmaktadır. Yeşil renk, baharın ve bereketin simgesi olarak sıkça kullanılırken, kırmızı renk, neşeyi, gücü ve direncin bir sembolü olarak öne çıkmaktadır. Diğer semboller ise ateş, su ve toprak gibi doğanın unsurları ile ilişkilendirilir, bunlar hayatın sürekli döngüsünü temsil eder.

Toplumsal birlik ve dayanışma: Nevruz gösterileri, toplumsal birliğin ve dayanışmanın pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Gösteriler ve oyunlar, katılımcılar arasında sosyal bağları güçlendirirken, toplumsal eşitlik ve paylaşım fikrini de vurgular. Toplumsal farklılıkları bir kenara bırakıp, ortak bir amacı kutlama ve birbirini tanıma, bu ritüellerin en önemli işlevlerinden biridir.

Bu bulgular, Nevruz Bayramı'nın kültürel bağlamda zengin ve çok katmanlı bir etkinlik olduğunu, toplumsal ritüellerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli işlevlere sahip olduğunu göstermektedir.

Nevruz gösteri ve oyunlarını birbirinden ayırmak, hangisinin bir gösteri, hangisinin ise bir oyun olduğunu belirlemek zaman zaman zorlaşmaktadır. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır:

Birincisi, söz konusu gösteri ve oyunlar, her koşulda Nevruz ritüel kompleksinin bir parçası olup yılın değişimi—kışın uğurlanması ve baharın karşılanması (çağırılması) ile bağlantılıdır. Günümüz perspektifinden bakıldığında bu gösteri ve oyunlar, yetişkinler ve çocuklar için bir eğlence unsuru olarak görülmektedir. Kuşkusuz, gösteri ve oyunların eğlence işlevi bulunmaktadır. Ancak, bu eğlence işlevinin altında yatan temel anlam, taklit hareketlerle kışın uğurlanması (hatta belki kovulması) ve baharın karşılanması (çağırılması, davet edilmesi) ile ilgilidir. Bu bağlamda hem gösteriler hem de oyunlar aynı amaca hizmet ederek birleşmektedir. Aslında, bunlar birbiriyle yakından ilişkili olup, ortak bir ritüel kompleksinin parçası olarak aynı fikri temsil etmektedirler.

İkincisi, hem gösteriler hem de oyunlar kadim dünyanın düşünce yapısını, mekân, zaman ve insan anlayışını yansıtmaktadır. İngiliz etnograf Edward Tylor, çocuk oyunlarının ilkel askerî teknikler hakkındaki hatıraları barındırdığını ve bazen insanlığın çocukluk dönemine (ilkel toplum yapısına – S.K.) ait kültürel tarihinin eski aşamalarını temsil ettiğini belirtmektedir (Tylor, 1989: 68). Nevruz ile bağlantılı gösteri ve oyunlar da, aslında, Türklerin ilkel toplum yapısına ait kültürel tarihinin eski aşamalarını yansıtmaktadır. Bu nedenle, tarihsel kökenleri bakımından birbirleriyle sıkı bir bağ içerisindedirler.

Ramazan Kafarlı, oyunlar ile gösteriler arasındaki benzerliğin, her ikisinin ve genel olarak folklorun dramatik unsurlarla olan bağlantısından kaynaklandığını öne sürmektedir. Yazar, çocuk folklorunu örnek göstererek, bu türün pek çok janrında dramatik unsurların belirgin şekilde kendini gösterdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, gösteri ve dramatik unsurlar, çocuk oyunlarının temelini oluşturmaktadır. Öyle bir oyun göstermek mümkün değildir ki, içerisinde çocuklar kendi "aktörlük" yeteneklerini sergilemesinler. Çocuklar en çok hayvan ve kuş rolleri oynamaktadır. Bu nedenle, Azerbaycan çocuk oyunlarını halk tiyatrolarından (halk dramlarından) ayırmak mümkün değildir. Dinamizm, taklit, mizah ve komik hareketler, her iki

tür (gösteri ve oyun – S.K.) için ortak unsurlardır. Halk tiyatrolarında olduğu gibi oyunlarda da "cildegirme" (kılık değiştirme) geleneği kendini göstermektedir (Kafarlı, 2013: 437).

Bununla birlikte, Nevruz gösteri ve oyunları her ne kadar birbirine benzese de, onları ayırt eden bazı özellikler mevcuttur: gösterilerde temel unsur mizah, oyunlarda ise rekabettir. Ancak Nevruz gösterilerindeki mizah da, rekabet de sıradan bir gülme ya da yarışma niteliğinde olmayıp, törensel (ritüel) bir mizah ve törensel bir yarışma biçimindedir. Bu gösteri ve oyunlardaki mizah ve rekabetin özel bir işlevi, yerine getirmesi gereken bir rolü bulunmaktadır. Bu rol, kışın uğurlanması ve baharın karşılanmasıdır. Bu sürecin gerçekleşmesinde mizah ve rekabet temel araçlardır; onlarsız ne kış uğurlanabilir ne de bahar gelebilir. Bunlar, kadim Azerbaycan insanının doğaya ve onu çevreleyen dünyaya büyüsel (magik) bir etki yapma araçlarıdır. Bu geleneklerde büyü, mistisizm ve doğaüstü unsurlar mevcuttur. Rekabete dayalı oyunlarla ilgili ayrıntılı değerlendirme, takip eden bölümde ele alınacaktır. Şimdi ise törensel gösterilerdeki mizahın büyüsel yönlerine kısaca değinmek gerekmektedir.

Azerbaycan folklorunda mizahın, özellikle de törensel mizahın büyüsel (magik) niteliği üzerine Muhtar Kazımoğlu geniş kapsamlı araştırmalar yapmıştır (bkz: Kazımoğlu, 2004, 2005, 2006). M. Kazımoğlu'na göre, folklorda hem gülme hem de ağlama mitolojik imgeler ve inançlarla bağlantılı olup büyüsel gizemli bir etkiye sahiptir. Yazar, gülmenin öncelikli olarak güneş imgesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Gün batımından korkan kadim insan, güneşin doğuşuna sevinmiş, karanlığı kötülük, ışığı ise iyilik olarak nitelendirmiştir. İnsan, güneşin doğuşuna sevinmenin yanı sıra bu doğuşu bir gülme süreci olarak algılamaya başlamıştır. Zamanla güneş, gülümsemenin sembolü haline gelmiş ve tarihî-mitolojik hafızamıza gülümseyen bir varlık olarak kazınmıştır. Günümüzde de güneş, bu şekilde algılanmaya devam etmektedir. Dünyayı yeni yeni tanımaya başlayan küçük bir çocuğun bile güneş tasavvuru aynıdır; eğer resim yapma becerisi varsa, güneşi asla ağlayan bir yüz olarak değil, gülümseyen bir yüz şeklinde çizer. Güneşin bir gülme sembolü olarak algılanması yalnızca bize özgü olmayıp, dünya halklarının çoğunda benzer bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim, Antik Yunan mitolojisinde gülmenin semantik anlamı, güneşin doğuşuyla ilişkilendirilirken (Trop, 1976: 92), Azerbaycan folklorunda yer alan "Godu-Godu" manisinde de günün doğuşu gülmek, gün batımı ise ağlamak olarak ifade edilmektedir. Havanın uzun süre kapalı olduğu ve aralıksız yağmurun yağdığı dönemlerde söylenen törensel şarkılar bu anlayışı yansıtmaktadır. Aşağıda yer alan dörtlük, bu duruma örnek olarak verilebilir:

Yağ verin yağlamaya,

Bal verin bağlamaya.

Godu gülmek isteyir,

Koymayın ağlamağa (Abdulla, 1993: 34).

Burada "Godu gülmek ister" dizesi, "güneş doğmak istiyor", "koymayın ağlamağa" dizesi ise "güneşin batmasına izin vermeyin" anlamına gelmektedir. Güneşin doğuşunda gülümsemeyi temsil eden unsur ışıkken, gün batımında ağlamayı temsil eden temel unsur karanlıktır. Şubat ayının sonlarından Nevruz Bayramı'na kadar süren ve "boz ay" (boz çille) olarak adlandırılan dönemin "ağlar-güleyen" şeklinde tanımlanması da rastlantısal bir durum değildir (Acalov, 1988: 57). Bu dönemde bazen güneşin açması, bazen de havanın kapanması, büyük ihtimalle bu ifadenin ortaya çıkışının temel nedenidir (Kazımpğlu, 2005: 16-17).

Görüldüğü gibi, gülme olgusu doğrudan güneşle bağlantılıdır ve onu sembolize etmektedir. Bu bağlamda insanlar, güneşin doğuşunu bir gülme süreci olarak algılamaya başlamıştır. M. Kazımoğlu'nun bu görüşü, Nevruz oyunlarının ayrılmaz bir unsuru olan mizahın törensel

anlamını tam olarak açıklamaktadır. Nevruz gösterilerindeki gülme, güneşin doğuşuna, güneşle birlikte başlayan baharın ve yeni yılın gelişine hizmet etmektedir. Bu gösterilerde kahkahaların bol olması ve tüm katılımcıların bu sürece topluca katılması, güneşin doğuşuna yönelik kolektif bir büyüsel etki gücünü ortaya koymaktadır. Nevruz törensel gösterileri, kış ile baharın mücadelesine adanmış olup, burada kahkaha yaratıcı ve üretici bir büyüsel etki aracı olarak kabul edilmektedir. Güneşin gelişi, beraberinde yeni bir yaşamı, bereketi ve bolluğu getirmektedir.

Bu bağlamda Nevruz gösterilerinde üç temel geleneksel karakterin bulunduğu görülmektedir:

Birincisi, gitmekte olan, yaşlanarak ölüme yaklaşan, sert ve asık suratlı, insanlara açlık ve sefalet getiren kışı temsil eden figürler;

İkincisi, gelmekte olan, dirilmekte ve uyanmakta olan, insanlara hayat bahşeden baharı temsil eden figürler;

Üçüncüsü, baharın zaferini simgeleyen gülme figürü.

Nevruz, tarihsel süreçte bir törenler bütünü olarak zengin ritüel gösterileri içermiştir. Bunlardan bazıları unutulmuş, bazıları ise benzer gösterilerle birleşerek kaybolmuştur. Bu çalışmada, karakteristik özellikler taşıyan bazı ritüel gelenekleri ve bunların inanç temelleri ele alınacaktır.

Nevruz törenlerinde sahnelenen tüm gösterilerde kış ile bahar arasındaki mücadele yansıtılmaktadır. Ancak bu mücadele, bazı gösterilerde doğrudan sergilenirken, bazılarında daha sembolik bir nitelik taşımaktadır. Nevruz'un temel anlamını en iyi yansıtan ritüel gösterilerden biri, günümüzde yalnızca yaşlıların hafızasında kalan “Cütkotan” (Çiftsaban) gösterisidir. Bu gösteri, boz ayın ilk günlerinde icra edilirdi. Gösteri, ya tarla kenarında ya da harman yerinde sergilenirdi. Gösteride Cütçü Baba (Çiftçi Dede) olarak adlandırılan bir kişi, ters çevrilmiş kürk giyer ve başına keçeden yapılmış bir şapka takardı. Daha sonra, öküz postuna bürünmüş bir kişi sabana veya pulluğa koşularak toprakta birkaç çizgi açar ve tohum ekilirdi. Bunun ardından eğlenceli oyunlar ve danslar başlar, gençler güreş ve koşu yarışmaları düzenlerdi (Abdulla ve Babayev, 2008: 53).

Bu gösteri hakkında aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

a) Gösteri, büyüsel bir nitelik taşımakta olup baharın gelişini ve tarımsal faaliyetlerin başlangıcını taklit yoluyla canlandırmaktadır.

b) Burada "Çiftçi dede" hem tarımın koruyucusu hem de yeni yılı, yani baharı temsil etmektedir. Çünkü çift sürme ve ekim faaliyetleri ancak baharın gelişiyle mümkündür. Bu iki unsur birbiriyle iç içedir ve ayrılmaz bir bütündür.

c) Bu gösteri, taklit esasına dayalı bir ritüelin ayinsel bölümüdür. Gerçek tarımsal faaliyetler icra edilmemekte, yalnızca sembolik olarak canlandırılmaktadır. Yakın zamanda gerçekleştirilecek olan tarımsal işlerin sahnede temsil edilmesi, doğaya taklit yoluyla etki etme inancına dayanmaktadır.

ç) Gösteride büyüsel etki, gülme ve eğlence aracılığıyla yaratılmaktadır. Öncelikle "Çiftçi Dede" ritüeli icra eder, ardından tüm tören katılımcıları yarışmalara katılır. Bu yarış, kış ile bahar arasındaki mücadeleyi simgelemektedir. Yarışmada galip gelen taraf, baharın zaferini de ilan etmiş olur. Kışın mağlubiyeti ve baharın gelişi, toplu gülme, eğlence ve neşeyle kutlanır. Soğuk, sert ve kıtlıkla dolu kışın son ayını yaşayan insanın yüz ifadesi, törenin temel unsurlarından biridir. Eğer insanların yüzü gülmüyorsa, bu kışın zaferi; eğer gülüyorsa, baharın zaferi olarak kabul edilir. Bu nedenle insanlar gülerek, sevinerek ve eğlenerek kışla mücadele etmekte ve baharın gelişini kutlamaktadır.

Bu bağlamda, dünya genelinde yıl dönümü değişimleriyle ilgili karnavallarda büyük bir coşku, toplu kahkaha, şaka ve yüksek bir ruh hali görülmesi de aynı inanışla ilişkilendirilebilir.

d) "Çiftçi Dede"nin ters giydiği kürk, kış ile baharın mücadelesini simgeleyen önemli bir unsurdur. Buradaki temel mesele, kürkün özellikle ters giyilmesidir. Bu durum, bahar ile kış arasındaki zıtlığı yansıtır. Genel olarak mitolojik düşüncenin temelini oluşturan ikili karşıtlık ilkesi burada da kendini göstermektedir.

Mitolojik anlatılarda, tüm olumlu unsurlar kosmos (düzenli dünya) ile, tüm olumsuz unsurlar ise kaos (düzensiz dünya) ile ilişkilendirilir. S. Rzasoy'un belirttiği gibi, her mitolojik dünya modelinde kosmos ve kaos, mekân-zaman yapısının ayrılmaz bir parçasıdır. Mitolojilerde dünya, yapısal olarak ikiye bölünmektedir: Kosmos düzeni, Kaos ise düzensizliği simgeler. Bu karşıtlık, kaosu "antikozmos", kosmosu ise "antikaos" olarak adlandırmaya olanak tanır (Rzasoy, 2009: 178).

Görüldüğü üzere, "Çiftçi Dede"nin kürkü düz giyilirse, bu durum kosmosu – düzenli dünyayı, baharı ve yeni yılı temsil etmektedir. Kürkü ters giymesi ise, kaosu – düzensiz dünyayı ve kışı simgelemektedir. Celal Beydili'nin ifade ettiği gibi, eski inanışlara göre öte dünyada, yani ktonik (yeraltı) bölgede yaşayan demonik varlıklar, bu dünyadaki insanlardan farklı bir görünüme ve tersine davranışlara sahiptir (Beydili, 2003: 361). "Çiftçi Dede"nin ters giydiği kürk de bu kaotik varlıkların dünyasına bir gönderme niteliği taşımaktadır ve doğrudan kışı, düzensizliği ve geçiş sürecini işaret etmektedir. Ancak burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Eğer "Çiftçi Dede" tarımın koruyucusu ve baharın temsilcisi ise, neden kürkü ters giymektedir?

Bu durum, ritüelin geçiş sürecine işaret etmesiyle açıklanabilir. Baharın gelişi, kışın tamamen ortadan kalkmasıyla değil, onun yenilgiye uğratılması ve dönüştürülmesiyle mümkündür. "Çiftçi Dede", baharın ve düzenin temsilcisi olsa da, ritüel sırasında kaotik olanı da üstlenerek, bu dönüşüm sürecine aktif bir şekilde katılmaktadır. Kışın içinden geçerek baharı getiren bir figür olarak, ters giyilen kürk ile kaostan (kıştan) geçişi sembolize etmekte, ardından düzenin sağlanmasıyla kosmosa (bahara) ulaşılmaktadır.

Temaşanın mantığına dayalı olarak, "Çiftçi Dede"nin kürkünü ters giymesi, kışın yani kaosun ve onun tersine olan özelliklerinin sembolüdür. Kışın gelişiyle dünya kaotik bir görünüme bürünür: ekinler, çimenler, kaynaklar ve avlular karla kaplanır ve kar, hem soğuk, hem de açlık, sefalet ve kaosun simgesidir. "Çiftçi Dede" ise ekinleri, toprağı temsil eden bir figür olarak, kışın ve kaosun temsil edildiği bu dönemde, karı simgeleyen ters giyilmiş kürküyle bu kaostan, yani kıştan kurtulmayı sembolize eder. Bu ayin ve tören, kışın kaosunun sonunda ekinlerin ve toprağın yeniden canlanmasını ve baharın gelişini işaret eder.

Nevruz bayramının en ünlü gösterilerinden biri olan "Kosa-Kosa" (Köse Köse) gösterisi de bu geçiş, dönüşüm ve kaostan kosmosa geçişin sembolik bir yansımasıdır. Bu gösterinin farklı varyantları olsa da, ana motif her zaman aynıdır: Kosa`nın baharın zaferini karşılaması. Kosa, üzerinde ters giyilmiş kürk, yüzünde un, başında şiş papağı (şapkası) ve zıngırovu (çanı) ile tasvir edilen bir karnaval karakteridir. Bu kıyafetler ve aksesuarlar, hem gülüş yaratmayı hem de doğaya etki etmeyi amaçlar. Kosanın ters giydiği kürkü de kışı, kaosu ve onun gergin dönemini simgeler.

Kosa, kapı kapı dolaşarak bağış toplar ve şarkılar söyler, bu da yayılma, hayatın her tarafa nüfuz etmesi ve yazın gelişinin sembolüdür. Bu gösteride farklı bölgelerde küçük detaylar olsa da, tümüyle karnavallık, gülüş ve yeni hayatın sembolik olarak başlangıcı amacını taşır.

a) Kosa, tüm varyantlarda kışın sembolüdür. Üzerinde ters giyilmiş kürk ve yüzüne sürülmüş un, doğrudan doğruya karı – kışı simgeler. Diğer öğeler de eski yılı – kışı ifade eder.

b) "Kosa-Kosa" adlı gösterinin tüm varyantlarında yaz ile kış arasındaki mücadele betimlenmiştir. M. Kazımoğlu'nun belirttiği gibi, kışın neden olduğu kıtlık ve yoksulluktan bahsetmek, "Kosa-Kosa" gösterisinin temel temalarındandır (Kazımoğlu, 2006: 84).

c) Kosa, eski yılın – kışın bir figürüdür. Ancak bu figür yalnızca kışı değil, aynı zamanda gelen, doğmakta olan, uyanmakta olan, yeniden doğan yazı da temsil eder. Onun karnına kıyafetinin altından bağlanan yastıkça, Kosanın iki canlı, yani hamile olduğunu gösterir. Kosayı kapı kapı dolaştıran çocukların şarkısında aşağıdaki parça, neredeyse tüm varyantlarda mevcuttur:

Menim Kosam canlıdı,

Kolları mercanlıdı,

Kosama el vurmayın,

Kosam iki canlıdı.

M. Kazımoğlu, "Kosa-Kosa" gösterisinde kışın, bir hizmetkâr gibi bir maske işlevi gördüğü fikrini öne sürdüğünü yazmaktadır. Evet, Kosa, tam olarak kış (yaşlılık) kıyafeti giymiş bir yazdır (gençliktir). Eğer böyle olmasaydı, gösteride Kosa`nın "ikicanlılığından" (hamileliğinden) bahsedilmez, onun doğum yapma, çoğalma ve bereket verme işlevine atıfta bulunulmazdı (Kazımoğlu, 2006: 84-85). Celal Beydili, Anadolu Türklerine ait çok değerli bir detaya dikkat çekerek, artış ideolojisiyle, kadın başlangıcıyla bağlantılı olarak, Anadolu'da bazı yörelerde Kosa oyununun kadınlar arasında oynanmasının dikkat çekici bir unsur olduğunu belirtir. Bu oyunda Kosa figürünü, erkek kılığına girmiş bir kadın canlandırır. Bolluk amacıyla oynanan bu oyunda Kosanın etrafında 8-10 kadın dönerler ki, sanki bunlar Kosanın eşleridir (Beydili, 2003: 196). Burada, erkek figürünü kadının oynaması, bir figürde erkek ve kadın başlangıçlarının birleşmesini simgeler.

ç) Bazı varyantlarda, Kosa`nın eline kırmızı bir kumaş ile sarılmış kepçe verilir; bu da yılın değişimini simgeler. Bu durumda, Kosa eski yılı, elindeki süslenmiş kepçe ise yeni doğacak yılı ifade eder.

d) Varyantlarda, Kosa`nın düşüp ölmesi ve yeniden dirilmesi veya keçi tarafından öldürülmesi, yeni yılın eski yılı ölüm ve dirilme şeklinde değiştirdiğini gösterir. Azad Nebiyev, yazın gelişinin doğum değil, daha erken çağlardan gelen bir ölüp-dirilme anlamıyla ilişkili olduğunu belirtir (Nebiyev, 2002: 283). Celal Beydili, ölüp-dirilme temasının, genellikle mantıksal bir ardışıklık içermeyen, ayrıca kalıplaşmış hazır metin parçası olmayan ritüel kökenli bütün oyunlarda yer aldığını belirtir (Beydili, 2003: 197). Ramil Eliyev, ölüp-dirilmenin köklerinin ateş ve su gibi ilkel unsurlarla ilişkili olduğunu ifade eder. Bu unsurlar, malum olduğu üzere, Nevruz Bayramı'nın ayrılmaz unsurlarıdır. R. Eliyev, hayatın ölümü doğurduğunu, ölümün ise yeniden hayatta doğduğunu belirtir. İnsan bu çelişkiyi kavrıyordu. Bu çelişkiye yol açan ateş ve su elementleriydi. Ateş ve su, hem yaşamı hem de yokluğu simgeliyordu. Onların mitolojik düşüncede imgelenmesi, mit metinlerinde ölüp-dirilme ile ilgili tasavvurların oluşmasına olanak tanıyordu (Eliyev, 2005: 36).

e) Varyantların ana bölümünde Kosa figürüyle birlikte Keçel (Kel) de yer alır. Eğer Kosa, kış ile yazı bir arada temsil eden bir figür, yani yazı doğuran kış figürü ise, Keçel, kelliğiyle kışı simgeler. Bu da Kosa gibi komik bir figürdür, çünkü gülünç bir görünüşü vardır: başına kurutulmuş koyun karnı geçirerek kendini Keçel şeklinde sunar. Ağaverdi Halil, bu figür hakkında şöyle yazar: “Kosa-Kosa” oyununda iki karakter vardır. Bunlardan biri Kosa (yani yüzü tüksüz), diğeri ise Keçel'dir (yani başı tüksüz). Tüksüzlük, her ikisi için de geçerlidir. Fiziksel uyum eksikliği, onların dünya modelindeki kozmik olanaklarını sınırlamaktadır. Burada inisiasyon ritüelinden geçen Kosa'dır, çünkü o “ölür-dirilir”, Keçel ise bir aracı figürdür.

Yani, onun kaostan kozmosa geçmesine, kutsal bir şekilde dönmesine destek olur. Kosa ritüelde ölür, atalar dünyasına yolculuğa çıkar, kaos içinde dağılır ve orada kutsal bir anlam kazanır, sonra kozmosa yeniden inşa edilir. Oyun, ölen ve dirilen zamanı, yılı, doğayı, kışı ve yazı simgeler. Oyunda Kosa ve Keçel'in maskeler kullanması, meselenin arkaik ritüel boyutuna yeni kalıntılar ekler. Maskelerde koyun, keçi veya kuzu derisi kullanılır. Bu, ritüelin şamanist ya da totemist kökeni hakkında düşünmeyi teşvik eder. Aynı zamanda, ritüel karakterlerinin zoomorflaşması da gerçekleşir. Çünkü Kosa (Türk dillerinde kosa/koza/kuzu vb.) ve Keçel (keçi) isimlerinde ve oyun maskelerinde hayvan başlangıcı gözlemlenir. Arkaik ritüelde bu figürlerin, muhtemelen ilgili hayvan derisi ve derisiyle icra edilmiş olması mümkündür. Bunun örneği, Azerbaycan'ın Guba bölgesinde kayda aldığımız Nevruz Bayramı'ndaki "Keçi Oynatma" oyununda ve diğer oyunlarda keçi figürünün varlığında görülmektedir. Tabii ki, zamanla zoomorfik görüşlerin arkaikleşmesi, totem kökenlerinin unutulması, monoteist eğilimli dünya görüşlerinin oluşması, ritüeli eski kökenlerinden uzaklaştırmış ve kültürün yenilenme dinamiğine uyum sağlamıştır (Halil, 2012: 37-38).

f) A. Halil'in Kosa`yı kuzu/guzu/koyun, Keçeliği ise keçi ile ilişkilendirmesi tesadüfi değildir. "Kosa-Kosa" gösterisinde keçi de yer almaktadır. Araştırmacılara göre, keçi yazı temsil etmektedir. Ramazan Kafarlı (2013), ulu ataların doğayı her zaman insan ve hayvanlarla karşılaştırarak sunduğunu belirtir. Kışın soğukluğunu Kosa, yazı ise keçi şeklinde simgelemiştir. Keçi, bazen ritüelde Kosa`yı öldürür. Kosa`nın ölmesi, kışın öldürülmesi, yazın kış üzerinde ritüel zaferini simgeler. P. Efendiyev'in yazdığı gibi, bu halk gösterisinin temel amacı, kışın kovulması ve yazın karşılanmasıdır. Kosa, kışın sembolüdür. Onun kosalığı, kuru kışın bir yansımasıdır. Keçi ise yazın, hayatın ve yeşilliklerin sembolüdür. Tesadüfi değildir ki, Kosa`yı – kışı keçi – yaz öldürür ve herkesi mutlu eder (Efendiyev, 1981: 87). Elçin Aslanov da keçi hakkında yazarken, onun halk ritüelleri ve oyunlarında bahar mevsiminin sembolü olarak ortaya çıkan bir figür olduğunu belirtir. Eski çağlarda Azerbaycan'da güneş tanrısının dünyadaki totemi olarak kabul edilen bu figür, sonraları gerçek bir hayvan biçiminde tasavvur edilmiştir (Aslanov, 1984:105).

Nevruz'un ilginç gösterilerinden biri "Hanbezeme" (Hansüsleme)`dir. Son çarşambada yapılan bu gösteride, bir hanın (hükümdarın) yönetimi kurulur. Hükümdarın veziri, yardımcıları olur ve halk ona şikayetlerini iletir. Hükümdar ise uygun cezaları belirler. Ordubad bölgesinde karşılaşılan bu gösteri hakkında Mehseti İsmayıl, gösterinin adil bir hükümdar seçimi ile başladığını belirtir. Hükümdar, kendisine ayrılan tahtta oturur ve üç gün boyunca halkın gerçek hükümdarı olur. Hükümdar, halktan toplanan paralarla gerçekten ihtiyacı olanlara – yeni evlenenlere, ev yapmaya ihtiyacı olanlara yardım eder... Halk arasından seçilen hükümdar, kötü insanlara da ceza verir. Üç gün boyunca halkın yaşamını bir tiyatro gibi yaşaması, kurdukları sahnede kendilerini görmeleri, hem eğlence hem de insanlar arasındaki ilişkilerde sıcaklık yaratma anlamı taşır (İsmayıl, 2011:152).

Ali Şamil, bu bayramı geniş bir şekilde tanımlayarak, "Han"ın sesinin meydana toplananlar tarafından duyulmadığını yazar. Han (Hükümdar), çok düşük sesle konuşur. Söylediklerini vezir, yüksek sesle halka iletir. "Şikayet etmeye gelenlerin" söylediklerini hükümdar duysa da, vezir bu sözleri yüksek sesle "Han"a iletmek zorundadır. Bu, söylenenlerin herkes tarafından duyulabilmesi için seçilmiş bir araçtır, ancak tarihi çok eski çağlara dayanmaktadır. "Han" tanrıyı, vezir ise tanrının yeryüzündeki elçisini, peygamberi ve kahini temsil eder. "Han" söylediklerini duysa da hiçbir tepki vermez. Ne sevincini, ne de öfkesini göstermez. Eğer "Han" duygularını açığa vurursa, yani gördüklerinden etkilenip gülerse, o zaman "han"lığını, tanrılığını kaybedip, herkes gibi sıradan bir insana dönüşür. Bu durumda kurallar bozulur ve gülen, duygularını gösteren "Han"ı, sahneye toplanan izleyiciler, giyimli ve değişik bir şekilde suya, gölete veya havuza batırarak onu "han"lık görevinden düşürürler. Bu kişi bir daha "Han"

seçilemez. "Han" yedi gün hüküm sürecek olsa da, üç günü daha zaferli olur. Son gün ise, "Han"ın tahttan indirilme töreni yapılır (Şamil, 2009:125-127).

Sahab Eliyeva da belirtir: “Bazen öyle olur ki, hükümdarı tahtından indirmek gerekir. O güldüğüne veya meclisi yönetemediğine göre tahtından indirilir ve yeni bir hükümdar seçilir. Bu yeni hükümdar, adaleti daha ‘kararlılıkla’ tesis eder” (Eliyeva, 2007:108).

Bu gösteri de tüm Nevruz gösterileri gibi yılın değişimini, yazla kışın mücadelesini yansıtır. Burada hükümdar ve onun hükümeti eski yılı temsil eder. Dikkat çeken en önemli nokta, gülüşle ilgili olanıdır. Eğer hükümdar gülerse, onun hanlığı sona erer. Yani gülüşle birlikte hükümdarın – eski yılın ve kışın – yönetimi sona erer. Bu yönetim geçicidir: kışın gitmesine, yazın gelmesine birkaç gün kalmıştır. Muhtar Kazımoğlu bu konuda yazmaktadır ki, hükümdarın gülmemesi, büyük ihtimalle ciddi olmanın, kendini gerçek bir hükümdar gibi göstermenin bir işaretidir. Çal-çağır, eğlenceli oyunlar, şakalar ve atmalar karşısında yalancı hükümdarın ciddi bir şekilde görevini yerine getirmesi, farklı ülkelerde kaydedilen yalancı hükümdar ritüelinde, beş günlük hükümdarın gerçek hükümdarın yetkilerini devralması ile ilişkilidir ve “Han bezeme” oyununu, Nevruz'da düzenlenen birçok diğer oyun gibi, arkaik mitolojik görüşlerden izler taşıdığı anlaşılmaktadır (Kazımoğlu, 2012: 91).

Göründüyü kimi, bu gösteride ana çatışma "ciddilik-gülüş" çatışmasıdır. Hükümdarın ciddiliği kışı, gülüşü isə yazı simgeler. Hükümdar gülmek istemez, çünkü o, kışı, eski yılı temsil eden bir karakter olarak, gülerek kendi yönetimine – kışa son verecek ve yaz kış üzerindeki zaferini kazanacaktır. Bu zafer, doğaya sihirli bir şekilde etki eden bir törendir. Eğer hükümdar gülmezse, halk onu törenin son gününde tahttan indirecektir.

Nevruz bayramında yıl değişiminin ana simgelerinden biri olan keçiyle ilgili özel bir gösteri vardır. Bu gösteri “Tekeçi Merasimi” olarak adlandırılır. Bu gösteri daha çok Güney Azerbaycan bölgelerinde yapılır. Nevruz'a on gün kala ağaçtan keçi şeklinde bir figür yapılır, süslenir, boynuna çan takılır, kapı kapı gezilir ve pay toplanır (Abdulla ve Babayev, 2008: 183). Gösteride okunan şarkılardan biri, keçinin yazın simgesi olduğunu gösterir:

Tekem-tekem, ağ bala,

Kollarını çırmala.

Bu gün-sabah yaz geler,

Oyna-oyna çık yola.

Aynı sahneyi "Deve Oyunu" gösterisinde de gözlemekteyiz. Burada bir kişi, kendisini deve şeklinde giydirir, boynuna çan takar, yüzüne kara sürer, halkı güldürür. Tabii ki burada gülüş, yazın gelişine ve yılın yaratılışına hizmet eden sihirli bir etki aracıdır.

“Maral Oyunu” gösterisinde de yıl değişimi somutlaştırılmaktadır. Burada maral (geyik) başını temsil eden figür ve özel örtüyle maskelenerek maralı canlandıran bir oyuncu, müzik eşliğinde hayvanın hareketlerini taklit eder. En dikkat çeken epizod, maralın doğum sürecinin sessiz hareketlerle tasvir edilmesidir. Maralın yavru doğurma motifi, yazın gelişini ve hayatın yenilenmesini simgeler (Abdulla ve Babayev, 2008: 130).

Burada iki ilginç nokta gözlemlenmektedir:

İlk olarak, maral (geyik), Sibirya ve Altay Türklerinin mitolojik görüşlerinde önemli bir figür olsa da, Azerbaycan mitolojik metinlerinde aktif bir karakter değildir. Bu, "Maral Oyunu" gösterisinin, maralla ilgili en eski mitolojik hatıraları yaşatmasını sağlar.

İkinci olarak, burada maralın doğumunda yeni yılın doğuşu taklit edilmektedir. Doğan maral (ana maral) eski yılı, doğan yavru maral ise yeni yılı temsil eder.

Yeni yılın gelişinin hayvanla simgelenmesi, “Ayı Oynatma” gösterisinde de ana motif olarak yer almaktadır. Ancak burada gerçek bir ayı bulunmaz. Ayı, üzerine ayı derisinden kürk giymiş amatör bir aktördür. Diğer bir amatör aktör, "ayı"nın boynundaki zincirle onu oynatarak izleyicileri eğlendirir. Ayı burada eski yılı temsil eder. İnsanların onun hareketlerine gülmesi, eski yılın – kışın – egemenliğinin sona erdiğini gösterir. Halk, “ayının” insanlara saldırmasına, yani eski yılın egemenliğini sürdürmek için insanları korkutmasına gülmektedir. Bu gülüş, yazın gelişine etki eden, yazı çağıran sihirsel bir anlam taşır.

Nevruz gösterilerinin hepsinde, bir şekilde, eski yılın uğurlanması ve yeni yılın karşılanması simgelenir. Bu süreç, onların mücadelesi şeklinde ortaya çıkar. “Kilimarası” adı verilen gösteride bu mücadele, erkek ve kadın enerjilerinin savaşı olarak yansıtılmaktadır. Bu gösteride erkek, kadın ve diğer karakterler bebeklerdir. Onları kilimin arkasındaki amatör oyuncular konuşturur. Gösterinin yaklaşık konusu şu şekildedir: Koca yatmaya gider, bu sırada karısı başka bir adamla sevişmektedir. Koca uyanır ve hançerle yabancı adamı öldürmeyi ister. Bu sırada kocanın kızı da gelir. Aileye sızmış yabancı adam kovulur.

Yıldönümüyle ilgili mücadele motivi, karakterlerde şu şekilde sembolize edilmiştir:

Aile: Toplumun, köyün veya halkın birliğini, bütünlüğünü simgeler.

Erkek: Gerçek dünyayı, kozmik düzeni temsil eder. Onun uyuması ve uyanması, yılın ölüp dirilmesini simgeler.

Kadın: Kosa karakterinde olduğu gibi eski yıl ile yeni yılı temsil eder.

Yabancı adam: Aileye ve düzenli dünyaya müdahale eden eski yıl, kaostur. O gitmek istemez, kalıp gerçek eşi yerine geçmek ister.

Kız: Yeni yıldır. Onlar birleşerek eski yılı – yabancı adamı kovar ve ailenin birliğini sağlarlar.

Nevruz gösterileri, yalnızca bu karakterlerle sınırlı değildir. Burada, temel gösterilerin bazılarını ele almaya çalıştık. Gösterilerin analizi, onlarda aşağıdaki ortak unsurların olduğunu gösteriyor:

a) Nevruz gösterilerinin hepsinde yeni yıl ile eski yıl, yaz ile kış arasındaki mücadele sembolize edilmiştir.

b) Gösterilerde yılın değişmesi, doğum ya da ölüp dirilme motivlerinde yansıtılmıştır.

c) Gösterilerde gülüş, şaka ve toplu eğlenceler sihirsel bir özellik taşır. Gülüş, yeni yılın ve yazın simgesi olarak, açlık, sefalet, kıtlık ve soğukla simgelenen kışa karşı konur. Gülüşün sihirsel işlevi, daha fazla gülmek ve eğlenmek, yazın gelişini hızlandırmak ve onun gelişine güç katmak anlamına gelir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları, Azerbaycan'daki Nevruz Bayramı'ndaki geleneksel gösteri ve oyunların kültürel, toplumsal ve sembolik işlevlerini derinlemesine ortaya koymaktadır. Gösteriler, sadece mevsimsel bir geçişin simgesi olmanın ötesinde, toplumsal değerlerin, inançların ve kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kıştan bahara geçişin sembolizmi, doğum, ölüm ve diriliş temaları ile birleşerek toplumun yaşam döngüsünü yeniden şekillendiren bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahkaha, eğlence ve toplu katılım ise toplumsal birliği pekiştiren ve toplumdaki farklılıkları bir kenara bırakan güçlü bir araçtır.

Nevruz Bayramı'ndaki gösteri ve oyunlar, yalnızca eğlenceli bir etkinlik olarak değil, aynı zamanda kültürel kimliğin yeniden üretildiği, toplumsal normların pekiştirildiği ve ritüel olarak toplumu bir arada tutan bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Bu gösterilerde kullanılan semboller, toplumun geçmişle kurduğu bağları güçlendirdiği gibi, aynı zamanda geleceğe dair umut ve yeniliklerin de simgesidir. Kahkahanın ve eğlencenin büyüsel işlevi, toplumsal yeniden doğuşu hızlandırma amacını taşırken, toplumsal dayanışma ve birlikteliği de güçlendirmektedir.

Bununla birlikte, Nevruz Bayramı'ndaki geleneksel gösterilerin günümüzde modernleşme ve küreselleşme etkisiyle nasıl evrildiği, kültürel mirasın korunması noktasında önemli bir tartışma konusudur. Yeni nesillerin geleneksel gösteri ve oyunlara olan ilgisi, kültürel değerlerin aktarıldığı biçimleri değiştirebilir. Bu noktada, Nevruz'un geleneksel anlamlarının korunması, toplumsal hafızanın sürdürülmesi açısından önemlidir.

Kültürel mirasın korunması ve yaygınlaştırılması: Nevruz Bayramı'ndaki geleneksel gösteri ve oyunların kültürel miras olarak korunması ve gelecek nesillere aktarılması için çeşitli eğitim ve kültürel projeler geliştirilmelidir. Bu gösteriler, yerel festivaller ve okullarda daha fazla tanıtılabilir.

Nevruz törenleriyle ilgili araştırmalarda teorik bir kaynak olarak kullanılma imkânları ile, pratik önemi ise bu çalışmanın üniversitelerde masalların öğretim sürecinde pratik bir araç olarak kullanılma imkânları ile belirlenir.

Modernleşme ile entegrasyon: Nevruz gösterilerinin modernleşen toplumsal yapıya uyarlanarak, geleneksel unsurların korunması sağlanabilir. Teknolojik araçlarla gösterilerin daha geniş kitlelere ulaşması sağlanabilir. Örneğin, gösterilerin dijital ortamlarda paylaşılması, kültürel mirasın küresel bir bağlamda tanıtılmasına yardımcı olabilir.

Saha çalışmalarının artırılması: Nevruz Bayramı'na dair daha fazla saha çalışması yapılmalı ve farklı bölgelere ait gelenekler karşılaştırılmalıdır. Bu sayede, Azerbaycan genelindeki farklı kültürel pratikler hakkında daha geniş bir bilgi birikimi elde edilebilir.

Toplumsal katılımın teşvik edilmesi: Nevruz gösterilerinin toplumsal dayanışmayı pekiştiren bir rolü olduğu göz önünde bulundurularak, bu tür etkinliklere daha fazla toplumsal katılım sağlanabilir. Katılımcıların, kültürel mirasla daha güçlü bir bağ kurabilmesi için etkinliklerin daha interaktif hale getirilmesi faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, Nevruz Bayramı'ndaki geleneksel gösteri ve oyunlar, Azerbaycan'ın kültürel kimliğini güçlendiren ve toplumun ortak değerlerini yansıtan önemli bir araçtır. Bu değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması, hem kültürel mirasın devamlılığını sağlamak hem de toplumsal bağları güçlendirmek açısından kritik öneme sahiptir.

5. KAYNAKLAR

Abdulla, B. (1993). *Göyer, semenim, göyer. Folklor nümuneleri*. Bakı: Genclik.

Abdulla, B. ve Babayev, T. (2008). *Novruz Bayramı ensiklopediyası*. Bakı: Şerg-Gerb.

Aslanov, E. (1984). *El-oba oyunu, halg tamaşası.* Bakı: İşıg.

Acalov, A. (1988). *Azerbaycan mifoloji metnleri.* Bakı: Elm.

Beydili (Memmedov), C. (2003). *Türk mifoloji sözlüyü*. Bakı: Elm.

Efendiyev, P. (1981). *Azerbaycan şifahi halg edebiyyatı*. Bakı: Maarif.

Eliyev, R. (2005). Ölüb-dirilme motivinin tipleri ve tipikleşdirilmesi haggında. *"Dede Gorgud" jurnalı*, № 3, s. 36-49

Eliyeva, S. (2007). “Hanbezeme” merasimi. *Folklorşünaslıg meseleleri*, VI. burahılış. Bakı: Nurlan, s. 106-108

Halil, A. (2012). *Türk halglarının yaz bayramı ve Novruz*. Bakı: Elm ve Tehsil.

Kazımoğlu, M. (2004). Halq gülüşünün magik mahiyyeti. *“Dede Gorgud” jurnalı*, № 1, s. 68-82.

Kazımoğlu, M. (2005). *Gülüşün arhaik kökleri*. Bakı: Elm.

Kazımoğlu, M. (2006). *Halg gülüşünün poetikası*. Bakı: Elm.

Kazımoğlu, M. (2012). Ordubadda Novruz bayramı. *Azerbaycanda Novruz (toplu)*. Toplayanı, neşre hazırlayanı ve elmi redaktoru Azad Nebiyev. Bakı: Çıraq, s. 88-91

Kafarlı, R. (2013). Novruz – yaranış, oyanış ve yenileşme bayramı. *“Xalq gezeti”*.

Kafarlı, R. (2013). *Uşag folklorunun janr sistemi ve poetikası*. Bakı: Elm ve Tehsil.

Nebiyev, A. (2002). *Azerbaycan halg edebiyyatı (I hisse)*. Ali mektebler üçün derslik. Bakı: Turan.

Rzasoy, S. (2009). *Oğuz mifologiyası*. Bakı: Nurlan.

Şamil, A. (2009). Novruz bayramında “Xanbezeme” ve oradakı arkaik ünsürler. *Azerbaycan şifahi halg edebiyyatına dair tedgigler*, XXXI kitab. Bakı: Nurlan, s. 117-128.

İsmayıl, M. (2011). Azerbaycan Türklerinin Bahar Bayramı – İlahır Çarşanbasının mitolojik kökleri. *III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı. Türk Dünyasında Bayramlar.* Yayına hazırlayan: İrfan Ünver Nasrettinoğlu. Fethiye, 21-23 Mart, s. 145-155.

Пропп, В.Я. (1976). *Фольклор и действительность*. Москва: Наука.

Тайлор, Э.Б. (1989). *Первобытная культура*. Москва: Политиздат.

GENERAL OVERVIEW OF SUBSTITUTIONS IN THE OGHZ GROUP OF TURKIC LANGUAGES

Aynur Murad gizi NAMAZOVA

Phd student of ASPU, of the Department of Modern Azerbaijani Language, Azerbaijan, https://orcid.org/0009-0001-2498-8880

Pronoun is a type of word that is discussed in all Oghuz accent sources. While there is a radical change in the conjugation of 1st and 2nd singular personal pronouns with case suffixes in TT and GT, this is not the case in AT and TmT. Demonstrative pronouns in Oghuz group Turkish accents are almost the same. In GT, it is seen that the root and suffix are similar in the form of bunnar, şunnar, onnar. The instrumental case suffix -n, which is added to a limited number of words in Turkmen Turkish, is not used in demonstrative pronouns. However, this task is met by adding the knowing preposition after the pronouns. Like TT, it is seen that the preposition -nAn (ile-n) is added to demonstrative pronouns in GT. It is possible to frequently encounter the use of demonstrative pronouns with the -day suffix in TmT in Classical Turkmen literature. In Azerbaijani Turkish, this meaning, i.e. comparison, is provided by the preposition ilan. The interrogative pronoun who takes dative and participle case suffixes and complement suffixes when joining inflectional prepositions. However, the interrogative pronoun who can also be directly linked to these prepositions: like whom, like whom, for whom/for whom etc. The pronouns who and what are directly connected to prepositions in AT. In GT, the interrogative pronoun "ne" is used with prepositions, without taking any suffixes, but by fusing with the preposition ile. TT and GT own; In AT and TmT, it serves as a self-reflexive pronoun.

Adverb is an important word type in Oghuz dialect. It is seen that adverbs of situation, adverbs of time, adverbs of place-direction and adverbs of quantity are considered as adverbs. Interrogative adverbs are not among the adverb types in either Azerbaijani, Turkmen or Gagauz Turkish. While adverbs of affirmation and denial are seen as a different type of adverb in Azerbaijani Turkish, there are adverbs of simile-relativity and reason in Turkmen Turkish. There is commonality in Oghuz dialects regarding the use of time adverbs, and the difference detected is lexicographical.

Key words: Oghuz language, Turkic languages, pronoun, word creation, parts of speech

References

1. Dogan Aksan (2000), Yesterday, Today and Tomorrow of the Turkish Nation, Bilgi Yayinevi, Ankara, p. 29.

2. Dogan Aksan (2004), Linguistics, Linguistics and Turkish Scripts, Multilingual Publications, Istanbul, p. 203.

3. Muharrem Ergin (1995), Turkish for Universities, Bayrak Yay. Istanbul, p. 7.

4. Walter Porzig (translated by Prof. Dr. Vural Ulku) (1995), The Miracle Called Language, TDK Publications, Ankara, p. 113.

5. Tuncer Gulensoy (2000), Turkish Handbook, Akçağ Publications, Ankara, p. 308.

6. Muzaffer Tansu (1963), General Phonology of Durgun and Turkish, TDK Publications, Ankara, p. 11.

THE LIFE AND LITERARY PERSONALITY OF CAVANSIR YUSIFLI
AVANŞİR YUSİFLİ'NİN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Gumral Nizami kızı MİRZEYEVA

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü,ORCID: 0009-0006-7304-1817

Özet

Cavanşir Yusifli, çağdaş Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahip olan eleştirmen, yazar ve edebiyat bilimcisidir. 1958 doğumlu Yusifli, genç yaşlardan itibaren edebiyata ilgi duymuş ve bu alanda derinleşmiştir. Üniversite mezun olduktan sonra edebi çalışmalarına ağırlık vermiştir. Yazar, edebi eleştirileri ve araştırmalarıyla tanınmakta olup Azerbaycan edebiyatında eleştiri geleneğinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Yusifli'nin edebi kişiliği, klasik Azerbaycan edebiyatını modern yorumlarla harmanlama becerisiyle öne çıkar. Şair ve yazarların eserlerini hem estetik hem de felsefi boyutlarıyla ele alarak derin analizler yapmıştır. Ayrıca dünya edebiyatı ve Azerbaycan edebiyatı arasındaki bağları incelemiş, bu iki alanı karşılaştırmalı edebiyat perspektifinden değerlendirmiştir. Eleştirilerinde edebiyatın toplumsal işlevine vurgu yapan yazar, eserlerinde dilin ifade gücünü ve edebiyatın insan hayatındaki etkisini ustalıkla işlemiştir.

Cavanşir Yusifli, hem teorik hem de pratik alanda özgün fikirler üreten bir edebiyatçıdır. Onun eserleri, edebiyat meraklıları ve akademisyenler için değerli kaynaklar sunarken, Azerbaycan edebiyatına yenilikçi bir soluk kazandırmıştır.

Bu makalenin amacı, çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli simalarından biri olan Cavanşir Yusifli'nin hayatını, edebi kişiliğini ve eleştiri geleneğine katkılarını incelemektir. Yöntem olarak, yazarın biyografik bilgileri, eleştirel eserleri ve edebiyat anlayışı betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Literatür taraması ve eser incelemesi temel alınarak, Yusifli'nin Azerbaycan edebiyatındaki yerini belirlemek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cavanşir Yusifli, Azerbaycan edebiyatı, edebi eleştiri, modern edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat.

Abstract

Cavanşir Yusifli is a prominent critic, writer, and literary scholar in contemporary Azerbaijani literature. Born in 1958 , Yusifli developed a deep interest in literature from a young age and pursued it intensively. After graduating from University, he devoted himself to literary studies. Renowned for his literary critiques and research, Yusifli has significantly contributed to the development of the tradition of criticism in Azerbaijani literature.

Yusifli's literary personality stands out for his ability to blend classical Azerbaijani literature with modern interpretations. He has conducted in-depth analyses of the works of poets and writers, exploring their aesthetic and philosophical dimensions. Additionally, he has examined the connections between world literature and Azerbaijani literature, evaluating these two domains through a comparative literature perspective. In his critiques, Yusifli emphasized the social function of literature, skillfully addressing the expressive power of language and the influence of literature on human life.

Cavanşir Yusifli is a literary figure who has produced original ideas in both theoretical and practical fields. His works serve as valuable resources for literature enthusiasts and academics while bringing innovative perspectives to Azerbaijani literature.

This article aims to examine the life, literary personality, and contributions of Cavanşir Yusifli to the tradition of criticism in contemporary Azerbaijani literature. Descriptive analysis is employed to evaluate the author's biographical information, critical works, and literary understanding. Through a literature review and work analysis, the study seeks to define Yusifli's place in Azerbaijani literature.

Keywords: Cavanşir Yusifli, Azerbaijani literature, literary criticism, modern literature, comparative literature.

1.Giriş

Cavanşir Yusifli, modern Azerbaycan edebiyat bilimi içinde kendine özgü bir yere sahip olan bir akademisyendir. Edebî-teori, eleştiri alanlarında derinlemesine incelemeleri ve özgün bakış açısıyla tanınmaktadır. Cavanşir Yusifli, yalnızca edebiyatı analiz eden bir bilim insanı değil, aynı zamanda onun değerini evrensel bir boyuta taşıyabilen bir şahsiyettir. Bu makale, akademisyenin Azerbaycan edebiyatındaki rolünü inceleyerek onun hayatını, araştırma yönelimlerini ve edebiyata sunduğu katkıları analiz etmektedir. Cavanşir Yusifli, edebiyata duyduğu ilgi ve yaklaşımıyla modern edebiyat bilimi alanında kalıcı bir iz bırakmıştır. Onun temel eğitim yılları ve edebiyatla olan bağı, gençlik döneminde şekillenen değerler üzerine inşa edilmiştir. Klasik ve modern edebiyatı derinlemesine analiz etme yeteneği, onun profesyonel bir akademisyen olarak gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Bu araştırmanın amacı, çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Cavanşir Yusifli'nin hayatını, edebi kişiliğini ve Azerbaycan edebiyatındaki eleştiri geleneğine katkılarını incelemektir. Çalışmada, Yusifli'nin klasik ve modern edebiyatı nasıl harmanladığı, edebi eleştirilerinde hangi yöntemleri benimsediği ve edebiyatın toplumsal işlevine nasıl yaklaştığı ele alınacaktır. Ayrıca, onun dünya edebiyatı ile Azerbaycan edebiyatı arasındaki bağlantıları nasıl değerlendirdiği ve eleştirel yaklaşımlarının edebi geleneğe nasıl yenilikler kazandırdığı analiz edilecektir. Bu bağlamda, araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılarak yazarın biyografik bilgileri, eleştirel eserleri ve edebiyat anlayışı değerlendirilmekte; literatür taraması ve eser incelemesi temel alınarak, Yusifli'nin Azerbaycan edebiyatındaki konumu belirlenmektedir.

1.1.Kuramsal Çerçeve

Cavanşir Yusiflinin edebiyat bilimi içindeki yeri ve eleştirileri, belirli kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde incelenebilir. Özellikle edebiyat eleştirisi, hermenötik ve yapısalcı yaklaşımlar onun eserlerinin analizinde temel teorik dayanaklar sunmaktadır. Hermenötik perspektif, Yusiflinin eserlerindeki anlam katmanlarını ortaya çıkarmada önemli bir rol oynarken, yapısalcı yaklaşım onun metinleri arasındaki ilişkileri değerlendirmek için kullanılabilir. Yusiflinin edebiyat eleştirisine getirdiği bakış açısı, sadece metinleri incelemeye değil, aynı zamanda metinlerin sosyal ve kültürel bağlamlarını çözümlemeye de odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, postmodern edebiyat teorileri de Yusiflinin analizlerine katkı sağlamaktadır. Onun edebiyatı sadece bir sanat dalı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel gelişime katkı sağlayan bir alan olarak görmesi, modern edebiyat bilimi içinde kendine has bir konum kazanmasını sağlamıştır.

2.Yöntem

Bu çalışma, nitel (kalitatif) araştırma yöntemi benimsenerek hazırlanmıştır. Çalışma boyunca metin analizi yöntemi kullanılmış ve Cavanşir Yusifli'nin akademik çalışmaları, eleştirileri ve makaleleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, Yusiflinin edebiyat hakkındaki görüşlerini anlamak için hermenötik analiz kullanılmış ve eserlerinde ele aldığı konular derinlemesine değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, yazarın metinleri arasındaki ilişkiyi ve bu metinlerin Azerbaycan edebiyatına olan etkilerini belirlemek için karşılaştırmalı analiz yönteminden de faydalanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda Cavanşir Yusifli'nin Azerbaycan edebiyat bilimi içinde önemli bir yere sahip olduğu ve edebiyat eleştirisi alanında kendine has bir yaklaşım benimsediği tespit edilmiştir. Yusifli'nin klasik ve modern edebiyatı birleştiren analizleri, onun metinlere bakış açısının ne kadar kapsamı geniş olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, Yusifli'nin edebi eserleri sadece Azerbaycan edebiyatına dair bilgiler sunmakla kalmamış, aynı zamanda edebiyatın toplumsal, felsefi ve bireysel boyutlarını da irdelemiştir. Onun eleştirileri ve analizleri, Azerbaycan edebiyatının farklı dönemlerini anlamaya yönelik değerli çıkarımlar sağlamış ve bu alanda yeni tartışma alanlarının önünü açmıştır. Sonuç olarak, Cavanşir Yusifli'nin akademik katkılarının, Azerbaycan edebiyat biliminin gelişimi açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmış ve onun eserlerinin modern edebiyat bilimi içinde kalıcı bir etki bıraktığı belirlenmiştir.

Cavanşir Aziz oğlu Yusifli, 24 Eylül 1958 tarihinde Azerbaycan'ın Masallı bölgesine bağlı Erkivan köyünde doğmuştur. Ailesi, bilim ve eğitim alanına büyük ilgi duyan bir çevrede yetişmiş olup, bu durum onun gelecekteki entelektüel gelişimine önemli katkı sağlamıştır. İlk eğitimini doğduğu köyde alan Yusifli, daha sonra Azerbaycan Diller Üniversitesi'ne kabul edilmiş ve 1986 yılında bu üniversiteden başarıyla mezun olmuştur. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra, 1986–1987 yıllarında Yardımlı bölgesinde öğretmen olarak görev yapmıştır. Cavanşir Yusifli, 1980'lerin sonlarından itibaren Ulduz ve Azerbaycan dergilerinde yayımlanan yazılarıyla Azerbaycan edebiyat bilimi alanında kendine özgü bir yer edinmeye başlamış ve zamanla bu alandaki teorik yaklaşımları ve analiz yöntemleriyle dikkat çekmiştir. Onun akademik çalışmaları, esas olarak edebi metnin poetikası ve anlamı üzerine gerçekleştirdiği derinlemesine araştırmalarla karakterize edilmektedir. Cavanşir Yusifli'nin edebiyat alanına yönelmesinde, kardeşi ve ilk öğretmeni olan Vaqif Yusifli'nin büyük bir rolü olmuştur. Kendisi, her zaman Vaqif Yusifli'nin etkisi altında şekillendiğini ve onun edebi eleştirilerinin kendi sanatsal düşüncesinin oluşumunda önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. İlk olarak, 1988 yılında Ulduz dergisinde yayımlanan şiirleri, onun edebi camiaya tanıtılmasının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ancak zamanla edebiyat bilimi alanında daha derin araştırmalar yapmış, edebi metnin temel yapısal unsurlarını inceleyerek yeni analiz modelleri önermiştir (Bəkirqızı, 2018:28).

1988 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'ne bağlı Nizami Gencevi Adına Edebiyat Enstitüsü'nün doktora programına kabul edilerek akademik çalışmalarına başlamıştır. Burada, "M.F. Axundov'un 'Temsilatı' ve Gerbi Avropa Maarifçi Dramaturgiyasının eneneleri" konulu doktora tezini başarıyla savunmuştur. 2010 yılında "Azerbaycan Komediyasının Poetikası" konulu doktora tezini başarıyla savunarak edebiyat alanındaki akademik uzmanlığını daha da derinleştirmiştir. 1991–1993 yılları arasında Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmış ve burada öğrencilerin edebiyata olan ilgisini artırmak amacıyla birçok akademik girişimde bulunmuştur. 1993–1994 yıllarında Belçika'nın Médecins Sans Frontières (Sınır Tanımayan Doktorlar) insani yardım organizasyonunda tercüman olarak çalışması, ona farklı kültürler ve diller arasında köprü kurma imkanı sağlamıştır. 1996 yılında Cahan

dergisinde çalışmış ve gazetecilik faaliyetlerinin yanı sıra, edebiyatın tanıtılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. 1998 yılından itibaren Turan-98 çeviri firması direktörü olarak yönetim alanındaki yetkinliklerini de göstermiştir. Hâlihazırda Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Adına Edebiyat Enstitüsü Edebiyat Teorisi Bölümü'nde baş bilimsel araştırmacı olarak görev yapan Cavanşir Yusifli, edebiyat teorisini temel alarak, edebiyat biliminin tüm alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Onun bilimsel faaliyetleri, 2000 ve 2008 yıllarında iki kez Cumhurbaşkanlığı bursu ile ödüllendirilmiş olup, bu durum onun bilimsel katkılarının devlet düzeyinde takdir edildiğini göstermektedir (Yusifli, 2025b).

Cavanşir Yusifli'nin edebiyata olan ilgisi çocukluk yıllarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu ilginin oluşumunda birkaç önemli etken özel bir rol oynamıştır. Cavanşir Yusifli, bilimsel ve kültürel değerlerin yüksek derecede önemsendiği bir aile ortamında büyümüştür. Anne ve babası kitaba ve bilime büyük saygı duyan bireylerdi. Masallı bölgesi, doğal güzellikleri ve zengin folklor geleneği ile tanınmaktadır. Cavanşir Yusifli, çocukluk yıllarından itibaren bölgenin folkloruna, halk destanlarına ve sözlü halk edebiyatına yakınlık duymuştur. Bu kültürel ortam, onun edebiyata olan bağlılığını daha da pekiştirmiştir. Folklorun farklı katmanlarını incelemek ve bu unsurların manevi değerlerini kavramak, Yusifli'nin ilerleyen yıllarda klasik ve modern edebiyatı derinlemesine analiz etmesine zemin hazırlamıştır. Cavanşir Yusifli, okul yıllarından itibaren edebi eserleri okumaya ve analiz etmeye başlamıştır. Klasik Azerbaycan şairlerinin eserleriyle yakından tanış olmuş, bu şairlerin eserlerindeki poetik güzellik ve felsefi derinlik onun edebiyata olan ilgisini daha da artırmıştır. Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde aldığı eğitim, Cavanşir Yusifli'nin bilimsel ve edebi düşüncesinin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Burada yalnızca Azerbaycan edebiyatını değil, aynı zamanda Batı ve Doğu edebiyatlarını da derinlemesine incelemiştir. M.F. Ahundov'un Avrupa Aydınlanmasına etkisini araştırması, onun akademik ilgi alanlarını daha da genişletmiştir. Üniversite yıllarında edindiği bilgiler, onun klasik ve modern edebiyata yaklaşım tarzını şekillendirmiştir. Cavanşir Yusifli, daima yeni bilgilere ve kaynaklara ilgi duyan bir şahsiyet olmuştur. Her zaman edebiyatın derinliklerine nüfuz etmeye, edebi eserlerin ardındaki manevi ve kültürel katmanları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Onun bireysel yaklaşımı, analitik düşünme yetisi ve geniş dünya görüşü, bu ilgisinin sürekli olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır. M.F. Ahundov'un mirası, Batı Aydınlanmasının etkisinde şekillenen dramaturgiya ve "Temsilat" eseri üzerine yaptığı araştırmalar, Cavanşir Yusifli'nin akademik çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. O, modern dönemin eğilimlerini, edebi biçimlerini ve felsefi meselelerini ele alarak tartışmıştır. "Azerbaycan Komedyasının Poetikası" adlı doktora tezi, bu alanda öncü bir örnek niteliğindedir. Cavanşir Yusifli, bu eserinde Azerbaycan komedyasının poetik özelliklerini derinlemesine inceleyerek edebi metinlerin semantik katmanlarını, yapısal unsurlarını ve ulusal edebiyatın küresel bağlamdaki yerini bilimsel analizlerle aydınlatmıştır. Bu eserinde, Azerbaycan komedyasının tarihsel gelişim sürecini, Avrupa dramaturgisi ile etkileşimini ve milli özgünlüğünü analiz etmiştir. Cavanşir Yusifli'nin edebi faaliyetleri çok yönlü olup, esas olarak Azerbaycan edebiyatının incelenmesi, edebi eleştiri ve edebiyat teorisi alanlarını kapsamaktadır. Hem klasik hem de modern Azerbaycan edebiyatını derinlemesine analiz ederek edebi süreçlerin gelişim eğilimlerini belirlemeye çalışmıştır. Araştırmalarında, Azerbaycan komedyasının poetikası, klasik edebiyatın yeni bir bakış açısıyla yorumlanması ve modern edebi metinlerin semantik-yapısal analizi gibi konular önemli bir yer tutmaktadır. O, komediyi yalnız güldürü unsuru üzerinden değil, aynı zamanda onun sosyo-kültürel işlevi bağlamında incelemiştir. Yusifli, özellikle M.F. Ahundov'un komedyalarını Avrupa Aydınlanma dramaturjisiyle karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve Ahundov'un eserlerinde satira ile ironinin yerini ve işlevini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ona göre, Azerbaycan komedyası yalnızca eleştirel mizah üzerine inşa edilmemiş, aynı zamanda milli özbilinç sürecinin bir parçası olarak şekillenmiştir.

Cavanşir Yusifli, modern Azerbaycan nesrinin ve şiirinin gelişim yönlerini de derinlemesine incelemiştir. Modern Azerbaycan şiirini analiz ederken, yeni poetik arayışların, farklı ritmik ve sözdizimsel yapılarının ortaya çıkışını vurgulamış ve bu yeniliklerin milli edebi geleneklerden nasıl kaynaklandığını açıklamıştır. Ayrıca, Azerbaycan edebi eleştirisine yeni yaklaşımlar kazandırmıştır. Cavanşir Yusifli'nin edebi eleştiri alanındaki faaliyetleri, Azerbaycan edebiyatının analitik ve konseptüel açıklanmasına önemli katkılar sağlamıştır. O, edebiyatı yalnızca edebi eserlerin analizinin çerçevesinde değil, aynı zamanda kültürel, felsefi ve toplumsal bağlamlarda da incelemiştir. Edebi eleştiri stratejisi, genellikle derin metin altı analizine, edebi geleneklerin modern çağ ile ilişkilendirilmesine ve edebi metinlerin ideolojik, poetik ve semantik yönlerinin ortaya konmasına dayanmaktadır. Cavanşir Yusifli, edebi eleştiride geleneksel form ve yöntemleri yenileyerek, Azerbaycan edebiyatında farklı analiz yöntemlerinin uygulanmasına çalışmıştır. Yusifli, edebi metinlere yalnızca estetik bir nesne olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve felsefi değerleri yansıtan bir fenomen olarak yaklaşmıştır. Bu yaklaşımlar, onun eleştirel makalelerinde ve bilimsel eserlerinde kendini göstermiştir. Örneğin, “Metin, İşaret, Mena” adlı makalede Yusifli, metnin ideolojik ve içeriksel katmanlarına değil, onları oluşturan anlam katmanlarına ve işaretler sistemine odaklanmaktadır. Ayrıca, "Edebi-Filolojik Hermenevtika bedii metinde menalarin interpretsiya texnikasi kimi" adlı makalesinde, edebi eleştiri ile hermeneutik arasındaki ilişkileri incelemekte ve metinlerin çok katmanlı anlamlarının ortaya konmasına özel bir dikkat göstermektedir (Yusifli, 2024a: 10-30).

Cavanşir Yusifli, klasik Azerbaycan edebiyatının modern dönemde yeniden okunmasını ve yeni teorik yaklaşımlar temelinde analiz edilmesini önermektedir. Mətanət Vahid'in "XXI. Yüzyıl Edebi Eleştirisi: Metin, İşaret, Anlam" adlı makalesinde belirtilmiştir ki, Cavanşir Yusifli, hem klasik hem de çağdaş edebiyat örneklerini analiz etmektedir. Şiire daha fazla ağırlık vererek, şiirin doğaüstü olanın ifadesi olduğunu vurgulamaktadır (Vahid, 2023).

Modern Azerbaycan edebiyatına gelince, Cavanşir Yusifli, çağdaş yazarlar ve şairlerin eserlerini eleştirel ve analitik bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Ona göre, modern Azerbaycan edebiyatı yalnızca klasik geleneklerin bir devamı olarak değil, aynı zamanda yeni edebi akımların etkisi altında gelişen bir fenomen olarak anlaşılmalıdır.

O, modern Azerbaycan şiirindeki biçim ve içerik yeniliklerini, şiirin sözdizimsel ve ritmik yapılarının dönüşümünü inceleyerek, yeni nesil şairlerin eserlerindeki farklı eğilimleri açıklamıştır. Cavanşir Yusifli'nin edebi eleştiri alanında en çok vurguladığı noktalardan biri, edebi metinlerin çok katmanlı anlam sistemine sahip olmasıdır. Birçok eseri inceleyerek, bu metinlerin iç yapıları ve anlam sistemlerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. "Bedii Metin Arxeologiyasi" adlı makalesinde, edebi metinlerin ana dilinin poetik düzlemde doğru bir şekilde yerleştirilmesinin bazı soruları yanıtlayabileceğini vurgulamaktadır. Yusifli, "genel poetik haritada metin, yalnızca diğer metinlerle açıklanır" şeklinde belirtmekte ve Jacques Derrida'nın görüşüne atıfta bulunarak, "bir edebi metin, başka bir metne önsöz olarak anlaşılmalıdır" demektedir (Yusifli, 2023). Bunun yanı sıra, Cavanşir Yusifli, "Edebi-Filoloji Hermenevtika Bedii Metinde Menalarin Interpretasiya Texnikasi Kimi" adlı makalesinde, edebi hermeneutiğin edebi metinlerde anlamların açıklanması sorununu incelediğini ve bunu bir dizi filoloji alanının sınırlarında araştırdığını belirtmektedir. Ayrıca, edebi hermeneutiğin klasik edebi metinlerle modern edebi metinler arasındaki estetik birleşim ve ayrılmayı açıkladığını ve her iki metin türünün kesişim noktalarını işaret ettiğini vurgulamaktadır (Yusifli, 2024b: 10-30).

Onun bilimsel ve eleştirel faaliyetleri birkaç temel yönde kendini göstermektedir. Edebiyatın toplumsal ve felsefi bağlamda değerlendirilmesi, onun araştırmalarının ana yönlerinden biri

olmuş ve bu yaklaşım sayesinde metinlerin sosyo-felsefi analizini gerçekleştirmiştir. Ayrıca, genç araştırmacılar için teorik ve metodolojik bir altyapı oluşturarak, Azerbaycan edebi ortamında bilimsel geleneklerin gelişimine ve sürekliliğine önemli bir etki yapmıştır. Yusifli, kendi araştırmaları ve makaleleriyle genç edebiyat bilimcilerine örnek olmuş, onların bilimsel çalışmalarına yön vermiştir. Onun "Biz öyreşmişik ki, xoşumuza gelemeyen neyise acımasız çekilde tenqid edek" başlıklı röportajında, edebi eleştiri ve onun rolü hakkındaki görüşleri, genç araştırmacılar için değerli bir kaynaktır (Yusifli, 2022).

Cavanşir Yusifli'nin eserleri arasında şu kitaplar ve monografiler yer almaktadır: "Edebi Metnin Sırları", 1998; "Bir Söz Söyle, Bu Dünyadan Olmasın", 2000; "Edebiyatda Yaşamağın Formülü", 2003; "Azerbaycan Şiirinde Ali Kerim Merhelesi", 2005; "Ferdi Yaradiciliqdan Edebiyyat Tarixine Baxiş", 2009; "Azerbaycan Komediyasinin Poetikası" (monografi, Bakü, 2007); "Gülüş ve Dünyanın Sonu" (monografi, 1999); "Filoloji Fantaziya", 2008; "Yaddaşin Poetikasi", 2009; "Elçin Haqqında 56 Söz" (Vaqif Yusifli ile birlikte, 2006); "Azerbaycan Şeirinde Ali Kerim Merhelesi" 2003; "Gülüş ve Dünyanın Sonu" 1997; Thomas Eliot, "Behresiz Torpaq" İngilizceden çeviri ve yorumlar, 2007; Hüseyin Baykara, "İran İnqilablari ve Azadliq Herekatlari", Türkçeye çeviri, 2018. Bu eserlerinde yazar, edebi metinlerin analizi, edebi eleştiri ve edebiyat teorisi konularını kapsamaktadır. "Azerbaycan Komediyasinin Poetikası" – Bu monografide yazar, Azerbaycan komediya türünün poetik özelliklerini ve gelişim aşamalarını analiz etmektedir. "Edebi Metnin Sırları" – Kitabında ise edebi metnin poetikası ve semantik yapıları hakkında araştırmalar yer almaktadır. Temel araştırma alanları, edebi metnin poetikası ve semantik yapılarının incelenmesidir. Onun "Edebi Metnin Sırları" (1998) ve "Metin, İsare, Mena" (2019) gibi kitapları, bu konulara adanmış eserlerdir.

Cavanşir Yusifli'nin "Filoloji Fantaziya" adlı kitabı, ünlü Azerbaycan şairi Ramiz Rövşen'in yaratıcılığını poetik bir sistem olarak inceleyen bilimsel bir araştırmadır. Bu kitapta yazar, Ramiz Rövşen'in eserlerini çeşitli açılardan analiz ederek, onun şiirinin derinliklerine nüfuz etmektedir. Eser, Azerbaycan edebi eleştirisinde metne farklı bir bakış açısının örneğidir. Cavanşir Yusifli, bu eserinde farklı edebi türleri ve metinleri karşılaştırmalı bir şekilde incelemenin yanı sıra, dilin ve anlatım tarzının anlam yaratma mekanizmasını da araştırmaktadır. Cavanşir Yusifli'nin "Filoloji Fantaziya" eserinde ana odak, metinlerin derinliğine ve yalnız edebi değil, aynı zamanda felsefi ve insani bağlamda açıklanmasına yöneliktir. Yazar, şiirin yalnız estetik bir tasvir aracı olmadığını, aynı zamanda metafizik anlamlar da taşıdığını göstermeye çalışır. Bu eserde, edebiyatın sadece estetik ve duygusal etkisine değil, aynı zamanda insan düşüncesi ve ideolojik sistemler üzerindeki etkisine de dikkat çekilmektedir. Yusifli, metinleri açıklarken onları tarihi, felsefi ve kültürel bağlama yerleştirerek daha geniş bir anlamlandırma sürecine girer. Kitapta özellikle Ramiz Rövşen'in şiiri üzerinde durulmaktadır. Onun şiirleri, sıradan edebi analizlerin ötesine geçerek, poetik düşüncenin yapısı ve anlamlandırılması açısından incelenir. Yusifli, Ramiz Rövşen'in yaratıcılığını filolojik bir çerçevede araştırarak, onun şiirinin ana ideolojik ve anlam katmanlarını açığa çıkarmaya çalışır.

Cavanşir Yusifli, Azerbaycan edebiyatı ve edebi eleştiri alanında tanınmış bir bilim insanı olmanın yanı sıra, aynı zamanda verimli bir çevirmen olarak da bilinir. O, dünya edebiyatının bir dizi klasik ve modern eserini orjinalinden Azerbaycan diline çevirerek okuyuculara sunmuş ve bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Cavanşir Yusifli, genellikle Fransızca, İngilizce ve Rusçadan Azerbaycan diline çeviriler yapmıştır. Onun çevirileri, yalnızca edebi metinlerin dilimize çevrilmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda bu eserlerin alt metin anlamlarını, üslup özelliklerini koruyarak ve okuyucuya doğru bir şekilde iletmek açısından özel bir öneme sahiptir. Yusifli, tanınmış edebiyat bilimci ve çevirmen, Patrick Süskind'in "Ətriyyatçi" (orijinal adıyla "Das Parfum") romanını Fransızca'dan Azerbaycan diline çevirmiştir. Bu çeviri,

2011 yılında "Qanun" yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Romanın Azerbaycan diline uyarlanmasında, orijinal metindeki zengin betimlemeler ve sembolizmin korunması dikkat çekicidir. Fransız varoluşçuluk yazarı Albert Camus'un ünlü eserlerini Azerbaycan diline çevirerek, bu eserlerin felsefi derinliğini ve ideolojik çizgisini korumaya çalışmıştır. Onun çevirileri arasında "Yabancı" ("L'Étranger"), "Taun" ("La Peste") ve "Çöküş" ("La Chute") romanları yer almaktadır. Ayrıca, Fransız edebiyatı teorisyeni Roland Barthes'in "Yazının Sıfır Derecesi" adlı eserini de Azerbaycan diline çevirmiştir. Bu çeviri, 2011 yılında "Qanun" yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Eserin çevirisi, Azerbaycan edebiyat teorisi alanında yeni yaklaşımların gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Yazar Jean Eschnoz'un "Royal Arxasında" romanı, özgün üslubu ve karmaşık yapısıyla dikkat çeker. Cavanşir Yusifli, bu eseri Fransızcadan Azerbaycan diline çevirerek, onun poetik değerini korumaya çalışmıştır. Çeviri, 2003 yılında yayımlanmıştır. İngiliz modernist edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Thomas Stern Eliot'un "Ənənə və Fərdi İstedad" adlı eseri, 1996 yılında "Cahan" dergisinde yayımlanmıştır. Çevirmen Cavanşir Yusifli, bu eseri İngilizceden Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Ünlü Arjantinli yazar Julio Cortázar'ın "Qorxulu Yuxu" adlı hikayesi ise Rusçadan Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş ve 1997 yılında "Mütərcim" dergisinde yayımlanmıştır.

Cavanşir Yusifli'nin çevirileri, Azerbaycan edebiyatı ortamında dünya edebiyatına olan ilgiyi artırmış ve klasik eserlerin okuyucular tarafından daha iyi anlaşılmasına olanak tanımıştır. Yalnız metinleri çevirmekle kalmayıp, aynı zamanda çevirdiği eserlere bilimsel açıklamalar ekleyerek, bunların içeriğinin ve üslubunun doğru bir şekilde anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. Onun çevirileri, Azerbaycan edebiyatına olan etkisi açısından üç ana yönde değerlendirilebilir: Cavanşir Yusifli, dünya edebiyatının seçkin örneklerini Azerbaycan diline çevirerek, okuyucuların küresel edebi süreçlere daha yakın bir şekilde tanık olmalarını sağlamıştır. Onun çevirileri sayesinde modern edebi eğilimler Azerbaycan okuyucusuna daha erişilebilir olmuş ve dünya edebiyatı ile olan bağlantılar güçlenmiştir. Bunun yanı sıra, teorik edebiyat alanında da önemli çalışmalar yapmış ve çevirdiği eserler aracılığıyla Azerbaycan edebiyat araştırmalarında yeni metodolojik yaklaşımların gelişimine katkıda bulunmuştur. Onun bu alandaki faaliyetleri, akademik tartışmaların genişlemesine ve modern teorik bakış açıların edebiyat bilimine entegrasyonuna olanak sağlamıştır. Cavanşir Yusifli'nin çevirileri, aynı zamanda yüksek dil kültürü ve üslup doğruluğu ile öne çıkmaktadır. O, orijinal metinlerin ruhunu ve ifade tarzını korumaya özel bir önem vererek, Azerbaycan çeviri sanatına yeni kalite standartları getirmiştir. Onun çalışmaları, hem mükemmel dil işçiliği hem de poetik derinliği koruması bakımından diğer çevirmenler için örnek teşkil eden bir model olarak kabul edilmektedir.

Cavanşir Yusifli, Azerbaycan çevirmenlik okulunun önemli temsilcilerinden biridir. Onun dünya edebiyatının saygın eserlerini Azerbaycan diline çevirmesi ve metinlere verdiği bilimsel açıklamalar, edebiyat bilimi alanında önemli adımlardır. Bu faaliyet, Azerbaycan okurunun dünya edebiyatına daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmasına ve modern edebiyat trendlerini derinlemesine kavramasına yardımcı olmuştur (Yusifli, 2025a).

4. SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

Cavanşir Yusifli, Azerbaycan edebiyatının gelişimine önemli katkılarda bulunmuş akademisyenlerdendir. Eserleri ve araştırmaları, Azerbaycan edebiyatının farklı dönemlerindeki derinliği ve karmaşıklığını ortaya koyarken, aynı zamanda edebiyatın sosyal ve milli işlevlerine de ışık tutmaktadır. Yusifli, edebiyatın sadece bireyin iç dünyasını yansıtmakla kalmayıp toplumla olan ilişkisini de anlamlandırmaya çalışmış, bu bağlamda edebiyatın toplumsal bir bilinç oluşturmadaki rolüne vurgu yapmıştır.

Onun edebiyat hakkındaki düşünceleri, yalnızca Azerbaycan edebiyatını değil, dünya edebiyatını da kapsayan geniş bir perspektife sahiptir. Yusifli'nin çalışmaları, edebiyatın sadece bir kültürel miras değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun gelişimi için güçlü bir araç olduğunu kanıtlamaktadır.

Gelecek çalışmalarda, onun edebi eleştirileri, edebiyat teorisine olan katkıları ve eserlerinin daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesi, Azerbaycan edebiyatına dair akademik çalışmaların derinleşmesine katkı sağlayacaktır.

5. KAYNAKLAR

Bəkirqızı, P. (2018). Cavanşir Yusifli imzası yaxud filoloji fantaziya. *Ədəbiyyat qəzeti*, 22 sentyabr, s.28.

http://www.anl.az/down/meqale/edebiyyat/2018/sentyabr/607824.htm (01/02/2025)

Yusifli, C. (2025a). Cavanşir Yusifli.

https://az.wikipedia.org/wiki/Cavan%C5%9Fir_Yusifli (Ulaşım Tarihi: 01.02.2025)

Yusifli, C. (2025b). Cavanşir Yusifli. https://az.wikipedia.org/wiki/Cavan%C5%9Fir_Yusifli (Ulaşım Tarihi: 25.01.2025)

Yusifli, C.(2024a). Ədəbi-filoloji hermenevtika bədii mətndə mənaların interpretasiya texnikası kimi. *Metafizika journal*, 7(2),10-30.

https://metafizikajurnali.az/storage/images/site/files/Metafizika-26/Metafizika.Vol.7%2CNo.2%2CSerial.26%2Cpp.10-30.pdf (03.02.2025)

Vahid, M.(2023).XXI əsrin ədəbi tənqqidi: mətn,işarə,məna. *Ədəbiyyat qəzeti*, 28.11.2023.

https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/11022-xxi-esrin-edebi-tenqidi-metn-isare-mena

Yusifli, C.(2018). İlin ədəbi tənqidi:Zaman kontekstində baxış. Ədəbiyyat qəzeti, 06.06.2018

https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/1914-cavansir-yusifliir. (04/02/2025)

Yusifli, C. (2023). Bədii mətn arxeologiyası. *Ədəbiyyat qəzeti*, 04.12.2023

https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/11032-bedii-metn-arxeologiyasi (04.02.2025)

Yusifli, C.(2024b). Ədəbi-filoloji hermenevtika bədii mətndə mənaların interpretasiya texnikası kimi. *Metafizika journal*, 7(2),10-30.

https://metafizikajurnali.az/storage/images/site/files/Metafizika-26/Metafizika.Vol.7%2CNo.2%2CSerial.26%2Cpp.10-30.pdf (04.02.2025)

Yusifli, C. (2022). Biz öyrənmişik ki, xoşumuza gəlməyən nəyisə amansız şəkildə tənqid edək. *Ədəbiyyat və incəsənət,* 29.12.2022

https://edebiyyatveincesenet.az/ru/edebiyyat/item/5563-dzavanshir-yusifli-biz-oeyraeshmishik-ki-khoshumuza-zhaelmaeyaen-naeyisae-amans-z-shaekildae-taengid-edaek

Yusifli, C. (2014). Azərbaycan komeiyasının poetikası (doktorluq monoqrafiyası) 456 s.

https://www.kitabxana.net/files/books/file/1414254694.pdf (01.01.2025)

Yusifli, C. (2014).Filoloji fantaziya (Ramiz Rövşən yaradıcılığı poetik sistem kimi) 105s.

https://kitabxana.net/files/books/file/1414482496.pdf (02.02.2025)

THE LIFE AND LYRICS OF GENGHIS DAGJI
CENGIZ DAĞCI'NIN HAYATI VE LİRİKASI

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

Cengiz Dağcı çağdaş Kırım –tatar edebiyatının en meşhur yazarlarından biridir.

Cengiz Dagcı'nın bedii yaratıcılığı yeteri kadar zengindir. O, edebî hayata şiirle başlamıştır. Küçük yaşlarında şiir yazmaya heveslenen Cengiz Dağcı'da şiire hususî merak On ikinci Numune Mektebinde okuduğu yıllarda daha da güçlenmiştir. Bu mektebin edebiyat muallimi Safiye Akimova'nın Cengiz Dağcı'ya tesirini özellikle belirtmek gerekir. Cengiz Dagcı'nın elde edilen ilk şiiri 1936'da yazdığı "Kış" adlı şiirdir. Bu şiir onun muallimi tarafından Gençlik dergisine gönderilmiş ve şiir hemen dergide yayımlanmıştır. Cengiz Dağcı bundan çok etkilenmiş birbirinin ardınca "İhtiyar Nine ve Keçisi" adlı manzum hikâyesini, "Kantardan Geçen Tramvay", "Gül ve Bülbül" şiirlerini yazmış, aynı zamanda Ali Şir Nevai'nin iki şiirini Kırım Türkçesine tercüme etmiştir. Bu devrede o, görkemli Rus edipleri Puşkin, Yesenin, Mayakovski ve Posternak'in eserlerinden daha çok tesirlenmiştir.

Kayd etmek lazımdır ki. Cengiz Dağcı poeziyasında vatan esasen baş obraz halindedir. Onun nesrinde de bu ciheti daha fazla müşahade etmek mümkündür. Elbette, bu sebepsiz değildir. Tabii olarak 92 yıllık ömrün 21 yılının doğma vatanda - Kırım'da, 71 yılının ise gurbette yaşanılması bu sanatta millilik idealinin hakimliğini hayli güçlendirmiştir. Onun hayatının Kırım devri az olsa da, uzun yılların garipçiliği ve vatan hasreti yazarın hayatında derin izler bırakmıştır. Çünkü ömrünün 21 yılını (1919-1940) Kırım'da, tahminen 6 yılını (1941-1946) cephe, esir kampı ve muhtelif yerlerde, 65 yılını (1946-2011) Londra'da geçiren Cengiz Dağcı hayatı boyunca ilk önce yalnız Kırım'ı düşünmüş, Kırım'ın içtimaî-siyasî gerginlikleri onu her zaman rahatsız etmiştir. I920'da Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması, 1929'da insanların emlâkinin elinden alınarak müflisleştirilmesi, 1931-1933 arasında dehşetli açlığın başgöstermesi, 1933-1938 arasında 40.000'den çok Kırım Türkünün Ural etrafındaki diyarlara sürülmesi, Kırım'da milli mektep ve medreselerin bağlanması, mescitlerin dağıtılması, Tatar dilinin yasaklanması. Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilmesi, 1941'de Kırım'ın Almanya tarafından işgal olunması gibi haller kadim Türk diyarı olan Kırım'da yaşayan her insanın hayatına olduğu gibi, Cengiz Dağcının da hayatına etki etmiştir. 1946'dan itibaren Cengiz Dağcının poeziya yaradıcılığı yerini nesir yaratıcılığına bırakır. Yazar nesre geçişinin sebebini "Bizim halkımızın facialeri kadar büyüktür ki, onları şiirle aksettirmek ve şiirle anlamak çetindir" cümlesiyle izah eder.

Anahtar kelimeler: Cengiz Dağçcı, Kırım, vatan, şiir, dil

SUMMARY

Genghis Dagjı is one of the most famous writers of contemporary Crimean-Tatar literature.

Genghis Dagjı's artistic creativity is rich enough. He started his literary life with poetry. Genghis Dagjı was eager to write poetry at a young age, and his special interest in poetry grew stronger during the years he studied at Twelfth Example School.

It is especially important to note the influence of Safiye Akimova, the literature teacher of this school, on Genghis Dagjı. The first poem obtained by Genghis Dagjı is called "Winter", which he wrote in 1936. This poem was sent to young magazine by his teacher and the poem was immediately published in the magazine. Genghis Dagjı was very impressed by this and wrote the verse story "Old Granny and Her Goat", the poems "The Tram Passing the Kantar", "The Rose and the Nightingale", and also translated two of Ali Shir Nevai's poems into Crimean Turkish. During this period, he was more influenced by the works of the magnificent Russian writers Pushkin, Yesenin, Mayakovsky and Posternak.

It is necessary to record. In the poetry of Genghis Dagjı, the homeland is essentially the main object. It is possible to observe this aspect more in his prose. Of course, this is not without reason. Naturally, the fact that 21 years of his 92-year life was lived in his homeland - Crimea, and 71 years abroad, greatly strengthened the dominance of the national ideal in this art. Although the Crimean period of his life was short, long years of strangeness and homesickness left deep traces in the author's life. Because Genghis Dagjı, who spent 21 years of his life (1919-1940) in Crimea, approximately 6 years (1941-1946) in the front, prison camps and various places, and 65 years (1946-2011) in London, spent only Crimea throughout his life. He thought that Crimea's social-political tensions always disturbed him.The establishment of Soviet rule in Crimea in 1920, the deprivation of people's real estate and their bankruptcies in 1929, the emergence of a terrible famine between 1931 and 1933, the deportation of more than 40,000 Crimean Turks to the lands around the Ural between 1933 and 1938, and the connection of national schools and madrassas in Crimea. , the dissolution of mosques, the banning of the Tatar language. Situations such as the transition from the Latin alphabet to the Cyrillic alphabet and the occupation of Crimea by Germany in 1941 affected the life of Genghis Dagjı, as well as the lives of every person living in the ancient Turkish land of Crimea. Starting from 1946, Genghis Dagjı's poetic creativity gave way to prose creativity. The author explains the reason for his transition to prose with the following sentence: "The tragedies of our people are so great that it is difficult to reflect them and understand them through poetry."

Key words: Genghis Dagjı, Crimea, homeland, poetry, language

GİRİŞ

Çağtaş Kırım-Tatar edebiyatının görkemli temsilcilerinden biri olan Cengiz Dağcı 9 Mart 1919 da Kırım’ın Gurzuf kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Emir Hüseyin Dağcı aslen Kırım’ın Kızıltaş köyünden olsa da şimdiki Krasnokamensk) berber olduğu için Gurzufta çalışmış ve bir müddet sonra ailesi ile birlikte Kızıltaş’a dönmüştür.

Cengiz Dağcı hatıralarında babası Emir Hüseyin’i ve annesı Fatma Hanım’ı zahmetkeş, çalışkan insanlar olarak kaydetmiştir. O, çocuk yaşlarından itibaren okumaya, yazmaya hevesli olmuştur. Küçük amcası Seyid Ömer'in Türk yazarı Ömer Seyfettin’den ona hikâyeler okuması onun edebiyata olan merakını hayli arttırmıştır. 1927’de Kırım’da yaşanan güçlü zelzelenin yarattığı fesatlar Cengiz Dağcı’nın ailesine de tesir etmiş, ailenin maddi sıkıntıları hayli artmıştır. 1931'de Cengiz Dağc’ının babası Emir Hüseyin hiçbir günahı olmadan hapsedilmiştir. Bu devirde onun amcası Osman Dağcının emlâki elinden alınmış, diğer amcası Mustafa Dağcı ise Kızıldaş’tan sürgün edilmiştir. Cengiz Dağcının babası 6 ay hapiste kaldıktan sonra azad edilmiş ve kendi köyü olan Kızıltaş yerine Akmescit’e gitmiştir. Emir Hüseyin burada bir odalı ev kiralamış ve çok geçmeden aile bireylerini oraya getirmiştir. Cengiz Dağcı 1936’da On

ikinci Numune Mektebi'ne kabul edilmiş ve 1938'de burayı bitirdikten sonra Kırım Pedagoji Enstitüsünün Tarih Fakültesi'ne kayıt olmuştur. Enstitüde okuduğu yıllarda bilgi sahibi olmak için büyük çaba sarfetmiş illetinin tarihi ve kaderiyle yakından ilgilenmiştir. Onun baba tarafından akrabası hekim Zemine Dağcının zengin kütüphanesinde bulunan milli tarihle ilgili kitaplarla tanışması, amcalarının Türkiye ve Avrupa ile ilgilenmesi onda milli duyguların genişlemesinde büyük tesir göstermiştir. Enstitüde okurken Cengiz Dağcının bedii yaradıcılığa meyli artmış ve Kırım-tatar yazarlar Birliği'nin yayın organı olan Edebiyat Mecmuasında şiirleri yayımlanmaya başlamıştır. 1941. yılda orduya çağırılmış , 9 austos 1941. yılda almanlara esir düşmüş , almanların insanlara zulum etmelerini her zaman yürek ağrıları ile hatırlamıştır. Tesadüf neticesinde bir Alman zabıtı tarafından onun kumandanlık binasına hidmetçi tayin edilmesi Cengiz Dağcıyı amansız işkencelerden kurtarmıştır. O, hatıralarında şartlar ne kadar ağır olsa da, hiç olmazsa kendisinin ekmek yiyip normal yatakta yatabildiğini kaydetmektedir. Cengiz Dağcı 10 Mart 1942 de esir kampından çıkarılarak SSRİ ye (SSC B ve karşı vuruşmak için Almanlar tarafından yaratılmış Türkistan lejyonuna dâhil edilir. O, 1942 yılının Nisan ayında Polonya'nın başkenti Varşova şehrinden tahminen 30 km. mesafede yerleşen Legionova kasabasına gönderilir. Burada Türkistan lejyonuna dâhil edilen esasen Türklerden ibaret (Azeri, Kazak, Türkmen, Özbek, Tatar, Kırgız) esirlerin Sovyet ordusu üniformaları köhne Alman üniformaları ile değiştirilir. Cengiz Dağcı yüksek tahsilli olduğu için komutan vazifesine tayin edilir ve altı aylık kursa gönderilir.

YÖNTEM

Bu sırada, ailesini görmek maksadıyla Kırım'a girmek için Alman kumandan ığına dilekçe ile müracaat eder. Dilekçesine müspet cevap alan Cengiz Dağcı Kırıma gider. Alman işgaline maruz kalan Kırım'ı görmek onun için ezaplı bir görüntü olur. O sebebden tüm Kırım dağıtılmış ve mahvedilmiştir. Bu sababdan hatıralarında kayd edir ki, Kırımın alman işhalı Kırım için Rus işgalinden daha amansıztır. Şuları gördükten sonra Cengiz Dağcı Türkistan lejyonunu terk ederek Polonva'ya kaçmak mecburiyetinde kalır. Cengiz Dağcı ikinci cahan savaşı zamanı Avrupanın bir sıra şihirlerini gezdikden sonra Londraya gelir. Londra'da tesadüfen tanıştığı bir şahsın yardımıyla Kıbrıslı bir kişinin restoranında bulaşıkçı olarak çalışmaya başlar. O, hayat yoldaşı ile birlikte ağır zahmetle kazandıkları para sayesinde 1953'te Londra'da birinci katı restoran olan bir ev alır ve bundan sonra hayatı Londra'ya bağlanır.

Cengiz Dağcı bir daha yurdu Kırım'a, ümit yeri bildiği Türkiye'ye gitmese de, ömrü boyunca her iki mekânı hasretle hatırlamıştır. Özellikle akrabalarının talihi onu daima düşündürmüştür. O, yalnız ömrünün son çağlarında aile bireylerinin kaderi hakkında bazı malûmatları elde edebilmiştir. Cengiz Dağcı babası Emir Hüseyin'in 1954 yılında, anası Fatma Hanımın ise 1964'te sürgünde vefat ettiklerini çok sonra öğrenmiştir. Yazarın aynı zamanda büyük kardaşı Midat'ın, bacısı Hati'nin de sürgünde öldüklerini, diğer bacısı Zeyneb'in sürgünden Kırım'a döndükten sonra vefat ettiğini haber almıştır.

13 Ocak 1998'de yazarın hayat yoldaşı Regina Hanım vefat eder. Cengiz Dağcı 53 yıllık vefalı ömürgûn yoldaşını Müslüman kurallarıyla defnettirir. Cengiz Dağcı hayat yoldaşının ölümünü kederle karşılamış, yüksek hürmetinin ifadesi olarak hanımının oturduğu koltukta hiçkimsenin oturmasına izin vermemiş, yaşadığı odayı onun resimleriyle bezemiş ve onunla ilgili Regina adlı hatıra kitabını yayımlamıştır.

Ömrü boyunca Türkiye'ye gidemeyen, lâkin bütün eserlerini Türkiye Türkçesinde (şiirleri istisna olmakla) yazan Cengiz Dağcı'nın yaradıcılığı Türkiye'deki pek çok devlet kurumu ve özel kurumlar tarafından kıymetli bulunmuştur. 1988'de onun Anneme Mektuplar adlı romanı Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın en iyi romanı ilan edilmiştir. Yazar 1993'te

"Türk Dünyası Edebiyatına Hizmet", 1997'de "Yılın Kültür Adamı", 2001'de Uluslararası Türk Kültürüne Hizmet" mükâfatlarına lâyık görülmüştür.

Cengiz Dağcı 1999'da ve 2005'te Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve 2009'da Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı tarafından Türkiye'ye resmi şakilde davet edilse de, sağlık problemleri ve uçak korkusu nedeniyle bu davete gelememiştir.

BULGULAR

Cengiz Dağcı 22 Eylül 2011'de 92 yaşında Londra'da vefat etmiştir, Turkiye Cumhuriyeti'nin o zamanki Dışişleri Bakanı Ahmet Davudoğlu'nun Ukrayna devletinin yetkilileriyle yaptığı görüşmelerin neticesinde Cengizin vasiyetine uygun olarak 69 yıl önce ayrıldığı (1942) köyünde defn etme merasimine Türkiye Cumhuriyeti'nin bakanları, milletvekilleri , sanat adamları, araştırmacılar, birçok uluslararası sosyal kurulların numayendeleri ve diğer temsilciler iştirak etmiştir.

Cengiz Dagcı'nın bedii yaratıcılığı yeteri kadar zengindir. O, edebî hayata şiirle başlamıştır. Kırım Türkçesi ile yazılmış bu şiirlerin birçoğu çeşitli

sebeplerden dolayı elimizde değildir. Bu şiirlerin ekseriyeti ya yayımlanmak için gönderildikleri redaksiyalarda kalmış, ya yayımlandığı jurnal şimdiye kadar tespit edilememiş, ya da ev şartları içinde kaybolmuştur. Küçük yaşlarında şiir yazmaya heveslenen Cengiz Dağcı'da şiire hususî merak On ikinci Numune Mektebinde okuduğu yıllarda daha da güçlenmiştir. Bu mektebin edebiyat muallimi Safiye Akimova'nın Cengiz Dağcı'ya tesirini özellikle belirtmek gerekir. Cengiz Dagcı'nın elde edilen ilk şiiri 1936'da yazdığı "Kış" adlı şiirdir. Bu şiir onun muallimi tarafından Gençlik dergisine gönderilmiş ve şiir hemen dergide yayımlanmıştır. Cengiz Dağcı bundan çok etkilenmiş birbirinin ardınca "İhtiyar Nine ve Keçisi" adlı manzum hikâyesini, "Kantardan Geçen Tramvay", "Gül ve Bülbül" şiirlerini yazmış, aynı zamanda Ali Şir Nevai'nin iki şiirini Kırım Türkçesine tercüme etmiştir. Bu devrede o, görkemli Rus edipleri Puşkin, Yesenin, Mayakovski ve Posternak'in eserlerinden daha çok tesirlenmiştir. Geçen asrın 30'lu yıllarının sonlarında Sovyet ideolojisinin tesiri altında kaleme alınan "Bahar Seheri", "Geldi Bahar", "Kuşların Nağmesi", "Köy Akşamı", "Sis" gibi şiirleri Kırım-Tatar Yazarlar Birliği'nin yayın organı olan Edebiyat Mecmuasında basılmıştır. Bu şiirlerde tabiat tasviri ile birlikte geleceğin güzel olacağına duyulan inanç dile getirilir.

Cengiz Dağcı'nın 1939 yılında yazılan "Sevdiğim Yalta", "Köy" ve "Dağlar" adlı şiirlerinde tabiat tasvirleri fonunda yurt sevgisi, toprağa, vatana bağlılık gibi değerleri bedii bir ifadeyle mısralara yedirmiştir. "Sevdiğim Yalta" şiirinde açık bir şekilde görünür ki, vatan şairin ruhunun menbeyidir. O, vatana bütün varlığı ile bağlıdır. Bu sebepten kadim tarihi olan vatanına, ecdatlarının uyuduğu mukaddes toprağa hayranlık duyduğunu ifade eder, onun şerefini yüce tutar:

Keçmişler bu yerge tarihler yazdı,

Soyuma-sopuma mezarlar kazdı.

Baq, bu gibi evladın bir ahenk sozdı,

Anamsın, babamsın, sevdiyim Yalta!

Dağları tezekli, dağları çamlı,

Dağından suv aqar şerbetten damlı.

Bu topraq şerefli, bu topraq namlı

Ne güzel yaraştın, sevdiyim Yalta!

Lâkin edebî meclislerin birinde "Sevdiğim Yalta" şiiri yüzünden Dağcı tenkit edilmiş ve bu tenkit şairi hayli müteessir etmiştir. Kırımın I Yazarlar Birliği'nin yayın organı olan Edebiyat Mecmuası'nda çalışan I Şemizade, yaradıcı insanlar için tenkidin beklenilen bir durum olduğunu belirtmiş ve ona cesaretinin kırılmamasını tavsiye etmiştir.

"Dağlar" şiirinde içtimaî-siyasî motiv daha güçlüdür. Bu sebepten şiirde içtimaî-siyasî tarz tabiat abidesi olan dağların vasfının, güzelliklerin terennümünün önüne geçer. Şiirde dağlar daha çok tarihî süreçlere, siyasî gerginliklere, muharebelere ve bunun gibi hadiselere şahit olan kahramanın simasında takdim olunur. Bu şiirin alt katında Cengiz Dağcı satıraltı manada yaşadığı devrin felâketlerini de ifade etmeye çalışmıştır:

Bir zaman kalbinye sarıldı tuman

Okürdi, ağladı, boran, yel, tufan.

Ulısız, ulısız şerefli dağlar,

Keçmişnin eykeli güneşli dağlar.

Geçmişnin eykeli güneşli dağlar.

Gençlik yıllarından başlayarak Cengiz Dağcının kalbi hürriyet ateşi ile yanmış, ruhuna Türkistan ideyaları hâkim olmuştur. Şairin 1941 yılında cephedeyken yazdığı "Veriniz Atamın Kılıcını Bana" şiiri milli düşüncelerin aksi bakımından dikkat çekicidir. Burada şair Özgürlük ateşi ile yanan, elinde kılıç tutarak savaş meydanına atılan yiğit bir Türk kahramanı etkisi bırakır:

Qalbimde huriyyet ateşi yana,

Beriniz atanın qılıçın mana!

Atımı sureyim qanlı meydanğa,

Beriniz atanın qılıçın mana!

Şairin 1946'da Londra'da kaleme aldığı "Kırım Beni Anladın mı?" şiirinde de mevzu yurt hasretidir. Bu şiir Cengiz Dağcı'nın Londra'ya geldiği ilk günlerde yazılmıştır. Şiirin evvelki bendinde güzel bir tabiat tasviri verilmiştir:

Küneş batar, suküt bulur göl, irmaq, çay,

Tuman yatar torelernin arqasına...

Lâkin sonraki bendlere kader motifi hâkimdir. Şiirin evvelinde vatan güzelliklerini aks ettiren şair sonradan "dertli gecelerin sırdaşı na dönerek vatanında güneşin doğmasını, özünün ise vatan toprağında her an anılmasını arzular. Lâkin semasında "gün doğmayan" Kırım, şair için geniş manada vatan derdine, vatan hasretine çevrilir.

Men de dertli gecelemin bir sirdaşı.

Eski Çatır sırın açar, dep arz ettim.

Yüreğimde ana yurtun topraq, taşı,

Küneşimniı doqmasını çoq istedim

SONUÇ

Kayd etmek lazımdır ki. Cengiz Dağcı poeziyasında vatan esasen baş obraz halindedir. Onun nesrinde de bu ciheti müşahade etmek mümkündür. Elbette, bu sebepsiz değildir. Tabii olarak 92 yıllık ömrün 21 yılının doğma vatanda - Kırım'da, 71 yılının ise gurbette yaşanılması bu sanatta millilik idealinin hakimliğini hayli güçlendirmiştir. Onun hayatının Kırım devri az olsa da, uzun yılların garipçiliği ve vatan hasreti yazarın hayatında derin izler bırakmıştır. Çünkü ömrünün 21 yılını (1919-1940) Kırım'da, tahminen 6 yılını (1941-1946) cephe, esir kampı ve muhtelif yerlerde, 65 yılını (1946-2011) Londra'da geçiren Cengiz Dağcı hayatı boyunca ilk önce yalnız Kırım'ı düşünmüş, Kırım'ın içtimaî-siyasî gerginlikleri onu her zaman rahatsız etmiştir. I920'dc Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması, 1929'da insanların emlâkinin elinden alınarak müflisleştirilmesi, 1931-1933 arasında dehşetli açlığın başgöstermesi, 1933-1938 arasında 40.000'den çok Kırım Türkünün Ural etrafındaki diyarlara sürülmesi, Kırım'da milli mektep ve medreselerin bağlanması, mescitlerin dağıtılması, Tatar dilinin yasaklanması. Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilmesi, 1941'de Kırım'ın Almanya tarafından işgal olunması gibi haller kadim Türk diyarı olan Kırım'da yaşayan her insanın hayatına olduğu gibi, Cengiz Dağcının da hayatına etki etmiştir. Tabii olarak sonraki süreçler de istisna değildir. Tarihin muhtelif dönemlerinde siyasî, milli-manevi baskılara maruz kalmış, özgürlüğü elinden alınmış, dili, dini yasaklanmış, sürgünlerde bin bir azap yaşamış Kırım Türklerinin kaderi Cengiz Dağcı'yı ömrü boyunca rahatsız etmiş, soydaşlarının haklı sesini dünyaya duyurmayı kendine görev bilmiştir. Bu yolda o, kalemini mücadele silahına çevirmiş, milli meselelere münasebette daha çok real tarihe ve bizzat kendisinin şahidi olduğu hadiselere önem vermiştir.

KAYNAKLAR

1. Dağcı C. Badem dalına asılı bebekler .İstanbul , Ötüken ,1991 .
2. Dağcı C. Biz beraber geçtik bu yolu .İstanbul , Ötüken ,1996 .
3. Dağcı C. Genç Temuçin . İstanbul , Ötüken , 2000.
4. Dağcı C. İhtiyar Savaşçı .İstanbul ,Ötüken ,2010.
5. Dağcı C. Korkunç yıllar .İstanbul ,Ötüken ,2012.
6. Dağcı C. Yurdunu kaybeden adem .İstanbul ,Ötüken ,2012.
7. Dağcı C. O topraklar bizimdi .İstanbul ,Ötüken , 2012.
8. Dağcı C. Onlarda insandı . İstanbul , Ötüken ,2012.
9. Dağcı C.Üşüyen sokak.İstanbul ,Ötüken ,2012.
10. Dağcı C. Anneme mektuplar .İstanbul , Ötüken ,2012.

PROSE WORKS OF ABAY KUNANBAYEV
ABAY KUNANBAYEVİN NƏSR YARADICILIĞI

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

A.Kunanbayev qazax ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. Qazax xalqının feodal düşüncədən uzaqlaşaraq, cəhalət buxovlarını qıraraq təhsilə yönəlib elm əldə etməsi vacib bir məsələ kimi Abay Kunanbayev yaradıcılığında aktuallıq təşkil edir. A.Kunanbayevin "Qara sözlər" əsərinin bir neçə mətnində elmin hər bir insanın və ümumiyyətlə, millətin həyatında oynadığı aparıcı rolun əksi xüsusi yer alır. Abay Kunanbayevin müxtəlif problemləri əks etdirən "Qara sözlər"i milli, fəlsəfi, tarixi, dini, etik və s. baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir. Abay Kunanbayevin daha çox nəsihətlər şəklində ifadə olunan fəlsəfi düşüncələrinin yer aldığı bu əsər qazax ədəbiyyatı tarixində insanın kamilləşməsi və cəmiyyətin təkmilləşldirilməsi məsələlərinə həsr edilmiş ilk nəsr nümunəsidir. İlk realist nəsr nümunəsi olaraq "Qara sözlər" qazax ədəbiyyat tarixində realist nəsrin inkişafına təsir göstərmiş və modern qazax ədəbiyyatının yeni mərhələyə qədəm qoymasında mühüm rol oynamışdır.

Anahtar kelimeler: A.Kunanbayev, "Qara sözlər", nəsr, qazax, yaradıcılıq

ABSTRACT

A. Kunanbayev is one of the outstanding representatives of Kazakh literature. Abay Kunanbayev's creativity is an important issue for the Kazakh people to move away from feudal thinking, break the shackles of ignorance, focus on education and acquire knowledge. In several texts of A. Kunanbayev's work "Black words", the reflection of the leading role played by science in the life of every person and the nation in general has a special place. Abay Kunanbayev's "Black Words" reflecting various problems are national, philosophical, historical, religious, ethical, etc. is of great importance. This work, which contains Abay Kunanbayev's philosophical thoughts expressed mostly in the form of exhortations, is the first example of prose in the history of Kazakh literature dedicated to the issues of human improvement and improvement of society. As the first example of realistic prose, "Black Words" influenced the development of realistic prose in the history of Kazakh literature and played an important role in entering a new stage of modern Kazakh literature.

Key words: A. Kunanbayev, "Black words", prose, Kazakh, creativity

GİRİŞ

Abay Kunanbayev yaradıcılığının mövzu dairəsi baxımından Qazax ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan sənətkarlardan biridir. Abay Kunanbayevin yaradıcılığı mövzu və ideyasına görə zəngin və rəngarəngdir. Onun yaradıcılığında nəsr mühüm bir hissəni təşkil edir. Bu baxımdan "Qara sözlər" nəsr nümunəsi olaraq Abay Kunanbayev yaradıcılığında əsas yerlərdən birini tutur. Əsər 1890-1898-ci illərdə yazılmışdır. "Qəkliyyə", "Əqliyyə", "Qəkliyət-təsdiqət", "Nəsihətnamə", "Nəsr yazıları" və s. adlar altında təqdim olunmuş bu əsər bir növ nəsihətnamə xarakterlidir. "Qara sözlər" 45 müstəqil nəsr hissəsindən ibarətdir. Əsərdə

mətnlər "Birinci söz", "İkinci söz", "Üçüncü söz" və s. başlıqlar altında ardıcıl olaraq 45-ə qədər sıralanır. Əsərin nəsihətnamə tipində olması fikri "Qara sözlər"lə bağlı əksər araşdırmalarda təsdiqini tapmışdır. "Yusif Xas Hacibin "Qutadqu bilik"i, Əhməd Yasəvinin "Divani hikmət"i, Nizamülmülkün "Siyasətnamə"si, Y.İmrənin "Risalətün nüshiyyə"si kimi XIX əsr nəsihətnamə və siyasətnamələrin örnəyi Abayın "Qara sözlər"idir (10, s. 45). Bu baxımdan "Qara sözlər"in Şərqin əxlaqi-didaktik, nəsihətlər kitabları olan "Kəlilə və Dimnə" və "Qabusnamə" ilə müəyyən oxşarlığı da istisna deyil. "Qara sözlər"ə daxil olan nəsr parçalarında, əsasən, kamil insan olmağın yolları göstərilir və bu yolda əngəl ola biləcək problemlərdən söhbət açılır. Əsərdə müəllifin mənsub olduğu millətin taleyi, onun keçmişi, bu günü və gələcəyi barədə düşüncələri yer alır. Mətnlərlə tanışlıq onu deməyə əsas verir ki, "Qara sözlər"i Abay Kunanbayev ömrünün son dövrlərində qələmə almışdır.

Əsərin əvvəlində müəllif bu barədə belə yazır: "…Ömrümün çoxu gedib, azı qalıb, həyatımda hər şey olub: mübahisələr də, üzücü dedi-qodu da, mübarizə də, yersiz dava-dalaş da. İndi son mənzilə yaxınlaşanda, ürək yorulub əldən düşəndə həyatın faniliyini dərk etməyə başlayıram. Və bir fikir mənə rahatlıq vermir. Qalan günlərimi nəyə həsr edim?". Bu parçadakı sözlər əsərin yazılma tarixinə aydınlıq gətirməklə yanaşı, gözlərimiz önündə köləliyin, cəhalətin, mövhumatın əsiri olan, birliyi pozulan, gələcəyi müəmmalı olan və s. bir millətin halına yanan vətənpərvər şairin narahat obrazını canlandırır.

YÖNTEM

"Birinci söz", ilk növbədə, bütün ictimai və ədəbi-bədii fəaliyyətini millətinin taleyi ilə bağlayan, onun bu günündən narahat olan, xoşbəxt gələcəyini düşünən Abay Kunanbayevin qazax xalqını səfalət və cəhalətdən qurtaracaq "nə etməli?"- sualına cavab axtarması baxımından əhəmiyyətlidir. "Birinci söz"də Abay Kunanbayev milləti üçün görmək istədiklərini 5 istiqamətdə (xalqa xidmət, təsərrüfat quruculuğu, elmin inkişafı, dinə bağlılıq, uşaqların tərbiyəsi) qruplaşdırır. Lakin xalqa xidmət istəyi nə qədər böyük olsa da, öz sözləri ilə desək "idarəolunmaz xalqı, oğrusu, müftəxoru çox olan", "nə bilik almağa, nə də bilik verməyə kimsəsi tapılmayan", "dindarlarına yer olmayan", "uşaqlarının gələcəyi bilinməyən" məmləkətdə ürəyi millət sevgisi və millət dərdi ilə döyünən Abay Kunanbayevin hansı acınacaqlı mühitdə yaşadığını təsəvvür etmək çətin deyil.

"Qara sözlər" XIX əsr qazax mühitini, qazax ictimai-siyasi gerçəkliklərini, qazax milli həyatı və ictimai baxışlarını əks etdirmək baxımından əhəmiyyətlidir. "Qara sözlər" müdrik kəlamlar toplusudur. Abay Kunanbayev bu kəlamlar vasitəsilə dövrü üçün, cəmiyyət üçün, məxsusi olaraq öz xalqının timsalında insanlıq üçün əhəmiyyət daşıyan problemlərə toxunur. Həmin kəlamlar ilk növbədə qazax xalqının xoşbəxt gələcək yolunu müəyyənləşdirməyə və bu yola işıq salmağa xidmət göstərir. Mütəfəkkir şair (burada həm də nasir) xalqa ünvanladığı fikirlərinin onların gələcək inkişafına təsir edəcəyinə inanır və "Birinci söz"ün sonunda bu barədə belə yazır: "Nəhayət, qərara gəldim ki, kağız və qələmi özümə həmdəm edib, fikirlərimi kağıza köçürüm. Bəlkə sözlərimdən hansısa kiminsə könlünə yatdı və o, həmin sözü özü üçün ya kağıza, ya da yaddaşına köçürtdü". Abay Kunanbayev əsər boyu yaşadığı cəmiyyətdə üzləşdiyi mövcud problemlərə real-tarixi şəraitdə müdaxilə etməklə xalqını tərəqqidən, müasirlikdən, təhsildən, elmdən, modern həyati düşüncələrdən və s. uzaq saxlayan cəhalət mühitiniə qarşı mübarizə aparır.

Abay Kunanbayev ilk növbədə canından artıq sevdiyi qazax xalqının baxışlarındakı səhv təsəvvürləri islah etməyə çalışır. O, ikinci, üçüncü, beşinci, altıncı, doqquzuncu və bu kimi əksər mətnlərdə qazaxlarda müşahidə etdiyi lovğalıq, mənəmlik, tənbəllik, eqoistlik və s. kimi qeyri-normal xüsusiyyətləri tənqid edir, onun doğuran səbəbləri açıqlayır. Məsələn; "İkinci söz"də özbək, rus, tatar və noqayları geyiminə, nitqinə, qorxaqlıqlarına, yersiz danışıqlarına və

s. görə haqsız ittiham edib lağa qoyan doğma xalqının nümayəndələrinə üz tutaraq onları həm tənqid edir, həm də günahlandırır. Eyni zamanda Abay Kunanbayev "qazaxların bir-birini canavar gözündə görüb, yaxınlarının halına yanmamasından", "tənbəl, qorxaq, iradəsiz, lovğa, acgöz, bədrəftar və s." olmasından narahat olmuş, milləti üçün qüsur bildiyi bu cür halların səbəblərinin kökündə nəyin dayandığını üzə çıxarmağa çalışmışdır. Abay Kunanbayev bunların başlıca səbəbini insanların əkinçilikdən, ticarətdən, sənətdən, təhsil və elmdən uzaqlaşması ilə əlaqələndirir. O, aşkar şəkildə göstərir ki, normal peşə, halal qazanc və təhsildən uzaq olduğumuz üçün cəmiyyətimizdə böhtan, rüşvət, qan düşmənçiliyi adi hala çevrilmişdir. Abay Kunanbayev insanların düşmən qruplara bölünüb, bir-birilərinin var-dövlətlərinə, torpaqlarına sahiblik etməsinin əsas səbəblərini isə savadsızlıq, cahilliklə yanaşı, rüşvətlə, məkrlə vəzifəyə yiyələnən hakimlərin və nadan bəylərin əməlləri ilə bağlayır, realist-maarifçi olaraq vəziyyətdən çıxış yolunu yeni həyata mane olan bütün pisliklərdən uzaqlaşmaqda görür.

BULGULAR

Abay Kunanbayev "sevdiyi və qəlbinə yol axtardığı xalqını" ("Beşinci söz") əsər boyu daha çox ittiham edir. "Mal-qaranı ağıldan, elmdən, imandan, xalqdan qiymətli hesab edən" ("Səkkizinci söz") varlı təbəqənin nümayəndələri Abay Kunanbayevin nəzərində ən ağılsız, vicdanını itirən insanlardır. Əsərin "Beşinci söz"ündə yer alan bir neçə atalar sözü qazax xalqının psixologiyası, dünyagörüşü, həyata baxışı və s. barədə fikir formalaşdırır. Bu sırada verilmiş atalar sözlərini xarakterinə görə iki qrupa ayırmaq mümkündür. "Yarım gün ömrün qalıbsa, bir günlük azuqə topla", "Mal-qara candan da əzizdir", "Varlının üzü ağ, kasıbın üzü qaradır", "Kasıba doğma atası da yükdür" və s. kimi atalar sözləri maddiyat hərisi olan insanların psixologiyasını əks etdirmək baxımından xarateridir. Maraqlı məqamlardan biri odur ki, Abay Kunanbayev "İyirmi doqquzuncu söz"də mənəvi dəyərlərdən uzaq olan, zərərli fikir formalaşdıran bir sıra qazax atalar sözü və məsəllərindən söz açır. O, "Varlı ol, arın olmasın", "Yaxşı xahiş etməklə hər şey əldə etmək olar", "Yüz gün axta dəvə kimi dolanmaqdansa, bir gün əsl nər kimi yaşamaq yaxşıdır", "Məşhurlaşmaq istəyirsənsə, tarlaya od vur", "Qızıl görcək mələk də yolundan çıxar" və s. atalar sözü və məsəllərini ayrı-ayrılıqda açıqlamaqla onların ifadə etdiyi mənaların zərərli, eyni zamanda mənəviyyatdan uzaq olduğunu bəyan edir. Bunların məqsəddən asılı olaraq yaradıldığını, kimlərinsə mənafeyinə xidmət üçün formalaşdırıldığını vurğulayır. Məsələn, Abay Kunanbayevin "Qızıl görcək mələk də yolundan çıxar" deyiminə münasibəti kifayət qədər maraqlıdır: "Deyirlər "Qızıl görcək mələk də yolundan çıxar". Bunu deyənlər mələyin müqəddəs adına qurban olsunlar. Mələyin qızıla ehtiyacı olmadığını bilə-bilə, onlar onu bəhanə edib özlərinin həsəddən doğan kələklərinə bəraət qazandırmaq istəyirlər" ("İyirmi doqquzuncu söz").

Lakin "Səxavətlinin düşməni olmaz", "Balıq olmayan gölün sahilində, mərhəmət olmayan aulda yaşama" və s. atalar sözlərində isə qazax xalqının müdrikliyi, ağıl-kamalı təqdir olunur. Ona görə də A.Kunanbayev insanları həyatın mənasını dərk etməyə səsləyir, mənasız işlərdən uzaq olmağı onlara məsləhət bilir: "Xoşbəxtliyin nədə olduğunu bilmədiklərindən insanlar həyatı mənasız işlərlə alçaldırlar. Onlar bir-birini təqib edir, bir-birinin yanında lovğalanır, var-dövlət toplayır, ömrün son dəqiqələrində isə topladıqlarının hamısını həyatın bircə gününə dəyişməyə hazır olurlar". Abay Kunanbayev bu sözlərin sonunda "nə üçün əzəl başdan taleyinə inanıb əməklə məşğul olmayasan?" - çağırışı etməklə insanları faydalı işə səsləyir, pisliklərdən uzaq dayanmağı onlara tövsiyə edir. Bu məqsədlə Abay Kunanbayev əsərdə həyata baxış, əxlaq, din, sevgi, dostluq, mərhəmət, elm, təhsil və s. məsələlərə toxunmaqla xalqını müdrikliyi dəyərləndirib həyatda düzgün yol seçməyə çağırır.

SONUÇ

Müəllif əsərdə əxlaq məsələlərindən danışarkən ilk növbədə lovğalığın və eqoist hisslərin insan qəlbindən çıxarılmasını istəyir. Onun fikrinə görə, bu cür insanların "nə vicdanı, nə şəxsi ləyaqət hissi, nə böyük işlərə qabiliyyəti, nə də yüksək amalları olur. Onlarda nə pəhləvanın qətiyyətini, nə igidin rəşadətini, nə də insanpərvərlikdən əlamət tapmaq çətindir".

Ona görə də A. Kunanbayev xalqını vicdanlı, ləyaqətli olmağa, yüksək amallar uğrunda yaşamağa səsləyir. O, bütün məsləhətlərə riayət etmək üçün dörd şərti vacib sayır: 1. Mənliyi qoruyub saxlamaq; 2. Məsləhəti qəlbdən qəbul etmək; 3. Məsləhəti yaddaşa həkk etmək; 4. İnsanın ağlını korlayan, onu pisliklərə aparan şeylərdən uzaqlaşmaq.

KAYNAKLAR

1. Heydər Əliyev. Abayın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxışı. "Azərbaycan" qəzeti, 11 avqust 1995-ci il

2. Nursultan Nazarbayev. Abayın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxışı. Ekrem Ayan. Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve "Kara sözler" (Ankara, 2017) kitabı, seh. 29-45

3. Abay. Entsiklopediya, Atamura, Almatı, 1995

4. Abay. Şeirlər və poemalar. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970

5. Abay. Tərtib edən: Fatima Dursunova. Bakı: Mütərcim, 2017

6. Abay Kunanbay. Nasihatler (Kara sözler). Ankara: 2014

7. Абай. Стихи. Алматы « Гылым», 1995

8. Elman Quliyev. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2017

9. Elman Quliyev. Türk halkları edebiyatı. Lambert Academic Publishing, 2019

10. Ekrem Ayan. Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve "Kara sözler". Ankara, 2017

11. Firuzə Ağayeva. Abay: şəxsiyyəti və ədəbi irsi. Bakı: Elm, 2010

12. Фируза Агаева. Творческий путь Абая. Баку, 2015

13. Məxtumqulu. Şeirlər. Bakı: 2006

14. Muxtar Auezov. Abay. Bakı: 1954

15. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. Bakı: 2004

16. Pənah Xəlilov. Dan ulduzu. Abay. Şeirlər və poemalar (Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970) kitabina yazılmış ön söz

17. Pərixanım Soltanqızı (Hüseynova). Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Azərbaycan – Qazax ədəbi əlaqələri (Abay Kunanbayevin yaradıcılığı əsasında). Bakı: Elm və təhsil, 2017

18. Seyid Əzim Şirvani. Seçilmiş əsərləri,.Bakı: "Avrasiya Press", 2005

19. Zeyneş İsmail, Ali Abbas Çinar. Abay. Ankara, 1995

THE RITUAL CODE OF THE STORY "ALI KISHI" IN THE "KOROGLU" EPIC
"KÖROĞLU" DESTANINDA "ALI KİŞİ" KOLUNUN RİTÜEL KODU

Nizami ADISIRINOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu
Bakı, Azərbaycan, ORCİD İD: 0009-0003-0865-2855

Özet

"Köroğlu" destanı, Türk destancılık düşüncesinin en yaygın kahramanlık destanıdır. Hatta şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Türk halklarının kahramanlık destanları arasında "Köroğlu" kadar geniş bir coğrafyada yayılmış başka bir destan yoktur. "Köroğlu" destanı'nın hem Kafkas-Anadolu, hem de Türkistan versiyonları kendilerine özgü özellikleriyle öne çıkarlar.

Araştırmamızda "Köroğlu" destanının Azerbaycan versiyonundaki ilk anlatı metni olan "Ali kişi" kolunun ritüel anlam kodları incelenmektedir. Araştırma sonucunda Alı'nın insan olarak imajına ilişkin bir takım ilginç noktalara değinilmiştir. Hatta Alı isimli adamın eski mitoloji düşüncede kam-şaman kompleksinin taşıyıcısı olduğu kanaatini ileri sürüyoruz. İslamiyet'in kabulünden sonra destan geleneğinde Şamanizmin izleri gittikce zayıflamış olsa da, tümüyle ortadan kalkmamıştır. "Dede Korkut Kitabı"nda Dede Korkut'tan "Korku Ata" olarak da söz edilir. Birçok araştırmacı, arkaik düşüncede şamanın prototipinin "ata" olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Aynı şeyi "Köroğlu"ndaki Alı kişi için de söyleyebiliriz. Alı kişi mitolojik düşüncede şaman işlevini görmektedir. Bu durum Alı'yı bir bakıma Dede Korkut'a yaklaştırmaktadır. Öncelikle, Alı kişi de Dede Korkut gibi aracı bir karakterdir. Gözleri kör olan Alı, artık karanlıklar âleminin sakini olur. Alı kişi de Dede Korkut gibi, gelecekten haber verir ve söyledikleri doğrudur. Alı kişi de ecdad kutü, koruyucu gibi, kahramanı gelecekteki mücadelesine hazırlar ve ona olağanüstü güçler verir. Alı kişi Dede Korkut gibi isim de verir. Rövşen'in yiğitliğe geçiş ritüelini tamamlayan ve ona Köroğlu adını veren de Alı'dır. Alı kişi de Dede Korkut gibi Köroğlu'na nasihatlerde bulunuyor. Bilge fonksiyonunu üstlenen Alı kişi, Rövşeni büyülü güçlere sahip olan Goşabulag konusunda da uyarır ve onun gerçek hak aşığı olmasını sağlar. Aşk destanlarında kahramanın gerçek âşıka dönüşmesinin, tamamen medyum bir karaktere sahip olan dervişler ve Hızır aracılığıyla gerçekleştiği bilinen bir gerçektir. Köroğlu da Alı kişi sayesinde ses ve şöhrete kavuşuyor ve hak aşığına dönüşüyor. Şunu söyleye biliriz ki, Alı kişi de Hızır ve nurani dervişlerle aynı makamın sahibidir. Köroğlunun babası olan Alı kişi meditatif bir imge olarak, iki dünyanın sınırında kaosun ortasında gömülüdür.

Araştırma sonuçlarına göre, "Köroğlu" destanında "kam-şaman-ozan-ata" benzetmesi Alı kişinin suretinde karşımıza çıkmaktadır. Yani arkaikdüşüncede Alı kişi, şaman Korkut atanın halefidir.

Anahtar kelimeler: Köroğlu, Ali Kişi, ritüel, şaman, destan

Abstract

The "Koroğlu" epic is the most widespread heroic epic of the pan-Turkic epic thought. We can even say with certainty that among the heroic epics of the Turkic peoples, there is no epic that has been varied in such a wide geographical area as "Koroğlu". Both the Caucasian-Anatolian and Turkestan variants of the "Koroğlu" epic are distinguished by their unique features.

The article examines the ritual semantic codes of the "Ali kishi" branch, the first line of the Azerbaijani version of the "Koroğlu" epic. As a result of the research, a number of interesting points are touched upon regarding the image of Ali kishi. We even express the opinion that Ali kishi is the bearer of the gam-shaman complex in archaic thought. After the adoption of Islam, the traces of shamanism in the epic tradition were relatively weakened, but they did not disappear in their full meaning. In "Kitabi-Dade Gorgud", Dede Gorgud is also mentioned as "Gorgud Ata". Many researchers share the idea that "father" is the prototype of a shaman in archaic thought. We can say the same about Ali kishi in "Koroglu". Ali kishi also performs the function of a shaman in mythological thought. This brings Ali kishi closer to Dede Gorgud in a certain sense. First of all, Ali kishi, like Dede Gorgud, is a mediating image. After his eyes are blinded, Ali kishi becomes an inhabitant of the world of darkness. Ali kishi, like Dede Gorgud, foretells the future and what he says is correct. Ali kishi, like the cult of ancestors and protector, prepares the hero for the future struggle, providing him with extraordinary powers. Ali kishi also gives a name like Dede Gorgud. By giving Rovshan the name Koroglu, it is Ali Kizhi who completes his transition ritual to heroism. Ali Kizhi, like Dede Gorgud, advises Koroglu. Ali kishi warns Rovshan about Goshabulag, who has magical powers, and ensures that he becomes a true lover. It is a well-known fact that in love epics, the transformation of the hero into a true lover occurs thanks to the dervishes, Khizir, who have an absolutely mediative character. If Koroglu also gains a voice and love thanks to Ali kishi, then Ali kishi is the bearer of the same status as Khizir and the luminous dervishes. Ali kishi is buried in chaos on the border of two worlds as a mediative image.

The results of the research give reason to say that in the epic "Koroglu" the "gam-shaman-ozan-ata" modification appears in the image of Ali kishi. Therefore, in archaic memory, Ali kishi is the successor of Gorgud ata, the shaman.

Key words: Koroglu, Ali kishi, ritual, shaman, epic

GİRİŞ

Müxtəlif coğrafi ərazilərdə yaşayan türk xalqlarının çox qədim dastançılıq ənənəsi mövcuddur. Türk xalqları arasında yayılan bu dastanlardan bəziləri motiv, obraz, süjet baxımından ortaq dəyərlərin ifadəsi olmuşdur. Bu dastanlardan bəziləri yazılı ənənənin məhsulu kimi ("Oğuz kağan"), bəziləri həm yazılı, həm də şifahi ənənənin məhsulu kimi ("Kitabi-Dədə Qorqud"), bəziləri isə ancaq şifahi ənənənin məhsulu kimi ("Manas", "Koroğlu") günümüzədək gəlib çatmışdır. "Koroğlu" dastanı Azərbaycan xalqının "Kitabi-Dədə Qorqud"dan sonra ən böyük qəhrəmanlıq dastanıdır. Dastanın türk xalqları və bir çox xalqlar arasında müxtəlif variantları mövcuddur. Tədqiqatçılar haqlı olaraq yayıldığı coğrafi ərazi baxımından 2 yerə bölürlər:

1. Qafqaz-Anadolu variantı.
2. Türküstan variantı.

Qafqaz-Anadolu variantına Azərbaycan, Türkiyə, gürcü variantları, Türküstan variantına isə türkmən, qazax, özbək, uyğur, tacik və s. variantlarını nümunə göstərə bilərik. Hətta deyə

bilərik ki, ümumtürk qəhrəmanlıq dastanları içərisində "Koroğlu" dastanı qədər geniş coğrafi əraziyə yayılanı olmamışdır. Məsələn, müqayisə üçün bir məsələni qeyd edək ki, şifahi ənənənin məhsulu olan qırğız qəhrəmanlıq dastanı "Manas" sadəcə qırğızlar arasında yayılmışdır. Fikrimizcə, bunun səbəbi dastanın həcm etibarilə olduqca böyük olması, başdan-başa nəzm şəklində oxunması və ancaq xüsusi "manasçılar" tərəfindən söylənmə ənənəsinə malik olmasında idi. Qırğız xalqının içində belə "Manas"ı tam şəkildə söyləyə bilən çox az sayda "baxşı" (ozan) mövcud olmuşdur. Məhz buna görə də, "Manas"ın digər xalqların şifahi ənənəsində yayılması və variantlaşması çətinləşmişdir.

ESAS METN

Dastanın Azərbaycanda toplanması, nəşri tarixi XIX əsrin 40-cı illərinə təsadüf edir. XIX əsr aid bəzi əlyazmalarda Koroğlu ilə bağlı müxtəlif mətnlərə, şeir parçalarına da rast gəlinir. Məsələn, Əndəlib Qaracadağiyə məxsus olan bir əlyazmada (1804-cü il) Koroğluya aid olduğu söylənən bəzi şeir parçaları verilmişdir. İ.Şopen Cənubi Azərbaycandan topladığı qolları 1840-cı ildə çap etdirmişdir. Tədqiqatçılar İ.Şopen nəşrini qüsurlu nəşr hesab etmişlər.

A.Xodzkonun 1842-ci ildə toplayıb nəşr etdirdiyi variant isə 13 məclisdən ibarət idi. A.Xodzkonun nəşri "Koroğlu"nun Avropada da tanınmasına səbəb olmuşdur. Dastan 1856-cı ildə S.Penn tərəfindən rus dilinə tərcümə olunmuş və "Kavkaz" qəzetində ardıcıl olaraq çap olunmuşdur.

1927-ci ildə Vəli Xuluflu Aşıq Hüseyn Bozalqanlıdan topladığı "Koroğlu"nun 2 qolunu nəşr etdirmişdir.

1937-ci ildə Hümmət Əlizadə Aşıq Hüseyndən topladığı 14 qolu hissə-hissə "Ədəbiyyat" qəzetində çap etdirsə də, alimin haqsız olaraq repressiyaya məruz qalması onun işini yarımçıq qoymuş və onun topladığı qollar kitab şəklində ancaq 1941-ci ildə nəşr edilmişdir.

Daha sonra M.H.Təhmasib müxtəlif illərdə (1949, 1956, 1960, 1969) bir neçə dəfə dastanı nəşr etdirmişdir. Lakin bir məsələni qeyd edək ki, M.H.Təhmasib də dastanı sovet senzurasından və məhv olmaqdan qorumaq üçün dastan mətni üzərində müəyyən əlavələr, düzəlişlər etmişdir (Nəbiyev 2014: 484). Həmçinin M.H.Təhmasib A.Xodzko nəşrinin bir çox cəhətlərini də tənqid etmişdir (Təhmasib 1987: 18). Bundan əlavə, müxtəlif illərdə İ.Abbaslı (Abbasov 1997), X.Koroğlu, H.Araslı, Ə.Axundov, M.Rəfili, M.Seyidov, P.Əfəndiyev, P.Xəlilov, A.Nəbiyev, X.Bəşirova (Bəşirova 2000), Y.İsmayılova (İsmayılova 2009), İ.Sadıq, N.Əskər və s. tədqiqatçılar dastanı nəşr etdirmiş və dastanın poetik strukturu haqqında müxtəlif aspektli dəyərli tədqiqat əsərləri ərsəyə gətirmişlər.

A.Xodzko "Koroğlu" dastanı haqqında danışarkən dastanı İranda "savadsız, sadə xalqdan" topladığını qeyd edərək əlavə edir ki, "el şənliklərində "Koroğlu"dan nəğmələr söyləyən xüsusi "koroğluxanlar" mövcud idi" (Xəlilov 1988: 27). Həmçinin A.Xodzko öz qeydlərində dastanın türk dünyagörüşünün və epik yaradıcılığının məhsulu kimi qiymətləndirirdi. A.Xodzko "Koroğlu"nu farsların "Şahnamə"si ilə, Koroğlunun özünü isə şairlikdə Firdovsi ilə müqayisə edirdi: "Elatların azadlıq uğrunda farslarla aralarında tez-tez qanlı döyüşlər baş verirdi. Döyüş əsnasında düşmən tərəflər üz-üzə dayanaraq öz sevimli şairlərindən nəğmələr oxuyaraq döyüşə ruhlanırdı. Farslar "Şahnamə"dən şeirlər söyləyir, elatlar isə Koroğlunun döyüşkən nəğmələrini oxuyadılar" (Abbasov 2008: 12). A.Xodzko dastanın Azərbaycan türklərinin epik yaradıcılıq nümunəsi olduğunu, İran (fars) folkloru ilə əlaqəsizliyini qeyd edir. Tədqiqatçı Fərhad Fərhadov A.Xodzko nəşrini "dastanın ilk kamil nəşri" hesab edir (Fərhadov 1975: 8).

Əlbəttə, "Koroğlu"nun tədqiqatçıları sırasında Xalid Koroğlunun və professor Azad Nəbiyevin də adını xüsusilə qeyd etməliyik (Короглы, Набиев 1996).

Biz araşdırmamızda "Koroğlu"nun ilk qolu olan "Alı kişi" qolu üzərində dayanmaq istəyirik. Təsadüfi deyil ki, M.H.Təhmasib də dastanın ilk qolunu "qədim əsatiri görüşlərlə səsləşən" qol kimi qiymətləndirirdi (Təhmasib 2011: 140).

Orta Asiya türkmən "Goroğlu"sundan fərqli olaraq Azərbaycan "Koroğlu"su "övladsızlıq" motivi ilə başlamır, Alı kişinin Həsən xanın ilxısını otarması ilə başlayır. Türkmən "Goroğlu"su isə Goroğlunun qəbirdə doğulması, yəni mifoloji motivlə başlanır. Alı kişi ilxısını dərya qırağına aparır. Dərya, su arxaik düşüncədə iki dünyanın sərhədini simvolizə edir.

"Koroğlu" dastanında türkün mifik təfəkküründə olan 3 dünya modeli ilə qarşılaşırıq. Birincisi, orta dünyanı simvolizə edən Qoşabulaqdan qaynayan su. İkincisi, ildırım parçasından hazırlanan "misri qılınc" yuxarı dünyanın mifik-simvolik ifadəsidir. Üçüncüsü isə, dərya atından törəyən Qırat isə yeraltı dünyanı simvolizə edən mifik-mediativ obrazdır. Çünki marginal varlıqlar (pərilər, dərya atları və s.) yeraltı dünya ilə əlaqəlidirlər. Dastanda Həsən xan Alı kişinin gözlərini çıxartdırır. Alı kişi zülmət dünyasına məhkum edilir, qarşılığında isə dəniz qulunu olan iki at alır. Daha sonra Alı kişi atları oğluna verib deyir: "Al, bu atları tövləyə çək, qapı-bacanı da möhkəm bağla, yaxşı muöayat ol. Bu atlar gərək qırx gün, qırx gecə gün işığı görməyələr" (Koroğlu 2005: 10). Qırx sayı mifoloji düşüncədə sağ qalmağın – kosmosun mifik kodudur. "Qırx gün" zülmətdə qalmaq simvolik olaraq o dünyadan bu dünyaya keçidi, marginal varlıqların real dünyaya modifikasiyasını reallaşdırır. Azərbaycan folklor mətnlərində "hal anası" ilə bağlı mövcud olan bəzi mifoloji rəvayətlərdə də Halın demonik varlıqdan real varlığa modifikasiyasını görürük (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. 2013: 28). Hal anası ev əhli ilə birlikdə yaşayır, ailə qurur, dünyaya övlad gətirir və öz marginal xarakterinə geri dönüş etmir. Qırx gün sonra Alı kişi tövləyə gedib əvvəlcə Düratı, daha sonra Qıratı yoxlayır. Qıratın sağrısında bir balaca batıq görür. Rövşəndən soruşur ki, Qıratın üstünə işıq düşməyib ki? Rövşən hər tərəfi yoxlayıb görür ki, həqiqətən, iynə boyda işıq yeri var və oranı da bağlayır. Bu, mifoloji düşüncədə qaranlıq dünyadan işıqlı dünyaya transformasiya modelini simvolizə edir. Qırx gündən sonra Rövşən Alı kişinin məsləhəti ilə atları üç sınaqdan keçirir. Onların hazır olduqlarına əmin olandan sonra Rövşənə deyir ki, artıq intiqam almağın zamanıdır. Yenə atasının məsləhətindən sonra Rövşən Qıratla ilk döyüşünü keçirir. Qan tökür, igidlik göstərir. Bu artıq arxaik mifik düşüncədə qəhrəmanın statusdəyişərək yeni statusuna keçməsi ritualı idi. Rövşənin həmin ritualı gerçəkləşdirə bilməsi isə bilavasitə Alı kişi sayəsində baş verir. Alı kişi sayəsində Rövşən qeyri-adi gücü olan Qırata sahib olur və Həsən xana qalib gəlir. "Kitabi-Dədə Qorqud"da Təpəgöz Oğuzdan qovulandan sonra qayalıqda bir mağarada məskunlaşır. Bu zaman marginal varlıq olan anası pəri gəlir və oğlunun barmağına üzük taxır və deyir ki, "səni qılınc kəsməsin, ox batmasın". Deməli, pəri öz oğluna qeyri-adi güclər verməklə onu Oğuz eli ilə gələcək mübarizəyə hazırlayır. Qəhrəmanlar əldə etdikləri qeyri-adi gücləri məhz marginal varlıqlar sayəsində əldə edirlər. Rövşən (Koroğlu) də əsas qeyri-adi gücünü Alı kişi sayəsində əldə edir. Alı kişi gözləri kor olandan sonra artıq qaranlıq dünyanın sakini olur. Yəni mahiyyət və xarakter etibarilə mediativ varlığa çevrilir. Rövşənin ikinci qeyri-adi gücə - misri qılınca sahib olması da Alı kişi sayəsində baş verir. Alı kişi Rövşənin çöldə oynayarkən tapdığı daşa baxıb anlayır ki, "göydən düşən ildırım parçasıdır". Həmin ildırım parçasından ustaya qılınc düzəltdirir. Usta Alı kişinin gözlərinin kor olmasından istifadə edərək onu aldatmağa çalışsa da, buna nail ola bilmir. Çünki Alı kişi zülmət aləminin sakini olsa da, qeyb aləmini görə bilirdi. Alı kişi Rövşəni həm Qıratla, həm də misri qılıncla təmin edir. Hətta Rövşənə aşıqlıq verilməsi də Alı kişi sayəsində baş verir: "Ata-oğul axşama qədər yol gedib axşam bir çayın qırağına çatırlar" (Koroğlu 2005: 16). Çay mifoloji düşüncədə iki dünyanın sərhədini simvolizə edir və çayın sahilində adətən, marginal varlıqlar (pərilər, divlər) məskən salır. Alı kişi də oğlundan buranın necə yer olduğunu soruşduqda Rövşən cavab verir ki, "bura ağaclıq, otluq bir yerdir,

ortadan da çay axır". Alı kişi həmin yerin xaos sərhədi olduğunu bildiyi üçün oğluna deyir ki, "oğul, burda yurd salmaq olmaz" (Koroğlu 2005: 16). Çünki çayın sahili, su hövzələri şər ruhların toplandığı xaos məkanı kimi xarakterizə olunur. Ona görə də ata-oğul səhər tezdən yola düşürlər. Xeyli getdikdən sonra bir düzəngaha rast gəlirlər. Alı kişi oğlundan buranın necə yer olduğunu soruşur. Rövşən deyəndə ki, "bura düzəngahdı", Alı kişi deyir ki, "oğul, burda da qalmaq olmaz". Gecəni düzəngahda qalıb səhər yenə yola düşdülər, uca bir dağın belinə çatırlar. Rövşən atasına deyir ki, "bura hər tərəfi sıldırım qayalıq, çənli, çiskinli dağ belidir…Sağında, solunda başı qarlı təpələr var". Yalnız bundan sonra Alı kişi oğluna deyir ki, "oğul, axtardığımız yer buradır. Bura mənim köhnə oylağımdır. Bura Çənlibel deyərlər. Bura əsl yurd salmalı yerdir. Rövşən özlərinə bir alaçıq, atlar üçün isə tövlə tikdi" (Koroğlu 2005: 17). Diqqət edilsə, Rövşən Çənlibeli də Alı kişi sayəsində tapır. Çənlibelə qədər bir neçə məkana gəlsələr də, məhz Alı kişinin məsləhəti ilə yurd olaraq həmin məkanlar seçilmir. Qayalıq, çiskinli dağ belinin yurd yeri seçilməsi isə təsadüfi sayılmamalıdır. Fikrimizcə, bu da xüsusi ritualın icrası ilə bağlıdır. Mifoloji düşüncədə dağ arxetip kimi qoruyucu, hami funksiyasını icra edən əcdad ruhunu simvolizə edirdi. Təsadüfi deyil ki, Alı kişi də deyir ki, "bura mənim köhnə oylağımdır". Deməli, Alı kişi də mahiyyət etibarilə əcdad kultunu, hami, qoruyucu funksiyasını icra edir. Çənlibeldə yurd salmaqla Rövşən həm də əcdadların himayəsinə keçmiş olur. Bu yolda onun bələdçisi isə ruhlar aləminin – qaranlıq dünyanın sakini olan Alı kişidir. Bir müddətdən sonta Alı kişi Rövşənə deyir ki, "*buradakı dağların birində bir cüt bulaq var. Qoşabulaq deyirlər. Yeddi ildən yeddi ilə hər cümə axşamı məşriq tərəfdən bir, məğrib tərəfdən bir ulduz doğar. Bu ulduzlar gəlib göyün ortasında toqquşarlar. Onlar toqquşanda Qoşabulaq köpüklənib daşır. Hər kim Qoşabulağın o köpüyündə çimsə, elə qüvvətli olur ki, dünyada misli-bərabəri tapılmaz. Hər kim Qoşabulağın suyundan içsə, aşıq olar, səsi elə güclü olar ki, nərəsindən meşədə aslanlar ürkər, quşlar qorxudan qanad salar, dağlar, daşlar titrəyər. Çox igidlər, şahzadələr bu su üçün gəlib, heç birinin baxtı yar olmayıb. İndi yeddi il tamam olmalıdır. O köpükdən bir qab doldurub mənə gətir*" (Koroğlu 2005: 18). Alı kişinin Rövşənə verdiyi bu informasiyanın ritual semantikasına diqqət yetirsək,

1. Alı kişi dağlar arasındakı əfsanəvi bulaq barədə məlumat verir.
2. Alı kişi 7 ildən bir gerçəkləşən ulduzların toqquşması faktını bilir.
3. Alı kişi Qoşabulağın bəxş etdiyi möcüzəvi güc haqqında Rövşəni xəbərdar edir. Bu, bir növ dirilik suyuna oxşayır. Bu, Axillesin anasının onu çimizdirdiyi çaya bənzəyir. Qədim yunan əsatirində Axillesin anası Fetida oğlunu məğlubedilməz, igid görmək istədiyi üçün onun yunanlar üçün müqəddəs hesab edilən Stiks çayının suyuna salır. Mediativ obraz olan Alı kişi də Koroğlunu məğlubedilməz qəhrəman kimi görmək istəyirdi. Ona görə də Koroğluya "*hər kim Qoşabulağın o köpüyündə çimsə, elə qüvvətli olur ki, dünyada misli-bərabəri tapılmaz*", – deyir.
4. Alı kişi Qoşabulağın suyunun insana həm də xüsusi istedad verdiyini bilir. Yəni Alı kişi dastanda bilgə, qeybdən xəbər verən funksiyasını yerinə yetirir.
5. Alı kişi özü də həmin suyun mistik-mifik gücü sayəsində zülmət dünyasından işıqlı dünyaya çıxmağa səy göstərir.

Koroğlu Alı kişinin tövsiyəsi ilə min bir əziyyətlə qayaya dırmaşaraq həmin bulağı tapır. Burada böyük bir ağac gördü. Yaxına gələndə gördü ki, Qoşabulaq qaynayıb göz yaşı kimi axır, ətrafı süd gölünə çevirib. Deməli, Qoşabulaq bir dağda, güllü-çiçəkli bağ içində böyük bir ağacın dibində qaynayırdı. Nağıllarda dirilik meyvəsi sayılan sehrli alma da mütləq sehrli, sakral məkan olan bağda yetişirdi. Bağ da arxaik-mifik düşüncədə iki dünyanın sərhədini simvolizə edən mifik məkandır. Bu mənada "Qoşabulaq – dirilik suyu – sehrli həyat alması"

eyni sakral mahiyyətin mifik kodlarıdır. Dastan təfəkkürü bu sehrli nəsnələri mütləq mifik məkanda (dağda, bağda, mağarada) yerləşdirir. İskəndər də dirilik suyunu tapmaq üçün zülmət diyarına – mifik məkana gedir. Məşriqdən və məğribdən gələn ulduzların toqquşduğu zaman da ("gecədən xeyli keçmiş") qaranlıq, şər vaxtına təsadüf edir. Qoşabulaq köpüklənməyə başlayanda coşub-daşır, ağ köpük adam boyu qalxır. Rövşən köpükdən bir qab doldursa da, özünü saxlaya bilməyib əvvəlcə özü doyunca içir. Folklorşünas Səfa Qarayev bu hadisəni psixoanalitik aspektdən dəyərləndirərək qeyd edir ki, Rövşənin Qoşabulağın suyundan özü doyunca içib atasına aparmamasının psixosemantik əsasında atalar-oğullar arasında mövcud olan edipal konflikt dayanır (Qarayev 2020: 278). Rövşən ikinci dəfə qabını doldurmaq istəyəndə görür ki, köpük artıq yox olub. Peşmanlıq içərisində geri qayıdır. Əhvalatı Alı kişiyə danışır. Alı kişi də deyir ki, "mənim gözümün dərmanı o köpük idi". Rövşənin dərdi bir idi, beş oldu. Özünə əl qoydu. Başına-gözünə döyməyə başladı ki, niyə qabaqca özüm içdim? Bundan sonra Alı kişi sanki taleyi ilə barışır: "Görünür, mənim alnıma da belə yazılıbmış. Tay mənim əcəlim tamamdı. Qulaq as, sənə bir-iki sözüm var". Alı kişi dastanın ilk qolunda əsl qam, şaman kimi çıxış edir.

Fikrimizi bir neçə nümunə ilə əsaslandırmağa çalışacağıq.

1. Alı kişinin gözləri tutulub zülmət aləminin sakininə çevrilsə də, Qırat və Düratın 40 gün qaranlıqda bəslənmə prosesini təmin edir və onları sınaqdan keçirir.

2. Yuxarıda da bəhs etdiyimiz kimi, Rövşəni ildırım parçasından hazırlanan qeyri-adi gücə sahib qılıncla təmin edir. Bir çox dastanlarda qəhrəmana bu cür qeyri-adi gücləri (atı, qılıncı, aşıqlıq gücünü) ya nurani dərvişlər, pirlər, övliyalar, ya da Xızır bəxş edir. Dastanda Alı kişi həmin pirlərin, dərvişlərin, övliyaların, Xızırın funksiyasını icra edən mediativ obrazdır.

3. Alı kişi Çənlibelin və Qoşabulağın yeri barədə Rövşənə xəbər verir və qəhrəmanın həmin sakral məkana daxil olmasını təmin edir. Yəni dastan ənənəsində Alı kişi həm də "qeyri-adi köməkçi" funksiyasını yerinə yetirir. Məhəbbət dastanlarında qəhrəmana aşıqlıq verilməsi yuxuda dərvişin və ya Xızırın verdiyi "badə" sayəsində mümkün olur. "Koroğlu" dastanında həmin funksiyanı da məhz Alı kişi görür. Alı kişinin sayəsində Rövşən Qoşabulağın suyundan içir, igidlik, mərdlik və aşıqlıq qazanır.

4. Alı kişi də şaman kimi gələcəyi görə bilir. Qeyb aləmindən xəbərlər verir: "Bala, ay keçər, il dolanar, sənin adın məğribdən məşriqətən bütün dünyada məşhur olar. Sənin səsinə, nərənə elə bir qüvvət gələcək ki, İsrafilin suru onun yanında milçək vızıltısı olacaq".

5. Alı kişi də şaman kimi gələcək təhlükələr barədə xəbərdarlıq edir: "Ancaq bu həndəvərdə manşur bir qaçaq var. Adına Dəli Həsən deyirlər. Özünü ondan gözlə".

6. Alı kişi də dastanda ad qoyur: "Get, sənin adını Koroğlu qoydum" (Koroğlu 2005: 19).

Eyni funksiyalar "Dədə Qorqud" dastanında Dədə Qorquda da aiddir. Dədə Qorqud da qeybdən xəbər verir. Dədə Qorqudun da qeybdən verdiyi xəbərlər doğru çıxardı. Dədə Qorqud da Alı kişi kimi, çətin məqamda məsləhət verir, yol göstərirdi. Dədə Qorqud da xeyir-dua verir, igidlərə ad qoyurdu. Dastanın müqəddiməsində Dədə Qorqud da "ata" statusundadır (Qorqud ata). Deməli, Alı kişi obrazı da, əslində, Dədə şamanın, ozanın modifikasiya olunmuş formasıdır. Təsadüfi deyil ki, Alı kişi öləndən sonra Koroğlu atasını Qoşabulağın yanında – iki dünyanın sərhədində dəfn edir. Deməli, Alı kişi də mediativ obrazdır. Ən sonda bu dünyadan zülmət dünyasına köç edir. "Qurbani" dastanında Qurbani də haqq aşığı olduğu üçün ölümü iki dünyanın keçid sərhədində – bulağın başında gerçəkləşir (AFK 2010: 87-107). Türkmanların "Arzu Qəmbər" dastanında da haqq aşığı olan Qəmbərin ölümü çayın sahilində – su sərhədində reallaşır (AFA 2009: 329-342). V.N.Toporov qeyd edirdi ki, məkan kosmos və xaosdan ibarət bir bütövdür. Kosmos xaossuz mövcud ola bilməz və ardıcıl şəkildə xaosdan enerji alır

(Топоров 1982: 9-10). Koroğlu da Alı kişini bulağın yanında dəfn edir. Qurbani də, Qəmbər də, Alı kişi də mahiyyət etibarilə arxaik-mifik düşüncədə mediativ obrazlardır. Alı kişinin gözləri kor olduqdan sonra Alı kişi zülmət dünyasının sakininə çevrilir. Maraqlıdır ki, əski şaman əfsanələrinə görə, şaman seçilən namizədin ruhu da yeraltı dünyaya – zülmətə qaçırılar, orada bir-üç il arası saxlanardı. Bu mənada gözlərinin kor edilib zülmətə məhkum edilməsi də Alı kişinin ata-şaman statusunun ritual kodu kimi qəbul edilə bilər. Alı kişi Qoşabulağın sehrli suyundan içib zülmətdən xilas olmağa çalışsa da, bu mümkün olmur. "Kitabi-Dədə Qorqud"da Baybörə bəy zülmətdən xilas olmaq üçün oğlunun qanından gözünə sürtür və zülmət aləmindən kosmos aləminə keçidi reallaşır. Baybörə bəy üçün kosmos aləminə geri dönüşün identifik kodu oğlunun qanıdır. Bəs "Dədə Qorqud"da Baybörə bəyin zülmət aləmindən işıqlı dünyaya keçidi reallaşa bildiyi halda, nə üçün "Koroğlu" dastanında Alı kişi bu keçidi reallaşdıra bilmir? Fikrimizcə, XVI-XVIII əsrlərdə islamın təsiri altında şamanın funksiyası tamam zəifləmişdi. Şaman öz funksiyasını ata obrazına modifikasiya olunmaqla, yəni bir növ "atalıq" pərdəsi altında gizləyərək icra etməyə çalışırdı. Orta əsrlərdə bir çox dastan qəhrəmanlarında biz bu ikiləşməni müşahidə edə bilərik (o cümlədən Qorqud ata və Alı kişi obrazlarında). Məsələn, "Dədə Qorqud"da Beyrək həm qəhrəmandır, həm də ozandır (həm də şamandır). Hadisələrin sonrakı axarında "dəli ozan" statusuna keçid edir. Əsirlikdən xilas olan Beyrək dəniz qulunu Boz ayğırını verib əvəzində qopuz alır və öz yurduna ozan qiyafəsində qayıdır. Məlum məsələdir ki, dəniz qulunu Boz ayğır sakral, magik gücə sahibdir. Onun ekvivalenti də eyni sakrallığa malik olmalı idi. Hətta rəvayətə görə, musiqinin sehrli gücünü bilən Dədə Qorqud meşələri gəzib musiqi aləti – qopuz düzəltmək istəyir. Ancaq nə qədər çalışsa da, düzəltdiyi alətlərdən musiqi səsi çıxmır. Bir gün təsadüfən meşədə cinlərin-şeytanların danışığını eşidir. Onlar qopuzun hansı ağacdan və necə düzəldiyini, onun çanağına dəvə dərisindən necə üzlük çəkməyi, at quyruğunun tükündən necə tel hazırlayıb bağlamağı danışanda Qorqud ata hamısını eşidir. Daha sonra həmin qayda ilə aləti hazırlayır və hazırladığı alət bu dəfə musiqi səsi çıxardır. Sehrli gücə malik olan həmin musiqi aləti Qorqud atanı 40 il ölümdən qoruyur (Qasımlı 2023: 45). Türkmənlər arasında geniş yayılmış başqa bir rəvayətdə də baxşıların ustadı olan Dədə Qambar islamın qəbulundan sonra Qorqud atanı əvəzləyir. Baba Qambar da simli musiqi alətinin – dütarın yaradıcısı kimi təqdim olunur. Rəvayətin məzmunundan məlum olur ki, Baba Qambar da musiqi alətini şeytanın köməyi ilə düzəldə bilir (Qasımlı 2023: 46). Hər iki rəvayətdə qopuzun-dütarın ərsəyə gəlməsində şeytanın rolu olduğunu görürük. Deməli, qopuz o dünya ilə, sakral varlıqlarla bağlı musiqi aləti idi. Bəlkə də, islamın sonradan musiqini qadağan etməsinin də arxasında onun demonik varlıqlarla – şeytanlarla bağlılığı haqqındakı arxaik inanclar dururdu.

Göründüyü kimi, "Dədə Qorqud"da qəhrəman ozana çevrilə bilir. Yəni qəhrəman həm də ozandır. Beyrək ozana çevrilir. Koroğlu da həm qəhrəmandır, həm də aşıqdır. Qəhrəmanlığı ilə aşıqlığı yanaşıdır. İslamı qəbul dönəmində formalaşan dastanlarda şamanizm ünsürləri hələ də qalmaqda idi. "Dədə Qorqud" oğuznamələrində biz islam ünsürləri ilə şamanizm ünsürlərinin hələ yanaşı işləndiyini görürük. Tədricən islam öz yerini möhkəmləndirdikcə şamanizmə aid ünsürləri sıxışdırmağa başlamışdır. Məhz bu səbəbdən "Koroğlu" dastanında şamanın (ozanın) adları çəkilmir. Qəhrəman və aşıq eyniləşdirilir (Beyrəkdə olduğu kimi). Şamanın funksiyası isə Alı kişinin timsalında ataya modifikasiya edilir. Professor S.Rzasoy da şaman və qəhrəmana kosmoloji sxem kontekstində yanaşaraq onlara "eyni obrazın funksionerləri" kimi baxır (Rzasoy 2015: 9).

Professor F.Bayat Koroğlunun mifoloji statusundan danışarkən qeyd edir ki, "…Koroğlu ölüb-dirilən tanrı oğludur" (Bayat 2003: 38-39). F.Bayatın yuxarıdakı fikri Alı kişinin də əcdad, hami kultu ilə əlaqəsini təsdiqləmiş olur. Professor M.Seyidov da Alı kişi obrazını dağ ruhu ilə əlaqələndirirdi (Seyidov 1978: 184-207).

"Kitabi-Dədə Qorqud"da Oğuz elinin hökmdarı Bayındır xan da arxaik yaddaşda qamdır, şamandır. Məhz buna görə də "Qam-ğan oğlu xan Bayındır" kimi təqdim edilir (Kitabi-Dədə Qorqud 2004: 24). Dədə Qorqud da (Qorqud ata) şamanın modifikasiyaya uğramış variantıdır. Dastanda oxuyuruq: "Rəsuli əkrəm əleyhissəlam zamanına yaxın Bayat boyundan Qorqud ata derlər bir ər qopdu". Dastanın "Müqəddimə"sində Dədə Qorqud "Qorqud ata" kimi təqdim olunur. Professor M.Cəfərli də Qorqudun "dədə" və "ata" adlarını eyni məzmunlu hesab edərək göstərir ki, "atalıq, yaxud dədəlik əcdad ruhlarla bağlılıq deməkdir" (Cəfərli 2001: 80). Professor S.Rzasoy da qeyd edir ki, Qorqudun mediativ funksiyası birbaşa qam-şamanlıqdır (Rzasoy 2009: 304). Professor H.İsmayılov da "atanı" əcdad kultu, şamanla əlaqələndirirdi (İsmayılov 2002: 66). "Koroğlu" dastanında isə həmin "qam-şaman-ozan-ata" modifikasiyası Alı kişi obrazında qarşımıza çıxır. Deməli, arxaik yaddaşda Alı kişi Qorqud atanın, şamanın davamçısıdır. Baybörə bəy zülmət aləmindən dönməyi bacarırsa, Alı kişi bu dönüşü gerçəkləşdirə bilmir. Məhz buna görə də Alı kişinin fəaliyyəti sadəcə bir məclislə məhdudlaşır. "Alı kişi" qolu yeganə məclisdir ki, başdan-başa nəsr şəklindədir. Bu məclisdə Koroğlunun aşıqlığı və sazı yoxdur.

SONUÇ

Son olaraq qeyd edə bilərik ki, dastanın Azərbaycan variantına aid "Alı kişi" qolu Türküstan və Orta Asiya variantlarında yoxdur. "Koroğlu"nun Türküstan variantında ən yayğın motiv Goroğlunun qəbirdə doğulmasıdır. Atasının adı isə Rövşəndir (özbək variantında). Türküstan variantlarında Azərbaycan variantında olduğu kimi Koroğlu (misri qılınc, köpüklü su sayəsində qazandığı aşıqlıq) mifik güclərə də sahib deyil. Düzdür, dastanın Orta Asiya variantlarında da sehrli qüvvələr çoxluq təşkil edir, lakin bunlar daha çox dini dəyərlərlə bağlıdır. Bu qeyri-adi güclər daha çox "qırxlar, övliyalar, pirlər, şahi-mərdan" şəklində təzahür edir. Türküstan variantında Koroğlu sadəcə bir ata sahibdir. Atası Rövşən kor edilsə də, Goroğlunun adının bu hadisə ilə əlaqəsi yoxdur. Əlbəttə, dastanın Orta Asiya variantlarının Azərbaycan variantı ilə müqayisəli təhlili dastanın arxaik qatlarında daha maraqlı ritual kodların aşkarlanmasına imkan yaradacaqdır.

KAYNAKLAR

Abbasov E. (2008). "Koroğlu: poetik sistemi və strukturu" (Paris nüsxəsi əsasında). Bakı. Nurlan.

Abbasov İ. (1997). Koroğlu. Paris nüsxəsi. Bakı. Ozan.

Azərbaycan folkloru antologiyası (AFA). (2009). II kitab (İraq-türkman cildi). Bakı. Nurlan.

Azərbaycan folkloru külliyyatı (AFK). (2010). XIX cild, dastanlar. IX kitab. Bakı, Nurlan,

Bayat F. (2003). Köroğlu: Şamandan Aşıka, Alpdan Erene. Ankara. Akçağ.

Bəşirova X. (2000). "Koroğlu" dastanı: tarixi-mifoloji gerçəklik və poetika. Bakı. Elm.

Cəfərli M. (2001). Dastan və mif. Bakı. Elm.

Fərhadov F. (1975). Müqəddimə. "Koroğlu". Bakı. Maarif.

İsmayılov H. (2002). Aşıq yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri. Bakı. Elm.

İsmayılova Y. (2009). "Koroğlu" dastanında obrazlar sistemi. Bakı. Nurlan,

Kitabi-Dədə Qorqud. (2004). Bakı. Öndər.

Koroğlu (2005). Tərtib edən İ.Abbaslı, B.Abdulla. Bakı. Lider.

Nəbiyev A. (2014). Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Bakı. Apastrof,

Qarabağ: folklor da bir tarixdir. (2013). VI kitab. Bakı. Zərdabi.

Qarayev S. (2020). "Dədə Qorqud" eposu: xan konsepti, ərgənlik metaforalarıvə psixoloji kompleksllər. Bakı. Savad.

Qasımlı M. (2023). Ozan-aşıq sənəti və ədəbiyyatı. Bakı, AAB.

Rzasoy S. (2009). Oğuz mifologiyası. Bakı. Nurlan.

Rzasoy S. (2015). Azərbaycan dastanlarında şaman-qəhrəman arxetipi ("Əsli və Kərəm" və "Dədə Qorqud"). Bakı. Elm və təhsil.

Seyidov M. (1978). Alı kişi və Koroğlu obrazlarının prototipləri haqqında // "Azərbaycan" jurnalı, N 3.

Təhmasib M.H. (1987). Müqəddimə. "Koroğlu". Bakı. Azərbaycan E.A. Nəşriyyatı.

Təhmasib M.H. (2011). Seçilmiş əsərləri. 2 cilddə. II cild. Bakı. Kitab aləmi. NPM.

Xəlilov Ş. (1988). "Koroğlu"nun ingiliscə nəşri // "Elm və həyat" jurnalı. N 2.

Türk dilində

Ekici M. (2004). Türk Dünyasında Köroğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.

Rus dilində

Короглы Х.Г. Набиев А.М. (1996). Азербайджанский героический эпос. Баку. Языч ы.

Топоров В.Н. (1982). Космос / Мифы народов мира. В 2-х томах. Том 2. Москва. Советская энсиклопедия.

INTEGRATIVE TEACHING OF SYNTACTIC UNITS IN PRIMARY CLASSES
İBTIDAI SINIFLƏRDƏ SINTAKTIK VAHIDLƏRIN INTEQRATIV TƏDRISI

MEHDIYEVA Mətanət Bahadur qızı

ID 0009-0005-0068-4590, F.ü.f.d., baş müəllim, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

İbtidai siniflərdə "Azərbaycan dili" fənni şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə, qrammatik qaydaların, ədəbi tələffüz normalarının öyrənilib tətbiq olunmasına, yazılı və şifahi nitq bacarıqlarının formalaşdırılmasına geniş imkanlar yaradır. Dil qaydaları məzmun xətti dilin fonetik, leksik və qrammatik quruluşu ilə bağlı ən zəruri biliklərin yığcam, sadə, aydın qayda və şərhlər formasında şagirdlərə çatdırılmasını, orfoqrafiya qaydalarına riayət edilməsini, durğu işarələrindən düzgün istifadə olunmasını nəzərdə tutur. Şagirdlərdə şifahi və yazılı nitq qabiliyyətlərini inkişaf etdirir və ən zəruri linqvistik bilikləri öyrədir.

İbtidai siniflərdə sintaktik vahidlərə aid dil qaydalarının tədrisi zamanı hər bir mövzunu orfoqrafiya ilə inteqrativ şəkildə tədris etmək mümkündür. Şagirdlər sintaktik vahidlərlə hələ birinci sinifdə tanış olurlar. Məsələn, I sinifdə məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin növləri ilə tanış olan şagirdlər belə cümlələri fərqləndirməyi bacarırlar.Cümlədə söz sırası, sözlərdən cümlə qurmaq,II sinifdə nida,əmr cümlələri, mətnin növləri, tərkib hissələri,cümlənin genişləndirilməsi,III sinifdə informativ mətnlər, söz birləşmələri, yenidən cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri, mürəkkəb cümlə, IV sinifdə cümlə üzvləri, mətnlə iş, ismi və feli birləşmələr,durğu işarələri və s. haqqında dil qaydaları ilə tanış olurlar.Bu dil qaydalarına aid tapşırıqlar dərslikdə azlıq təşkil etdiyi üçün müəllim fərdi çalışmalar da hazırlaya bilər.

Açar sözlər: sintaktik vahid, orfoqrafiya, dil qaydları,ibtidai sinif

SUMMARY

The subject "Azerbaijani language" in primary classes creates ample opportunities to enrich students' vocabulary, learn and apply grammar rules, literary pronunciation norms, and develop written and oral speech skills. The content line of the language rules implies the delivery of the most necessary knowledge about the phonetic, lexical and grammatical structure of the language to the students in the form of concise, simple, clear rules and explanations, compliance with spelling rules, correct use of punctuation marks. It develops oral and written speech skills in students and teaches the most necessary linguistic knowledge.

During the teaching of language rules related to syntactic units in primary classes, it is possible to teach each subject in an integrative way with spelling. Students get acquainted with syntactic units in the first grade. For example, in class I, students who are familiar with the types of sentences according to purpose and intonation are able to distinguish such sentences. Word order in a sentence, building a sentence from words, in class II exclamation, imperative sentences, types of text, components, sentence expansion, informative texts, word combinations in class III , familiar with the language rules about sentence types according to purpose and intonation, complex sentences, sentence members in class IV, working with text, noun and verb combinations, etc Since the tasks related to these language rules are a minority in the textbook, the teacher can also prepare individual studies.

Keywords: syntactic unit, spelling, grammar, elementary school

THE TRADITION OF WRITING ENCYCLOPEDIC WORKS IN ARABIC LITERATURE: A STUDY OF EL-KALKAŞANDÎ'S "SUBH AL-A'SHÂ
ARAP EDEBİYATINDA ANSİKLOPEDİK ESER YAZIM GELENEĞİ: EL-KALKAŞANDÎ'NİN "SUBH AL-A'SHÂ" ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Könül EYVAZOVA

Bakü /Azerbaycan, Phd (Dr. Öğr. Üyesi), Bakü Devlet Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, Arap Filolojisi Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-6625-2564

Özet

Arap edebiyatında ansiklopedik eser yazım geleneği, bilginin sistematik bir şekilde derlenmesi ve aktarılması açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle antik dönemlerden itibaren, insanlar bilgi birikimlerini sistematik bir şekilde derleyerek sonraki nesillere aktarma çabası içinde olmuşlardır. Antik Yunan, Roma ve İslam dünyasında ansiklopedik eserler, bilginin korunması ve bilimsel gelişimin teşvik edilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır.

Orta Çağ İslam dünyasında bilgi birikiminin genişlemesi, farklı alanlardaki bilgilerin düzenli bir biçimde sunulmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, özellikle Memlükler döneminde ansiklopedik eserlerin yazılmasına özel önem verilmiştir. Söz konusu eserler, yalnızca edebi ve bilimsel bilginin korunmasını değil, aynı zamanda idari, diplomatik ve sosyal yapının anlaşılmasını da sağlamıştır.

El-Kalkaşandî'nin (1355-1418) dönemin kâtiplerine yardımcı olmak amacıyla kaleme aldığı *Subh al-A'şâ* adlı eseri, Memlük devlet yapısını, bürokratik işleyişi, diplomasi kurallarını ve yönetim yazışmalarını detaylı bir biçimde ele alan önemli bir ansiklopedik çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser, dönemin diplomasi ve devlet yönetimine dair kapsamlı bilgiler sunarken, aynı zamanda edebiyat, tarih, coğrafya ve farklı bilim dallarına dair geniş geniş bir perspektif sunmaktadır. On dört ciltlik bu kapsamlı çalışma, devlet yönetimi, diplomasi, tarih, coğrafya, edebiyat ve çeşitli bilim dallarına dair bilgiler içermektedir. Eser, özellikle *inşâ* sanatı, yani resmi yazışmalar ve diplomatik belgeler üzerine yoğunlaşarak, Memlük idaresindeki katipler ve yöneticiler için bir rehber niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra, edebi ve kültürel unsurları da içermesi bakımından, yalnızca bir bürokratik kılavuz değil, aynı zamanda dönemin entelektüel dünyasına ışık tutan bir kaynak niteliğindedir.

Bu çalışma, Arap edebiyatında ansiklopedik eser yazım geleneğinin gelişimini incelemekte ve *Subh al-A'şâ*'nın bu gelenek içindeki yerini değerlendirmektedir. Eserde ele alınan konular, kullanılan kaynaklar ve Memlük dönemi bilgi aktarımındaki rolü analiz edilerek, El-Kalkaşandî'nin ansiklopedik bilgi sistemine yaptığı katkılar ortaya konulacaktır. Ayrıca, *Subh al-A'şâ*'nın benzer türdeki eserlerle karşılaştırılması yapılarak, Arap dünyasında ansiklopedik edebiyatın gelişim süreci değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Ansiklopedik eser, Memlükler dönemi, El-Kalkaşandî, Subh al-A'şâ.

Abstract

The tradition of writing encyclopedic works in Arabic literature holds a significant place in the systematic compilation and transmission of knowledge. Since ancient times, humans have engaged in the effort to systematically collect and convey accumulated knowledge to future generations.In the ancient Greek, Roman, and Islamic worlds, encyclopedic works have played an essential role in preserving knowledge and the promotion of scientific advancement.

In the medieval Islamic world, the expansion of knowledge necessitated the regular presentation of information across various fields. In this context, particular emphasis was placed on the writing of encyclopedic works during the Mamluk period. These works not only preserved literary and scientific knowledge but also facilitated an understanding of the administrative, diplomatic, and social structures of the time.
El-Kalkaşandî's (1355-1418) work *Subh al-A'shâ*, written to assist the scribes of the period, stands as a major encyclopedic work that examines the Mamluk state structure, bureaucratic processes, diplomatic rules, and administrative correspondence in great detail. The work provides comprehensive insights into the diplomacy and governance of the time, while also offering a broad perspective on literature, history, geography, and various other scientific fields. This extensive fourteen-volume work contains information on state administration, diplomacy, history, geography, literature, and diverse scientific domains. It particularly focuses on the art of *inşâ*, or official correspondence and diplomatic documents, serving as a guide for scribes and administrators within the Mamluk administration. Moreover, by including literary and cultural elements, it is not only a bureaucratic guide but also a source that sheds light on the intellectual world of the era.
This study examines the development of the tradition of writing encyclopedic works in Arabic literature and evaluates the place of *Subh al-A'shâ* within this tradition. By analyzing the topics addressed, the sources used, and the role of knowledge transmission during the Mamluk period, the contributions of El-Kalkaşandî to the system of encyclopedic knowledge will be highlighted. Furthermore, a comparison of *Subh al-A'shâ* with similar works will be made, and the development process of encyclopedic literature in the Arab world will be evaluated.

Keywords: Encyclopedic work, Mamluk period, El-Kalkaşandî, *Subh al-A'shâ*.

THE SIGNAL-MAN BY CHARLES DICKENS: AN ANALYSIS

Irına-Ana DROBOT[1]

[1]Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the short story *The Signal-Man* by Charles Dickens (1866). The analysis will rely on cultural studies, literary studies, reader-response criticism and phenomenology. The particular context of the Victorian age, with its specific mindset related to industrialization, bringing a fear of anything having to do with advanced technology is clearly present in this short story. The main character, an engineer, sees a ghost who warns him that there is a disaster about to happen and that cannot be avoided. The changes in modern life are reflected in the literary works of the time in the Victorian Age. There were many changes brought about by technology and people believed they were losing touch with spirituality and with nature. At the same time, many fears were projected in the ghost stories which were very much frequent in Victorian literary works. Nowadays we face the same fear of high technology, especially when we discuss the dangers of smartphone and of the generation who grew with digital gadgets. Lack of genuine communication is often put forth in the media. The short story and the mindset of the Victorian age can, therefore, become easily relatable for today's audience.

Keywords: Phenomenology, Literary Studies, Reader-Response Criticism

1. INTRODUCTION

The short story *The Signal-Man* by Charles Dickens, written in 1866, belongs to the Victorian Age. However, this setting and this time during which it was written does not mean it is no longer relevant to readers today. On the contrary, we can claim that there are aspects which are so relevant and common to both ages. Technology and the way it evolves so fast is this common point, together with the way we relate to technology. While gadgets are regarded as entertaining, they are also regarded as dangerous, since they are believe to stop genuine communication, as we see on Internet social media memes, where members of a family are depicted sitting together, each looking on his or her phone and feeling totally disconnected.

1.1. Theoretical Framework

The context of the age is provided by Cultural Studies, based on the way in which the age of the Industrialization brought in Victorian England fears related to techbology, such as losing touch with humanity, spirituality, and nature. Phenomenology (Merleau-Ponty & Bannan, 1956) shows us how we perceive reality in a subjective way, based on the way in which we come into direct contact with it. Literary studies can look at the text of the short story, while reader-response criticism (Mart, 2019) can complete the analysis with the way in which they respond emotionally to any text and with the way in which they start building interpretations of the text based on their background knowledge.

2. METHOD

With respect to the age of Industrialization, while everything was becoming more and more technologized, some human tasks were replaced by machines and also the landscape changed, with more houses being built, and with factories which would pollute and reduce the natural space. In addition, trains were also travelling across the natural space, reducing the landscapes we have all grown accustomed to during the Romantic age, when natural settings were grand and occupied our entire horizon of observation. Phenomenologically speaking, we could feel one with the world and come into direct contact with it, as the landscapes would get open before our eyes.

The narrator in the short story *The Signal-Man* looks at a lonely railway station where the signal-man working there is visited by a ghost who predicts awful railway accidents. Such a story can be considered to relate to the fear of advanced technology, which was the train at the respective time. While trains were fast and comfortable, and could help people travel long distances, they were also dangerous, once railway accidents occurred. The destructive power of technology is visible here and leads to the creation of this ghost story. Ghost stories were very frequent in Victorian time, a phenomenon which could be related to the growing fear of the dangers that could happen due to the power of advanced technology. The world was changing and this was causing anxiety.

Ghost stories could be seen as reflections of this feeling of fear. Phenomenologically speaking, people would come into contact with a very dangerous reality, which inspired both magic and fear. Technology was not fully understood and fully controlled at the time. Once it was getting dangerous for human beings, they grew afraid, and may have believed it was a curse or, psychologically speaking, they may have believed that once things went wrong they would feel that they were guilty or that someone else was guilty over it. The ghosts haunting them may have had to do with psychological guilt or fear. Technology did not magically solve all problems; instead, it caused others. Readers nowadays can totally relate to these ideas, as the growing power of artificial intelligence is causing, on the one hand, a complete fascination with all the possibilities offered, as well as growing concern over working places where robots could replace human beings. We have a sense of dystopia of robots and machines replacing people or interacting more and more with them, to the point where there is a feeling of dehumanization and alienation. For many services we discuss with artificial intelligence machines and not with human beings. For many of our everyday life tasks we use machines, e.g. for buying train tickets, for instance. In this sense, Dickens' short story could be interpreted not as a ghost story only, but also as a dystopia related to the highly developing technology. We can also recall the story of *Frankenstein* by Mary Shelley and the use of science which reaches scary consequences, as it can get out of hand. This fear seems to be a deeply rooted one. We can also recall the Cylons in the film *Battlestar Galactica*, who are robots fighting against the human beings. We can feel that technology not only becomes our rival, but also our destructor.

The disaster that cannot be avoided about which the signal-man speaks sounds like an evil omen but also like a warning. At the same time, it is a symbol of expressing our fears regarding technological development and our future as human beings. Nowadays as well we try to get more and more in touch with nature and are preoccupied by the environment and the well-being of our planet. These concerns of today echo those of the Victorian Age. At the same time, we still have the same taste for mystery (Seed, 1981).

3. FINDINGS

Common fears and preoccupations can be found in both Victorian and present-day age. The concern with the destructive force of technology is a strong point of this short story, making it relevant over time.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

We are always expressing our fears under different forms. Fiction, fantasy, daydreaming are as common as speaking directly about them. The ghost story is one such form of expressing fear of technology. Nowadays, it can take the form of other genres such as utopia, memes, films, and, thus, various media.

5. REFERENCES

Dickens, C. (2025). The Signal-Man. https://shortstoryamerica.com/pdf_classics/dickens_the_signal_man.pdf

Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, *56*(2), 78-87.

Merleau-Ponty, M., & Bannan, J. F. (1956). What is phenomenology?. CrossCurrents, 6(1), 59-70.

Seed, D. (1981). Mystery in Everyday Things: Charles Dickens''' Signalman''. *Criticism*, *23*(1), 42-57.

ANALYSIS OF CIN ALI BOOKS IN THE CONTEXT OF LEARNING APPROACHES

ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA CİN ALİ KİTAPLARININ İNCELENMESİ

Ayşegül AYYILDIZ ASİL[1], AbdurrahmanASİL[2]

[1]Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, 0000-0003-1958-6104

[2]Öğretmen, Selahaddin Eyyubi Ortaokulu, Eğitim Bilimleri, 0000-0002-5709-7160

"Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir."

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Özet

Nitelikli çocuk kitapları, çocukların öğrenme süreçlerini destekleyen önemli araçlardır. Dil becerilerinin yanı sıra, çocuklara eleştirel düşünme, problem çözme gibi becerileri de kazandırır. Bu kitaplar aracılığıyla çocuklara kültürel öğeler, değerler, etik ilkeler de aktarılır. Bu çalışmanın amacı, Cin Ali kitaplarını öğrenme yaklaşımları bağlamında inceleyerek, bu kitapların eğitimsel işlevselliğini analiz etmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve doküman inceleme tekniği tercih edilmiştir. Veri analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 2022 yılında basılan "Cin Ali" serisindeki toplam on kitap incelenmiştir. Bu kitap serisi, genel olarak davranışçı yaklaşım temellidir ve çocukların öğrenme sürecinde pekiştirme üzerine odaklanmaktadır. Bilişsel bağlamda, kitapların çocuklar için temel kavramları tanıtma açısından işlevsel olduğu, ancak bilişsel gelişimi derinleştirmek için daha fazla bilgiyi işleme süreci içermesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca seri, yapılandırmacı yaklaşım açısından çocukların sorumluluk ve sosyal etkileşim gibi kavramları öğrenmelerine yardımcı olsa da, derin keşif ve problem çözme fırsatları sunamamaktadır. Kitaplar kültürümüze ait öğeleri doğrudan çocuklara aktarırken, özellikle geleneksel değerlerin vurgulanması dikkat çekicidir. Sonuç olarak, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli eğitimde yenilikçi, çağdaş ve çok yönlü bir yaklaşımı benimsemeyi hedeflemektedir. Cin Ali kitapları, sadece geleneksel değerlerin aktarılmasında değil, aynı zamanda çocukların farklı düşünme becerileri kazanmalarına da katkı sağlayacak şekilde güncellenebilir ve zenginleştirilebilir. Bu sayede hem çağdaş öğrenme yaklaşımlarının uygulanmasına hem de toplumsal değerlerin eğitim yoluyla aktarılmasına katkı sağlanabilir.

Anahtar kelimeler: Cin Ali serisi, betimsel analiz öğrenme yaklaşımları

Abstract

Quality children's books are important tools that support children's learning processes. In addition to language skills, they also provide children with skills such as critical thinking and problem-solving. These books also transfer cultural elements, values, and ethical principles to children. The purpose of this study is to examine Cin Ali books in the context of learning approaches and to analyze the educational functionality of these books. Qualitative research methods and document review techniques were preferred in the study. Descriptive analysis was used in data analysis. A total of ten books in the "Cin Ali" series published in 2022 were

examined within the scope of the research. This book series is generally based on a behaviourist approach and focuses on reinforcement in children's learning process. In the cognitive context, it can be said that books are functional in terms of introducing basic concepts to children, but they should include a more information-processing process to deepen cognitive development. In addition, although the series helps children learn concepts such as responsibility and social interaction in terms of the constructivist approach, it cannot offer deep discovery and problem-solving opportunities. While the books directly convey elements of our culture to children, it is particularly striking that traditional values are emphasized. As a result, the Turkey Century Maarif Model aims to adopt an innovative, contemporary and multi-faceted approach in education. Cin Ali books can be updated and enriched in a way that will contribute not only to the transfer of traditional values but also to children's acquisition of different thinking skills. In this way, both the implementation of contemporary learning approaches and the transfer of social values through education can be contributed.

Keywords: Cin Ali series, descriptive analysis, learning approaches

1. GİRİŞ

Nitelikli kitaplar, bireylerin yaşamı tanımasına, kendini keşfetmesine, farklı deneyimler kazanmasına ve okuma kültürü edinerek bu beceriyi yaşamlarına katmasına katkı sağlar (Özcan, 2020). Nitelikli çocuk kitapları, çocukların gelişimini destekleyen önemli araçlardandır. Dil becerilerinin yanı sıra, çocuklara eleştirel düşünme, problem çözme gibi becerileri de kazandırır. Aynı zamanda, kitaplar aracılığıyla çocuklara değerler aktarılır. Karakterler ve olay örgüleri sayesinde çocuklar, empatiyi, farklılıkları anlamayı ve sosyal normları öğrenir. Böylece çocuk kitapları, yalnızca bir okuma deneyimi sunmakla kalmaz, aynı zamanda değerler eğitimi açısından da güçlü eğitimsel işlevler barındırır.

Öğrenme, doğumla başlayıp yaşam boyu süren ve davranış değişikliğine yol açan bir süreçtir. İnsan, biyolojik olarak öğrenmeye hazır doğar ve yürümekten karmaşık düşünmeye kadar birçok beceriyi öğrenme yoluyla edinir. Bu yetenek, onun davranışlarını sürekli geliştirir (Cüceloğlu 2002). Öğrenme, bireylerin değerleri içselleştirmesinde ve kültürel aktarımı sağlamada temel rol oynar. Aile, okul ve çevre etkileşimiyle kazanılan değerler, öğrenme süreçleri aracılığıyla bireyin düşünce ve davranışlarına yön verir. Bu sayede, toplumsal normlar, etik ilkeler ve kültürel unsurlar nesilden nesile aktarılır ve bireylerin toplumsal uyumu sağlanır.

19 Mart 1973 tarihli ve 1738 sayılı tebliğler dergisi ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilkokullara tavsiye edilen, Rasim Kaygusuz tarafından kaleme alınan ve Selçuk Seğmen'in çizimleriyle hayat bulan Cin Ali hikâye kitapları, temel olarak Cin Ali adındaki çöp adam şeklinde çizilen karakterin yaşadığı olayları konu edinmektedir. Cin Ali serisi, sarı renkli kağıda basılmış toplam 10 kitaptan oluşmaktadır (Öktener, 2001; Apaydın, 2019). Bu kitaplarda, 1968 yılı Türkiye'sinde orta sınıf bir aileye mensup bir çocuğun günlük yaşamına dair kesitler, yalın bir dil ve kısa cümlelerle hikayeler halinde aktarılmıştır. Çocukların çevrelerinde sıkça karşılaştıkları nesnelerin isimleri ve yazılışları öğretilerek okuma yazma becerisi kazanmaları kolaylaştırılmıştır. Kitapların son sayfasında veliler ve öğretmenler çocukların birinci kitaptan başlayarak, sıra ile okumaları konusunda tavsiye verilmektedir. Cin Ali kitapları, Türkiye'de uzun yıllar boyunca ilkokullarda kullanılan Çözümleme Yöntemi ile okuma yazma öğretimini esas almıştır. 1948 yılından 2005-2006 öğretim yılına kadar yaygın şekilde kullanılan bu yöntem, çocukların kelime ve cümleleri parçalara ayırarak, anlam ilişkileri kurarak öğrenmelerini sağlamaya yönelik bir yaklaşımı benimsemektedir (MEB,1995). 2005 yılında Türkiye'de ilköğretimde okuma yazma öğretiminde çözümleme yönteminden ses temelli öğretim yöntemine geçilince Cin Ali serisi ilköğretim müfredat programından kaldırılmıştır.

Ancak seri orijinal haliyle 2013 yılında tekrar basılmaya başlanmıştır. Günümüzde de kitap ilk haliyle erişilebilir durumdadır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli eğitimde yenilikçi, çağdaş ve çok yönlü bir yaklaşımı benimsemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, Cin Ali kitaplarının Maarif Modeli değerleriyle ne derece örtüştüğü, çocukların öğrenme sürecine nasıl katkı sunduğu ve günümüz eğitim anlayışına uygunluğu gibi konuların incelenmesi, bu kitapların eğitimdeki yerini anlamak açısından önemlidir. Değişen öğrenme yaklaşımları bağlamında, Cin Ali kitaplarının eğitimsel işlevselliğinin yeniden ele alınması önemli görülmektedir. Bu bildirinin amacı, Cin Ali kitaplarını öğrenme yaklaşımları bağlamında inceleyerek, bu kitapların eğitimsel işlevselliğini analiz etmektir. Yapılandırmacı, davranışçı, bilişsel öğrenme kuramları ekseninde, Cin Ali serisinin değer aktarımındaki rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır.

1.1.Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Öğrenme Yaklaşımları

Davranışçı Yaklaşım, öğrenme sırasında içsel olarak meydana gelen bilişsel değişiklikleri göz ardı etmekte; öğretimin, beyinde neler olduğuna dayalı olarak tasarlanamayacağını, çünkü bunların gözlenebilir olmadığını belirtmektedir (Açıkgöz 2003).

Bilişsel Yaklaşım, öğrenmeyi davranışçılar gibi, organizmayı devre dışı bırakan uyarıcı-tepki bağı ile açıklamayı doğru bulmaz. Ona göre organizma, kendi dışından gelen uyarıcıların mekanik alıcısı olmaktan çok, uyarıcıları/mesajları işleyen, anlamlandıran, organize eden ve kendine özgüleştirerek davranış üreten aktif bir sistemdir (Turan, Özden, Eskicumalı, Akyüz, Aslanargun, Dönmez ve Karip, 2012).

Yapılandırmacı Yaklaşım, bireyin aktif bir şekilde bilgiyi kendi zihninde yapılandırdığı görüşüne dayanan günümüz dünyasında oldukça popüler bir öğrenme modelidir. Bu yaklaşım temel olarak, bilginin her bir öğrenen tarafından bireysel olarak yapılandırıldığı ve bireysel özellikler ile öğrenme ortamının bu süreçte esas rol oynadığını savunur (Cücük, Şiraz ve Patoğlu, 2017).

1.1.2. Çocuk Kitaplarının Eğitsel İşlevleri

Beyreli, Çetindağ ve Celepoğlu'na (2005) göre her yazı belirli bir amaca yöneliktir. Türü ne olursa olsun her metinde, iletilmek istenen temel bir düşünce ya da duygu vardır. Çocuk kitaplarında eğitsellik kaçınılmazdır. Gelişmekte olan ülkelerde eğitsel öğeler sadece kitaplarda değil, yaşamın her konumunda yer almak durumundadır. Çünkü eğitimle çocuğa yaşama sanatıyla ilgili ipuçları sunulmaktadır. Eğitim, yaşamla çocuk arasında bir tür göbek bağı işlevi görmektedir. Eğitim kaygısı güdülmeden çocuk kitabı yazmak, ülkemiz açısından lüks bir eylemdir (Dayıoğlu, 2000). Çocuk kitapları aracılığıyla çocuklara adalet, sabır, saygı sevgi, sorumluluk, dostluk, dürüstlük, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik kazandırılabilir.

1.1.3. Konu İle İlgili Araştırmalar

Koçer (2021), Cin Ali kitaplarının Çözümleme Yöntemi' ne uygun olarak hazırlandığını, düşük maliyetli basımı sayesinde her kesimden çocuğa ulaşabildiğini ve hem okuma hem yazma öğretiminde kullanıldığını ancak bazen metin bazen de metin açısından olumsuz eleştiriler belirtmiştir. Gümgüm (2022), Cin Ali Müzesi'nde yer alan öğretim materyallerini inceleyerek, müzenin interaktif ve yenilikçi öğrenme deneyimlerini destekleyen bir yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Sedefoğlu ve Durmuş (2024), Cin Ali serisinin çocuklara kazandırmayı hedeflediği 47 olumlu değeri belirleyerek, bu serinin sadece akademik değil, aynı zamanda karakter eğitimi açısından da önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymuştur. Apaydın (2019) ise Cin Ali Müzesi'nin eğitim işlevine odaklanarak, müzenin doğrudan ve dolaylı eğitim

anlayışıyla ziyaretçilere eğitici ve keyifli bir deneyim sunduğunu ifade etmiştir. Cin Ali kitapları ve Cin Ali Müzesi kapsamında yapılan çalışmalar, bu serinin okuma-yazma öğretimi, değer aktarımı ve müze eğitimi bağlamında önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırma, Cin Ali kitaplarının incelenmesini amaçladığından, doküman analizine dayalı nitel bir çalışmadır. Anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştıran nitel araştırma yöntemi, esnek yapısı gereği araştırmacıya derinlemesine bilgiye ulaşma olanağı sağlamaktadır (Karataş, 2015). Bir araştırmanın konusu hakkında bilgi sağlayan her türlü yazılı materyale doküman denilmektedir (Balcı, 2016). Bu araştırmada 2022 yılında basılan "Cin Ali" serisindeki toplamda on kitap incelenmiştir. Doküman analizi, belli bir amaca yönelik kaynakları bulma, okuma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Ayrıca doküman analizi, araştırılacak konular hakkında gerekli bilgiyi içeren sözlü, basılı vb. materyallerden elde edilen verilerin bir araya getirilerek yorumlara ulaşılmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada eğitim işlevselliği açısından kök değerler ve öğrenme yaklaşımlarının özellikleri ele alındığı için veri analizi tekniği olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz; elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analiz aşamalarında analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlama aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2. BULGULAR

3.1. Serideki Birinci Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali'nin Atı" adlı öykü, Cin Ali'nin babasının ona bir atı tanıtmasıyla başlar. Cin Ali, bu atı çok beğenir ve babasından almasını ister. Babası da onun isteğini yerine getirerek atı satın alır. Cin Ali, atına özenle bakar, besler ve arkadaşlarına gösterir. Daha sonra atı bir arabaya bağlayarak, yolda karşılaştığı arkadaşlarını da arabaya bindirir. Hep birlikte keyifli bir gezintiye çıkarlar. Hikâyenin sonunda ise herkes at için bir şeyler getirerek onu besler.

Davranışçı yaklaşım açısından bakıldığında; öyküde ikilemeler ve basit cümle yapılarıyla öğrenme pekiştirilmektedir. Bu süreçte gözlem ve taklit yoluyla öğrenme gerçekleşirken, istenilen davranışın kazandırılması hedeflenmiştir. Davranışçı yaklaşım, öğrenmenin pekiştirme ve tekrar yoluyla gerçekleştiğini savunduğundan, Cin Ali kitaplarının basit, net ve tekrara dayalı görseller içermesi bu anlayışla uyumludur. Kitabın siyah-beyaz ve çöp adam çizimleri, dikkati dağıtacak detaylardan kaçınılarak doğrudan öğrenmeyi hedeflemektedir.

Bilişsel yaklaşım açısından bakıldığında; Cin Ali'nin atı tanıması ve onunla ilgili yaşantıları, çocukların hayvanlarla ilgili zihinsel şemalarını geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra kitaptaki basit, kısa ve tekrar eden cümleler, çocukların kelime dağarcığını geliştirmesine ve cümle yapılarını anlamalarına yardımcı olur. Ancak kitap boyunca çocukların sıralı olayları takip etmeleri derinlemesine düşünmelerini zorlaştırabilir. Fiziksel gerçekliğe dair bazı konular (örneğin, at arabalarının hayvanlar açısından etkileri, hayvanların dinlenme ihtiyacı) eksik bırakılmıştır. Metin olayların hangi ortamda gerçekleştiği veya zamanın nasıl ilerlediği konusunda detaylı bilgi vermediğinden, çocukların zihinsel canlandırmalar yapmasını zorlaştırabilir.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından bakıldığında; çocukların öğrenmelerini destekleyici unsurlar barındırmaktadır. Kitabın çizimleri ve metni, çocukların yeni kelimeler öğrenmelerini teşvik etmektedir. Ancak, derinlemesine keşif ve problem çözme fırsatları sınırlıdır; hikâye daha çok pasif bir şekilde aktarılmaktadır. Karakterlerin karşılaştıkları belirgin bir problem

veya zorluk bulunmadığından, çocukların problem çözme becerilerini geliştirme açısından sınırlı katkı sunduğu söylenebilir.

3.2. Serideki Birinci Kitabın Eğitsel İşlevleri

Atın tanıtılması, onun beslenmesi vb. tarım ve hayvancılıkla iç içe yaşayan toplumların değerlerini yansıtır. Geleneksel ulaşım aracı olan at arabasının kullanılması, geçmişte kırsal yaşamda önemli bir yer tutan bir kültürel ögeyi çocuklara tanıtmaktadır. Hayvan sevgisi ve sorumluluk, Cin Ali'nin atına bakması üzerinden çocuklara aşılanmaktadır. Cin Ali'nin at arabasına arkadaşlarını alması, dayanışma gibi önemli toplumsal değeri vurgulamaktadır. Hikâyenin sonunda herkesin ata bir şeyler getirmesi, topluluk içinde yardımlaşma ve ortak sorumluluk almayı pekiştirmektedir. Ancak at arabasının sürülmesi ve hız yapılması, hayvanların yük taşıma aracı olarak görülmesine yönelik bir algıyı pekiştirebilir. Çocuğun at arabası sürmesi, hayvan kontrolü ve güvenlik açısından tartışmalıdır.

3.3. Serideki İkinci Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali'nin Topu" öyküsü, Cin Ali'nin babasından top istemesiyle başlar. Babası ona top alır ve Cin Ali arkadaşlarıyla birlikte top oynamaya başlar. Top bir süre sonra bahçeye kaçar ve Cin Ali ile arkadaşları topu almaya gider. Bahçede bir elma ağacı görürler ve ağacın meyvelerini toplayıp yerler. Son olarak herkes evine gider ve Cin Ali topunu saklamak için annesine verir.

Davranışçı yaklaşım açısından bakıldığında; kitabın metninde, ikilemeler ve yansıma sözcükler sıklıkla görülmektedir. Bu durum uyaran-tepki ilişkisini güçlendirmektedir. Cin Ali'nin babasının isteğini yerine getirmesi, çocuklara doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurma fırsatı vermektedir ve bu tür öğrenmeler davranışçı yaklaşımla tutarlıdır. Kitap, davranışların tekrar edilerek pekişmesini sağlayan olay örgüsüne sahiptir. Cin Ali ve arkadaşlarının top oynaması, oyunun eğlenceli bir etkinlik olarak sunulması olumlu pekiştirme örneğidir. Elma ağacının keşfedilmesi ve elmaların yenmesi de çocukların çevreyle etkileşim kurmasını destekleyen uyaran-tepki zincirine dayalı bir öğrenme süreci içerir.

Bilişsel yaklaşım açısından incelendiğinde, çizimler ve metin çocukların algı ve dikkat sürelerini güçlendirebilir. Ancak, kitabın bilişsel gelişimi derinlemesine destekleyecek süreçleri yeterince teşvik etmediği söylenebilir. Çizimlerin sınırlı detay içermesi, çocukların görsel algılarını ve yorumlama becerilerini geliştirme potansiyelini sınırlandırabilir.

*Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocukların deneyim yoluyla öğre*nmelerine katkı sağlayabilecek bazı unsurlar içerdiği söylenebilir. Topun bahçeye kaçması, çocukların engellenme ve çözüm üretme gibi temel davranışlarla başa çıkmalarına dair bir model sunmaktadır. Ancak, olaylar doğrudan anlatılmakta, çocuklara sorgulama, alternatif çözümler üretme veya kendi deneyimlerinden yola çıkarak anlam oluşturma imkânı verilmemektedir. Hikâyenin çizimleri de çocukların yaratıcı düşünmelerini veya olayları farklı açılardan değerlendirmelerini destekleyecek detaylara rastlanamamıştır.

3.4. Serideki İkinci Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali'nin Topu" kitabı, kültürel aktarım ve değerler eğitimi açısından değerlendirildiğinde, aile, oyun, paylaşım ve doğayla etkileşim gibi temel unsurları öne çıkardığı söylenebilir. Elma ağacının keşfedilmesi ve elma yenmesi, çocuklara doğayla iç içe olmayı ve doğal besinlerin önemini fark etmeyi öğretebilecek bir öğe olarak görülebilir. Ayrıca, Cin Ali'nin topu annesine emanet etmesi, düzen, sorumluluk ve eşyaları koruma gibi değerleri içeren bir mesaj vermektedir.

3.5. Serideki Üçüncü Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali'nin Topacı" adlı öykü, dayısının Cin Ali'ye bir topaç ve bir kırbaç almasıyla başlar. Dayısı Cin Ali'ye topaç çevirmeyi öğretir. Ancak kitapta topaca sert vurma, dövme ifadeleri sıklıkla yer almaktadır. Kitap boyunca arkadaşlarıyla birlikte topaç çevirir. Daha sonra da evlerine giderler.

Davranışçı yaklaşım açısından bakıldığında; kitap çocuklara belirli bir beceriyi (topaç çevirme) kazandırmak amacıyla tekrar, model alma ve pekiştirme gibi davranışçı ilkeleri içermektedir. Hikâyede, dayının Cin Ali'ye topaç çevirme davranışını göstermesi ve ardından Cin Ali'nin bu davranışı tekrar ederek öğrenmesi, taklit yoluyla öğrenme sürecine örnek teşkil etmektedir. Topacı başarılı bir şekilde çevirebilmesi için ona kırbaçla vurma gibi doğrudan yönergeler verilmesi, uyaran-tepki ilişkisini desteklemekte ve öğrenmenin doğrudan yönlendirme ve tekrar yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Cin Ali'nin daha sonra arkadaşlarıyla birlikte topaç çevirmesi, edinilen davranışın genellemesi olarak yorumlanabilir.

Bilişsel yaklaşım açısından bakıldığında; dayının Cin Ali'ye topaç çevirme sürecini öğretmesi, çocuğun yeni bir kavramı öğrenme sürecine girmesi açısından bilişsel gelişime katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, topaç çevirme eyleminin fiziksel koordinasyon gerektirmesi, çocuğun el-göz koordinasyonunu geliştiren bir etkinlik olarak bilişsel motor becerileri desteklemesine katkı sunmaktadır. Ancak, hikayede, topaç çevirmenin temel mantığı ya da fiziksel yasalar açısından açıklamalar yapılmadan, doğrudan yönergeler verilerek öğrenme süreci yönlendirilmiştir. Örneğin, topaca "vurmak" ya da "dövmek" gibi komutlar verilirken, çocuğun bu hareketin neden önemli olduğunu, hız ve dönme ilişkisini anlamasına yönelik bir açıklama sunulmamaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından bakıldığında; Cin Ali'nin dayısı aracılığıyla yeni bir beceri öğrenmesi ve ardından arkadaşlarıyla birlikte topaç çevirerek deneyim kazanması, sosyal etkileşim yoluyla öğrenmeyi destekleyen bir yön olarak değerlendirilebilir. Ancak, yapılandırmacı yaklaşımın temel ilkelerinden biri olan çocuğun bilgiyi keşfetme ve aktif problem çözme sürecine katılma unsurları kitapta yeterince desteklenmemektedir. Cin Ali'ye topaç çevirme eylemi doğrudan gösterilmekte ve öğrenme sürecinde çocuğun sorgulama, keşfetme ya da alternatif çözüm yolları deneme fırsatı sunulmamaktadır. Ayrıca, kitapta topaç çevirmenin fiziksel dinamiklerine dair bir açıklama ya da Cin Ali'nin bu süreci deneyimleyerek öğrenmesine imkân tanıyacak açık uçlu sorular yer almamaktadır.

3.6. Serideki Üçüncü Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali'nin Topacı" kitabı, kültürel aktarım ve değerler açısından değerlendirildiğinde, geleneksel oyunlar ve aile içi etkileşim gibi unsurların öne çıktığı görülmektedir. Topaç, geçmişte çocuk oyunlarında yer alan önemli bir kültürel öğedir ve hikâyede dayının Cin Ali'ye topaç alması, ona nasıl çevireceğini öğretmesi, nesiller arası kültürel aktarımı destekleyen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Cin Ali'nin öğrendiği oyunu arkadaşlarıyla birlikte oynayarak deneyimlemesi, paylaşım, iş birliği ve sosyal etkileşimi teşvik eden bir değer olarak görülebilir. Ancak, hikâyede topacı dövme ve sert vurma gibi ifadelerin sıklıkla yer alması, şiddet içeren dil kullanımını normalleştirebilir ve çocuklara olumsuz bir ileti verebilir.

3.7. Serideki Dördüncü Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali'nin Karagözlü Kuzusu" isimli öykü, halasının Cin Ali'ye bir kuzu hediye etmesiyle başlar. Kuzuya isim takar, onu besler, gezdirir ve onunla oynar. Onu evin içine kadar götürür.

Davranışçı yaklaşım açısından bakıldığında; kitap, Cin Ali'nin kuzusuna isim vermesi, onu beslemesi, gezdirmesi ve onunla oynaması gibi gözlemlenebilir ve tekrarlanabilir davranışlar

üzerinden ilerlemektedir. Cin Ali'nin kuzuyu sahiplenmesi ve onunla ilgilenmesi, çocuklara belirli davranış kalıplarını öğrenme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, hayvan sevgisi, sorumluluk alma ve bakım verme gibi olumlu davranışlar, tekrarlanan eylemler yoluyla pekiştirilmektedir.

Bilişsel yaklaşım açısından bakıldığında; çocuğun öğrenme sürecinde daha çok bilgiyi işleyerek anlamlandırması ve zihinsel süreçleri kullanarak yeni bilgi edinmesi önemlidir. Belki çocuklar doğada hayvanla gezmeleri esnasında hayvanın annesiyle olan etkileşiminden dolayı bilişsel süreci işletebilirler. Bilişsel yaklaşımda, çocuklar bilgiyi pasif bir şekilde almazlar, bunun yerine düşünme, problem çözme, ve belleği kullanma gibi zihinsel süreçlerle aktif olarak katılırlar. Ancak bu kitapta, Cin Ali'nin kuzusuyla ilgilenmesi daha çok görsel ve davranışsal düzeyde bir etkileşimle ilerlemektedir.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından bakıldığında; Cin Ali'nin halası aracılığıyla hayvan bakımını üstlenmesi sosyal etkileşim yoluyla öğrenmeyi destekleyen bir yön olarak değerlendirilebilir. Cin Ali, kuzusunu besler, gezdirir ve onunla oynar, ancak bu eylemler, çocuğun kendi keşfi veya sorgulaması üzerinden şekillenmez; daha ziyade doğrudan verilen eylemler üzerinden ilerlemektedir. Eğer kitap, Cin Ali'nin kuzusunun bakımıyla ilgili sorgulayıcı sorular, çözüm odaklı tartışmalar ya da alternatif yöntemler sunarak çocuğun öğrenme sürecine daha fazla katılımını sağlasaydı, yapılandırmacı yaklaşım açısından daha güçlü bir örnek oluşturabileceği düşünülmektedir.

3.8. Serideki Dördüncü Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali'nin Karagözlü Kuzusu" kitabı, kültürel aktarım ve değerler açısından değerlendirildiğinde, geleneksel Türk kültüründe hayvan sevgisi, paylaşım, aidiyet ve sorumluluk gibi değerleri aktardığı görülmektedir. Bir aile büyüğünün hediye vermesi, akrabalık ilişkilerinin ve büyüklerin çocuklarla olan bağının önemini vurgulayan bir unsurdur. Ancak, kitapta kuzunun evin içine kadar götürülmesi gibi unsurlar, hayvan bakımına dair bazı yanlış algıların oluşmasına sebep olabilir. Hayvanın çizimleri çok iyi durumda değildir. Eğer kitapta hayvanların temel ihtiyaçları, bakımları ve yaşam alanlarına yönelik daha bilinçlendirici içerikler yer alsa, kültürel aktarım ve değerler açısından daha güçlü bir eğitimsel rol üstlenebilir.

3.9. Serideki Beşinci Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali'nin Oyuncakları" adlı öyküde, halası ve halasının küçük oğlu Cin Ali'nin evine gelir ve hikaye, misafirperverlik teması etrafında şekillenir. Bu bölümde, misafirleri ağırlamanın, insan ilişkilerinin temel değerlerinden biri olduğu vurgulanır. Ayrıca, yazar çocuklara hitaben, "Sevgili çocuklar; Siz de, Cin Ali gibi, misafirlerinizin çocukları ile oynayın" diyerek doğrudan bir öğüt verir.

Davranışçı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, öyküde, Cin Ali'nin halasını ve halasının oğlunu nasıl karşıladığı, misafirperverlik gösterdiği ve arkadaşlarıyla oyun oynadığı gibi davranışlar, doğrudan model olarak sunulmaktadır. Bu davranışlar, çocuklar tarafından gözlemlenerek taklit edilebilir. Ayrıca, yazarın çocuklara doğrudan "Siz de, Cin Ali gibi, misafirlerinizin çocukları ile oynayın" şeklindeki öğüdü, belirli bir davranışın pekiştirilmesi için kullanılan bir yaklaşım örneğidir.

Bilişsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocukların zihinsel gelişimine katkı sağlayacak bazı unsurlar içermektedir. Öykü, çocuklara misafir karşılama, paylaşma ve oyun oynama gibi sosyal durumları kavramsallaştırmaları için bir bağlam sunmaktadır. Ancak, yazarın doğrudan verdiği öğütler, çocukların üst düzey bilişsel süreçleri kullanmadan, daha çok ezberleme yoluyla öğrenmelerine neden olabilir ki bu da bilişsel gelişimi sınırlayabilir.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, günlük yaşamdan tanıdık sahneler sunması ve sosyal etkileşimler üzerine odaklanması, çocukların önceki bilgileriyle yeni bilgileri ilişkilendirmelerine katkı sağlayabilir. Ancak çocukların aktif öğrenme sürecine katılımını sınırlayan bazı yönler barındırmaktadır. Hikâye, çocuklara misafir karşılama, paylaşma ve oyun oynama gibi sosyal değerleri öğretmeyi amaçlasa da, bu değerleri doğrudan öğüt verme yöntemiyle sunması, çocukların kendi deneyimlerinden yola çıkarak anlam oluşturma sürecini zayıflatabilir.

3.10. Serideki Beşinci Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali'nin Oyuncakları" öyküsünde kültürel aktarım ve değerler açısından önemli unsurlar bulunmaktadır. Öykü, kültürümüzde misafirperverlik ve misafir ağırlama geleneklerinin küçük yaştaki çocuklara aktarılmasında etkili bir araçtır. Öyküdeki bir başka önemli değer de toplumsal dayanışma ve paylaşma anlayışıdır. Cin Ali ve halasının oğlu, birbirleriyle oyunlar oynarken, bu paylaşımın ve birlikte vakit geçirmenin önemine vurgu yapılır. Yazarın, "Sevgili çocuklar; Siz de, Cin Ali gibi, misafirlerinizin çocukları ile oynayın" şeklindeki öğüdü ise çocuklara sosyal sorumluluk ve hoşgörü değerlerini kazandırmaya yönelik bir çağrıdır. Ancak didaktik bir yapıdadır.

3.11. Serideki Altıncı Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali Okula Başlıyor" isimli öyküde yaz ayında akşamları ailecek gezmeleri, akşam yemeğinin hazırlanması ve akşam yemeğini ailecek yemeleri, Cin Ali'nin yemekten sonra ellerini yıkaması, dişlerini fırçalaması, hikaye kitaplarım ablasına, annesine ya da babasına okutturması anlatılmaktadır. Babasının Cin Ali'ye çanta, kalem ve silgi v.b. alması ve ertesi günü okula götürüp Cin Ali'yi okula yazdırması ve Cin Ali'nin sınıfa girmesi ve ilk dersi dinlemesiyle, sırada otururken ne kadar küçük gözüktüğüyle öykü son bulmaktadır.

Davranışçı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, Cin Ali'nin ellerini yıkaması, dişlerini fırçalaması, ailesiyle yemek yemesi, okul için gerekli malzemeleri edinmesi ve okula başlaması gibi gözlemlenebilir ve tekrarlanabilir davranışlar ön plandadır. Ancak, çocuğun içsel motivasyonu, duygusal durumu veya öğrenme sürecindeki aktif rolü üzerinde durulmamış, daha çok dışsal yönlendirme ve pekiştirme mekanizmalarına dayalı bir anlatım tercih edilmiştir.

Bilişsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, hikayede Cin Ali'nin okul öncesi rutinleri, temizlik alışkanlıkları ve okula hazırlık süreci sıralı bir şekilde anlatılarak çocuğun zihinsel organizasyon ve planlama becerilerini destekleyici bir yapı sunulmuştur. Ancak, hikâyede çocuğun sorgulama, problem çözme ve keşfetme süreçlerine aktif olarak katılmasına pek fırsat verilmemektedir. Daha çok dışarıdan verilen bilgiler çerçevesinde şekillenen bir öğrenme süreci söz konusudur. Eğer Cin Ali'nin okul deneyimiyle ilgili düşünceleri, duyguları ve keşif süreci daha fazla yer alsaydı, bilişsel gelişimi daha üst düzeyde destekleyen bir yapı oluşturulabileceği düşünülmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, öyküde Cin Ali'nin okula başlamasıyla ilgili süreçleri sıralı bir şekilde anlatmakta ancak Cin Ali'nin bu deneyime aktif katılımını, kendi öğrenme sürecini yönetmesini ve keşfetmesini teşvik eden etkileşimli unsurlar sunmamaktadır. Ancak hikâyede Cin Ali pasif bir öğrenen konumundadır; eğitim süreci büyük ölçüde yetişkinlerin yönlendirmesiyle ilerlemektedir. Hikayede Cin Ali'nin okul deneyimine dair daha fazla keşif, merak ve sorgulama unsurları eklenmiş olsaydı, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına daha uygun bir içerik ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

3.12. Serideki Altıncı Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali Okula Başlıyor" kitabı, kültürel aktarım ve değerler açısından incelendiğinde, geleneksel aile yapısını, toplumsal rollerin aktarımını ve eğitim sürecinin önemini vurgulayan unsurlar içerdiği görülmektedir. Hikâyede, aile içi etkileşim değerlerine büyük önem verilmiştir; akşam yemeklerinin birlikte yenmesi, hikâye kitaplarının ebeveyn veya abla tarafından okunması, ailenin eğitimdeki rolünü pekiştirmektedir. Ayrıca, kişisel bakım alışkanlıkları öğretilerek hijyen bilinci kazandırılmaya çalışılmaktadır. Okula başlama ritüeli, çanta, kalem ve silgi alınması gibi aşamalarla anlatılarak, okula başlamanın çocuğun hayatındaki önemli bir dönüm noktası olduğu vurgulanmıştır. Ancak kitap sonunda çocuğun sırada küçük gözükmesinin vurgulanmasına anlam verilememiştir. Bunun yanı sıra, hikâyede Atatürk vurgusunun bulunması, dönemin eğitim anlayışı çerçevesinde Cumhuriyet değerlerinin aktarılmasını amaçladığını göstermektedir.

3.13. Serideki Yedinci Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

“Cin Ali Okulda” isimli öykü, Cin Ali’nin her gün sabahtan erken kalkıp okula nasıl hazırlık yaptığını, Okumayı öğrenmesini, öğretmenin kurdele ile ödüllendirmesini ve okulun bahçesinde sıra olmalarını ve andımızı okumalarını, öğretmenin sınıfa girişi, okulda temizlik yoklamasını anlatmaktadır. Ancak yoklama esnasında Cin Ali’nin öğretmenine ona lakap ile hitap etmesini istemesi dikkat çekicidir.

Davranışçı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, Cin Ali’nin sabah erken kalkıp okula gitmesi, okulda sıraya girerek andımızı okuması, öğretmenin yoklama yapması gibi bölümler, davranışın belirli kurallar çerçevesinde şekillendirilmesini ve alışkanlık kazandırılmasını destekler. Öğretmenin Cin Ali’ye okumayı öğrenmesi karşılığında kurdele takması, davranışçı öğrenme kuramındaki olumlu pekiştirmeye örnek teşkil etmektedir. Kitapta bireysel düşünmeye ve keşfetmeye fazla yer verilmemesi, öğretmenin otoritesinin belirgin şekilde vurgulanması, davranışçı yaklaşımın öğretmen merkezli yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Bilişsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, Cin Ali’nin okula hazırlanma süreci, sınıfta öğretmen tarafından yapılan etkinlikler ve oyunlarla öğrenme süreçleri, bilişsel gelişim açısından örgütlenmiş bir öğrenme ortamı sunduğunu gösterir. Özellikle okuma öğretimi ve araçlarla öğrenme, bilginin yapılandırılması açısından önemlidir. Ancak, kitap büyük ölçüde ezbere dayalı öğrenmeyi desteklemekte ve öğrencinin bilgiyi keşfetmesine yönelik etkinliklerden çok, öğretmenin yönlendirmesiyle öğrenme süreçlerine odaklanmaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, Cin Ali’nin okulda geçirdiği zaman anlatılırken, öğrencinin kendi bilgi inşasını aktif olarak gerçekleştirmesine çok az olanak tanımaktadır. Oyunla öğrenme gibi bazı yapılandırmacı unsurlar bulunsa da, bilgilerin öğrenciye hazır olarak sunulması ve öğretmenin merkezi konumda olması, yapılandırmacı yaklaşımın temel ilkeleriyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Ancak, Cin Ali’nin deneyimleyerek öğrendiği bazı bölümler (araç-gereçlerle yapılan etkinlikler, oyun yoluyla öğrenme gibi) yapılandırmacı bakış açısına uygunluk göstermektedir.

3.14. Serideki Yedinci Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali Okulda" kitabı, kültürel aktarım ve değerler açısından değerlendirildiğinde, geleneksel eğitim anlayışını ve dönemin toplumsal normlarını yansıtan unsurlar barındırmaktadır. Hikâyede disiplinli bir okul ortamı, öğretmenin otoritesi, temizlik alışkanlıkları ve toplum içindeki sorumluluklar ön plana çıkarılmıştır. Sabahları erken kalkıp hazırlanmak, okula düzenli devam etmek ve öğretmenin yoklama yapması gibi unsurlar, çocuğa düzenli olma ve sorumluluk bilinci kazandırmayı amaçlamaktadır. "Andımız" gibi dönemin eğitim sistemine özgü ritüeller ve Atatürk vurgusu da, millî kimlik ve değerler eğitimi kapsamında kültürel

aktarımın bir parçasıdır. Cin Ali'nin okulda arkadaşlarıyla ve evde ailesiyle birlikte geleneksel oyunlar oynaması dayanışma ve birlikte vakit geçirme alışkanlıklarını teşvik etmektedir. Öte yandan, Cin Ali'nin sınıfta arkadaşlarının hatalarını bulup düzeltmesi gibi ifadeler, iş birliğinden çok bireysel başarıya vurgu yapması açısından eleştirilebilir.

3.15. Serideki Sekizinci Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali Çocuk Bahçesinde" isimli öyküde, bir pazar günü Cin Ali'nin teyzesi ve ailesi ziyarete gelir. Evlerinin bahçesinde otururlar daha sonra çocuklar çocuk bahçesine gider. Çocuk bahçesinde tahterevalliye binerler, kayarlar, salıncakta sallanırlar, kum havuzunda oynarlar. Çocuk bahçesinin önündeki dondurmacıdan dondurma alarak evlerine dönerler. Yazar, sokakta satış yapan simitçinin ve dondurmacının temizliğine dikkat çeker.

Davranışçı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, hikayede, Cin Ali'nin misafirleri karşılaması, parkta oyun oynaması, hijyen kurallarına dikkat etmesi gibi istenilen davranışlar model olarak sunulmaktadır. Hikâyedeki ödüllendirme unsuru ise, Cin Ali ve arkadaşlarının eğlenceli vakit geçirmesi ve sonunda dondurma almaları olarak görülmektedir.

Bilişsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocuğun zihinsel süreçlerini geliştirmeye yönelik çeşitli unsurlar barındırdığı görülmektedir. Mekânsal farkındalık, sebep-sonuç ilişkisi kurma ve karar verme süreçleri gibi bilişsel becerilere katkı sağlayan öğeler bulunmaktadır. Ancak, hikâye içerisinde çocukların neden-sonuç ilişkisi kurmasını teşvik edecek açık uçlu sorulara ve keşfetmeye dayalı etkinliklere daha fazla yer verilmemektedir.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocuğun deneyimleyerek öğrenmesini sağlayacak bazı unsurlar içerdiği görülmektedir. Hikâyede Cin Ali'nin parktaki oyun araçlarını keşfetmesi, dondurma alırken hijyen konusunda bilinçlenmesi gibi unsurlar, çocuğun çevresiyle etkileşim kurarak bilgiyi yapılandırmasına katkı sağlayabilir. Ancak, öyküde, çocuklara doğrudan bilgi verilmekte, ancak onların problem çözerek veya kendi öğrenme süreçlerini yönlendirerek bilgiye ulaşmalarına yönelik yeterince alan tanınmamaktadır.

3.16. Serideki Sekizinci Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali Çocuk Bahçesinde" adlı öykü, kültürel aktarım ve değerler açısından değerlendirildiğinde, aile bağları, misafirperverlik, hijyen ve çocukların sosyal gelişimi gibi unsurları ön plana çıkarmaktadır. Cin Ali'nin ailesinin, teyzesi ve kuzenini pazar günü evlerinde ağırlaması, misafirperverliğin önemini vurgulamaktadır. Çocukların birlikte çocuk parkına giderek tahterevalli, kaydırak, salıncak ve kum havuzunda oynamaları, sosyal etkileşim ve paylaşımı desteklemektedir. Ayrıca, dondurma ve simit satıcılarının temizliğine yapılan vurgu, hijyen ve sağlık konularına dikkat çekerek, çocuklara temizliğin önemi hakkında bilinç kazandırmayı amaçlamaktadır.

3.17. Serideki Dokuzuncu Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

"Cin Ali ile Berber Fil" isimli öyküde, Cin Ali'nin yaşadığı yere sirk gelir. Cin Ali ailesiyle sirke gider. Sirkte köpeklerin, aslanların, palyaçoların, ip cambazların gösterilerinin izlenmesinden sonra berber fil sahneye gelir; bir adamı ustura ile tıraş eder ki adam çok korkar, sabunlu suyu adamın üzerine döker, arkasından temiz suyla adamı temizler. Cin Ali ve kardeşleri berber filden çok hoşlanırlar.

Davranışçı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, Cin Ali ve ailesi sirke giderek çeşitli gösterilere tanıklık eder, özellikle berber filin tıraş etme hareketi çocuklar için dikkat çekici ve eğlenceli bir unsur olarak sunulur. Hikâye boyunca, gözlem yoluyla öğrenme gerçekleştirirken, filin hareketlerine verdikleri tepkiler olumlu pekiştirme işlevi görmektedir. Ancak, öykü

sorgulamadan kabul edilen bir öğrenme anlayışı sunduğu için eleştirel düşünmeyi teşvik etmez ve çocukların olayları neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirmesi yerine, gördüklerini doğrudan kabul etmesine yol açabilir.

Bilişsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocukların zihinsel süreçleri ön plana çıkar. Cin Ali ve ailesi sirke giderek çeşitli gösterileri izlerken, her bir gösteri görsel algıyı ve dikkat süreçlerini tetikler. Berber filin tıraş etme sahnesi, çocukların gözlem yaparak belirli bilgileri anlamlı bir şekilde organize etmelerine olanak tanır. Ancak öyküde olayların genellikle doğrudan gözlemle alınması ve anlamlandırılması, çocukların daha derinlemesine düşünme ve yeni bilgiler oluşturma becerilerini sınırlar.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, öğrenmenin sosyal bir süreç olduğunu ve çocukların çevreleriyle etkileşime girerek bilgi inşa ettiklerini vurgular. Ancak öyküde çocuklar daha çok gözlemci rolünde oldukları için, onları daha aktif kılacak ve öğrenmeye katılımı artıracak daha derinlemesine sorular ve keşif fırsatlarını sınırlandırabilir. Özellikle berber filin bir insanı usturayla tıraş etmesi ve adamın korkusu, çocuklar için hem şaşırtıcı hem de eğlenceli bir durum yaratırken, hayvanların insanlara hizmet eden bir rol üstlenmesi fikrini normalleştirebilir.

3.18. Serideki Dokuzuncu Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali ile Berber Fil" adlı öykü, kültürel aktarım ve değerler açısından değerlendirildiğinde, geleneksel sirk kültürünü yansıtan bir anlatı sunmaktadır. Hikâye, sirkteki hayvan gösterileri, palyaçolar ve ip cambazları gibi unsurlar aracılığıyla çocuklara kitabın olduğu dönemin eğlence kültürünün bir parçası olan sirkleri tanıtır. Öte yandan, aile ile birlikte bir etkinliğe katılma, toplu eğlence kültürü gibi unsurlar aile bağlarını ve sosyalleşmeyi teşvik eden olumlu değerler olarak öne çıkmaktadır. Ancak, günümüzde sirkte hayvan kullanımının etik olmadığı düşünüldüğünde, öykünün bu yönü günümüz değerleriyle çelişebilir.

3.19. Serideki Onuncu Kitabın Öğrenme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi

“Cin Ali Kır Gezisinde” isimli öyküde, öğretmenin bir nisan günü sınıftaki öğrencileri kır gezine götürmesini ve çocukların kırda piknik yapmaları, uçurtma uçurmaları, ip atlamaları, çiçek toplamaları, mendil kapmaca oynamaları anlatılmaktadır. Renkli olan tek kitap budur. Ancak çocukların sopayla çiğdem sökmeleri dikkat çekicidir. Arkadaşlarının düşmesine de güldükleri ve Cin Ali’nin düşen çocuğu kaldırdığı görülmektedir.

Davranışçı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocuklar, öğretmenlerinin yönlendirmeleriyle kır gezisine çıkarak eğlenceli aktivitelerde bulunurlar ve bu süreçte toplum kurallarını, yardımlaşmayı ve grup içi etkileşimi öğrenmektedirler. Öyküde, düşen bir çocuğa yardım etme davranışı pekiştirilirken, diğer çocukların gülmesi gibi bir davranış olumsuz sonuçlarla karşılaşmadan düzeltilmesi gereken davranış olarak görülmektedir.

Bilişsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocuklar kır gezisi sırasında farklı aktivitelerle karşılaşırken, bu deneyimlerden öğrendikleri bilgileri zihinsel süreçler aracılığıyla düzenlemektedirler. Ayrıca, diğer çocukların düşmesine gülmek yerine yardım etme gibi davranışlar, empati ve sosyal öğrenme süreçlerini de desteklemektedir.

Yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, çocukların deneyimleriyle aktif öğrenme süreçlerine katıldıkları bir hikaye olarak öne çıkmaktadır. Kitap, öğrencilerin doğrudan etkileşim içinde oldukları bir ortamda öğrenmeyi vurgulamaktadır. Bu süreçte, çocuklar önceki bilgilerinin ve deneyimlerinin üzerine yenilerini ekler ve anlamlarını, grup içindeki etkileşimlerle birlikte yapılandırmaktadırlar.

3.20. Serideki Onuncu Kitabın Eğitsel İşlevleri

"Cin Ali Kır Gezisinde" öyküsü, kültürel aktarım ve değerler açısından değerlendirildiğinde, doğa ile iç içe olmanın ve toplum içinde yardımlaşmanın önemini vurgulamaktadır. Çocukların kırda piknik yaparak doğal çevreyle tanışmaları, doğayı keşfetme ve çevre bilinci geliştirme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, mendil kapmaca gibi geleneksel oyunlarla çocuklar arasında sosyal etkileşim sağlanır. Ancak, çocukların arkadaşlarının düşmesine gülmeleri gibi empati eksikliklerini ortaya koymaktadır. Cin Ali'nin düşen arkadaşını kaldırması ise, yardımlaşma ve empatiyi destekler niteliktedir. Sopa ile çiğdem sökme gibi davranışlar ise geçmişteki aktivitelerin bir yansıması olmakla birlikte hem doğaya saygılı olunması hem de dikkatli olunması gereken güvenlik unsurlarını da bize hatırlatmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Cin Ali kitap serisi, genel olarak davranışçı yaklaşım temelli bir yapı sergileyerek çocukların öğrenme sürecini pekiştirme ve dışsal motivasyon üzerine odaklanmaktadır. Kitaplarda, çocuklar, çoğunlukla somut ve gözlemlenebilir davranışlar sergileyerek öğrenmektedirler. Bu durum, çocukların çevrelerinden aldıkları dışsal tepkilerle öğrenmelerini pekiştirir. Ayrıca, kitaplarda, çocukların sınırlı seçimlerle ve belirli kurallara uyarak çözüm üretmesi gerektiği durumlar da sıklıkla yer almaktadır. Davranışçı yaklaşımda, ödüller ve tekrar yoluyla öğrenme süreci güçlü bir şekilde öne çıkmaktadır. Kitaplarda, pekiştirme yoluyla çocukların istenen davranışları tekrar etmesi teşvik edilmektedir. Örneğin, Cin Ali'nin her yeni macerasında doğru davranışlar ödüllendirilir ve her başarıya ulaşan davranış sonrasında bir tatmin duygusu verilmektedir. Davranışçı kuram öğrenmenin çevreden bir tepki doğuracak uyarıcı gelmesiyle meydana geldiğini savunmaktadır. Böylelikle öğretmen bu süreçte arzu edilmeyen davranışı pekiştirmezken arzu edilen davranış değişikliği yönünde gerekli uyarıcıyı sağlayarak pekiştirmeyi gerçekleştirebilmektedir (Harper, Chen, Kuanchin ve Yen, 2022). Bilişsel bağlamda, kitabın erken çocukluk dönemindeki çocuklar için temel kavramları tanıtma açısından işlevsel olduğu, ancak bilişsel gelişimi derinleştirmek için daha fazla unsur içermesi gerektiği söylenebilir. Bilişsel kuram yanlıları bilişsellik öğrenme sürecinde davranışçıların ihmal ettiği zihin ile ilgilenmektedir. Bilişsel öğrenme, öğretim teknolojileri açısından öğrenen kişinin kendi öğrenmelerini kolaylaştırmak için bilgiyi nasıl organize ve sentez ettikleri ve de değerlendirdikleri konusuna eğilmektedir (Howard, Schenk ve Saunders, 2001). Yapılandırmacı yaklaşım açısından kitaplar, çocukların sorumluluk ve sosyal etkileşim gibi kavramları öğrenmelerine yardımcı olsa da, derin keşif ve problem çözme fırsatları sunamamaktadır. Ancak, kitapta çocuğun eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik herhangi bir yönlendirme bulunmamaktadır. Cin Ali'nin kuzusunu eve kadar götürmesi gibi davranışlar, sorgulamadan doğrudan kabul edilmekte ve olası sonuçları üzerinde durulmamaktadır. Yapısal ya da diğer adıyla oluşturucu öğrenme kuramına göre öğrenme, öğrenen kişinin duyu organları aracılığıyla dış dünyadan algıladığı belirli bir nesne, olay, olgu ya da kavrama ilişkin zihninde kendi gerçeğini (bilgilerini) yapılandırması ya da en azından önceki deneyimlerine dayalı olarak gerçeği yorumlaması sürecidir (Garrat ve Dawis, 2020). Sonuç olarak, bu kitap gözlemlenebilir davranışları model alma, tekrar etme ve pekiştirme yoluyla öğrenmenin gerçekleştiği, davranışçı ekole uygun bir anlatı yapısına sahiptir. Davranışçı yaklaşıma bakıldığında, öğrenmenin koşullamaya göre gerçekleştiği, bilginin niteliği nesnel, öğretenin bilgiyi aktaran, öğrenen edilgen, öğretim stratejileri olarak bilgiyi sunma, alıştırma yaptırma, geribildirim verme ve değerlendirmenin öğretim sürecinin dışında ve ölçüte dayalı olduğu bilinmektedir. Bilişsel yaklaşıma bakıldığında; öğrenmenin bilgiyi işleme süreciyle gerçekleştiği, bilginin bilen kişinin ön bilgilerine bağlı olduğu, öğretenin bilgi edinme sürecini yöneten, öğrenenin yarı etkin, öğretim stratejisinin bilişsel süreci harekete geçiren ve değerlendirmenin öğretim sürecinin dışında ve ölçüte dayalı olduğu bilinmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşıma bakıldığında; öğrenmenin bilgiyi işleme süreciyle gerçekleştiği, bilginin öznel gerçekliğe dayalı, öğretenin öğrenen ile işbirliği yapan, öğrenenin etkin, öğretim stratejisinin bireysel olarak keşfetme ve bilgiyi yapılandırma ve değerlendirmenin öğrenme süreci içinde ve ölçütten bağımsız olduğu bilinmektedir (Karol, 2023).

Cin Ali kitap serisi, eğitsel işlevi açısından çeşitli olumlu ve olumsuz yönler barındıran bir içerik sunmaktadır. Olumlu yönler açısından, kitaplar Türk kültürüne ait öğeleri doğrudan çocuklara aktarırken, özellikle geleneksel değerlerin vurgulanması dikkat çekicidir. Örneğin, misafirperverlik, aile içi bağlar, temizlik alışkanlıkları ve sorumluluk gibi önemli kültürel öğeler, Cin Ali'nin günlük yaşamında sıkça yer alır. Cin Ali'nin ailesiyle birlikte geçirdiği zaman diliminde, çocuklara doğru sosyal davranışların örnekleri sunulmakta, başkalarına saygı gösterme ve paylaşma gibi olumlu tutumlar teşvik edilmektedir. Olumsuz yönler ise, bazı kitaplarda çocuklar için uygun olmayan eylemlerle de karşılaşılmıştır. Örneğin; çocukları sirke götürmek gibi. Araştırmanın sonuçları Öztürk ve Destegüloğlu' nun (2022) sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada, kültürel ögeler arasında günlük yaşamın ve yiyecek-içecek, yemek zamanları, sofra adabı, karşılıklı konuşmalarda kullanılan sözler ve kalıpların çocuk kitaplarında daha fazla yer aldığı görülmüştür. Sedefoğlu ve Durmuş'un (2024) yaptığı inceleme sonucunda Cin Ali serisinde çocuklara kazandırılması istenen 47 olumlu değer tespit edilmiştir. Bu makalede tespit edilen 47 değerden 10'u örnek cümleler ile incelenmiştir. İncelenen değerler şunlardır: sevgi, misafirperverlik, iyilikseverlik, onurlandırma, başkalarının mutluluğunu isteme, başarı, temizlik, paylaşımcı olma, dostluk kurmak ve insanlarla yakın ilişki içinde olmak, mutluluktur.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, teknolojiye uyumlu eğitim materyallerinin kullanımını teşvik eder. Cin Ali kitaplarının teknolojik gelişmelere uyum sağlaması öğrenme sürecini zenginleştirilebilir. Cin Ali serisi kültürel değerleri başarıyla aktarırken, aynı zamanda değişim ve özellikle çizimlerinde bireysel farklılıkları daha çok vurgulayan bir yaklaşımın eksikliği dikkat çekmektedir. Bu denge, daha kapsamlı bir şekilde ele alınabilir. Cin Ali serisi, çocuklara değerleri aktarma açısından güçlü bir kaynaktır. Ancak, bu kitaplar modern değerler eğitimi anlayışıyla yeniden ele alınabilir. Çevre bilinci, adalet, , hoşgörü gibi güncel değerler bu kitaplara entegre edilebilir. Cin Ali'nin dünyasına, öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak öğrenme aktiviteleri eklenebilir. Örneğin, her bir hikaye sonunda, çocukların kendi deneyimlerini paylaşabileceği ya da hikayeyi yeniden tasarlayarak yaratıcı çözümler üretebileceği etkinlikler düzenlenebilir. Cin Ali serisinde çeşitliliği ve kapsayıcılığı artırmak önemli bir adım olabilir.

5. KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (2003). Aktif öğretme. Eğitim Dünyası Yayınları.

Apaydın, N. (2019). Eğitim içerikli müze kurma sürecinin incelenmesi: Cin Ali Müzesi örneği, *Yüksek Lisans Tezi,* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Müze Eğitimi Anabilim Dalı, Müze Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Ankara.

Beyreli , L., Çetindağ, Z., ve Celepoğlu, A. (2005). Yazılı ve sözlü anlatım. Ankara: Pegem Akademi.

Cücük, E., Şiraz, F. ve Patoğlu. E. (2017). Yapılandırmacı yaklaşımın Türk eğitim tarihindeki kökenleri: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 117(231),* 207 – 228.

Dayıoğlu, G. (2000) Çocuk kitaplarında eğitsellik, I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Bildirileri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Öğretim Merkezi Yayınları, Ankara.

Garrat, P.W ve Dawis, C. (October 26-17, 2020). Wireless network support for pedagogic interaction. First International Conference on Innovations in Learnign for the Future: e-Learning, İstanbul, Turkey.

Gümgüm, R. (2022). Cin Ali müzesindeki öğretim materyallerinin incelenmesi. Görünüm, 12, 73-*90*.

Harper,C., Kimberly. C ve Yen, C. (2022). Distance learning –virtual classrooms, and teaching pedagogy in the ınternet environment. *Technology in Society, 26* (4), 585-598.

Howard, C., Schenk, K. ve Saunders, G. (2001). The future of distance learning in the traditional university, discenza, richard (Editor).In The Design and Management of Effective Distance Learning Programs. Hershey, PA, USA: Idea Group.

Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel.

Karataş, Z., (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi, 1(1), 62-80.

Karol, G. (2023). Eğitim yönetiminde uygulanan öğrenme kuramlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 484-498.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1995). İlköğretim okulu programı. Ankara: MEB.

Öktener, A. (2001,11 Mayıs). *Cin Ali İmaj Yeniledi, Milliyet Gazetesi.*

Özcan, K. (2020). TÜBİTAK'ın yayımladığı sorun odaklı çocuk kitaplarının biçim-içerik ve okunabilirlik açısından incelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Öztürk, B. ve Destegüloğlu, B. (2022). Çocuk kitaplarının kültürel aktarım açısından incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20* (2); 214-235.

Sedefoğlu, M. ve Durmuş, G. (2024). Cin Ali serisinin çocuklara kazandırılması istenen değerler bakımından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(73), 731-745.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epilon.

Turan, S., Özden, Y., Eskicumalı, A., Akyüz, Y., Aslanargun, E., Dönmez, B. ve Karip, E. (2012). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

THE LITTLE MATCH GIRL: CHILD POVERTY FROM A FAIRYTALE TO REALITY

KİBRİTÇİ KIZ: BİR MASALDAN GERÇEĞE ÇOCUK YOKSULLUĞU

Ayşegül AYYILDIZ ASİL[1], AbdurrahmanASİL[2]

[1]Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, 0000-0003-1958-6104

[2]Öğretmen, Selahaddin Eyyubi Ortaokulu, Eğitim Bilimleri, 0000-0002-5709-7160

"Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı,
Onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır."
Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Özet

Çocuklar, yoksullukla karşılaşma ve bu durumun olumsuzluklarından etkilenme açısından yetişkinlere göre daha fazla bir risk altındadır. Masalların çocukların öğrenme sürecinde gelişim alanlarına katkı açısından büyük bir öneme sahiptir. Masallar, yalnızca bireysel trajedileri değil, toplumsal yapının eşitsizliklerini de gözler önüne sererek farkındalık yaratır ve toplumsal adalet üzerine düşündürme gücü taşır. *Bu* bildirinin amacı, Hans Christian Andersen'in "Kibritçi Kız" masalını çocuk yoksulluğu bağlamında incelemek ve masalın çocuk hakları ve eğitsel mesajlar açısından çocuklar üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çocuk yoksulluğunun edebi eserlerde işleniş biçimi ve farkındalık yaratma potansiyeli ortaya konulmuştur. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve doküman inceleme tekniği tercih edilmiştir. Kibritçi Kız masalı, çocuk yoksulluğunu çarpıcı bir şekilde gözler önüne seren güçlü bir anlatıdır. Ancak, masalın trajik sonu ve çözüm önerisi sunmaması nedeniyle eğitimciler ve ebeveynler tarafından dikkatle ele alınması gerekmektedir. Çocuk hakları ihlallerini gözler önüne seren masal, doğru yönlendirmeyle çocuklara toplumsal duyarlılık kazandırabilir ve eğitimde bir araç olarak kullanılabilir. Kibritçi Kız masalı, çocuk yoksulluğunu, çocuk hakları ihlallerini ve bireye ve topluma kattığı eğitsel iletileri çarpıcı bir şekilde gözler önüne seren güçlü bir anlatıdır. Ancak, masalın trajik sonu ve çözüm önerisi sunamaması nedeniyle eğitimciler ve ebeveynler tarafından dikkatle ele alınması gerekmektedir. Özellikle eğitim ortamlarında bu masal, çocuklara empati, yardımseverlik ve sosyal adalet bilinci kazandırmak için kullanılabilir.

Anahtar kelimeler: kibritçi kız, çocuk hakları, çocuk yoksulluğu

Abstract

Children are at greater risk than adults in terms of encountering poverty and being affected by its negativities. Fairy tales have great importance in terms of contributing to the developmental areas of children's learning process. Fairy tales create awareness by revealing not only individual tragedies but also the inequalities of the social structure and have the power to make people think about social justice. The purpose of this report is to examine Hans Christian Andersen's "The Little Match Girl" fairy tale in the context of child poverty and to evaluate the effects of the fairy tale on children in terms of children's rights and educational messages. The way child poverty is handled in literary works and its potential to create awareness has been revealed. The qualitative research method and document review technique were preferred in

the research. The Little Match Girl fairy tale is a powerful narrative strikingly revealing child poverty. However, due to the tragic ending of the fairy tale and the fact that it does not offer a solution, it should be handled carefully by educators and parents. Fairy tales that reveal violations of children's rights can raise social awareness in children with the right guidance and can be used as a tool in education. The Little Match Girl tale is a powerful narrative that strikingly reveals child poverty, child rights violations, and the educational messages it provides to individuals and society. However, due to the tale's tragic ending and its inability to offer a solution, educators and parents should carefully consider it. This tale can be used, especially in educational settings, to teach children empathy, helpfulness, and social justice awareness.

Keywords: match girl, rights of child, child poverty

1. GİRİŞ

Çocuk yoksulluğu, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesi ve gelişmesi için gereken kaynaklara erişememesi anlamına gelmektedir (Samanlı, 2023). Çocuk yoksulluğu kavramının ortaya çıkışı, çocuğa bakış açısındaki değişime dayanmaktadır. Çocuk, yetişkinlerden farklı, kendine özgü ihtiyaçları olan ve ayrı bir toplumsal kategori olarak değerlendirilen bir birey olarak görülmeye başlanmıştır (Öztürk, 2008; Özkan ve Purutçuoğlu, 2011). Çocuk yoksulluğu, yalnızca ekonomik bir sorun olmanın ötesinde, çocukların haklarına erişimini kısıtlayan çok boyutlu bir meseledir. Eğitim, sağlık, güvenlik ve barınma gibi ihtiyaçlardan mahrum kalan çocuklar, yalnızca bireysel olarak değil, toplumsal düzeyde de dezavantajlı olmaktadırlar. Bu durum, onların fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkilerken, bir yandan da yoksulluğun kuşaklar boyunca devam etmesine neden olmaktadır.

UNICEF (2023) raporuna göre, Covid-19 salgını nedeniyle dünya genelinde 100 milyon çocuk çok boyutlu yoksulluğa itilmiş, 356 milyon çocuk günde 2 dolardan az parayla yaşamaya çalışırken, 1 milyar çocuk eğitim, sağlık, barınma ve temiz suya erişimden yoksun şekilde yaşamaktadır. Ayrıca çocuklar, yetişkinlere kıyasla iki kat daha fazla yoksulluk içinde yaşamakta ve yoksul aile çocukları, daha iyi durumda olan akranlarına göre iki kat daha fazla hayatını kaybetmektedirler. Çocuk hakları, yetişkin olma sürecinde çocuğun doğuştan sahip olduğu insan hakları temelinde ve fiziksel, sosyolojik, psikolojik ve politik hakları kapsamaktadır (Özdemir Uluç, 2008; Uçuş ve Şahin, 2012). Bu bağlamda çocuk haklarını gözetmek ve çocuklara haklarını teslim etmek, çocuk yoksulluğunun önlenmesi için temel bir çerçeve sunar, çünkü her çocuğun temel ihtiyaçlara erişim hakkı, çocuk yoksulluğuyla mücadelede kritik bir rol oynamaktadır.

Masalların çocukların öğrenme sürecinde gelişim alanlarına katkı açısından büyük bir öneme sahiptir. Çocukların üst bilişsel becerilerinin desteklenmesinin öğrenme sürecinde etkili olduğu ve sürekliliğinin sağlanmasıyla daha fazla olumlu etkilerini olacağı ifade edilmektedir (Akdeniz, 2007). Her masal derlendiği toplumun kültürel değerlerini, sosyal ilişkililerini, hatta folklorunu ve inançlarını da içinde barındırır (Bingöl, 2022). Masallar, çocuk yoksulluğunu evrensel bir tema olarak ele alarak toplumsal sorunları sembolik ve dramatik bir biçimde yansıtabilir. Yoksul, yetim veya kimsesiz çocuk karakterler, adaletsiz bir dünyada hayatta kalma mücadelesi verir. Masallar, yalnızca bireysel trajedileri değil, toplumsal yapının eşitsizliklerini de gözler önüne sererek farkındalık yaratır ve toplumsal adalet üzerine düşündürme gücü taşır. *Bu* bildirinin amacı, Hans Christian Andersen'in "Kibritçi Kız" masalını çocuk yoksulluğu bağlamında incelemek ve masalın çocuk hakları ve eğitsel iletiler açısından çocuklar üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Böylece çocuk yoksulluğunun edebi eserlerde işleniş biçimi ve farkındalık yaratma potansiyeli ortaya konulmuştur. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- ✓ Masalda çocuk yoksulluğu nasıl tanımlanmaktadır?
- ✓ Masalda çocuk yoksulluğunun nedenleri neler olabilir?
- ✓ Çocuk yoksulluğunun masal kahramanı olan çocuğa etkileri nelerdir?
- ✓ Masalın çocuklar üzerinde eğitsel iletileri nelerdir?
- ✓ Masalda çocuk haklarına ilişkin hangi ihlaller vurgulanmaktadır?
- ✓ Masalın toplumda çocuk yoksulluğu farkındalığı oluşturma açısından etkileri nedir?

2.1.Kuramsal Çerçeve

2.1.1. Çocuk Yoksulluğu

Çocuklar, yoksullukla karşılaşma ve bu durumun olumsuzluklarından etkilenme açısından yetişkinlere göre daha fazla bir risk altındadır. Çocuk yoksulluğu, bir çocuğun temel ihtiyaçlarına erişememesi, yaşamsal hak ve standartlarının olamaması ve ailesinin bunları karşılayacak ekonomik kaynağa sahip olmamasıdır (Kakırman Yıldız, 2023). UNICEF'e (2005) göre yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, yaşamlarını sürdürebilmek, gelişimlerini tamamlayabilmek ve haklarından faydalanabilmek için gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan mahrum kalmaktadırlar. Çocuk yoksulluğu birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenler; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımı, işgücü piyasalarının yapısı ve toplumsal rollere ilişkin tutum ve davranışlardır (Karakaş ve Çevik, 2016). Yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri oldukça fazladır ancak genel olarak sağlık, çocuk işçi olma, sokaklarda yaşama, suça sürüklenme, sosyal dışlanma, eğitim seviyesi düşüklüğü gibi olumsuz etkilerdir (Bilican Gökkaya, 2023).

2.1.2. Çocuk Hakları

Çocuk hakları, bir toplumun sağlıklı inşasında oldukça önemlidir. Her ne kadar bu kavram yasalarla güvence altına alınmış olsa da, uygulamada durumun böyle olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte çocukların da bu konuda yeterli bilgilerinin olmadığı bilinmektedir (Durualp, Kadan ve Durualp, 2017). Çocukları bu konuda eğitmede çocuk edebiyatı önemli görülmektedir. Kitapların çocukların toplumsallaşması ve yaşam deneyimi kazanması açısından eğitimde kritik bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Kepenekçi ve Aslan'a (2011) göre kitaplar, çocuğun toplumsallaşması, toplumdaki rollerini öğrenmesi ve yaşam deneyimi kazanması açısından, hem hayatında hem de eğitiminde önemli bir yer tutar.

2.1.3. Masalların Eğitsel İletileri

Çocuk edebiyatının amacı ve işlevi, edebiyatın nasıl olması gerektiğiyle yakından ilişkilidir. Çocuk edebiyatının temel özellikleri yalınlık, çocuk gerçekliği ve çocuğa uygunluk gibi unsurlarla belirlenir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı, çocuğun bakış açısını yansıtan bir edebiyat olmalıdır. Ancak, yetişkin gerçekliğini çocuğa uygun bir dil ve kurguyla anlatmak da çocuk edebiyatı örneğidir. Çocuk edebiyatı, yalnızca çocuk gerçekliğiyle sınırlı kalmamaktadır, çünkü çocuklar, masalları, destanları, efsaneleri ve romanları da anlayabilir (Dilidüzgün, 2006). Masallar, çocukların hayal gücünü geliştirirken, haklar, değerler, ahlak ve toplumsal normlar hakkında farkındalık kazanmalarını sağlar.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Kibritçi Kız masalının incelenmesini amaçladığından, nitel özellik göstermektedir Nitel araştırma, incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama uğraşı içinde olan bir yöntemdir (Guba ve Lincoln, 1994; Klenke, 2016). Araştırma, doküman olarak Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen tarafından 1845 yılında yazılmış olan Kibritçi Kız masalını ele aldığından doküman analizine dayalıdır. Doküman incelemesi, kitapların yanında gazete, dergi veya benzeri belgelerin araştırmacı tarafından değerlendirilmesini kapsamaktadır (Marshall ve Rossman, 2006). Araştırmada verilerin analizinde çocuk yoksulluğu, çocuk hakları ve eğitsel iletiler alan

yazınına bağlı olarak betimsel analiz kullanıştır. Betimsel analiz aşamalarında analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlama aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

3. BULGULAR

Araştırmada Hans Christian Andersen'in *Kibritçi Kız* masalı çocuk yoksulluğu bağlamında incelenmiş ve masalın çocuk hakları, eğitsel iletiler ve farkındalık oluşturma potansiyeli açısından etkileri değerlendirilmiştir. Bulgular aşağıdaki gibidir:

3.1. Masalda Çocuk Yoksulluğunun Tanımına İlişkin Bulgular

Masalda çocuk yoksulluğu, temel ihtiyaçlar, ailevi ve toplumsal sorumluluk bağlamında yoksulluk olarak tanımlanmaktadır:

Temel İhtiyaçlar Bağlamında Yoksulluk: Kibritçi Kız, soğuk bir kış gecesinde ince kıyafetlerle, annesinin terlikleri ile bir şekilde sokakta yürümektedir ki bir süre sonra terliklerden biri ayağından çıkacak ve bir oğlan çocuğu onu çalacaktır. Açlık içinde olduğu belirtilmektedir. Barınma sorunu yaşamaktadır. Evine dönmekten korktuğu için (babasından şiddet görmekte) korunmasız bir şekilde sokakta kalmayı tercih etmektedir. Bu, çocuğun temel yaşam ihtiyaçlarına erişiminin olmadığını göstermektedir.

Ailevi Yoksulluk ve İhmal: Çocuğun ailesinin ekonomik durumu iyi değildir ve çocuk işçiliğe zorlanmaktadır. Kibrit satamazsa babasının ona şiddet uygulayacağı ifade edilmektedir. Bu durum, aile içindeki fiziksel ve ekonomik şiddet unsurlarını da ortaya koymaktadır.

Toplumsal Sorumluluk Bağlamında Yoksulluk: Çocuk, sokakta soğuktan donmuş bir şekilde bulunmasına rağmen kimse onun durumuna müdahale etmemektedir. Çevredeki evlerden gelen sıcak yemek kokuları, toplumun refah içinde olmasına rağmen yoksul çocuklara duyarsız kaldığını göstermektedir. Masal boyunca kimse Kibritçi Kız'a yardım etmemektedir. Bunlar, yoksul çocukların toplum içinde nasıl görünmez hale geldiğini simgelemektedir. Masalın çocuk yoksulluğunu yalnızca bireysel bir mesele olarak ele almadığını, aynı zamanda toplumsal duyarsızlık bağlamında da işlediğini göstermektedir.

3.2. Masalda Çocuk Yoksulluğunun Nedenlerine İlişkin Bulgular

Masalda çocuk yoksulluğu, satır aralarında bireysel ve toplumsal nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik Faktörler: Masalda toplumun tabakaları arasındaki ekonomik uçurum hissedilmektedir. Kız kibritleri yakarken ısınma, yeme içme ve yılbaşında eğlenme ile ilgili hayaller kurmaktadır ve son kibrit bittiğinde donmaktadır. Bazılarının sıcak evlerinde keyif içinde vakit geçirdiği anlatılırken, yoksul bir çocuğun dışarıda donarak ölmesi, ekonomik adaletsizliği vurgulamaktadır.

Ailevi Faktörler: Kibritçi Kız'ın ailesi, çocuğu zorla sokakta çalıştırmaktadır. Baba figürü baskıcı ve şiddet uygulayan bir karakter olarak betimlenmiştir. Çocuk, eve dönmek yerine sokakta kalmayı tercih etmektedir.

Toplumsal Faktörler: Çocuk, masal boyunca kimse tarafından fark edilmez ya da yardım edilmez. Toplumda yoksul çocukları destekleyecek bir sistem olmadığı ima edilmektedir. Bu unsurlar, çocuk yoksulluğunun sadece bireysel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal bir sorun olduğunu göstermektedir.

3.3. Çocuk Yoksulluğunun Masaldaki Çocuğa Etkilerine İlişkin Bulgular

Masal boyunca Kibritçi Kız, yoksulluğun farklı boyutlarını deneyimlemektedir. Bu etkiler aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

Fiziksel Etkiler: Çocuğun yeterli beslenememesi, açlık ve soğuk nedeniyle fiziksel olarak zayıf düşmesine neden olmaktadır. Ayakkabısız olması, temel sağlık ve hijyen koşullarından da yoksun olduğunu göstermektedir. Masalın sonunda soğuktan donarak ölmesi, yoksulluğun en ağır fiziksel sonucudur.

Psikolojik Etkiler: Çocuk korku ve endişe içindedir. Satış yapamazsa babasının onu döveceğinden korkmaktadır. Gerçek dünyada karşılanamayan ihtiyaçlarını, kibritlerin alevinde gördüğü hayallerle gidermeye çalışmaktadır. Büyükannesini hayal etmesi, sevgi eksikliği yaşadığını da göstermektedir.

Sosyal Etkiler: Çocuk, toplumdan dışlanmış ve yalnız bırakılmıştır. Oğlan çocuğunun gelip terliğini beşik yapmak için çalması da bunu göstermektedir. İnsanlar onun donmuş halini görüp "Kızcağız sadece ısınmak istemiş!" deseler de pek oralı olmamışlardır. Toplum içindeki eşitsizlikler, Kibritçi Kız'ın yalnız ve çaresiz kalmasına yol açmaktadır. Bu bulgular, çocuk yoksulluğunun birey üzerinde yarattığı fiziksel, duygusal ve sosyal yıkımı gözler önüne sermektedir.

3.4. Masalın Çocuklar Üzerinde Eğitsel İletilerine İlişkin Bulgular

Masalın çocuk okuyucular üzerindeki eğitsel iletileri, olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınabilir:

Olumlu İletiler: Çocuklara empati kurma becerisi kazandırabilir. Çocuklarda duyarlılığı artırabilir. Çocuk hakları ve sosyal adalet gibi kavramların çocuklarla tartışılmasına zemin hazırlayabilir.

Olumsuz İletiler: Masalın trajik sonu, küçük yaş gruplarındaki çocuklarda korku ve üzüntü yaratabilir. Çocuklarda çaresizlik ve umutsuzluk hissi uyandırabilir. Çözüm önerileri sunmadığı için yoksulluğun kaçınılmaz bir kader olduğu izlenimi yaratabilir. Bu nedenle, masalın eğitimciler ve ebeveynler tarafından rehberlik eşliğinde çocuklarla tartışılması daha sağlıklı olabilir.

3.5. Masalda Çocuk Hakları İhlallerine İlişkin Bulgular

Masal, çeşitli çocuk hakları ihlallerine işaret etmektedir. Bunlar:

Yaşama Hakkı: Çocuk, soğuk ve açlık nedeniyle hayatını kaybetmektedir.

Korunma Hakkı: Ailesi ve toplum tarafından korunmamaktadır.

Eğitim Hakkı: Çocuk, çalışmak zorunda olduğu için eğitim alamamaktadır.

Masal, çocuk hakları ihlalleri konusunda farkındalık yaratabilecek güçlü bir anlatı sunulmuştur.

3.6. Masalın Toplumda Çocuk Yoksulluğu Farkındalığı Oluşturma Açısından Etkilerine İlişkin Bulgular

Çocuklar Üzerindeki Etkiler: Masalı okuyan çocuklar, Kibritçi Kız'ın yaşadığı zorlukları içselleştirerek yoksulluk çeken çocukların duygularını anlamaya yönelik empati geliştirmeleri mümkündür. Çocukların masal ile adaletsizliği anlamaları sağlanabilir. Masalın okunmasının ardından yapılan tartışmalarda, çocukların yardımlaşma değerine yönelik algıları gelişebilir.

Yetişkinler Üzerindeki Etkiler: Masal, yetişkin okuyucuların da yoksulluk konusunda farkındalık kazanmasına yardımcı olabilir ve toplumsal sorumluluk duygusunu artırabilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

Kibritçi Kız masalı, çocuk yoksulluğunu, çocuk hakları ihlallerini ve bireye ve topluma kattığı eğitsel iletileri çarpıcı bir şekilde gözler önüne seren güçlü bir anlatıdır. Ancak, masalın trajik sonu ve çözüm önerisi sunamaması nedeniyle eğitimciler ve ebeveynler tarafından dikkatle ele

alınması gerekmektedir. Özellikle eğitim ortamlarında bu masal, çocuklara empati, yardımseverlik ve sosyal adalet bilinci kazandırmak için kullanılabilir. Bahçeli Kahraman, Kartal ve Yıldız' ın (2020) araştırmasında ise resimli çocuk kitaplarında çocukların katılım ve yaşamsal hakları ile ilgili ifadelere daha fazla yer verdikleri; gelişimsel ve korunma haklarına ile ilgili ifadelere ise daha az yer verdikleri saptanmıştır. Aydın (2023) ise okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin masal anlatımının çocukların dil gelişimine katkısına odaklandığını göstermiştir. Bunun yanı sıra öğretmenler, yaratıcılık ve farklı bakış açılarının oluşması gibi bilişsel gelişim alanlarına katkılarını da vurgulamışlardır. Araştırma sonuçları, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların gelişim düzeylerine uygun masallarla çocukların gelişim alanlarını destekleyebileceklerini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bu nokta aşağıdaki önerilere yer verilebilir:

Masal, yoksul çocukların toplum tarafından nasıl yalnız bırakıldığını ve destek sistemlerinin eksikliğini göstermektedir. Bu, çocuk yoksulluğuna karşı duyarsız bir toplum yapısını yansıtmaktadır. Çocuk yoksulluğuna dikkat çekmek amacıyla bu masal, sosyal sorumluluk ve farkındalık etkinliklerinde kullanılabilir. Masal, çocuk yoksulluğuna ilişkin farkındalık oluşturmayı amaçlayan tiyatro oyunları, kısa filmler ve animasyonlara uyarlanabilir. Toplumsal duyarlılığı artırmak için eğitim kurumları ve STK'lar, çocuk yoksulluğuyla ilgili atölye ve paneller düzenleyebilir. Çocuk yoksulluğunu azaltmak için sosyal yardım mekanizmalarının güçlendirilmesi sağlanabilir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi için daha etkili denetim mekanizmaları oluşturulabilir. Çocukların eğitim hakkını güvence altına almak için, ekonomik olarak dezavantajlı ailelere yönelik destek programları artırılabilir.

Masalda çocuk hakları ihlalleri açıkça görülmesine rağmen, bu ihlaller çözülmemektedir. Eğitimciler ve ebeveynler, masalı okuduktan sonra çocuklarla çocuk hakları üzerine tartışmalar yapabilir. Masal, çocuk hakları eğitimi veren programlarda bir araç olarak kullanılabilir ve çocuklara haklarının neler olduğu öğretilirken masal üzerinden tartışmalar yürütülebilir. Masallar ve hikâyeler aracılığıyla çocuklara dayanışma, yardımlaşma ve sosyal adalet gibi kavramlar öğretilebilir. Çocuk haklarına yönelik eğitimlerde, masala alternatif sonlar yazma gibi yaratıcı etkinlikler düzenlenerek çocukların çözüm odaklı düşünmeleri sağlanabilir.

Masalın mutsuz sonu, özellikle küçük yaş gruplarında olumsuz duygusal etkiler yaratabilir. Masal, öğretmen ve ebeveynler tarafından rehberlik eşliğinde okunmalı ve masaldan sonra çocuklarla duygu paylaşımı yapılmalıdır. Küçük yaş gruplarına masal anlatılırken, masalın doğrudan trajik sonuyla bitirilmesi yerine, farklı olası sonlar tartışmaya açılabilir. Masal okunduktan sonra çocuklarla "Sence masal nasıl farklı bitebilirdi?" sorusu yöneltilerek yaratıcı yazma çalışmaları yaptırılabilir.

Masalda, çocuğun yaşadığı yoksulluk karşısında ebeveyn desteği eksik kalmaktadır. Ebeveynler, çocuk yoksulluğunun psikolojik etkileri konusunda bilinçlendirilebilir. Çocuk gelişimi ve çocuk hakları konusunda ebeveynlere yönelik seminerler düzenlenebilir. Masal, ebeveyn eğitimlerinde bir materyal olarak kullanılarak, çocuk yoksulluğunun önlenmesi için aile içi farkındalık oluşturabilir.

Masal, çocuk yoksulluğuna dair güçlü bir farkındalık yaratma potansiyeline sahiptir. Eğitimciler, ebeveynler ve çocuklarla çalışan uzmanlar, masalı ele alırken çocuk yoksulluğu ve çocuk hakları perspektifini merkeze koyabilir. Çocuk edebiyatında yoksulluk temasının işlenişi, çözüm odaklı ve dayanışmayı teşvik eden hikâyelerle desteklenebilir. Toplumsal farkındalık oluşturmak için sosyal sorumluluk projeleri, atölyeler ve eğitim programları düzenlenebilir.

5. KAYNAKLAR

Akdeniz, S. (2007). *Bir 'Masal Metinleri İnceleme Modeli' önerisi ve uygulaması.* II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı.

Aydın, H. (2023). Okul öncesi eğitimde masal anlatımına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Elektronik Dil ve Eğitim Dergisi*, *4*(1), 1-12. http://dx.doi.org/.71341

Bahçeli Kahraman, P., Kartal, T. ve Yıldız, S. (2020). Resimli çocuk kitaplarında çocuk hakları. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 3(*2), 138-163.

Bilican Gökkaya, V. (2023). Çocuk yoksulluğu: Neden, sonuç ve çözüm ekseninde eğitim faktörü. *Çocuk ve Medeniyet, 8*(14), 157-176

Bingöl, M. (2022). Masalların Çocuk Eğitimindeki Önemi. Orta Doğu Ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2(2), 1-5.

Dilidüzgün, S. (2006). *Türkiye çocuk edebiyatına bakışlar ve çağdaş çocuk edebiyatı*. Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı kurultayı. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Durualp, E., Kadan, G., ve Durualp, E. (2017). Çocukların gözüyle çocuk hakları. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 29-54.

Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research, 2*(105), 163-194.

Kakırman Yıldız, A. (2023). Çocuk yoksulluğu ile mücadelede erken müdahale merkezi olarak çocuk kütüphanelerinin önemi. Çocuk ve Medeniyet, 8(14), 53-84.

Karakaş, B. ve Çevik, Ö. C. (2016). Çocuk refahı: Çocuk hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(3), 887-906.

Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group.

Marshall, C. ve Rossman, B. (2006). *Designing qualitative research.* Calif: Sage.

Özdemir Uluç, F. (2008). İlköğretim programında insan hakları. *Yayımlanmamış Doktora Tezi,* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özkan, Y. ve Purutçuoğlu, E. (2011). Çocuk hakları: Haklarla çelişen çocuk yoksulluğu. *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences, 6*(2), 218-228.

Öztürk, Ş. (2017). Çocuk yoksulluğu risklerini engellemeye yönelik politika olarak Türkiye'de okul öncesi eğitimde fırsat eşitliği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54*(632), 55-76.

Samanlı, R. (2023). Çocuk yoksulluğunun genel görünümü ve Türkiye'de çocuk yoksulluğunun son hali. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(1), 94-139.

Uçuş, Ş., ve Şahin, A. E. (2012). Çocuk hakları sözleşmesine yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3* (1), 25-41.

UNICEF. (2005). *Dünya çocuklarının durumu.*

https://www.unicef.org/publications/index_24432.html (Erişim Tarihi: 06.02.2025).

UNICEF. (2023). *Child poverty*. https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty (Erişim Tarihi: 06.02.2025).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin.

A STUDY ON INFORMATION SECURITY THE CASE OF UNIVERSITY LIBRARY DIRECTORS IN ANKARA

BİLGİ GÜVENLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA ANKARA'DAKİ ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANE DİREKTÖRLERİ ÖRNEĞİ

Ahmed Baki ŞAFAK[1], Demet SOYLU

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 0009-0004-9160-1094

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü,

Özet

Bilginin arşivlendiği, değerlendirildiği ve toplumsal katkı haline dönüştürülebildiği yerler kütüphanelerdir. Kütüphaneler güncel adıyla bilgi merkezleri olarak anılmaktadır. Toplumun hemen her kesimine açık olması açısından bilgiye erişim hususunda son derece kıymetli bir konumdadır. Bilgiye diğer bir erişim noktası ise üniversitelerde yer alan bilgi merkezleridir. Bu merkezler sadece bilgiyi depolama veya bilgiyi işleme yönüyle değil aynı zamanda akademik faaliyetlere de ev sahipliği yapması bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda söz konusu merkezlerde üretilen, işlenen ve toplumsal katkı haline dönüştürülen bilginin güvenliğini sağlamak da önemli bir görevdir. Bilgi güvenliğinin sağlanabilmesi için konu ile ilgili tanımları, süreçleri, saldırı ve tehdit yöntemlerini ve alınabilecek tedbirleri bilmek önem arz etmektedir. Bu farkındalık ve tedbir alma süreci de ancak bilgi güvenliği politika belgelerinin var olması ve bu belgelerde geçen kavramların işleyiş bakımından aktif halde olmasına bağlıdır. Bu bağlamda Ankara ilindeki devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere toplamda 19 üniversite kütüphanesindeki bilgi güvenliği politika sürecinin belirlenmesi ve kütüphane direktörlerinin bilgi güvenliği politikası hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Kütüphanelerde mevcut olarak uygulanmakta olan bilgi güvenliği uygulamaları hakkında bilgi almak amacıyla tanımlayıcı nitelikte gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında nitel araştırma deseni kullanılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda kütüphane direktörlerinin bilgi güvenliği ve bilgi güvenliği yönetim süreci kavramları hakkında yeterince bilgi sahibi oldukları, kurumsal güvenlik önlemlerinin mevcut olduğu, 19 üniversite kütüphanesinden 14'ünün bilgi güvenliği politikasına sahip olduğu ancak 5 üniversitenin bilgi güvenliği politikası olmadığı ve araştırma evrenini oluşturan 19 üniversite kütüphanesinin tamamının kütüphane özelinde bir bilgi güvenliği politika belgesine sahip olmadığı, kurum olarak bilgi güvenliği politikasına sahip olan üniversitelerin kütüphane özelinde bir bilgi güvenliği politika belgesine sahip olunmasına gerek duymadıkları ve bilgi güvenliği politikasına sahip olunmamasının kurumu bilgi güvenliği yönünde olumsuz etkileyebileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda öncelikle kurumsal olarak üniversitelerin bilgi güvenliği politika belgesine sahip olmaları için gerekli faaliyetleri gerçekleştirmeleri, oluşturulan bilgi güvenliği politikalarının yanında ayrıca kütüphaneler için kapsayıcı, detaylı, gizlilik kavramlarına uyan birer politika belgesi oluşturulması, konu ile ilgili güncel araştırmaların takip edilmesi önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar sözcükler: *Bilgi güvenliği politikası, Risk Yönetimi, Kütüphaneler, Farkındalık eğitimi*

Abstract

Libraries are places where information is archived, evaluated and transformed into social contributions. Libraries are currently known as information centres. They are in an extremely valuable position in terms of access to information as they are open to almost every segment of the society. Another access point to information is the information centres in universities. These centres are very important not only for storing or processing information but also for hosting academic activities. In this context, it is also an important task to ensure the security of the information produced, processed and transformed into social contribution in these centres. In order to ensure information security, it is important to know the definitions, processes, attack and threat methods and the measures that can be taken. This awareness and the process of taking measures depend on the existence of information security policy documents and the concepts mentioned in these documents being active in terms of functioning. In this context, library directors working in a total of 19 university libraries, including state and foundation universities in Ankara, constitute the scope of the research. Within the scope of this descriptive research carried out in order to obtain information about the information security practices currently implemented in libraries, qualitative research design was used and interview technique was utilised. The interview was conducted through semi-structured questions. As a result of the research, it was concluded that library directors have sufficient knowledge about the concepts of information security and information security management process, institutional security measures are available, 14 of 19 university libraries have an information security policy, but 5 universities do not have an information security policy, all 19 university libraries that make up the research universe do not have a library-specific information security policy document, universities that have an information security policy as an institution do not need to have a library-specific information security policy document, and not having an information security policy may negatively affect the institution in terms of information security. In this context, it has been suggested that universities should carry out the necessary activities to have an information security policy document as an institution, to create a policy document that complies with the concepts of inclusive, detailed, confidentiality for libraries in addition to the established information security policies, and to follow current research on the subject.

Keywords: *Information security policy, Risk management, Libraries, Awareness training*

1. GİRİŞ

Tarih bilimi bilgiye sahip olan, bilgiyi işleyen, ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilen ve kendini gelişmelerin dışında tutmayan birçok medeniyetin başarılarına şahitlik etmektedir. Günümüzde de benzer bir durum söz konusudur. Bilgi adeta bir güç konumundadır. Bu güce erişim yöntemleri ise internetin insan hayatında aktif hale gelmesiyle neredeyse tamamen değişmiştir. Yaygın internet kullanımı zaman tasarrufu da sağlayarak oldukça rahat ve hızlı bir şekilde bilgiye ulaşılmasını sağlasa da bu olumlu gelişmeler beraberinde bilgi güvenliği ihtiyacını getirmiştir. Bilgi güvenliğinin sağlaması ise konu ile ilgili süreçlerin bilinmesi, farkındalık sahibi olunması, kişi ve kurum bazlı tedbirler alınmasına bağlıdır. Bilgiye kolay erişilmesi, sadece araştırmacıların değil aynı zamanda kötü niyetli kullanıcılar ile sosyal mühendislerin de dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda bilgi güvenliğinin sağlanması sadece kurumsal sorumlulukların yerine getirilmesi ile değil aynı zamanda bireysel anlamda farkındalık düzeylerinin yükselmesi ile mümkündür. Bireysel anlamda farkındalığın sağlanması doğrudan insana odaklı bir güvenlik önlemidir. Aktif olan her güvenlik sistemi insan odaklıdır. Temelde insana odaklanmamış veya yapımı insan unsurundan bağımsız olan herhangi bir güvenlik sistemi düşünülemez. Güvenlik sistemlerinde yer alan önleyici mekanizmaları rahat bir şekilde aşabilmek insan unsurunu atlatmaya bağlıdır.

Güvenlik, bilgi sisteminin önemli bir parçasıdır. Bilgi güvenliği sadece süreç yönetimi ile sağlanmaz. Donanım, yazılım, insan faktörü, gibi güvenlik sürecinin tüm aşamaları esas alınmalıdır. (Tvrdikova, 2008). Kurumsal ve kişisel bilgilerin güvenliği güvenlik duvarı, antivirüs ve yazılımlar gibi fiziki şartlar ile sağlanabilse de sadece teknik açıdan alınan güvenlik önlemleri, bilgi güvenliğini temin etmek için yeterli değildir (Rezgui ve Marks, 2008).

Bilgi güvenliğini sağlamak adına insan odaklı yaklaşımlar farkındalık eğitimleri ile desteklendiğinde duyarlılığın artmasını sağlar. Bu durumda doğrudan güvenlik sistemlerinin etkili ve aktif faaliyet göstermesi sonucuna ulaştırır. Tüm bu sürecin tamamlanabilmesi de insan faktörünün esas alınmasına bağlıdır. Bilgi güvenliği kavramı hemen her kurumla ilgili olabilmektedir. Bünyesinde yer aldığı kurumlar için hafıza niteliği taşıması yönünden kütüphanelerde bilgi güvenliği kavramı ile doğrudan ilgilidir. Küresel düzeyde yaşanan teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak kütüphanelerde yer alan verilere internet aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Aynı zamanda klasik yöntemlerin yanı sıra kütüphanelerde de dijitalleşme gün geçtikçe etkisini göstermektedir.

Kütüphane materyalleri, hizmetleri, araçları ve yazılım koleksiyonu, kütüphaneler tarafından internet üzerinden sunulur ve kullanıcıların dünyanın herhangi bir yerinden herhangi bir zamanda bunlara erişmesine olanak tanır. Dijital kütüphane, sosyal medya, bilgi havuzları ve diğer platformlar, kütüphanelerin çevrimiçi olarak bulunabileceği yollardan sadece birkaçıdır. Dijital kütüphaneler bilgi toplumunda kilit bir rol üstlenmiştir (Shivarama J. ve diğerleri, 2016).

Kütüphaneler bilgiye erişim sağlamak için tüm topluma hitap eden kurumsal mekanlardır. Bilginin depolanması, akademik faaliyetlerde kullanılması, işlenmesi ve toplumsal katkı haline dönüştürülmesi yönüyle de üniversite kütüphaneleri toplum yararını gözeten kurumlardır. Teknolojinin gelişmesi ve modern uygulama biçimlerinin benimsenmesi üniversite kütüphanelerinde dijitalleşmeyi ön plana çıkarmaktadır. Bu dijitalleşme üniversite kütüphaneleri için bilgi güvenli sağlanmasını gerektirdiğinden üniversite kütüphanelerinde bilgi güvenliği son derece hassas bir konudur.

Kütüphanelerde bilgi güvenliği yönetimi: ‘‘kütüphanenin bilgi kaynaklarının gizliliğini, bütünlüğünü ve kullanılabilirliğini sağlamak amacıyla bilgi varlıklarını her türlü potansiyel tehditlerden korumak için uygulaması gereken kontroller’’ şeklinde tanımlanır (İsmail, R. B. 2012).

Bu sebeple araştırma kapsamında Ankara ilinde bulunan devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere toplamda 19 üniversitenin kütüphane direktörleri ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Kütüphane direktörlerinin görev yaptıkları üniversite kütüphanelerinde bilgi uygulanmakta olan bir bilgi güvenliği politikası olup olmadığı araştırılmış, bilgi güvenliği politika belgesine sahip olunan kütüphanelerde uygulanmakta olan bilgi güvenliği uygulamaları incelenmiş, herhangi bir bilgi güvenliği politika belgesine sahip olmayan üniversitelerde bu durumun sebebi araştırılmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın temel amacı doğrultusunda kullanılmıştır.

Kurumsal veya bireysel olarak bilgi güvenliğini sağlayabilmek için bilgi güvenliği ile ilgili süreçlerin bilinmesi, saldırı türleri ve sosyal mühendislik yöntemlerine hakim olunması gerekmektedir.

2. BİLGİ GÜVENLİĞİ:

‘‘Bilgi güvenliği yetkisi ya da izni olmayan kişilerin bilgiye erişmesini, kullanmasını, değiştirmesini veya imha etmesini önlemek’’ şeklinde belirtilmektedir. Bilgi güvenliği gizlilik, bütünlük ve erişilebilirlik olmak üzere üç ana etmenden meydana gelmektedir (Puhakainen, 2006).

Gizlilik; bilgilerin gizlilik çerçevesinde yetkisiz kişilerin erişiminden korunması şeklinde tanımlanmaktadır. (Ersoy, 2012). Bütünlük; Bilgi ve bilgi işlemlerinde veri içeriğinin bozulmadığının garanti altına alınmasıdır (Özcan, 2009). Erişilebilirlik; ihtiyaç halinde bilgiye erişim imkanı şeklinde tanımlanmaktadır. (Ganbat 2013).

Bilgi güvenliği, bilginin olası tehdit ve saldırılara karşı korunması, teknolojinin doğru bir şekilde kamu yararı adına kullanılması için her türlü ortamda, istenmeyen kişiler tarafından ele geçirilmesini önlemek olarak ifade edilmektedir (Canbek ve Sağıroğlu, 2006, s.165).

2.1. Bilgi Güvenliğine Yönelik Tehditler:

Tehditler :Doğal afetler, Prosedürel Eksiklikler, Sosyal mühendislik saldırıları

a) Doğal Afetler:

"Bilgi güvenliğini tehdit eden fiziki unsurların başında deprem, su baskını, sel, yangın gibi doğal afetler yer almaktadır. Bu tür tehditlerin, gerçekleşmeden önceden tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması doğru planlamaların yapılması ve e uygulanması, gerçekleşen durumların olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olmaktadır." (Vural, 2007, s. 44). Bilgi sistemlerinin kurulacağı yerler hakkında depreme dayanıklı şekilde inşa edilmesi, farklı noktalarda birkaç yedeğinin bulunması, doğal afet öncesinde ve sonrasında planlama yapılması dikkat edilmesi gereken konulardır. (Uslu, 2007, s. 71)

b) Prosedürel eksiklikler:

Bilgi güvenliğine yönelik tehditler sadece gerçekleşen saldırılar değildir. Kurumsallaşma sürecini tamamlayamamış kurumlardaki prosedürel eksikliklerden kaynaklı zafiyetler yüzünden personelin neden oldukları bilgi güvenliği zaafları da birer bilgi güvenliği tehdididir. Bu zafiyetlerden yararlanabilecek kötü niyetli kullanıcıların veya saldırganların faaliyetlerinin önüne geçilmesi için, ilgili süreçler model haline getirilmeli, görev tanımları ve sorumluluklar belirlenmeli, kişilerin uyması gereken politikalar, prosedürler, standartlar ve kılavuzlar tanımlanmalıdır. (Gülmüş, 2010, s. 125).

c) Sosyal Mühendislik Saldırıları:

Engellenmesi son derece zor olan bu tehdit yöntemi günümüzde oldukça artmış durumdadır. Sosyal mühendislik saldırıları, insan unsurunu kullanarak bilgi güvenliği ihlalleri oluşmasına neden olur ve sonuçları itibariyle son derece tehlikeli olabilir (Munro, 2005, s. 8).

‘‘Saldırganın, kurumda çalışan herhangi bir personeli telefon ile arayarak kendini bilgi işlem personeli olarak tanıtması ve izlediği senaryo aracılığıyla kullanıcının sistem şifresini ele geçirmesi’’(Hekim ve Başıbüyük, 2013, s. 144). Bahse konu saldırı metodu belki de bilinen en klasik sosyal mühendislik saldırı türüdür. Sosyal mühendislik saldırıları doğrudan insan zafiyetine odaklandığı için veya hazırlanmış bir senaryo üzerinden kişilere ulaştığı için son derece tehlikelidir. Bu sebeple bireysel olarak farkındalık düzeylerinin artırılması kurum çapında güvenliği sağlamaya yönelik bir adımdır. Geliştirilen farkındalık düzeyleri de etkili bilgi güvenliği politikaları ve prosedürlerle desteklendiği sürece bilgi güvenliği sağlandığından bahsedilebilir.

2.2. Önlemler: Güvenlik Politikaları, Farkındalık Eğitimleri

a) Güvenlik Politikaları:

Kurum ve kuruluşlarda bilgi güvenliğini sağlayabilmek için uygulanması mümkün, güncel gelişmelerin takip edilmesine olanak sağlayan güvenlik politikalarına ihtiyaç vardır. Bu politikalar çalışanların bilgi güvenliği farkındalık düzeyini iyileştirmeye yönelik ve yönetim tarafından da desteklenir nitelikte olmalıdır.

‘‘Kurumlarda bilgi güvenliği farkındalığının oluşması için yöneticiler tarafından gerekli önlemlerin alınması gerekir. Kurumlarda Bilgi Güvenliği Yönetim Sisteminin kurulması bir güvenlik önlemi oluşturacaktır. Yöneticiler kurum içinde uygulanabilirliği yüksek olan güvenlik politikaları veya standart ve prosedürler geliştirmelidir’’(Irmak ve Baz 2019 s. 334-341).

b) Farkındalık Eğitimleri

Bir kurum veya kuruluşta mevut bilgi güvenliği önlemleri şüphesiz caydırıcı bir etki göstermektedir. Hatta saldırıların niteliğine göre önleyici de olabilmektedir. Bunlara rağmen saldırı ve tehditlerin kendini sürekli olarak yenilemesi hem bilgi güvenliği politikalarının hem de bilgi güvenliği farkındalığının güncel tutulmasının adeta bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Bilgi güvenliği farkındalığını oluşturmanın esas yöntemi, yönetimden çalışanlara kadar herkesin görev ve pozisyonları da dikkate alınarak eğitimler verilmesi ve farkındalık programları hazırlanması gerekmektedir. (Şahinaslan ve diğerleri 2009, s. 597-602).

Verilecek eğitimler sayesinde kurumda çalışan personellerin farkındalık düzeyleri artırılarak güvenlik zafiyetleri onarılmalıdır. Üst düzey ve hassas noktalarda görev yapan yöneticiler bu eğitimlere katılıma önem vermeli bizzat kendileri de katılarak örnek olmalıdır. (Yalçın ve Avşar 2018, s. 77-85).

3. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Bilgi güvenliği konusu literatürde çok disiplinli bir yaklaşımla ele alınmaktadır ve literatürde de bilgi güvenliği konusunda gerçekleştirilmiş birçok çalışma mevcuttur. Kamu kurumlarında bilgi güvenliği, bilgi güvenliği farkındalık ölçeği geliştirme, öğrencilerinin bilgi güvenliği, öğretmenlerin bilgi güvenliği, güvenlik güçlerinin, direktörlerin bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi bu çalışmaların belirli ölçeğinde yer almaktadır. Bu çalışmaların çoğunluğunda gizlilik, bütünlük, kullanılabilirlik ilkelerine, bilgi güvenliği politikalarına ve bilgi güvenliği farkındalık eğitimlerine dikkat çekilmektedir. Yapılan çalışmalarda doğrudan kütüphaneleri veya kütüphane direktörlerini ele alan az sayıda çalışma olması ise dikkat çekicidir.

Öztemiz ve Yılmaz (2013), bilgi merkezlerinde bilgi güvenliği konulu çalışmalarında bilgi güvenliği konusunu Ankara’daki 14 üniversite kütüphanesi kapsamında değerlendirmişlerdir. Bahse konu çalışmada bilgi güvenliği konusunun kütüphaneler için son derece önemli olduğuna değinirken güvenlik sürecinde insan unsurunun göz ardı edildiği, bilgi güvenliği farkındalığını geliştirecek ve güvenlik kurallarını uygulamaya teşvik edecek herhangi bir eğitimin verilmediğini vurgulamışlardır. Eğitim programları ve farkındalık uygulamaları öneriler kapsamında sunulmuştur.

Kavak ve Odabaş (2023), üniversite kütüphanelerinde bilgi güvenliği konulu araştırmalarında Türkiye’de faaliyet gösteren üniversite kütüphanelerinde görev yapan personel kapsamında konuyu ele almışlardır. Bilgi güvenliği ile ilgili önlemlerin yüksek seviyede olmadığını, bilgi güvenliği yönetimi kapsamında eksiklikler bulunduğunu belirtmişlerdir. Kurum içinde düzenli olarak çalışanlara farkındalık eğitimleri verilmesi, bilgi güvenliği politikaları, prosedürleri, güvenli kullanım yönergeleri, veri koruma yöntemleri, güvenli internet kullanımı konularının bu eğitimlere dahil edilmesi gerektiğine değinilmektedir. Donanım ve yazılım türlerinin güncellenmesi, güvenlik denetimlerinin artırılması ve güvenlik politikalarının güçlendirilmesi yapılan öneriler arasındadır.

Anday ve diğerleri (2012) dijital kütüphanelerde bilgi güvenliği konulu araştırmalarında kütüphanelerin yazılım güvenliğine sahip olması gerektiğine, kütüphanelerde web uygulama

tedbirlerine yeteri kadar önem verilmediğine değinmişlerdir. Yedekleme sayesinde veri kayıpları önlense de tek başına yedekleme yönteminin de etkili olmayacağına bu sebeple kütüphanelerin etkili koruma politikalarına sahip olması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Henkoğlu ve Uçak (2015) üniversite kütüphanelerinde kişisel verilerin korunması konulu araştırmalarında bilgi varlıklarının ancak bilgi güvenliği politikaları sayesinde korunabileceğine dikkat çekmektedirler. Ankara'da bulunan 15 üniversite kütüphanesine odaklanılan araştırmada yasal düzenlemelerin önleyici nitelikte olmadığı, üniversitelerde kişisel verilerin korunmasına ilişkin politikaların bulunmadığı, risk yönetiminin yapılmadığı, üniversite birimleri arasında sorumlulukların paylaşılmadığı, kişisel verileri işleyen personele veri korumaya ilişkin bilinçlendirme eğitimi verilmediği hususlarına değinmişlerdir.

Şişkin (2020), üniversite kütüphanelerinde bilgi güvenliği konulu araştırmasında benzer bir şekilde Ankara'daki üniversite kütüphanelerini ele almıştır. Çalışmada Ankara'da yer alan üniversite kütüphanelerinde kişisel verilerin elde edilmesi, toplanması, kaldırılması, saklanması olmak üzere kişisel verilerin yönetimine yönelik düzenleme ve politikaların eksik olduğu, kişisel verilerin yönetiminden sorumlu bir personelin bulunmadığı, kullanıcılardan kişisel verilerin işlenmesine yönelik onay alınmadığı ve aydınlatma metinlerinin içeriğinde kişisel verilerin saklanması, silinmesi ve aktarılmasına yönelik bilgilere yer verilmediği, hususlarına dikkat çekilmiştir. Eğitim programları ve farkındalık çalışmaları önerilmiştir.

Literatürde kütüphanecilerin, kütüphane direktörlerinin bilgi güvenliği farkındalığı veya kütüphanelerde bilgi güvenliği politikalarına doğrudan odaklanılan az sayıda çalışma yer almaktadır. Bununla beraber bilgi güvenliği konusunu farklı hedef kitleler üzerinden ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Kapanoğlu (2016) öğretmenlerin bilgi güvenliği farkındalığının incelenmesi konulu çalışmasında öğretmenlerin interneti güvenli kullanım durumlarını ve bilgi güvenliği farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'nın belirlediği 12 bölgeden 6 farklı branştan 1.355 öğretmenin katılımı ile anket gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında öğretmenlerin bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin "orta düzeyde" olduğu sonucuna varılmıştır. Bilgi güvenliği farkındalıklarının branşlara, alınan bilgi güvenliği eğitimine, öğrenim durumuna, yaşanılan bölgeye, internet kullanım süresine ve yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterdiğine değinilmiş ve öğretmenlere bilgi güvenliği farkındalıklarını artırmak adına düzenli eğitimler, çalıştaylar düzenlenmesi, seminerler verilmesi gerektiği, bilgi güvenliği farkındalığını artırmak ve tehlikelerden haberdar olmak adına öğrencilere belirli aralıklarla animasyonlar izletilmesi ya da kamu spotları yayınlanması önerilmektedir.

Acar (2024) kamu kurumlarında çalışanların bilgi güvenliği farkındalığı konulu çalışmasında, Diyarbakır ilinde rastgele seçilen kamu kurumlarında çalışan personelin bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin ölçüldüğü, çeşitli kademelerde çalışan toplam 164 personele "Bilgi Güvenliği Farkındalık Ölçeği" uygulandığı belirtilmiştir. Araştırmada bilgi güvenliği farkındalığı alt faktörlerinin personelin cinsiyetine göre farklılık gösterdiği, internet kullanma yılı değişkenine göre bilgi güvenliği farkındalıklarında anlamlı farklılık bulunduğu belirtilmiştir. Bilgi güvenliğinin sağlanması için teknik sistemlerin geliştirilmesi ancak insan unsurunun ihmal edilmemesi gerektiği, farkındalık eğitimlerinin önemi ve bilgi güvenliği ile ilgili politika oluşturma, uygulama ve tedbirler alma konularında dikkat edilmesi gerektiğine değinilmiştir.

Dönmez (2019) bilgi güvenliği konusunu lise öğrencileri özelinde ele almıştır. Çalışmada Bilgi güvenliği farkındalığı ile dijital okuryazarlık durumu arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu, öğrencilerin bilgi güvenliği farkındalığının cinsiyete göre farklılık gösterdiği,

öğrencilerin bilgi güvenliği farkındalığının iyi durumda olduğu, çevrimiçi araçları kullanma konusunda kendini yeterli görmede erkek öğrenciler lehine bir fark bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Farklı eğitim kademeleri ve farklı değişkenler kullanılarak benzer araştırmaların yapılması önerilmiştir.

Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde konunun özellikle kütüphaneler kapsamında yeteri kadar ele alınmadığı görülmektedir. Konunun önemi dikkate alındığında literatürün özellikle kütüphanelerdeki bilgi güvenliği uygulamaları ve bilgi güvenliği politikaları kapsamında farkındalık oluşturma amaçlandığından, araştırma Ankara ilindeki üniversite kütüphanelerinde görev yapan kütüphane direktörleri açısından ele alınmış ve betimleyici nitelikte kurgulanmıştır. Bilgi güveliği konusunda farkındalık sorunu literatürdeki benzer araştırmaların dikkat çektiği ortak bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır.

4. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı; Ankara'daki üniversite kütüphanelerinin bilgi güvenliği politikasını ve bu bağlamdaki uygulamalarını tespit etmektir. Bu bağlamda Ankara ilinde bulunan 8 tanesi devlet üniversitesi, 11 tanesi vakıf üniversitesi olmak üzere toplamda 19 üniversite kütüphanesinde görev yapan kütüphane direktörleri ile yarı yapılandırılmış nitelikte sorularla görüşme düzenlenmiştir.

Ankara ilinde bulunan kütüphanelerde görevli kütüphane direktörleri araştırmanın evrenini oluşturmakta olup araştırmada örneklem seçimi yapılmamıştır.

Araştırma kapsamında aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır;

1) Ankara'daki üniversite kütüphanelerinde uygulanmakta olan bilgi güvenliği politikalarının ve bilgi güvenliği uygulamalarının genel durumu nedir? genel durumu nedir?

Nitel yönteminin kullanıldığı araştırmada görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın çerçevesini oluşturan bilgi güvenliği, bilgi güvenliği politikası, bilgi güvenliğinin gelişimi, bilgi güvenliği prensipleri, bilgi güvenliğine yönelik tehditler ve alınması gereken önlemler, eğitim ve farkındalık çalışmaları detaylı olarak incelenmiştir. Katılımcılara bilgi güvenliği, bilgi güvenliği yönetim süreci, bilgi güvenliği farkındalık eğitimi, uygulanmakta olan bilgi güvenliği politikası ve bilgi güvenliği politikası olmaması durumunda gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin yarı yapılandırılmış sorular yöneltilerek görüşme verileri elde edilmiştir.

5. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen veriler tablolar aracılığı ile ortaya konulmakta ve değerlendirilmektedir. Ankara'daki üniversite kütüphanelerinde görevli 19 kütüphane direktörü (Daire Başkanı, Şube müdürü, Yönetici, Direktör) ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiş ve birtakım sorular yöneltilmiştir. Tablolar ve değerlendirilmeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1.

Bilgi güvenliği kavramının tanımına ilişkin sorulara katılımcıların verdiği cevaplara ilişkin bilgiler

Güvenlik ölçümleri	Çok yetersiz		Kısmen		Yeterli		Çok yeterli		To
	S	%	S	%	S	%	S	%	S

Bilgi güvenliği hakkında bilgi düzeyiniz	-	-	4	21	8	42	7	36	19	100
Bilgi güvenliği yönetim süreci hakkında bilgi düzeyiniz	1	5	5	26	8	42	5	26	19	100

Tablo 1'de üniversite kütüphane direktörlerinin bilgi güvenliği ve yönetim süreci kavramları hakkındaki bilgi güvenliği düzeyini belirlemek amacıyla iki soru yer almaktadır. Katılımcıların tamamına yakını bilgi güvenliği hakkında ''yeterli ve çok yeterli'' şeklinde cevaplar vermiş olsalar da katılımcıların dörtte bire yakın oranının (n=4, %21) kısmen şeklinde cevap vermesi dikkat çekicidir.

Benzer şekilde Bilgi güvenliği yönetim süreci hakkında da katılımcıların tamamına yakını yeterli ve çok yeterli şeklinde cevaplar vermiş olsalar da yine dörtte bire yakın oranının (n=4, %21) kısmen şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

Tablo 2.

Kurumsal güvenlik uygulamalarına ilişkin sorulara katılımcıların verdiği cevaplara ilişkin bilgiler

Güvenlik ölçümleri	Evet/Var		Hayır/Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Kütüphanedeki verilerin korunmasına yönelik mevcut arşiv haricinde, verilerin yedeklendiği başka bir arşiv var mı?	13	68	6	32	19	100
Kurumsal uygulamalara erişim sağlarken kimlik doğrulama mekanizması kullanılmakta mıdır?	19	100	-	-	19	100
Kurum binasında fiziksel güvenlik önlemleri alınmakta mıdır?	19	100	-	-	19	100
Bilgi varlıklarının amacına uygun kullanılmadığı durumlarda yaşanması muhtemel bilgi güvenliği ihlal olaylarından dolayı devreye girebilecek bir disiplin süreci var mı?	15	79	4	21	19	100

Tablo 2 de aktif olan arşiv haricinde başka bir arşiv olup olmadığı, kimlik doğrulama mekanizması, kurum binasının fiziksel güvenliği ve yaşanan ihlaller sonucu disiplin politikası ile ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse %70'i verilerin yedeklendiği başka bir arşiv olduğunu belirtmiştir. Olası bir fiziki veri kaybına karşı bu kadar yüksek bir oranla yedekleme yapıldığın belirtilmesi kütüphaneler için anlamlı bir durumdur. Katılımcıların yüzde sekseni olası ihlaller sonucu disiplin süreci olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber katılımcıların dörtte bire yakın oranı (n=4 %21) böyle bir sürecin olmadığını belirtmesi genel anlamda kurumsal güvenlik uygulamaları aktif olsa da yedekleme ve disiplin süreci ile ilgili konularda eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.

Mevcut uygulamalara yönelik değerlendirmeler

Mevcut uygulamalar	Çok yetersiz		Yetersiz		Kısmen		Yeterli		Çok yeterli		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kütüphanenizdeki bilgi güvenliği farkındalığı uygulamaları	1	5	4	21	9	47	4	21	1	5	19	10(
Bina güvenliği	1	5	1	5	8	42	7	36	2	10	19	10(
Koleksiyon güvenliği	1	5	1	5	8	42	7	36	2	10	19	10(
Kullanıcı ve personel güvenliği	1	5	1	5	8	42	7	36	2	10	19	10(
Donanım ve yazılım güvenliği	1	5	1	5	8	42	7	36	2	10	19	10(

Tablo 3'te kütüphanelerdeki uygulamalara yönelik sorulan sorulara katılımcıların verdiği cevaplar incelenmiştir. Bilgi güvenliği farkındalığına yönelik gerçekleştirilen uygulamalara yarıya yakın (n=9 %47) oranda katılımcının kısmen şeklinde cevap verdiği görüldüğünden bina, koleksiyon, kullanıcı ve yazılım güvenliği ile ilgili mevcut uygulamaların yeterlilik düzeyinin düşük olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 4

Mevcut uygulamalar	Çok yetersiz		Yetersiz		Kısmen		Yeterli		Çok yeterli		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Isı	2	10	2	10	6	31	7	36	2	10	19	10(
Nem	2	10	2	10	6	31	7	36	2	10	19	10(
Işık	2	10	2	10	6	31	7	36	2	10	19	10(
Gürültü	2	10	2	10	6	31	7	36	2	10	19	10(
Doğal Afet	2	10	2	10	6	31	7	36	2	10	19	10(
Hırsızlık	2	10	2	10	6	31	7	36	2	10	19	10(

Kütüphane binanızın yeterlilik düzeyini güvenlik koşulları (ısı, nem, ışık, gürültü, doğal afetler ve hırsızlık gibi) açısından değerlendiriniz

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların üçte birinin (n=6 %30) kısmen cevabını verdiği görülmektedir. İl genelindeki üniversite kütüphanelerinde ısı, nem, ışık, gürültü, doğal afet ve hırsızlık gibi konuları içeren mevcut uygulamalar hakkında yeterlilik sağlandığı söylenebilse

de çok yetersiz, yetersiz ve kısmen cevaplarının yarı orandan fazla (n=10 %51) olduğu görülmektedir.

Tablo 5

Koleksiyon güvenliği uygulamaları

Mevcut uygulamalar	Çok yetersiz		Yetersiz		Kısmen		Yeterli		Çok yeterli		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Saklama koşulları	1	5	2	10	4	21	9	47	3	15	19	100
Tahribat	1	5	2	10	4	21	9	47	3	15	19	100
Doğal afetler	1	5	2	10	4	21	9	47	3	15	19	100
Hırsızlık	1	5	2	10	4	21	9	47	3	15	19	100

Kütüphane koleksiyonunuzun yeterlilik düzeyini güvenlik koşulları (saklama koşulları, tahribat, doğal afetler ve hırsızlık gibi) açısından değerlendiriniz.

Tablo 5'te saklama koşulları, tahribat, doğal afet ve hırsızlık konularla ilgili verilen cevaplar incelendiğinde yarıya yakın oranda katılımcının (n= 9 %47) yeterli şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Verilen cevaplardan çoğunluğun ''yeterli ve çok yeterli'' seçeneklerini kapsadığı göz önüne alındığında Ankara'daki üniversite kütüphanelerinin genelinde saklama koşulları, tahribat, doğal afetler ve hırsızlık konularındaki uygulamaların yeterli düzeyde oldukları değerlendirilmektedir.

Tablo 6.

Bilgi güvenliği farkındalık eğitimi ile ilgili bulgular

Mevcut uygulama	Var		Yok		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Kütüphanenizde personelin, bilgi güvenliği farkındalığına yönelik hizmet içi bir eğitim var mı?	9	47	10	52	19	100

Tablo 6 da Ankara ili genelindeki kütüphanelerde personelin bilgi güvenliği farkındalığına yönelik hizmet içi bir eğitim olup olmadığı sorulduğunda katılımcılardan yarıya yakını (n=9 %47) bahse konu eğitimin olduğunu belirtmiş olsalar da yarıdan fazlasının (n=10 %52) kütüphane personelinin bilgi güvenliği farkındalığına yönelik hizmet içi bir eğitim olmadığı şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Bilgi güvenliği konusunun sadece güçlü politikalar oluşturmaktan veya tedbirler geliştirmekten ibaret olmadığı aynı zamanda insana odaklanılması gereken bir süreç olduğu bilinmektedir. Gelişmiş koruma ve güvenlik sistemlerinin temelinde insan unsuru olduğu, insana yapılan yatırımların yalnızca bireyleri geliştirmekle kalmadığı aynı zamanda güvenlik sistemlerine de katkı sağladığı göz önünde bulundurulursa araştırmaya konu üniversitelerin çoğunda bu hizmetin verilmiyor olması son derece düşündürücüdür.

Tablo 7.

Bilgi güvenliği politikasına yönelik ilgili bulgular

Güvenlik ölçümleri	Var/Evet		Yok/Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Kütüphanenizde uygulanmakta olan bir bilgi güvenliği politikası var mı?	-	-	19	100	19	100

Bu soruda kurumun herhangi bir bilgi güvenliği politikası olup olmadığı değil; kütüphane özelinde bir bilgi güvenliği olup olmadığı kastedilmektedir.

Tablo 7'deki verilerin açıklaması yapılmadan önce belirtilmesi gereken bir husus vardır. Ankara ili genelinde toplam 21 üniversite kütüphanesi vardır. Bu üniversitelerden biri, kütüphanecisi ve bilgi güvenliği politikası olmadığı, diğeri ise bilgi güvenliği politikası olmadığı ve kütüphane direktörünün kendisine defaten ulaşılmaya çalışılmasına rağmen görüşmeyi bir türlü gerçekleştirmediği için araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Bu bağlamda araştırmaya 19 üniversite kütüphanesi dahil edilmiştir. Yapılan açık kaynak araştırmaları sonucu üniversitelerin resmi internet siteleri ve ilgili Bilgi İşlem Daire Başkanlıkları resmi internet siteleri incelendiğinde 19 üniversiteden 5 tanesinin bilgi güvenliği politikası olmadığı, 14 üniversitenin bilgi güvenliği politikası olduğu görülmüştür. Kurumsal anlamda bir bilgi güvenliği politikası olduğunda bu politika kurumun her bir birimini kapsar ancak yöneltilen soruda anlaşılması gereken bahse konu politika harici kütüphane özelinde uygulanan ve kütüphane gereksinimlerini karşılayan bir bilgi güvenliği politikası olup olmadığıdır. Bu husus katılımcılara sözlü olarak da bildirilmiştir. Bu bağlamda tablo 7 incelenecek olduğunda evreni oluşturan üniversite kütüphane direktörlerinin tamamı (n=19 %100) kütüphane özelinde uygulanmakta olan bir bilgi güvenliği politikası olmadığını belirtmiştir.

Tablo 8.

Bilgi güvenliği uygulamalarına yönelik politikaların yeterlilik düzeyi ve Bilgi güvenliği risk yönetim

sürecinin yeterlilik düzeyi

Mevcut uygulamalar	Politika belgesi yok		Bilgi güvenliği risk yönetim süreci hakkında bilgi sahibi değilim		Çok yetersiz		Yetersiz		Kısmen		Yeterli		Çok yeterli		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kütüphanenizde bilgi güvenliği uygulamalarına yönelik politikaların yeterlilik düzeyi	11	58	-	-	1	5	-	-	2	10	3	15	2	10	19	100

Kütüphanenizde bilgi güvenliği risk yönetim süreci	-	-	3	15	1	5	3	15	1	5	7	36	4	21	1	100

Tablo 8'deki veriler incelendiğinde yarıdan fazla katılımcı (n=11 %58) kütüphanede bilgi güvenliği politikası olmadığını belirtmektedir. Tablo 7'de belirtilen hususlar tekrar göz önünde bulundurulduğunda üniversitelerin hiçbirinin kütüphane özelinde bir bilgi güvenliği politikası yoktur. Kurum olarak 15 üniversite kütüphanesinin bilgi güvenliği politikası vardır. Soruya çok yetersiz, yeterli, çok yeterli gibi cevapları veren katılımcılar kurumun bilgi güvenliği politikasını kastetmektedir. Hali hazırda (n=11 %58) katılımcı gibi yüksek bir oranda katılımcı, kütüphane özelinde bilgi güvenliği politika belgesi olmadığını teyit etmektedir. Kütüphanelerde uygulanmakta olan bilgi güvenliği risk yönetim sürecine bakıldığında ise katılımcıların dörtte biri (n=4 %21) çok yeterli olduğunu belirtir iken bu orandan daha fazlasının kısmen şeklinde (n=7 %36) cevaplar verdiği görülmektedir. Bu veriler eşliğinde Ankara ili geneli üniversite kütüphanelerde uygulanmakta olan bilgi güvenliği risk yönetim süreci ile ilgili genel anlamda uygulamaların yeterli ve çok yeterli şeklinde değerlendirildiği görülmektedir. Ancak yine verilere bakıldığında (n=3 %15) kütüphane direktörü konu hakkında bilgisi olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda yetersiz, çok yetersiz ve kısmen cevaplarının da mevcut olması kurumların başta yöneticilerin konuya hakim olması adına gerekli önlemleri alması ve bilgi güvenliği sistemlerini kontrol etmesi gibi önlemleri akla getirmektedir.

Tablo 9.

Bilgi güvenliği politikası olmaması

Mevcut durum	Kurumun bilgi güvenliği politikası vardır bu sebeple kütüphanede bilgi güvenliği politikasına İhtiyaç yoktur		Kurum bilgi güvenliği ile ilgili olumsuz yönde etkilenmektedir		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Kurumunuzda veya kütüphanenizde herhangi bir bilgi güvenliği politikası olmaması bilgi güvenliği konusunu nasıl etkilemektedir?	6	31	13	69	19	100

Tablo 9 da kurum genelinde veya kütüphane özelinde bir bilgi güvenliği politikası olmamasını bilgi güvenliğini nasıl etkilediği sorulduğunda yüzde yetmiş gibi yüksek bir oranla katılımcılar bilgi güvenliği politikası olmamasını kurumu olumsuz yönde etkilediğine dair cevap vermiştir. Yapılan açık kaynak araştırmalarında 19 üniversitenin sadece 5 tanesinde bilgi güvenliği politikası olmadığı görülmektedir. Oysa burada 13 kişi kurumun bilgi güvenliği anlamında olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Anlaşılacağı üzere kurumlarında bilgi güvenliği politikası olan üniversite kütüphane direktörleri de kütüphane özelinde bilgi güvenliği politikası olmamasını olumsuz bir durum olarak görmektedir.

Tablo 10.

Bilgi güvenliği politikası edinme girişimi

Politika temin edilmesi	Kurumun bilgi güvenliği politikası olduğu için ayrıca kütüphanenin de bilgi güvenliği politikası olmasına gerek yoktur. Bu sebeple herhangi bir faaliyette bulunmadım.		Konu ile ilgili kurumun üst yönetimi ile irtibata geçerek gerekli bilgilendirmeleri yaptım.		Kurumun herhangi bir bilgi güvenliği politikası yoktur, ben de bir girişimde bulunmadım.		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Kütüphanenizde bir Güvenliği politikası yoksa, bu politikayı edinmek için herhangi bir faaliyette bulundunuz mu?	10	55	6	33	2	11	18	100

** bir kişi soruya cevap vermek istemedi, bu sebeple hesaplama 18 kişi üzerinden yapılmıştır.

Tablo 10 da kütüphanede bilgi güvenliği politikası yoksa, bilgi güvenliği politikası elde etmek için herhangi bir faaliyette bulundunuz mu? Sorusuna yarı orandan fazla katılımcı (n=10 %55) kurumun bilgi güvenliği politikası olduğu için kütüphanede de olmasına gerek duymadığını bu sebeple herhangi bir faaliyette bulunmadıklarını belirtmektedir.

Tablo 11.

Bilgi güvenliği politika belgesi için öneriler

Mevcut öneriler	Herhangi bir önerim yoktur		Gizlilik ve denetlenebilirlik		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Kurumunuzda veya kütüphanenizde oluşturulacak bir bilgi güvenliği politika belgesi için önerileriniz nelerdir?	8	42	11	58	19	100

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde yarıya yakın oranda katılımcı (n=8 %42) herhangi bir öneri sunmaz iken

yaklaşık yüzde 60' ı oluşturulacak bilgi güvenliği politikasında gizlilik kavramına önem verilmesi ve bahse konu

politikaların denetlenebilir olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bilgi güvenliği politikası sayesinde kurumlar

kendi gizlilik düzeylerini belirleyebilmektedir. Aynı zamanda bu politika belgeleri denetlenebilir olduğu sürece

daha aktif rol oynar. Bu bağlamda kütüphane direktörlerinin gizlilik ve denetlenebilirlik kavramlarına vurgu

yapmış olması da son derece önemlidir.

Tablo 12

Bilgi güvenliği politikasının güncellenmesi

Mevcut uygulamalar	Bilgim yok		İhtiyaç halinde		1 yılda		2 yılda		3 yılda		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kütüphanenizde uygulanmakta olan bilgi güvenliği politikalarının güncellenmesi	7	39	6	33	3	16	-	-	1	5	18	100

**** bir kişi soruya cevap vermek istemedi, bu sebeple hesaplama 18 kişi üzerinden yapılmıştır.**

22 Mart 2022 tarihli Avrupa Birliği (AB) kurumları siber güvenliği ve bilgi güvenliğini artıracak yeni kurallar konulu basın bülteninde: AB Ortak siber güvenlik ve bilgi güvenliği önlemleri oluşturmak için siber tehditlere ve olaylara karşı dijital dönüşüm ve uzaktan çalışma dahil olmak üzere bilgi güvenliği politikalarını tam olarak güncellemeyi hedefledikleri belirtilmektedir. Bilgi güvenliği kavramının global çapta bir kavram olması bu alanda yapılan yeniliklerin dolaylı ya da doğrudan kurumların odak noktasında olması göz önünde bulundurulursa;

Kütüphanenizde uygulanmakta olan bilgi güvenliği politikaları hangi sıklıkta güncellenmektedir?

Tablo 12'deki veriler incelendiğinde bilgi güvenliği politikalarının güncellenme süresi ile ilgili soruya dörtte bir oranından fazla katılımcının (n=7 %39) konu ile ilgili bilgisinin olmadığını belirtmesi dikkat çekicidir.

Tablo 13.

11. Kalkınma planı kapsamında bilgi güvenliği politikası

Mevcut uygulamalar	Kurumun bilgi güvenliği politikası olduğu için kütüphanede olmasına gerek yoktur		Kurumun bilgi güvenliği politikası vardır ancak kütüphane özelinde de olmalıdır.		Kurumun bilgi güvenliği politikası yoktur ve bu eksiklik kurumda bilgi güvenliği uygulamalarını olumsuz etkiler		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Kalkınma Planı kapsamında bilgi güvenliği politikası olmamasını nasıl değerlendirmektesiniz?	6	35	7	41	4	23	17	100

**** iki kişi soruya cevap vermek istemedi, bu sebeple hesaplama 17 kişi üzerinden yapılmıştır.**

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planında bilgi güvenliği ilgili Avrupa Birliği'nin Bilgi Güvenliği Direktifine uyum sağlanmasına yönelik çalışma yapılacağına, kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirleneceğine, kamu kurumlarında bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulması ve denetlenmesine yönelik usul ve esaslar belirleneceğine ve hazırlanacak rehberlerle bu konuda kamu kurumlarına yol gösterileceğine vurgu yapılmaktadır. Bilgi güvenliği politikaları, siber güvenlik, bilgi güvenliği yönetim sistemleri gibi konuların hem ulusal alanda hem de uluslararası alanda kalkınma planları, basın bültenleri veya yönetmelikler gibi birçok resmi kanallar aracılığıyla dikkat çekildiği görülmektedir. Bu bağlamda kurumunuzda veya kütüphanenizde bilgi güvenliği politikası yoksa bunu nasıl değerlendirmektesiniz? Açıklayınız.

Tablo 14'teki veriler incelendiğinde hükümet politikası olarak salık verilen bilgi güvenliği politikası edinimi ile ilgili sorulan sorulara (n=6 %35) katılımcı kurumun bilgi güvenliği politikası olduğunu bu sebeple kütüphanede de olmasına gerek duyulmadığını, (n=7 %41) katılımcı kurumun bilgi güvenliği politikası olsa da kütüphane özelinde de olması gerektiğini, (n=4 %23) katılımcı ise kurumun bilgi güvenliği politikası olmadığını ve bu eksikliğin kuruma olumsuz etki edeceğini belirtmektedir. Araştırma sorusuna 2 katılımcı cevap vermek istememiştir. Bu sebeple 17 katılımcı üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen verilere dayalı olarak ortaya çıkan sonuçlar ve sonuçlar kapsamında geliştirilen öneriler aşağıda yer almaktadır.

- Ankara'da 21 üniversite kütüphanesi bulunmaktadır. Bu üniversite kütüphanelerinden 8'i devlet üniversitesi olup 13'ü vakıf üniversitesidir. Toplamda 14 üniversitenin bilgi güvenliği politikası olup 7 üniversitenin bilgi güvenliği politikası yoktur. Araştırmaya Türk Hava Kurumu Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi dahil edilmemiştir. Dahil edilmeyen bu iki üniversitenin de bilgi güvenliği politikası bulunmamaktadır. Bu bağlamda araştırma 8 devlet 11 vakıf üniversitesi ile toplamda Ankara ilinde bulunan 19 üniversite ile gerçekleştirilmiştir.
- Ankara ilindeki 19 üniversite kütüphanesinde görevli kütüphane direktörlerinin büyük bir çoğunluğu bilgi güvenliği kavramı ile ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibidir.
- Araştırmaya konu kütüphane direktörlerinin büyük bir kısmı bilgi güvenliği yönetim süreci hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olsalar da konu ile ilgili bilgi düzeyi düşük olan kütüphane direktörleri olduğu da elde edilen sonuçlar arasındadır.
- Araştırmaya konu üniversite kütüphanelerinin çoğunluğunda verilerin yedeklendiği başka bir arşiv olduğu sonucuna ulaşılmıştır. %31,57 gibi bir oranda üniversite kütüphanelerinde ise başka herhangi bir yedekleme arşivi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Üniversite kütüphanelerinin tamamında kurumsal uygulamalara erişim sağlanırken doğrulama mekanizması vardır ve kurum binasında fiziksel önlemler alınmaktadır.
- Üniversitelerin büyük bir çoğunluğunda; olası ihlaller sonucu bir disiplin süreci vardır. Disiplin süreci olmayan üniversiteler de mevcuttur.
- Araştırmaya konu üniversitelerin çoğunda bilgi güvenliği farkındalığına yönelik gerçekleştirilen uygulamalar yeterli seviyede değildir. Bahse konu uygulamalar hakkında verilen cevaplar arasında çok yetersiz, yetersiz ve kısmen cevapları ağırlıktadır.

- Bina, koleksiyon, kullanıcı ve yazılım güvenliği ile ilgili eksiklikler bulunmaktadır. Bahse konu uygulamaların yeterlilik düzeyinin düşük olduğu değerlendirilmektedir.
- İl genelindeki üniversite kütüphanelerinde ısı, nem, ışık, gürültü, doğal afet ve hırsızlık gibi konular hakkında kütüphanelerde yeterlilik sağlandığı söylenebilse de verilen cevaplardan birtakım eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır.
- Ankara'daki üniversite kütüphanelerinin genelinde saklama koşulları, tahribat, doğal afetler ve hırsızlık konularındaki uygulamalar yeterli düzeydedir.
- Araştırmaya konu üniversite kütüphanelerinin çoğunda bilgi güvenliği farkındalığına yönelik hizmet içi eğitim olsa da yarıya yakın ciddi bir oranla üniversitelerde bilgi güvenliği farkındalığına yönelik hizmet içi eğitim verilmediği görülmektedir. Bilgi güvenliği konusunun sadece güçlü politikalar oluşturmaktan veya tedbirler geliştirmekten ibaret olmadığı aynı zamanda insana odaklanılması gerektiği göz önüne alındığında 9 üniversitede bu hizmetin verilmiyor olması son derece düşündürücüdür.
- Araştırmaya konu üniversite kütüphanelerinin 15'inde kurum genelinde uygulanmakta olan bilgi güvenliği politikası olup 5 üniversitenin bilgi güvenliği politikası olmadığı gibi üniversite kütüphanelerinin hiçbirinde kütüphane özelinde uygulanmakta olan bir bilgi güvenliği politikası yoktur.
- Katılımcıların çoğu bilgi güvenliği politikası olmamasını kurumu olumsuz yönde etkilediğini belirtir iken bir kısmı da kurumun bilgi güvenliği politikası olması sebebiyle kütüphane özelinde bilgi güvenliği politikası olmasına gerek olmadığını belirtmektedir. Bu her iki yaklaşım aslında bilgi güvenliği politikasının bir ihtiyaç olduğunu teyit etmektedir. Çünkü her iki durumda da odak noktası bilgi güvenliği politikasıdır.
- Bilgi güvenliği politikası elde etmek için kütüphane direktörlerinin çoğunluğunun herhangi bir girişimde bulunmadığı, sebebinin ise bağlı oldukları kurumun bilgi güvenliği politikası var olduğu için ayrıca kütüphanede de olmasına gerek duyulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Kütüphane direktörleri oluşturulacak bir bilgi güvenliği politikasında gizlilik kavramına önem verilmesi ve denetlenebilir olmasın gerektiğine vurgu yapmaktadır.
- Bilgilerin gizliliği, yasal yükümlülükler, bilginin depolandığı binalar risk değerlendirilmesi, risk yönetim süreci kavramlarını kapsayan uygulamalar mevuttur
- Bilgi güvenliği politikalarının güncellenme süresi ile ilgili çoğu kütüphane direktörünün bilgisinin olmadığı, bir kısmının ihtiyaç halinde güncellendiğini, bir kısmının 1 yılda güncellendiğini, bir kısmının ise 4 yılda bir güncellendiği sonuçlarına ulaşılmıştır.
- Hükümet politikası olarak salık verilen bilgi güvenliği politikası edinimi ile ilgili sorulan sorulara katılımcıların bir kısmı bilgi güvenliği politikası olduğu için kütüphanede de olmasına gerek duyulmadığını belirtir iken çoğunluğu kurumun bilgi güvenliği politikası olsa da kütüphane özelinde de olması gerekliliğini vurgulamıştır. Kurumun bilgi güvenliği politikası olmadığını ve bu eksikliğin kuruma olumsuz etki edeceğini belirten kütüphane direktörleri de mevcuttur

Araştırma kapsamında geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

- Ankara ili genelindeki üniversite kütüphanelerinde görev yapmakta olan kütüphane direktörlerine bilgi güvenliği yönetim süreci ile ilgili eğitimler verilmeli, bu eğitim kapsayıcı olmalı ve bilgi güvenliği farkındalığı, bilgi güvenliği politikası gibi konuları içermeli,
- Bahse konu üniversitelerin mevcut arşivlerinin durumu gözden geçirilmeli ve verilerin yedeklemesi hususuna özen gösterilmeli,
- Olası bilgi güvenliği ihlalleri sonucu bir disiplin süreci geliştirilmeli,

- Bilgi güvenliği farkındalığı konusuna odaklanılmalı, hizmet içi eğitimler verilmeli, verilen eğitimler denetlenmeli ve güncel uygulamalar yakından takip edilmelidir.
- Başta bina olmak üzere fiziki unsurların güvenliği sağlanmalı,
- Üniversite kütüphanelerindeki tüm unsurları kapsayıcı kütüphane özelinde bir bilgi güvenliği politikası oluşturulmalı,
- Elde edilen bilgi güvenliği politikaları güncellenmelidir.

Bilgi güvenliği konusu kurumlar için kalite standardı oluşturmak adına son derece önemli bir konudur. Üniversiteler de bilgi üretim merkezi olduğu için bilhassa kütüphanelerde bilgi güvenliği konusuna önem vermelidir. Bilgi güvenliği sadece önlemler almakla veya sistemler oluşturmakla sağlanabilecek bir standart değildir.

İnsan odaklı yaklaşımları temel alarak doğrudan kişilere odaklanan önlemler alınarak bilgi güvenliği sağlanabilir. Bu durumda da bilgi güvenliği politikaları önem kazanmaktadır. Çünkü kurumsal kimliğe hitap eden ve kendi gizlilik seviyesi belirleyen kurumlar alınması gereken önlemleri yazılı hale getirerek bilgi güvenliği politikası oluşturur. Dolayısıyla bilgi güvenliği politikası aslında kurumların olası risk ve tehditlere karşı mücadele edeceğinin bir göstergesidir. Kurumlar için bilgi güvenliği, bu politikaların düzeyi ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda Ankara ilindeki kütüphanelerde uygulanmakta olan bilgi güvenliği politikaları ve uygulamalarının genel durumunu belirlemek adına Ankara ilindeki 19 üniversite kütüphane direktörü ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler incelenerek bir sonraki çalışmalara rehber olması amacıyla çalışma tamamlanmıştır.

7. KAYNAKÇA

Acar, İ. (2024). *Kamu kurumlarında çalışanların bilgi güvenliği farkındalığı üzerine bir araştırma: Diyarbakır örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bingöl Üniversitesi.

Anday, A., Francese, E., Huurdeman, C. H., Yılmaz, M. ve Zengene, D. (2012). Dijital kütüphane ortamında bilgi güvenliği sorunları: Bir literatür incelemesi. *Bilgi Dünyası, 13*(1), 117-137. https://www.arastirmax.com/en/publication/bilgi-dunyasi/13/1/dijital-kutuphane-ortaminda-bilgi-guvenligi-sorunlari-literatur-degerlendirmesi/arid/5d838a10-8f19-4942-aeea-7a41ce7361e9

Canbek, G. ve Sağıroğlu, Ş. (2006). Bilgi, bilgi güvenliği ve süreçleri üzerine bir inceleme. *Politeknik Dergisi*, *9*(3), 165-174. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/384578

Dönmez, G. (2019). *Lise öğrencilerinin bilgi güvenliği farkındalığı ile dijital okuryazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ersoy, E. V. (2012). ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Standardı Tanımlar ve Örnek Uygulamalar.

Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 8.

Ganbat, O. (2013). Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi ISO/IEC 27001 ve Bilgi Güvenliği Risk

Yönetimi ISO/LEC 27005 Standartlarının Uygulanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir

Gülmüş, M. (2010). *Kurumsal bilgi güvenliği yönetim sistemleri ve güvenliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi FBE.

Hekim, H. ve Başıbüyük, O. (2013). Siber suçlar ve Türkiye'nin siber güvenlik politikaları. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, *4*(2), 135-158. https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936102.pdf

Henkoğlu, T. ve Uçak, N. Ö. (2015). Üniversite kütüphanelerinde kişisel verilerin korunması. *Bilgi Dünyası, 16*(1), 45-74. https://doi.org/10.15612/BD.2015.472

Ismail, R.B. Assessing information security management in Malaysian academic libraries.

Faculty of Computer science and information technology, University of Malaya, Kaula Lampur, PhD thesis, 2012, 268.

Irmak, H., & Baz, F. Ç. (2019). Kurumsal bilgi güvenliği, tehditler ve alinmasi gereken önlemler

üzerine inceleme. 2. Uluslararasi mardin artuklu bilimsel araştirmalar kongresi.

Kapanoğlu, G. (2016). *Öğretmenlerin bilgi güvenliği farkındalığının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kavak, A. ve Odabaş, H. (2023). Üniversite kütüphanelerinde teknolojik ve kurumsal bilgi güvenliği önlemlerinin uygulanma yeterliliği. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(2), 293-332. https://doi.org/10.54558/jiss.1321640

Munro, K. (2005). Social engineering. Infosecurity Today, 2.3, 44.

Öztemiz, S. ve Yılmaz, B. (2013). Bilgi merkezlerinde bilgi güvenliği farkındalığı: Ankara'daki üniversite kütüphaneleri örneği. *Bilgi Dünyası Dergisi*, *14*(1), 87-100. https://doi.org/10.15612/BD.2013.136

Puhakainen, P. (2006). A design theory for information security awareness.

Rezgui, Y., and Marks, A. (2008). Information security awareness in higher education: An

exploratory study. Computer and Security, 27, 241-253.

Shivarama J, Dawar MV and JVPDS VW. Comparative study of information security

management models for academic libraries in digital environment. In: Future librarianship: innovative embedded, sustainable and emerging trends-international conference, ISKCOM https://iskcom.nmims.edu/about-iskcom.php

Şahinaslan, E., Kantürk, A., Şahinaslan, Ö., Borandağ, E., 2009. Kurumlarda Bilgi Güvenliği

Farkındalığı, Önemi ve Oluşturma Yöntemleri. Akademik Bilişim 2009 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 11-13 Şubat 2009 Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, ss. 597-602.

Şişkin, D. Ş. (2020). *Üniversite kütüphanelerinde bilgi güvenliği ve kişisel verilerin korunması* [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Tvrdikova, M. (2008). Information System Integrated Security. 2008 7th Computer Information

Systems and Industrial Management Applications. USA: IEEE, 153-154.

Uslu, T. (2007). *İnternet güvenliği ve risk yönetimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi FBE.

Yalçın, N., Avşar, A., 2018. Sosyal Mühendislik Atakları Ve Alınması Gereken Önlemler. 20.

Akademik Bilişim 2018 Konferansı Bildirileri – Karabük Üniversitesi, ss., 77-85

RE-READING THE NOVEL KÂBUS IN THE LIGHT OF RECEPTION AESTHETICS

ALIMLAMA ESTETİĞİ IŞIĞINDA KÂBUS ROMANINI YENİDEN OKUMAK

Özlem ÖZTOK

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, ORCID numarası: 0000-0001-5590-2894

Özet

Alımlama estetiği; edebi eser incelemelerinde okurun metnin üzerindeki etkisini vurgulayan bir kuramdır. Okurun metindeki boşlukları anlamlandırmasına dayanır. Okuma edimi boyunca metindeki anlamları somutlaştırmaya çalışan okur, çok katmanlı bir yapıya sahip olan edebi metnin yüzey yapısından derin yapısına inerek bu anlam katmanlarını açığa çıkarır. Metin her okurun alımlama biçimine göre yeniden inşa edilir. Alımlama estetiğinde okur, önceki yaşantı ve tecrübelerinden yola çıkarak anlamın çoğaltılması ve metnin üretilmesine katkı sağlar. Dolayısıyla yazarın oluşturduğu eserin dışında okurun yeniden inşasıyla meydana gelen metin/metinlerin varlığından söz etmek gerekir. Bu durumda okurun metni anlamlandırma sürecinde edilgen rolden çıkıp metnin inşasında önemli bir göreve sahip olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada Servet-i Fünun Dönemi'nin önemli yazarlarından olan Mehmet Rauf'un son dönem romanlarından Kâbus eseri alımlama estetiği ışığında incelenecektir. Kâbus romanı rüya ve gerçeklik arasında kurgulanmış, içerisinde farklı anlam katmanları barındıran bir metindir. Karısının kendisini aldattığından şüphelenen başkahraman Aziz Nihat'ın değişen düşünceleri ve saldırgan tavırları konu edilir. Aziz Nihat ve eşi Nigâr dışında okur Nigâr'ın kardeşi Celal ve eşi Hâlet arasında geçen olaylara da tanık olur. Romanda kadın-erkek ilişkileri, evlilik, kıskançlık, şüphe, cinayet gibi pek çok konu yer alırken romanın farklı okumalara da açık olduğu görülmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin kullanıldığı çalışmada romanın alımlama estetiği vasıtasıyla üç farklı okumaya tabi tutulabileceği görülmüş, romandaki anlam katmanlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alımlama estetiği, okur, Kâbus romanı, Mehmet Rauf

Abstract

Reception aesthetics is a theory that emphasizes the impact of the reader on the text in literary work analysis. It is based on the reader's ability to make sense of the gaps in the text. The reader, who tries to concretize the meanings in the text throughout the act of reading, reveals these layers of meaning by descending from the surface structure of the literary text, which has a multi-layered structure, to its deep structure. The text is reconstructed according to the reception style of each reader. In reception aesthetics, the reader contributes to the reproduction of the meaning and the production of the text based on his previous lives and experiences. Therefore, it is necessary to mention the existence of text/texts created by the reconstruction of the reader, apart from the work created by the author. In this case, it is seen that the reader leaves the passive role in the process of making sense of the text and has an important role in the construction of the text. In this study, Kâbus, one of the last novels of Mehmet Rauf, one of the important writers of the Servet-i Fünun Period, will be examined in the light of reception aesthetics. The nightmare novel is a text constructed between dream and reality, containing different layers of meaning. The changing thoughts and aggressive attitudes of the protagonist

Aziz Nihat, who suspects that his wife is cheating on him, are discussed. Apart from Aziz Nihat and his wife Nigâr, the reader also witnesses the events between Nigâr's brother Celal and his wife Hâlet. While the novel contains many topics, such as male-female relations, marriage, jealousy, suspicion, and murder, it is seen that the novel is also open to different readings. In the study, in which document analysis, one of the qualitative research methods, was used, it was seen that the novel could be subjected to three different readings through reception aesthetics, and it was aimed to reveal the layers of meaning in the novel.

Keywords: Reader, reception aesthetics, Kâbus novel, Mehmet Rauf

JEALOUSY AND ENVY IN THE NOVEL VAH
VAH ROMANINDA KISKANÇLIK VE HASET

Özlem ÖZTOK

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, ORCID numarası: 0000-0001-5590-2894

Özet

Kıskançlık ve haset sıkça birbirinin yerine kullanılan ancak birbirinden farklı iki kavramdır. Haset, sahip olunmayana/olunamayana ait bir duygudur. Ötekinin mülkiyetinde olanlara karşı güçlü bir arzu barındırır ve haset duyan kişi ile duyulan kişi olmak üzere iki bileşenden oluşur. Kıskançlık ise hasetten farklı şekilde duyguyu yaşayan, kıskanılan ve öteki olarak nitelendirilebilecek rakipten oluşur. Dolayısıyla yapısı gereği üç ögeyi ihtiva eden kıskançlık, sahip olunan nesnenin kaybını ifade eder; kişide elindekini koruma duygusu uyandırır. Birbirine oldukça yakın olan bu iki duygu edebi metinlerde de sıkça yer almaktadır. Yapılan bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin Vah romanı ele alınmıştır. Vah; kadın-erkek ilişkileri, evlilik gibi toplumsal konuların irdelendiği bir eserdir. Çalışmada ise haset ve kıskançlık duyguları ele alınarak incelenmiştir. Eserde bu iki duygu durumunu yansıtan roman kahramanları Behçet ve Talat'tır. Behçet vapurda gördüğü ve tanışmak istediği Ferdane'ye karşı duygular beslemektedir. Ferdane ise Talat ile evli, iffetli bir bayandır. Ferdane ile vakit geçirme arzusuyla sürekli ona yakınlaşmaya çalışan Behçet duygularına karşılık alamaz. Bu durum Behçet'te haset duygusunu pekiştirir, onu kötülük yapmaya iter. Talat ise kendinde gördüğü eksikliklerden dolayı Ferdane'ye hem kıskançlık hem haset duygusu besler. Çalışmada haset ve kıskançlık duyguları açıklanmış, Behçet ve Talat'ın bu duygulara nasıl teslim oldukları tespit edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılan çalışmada, bu duyguların yoğun yaşandığında kişilere zarar verici eylemlere de dönüşebileceğinin edebi metin üzerinden gösterilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıskançlık, haset, Ahmet Mithat Efendi, Vah romanı

Abstract

Jealousy and envy are two different concepts often used interchangeably but differ from each other. Envy is an emotion related to what is not possessed/cannot be possessed. It contains a strong desire for what is owned by the other and consists of two components: the person who is envious and the person whom felt envy for. On the other hand, jealousy consists of a rival who experiences the emotion differently from envy, who is envied and can be described as the other. Therefore, jealousy, which contains three elements by its nature, expresses the loss of the possessed object; It creates a feeling of protecting what one has. These two emotions are very close to each other and frequently appear in literary texts. In this study, Ahmet Mithat Efendi's novel Vah was discussed. Vah is a work that examines social issues such as male-female relations and marriage. In the study, the feelings of envy and jealousy were examined. The novel characters that reflect these two emotional states in the work are Behçet and Talat. Behçet has feelings for Ferdane, whom he saw on the ferry and wanted to meet. Ferdane is a chaste lady, married to Talat. Behçet, who constantly tries to get closer to Ferdane with the desire to spend time with her, cannot get his feelings reciprocated. This situation reinforces Behçet's envy and pushes him to do evil. On the other hand, Talat feels both jealousy and envy towards

Ferdane because of the shortcomings he sees in himself. In the study, the feelings of envy and jealousy were explained, and it was determined how Behçet and Talat surrendered to these feelings. The study, which uses document analysis, one of the qualitative research methods, is aimed to show through a literary text that these emotions can turn into harmful actions when experienced intensely.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, envy, jealousy, Vah novel

INTEGRATION OF BIOMIMICRY AND NATURE ILLUSTRATIONS IN TATTOO DESIGN

BIYOMIMIKRI VE DOĞA İLLÜSTRASYONLARININ DÖVME TASARIMI ENTEGRASYONU

Sevda GÜL[1]

[1] Öğr. Gör. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Grafik Tasarım Bölümü,

ORCID ID: 0000-0003-2877-8888

Özet

Doğa, estetik ve sembolik boyutları sonsuz incelenmesi gereken bir alt yapıya sahiptir. Biyomimikri doğanın şekillerinden, dokularından esinlenerek yaratıcı çözümler sunar, sanatta yansımaları görülebilmektedir. Bunlardan biri dövme sanatındaki yaklaşımıdır; doğanın zarif, fonksiyonel formlarını estetik bir şekilde vücuda yansıtarak benzersiz bir görsellik ortaya koyar. Bu dövme sanatı yöntemi, doğanın zarafetini, işlevsel formlarını estetik olarak vücuda yansıtarak benzersiz bir görsel etki sunar. Doğadaki karmaşık formların dövme sanatına nasıl ilham verdiğini, bu unsurların tasarımda estetik olarak nasıl yeniden üretilebileceğini araştırıyor. Biyomimikri, milyonlarca yıllık doğal evrimden elde edilen çözümleri sanatsal bir bakış açısına taşıyor. Bu makale bitki, hayvan ve ekosistem unsurlarının dövme tasarımlarına nasıl dahil ve biyomimikrinin dövme sanatı üzerindeki gelecekteki potansiyelini, sanatçılar ve tüketiciler üzerindeki etkilerini tartışır.

Anahtar Kelimeler: Dövme Sanatı, Biyomimikri, Tasarım

Abstract

Nature has an infrastructure whose aesthetic and symbolic dimensions need to be examined endlessly. Biomimicry offers creative solutions inspired by the shapes and textures of nature, and its reflections can be seen in art. One of these is his approach to tattoo art; It creates a unique visuality by reflecting the elegant, functional forms of nature onto the body in an aesthetic way. This tattoo art method offers a unique visual effect by aesthetically reflecting the elegance and functional forms of nature on the body. It explores how complex forms in nature inspire tattoo art and how these elements can be reproduced aesthetically in design. Biomimicry brings solutions obtained from millions of years of natural evolution to an artistic perspective. This article discusses how plant, animal and ecosystem elements are incorporated into tattoo designs and the future potential of biomimicry on tattoo art and its implications for artists and consumers.

Key Words: Tattoo Art, Biomimicry, Design

LATİFE TEKİN'İN *ZAMANSIZ* ADLI ROMANINDA BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK

Sabanur YILMAZ[1],

[1]Öğr. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı,
https://orcid.org/0000-0003-2843-8584

Özet

1980 sonrası Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Latife Tekin'in romanları büyülü gerçekçiliğin edebiyatımızdaki ilk örnekleri olarak kabul edilir. Yazarın *Sevgili Arsız Ölüm* romanında Gabriel Garcia Márquez etkisi görülür. Büyülü gerçekçilik, fantastik unsurlara bolca yer veren postmodern edebiyat kuramında merkez teşkil edecek akımlardandır. Köken itibarıyla, Latin Amerika'da doğmuş ve en önemli örnekleri Latin Amerikalı yazarlar tarafından verilmiştir. Tekin'in romancılığı üzerine yapılan incelemelerde daha çok dil ve anlatım özellikleri vurgulanır. O, kendine has dili olan yazarlardandır. Yazarın pandemi döneminde kaleme aldığı son romanı *Zamansız*, şiirsel anlatımı, dili yeniden inşa edişi, postmodern özellikleri, psikolojik alt yapısı, geleneğe yaptığı göndermeler gibi birçok detayı içinde barındıran bir anlatıdır. 2022 yılında yayımlanan *Zamansız* romanı üzerine yapılan çalışmalarda bu eserin roman türünü aşmaya çalışan deneysel bir hüviyete sahip olduğu ifade edilir. Yazar, bir arabadan savrulan iki kişinin Gelincik ve Yılanbalığı'na dönüşmesini, iki hayvanın aşkını, cinsiyetsiz cinselliklerini ve zaman zaman erotizmin kaçamak sahnelerini anlatır. Olayların tam olarak hangi zamanda gerçekleştiği belirsizdir ve olaylar ilerlerken çizgisel zaman kırılmaya uğramıştır. *Zamansız*, Gelincik ile Yılanbalığı'nın aşkı ile başlar; ancak anlatı ilerledikçe romanın içinde anne, oğul, kız çocuk üçlüsüne dair ikinci; Beyaz Elbiseli Kadın ve Benini'nin hikâyesine ilişkin üçüncü bir çerçevenin yer aldığı, bu çerçevelerin de bağlantılı olduğu görülür. Bu çalışmada romanın içerisinde büyülü gerçekçiliğe dair özellikler incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Büyülü gerçekçilik, Latife Tekin, Zamansız

Abstract

The novels of Latife Tekin, one of the essential names of Turkish literature after 1980, are considered the first examples of magical realism in our literature. The influence of Gabriel García Márquez can be seen in the author's novel *Dear Shameless Death*. Magical realism is one of the movements central to postmodern literary theory, including plenty of fantastic elements. By origin, it was born in Latin America, and Latin American writers gave its most important examples. In the studies on Tekin's novel writing, language and narrative features are mostly emphasized. She is one of the writers who uses unique language. The author's last novel, *Zamansız*, written during the pandemic, is a narrative that contains many details such as poetic expression, language reconstruction, postmodern features, psychological infrastructure, and references to tradition. The studies on the novel *Zamansız*, published in 2022, stated that this work has an experimental identity that tries to transcend the novel genre. The author describes the transformation of two people thrown from a car into a Weasel and an Eel, the love of two animals, their genderless sexuality, and sometimes furtive scenes of eroticism. It is unclear exactly when the events took place, and linear time is broken as the events progress. Timeless begins with the love of the Weasel and the Eel; However, as the narrative progresses, the novel

contains a second story about the mother, son, and daughter trio; it is seen that there is a third frame regarding the story of the Woman in the White Dress and Benini, and these frames are also connected. In this study, the features of magical realism in the novel will be examined.

Keywords: Latife Tekin, magical realism, Zamansız

HARPUT KALESİ EFSANELERİNİN TEMATİK ANALİZİ

Yılmaz Kaval

Dr. Öğr. Üyesi Munzur Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5598-0670

Özet

Harput Kalesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Elâzığ iline bağlı Harput merkez ilçesinde yer alan tarihi bir mekandır. Kale, zengin bir tarihi geçmişe sahip olmasının yanı sıra, aynı zamanda görkemli bir kültürel mirasa da sahiptir. Yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, özellikle Harput kalesi odaklı efsaneler mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, tespit edilen Harput Kalesi efsanelerinin tematik analizini yaparak, bu efsaneleri halk bilimi bağlamında değerlendirmektir. Efsaneler, bir milletin kolektif bilincini yansıtan metinler olduğu gibi, Harput Kalesi ile ilgili anlatılan efsaneler de yöre halkına dair pek çok unsuru barındıran halk bilimi anlatılarıdır. Kadim bir geçmişe sahip olan Harput, binlerce yıldır yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Harput Kalesi efsanelerinin, bölgenin çok eski bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahip olduğunu gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu özelliğiyle zengin bir halk kültürüne sahip olan Harput'un bünyesinde oluşturulan Harput Kalesi efsaneleri de dikkate değerdir. Tespit edilen bu efsanelerde doğaüstü unsurların sıkça yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, aşk, yalnızlık, kötülük gibi temalar da belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Bu çalışmada hem sözlü hem de yazılı kaynaklara başvurularak tespit edilen efsaneler üzerinde tematik bir analiz yapılmıştır. Harput Kalesi ile ilgili tespit edilen efsane örnekleri, "Doğaüstü/Paranormal Varlıklar ve Olaylar", "Aşk, Yalnızlık, Özlem", "Toplumsal Adalet" ve "Kahramanlık" başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmada ele alınan bu temaların, yöre halkının kültürel yapısıyla örtüşen yönleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harput, kale, efsane.

ON THE SIMILARITY OF SOME PROVERBS FOUND IN AZERBAIJAN FOLKLORE AND "KELILAH AND DIMNE"

AZERBAYCAN FOLKLORU VE "KELÎLE VE DİMNE" ESERİNDE BULUNAN BAZI ATA SÖZLERİNİN BENZERLİĞİ ÜZERİNE

Halide MEMMEDOVA

Filoloji Doktorası, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Folklor Enstitüsü, ORCID.https://orcid.org/0000-0002-9991-7796

Özet

Azerbaycan Türklerinin yaşam olaylarına karşı tutumlarını ve arkaik dünya görüşlerini yansıtan, atasözlerine çok benzeyen ve paralel benzerlikler taşıyan eser örnekleri bulunmaktadır.

İlk olarak Hindistan'da sözlü hikayeler şeklinde ortaya çıkan, daha sonra ağızdan-ağıza tüm Doğu'ya, oradan da dünyaya yayılan "Kelile ve Dimne" adlı sanatsal hikayeler koleksiyonunda yer alan atasözleri ve benzetmeler de bu türdendir. Bilindiği üzere "Kelîle ve Dimne"de anlatılan bütün hikayelerin temelinde hikmetli düşünceler ve mülahazalar bulunmakta, sonuçlar çıkarılmaktadır. Bu konuda, "Kelile ve Dimne"de sunulan hikmetli sözlerin bir kısmı Azerbaycan halkının sözlü edebiyatında da yer almaktadır. Hangisinin daha önce ortaya çıktığını söylemek zor. Ancak karşılaştırmalı analiz, örneklerin tespiti, gruplandırılması ve analize dahil edilmesi folklor bilimi açısından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan folkloru, "Kelile ve Dimne", atasözleri ve deyişler, bilgece sözler

Abstract

There are examples of works that reflect the attitudes of Azerbaijani Turks towards life events and their archaic worldviews, which are very similar to proverbs and have parallel similarities.

The proverbs and metaphors in the collection of artistic stories called "Kelilah and Dimne", which first emerged in India as oral stories and later spread by word of mouth to the entire East and from there to the world, are also of this type. As is known, all the stories told in "Kelilah and Dimne" are based on wise thoughts and considerations, and conclusions are drawn. In this regard, some of the wise words presented in "Kelilah and Dimne" are also found in the oral literature of the Azerbaijani people. It is difficult to say which one emerged first. However, comparative analysis, identification of examples, grouping and inclusion in the analysis are important for folklore science.

Key words: Azerbaijani folklore, "Kelile and Dimne", proverbs and sayings, wise words

GİRİŞ. Halk edebiyatının birçok türü gibi atasözleri ve deyimler de Azerbaycan folklorunda yaygındır. Çeşitli olaylara mantıksal yaklaşım, öğretici öğüt, didaktik tavsiye vb. atasözlerinin ana temalarıdır. Ulusal folklorumuzu zenginleştiren bu örneklerle ilgili yayınlar yapılmakta ve hem okuyucuların, hem de bilim camiasının bilgisine sunulmaktadır. Yapılan araştırmalar, Azerbaycan halkının yaratıcı ürünü olarak değerlendirilen örneklerin bir kısmının dünya halklarının eserleriyle büyük benzerlik taşıdığını, hatta bazı durumlarda örtüştüğünü ortaya koymuştur. Örneğin Azerbaycan Türklerinin yaşam olaylarına karşı tutumlarını ve arkaik

dünya görüşlerini yansıtan, atasözlerine çok benzeyen ve paralel benzerlikler taşıyan eser örnekleri bulunmaktadır.

İlk olarak Hindistan'da sözlü hikayeler şeklinde ortaya çıkan, daha sonra ağızdan-ağıza tüm Doğu'ya, oradan da dünyaya yayılan "Kelile ve Dimne" adlı sanatsal hikayeler koleksiyonunda yer alan atasözleri ve benzetmeler de bu türdendir. Bilindiği üzere "Kelîle ve Dimne"de anlatılan bütün hikayelerin temelinde hikmetli düşünceler ve mülahazalar bulunmakta, sonuçlar çıkarılmaktadır. Bu konuda, "Kelile ve Dimne"de sunulan hikmetli sözlerin bir kısmı Azerbaycan halkının sözlü edebiyatında da yer almaktadır. Hangisinin daha önce ortaya çıktığını söylemek zor. Ancak karşılaştırmalı analiz, örneklerin tespiti, gruplandırılması ve araştırmaya dahil edilmesi folklor bilimi açısından önemlidir.

TARTIŞMA. "Kelîle ve Dimne"nin de bütün folklor örnekleri gibi önce halk arasında yaratıldığı, daha sonra ağızdan ağıza aktarılarak cilalandığı ve yeni varyantlara dönüştürüldüğü rivayet edilmektedir. Hayvanların dilinde anlatılan hikâyeler aslında eski çağlarda yöneticiler ile halk arasındaki ilişkileri, halkın istek ve arzularını, adalet mücadelesini konu edinmektedir. Referans olarak bahsettiğimiz kitap, Rahim Sultanov'un 1982 yılında Azerbaycan Türkçesiyle yayımladığı bir nüshadır. R. Sultanov, çevirisinin önsözünde “Kelile ve Dimne” yi eşsiz bir Hint efsanesi olarak adlandırmaktadır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 6). Genel olarak "Kelîle ve Dimne"nin tercümanları, söz konusu eserin "Pançatantra" ile alakalı olduğu görüşünde olduklarını belirtiliyorlar. Hatta birincisinin ikincisinin tercümesi olduğu iddiaları bile var. Örneğin, kitabı hiçbir çekince göstermeden Rusçaya çeviren V.V. İvanov, "Kalila ve Dimne"yi "Pançatantra"nın çevirisi olarak adlandırıyor ve şöyle yazıyor: Ama en büyük başarıyı Hindistan'dan Batı'ya yayılan "Pançatantra" versiyonu elde etti. Bu yolculuğun başlangıcını İran'ın efsanevi hükümdarı Hüsrev Anuşiravan'ın attığı söylenir. Krallara faydalı bir kitabın Hindistan'da bulunduğunu duyunca saray hekimi Barzuya'ya bu kitabı getirmesini emretti. Rivayete göre, Barzuya Hindistan'a giderek "Panachantra"yı getirmiş ve onu... pehlevi diline çevirmiş. Bu çeviri günümüze ulaşmamıştır ancak Barzuya çevirisi dışındaki dillere yapılan çevirilere dayanarak hakkında bir yargıya varılabilir. Kitabın pehlevi diline çevrilmesinin ardından yeni nüshaya "Kelîle ve Dimne" adı verildi (Kəlilə və Dimnə, 1982: 7).

Kitabın girişinde kitabın asıl yazılma amacı şöyle anlatılıyor: Bu kitap, gerçek amacının cahil ve bilgisizlerden gizlenmesi için hayvanların ve kuşların diliyle yazılmıştır. Aptallara içeriği hafif gelebilir, ama akıllı insanlar onda çok derin, değerli ve öğretici bir anlam bulacak ve kaynakları açısından çok zengin ve güzel olduğunu göreceklerdir (Kəlilə və Dimnə, 1982: 35). Hikmetli sözler ve öğretici benzetmelerle birlikte hikayelerin anlatılması folklor dünyasının karakteristik özelliklerinden biridir. “Binbir Gece Masalları”nın, “Dede Korkut kitabı”nın sayfalarında bu dizeler yeterince yer alır.

İşin ilginç tarafı, “Kelile ve Dimne” atasözlerinin Azerbaycan Türkçesine tercümelerinde sunulan atasözlerinin birçoğunun dilimizde karşılığının bulunmasıdır. Şimdi bu atasözlerinin gerçekten Azerbaycan sözlü edebiyatında var olup olmadığı, yoksa bu ifadelerin çevirmen tarafından bilerek mi yazıldığı ve eserin ruhunu ve özünü daha doğru aktarmak amacıyla tercüme edilen metne eklenip eklenmediğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Çevirmen R. Sultanov konuyu şu şekilde açıklığa kavuşturmuştur: Çeviri yaparken, özellikle düşüncenin, bilgeliğin ve anlamların felsefi derinliğini aktarırken, eserin sanatsal niteliğini ve cümlelerin akıcılığını, özlü yapısını koruyarak, mümkün olduğunca aslına yakın bir şekilde çevirmeye çalıştık (Kəlilə və Dimnə, 1982: 32).

Bahsettiğimiz gibi kitap hümanist ve liberal fikirlerle doludur. Hikmetli düşünceler ve kanaatler sunulan atasözlerine dayanmaktadır. Bu atasözlerinden biri haqqında bahsedelim: Arif'e bir işaret yeter (Kəlilə və Dimnə, 1982: 56). Azerbaycan Türkcesinde karşılığı şöyledir:

Arifə bir işarə də bəsdir (Atalar sözü, 2004: 36). Olayların özünü çabuk kavrayan ve kavramakta zorluk çekmeyen kişiler için söylenir. Azerbaycanca karşılığının ikinci kısımın anlamı isə düşüncesi zayıf, dünyagörüşü gelişmemiş olanları kapsamaktadır. "Kelile ve Dimne" rivayetinde, dostun dosta hitaben söylediği "Arifə bir işaret yeter" ifadesi, bir sırrın farkına varan, işaretler ve belirtiler aracılığıyla meselenin özünü hemen kavrayan bir Hintliyi anlatmak için de kullanılır.

Azerbaycan atasözleri arasında bir ifade vardır: Əmanətə xəyanət olmaz (Atalar sözü, 1985: 332). Atalarından kendilerine emanet edilen vatanı, toprağı, aileyi, denilen sırrı korumak bir görev olarak kabul edildiğinde, "emanete ihanet olmaz" düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu düşünce aynı zamanda güven, sevgi ve sorumluluk duygusunu tanımlamaya da yarar. "Kelile ve Dimne"nin tercüme metninde de, "Barzuye onun emanete ihanet etmeyeceğine ve sırrını kimseye açıklamayacağına inandi" (Kəlilə və Dimnə, 1982: 56) ifadesi yer alıyor ve bu, Azerbaycan versiyonuyla örtüşüyor. Azerbaycan versiyonuna denk gelen deyimlerden biri de şudur: Her zararda bir kazanç vardır. "Kelile ve Dimne"de denilmiştir ki, "bundan dolayı her zararda bir fayda vardır" (Kəlilə və Dimnə, 1982: 64) . Aynı ve benzer varyantlara Azerbaycan Türklerinin atasözlerinde de rastlanmaktadır:.Hər zərərdə bir xeyir var (Hər ziyan bir xeyirdir (Atalar sözü, 1982: 653).

İkisi de aynı anlamı taşımaktadır. Kelile ve Dimne'de "Akıllı kişi, atalarının hayatlarından dersler çıkarabilen ve onların tecrübelerinden yararlanabilen kişidir. Her işini iki kere kontrol etmek isteyen kimse, her zaman sıkıntı içinde yaşar" kontekstinde "Bu yüzden her zararda bir kazanç vardır" (Kəlilə və Dimnə, 1982: 64) fikri işlenmişdir. Folklorun yaratıcısı olan halk, genel olarak olaylar, sonuçlar, yeniliker ve umutsuzluklar karşısında umudunu yitirmemiş, zor ve sıkıntılı zamanlarda bu sözü kullanmıştır.

Sürekli çalışan, çalışmanın ve faaliyetin manevi potansiyele olumlu etki ettiğine inanan çalışkan Azerbaycanlılar, her zaman tembelliğe karşı olmuşlardır. Dedelerimiz, ninelerimiz büyük bir heyecanla birbirlerine ve çocuklarına, bugünün işini yarına bırakmamalarını öğütlerdi. Bu mevzulu atasözünü "Kelile ve Dimne"nin dilimize tercümesinde de görüyoruz. Eserin baş karakterlerinden Dimne ile Şir arasındaki konuşmada, Dimne'nin Şir'e söyleyeceği önemli bir şey olduğunu, ancak bunu söylemekte geciktiğini görürüz. Şirin'in bu duruma karşı tavrı ise şöyle: Şimdi tam zamanı, ne kadar erken söylersen o kadar iyi. Önemli işler ertelenemeyeceği için zeki insanlar bugünün işini yarına bırakmazlar (Kəlilə və Dimnə, 1982: 99). Folklorumuzdaki karşılığı yaygın olarak kullanılıyor: Bu günün işini sabaha qoyma (Atalar sözü, 2004: 66).

Halk hikâyemizde, durumun dayanılmaz hale geldiğinii ifade eden sözlerden biri de şudur: Bıçak kemiğe dayandı. Bu örneyin Azerbaycan atasözleri arasında da yer aldığını görüyoruz. İncelediğimiz "Kelile ve Dimne" rivayetinde de aynı manayı taşıyan "Bıçak kemiğe dayanınca" (Kəlilə və Dimnə, 1982: 112) ifadesi geçmektedir. Bu düşünceyi bağlamı içinde sunmanın önemli olduğunu düşünüyoruz: Bir insan ömrü boyunca ibadet eder ve helal malını fakirlere dağıtırsa, onun alacağı sevap, malını ve namusunu korumak için bir saat mücadele eden insanın alacağı sevaptan daha büyük olamaz. Çünkü bir savaşçı savaşta ölse bile, yine de şöhret ve saygı kazanır ve böyle ölüm şerefli bir ölüm olarak kabul edilir. Bıçak kemiğe dayandığında, can boğaza geldiğinde mal ve can, din ve meslek uğruna verilen mücadelenin mükafatı sınır tanımaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 112).

Son olarak, paralellik kurmak istediğimiz atasözü şudur: "Başkası için kuyu kazan, çoğu kez kendi düşer içine" (Kəlilə və Dimnə, 1982: 120). "Kelile ve Dimne" deki anlatımlara göre, kurnaz hayvanların kendi türdeşlerine kurdukları tuzaklar bazen umulan sonucu vermemektedir. Anlatılan metinde bir kurbağanın başka bir hayvana karşı giriştiği suikast

girişimi sırasında, ilk adımda amaç hayata keçse de, sonucda niyetin gerçekleşmediği ve beklenmedik bir sonla karşılaşıldığı ortaya çıkar. Kurbağanın kendisi de bir komplonun kurbanı olur. Kitapta efsane halinde sunulan metnin son cümlesi şöyle anlatılıyor: Başkasına kuyu kazan, kendisi içine düşer. Milli folklorumuzda "Quyu qazan əvvəl özü düşər" (Atalar sözü, 1985: 221) diye bir atasözü vardır ve halk bu sözü yeri geldiğinde tekrarlamaktan hoşlanır.

Aşağıda seçtiğimiz atasözlerini, yani hem "Kelile ve Dimne" hikâye mecmuasında, hem de Azerbaycan folklorunda birbirine benzeyen bazı atasözlerini gruplandırdık, her iki kaynaktaki sayfalarını belirttik. Azerbaycan folklorundaki karşılıklarını orijinalinde verdik.

... Hatasız insan olamaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 107) = Qul xətasız olmaz, ağa kərəmsiz (Atalar sözü, 2004: 172). Erkek tükürdüğünü yalamaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 114) = Kişi tüpürdüyünü yalamaz (Atalar sözü, 1985: 437). Her derdin bir ilacı ve devası vardır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 117) = Hər dərdin bir dərmanı var, tapanı gərək (Atalar sözü, 1985: 652). Sonradan pişman olmak fayda vermez (Kəlilə və Dimnə, 1982: 118) = Sonrakı peşmançılıq fayda veməz (Atalar sözü, 1985: 579). Doğru söz acıdır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 124) = Doğru söz acı olar, nəticəsi şirin (Atalar sözü, 1985: 275). Ne ekersen, onu biçersin (Kəlilə və Dimnə, 1982: 125) = Nə əkərsən, onu da biçərsən (Atalar sözü, 1985: 505). Haksız kan yerde kalmaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 126) = Nahaq qan yerdə qalmaz (Atalar sözü, 1985: 502). Geçmiş geçmişdir (Kəlilə və Dimnə, 1982: 127) = Keçənə güzəşt deyərlər (Atalar sözü, 1985: 430). Hayır ve şer, zarar ve fayda kaderin elindedir, alnına ne yazılmışsa o olur (Kəlilə və Dimnə, 1982: 150) = Alnına nə yazılıb, onu görəcək (Atalar sözü, 1985: 58). Seyahatin kötülüklerinden biri de dostunun dostuyla dost, düşmanının düşmanı olmaktır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 154) = Dostunun dostu sənin də dostundur (Atalar sözü, 1985: 281). Açgözlülük edip servet biriktirmek iyi sonuçlar getirmeyecektir (Kəlilə və Dimnə, 1982: 157) = Artıq tamah baş yarar (Atalar sözü, 1985: 70).

Sabırlı olmanız ve olayların önüne geçebilmeniz gerekiyor. Bunu başarabilen kimseye, bir kuyu veya bir ördek suyu bulduğu anda, mutluluk ve saadet kapıları açılacaktır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 162) = Su axar, çüxurunu tapar (Atalar sözü, 1985: 586). Yüreğe saplanan kılıç, yüreğe saplanan ateş yarası iyileşir, ama söz yarası asla iyileşmez (Kəlilə və Dimnə, 1982: 180) = Dil yarası qılınc yarasından yamandır (Atalar sözü, 1985: 267). Kaderin hükmünden kaçış yoktur (Kəlilə və Dimnə, 1982: 192) = Qəzadan qaçmaq olmaz (Atalar sözü, 1985:191). Zekâ güçten üstündür (Kəlilə və Dimnə, 1982: 192) = Ağıl gücdən üstündür (Atalar sözü, 1985: 24). Aceleyle görülen iş iyi bitmez (Kəlilə və Dimnə, 1982: 210) = Tələsən təndirə düşər (Atalar sözü, 2013: 383). Dostu kötü gündə sınarlar (Kəlilə və Dimnə, 1982: 215). = Dostu dar gündə sına (Atalar sözü, 1985: 280). Kendin için dost ara demişler, düşman ocak başındadır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 231) = Düşmən ocaq başında (Atalar sözü, 2004: 96). Ölümden başka her şeyin çaresi vardır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 239) = Ölümdən başqa hər şeyə çarə var (Atalar sözü, 1985: 543). Kim ne yaparsa yapsın, o da karşısına çıkacakdır (Kəlilə və Dimnə, 1982: 242) = Nə tökərsən aşına, o da çıxar qarşına (Atalar sözü, 1985: 508). İşte bu yüzden babalar demişler ki, bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim (Kəlilə və Dimnə, 1982: 248) = Dostunu mənə de, deyim, sən kimsən (Atalar sözü, 1985: 281). Bu, köpeğe altın çivi çakmaya benzer (Kəlilə və Dimnə, 1982: 255) = Köpək elə köpəkdir, xaltası qızıldan da olsa (Atalar sözü, 1985: 444). İyilik hiçbir zaman yok olmaz, kötülüğün cezası da hiçbir zaman kalmaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 283) = Yaxşılıq itməz (Atalar sözü, 1985: 402). Ey başkaları için erişte kesen, ama kendisi için faydası olmayan aptal! (Kəlilə və Dimnə, 1982: 286) = Özünə umac ova bilmir, özgəsinə əriştə kəsir (Atalar sözü, 1985: 536). Korkak göze toz çarpar (Kəlilə və Dimnə, 1982: 293) = Qorxan gözə çöp düşər (Atalar sözü, 1985: 217). Şeytana papuc dikerdi (Kəlilə və Dimnə, 1982: 299) = Şeytana papış tikər (Atalar sözü, 2013: 376). Kör, tuttuğunu bırakmaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 303) = Kor tutduğun buraxmaz (Atalar sözü, 1985: 440).

Bunun için derler ki, dengini ara, dengini bul (Kəlilə və Dimnə, 1982: 313) = Axtar tayını tap (Atalar sözü, 1985: 86). Erkek tükürdüğünü yalayamaz (Kəlilə və Dimnə, 1982: 315) = Kişi tüpürdüyünü yalamaz (Atalar sözü, 1985: 437). Balık bilmese de, halk biler (Kəlilə və Dimnə, 1982: 316) = Balıq bilməsə də, xalıq bilür (Atalar sözü, 2013: 67).

SONUC. Böylece Azerbaycan folklorunda rastladığımız bazı atasözlerinin, meşhur "Kelile ve Dimne" masallarında bulunan atasözleriyle içerik olarak aynı veya benzer olduğu sonucuna varıyoruz. Elbette farklı halkların edebiyatlarında aynı olay örgülerinin ve motiflerin yer alması olağan bir durumdur ve bu konu her zaman güncelliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

1. Atalar sözü / tərtib edəni: C. Bəydili Məmmədov – Bakı: Öndər, – 2004. – 264 s.
2. Atalar sözü / tərtib edəni: M.Yaqubqızı – Bakı, – Nurlan, – 2013. – 476 s.
3. Atalar sözü / toplayanı: Ə.Hüseynzadı, tərtib edəni: H. Qasımzadə – Bakı: Yazıçı, – 1985. – 690 s.
4. Kəlilə və Dimnə / fars dilindən Azərbaycan Türkcəsinə tərcümə edəni: R.Sultanov – Bakı: Azərnəşr, – 1982. – 317 s.

ALLEGORICAL WORKS AND THEIR FEATURES
ALLEQORİK ƏSƏRLƏR VƏ ONLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

ULDUZ FƏRHAD QƏHRƏMANOVA,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, "Ədəbiyyat" kafedrasında dosent əvəzi, Orcid İD: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt: Alleqoriya və təmsillərdə canlandırılan canlı və cansız surətlər elə bil insan obrazı kimi danışır, yazıçı tərəfindən şəxsləndirilir, nitqləndirilir. Əslində belə əsərlərin əsas predmeti insandır. İnsan mifini göstərən üsullardan biri də obrazların alleqorik şəkildə yaradılmasıdır. Həm təmsil, həm də alleqoriya alleqorik əsərlər adlanır. Alleqoriya yunanca məcazi, başqa mənada işlənən söz deməkdir. Alleqoriya həm cansız əşyaların: qapının, şərabın, tiryəkin, badənin və s. həm də heyvanlardan başqa digər canlıların: güllərin, çiçəklərin, meyvələrin, bostanların və s. şəxsləndirilməsidir. Məsələn: Məhəmməd Füzulinin "Meyvələrin söhbəti", "Bəngü badə", "Yeddi cam" və s. poemaları alleqorik əsərlərin klassik nümunələrindəndir. Poemadakı meyvələrin, bostan bitkilərinin hər biri müxtəlif xarakterli, müxtəlif əqidəli insanların alleqorik obrazıdır. Həmçinin Cəlil Məmmədquluzadənin ilk yaradıcılıq nümunəsi olan "Çay dəstgahı" əsəri də alleqorik əsərlərimizin dəyərli nümunələrindəndir.

Alleqoriya, yəni təşxis şəxsləndirmə və ya diləgətirmə deməkdir. Müxtəlif təbiət faktlarının, canlılarının şəxsləndirilməsi yolu ilə yaranan məcaza təşxis və yaxud alleqoriya deyilir. Təşxis daha çox, əsərdəki mənanı gizlətməyə, müəllifin dövrün və onun ideologiyasının təzyiqlərindən qorumağa xidmət edir. Burada insanlara xas olan hadisə və xüsusiyyətlər cansızların, bitkilərin simasında təsvir olunur.

Açar sözlər: alleqoriya, şəxsləndirmə, simvol

Abstract: Animate and inanimate images depicted in allegories and fables speak as if they were human images, are personified and spoken by the writer. In fact, the main subject of such works is man. One of the methods of showing the myth of man is the allegorical creation of images. Both fables and allegories are called allegorical works. Allegory in Greek means a metaphorical word used in a different sense. Allegory is the personification of both inanimate objects: a door, wine, opium, almonds, etc. and other living things other than animals: flowers, flowers, fruits, melons, etc. For example: Mahammad Fuzuli's poems "Conversation of Fruits", "Bengü Bade", "Yeddi Jam" and others are classic examples of allegorical works. Each of the fruits and melon plants in the poem is an allegorical image of people with different characters and beliefs. Also, Jalil Mammadguluzade's first creative example, "Tea Table", is one of the valuable examples of our allegorical works.

Allegory, that is, personification means personification or allegory. The metaphor created by personifying various natural facts and living things is called personification or allegory. Personification serves more to hide the meaning in the work and protect the author from the pressures of the era and its ideology. Here, events and characteristics characteristic of people are depicted in the form of inanimate objects and plants.

Keywords: allegory, personification, symbol

Alleqoriya və təmsillərdə canlandırılan canlı və cansız surətlər elə bil insan obrazı kimi danışır, yazıçı tərəfindən şəxsləndirilir, nitqləndirilir. Əslində belə əsərlərin əsas predmeti insandır. İnsan mifini göstərən üsullardan biri də obrazların alleqorik şəkildə yaradılmasıdır. Həm təmsil, həm də alleqoriya alleqorik əsərlər adlanır. Alleqoriya yunanca məcazi, başqa mənada işlənən söz deməkdir. Alleqoriya həm cansız əşyaların: qapının, şərabın, tiryəkin, badənin və s. həm də heyvanlardan başqa digər canlıların: güllərin, çiçəklərin, meyvələrin, bostanların və s. şəxsləndirilməsidir. Məsələn: Məhəmməd Füzulinin "Meyvələrin söhbəti", "Bəngü badə", "Yeddi cam" və s. poemaları alleqorik əsərlərin klassik nümunələrindəndir. Poemadakı meyvələrin, bostan bitkilərinin hər biri müxtəlif xarakterli, müxtəlif əqidəli insanların alleqorik obrazıdır. Həmçinin Cəlil Məmmədquluzadənin ilk yaradıcılıq nümunəsi olan "Çay dəstgahı" əsəri də alleqorik əsərlərimizin dəyərli nümunələrindəndir.

Alleqoriya, yəni **təşxis şəxsləndirmə və ya diləgətirmə** deməkdir. Müxtəlif təbiət faktlarının, canlılarının şəxsləndirilməsi yolu ilə yaranan məcaza təşxis və yaxud alleqoriya deyilir. **Təşxis daha çox, əsərdəki mənanı gizlətməyə, müəllifin dövrün və onun ideologiyasının təzyiqlərindən qorumağa** xidmət edir. Burada insanlara xas olan hadisə və xüsusiyyətlər cansızların, bitkilərin simasında təsvir olunur. Təbiət insan kimi canlandırılır, danışdırılır və mənalandırılır. Alleqoriya əsərdə 2 formada işlənə bilər:

1. Moment halında, dil, ifadə, təsvir hadisəsi kimi
2. Əsərdə bir sistem kimi də işlənir.

"Çığırma yat, ay ac toyuq! Yuxunda çoxca darı gör!

Sus, ay yazıq, fəzadakı üqabi-canşikarı gör". (M.Ə.Sabir)

Alleqoriya, təşxis simvola yaxındır, lakin simvol deyildir. Alleqoriyada məqsəd müəyyən bir əşyanın şəxsləndirilməsidir. Məsələn: M.Ə.Sabirin "Ağacların bəhsi" alleqorik əsərindən

Alma, palıd, şam ağacıhal ilə

Eylədilər bəhs bu minval ilə

Başladı tərifə palıd qamətin,

Öydü özün, zorbalığın, halətin

Göründüyü kimi, alleqoriyadan istifadə edən müəlliflər müxtəlif xarakterli, müxtəlif əqidəli insanların daxili dünyasını açmağa nail olur, onlara məxsus əlamətləri cansız əşyaların, bitkilərin, heyvanların, quşların üzərinə köçürürlər.

Ədəbiyyat:

1.Xalid Əlimirzəyev, (2008) "Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları", Bakı

2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov,(2005) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı, Çaşıoğlu

3. Məmməd Əliyev, (2000) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları", Bakı

9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı

4.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı

6. Rəhim Əliyev, (2008) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

LOOKING AT RITUAL THROUGH THE BODY: PINA BAUSCH "VOLLMOND" PERFORMANCE

BEDEN ÜZERİNDEN RİTÜELE BAKIŞ: PİNA BAUSCH "VOLLMOND" PERFORMANSI

Alev BEYAZOĞLU[1]

[1]Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sahne Sanatları Bölümü,

ORCİD numarası: 0000-0002-7607-6605

Özet

Bu çalışma, dans tiyatrosu öncülerinden Pina Bausch'un ritüelistik bir anlatımla ele aldığı, Dolunay anlamına gelen "Vollmond" adlı performansının analizini incelemek üzere hazırlanmıştır. Pina Bausch'un çalışmaları değerlendirildiğinde, tüm performanslarının beden üstüne kurulu olduğu görülmektedir. Bausch'un "Vollmond" adlı performansı, dansın ve bedenin bireysel ve kolektif bir deneyim alanı olarak ele alışını incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, Bausch'un eserlerinde ritüelistik unsurların nasıl bir dramaturjik yapı içinde şekillendiğini ve izleyici üzerinde nasıl etkiler yarattığını analiz etmektir. Bu bağlamda performans sanatlarında ritüel ile beden arasındaki ilişkiye dair daha geniş bir kavrayış geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada, Bausch'un incelenen eserine dair detaylı bir koreografi analizi ve dramaturjik çözümleme ile bulguların değerlendirildiği gözlem ve içerik analizini barındıran nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle sanatçının yaratıcı süreciyle ilgili mevcut literatür taranmış ve performansın görsel-işitsel kayıtları üzerinden ayrıntılı incelemeler yapılmıştır. Çalışma, aynı zamanda Pina Bausch'un sanatsal vizyonunun tarihsel ve kültürel bağlamını inceleyerek, performansın ritüelistik boyutlarını anlamlandırmaya çalışmıştır. Performansta kullanılan fiziksel hareketlerin, "su" gibi doğal elementlerin ve kolektif dans motiflerinin, izleyici ile dansçılar arasında bir bağ kurarak katarsis etkisi yarattığı gözlemlenmiştir.

"Vollmond" adlı performansta bedenin, bir iletişim aracı olarak ritüelistik sembollerle birleştirildiğini ve bu sembollerin bireysel anlamlardan ziyade kolektif bir deneyimi temsil ettiğini göstermektedir. Doğal elemetlerin dinamik kullanımının, hem bedensel hem de duygusal bir dönüşümü ifade ettiği bulgulanmıştır. Dansçıların fiziksel hareketlerinin tekrar eden ritüelleri çağrıştırdığı, böylece performansın izleyiciye zaman ve mekanın ötesinde bir deneyim sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Bausch'un eserlerinde bedenin, bireysel kimliğin ötesine geçerek bir topluluk bilinci yaratmada temel bir araç olarak işlev gördüğü belirlenmiştir. Çalışma, Bausch'un sanatının ritüelistik ve transformatif doğasına ışık tutarken, çağdaş performans sanatlarındaki bedenin çok katmanlı anlamını yeniden değerlendirmek için önemli bir kaynak sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Pina Baush, Vollmond, ritüel, performans

Abstract

This study has been prepared to examine the analysis of Pina Bausch's performance "Vollmond", which means "Full Moon", which she handled with a ritualistic narrative, one of the pioneers of dance theater. When Pina Bausch's works are evaluated, it is seen that all her

performances are based on the body. Bausch's performance "Vollmond" examines the treatment of dance and the body as a field of individual and collective experience. The main purpose of the study is to analyze how ritualistic elements in Bausch's works are shaped within a dramaturgical structure and how they create effects on the audience. In this context, it is aimed to develop a broader understanding of the relationship between ritual and the body in performance arts.

In the study, a qualitative research method was used, which included a detailed choreographic analysis and dramaturgical analysis of Bausch's work, as well as observation and content analysis to evaluate the findings. With this method, the existing literature on the artist's creative process was reviewed and the audiovisual recordings of the performance were analyzed in detail. The study also examines the historical and cultural context of Pina Bausch's artistic vision and attempts to make sense of the ritualistic dimensions of the performance. It has been observed that the physical movements, natural elements such as "water" and collective dance motifs used in the performance create a catharsis effect by creating a bond between the audience and the dancers.

The performance "Vollmond" shows that the body is combined with ritualistic symbols as a means of communication and that these symbols represent a collective experience rather than individual meanings. The dynamic use of natural elements was found to express both a physical and emotional transformation. It is concluded that the physical movements of the dancers evoke repetitive rituals, so that the performance offers the audience an experience beyond time and space. In this context, it was determined that in Bausch's works, the body functions as a fundamental tool in creating a community consciousness by going beyond individual identity. While shedding light on the ritualistic and transformative nature of Bausch's art, the study offers an important resource for reevaluating the multi-layered meaning of the body in contemporary performance arts.

Keywords: Pina Baush, Vollmond, ritual, performance

FROM STAGE TO STORY: FAN FICTION, K-POP, AND THE JOURNEY OF STAGE PERSONA INTO FICTION

SAHNEDEN HIKÂYEYE: HAYRAN KURGU (FAN FICTION), K-POP VE SAHNE KIŞILIĞININ KURMACAYA YOLCULUĞU

Simten Demirkol[1]

[1]Dr. Öğ. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Sahne Sanatları Bölümü,

ORCID 0000-0002-7828-1362

Özet

Hayran Kurgu (Fan Fiction), bir kaynak malzemeden yola çıkarak hayranlar tarafından kaleme alınan, yaratıcı bir yazım türüdür. 1960'lı yıllarda Fanzinlerle başlayan yolculuğu, günümüzde çoğunlukla internet siteleri aracılığıyla devam etmektedir. Söz konusu tür, popüler kültür, iletişim bilimleri, hayran çalışmaları, medya ve edebiyat araştırmaları gibi bir dizi alanda ele alınmaktadır. Hayranlar kurgularını yazarken sıklıkla kitap, dizi, film, video oyunu ve hatta tiyatro metinleri gibi hali hazırda var olan yapıtlardan esinlenmektedirler. Günümüzde Harry Potter, Twilight, Supernatural gibi yapıtlar hakkında yazılan kurgular büyük ilgi görmektedir. Bunun yanı sıra hayranlar oyuncular, müzik grupları gibi gerçek insanları da karakter olarak öykülerine konu edebilmektedirler (Real Person Fiction). Bu türün popüler örnekleri arasında K-pop grupları hakkında yazılan kurgular da yer almaktadır. Hayranlar öykülerinde grup üyelerinden yola çıkarak karakterler yaratmakta ve anlatılar oluşturmaktadır. Peki bu sanatçıların sahne kişilikleri ve şirketler tarafından yaratılan imajları, hayranlara yaratım süreçlerinde nasıl ilham vermektedir? İdol olarak da adlandırılan bu sanatçıların, grup içi dinamikleri ve medya yoluyla sunulan kişilikleri, oluşturulan karakterleri nasıl şekillendirmektedir? Sahne sanatları penceresinden bakıldığında bu esinlenme, alanın anlatım olanakları bakımından ne ifade etmektedir? Bu çalışmada Hayran Kurgu hakkında bazı temel bilgiler verilmekte, söz konusu türün kendine ait çok kullanılan ship kültürü, alternatif evren gibi terimler açıklanmakta, K-Pop ve benzeri fandomların çalışmalarından örnekler verilirken, türün önemli olgularından yazar-okuyucu ilişkisine de değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Fan Fiction, Hayran Kurgu, Real Person Fiction, K-pop

Abstract

Fan Fiction is a creative writing genre in which fans produce narratives based on existing source materials. Its journey, which began in the 1960s with fanzines, continues today primarily through online platforms. This genre is examined across various disciplines, including popular culture studies, communication theory, fan studies, media analysis, and literary criticism. Fans frequently draw inspiration from existing works such as books, TV series, films, video games, and even theater texts when crafting their stories. Today, fan fiction based on works like Harry Potter, Twilight, and Supernatural attracts significant attention. Additionally, fans often incorporate real people, such as actors and music groups, as characters in their narratives—a subgenre known as Real Person Fiction (RPF). A prominent example of this is fan fiction centered around K-pop groups. Fans create characters inspired by group members and develop narratives based on them. But how do the stage personas of these artists and the images crafted by entertainment companies inspire fans in their creative processes? How do the group

dynamics and media-projected personalities of these artists—often referred to as "idols"—shape the characters constructed in fan fiction? From the perspective of performing arts, what does this form of inspiration signify in terms of storytelling possibilities? This study provides fundamental insights into fan fiction, explains commonly used concepts such as ship culture and alternate universes, and examines examples from K-pop and similar fandoms. Additionally, it explores key aspects of the genre, including the relationship between fan fiction writers and their readers.

Keywords: Fan Fiction, Real Person Fiction, K-pop

THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF FEMALE ACADEMICIANS FORMAL DRESS PREFERENCES: A STUDY AT ISTANBUL NISANTASI UNIVERSITY

KADIN AKADEMİSYENLERİN FORMAL GİYİM TERCİHLERİNİN PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Feyza Nur KURAN[1], Nilsu IŞIK[2]

[1]Arş. Gör., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Tekstil ve Moda Tasarımı, 0000-0002-0244-3142

[2]Uzm. Psikolog, Psikoloji, 0009-0000-9714-9570

Özet

Renklerin, toplum üzerinde psikolojik olarak olumlu ya da olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Renk kullanımının günlük yaşamda en sık görüldüğü alanlardan birisi giyimdir. Giyimde, renkler dışında insanoğluna tesir eden başka öğeler ve tercihler vardır. Giyim kültüründe renk, doku, desen ve form, kurumsal yaşamda etken rol oynamakta; kişilerin öznelliğini yansıtmaktadırlar. Toplumun giydikleri, nasıl giydikleri, neden giydikleri ya da giymedikleri psikoloji bilimi ile açıklanabilmektedir. Giyim kültürü yalnızca bireysel estetik anlayışlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal etkiler, kültürel değerler ve profesyonel beklentilerle de şekillenmektedir. Giysilerin birey açısından taşıdığı anlamın ve giyinme davranışlarının detaylı bir şekilde incelenmesi, kişinin hem kendisiyle hem de toplumla olan ilişkisini daha iyi anlamasına katkı sağlayacaktır.

Yapılan araştırmalar, giysinin toplumsal bağlamda statü, dini tercih, ideoloji ve çevre gibi sosyal faktörlere bağlı olarak belirli anlamlar taşıdığını göstermektedir. Kurumsal hayatta da giysilerin çeşitli izlenimleri vardır. Bu alandaki çalışmalar, iş yeri kimliğinin belirginliğinden ziyade, kişilerin kendilerini daha bütünleşmiş hissetmek amacıyla iş yerine uygun giysiler satın aldıklarını ortaya çıkarmıştır. Giyim yönetmeliği (dress code) belirli durumlarda uyulması gereken, toplum tarafından kabul edilmiş, çoğu zaman görünmeyen kurallardan oluşmaktadır. Bu kurallar, yerine göre giyinmeyi gerektirir. Gelinlerin kına gecesinde kırmızı, düğünde beyaz giymesi; anma törenleri ve cenazelerde koyu renkler giyilmesi; duruşmalarda avantaj sağlaması için takım elbise giyilmesi ya da spor yaparken denim kumaş giyilmemesi gibi örneklendirilebilir. Giyinmek, değişken normların meydana getirdiği seçimlere bağlı olarak yapılmaktadır. Bir kurum olarak üniversiteler de bu değişken normlar ile şekillenmekte; içerisindeki bireylerin giyim tercihlerini oluşturmasına olanak tanımaktadır.

Çalışma kapsamında, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi'ndeki akademik kadın personellerin (akademisyenler) giyim tercihlerini yönlendiren standartlar, değerler, alışkanlıklar ve beklentiler yapılandırılmış mülakat tekniği yardımıyla araştırılmıştır. İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesinde görevli 26 kadın akademisyenle görüşme sağlanmıştır. Bulgularla kadın akademisyenlerin formal giyimleri hakkında saptamalar yapılmıştır. Kurumsal kimliğini formal giyim üzerinden oluşturan kadın akademisyenlerin giysi seçimindeki psikolojik etkiler irdelenmiştir. Giyim tercihlerinde, psikolojik olarak nasıl bir etki altında kaldıkları ve bunun özsaygı, özgüven veya toplumsal kabul gibi yönlerde nasıl sonuçlar doğurduğu araştırılmıştır.

Araştırmanın evreni İstanbul Nişantaşı Üniversitesi'dir, örneklemi ise İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi'ndeki kadınların (akademik personel) giyim kültürüdür. Araştırma nitel özellikler göstermektedir. Araştırmanın hipotezi, üniversitelerde kadın giyiminin formal olmasının pozitif sonuçlar meydana getirdiği yönündedir.

Anahtar kelimeler: Giyim, moda, psikoloji

Abstract

It is known that colors have positive and negative psychological effects on society. Colors are most frequently seen in daily life is clothing. There are other elements and preferences that affect people other than colors in clothing. Color, texture, pattern and form play an active role in professional life. Clothing reflects the subjectivity of individuals. What society wears, how they wear it, why they wear it or don't wear it can be explained by the science of psychology. Clothing culture is shaped not only by individual aesthetic perceptions but also by social influences, cultural values and professional expectations. A detailed examination of the meaning that clothing carries for the individual and their dressing behaviors will contribute to a better understanding of the person's relationship with both themselves and society.

Studies show that clothing has certain meanings on social factors such as status, religious preference, ideology and environment. Clothing also has various impressions in corporate life. Studies in this area have revealed that people buy clothing appropriate for the workplace in order to feel more integrated rather than to have a clear workplace identity. Dress codes consist of rules that are accepted by society and are often invisible and must be followed in certain situations. These rules require dressing appropriately. Such as brides wearing red at henna nights and white at weddings; wearing dark colors at memorials and funerals; wearing suits to gain an advantage at court; or not wearing denim during gym. Dressing is done based on choices made by changing norms. As an institution, universities are also shaped by these changing norms; they allow individuals within them to create their own clothing preferences.

Within the scope of the study, the standards, values, habits and expectations that direct the clothing preferences of academic women personnel (academicians) at İstanbul Nişantaşı University Faculty of Art and Design were investigated with the help of structured interview technique. 26 female academicians working at INU Faculty of Art and Design were interviewed. Determinations were made about the formal clothing of female academicians with the findings. The psychological effects on the clothing choices of female academicians who form their institutional identity through formal clothing were examined. It was questioned how they were psychologically affected in their clothing preferences and how this resulted in aspects such as self-esteem, self-confidence or social acceptance.

The population of the research is Istanbul Nişantaşı University, and the sample is the clothing culture of women (academic staff) at Istanbul Nişantaşı University Faculty of Art and Design. The research shows qualitative characteristics. The hypothesis of the research is that formal women's clothing in universities produces positive results.

Keywords: Clothing, fashion, psychology

DONNA HARAWAY AND THE ONTOLOGICAL RECONSTRUCTION OF THE NON-HUMAN: FRANKENSTEIN AND A POST-HUMANIST FRAMEWORK

DONNA HARAWAY VE İNSAN-OLMAYANIN ONTOLOJİK BAKIMDAN YENİDEN İNŞASI: FRANKENSTEİN VE POST-HÜMANİST BİR ÇERÇEVE

İrem USMAN ÖZTÜRK

MA, Deü Felsefe Bölümü Doktora öğrencisi, Çağdaş Felsefe, 0009-0004-7126-019X

Özet

Donna Haraway'in insan-merkezci düşünceye yönelik eleştirileri, Mary Shelley'nin Frankenstein romanındaki temalarla kesişen bir düşünsel çerçeve sunar. Haraway'in "cyborg" ve "companion species" (yoldaş türler) kavramları, insan ile insan-olmayan arasındaki ayrımların yeniden değerlendirilmesine olanak tanır. Shelley'nin eserinde, Victor Frankenstein'ın yarattığı varlık, toplumsal kabul görmemenin ve yaratıcısının terk edişinin etkisiyle kimlik arayışı ve topluma uyum çabası arasında bir mücadeleye girer. Bu durum, Haraway'in, insan-merkezci üstünlük anlayışını eleştiren teorileriyle paralellikler taşır.

Haraway'in kartezyen düalizme yönelik eleştirileri, Shelley'nin anlatısında canlanır. Victor Frankenstein'ın yarattığı varlık, Haraway'in "becoming-with" (birlikte-varolma) kavramıyla örtüşecek şekilde, insan ve insan-olmayan varlıklar arasındaki ontolojik ilişkilere ışık tutar. Yaratığın toplumsal dışlanışı, insan ve insan-olmayan arasındaki sınırların yapaylığını ve bu ayrımların etik sorumluluklarımız üzerindeki etkilerini sorgulamak için bir temel sunar.

Shelley'nin yaratığı, Haraway'in "companion species" kavramıyla, insan ve diğer varlıklar arasındaki ilişkisel bağları yeniden düşünmeye olanak sağlar. Haraway, insan varoluşunun yalnızca diğer varlıklarla kurduğu ilişkiler yoluyla anlam kazandığını savunur. Bu çerçevede, Shelley'nin romanı, insan, teknoloji ve doğa arasındaki ilişkilerin felsefi ve etik düzeyde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer. Haraway'in yaklaşımı, yalnızca insan-olmayan varlıkların rolünü anlamamıza değil, aynı zamanda bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin sınırlarını yeniden düşünmemize de olanak tanır.

Bu çalışma, Donna Haraway'in teorik çerçevesini, Mary Shelley'nin eserindeki felsefi ve etik sorularla birleştirerek, post-hümanist bir perspektifle insan ve insan-olmayan arasındaki ilişkilerin derinlemesine incelenmesini hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Donna Haraway, Frankenstein, insan merkezcilik, posthümanizm

Abstract

Donna Haraway's critique of anthropocentric thought offers an intellectual framework that intersects with the themes of Mary Shelley's Frankenstein. Haraway's concepts of "cyborg" and "companion species" allow for a reassessment of the distinctions between human and non-human. In Shelley's work, the creature created by Victor Frankenstein struggles between the search for identity and the attempt to fit into society due to social rejection and the abandonment of its creator. This situation has parallels with Haraway's theories criticizing the anthropocentric understanding of superiority.

Haraway's criticisms of Cartesian dualism come to life in Shelley's narrative. Victor Frankenstein's creation sheds light on the ontological relations between human and non-human

beings, in line with Haraway's concept of “becoming-with”. The social exclusion of the creature provides a basis for questioning the artificiality of the boundaries between human and non-human and the implications of these distinctions for our ethical responsibilities.

Shelley's creature allows for a rethinking of the relational bonds between humans and other beings through Haraway's concept of the “companion species”. Haraway argues that human existence only gains meaning through its relations with other beings. In this framework, Shelley's novel suggests the need for a philosophical and ethical reassessment of the relationships between humans, technology and nature. Haraway's approach allows us not only to understand the role of non-human beings, but also to rethink the limits of scientific and technological advances.

By combining Donna Haraway's theoretical framework with the philosophical and ethical questions in Mary Shelley's work, this study aims to provide an in-depth examination of the relations between the human and the non-human from a post-humanist perspective.

Keywords: Donna Haraway, Frankenstein, Anthropocentrism, Posthumanism

1. GİRİŞ

Teknolojinin insan varoluşuna etkisini felsefi ve toplumsal düzeyde ele alan posthümanizm, bireyin biyolojik sınırlarını aşarak, insan-olmayan varlıklarla simbiyotik bir varoluş sürdürmesine olanak tanır. Donna Haraway’in *Siborg Manifestosu* (1985), bu dönüşümü en radikal biçimde ele alan çalışmalardan biridir. Haraway, insan ile makine, doğa ile kültür, beden ile bilinç arasındaki ikilikleri yıkarak, insanın sabit bir özne değil, sürekli değişen ve dönüşen bir varlık olduğunu ileri sürer. Haraway’in ortaya koyduğu siborg figürü, biyolojik determinizme ve toplumsal cinsiyet rollerine meydan okuyan bir kimlik modeli sunar. Benzer bir dönüşüm, Mary Shelley’nin *Frankenstein* (1818) romanında da görülmektedir. Frankenstein’ın yarattığı yaratık, yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda ontolojik olarak da "insan-olmayan" bir varlıktır. Yaratık, insan olarak kabul edilmek için gerekli olan toplumsal kodlara ve bedensel bütünlüğe sahip olmadığı için ötekileştirilir. Ancak dil öğrenmesi, duygusal gelişimi ve etik sorgulamaları ile yaratık, Haraway’in siborg tanımıyla örtüşen bir figür haline gelir.

Bu makale, Haraway’in siborg teorisi ile Shelley’nin *Frankenstein* romanındaki yaratık figürünü bir arada değerlendirerek, posthümanizmin ortaya koyduğu kimlik dönüşümüne odaklanacaktır. İnsan ve insan-olmayan arasındaki sınırların nasıl bulanıklaştığı, bu sınırların nasıl yeniden şekillendirildiği ve siborg kavramı ile Frankenstein’ın yaratık mı yoksa siborg mu olduğuna dair tartışma yürütülecektir.

2. Frankenstein: İnsan-Olmayanın Yaratımı ve Ötekileştirilmesi

İnsan, tarih boyunca kendisini doğanın merkezi olarak konumlandırmış ve insan-olmayan varlıklarla arasına ontolojik sınırlar çizmiştir. Bu sınırlar yalnızca biyolojik farklılıklara değil, aynı zamanda felsefi, bilimsel ve toplumsal hiyerarşilere de dayanmıştır. Modern felsefe, insanı akıl, bilinç ve bireysellik temelinde ayrıcalıklı bir özne olarak ele alırken, bu anlayış doğaya, hayvanlara ve teknolojik varlıklara yönelik araçsal bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Ancak post-hümanizm, bu hiyerarşik düzeni sorgulayan ve insanı, içinde bulunduğu ekosistem, teknoloji ve diğer varlıklarla birlikte dinamik bir varoluş biçimi olarak ele alan bir düşünce biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Posthümanist düşünce, insanın kendisini evrenin merkezi olarak konumlandırdığı hümanist anlayışın eleştirisiyle başlar. Modern bilimin ve teknolojinin ilerlemesi, yalnızca insanın doğa üzerindeki kontrolünü artırmamış, aynı zamanda insanın kendisini nasıl tanımladığına dair temel varsayımları da değiştirmiştir. Hayles (1999, s. 244), posthüman özneyi, hümanist öznenin inşa edilmiş yapısının çözülmesi olarak değerlendirir.

Liberal hümanist özne, uzun yıllar boyunca Avrupa-merkezci, eril ve heteronormatif bir epistemoloji içinde tanımlanmış ve evrensellik iddiasında bulunmuştur (Nayar, 2014, s. 24). Posthümanist düşüncenin önemli teorisyenlerinden biri olan Braidotti, posthümanizmin insanın fiziksel sınırlarını aşmanın yanı sıra insanın ontolojik olarak yeniden tanımlanmasını amaçladığını öne sürer (Braidotti, 2013, s. 38). O halde denilebilir ki posthuman özne, yalnızca biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda teknoloji, çevre ve diğer türlerle birlikte var olan bir sistemin parçasıdır. Bu bakış açısı, insan ve insan-olmayan varlıklar arasındaki hiyerarşik ilişkinin yeniden düşünülmesini gerektirir.

Posthümanizm, insan-merkezci düşünce sistemine bir eleştiri getirerek, insanın evrendeki mutlak özne olduğu fikrini reddeder. Rosi Braidotti'nin belirttiği gibi, posthümanizm, "insanın aklını ve rasyonalitesini mutlak bir ölçüt olarak alan hümanist geleneğin eleştirisi olarak doğmuştur" (Braidotti, 2013, s. 15). Donna Haraway'in siborg kuramı da bu eleştiriyi teknoloji ve beden politikaları üzerinden genişleterek, biyolojik ve toplumsal sınırların yeniden inşasını tartışır. Haraway'e göre siborg, doğa ve kültür arasındaki geleneksel ayrımları yok eden, teknolojiyle bütünleşmiş bir varlıktır. Siborg, biyolojik determinizmi reddeder ve toplumsal cinsiyet rollerini aşarak, cinsiyet sonrası bir dünyayı mümkün kılar (Haraway, 1991, s. 150). Bu anlamda siborg, yalnızca bilimsel bir kavram değil, aynı zamanda politik ve feminist bir metafordur. Haraway, "makine ile organizmanın birleşimi" olarak tanımladığı siborgun, yalnızca bilimsel bir ilerleme olmadığını, aynı zamanda ontolojik bir dönüşüm sunduğunu savunur. Siborg, sabit bir insan doğası olduğu fikrini yıkar ve bireyin kendi varoluşunu yeniden inşa etmesine olanak tanır (Haraway, 1991, s. 152). Bu bağlamda, Frankenstein'ın yaratığı da bir siborg figürü olarak okunabilir. Ancak Haraway açıkça Frankenstein'ın siborg olmadığını bildirmektedir.

"Siborg, Frankenstein'ın ucubesinin umutlarını taşımaz; babasının, cenneti ihya ederek -yani, heteroseksüel bir eş imal edip onu bitmiş bir bütün, bir şehir, kozmos içinde tamamlayarak- onu kurtarmasını beklemez. Siborg, organik aile modeli üzerinden cemaat (ama bu defa oidipal projesi olmayan bir cemaat) hayalleri kurmaz. Siborg, Cennet Bahçesi'ni bilmez; çamurdan yapılmamıştır, dolayısıyla toza geri dönmeyi de düşlemeyemez.. Belki tam da bu yüzden siborglann Düşman'm adını koymaya yönelik manik zorlantı içinde nükleer toza karışma kıyametini bertaraf edip edemeyeceğini görmek istiyorum"(Haraway, 2006, 6-7)

Haraway Frankenstein'ı siborg olarak görmese de O, özne nesne dikotomisini yıkması bakımından Haraway'in siborguna giden yolda ona kapıları aralamıştır. Haraway'e göre tüm batı felsefesi boyunca şekillenen ve özellikle Descartesla birlikte modern düşüncede kökleşen beden anlayışı, insanın varoluşunu belirleyen temel kavramsal çerçevelerden biri olmuştur. Geleneksel beden tahayyülü, bedeni doğuştan belirlenmiş, cinsiyetli, kendine özgü bir doğaya sahip, bütünlüklü ve rasyonalite karşısında ikincil konumda bulunan bir yapı olarak ele alır. Bu çerçevede beden, aklın denetimine muhtaç bir varlık olarak konumlandırılmış ve kontrol edilmesi gereken, zaman içinde çürüyerek kaçınılmaz bir sona ulaşan bir unsur olarak görülmüştür. Bu anlayışın temelinde, Descartes'ın geliştirdiği *res cogitans* ve *res extensa* ayrımı yer alır.

3. Descartes'in Beden Anlayışı ve Mekanik Ontoloji

Descartes'ın cogito argümanı, canlı ile cansız arasındaki ayrımı netleştirerek hareketi yalnızca canlı varlıklara ait bir özellik olarak ele alır. Buna karşın cansız varlıklar, ancak dışarıdan uygulanan bir kuvvetle harekete geçirilebilirler (Descartes, 1641/1996, s. 55). Kartezyen ruh-beden düalizmi, maddeyi, hareketi ve bedeni ikincil plana atarak, özneyi düşünen akıl (*res cogitans*) olarak tanımlamıştır. *Res extensa*'nın, yani uzamlı tözün, yalnızca mekanik yasalarla açıklanabilmesi, Descartes'ın makineler ile doğadaki nesneler arasında ontolojik olarak fark

görmemesine neden olmuştur. *es cogitans*, düşünebilen, bilinçli ve özerk bir öznelliğe sahip olan ruhu temsil ederken, *res extensa*, fiziksel dünyanın maddi varlıklarını ifade eder. Bu iki töz, birbirlerinden bağımsızdır ve biri diğerine indirgenemez. Düşünmek ruhun, yer kaplamak ise bedenin özelliğidir. Bu düalist ayrım, Descartes'ın bilgi kuramının da temelini oluşturur. Ona göre, insanın düşünce yetisi olan *res cogitans*, kesin bilgiye ulaşmanın tek güvenilir kaynağıdır. Fiziksel dünya (*res extensa*), duyular tarafından algılanan ve ölçülebilir bir alan olduğu için, kesin bilginin değil, ancak matematiksel olarak hesaplanabilen ve analiz edilebilen nesnelerin alanıdır. Böylece, fiziksel nesneler ve doğa olayları, akıl yürütme ve matematiksel ilkelerle açıklanmalıdır. Descartes'ın bu yaklaşımı, insan ve doğa arasındaki ilişkinin ontolojik olarak nasıl şekillendiğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. İnsanın, doğayı ve maddi dünyayı kendi düşünme yetisiyle anlamlandırması, doğanın araçsallaştırılmasına yol açmıştır. Modern bilim ve mekanistik dünya görüşü, bu Kartezyen düşüncenin bir sonucu olarak, doğayı matematiksel yasalar çerçevesinde açıklanabilir bir sistem olarak ele almıştır.

Bu düşünce, doğanın kendiliğinden bir amaçsallığa sahip olmasını reddeder ve doğayı, insan öznesinin müdahalesine açık, cansız ve araçsallaştırılmış bir varlık alanına indirger (Grosz, 1994, s. 28).Bu noktada Descartes, insan bedenini de aynı mekanik prensiplere tabi bir sistem olarak ele alır. Ona göre, beden düşüncenin biçimlendirdiği, otomat benzeri bir mekanizmadır.

"Saatler, yapay çeşmeler, değirmenler ve bunun gibi, kendilerini birçok farklı şekilde hareket ettirme gücüne sahip başka makineler görüyoruz. Eğer Tanrı bir otomat yaratacak olsaydı, o zaman bu insan yapımı makinelerden bile daha büyük bir ustalık göstermesini bekleyin. İnsan vücudu da Tanrı yapımı bir otomattır" (Descartes, 1641/1996, s. 92).

Descartes burada, insan bedeninin bir makine gibi çalıştığını kabul ederken, fiziksel yasaların belirleyiciliğini göz ardı etmez. Ona göre insan, akla sahip olmasıyla makineden ayrılır. Bu noktada, doğa artık kendiliğinden amaçlı bir sistem olarak değil, insan tarafından şekillendirilmeye açık bir alan olarak görülmeye başlanır**.** Descartes'ın mekanik doğa anlayışı, yalnızca cansız nesneleri değil, hayvanları ve hatta insan bedenini bile mekanik bir düzenek olarak kavramsallaştırır. Ona göre, doğadaki tüm varlıklar belirli yasalar çerçevesinde hareket eder ve bu yasalar, bilim ve matematik aracılığıyla keşfedilebilir. Descartes'ın bu düşünceleri, fiziksel dünyanın metafizik öğelerden tamamen ayrılması gerektiği fikrini doğurmuştur. Matematiksel kesinlik arayışı, bilimsel yöntemin doğuşuna ve doğanın, ölçülebilir ve deneysel bir sistem olarak görülmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, doğa artık insanın egemenliği altındaki bir alan olarak düşünülmüş ve bilimsel çalışmaların temelini oluşturmuştur.

Bedenin mekanik bir sistem olarak kavramsallaştırılması, modern bilimde de yankı bulmuş ve beden, anatomi ve biyomekanik gibi alanlarda parçalarına ayrılabilir, ölçülebilir bir organizmaya dönüşmüştür.Bu durum, insanın yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, işlevselliği üzerinden tanımlanabilir bir nesne haline gelmesine yol açmıştır. Descartes'ın geliştirdiği bu mekanistik dünya tasarımı, insan ile makine arasında keskin bir fark öngörse de, modern teknolojinin sunduğu yeni olanaklar bu ayrımı giderek bulanıklaştırmaktadır.

4. Descartes'ın Beden-Makine Ayrımı ve Mary Shelley'nin Frankenstein Romanında Ontolojik Sınırların Sorgulanması

René Descartes'ın ontolojisinde beden, her ne kadar mekanik işleyişe sahip bir yapı olarak ele alınsa da, yalnızca fiziksel hareketlere indirgenemeyen bir varlıktır. Descartes, bedenin uzamlı (*res extensa*) bir madde olarak hareket ettiğini, ancak tutkuların ve zihnin etkisiyle de şekillendiğini öne sürer. Ona göre, beden üç boyutlu bir nesne olarak varlık gösterir:

1. Uzamlıdır ve fiziksel dünyada yer kaplar,

2. İnsanın benliğini çevreleyen bir unsurdur,

3. Sayı, şekil ve boyut gibi kategoriler aracılığıyla kavranır.

Buna karşın, düşünce (*res cogitans*), maddeden bağımsız bir varlık alanıdır ve varoluşun temelini oluşturur. Bu ayrım, insanı bilinç sahibi özerk bir varlık olarak tanımlarken, bedeni **bir** makine gibi çalışan, ancak bilinç tarafından yönlendirilen bir nesne olarak ele alır. Ancak Descartes, mekanik hareketlerin insana özgü bilinçli faaliyetlerle aynı olmadığını, makinelerin belirli kalıplara göre hareket ettiğini ve içsel bir bilinç taşımadığını savunur. Descartes'ın bu yaklaşımı, onun makine-insan ayrımını şu şekilde ortaya koymasına yol açmıştır:

"[B]edenlerimize benzeyen ve ahlak açısından eylemlerimize olabileceği kadar öykünen makineler olsaydı, onların gerçek insanlar olamayacağını bilmek için çok kesin iki nedenimiz olacaktı. Bu nedenlerden birincisi: onlar hiçbir zaman bizim düşüncelerimizi başkalarına bildirmek için yaptığımız gibi, sözleri ve öbür işaretleri birleştirerek kullanamayacaklardır […] İkincisi: onlar bazı şeyleri çok iyi yapsalar da […] bilinçli olarak devinmedikleri ama yalnızca organlarının konumuyla devindikleri görülecektir." (*Discourse on Method*, 1637).

Makinelerin insan benzeri bir dış görünüşe sahip olmalarının, onların gerçekten insan olduklarını göstermeyeceği fikri ortaya çıkmasıyla insanlar, yalnızca fiziksel hareketlerle değil, dil kullanımı, kendiliğindenlik ve bilinçli karar alma yetisiyle makinelerden ayrılır. Mary Shelley'nin *Frankenstein* (1818) romanı, Descartes'ın beden-makine ayrımına dair tartışmaları farklı bir bağlamda yeniden ele alan önemli metinlerden biridir. Mary Shelley'nin 1818 yılında yayımlanan Frankenstein romanı, korku veya bilim-kurgu hikâyesi olmanın ötesinde, modern biyoteknoloji, etik sorumluluk ve insan-olmayan varlıkların statüsü üzerine derin felsefi tartışmalar içeren bir metin olarak değerlendirilir. Roman, insanın bilim ve teknoloji aracılığıyla doğayı kontrol etme arzusunu ve bu arzunun yol açtığı ontolojik sorunları ele alır. Victor Frankenstein'ın yaratığı, toplumsal kabul görme mücadelesi içinde insan ve insan-olmayan arasındaki sınırların nasıl inşa edildiğini gösterir. Shelley, kitabın giriş yazısında, "yaşam ilkesinin doğası" üzerine belirsiz ve tartışmalı bir zemin hazırlar:

"Lord Byron ile Shelley arasında geçen ve benim de sadık ama neredeyse sessiz bir dinleyici olduğum sohbetler çok ve uzundu. Bunlardan birinde, çeşitli felsefi doktrinler tartışıldı ve diğerleri arasında yaşam prensibinin doğası ve keşfedilip iletilme olasılığı olup olmadığı tartışıldı. Dr. Darwin'in deneyinden ettiler (Doktor'un gerçekten yaptığı ya da yaptığını söylediği şeyden söz ediyorum, ama amacıma daha uygun olarak, o zamanlar onun tarafından yapıldığı söylenen şeyden söz ediyorum), bir parça erişteyi, olağanüstü bir yolla istemli olarak etmeye başlayana kadar cam bir kutuda sakladı. Ne de olsa hayat böyle verilmeyecekti. Belki bir ceset yeniden canlandırılabilirdi; galvanizm bu tür şeylerin işaretini vermişti: belki bir yaratığın bileşen parçaları üretilebilir, bir araya getirilebilir ve yaşamsal sıcaklıkla donatılabilirdi." (Shelley 4)

Shelley'nin bu anlatımı, yaşadığı dönemde hız kazanan bilimsel gelişmeler bağlamında ele alındığında, insan bilgisinin sınırları ve bilimin insan doğasına etkileri üzerine derin bir sorgulamayı yansıtır. "Yaşam ilkesinin doğasını" keşfetme arzusu, yalnızca teorik bir merak değil, aynı zamanda insanın geleceğine dair kapsamlı araştırmalara kapı aralayan bir motivasyon kaynağıdır. İnsan sonrası bir tartışmaya zemin hazırlamak için, insan doğasını belirleyen temel niteliklerin araştırılması oldukça önemlidir. İnsanlığın özüne ilişkin en çok tartışılan ikiliklerden biri, akıl ve duygu arasındaki ayrımdır. "İnsan her şeyin ölçüsüdür" söylemiyle temellenen hümanist düşünceye göre, insan aklı hiyerarşik olarak duyguların üzerinde konumlandırılmıştır; çünkü duygular, insanı doğrusal bir zihinsel ilerleme konusunda zayıflatabilecek irrasyonel unsurlar olarak görülür. Bu düşüncenin kökeninde, özellikle Descartes'in hümanist epistemolojisi yer alır. Descartes, aklı özneleşmenin ve bilginin temel ilkesi olarak kabul etmiş, insan varoluşunu düşünebilen bir varlık olarak tanımlamıştır (*cogito,*

ergo sum). Böylece, akıl insanın tanımlayıcı özelliği olarak yüceltilmiş, duygular ise bilgiye ulaşma sürecinde bir engel olarak görülmüştür.

Romanın 19. yüzyılın bilimsel devrimleri ve modern tıbbın yükselişi döneminde yazıldığını göz önünde bulundurursak, Avrupa'nın büyük bir entelektüel dalga etkisi altında olduğu açıktır. İnsan bedeni ve çevresiyle ilgili büyük icatların yapıldığı bu çağda, Shelley'nin eseri, Batı biliminin insan kavrayışını nasıl etkilediğini ve aklın duygulara karşı ayrıcalıklı bir konuma nasıl yerleştirildiğini sorgulayan bir metin olarak öne çıkar. Özellikle ilk anlatıcı Robert Walton, romanın başından itibaren akıl ve bilgi arayışı konusundaki saplantıyı yansıtan bir figürdür. Frankenstein gibi o da bilgiye ve keşfe duyduğu aşırı arzuyla hareket eder. Victor, onun bu yönünü fark ederek aralarındaki benzerliği şu sözlerle vurgular:

*"Bir zamanlar benim de yaptığım gibi, sen de bilgi ve bilgelik peşindesin; ve arzularının tatmin edilmesinin, benimki gibi seni sokacak bir yılan olmamasını hevesle umuyorum" (*a.g.e. 24).

Victor, kendi akademik yolculuğunu şöyle anlatır: "Matematik, tıp teorisi ve bir deniz maceracısının en büyük pratik avantajı elde edebileceği fizik bilimi dallarını incelemeye" adadım kendimi (a.g.e. 14). Bu satırlarda, Descartes'in bilgiye ulaşmada duyuların güvenilmezliğini vurgulayan düşüncesinin etkisini görmek mümkündür. Victor ve Walton, saf akılla doğayı anlamaya çalışan Kartezyen öznelerdir; ancak romanın akışı, bu saf akılcılığın ne tür trajik sonuçlara yol açabileceğini gözler önüne serer. Walton'ın asıl amacı, bilinmeyeni keşfetmek ve Kuzey Kutbu'na ulaşmaktır. Onun için bu keşif o kadar değerlidir ki, yolculuğun ölümle sonuçlanma ihtimali bile gözünü korkutmaz. Ancak bu yolculuk yalnızca fiziksel bir keşif değil, aynı zamanda insan aklının sınırlarını aşma çabasıdır. Bilgiye duyulan bu aşırı tutku, romanın başından itibaren kontrolsüz merakın ve aşırı akılcılığın getireceği trajedilerin habercisi olur. Victor da aynı yolda yürümüş, kendi yaratım sürecini tarihteki büyük fatihlerle kıyaslayarak kendini haklı çıkarmıştır: *"Yunanistan köleleştirilmeseydi Sezar ülkesini bağışlardı; Amerika daha yavaş keşfedilirdi; Meksika ve Peru imparatorlukları yıkılmasaydı*" (a.g.e. 44). Bu sözler, bilgi arayışının Descartes'in hümanist rasyonalizminden beslendiğini ve insanın kendini doğa karşısında üstün konumlandırma eğiliminin bir sonucunu yansıtır. Ancak Victor'un durumunda, bu akılcılık yalnızca bilgi arayışıyla sınırlı kalmaz; bilim insanı kimliği, onun insanın duygusal doğasını reddetmesine de neden olur. Nitekim, Victor birçok noktada insanın duygularından duyduğu rahatsızlığı dile getirir:

"Yazık! İnsan neden hayvanda görülenlerden daha üstün duygulara sahip olmakla övünür; bu onları yalnızca daha gerekli varlıklar haline getirir. Dürtülerimiz açlık, susuzluk ve arzuyla sınırlı olsaydı, neredeyse özgür olabilirdik; ama şimdi esen her rüzgâr ve tesadüfen duyduğumuz bir söz ya da o sözün bize aktarabileceği bir sahne bizi harekete geçiriyor" (a.g.e. 76).

Burada görülen şey, akıl ve duygu arasındaki hiyerarşik ayrımın bulanıklaşmasıdır. Victor, insanı insan yapan niteliklerden biri olan duyarlılığı bir tür zayıflık olarak görür ve duyuların akıl karşısında bastırılması gerektiğine inanır. Bu, Descartes'in aklı epistemolojik olarak üstün gören görüşünün bir yansımasıdır; ancak Shelley, roman boyunca bu anlayışı eleştirerek bilgi arayışının ahlaki sınırlarını sorgular. Frankenstein'ın bilgiye olan açgözlü tutkusunun ve bilimsel saplantısının kendisini ve çevresindekileri felakete sürüklediği açıktır. Ancak, Aristotelesçi terimlerle bir *anagnorisis* yaşamaması, yani yaptığı hataları kabul etmemesi, onun trajik karakterini pekiştirir. Victor, yolculuğun sonunda Walton'ın mürettebatına seslenirken, bilgiye adanmışlığının boyutlarını bir kez daha gösterir:

"Ne demek istiyorsun? Kaptanınızdan ne talep ediyorsunuz? Bu kadar kolay mı tasarınızdan döndünüz? Buna görkemli bir sefer dememiş miydin? […] Adam olun ya da adamdan fazlası

olun. Amaçlarınızda kararlı ve kaya gibi sağlam olun. Bu buz, kalplerinizin gibi bir maddeden yapılmadı. [Alnınızda utanç damgasıyla ailelerinize dönmeyin. Savaşmış ve fethetmiş, düşmana sırt çevirmenin ne olduğunu bilmeyen kahramanlar olarak geri dönün." (a.g.e. 163-4).

Victor'un bu konuşması, onun yalnızca bilimsel keşifler peşinde koşan bir bilim insanı olmadığını, aynı zamanda bilgiye olan fanatik bağlılığının onu gözünü kırpmadan ölüm pahasına hareket eden bir figüre dönüştürdüğünü gösterir. Tıpkı Descartes'in aklı insanın özü olarak tanımlaması gibi, Victor da kendisini yalnızca aklıyla tanımlar ve insanın duygusal doğasını dışlayarak kendi varoluşunu tamamlamaya çalışır. Ancak romanın trajedisi, bu aşırı rasyonalist anlayışın en nihayetinde hem Victor'un hem de çevresindekilerin felaketine yol açmasıdır. Romanın anlatısı, amcasının ölümünden sonra kendisine kalan miras sayesinde eğitimini tamamlayan ve çocukluk hayali olan kaptanlığı gerçekleştirmek için yola koyulan Robert Walton'ın bakış açısından başlar. Walton, hedefine ulaşmak için büyük bir azimle çalışmaktadır.

Romanın temelinde, bilim adamı Victor Frankenstein'ın ölü beden parçalarından bir varlık yaratması ve bu varlığın insan olarak kabul edilip edilmeyeceğine dair sorular yatmaktadır. Frankenstein'ın yaratığı, biyolojik ve mekanik unsurların birleşiminden oluşan bir varlıktır. Bedenen bir insan gibi görünse de, toplumsal anlamda insana özgü kimliklerden dışlanmıştır. Onun "canlanması", doğa yasalarının ihlal edilmesini temsil ederken, varoluşunun neye dayanması gerektiği sorusunu gündeme getirir. Shelley'nin anlatısında yaratık, doğanın düzenini aşan bir oluşumdur:

"Yaratığın donuk sarı gözünün açık olduğunu gördüm; zor nefes aldı ve sarsıldı, hareket uzuvlarını heyecanlandırdı" (Shelley, 1818/2020, s. 58).

Frankenstein'ın yaratığı, Descartes'ın mekanik beden anlayışıyla örtüşen ancak onun ötesine geçen bir varlık olarak ele alınabilir. Bir yandan, fiziksel olarak bir makine gibi üretilmiş, bileşenleri insanın organik doğasının dışına taşınmış bir yapıdadır. Öte yandan, bilinç kazanarak, insan gibi hissetmeye, öğrenmeye ve varoluşunu sorgulamaya başlamıştır. Yaratığın toplumdan dışlanması, insan ve insan-olmayan arasındaki sınırların ne kadar kırılgan olduğunu gösterir. İnsan tarafından yaratılmış olmasına rağmen, Frankenstein'ın yaratığı toplumsal kabul görememektedir. Ona atfedilen "canavar" kimliği, aslında Descartes'ın insan-makine ayrımının bir yansımasıdır: Bilinç ve insanlık, yalnızca fiziksel biçime değil, toplumsal kabul ve anlamlandırmaya da bağlıdır.

5. Haraway'in Teorik Çerçevesiyle Frankenstein'ın Okunması (Yaratık mı? Siborg mu?)

Donna Haraway'in *Siborg Manifestosu* çerçevesinde bakıldığında, Frankenstein'ın yaratığı, doğa ve teknoloji arasındaki sınırları bulanıklaştıran bir varlık olarak görülebilir. Haraway, siborgları geleneksel ikilikleri aşan, doğayla teknoloji arasındaki sınırları yok eden figürler olarak tanımlar. Yaratık da benzer şekilde hem doğal hem de yapaydır hem biyolojik hem de teknolojiktir. Ancak temel fark, Haraway'in siborgunun bu durumu kabullenmesi ve insan sonrası bir varoluş biçimi önerirken, Frankenstein'ın yaratığının kendini insan olarak kabul ettirme çabasıdır. Yaratığın toplumsal kabul görememesi, onun fiziksel yapısından ziyade kimlik inşasındaki başarısızlığıyla ilgilidir. Haraway'in siborgları, mevcut sistemleri reddederek yeni varoluş biçimleri yaratırken, Frankenstein'ın yaratığı tam tersine sisteme dahil olma mücadelesi verir. Bu durum, onun posthümanist bir varlık olma potansiyelini sınırlamaktadır.

Posthümanizm, insan merkezli düşüncenin ötesine geçerek, biyoloji, teknoloji ve kültürel etkileşimler üzerinden kimliklerin nasıl şekillendiğini inceler. Frankenstein'ın yaratığı,

posthümanist çerçevede incelendiğinde, yalnızca fiziksel olarak değil, bilişsel olarak da bir bütünlük arayışında olduğu görülmektedir. Ancak, bu arayış toplum tarafından sürekli reddedildiği için kimlik krizi kaçınılmaz hale gelir. Yaratık, bilgiye aç bir varlık olarak, çevresindeki dünyayı anlamlandırmaya ve kendine bir yer edinmeye çalışırken, insan olmanın yalnızca fizyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve etik bir süreç olduğunu keşfeder. Haraway'in siborgu, kimlik tanımlarını sorgularken, yaratık tam tersine sabit bir kimlik edinmeye çalışır. Siborg, insan sonrası varoluş biçimlerinin içinde özerk bir konuma sahipken, yaratık tam tersine insanlık sınırları içinde kabul görmek ister. Bu nedenle Frankenstein'ın yaratığı, posthümanizmin sunduğu özgürleşmeyi gerçekleştiremeyen bir figür olarak kalır. Onun hikayesi, posthümanist varlıkların toplumsal kabul ve etik sınırlar içinde nasıl mücadele ettiğini anlamak açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Yaratık, insan olmaya duyduğu özlem ile reddedilişi arasındaki çelişkiler içinde, hem kendisini hem de insan doğasını sorgulamak zorunda kalır. İçsel çatışması, insan sonrası düşünce biçimlerini anlamak açısından da önemli bir örnek teşkil eder. Haraway'in siborgu, kökenlerini reddederek ilerlerken, Frankenstein'ın yaratığı bir kimlik kazanabilmek için geçmişine tutunmaya çalışır. Bu nedenle, yaratığın varoluşsal trajedisi, siborg kimliğiyle temel bir çelişki oluşturur.

İnsan olmanın ne anlama geldiği sorusu, Mary Shelley'nin *Frankenstein* eserinin temelini oluşturur. Roman boyunca, neyin "insan" olarak tanımlanabileceği, hangi ölçütlerin bu tanımlamaya dahil edileceği ve kimlerin insan kategorisinin dışında bırakılacağı tartışmaya açılır. Ancak kesin ve tatmin edici bir yanıt vermek mümkün değildir. Yine de, eserin nasıl bir anlatı izlediği ve karakterlerin kimlik inşası, dönemin kültürel ve ideolojik yapıları hakkında önemli ipuçları sunar. Mary Shelley'nin *Frankenstein* adlı romanı, insan ve insan-olmayan arasındaki sınırların nasıl belirlendiğini ve kimlik kategorilerinin toplumsal yapılar aracılığıyla nasıl şekillendiğini ele alan önemli bir metindir. Romanın merkezinde yer alan yaratık, yalnızca biyolojik ve fiziksel açıdan değil, aynı zamanda toplumsal anlamda da ötekileştirilmiş bir varlıktır. Donna Haraway'in *Cyborg Manifesto*'da ortaya koyduğu cyborg kavramı, kimliklerin sabit olmadığını ve ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlanamayacağını savunur. Cyborg, özsel kimliklerin ötesine geçerek toplumsal normları bozma ve yeniden inşa etme potansiyeline sahiptir. Ancak Shelley'nin yaratığı, Haraway'in öne sürdüğü cyborg figüründen farklı olarak, kendini içinde bulunduğu baskıcı toplumsal sistemlere karşı konumlandıramaz. Tam tersine, bu sistemlerin içinde yer almak, onların bir parçası olmak ister. Dolayısıyla yaratık, cyborg'un temsil ettiği dönüşümü gerçekleştiremez ve nihayetinde içine dahil olmak istediği düzen tarafından reddedilir.

Haraway'in cyborg'u, egemen sistemlerin "gayrimeşru çocuğu" olarak tanımlanır. Ancak, Haraway'e göre bu çocuklar, kendilerini var eden sistemlere sadık kalmazlar ve tam tersine, bu sistemleri dönüştürmeye yönelik radikal politikalar geliştirirler (Haraway, 1991, s. 151). Yaratık ise bu noktada Haraway'in cyborg'undan ayrılır. O, kendisini ötekileştiren topluma karşı bir direniş geliştirmek yerine, insan kategorisine dahil olabilmek için bu normatif yapıları içselleştirir. Yaratık, insan kabul edilmek için toplumsal normlara uygun bir kimlik benimsemeye çalışır ve onun trajedisi de tam olarak burada ortaya çıkar: Toplumsal düzenin ona sunduğu tek seçenek, insan olmak ya da yok olmaktır. Ancak onun insan olarak kabul edilmesi mümkün değildir çünkü biyolojik, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen insanlık tanımının dışında yer alır. *Frankenstein*'da, egemen ve normatif insan anlayışına uymayan figürler genellikle "canavarca" olarak temsil edilir. Shelley'nin yaratığı, okuyucunun empati duyabileceği bir karakter olmasına rağmen, hem toplum hem de kendisi tarafından insan kategorisinin dışında tanımlanır ve düşmanlaştırılır. Ancak bu dışlanma kaçınılmaz mıdır, yoksa başka bir varoluş biçimi mümkün olabilir mi? Bu noktada, Donna Haraway'in *A Cyborg Manifesto'*daki teorileri önemli bir analitik araç sunar. Haraway, modern öznenin sabit ve ikili

karşıtlıklar üzerine kurulu kimlik anlayışlarını yapıbozuma uğratarak, melez ve akışkan kimlikleri araştırır. Haraway'in analiz ettiği gibi, modern toplumsal düzen, "insan"ı belirli kategorilerle tanımlar ve bunların dışında kalanları öteki olarak kodlar. Haraway, bu düşünce sistemine meydan okuyarak, insan ve insan-olmayan arasındaki sınırları aşmaya yönelik alternatif figürler önerir. Ancak Frankenstein'ın yaratığı, bu sınırları yıkmak yerine içselleştirir ve varoluşunu egemen düzenin kurallarına göre anlamlandırmaya çalışır. Haraway'in cyborg'u, dışlandığı sistemlere meydan okuyan ve onlara rağmen var olan bir figür iken, Shelley'nin yaratığı tam tersine, bu sistemlerin içine dahil olmayı arzular ve bu uğurda kimliğini yeniden üretir.

Shelley'nin *Frankenstein*'ı, modern bilimkurgu edebiyatının temel taşlarından biri olarak görülür ve felsefi açıdan post-hümanizmin merkezî sorularını ele alır. Post-hümanizm, "insan olmak ne anlama gelir?" ve "insanlığı belirleyen ölçütler nelerdir?" gibi sorulara meydan okuyan bir düşünce akımıdır. Hümanist gelenek, insanı Kartezyen rasyonalizme dayalı bir özne olarak ele alırken, post-hümanizm bu varsayımı sorgular ve insanın kimliğinin sabit olmadığını öne sürer. Melissa Colleen Stevenson'a göre, posthümanist özneler, yalnızca akıl yoluyla tanımlanmazlar; onların kimlikleri, bedenleriyle ve çevreleriyle kurdukları etkileşimler yoluyla şekillenir (Stevenson, 2010, s. 88). Yaratık, doğuştan gelen herhangi bir kimliğe sahip değildir ve dünyayla olan ilişkileri aracılığıyla bir özne haline gelir. Ancak, onun özneleşme süreci, içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal yapılar tarafından sömürgeleştirilmiştir. Yaratık, De Lacey ailesini gözlemleyerek onlardan dil, tarih ve toplumsal normları öğrenir. Felix De Lacey'nin anlattığı hikayeler aracılığıyla, insanlığın tarihini ve bu tarihin içerdiği hiyerarşileri içselleştirir: "Tembel Asyalılar hakkında, Yunanlıların büyük zekası ve zihinsel faaliyetleri hakkında, Romalıların savaşları ve erdemleri hakkında… şövalyelik, Hristiyanlık ve krallar hakkında duydum. Amerikan kıtasının keşfini ve yerli halkın trajik kaderini öğrendim" (Shelley, 1818/1996, s. 101). Bu anlatı, Avrupa-merkezci tarih yazımının nasıl bir üstünlük hiyerarşisi oluşturduğunu ve diğer kültürleri nasıl ötekileştirdiğini gösterir. Yaratık, bu hiyerarşileri sorgulamak yerine onları olduğu gibi kabul eder ve insan olabilmek için bunlara uyum sağlaması gerektiğine inanır.

De Lacey ailesinin değerleri, yaratığın benlik algısını şekillendirir ve onun öznelliğini sömürgeleştirir. Bu içselleştirilmiş yabancılaşma, yaratığın kendi varlığını değersiz görmesine neden olur. Kendi görüntüsüyle ilk kez karşılaştığında hissettiği korku ve tiksinti, onun toplumsal normlara göre insan kategorisine dahil edilemeyeceğini anlamasını sağlar: "Kulübemdekilerin kusursuz formlarına hayran kalmıştım – zarafetlerine, güzelliklerine ve narin tenlerine… Ama kendimi suya yansıyan suretimde gördüğümde dehşete kapıldım… Gerçekten de bir canavar olduğuma tamamen ikna oldum" (Shelley, 1818/1996, s. 96). Burada yaratık, güzellik ve insanlık arasında kurulan bağlantıyı içselleştirir. Avrupamerkezci değerlerin belirlediği fiziksel normlara uymadığı için kendisini insan olarak görmez ve "canavar" olarak tanımlar.

Bu noktada, Haraway'in cyborg figürü ile yaratık arasındaki temel fark belirginleşir. Cyborg, normatif kimlikleri reddeden, toplumsal yapıların sınırlarını aşan ve yeni kimlik formları yaratmaya açık bir figürdür. Yaratık ise aksine, kimliğini egemen normlar çerçevesinde şekillendirmeye çalışır. İnsan olarak kabul edilmek için dış görünüşünü değiştiremez ama en azından düşünceleri ve erdemleriyle kabul görmeyi umut eder. Yaratık, De Lacey ailesinin kendisini dış görünüşüne rağmen kabul edebileceğine inanır: "Beni yalnızca erdemlerime göre değerlendirecekler, fiziksel deformitemi görmezden gelecekler" (Shelley, 1818/1996, s. 111). Ancak bu düşünce, onun sömürgeleştirilmiş benlik algısını ve toplumsal kabul görmek için normlara uyum sağlama arzusunu yansıtır. Haraway'in cyborg'u, normatif kimlikleri yapıbozuma uğratırken, yaratık bu normları içselleştirir ve onlara uyum sağlamaya çalışır.

Yaratığın trajedisi, toplumsal kabul görmek için insana özgü normları ve değerleri benimsemesine rağmen, bu çabanın hiçbir zaman sonuç vermemesidir. İnsanlar tarafından reddedildikçe, kimliğini kabul ettirmenin başka bir yolunu arar. Bu noktada, yaratık, bir kadın yaratılmasını talep eder: "Beni inkar etmeyecek bir eş istiyorum" (Shelley, 1818/1996, s. 123). Bu talep, yaratığın toplumsal normlar çerçevesinde kendini meşrulaştırma çabasının bir yansımasıdır. Ancak burada, egemen cinsiyet normlarını yeniden üreten bir hiyerarşi de inşa eder. Haraway'in cyborg'u, patriyarkanın ve heteronormatif düzenin dışında var olurken, yaratık, bu sistemlerin içinde kendine bir yer açmaya çalışır. İnsan, biyolojik bedenine ve aklına indirgenebilir mi, yoksa varoluşu teknolojik, kültürel ve biyolojik bileşenler arasında şekillenen dinamik bir süreç midir? (Leach, 2012, s. 70-71). Kartezyen düşünce, insanı öncelikle düşünen varlık olarak tanımlar ve öznel bilinç ile fiziksel beden arasında kesin bir ayrım yapar. Haraway ve diğer post-hümanist düşünürler, bu düalizmin ötesine geçerek, insanın beden, zihin, teknoloji ve çevre arasındaki etkileşimlerle şekillendiğini öne sürer. Katherine Hayles'in belirttiği gibi, insanı yalnızca aklıyla tanımlamak, onun biyolojik varlığını ve bedensel deneyimlerini göz ardı etmek anlamına gelir (Stevenson, 2010, s. 88). Bu noktada, *Frankenstein*'ın yaratığı, tam da bu düalist düşüncenin içinde sıkışıp kalmış bir varlıktır. O, hem fiziksel olarak insan bedenine sahip değildir hem de toplumsal anlamda insan olarak kabul edilmez. Bu ontolojik belirsizlik, onun trajedisinin kaynağıdır.

Haraway'in cyborg'u, insan ve makine arasındaki sınırları aşan, toplumsal cinsiyet ve ırk gibi kategorileri yapıbozuma uğratan bir figürdür. Cyborg, yalnızca biyolojik ve teknolojik bileşenlerin birleşimi değil, aynı zamanda kültürel ve politik bir metafordur (Haraway, 1991, s. 150). İnsan, hayvan ve makine arasındaki keskin ayrımların çözülmesini temsil eder. Haraway'in cyborg'u, ataerkil ve heteronormatif yapılar tarafından tanımlanan özne anlayışını reddeder ve kimlikleri akışkan hale getirir. Ancak, Frankenstein'ın yaratığı, Haraway'in önerdiği cyborg figürüne dönüşemez. Çünkü o, varlığını kurulu düzen içinde meşrulaştırmaya çalışır ve insan kategorisine dahil olmayı arzular. Yaratığın varlığı, biyolojik belirlenimciliğe ve Kartezyen ikiciliğe doğrudan bir meydan okuma içerir. O, ne tam anlamıyla insandır ne de tamamen insan-dışı bir varlıktır. Onun bedeni, ölüm ve yaşamın kesişim noktasında yer alır. Victor Frankenstein, yaratığı "cansız maddeye can vererek" üretirken, onun biyolojik bir insan olup olmadığını belirleyemez (Shelley, 1818/1996, s. 44). Yaratığın bileşenlerinin "cansız madde" olarak adlandırılması, onun insanlıktan dışlanmasına yol açar. Ancak bedeninin parçalarının insan kalıntılarından oluşması, onun tam anlamıyla insan-olmayan bir varlık olduğunu da söylemeyi zorlaştırır. Böylece yaratık, doğası gereği sabit bir kimliğe sahip olamaz. Haraway'in cyborg'u, kimliğin esnekliğini ve dönüşümünü savunurken, Frankenstein'ın yaratığı, insanlık hiyerarşisine dahil olmayı ister ve bunun için mücadele eder. Yaratık, insan olabilmek için toplumsal hiyerarşilere uyum sağlamaya çalışır, ancak sonunda bunlar tarafından reddedilir. Haraway'in cyborg'u ise var olan normatif yapıları kabul etmek yerine onları altüst etmeye çalışır. Yaratığın trajedisi, insanlığı arzulaması ve onu elde edememesidir. Cyborg ise, insanın ötesine geçerek yeni bir kimlik formu yaratır. Haraway'in *When Species Meet* adlı eserinde vurguladığı gibi, insan olmayan varlıklarla kurulan ilişkiler, ontolojik hiyerarşilere meydan okuma potansiyeline sahiptir (Haraway, 2008, s. 42). Ancak yaratık, insan-olmayan bir varlık olarak Haraway'in "yoldaş tür" (companion species) kavramına da uymaz, çünkü onun insanlarla ya da başka varlıklarla sürdürülebilir bir simbiyotik ilişkisi yoktur. Yalnızca kabul görmek ve sevilmek ister, ancak ne doğanın bir parçası olabilir ne de insan toplumuna dahil olabilir. Haraway'in post-hümanist kavramları, yaratığın bu varoluşsal çıkmazını anlamak için bir çerçeve sunar.

Frankenstein'ın yaratığı, Haraway'in cyborg'undan radikal bir şekilde farklıdır. Cyborg, kendini normatif sistemlere dahil etmeye çalışmak yerine, bu sistemleri altüst eder. Oysa

yaratık, insanlık kategorisine dahil olabilmek için normatif yapıları içselleştirir ve bu yapıların gerekliliklerine uymaya çalışır. Ancak bu çaba, onun varoluşsal çıkmazını daha da derinleştirir. Haraway'in posthümanist teorileri, yaratığın neden bir cyborg figürü olmadığını ve insanlık hiyerarşilerinin dışına çıkamadığını anlamamızı sağlar. Sonuç olarak, yaratık, kimlik inşasında radikal bir dönüşüm gerçekleştiremez ve egemen sistemlerin bir parçası olmaya çalışarak kendi ötekiliğini pekiştirir

Sonuç: Yaratığın Ontolojik Çıkmazı ve Haraway'in Posthümanizmi

Mary Shelley'nin *Frankenstein* romanı, insan olmanın sınırlarını, toplumsal normların bireyi nasıl şekillendirdiğini ve ötekileştirmenin yarattığı varoluşsal çıkmazları ele alır. Yaratık, yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda ontolojik olarak da bir ara konumda sıkışmıştır. Ne tam anlamıyla insan olabilmekte ne de insan-olmayan bir varlık olarak varlığını sürdürebilmektedir. Bu ikili yapı, onu Donna Haraway'in cyborg figüründen kesin bir biçimde ayırır. Haraway'in cyborg'u, ikili karşıtlıkları aşan, yeni kimlikler ve varoluş biçimleri yaratan bir figürken, yaratık tam tersine, içine doğmak istediği sistemi dönüştürmek yerine ona uyum sağlamaya çalışır. İnsan kabul edilmek için bir mücadele verir, ancak insanlık normlarının dışında bırakıldığını her seferinde yeniden deneyimler. Sonuç olarak, yaratığın trajedisi, yalnızca fiziksel farklılığına dayanan bir dışlanmadan değil, onun kendini kabul ettirme çabasının başarısızlığa mahkûm olmasından kaynaklanır.

Haraway'in cyborg'u, tahakküm sistemlerini bozarak kendini yeni bir varoluş biçimi içinde konumlandırırken, yaratık, varoluşunu ancak hâkim normlara tabi olarak sürdürebileceğine inanır. Ancak bu normlar onun dahil edilmesine izin vermez; kimliğinin sınırlarını çizer ve onu insanlık kategorisinin dışında tanımlar. Yaratığın trajedisi, insanlık iddiasının sürekli reddedilmesiyle değil, aynı zamanda bu reddin onun benliğini nasıl şekillendirdiğiyle ilgilidir. Başlangıçta kimliksiz, özerk ve potansiyel olarak herhangi bir varoluş biçimine açık bir varlıkken, toplumla karşılaşmaları sonucunda kendini değersiz ve dışlanmış bir birey olarak inşa eder. Kendi varlığını tanımlarken insan-merkezci, Avrupa merkezci ve patriyarkal değerleri içselleştirir. Kendini cyborg gibi yeni bir varlık formu olarak tahayyül edemediği için, varlığını ancak baskın düzenin bir parçası olarak meşrulaştırmaya çalışır. Bu bağlamda, *Frankenstein* ve Haraway'in posthümanist düşüncesi arasındaki temel farklar belirginleşir. Yaratık, modern hümanizmin kurduğu hiyerarşik sistemler içinde kendine bir yer açmaya çalışırken, Haraway'in cyborg'u bu sistemleri yapıbozuma uğratarak kimliği ve öznelliği yeniden tanımlar. Yaratık, birlikte var olmanın, kimlikleri dönüştürmenin ya da normları aşmanın bir yolu olarak değil, sistemin bir ürünü olarak kendini konumlandırır. Ancak Haraway'in vurguladığı gibi, posthümanist varoluş, insanın yalnızca kendini aşması değil, kendini başka varlıklarla ilişkisel bir şekilde tanımlamasıyla mümkündür. Yaratık için böyle bir imkân yoktur; çünkü varoluşu, onu sürekli dışlayan bir sistem tarafından belirlenmiştir.

Sonuç olarak, Shelley'nin yaratığı, Haraway'in posthümanizminin temsil ettiği dönüşümü gerçekleştiremez. O, cyborg değildir; çünkü sistemin dışına çıkamaz ve onu yapıbozuma uğratmaz. Companion species de değildir; çünkü birlikte var olabileceği bir tür ilişkisi kuramaz. O, sadece var olmak ister, ancak bu varoluş ona sürekli inkâr edilir. Shelley'nin metni, insanın kim olduğunu tanımlamanın yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir mesele olduğunu ortaya koyar. Haraway'in posthümanist düşüncesi, insan ve insan-olmayan arasındaki ayrımları ortadan kaldırmaya çalışırken, *Frankenstein* romanı, bu ayrımların nasıl sürdürüldüğünü ve bireyleri nasıl şekillendirdiğini gösterir. Bu bağlamda, yaratık, yalnızca fiziksel anlamda bir "canavar" değil, aynı zamanda toplum tarafından şekillendirilmiş bir ötekidir. Onun trajedisi, dışlanmışlığının yalnızca başkaları tarafından değil, kendisi tarafından da kabul edilmesiyle daha da derinleşir. Bu durum, insanlık ve insan-olmayan arasındaki

sınırları aşmanın ne kadar zor olduğunu ve bu sınırların yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Polity Press.

Descartes, R. (1996). *Meditations on First Philosophy* (J. Cottingham, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1641)

Grosz, E. (1994). *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*. Indiana University Press.

Haraway, D. J. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Routledge.

Haraway, D. J. (2006). *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. In *Manifestly Haraway* (pp. 5-90). University of Minnesota Press.

Haraway, D. J. (2008). *When Species Meet*. University of Minnesota Press.

Haraway, D. J. (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. University of Chicago Press.

Leach, K. (2012). *Posthumanism: A Critical Analysis*. Palgrave Macmillan.

Nayar, P. K. (2014). *Posthumanism*. Polity Press.

Shelley, M. (1996). *Frankenstein: Or, The Modern Prometheus* (1831 ed.). Oxford University Press.

Stevenson, M. C. (2010). *Posthuman Subjectivity and the Crisis of the Human in Science Fiction*. In R. Clarke (Ed.), *The Cambridge Companion to Science Fiction* (pp. 85-102). Cambridge University Press.

THE ROLE OF INQUIRY AND RESEARCH BASED LEARNING IN FINE ARTS TEACHING METHODOLOGY

TƏSVİRİ SƏNƏT FƏNNİNİN TƏDRİSİ METODİKASINDA SORĞU VƏ ARAŞDIRMA ƏSASLI TƏLİMİN ROLU

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University ORCID NO: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Hər bir fənnin tədrisində olduğu kimi təsviri sənətdə də sorğu və araşdırma əsaslı təlimin rolu mühümdür. Bu təlimdə elmin tədrislə əlaqələnməsi və şagirdlərdə tədqiqat aparmaq bacarığının inkişaf etdirilməsi kimi mühüm qabiliyyət formalaşdırılır. Bunun üçün şagirdlər araşdırma, müzakirə və nəticə kimi mühüm ardıcıllıqdan istifadə edirlər. Bu məqalədə təsviri sənətin tədrisi metodikasında sorğu və araşdırma əsaslı təlimin rolu təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Təsviri sənət, orta məktəb, sorğu, araşdırma, təlim

Abstract. As in the teaching of any subject, the role of inquiry-based learning is important in the fine arts. In this training, an important ability is formed, such as connecting science with teaching and developing the ability to conduct research in students. For this, students use important sequences such as research, discussion and conclusion. In this article, the role of inquiry and research-based learning in the teaching methodology of fine arts is analyzed.

Keywords: Fine arts, high school, inquiry, research, training

Təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında ən mühüm təlim metodlarından biri sorğu və araşdırma əsaslı adlanır. Bu metod daha çox elmi tədqiqat xarakterli olub, tədris prosesinə uyğunlaşdırılmasıdır. Belə ki şagirdlər təsviri sənətdən hər hansı bir mövzunu müəyyənləşdirir, araşdırır və təhlil edərək, nəticələrə gəlib çıxırlar.

Təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında bu təlim metodu şagirdə istiqamətlənən yanaşmadır. Burada təqdim edilən təsviri sənət mövzusu şagirdin iştirakı ilə araşdırılır. Şagirdin araşdırmaları onu müxtəlif suallara yönləndirir, tədqiqat bacarığını inkişaf etdirir. Şagirdlərə təqdim edilən Qarabağ xalçaları haqqında mövzunu onlar araşdıraraq müxtəlif esselərlə təqdim edə bilərlər.

İLL 1. "Malıbəyli" xalçası

Təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında öyrənərək araşdırma tədqiqatları aşağıdakı ardıcıllıqla aparılır. İlk növbədə təqdim edilən mövzu məqsədə yönləndirmə ilə başlayır. Müəyyən bir mövzu ilə əlaqədar olaraq uyğun şəkil, video göstərilərək şagirdlər prosesə cəlb edilir. Beləliklə şagirdin öyrənmə, araşdırma marağı aktivləşdirilir. VIII sinif təsviri sənət fənnində "Dünya muzeyləri:impressionizmin ruhu" mövzusunda muzeyləri təqdim edir və müəyyən suallar verərək evə araşdırma tapşırıqları verir.

Növbəti isə əsas sualın qoyulması və ya fərziyənin irəli sürülməsidir. Bu addımda sual təqdim edilir və müvafiq fərziyələr dinlənilir. Təsviri sənət fənni yaradıcı olduğuna görə bu mərhələdə rəngli, obraz və süjetli tapşırıqlarda ön plana çıxarıla bilər.

Araşdırma mərhələsində təsviri sənət fənni üzrə təqdim edilən mövzunun tədqiqata istiqamətlənməsi sistemli şəkildə aparılmalıdır. Burada şagirdlər müxtəlif resurslardan istifadə edərək, mövzunu araşdırırlar. Təsviri sənət müəllimi şagirdin ilkin biliklərinin daha da genişlənərək, bitkin formada işlənilməsini şagirdlərdən istəyə bilər.

Araşdırma və sorğu əsaslı təlimin sonunda şagirdlərə nəticələr təqdim edilir. Təqdim edilən nəticələr əsasında maraqlı yaradıcı işlər ortaya çıxır və şagirdlərdə araşdırma aparmağa maraq yaranır. VI sinif təsviri incəsənət dərsliyində "Spektr və rəng dairəsi" mövzusunu keçəndən sonra müəllim şagirdlərə yaradıcı araşdırma tapşırır. Bu zaman şagirdlər rənglərlə təcrübə apararaq, yaradıcı araşdırmalarını təqdim edirlər.

İLL 2. Rəng dairəsi

Sorğu və araşdırma əsaslı təlim şagirdlərdə tədqiqat aparma bacarıqlarını formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1.Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci və 6-cı sinifləri üçün təsviri incəsənət dərsliyi.

2.Metodika və pedaqogika. Bakı 2024. s 91-93

SAĞLAMLIQLARI MƏHDUD OLAN UŞAQLARIN TƏHSİLƏ CƏLB OLUNMA İMKANLARI

Könül Ələddin qızı Məmmədova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

İnklüziv termini (fransızca – inclusive"özünə daxil edən", latınca –includo"nəticəyə gəlmək") mənasını verir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil aldıqları şəraitə maksimum dərəcədə yaxınlaşdırılmış şəraitlərdə təlimə tam və fəal cəlb olunması "İnklüziya" adlanır."İnklüziv təhsil" və "inteqrativ təhsil" terminlərinin mənaları eyni cür izah olunur., Xüsusi təhsil haqqında qanunda həmin sahədə istifadə olunan bəzi terminlərin tərifi verilir:

- Sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxs fiziki çatışmazlığa, əqli və psixoloji inkişaf ləngimələrinə malik olan, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şəxsdir;

- İnteqrativ təhsil sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların xüsusi şərait yaradılmaq şərtilə sağlam uşaqlarla birlikdə eyni sinif otaqlarında təhsil almasıdır;

- İnteqrativ sinif otağı sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların sağlam uşaqlarla birlikdə təhsil aldıqları, ümumtəhsil məktəbində yerləşən və xüsusi şəraitə malik olan sinif otağıdır.

1990-cı ildə keçirilən "Hamı üçün təhsil: təlimə dair əsas tələbatların ödənilməsi" adlı dünya konfransının nəticəsində bir çox ölkələrdə uşaqların təhsil almaq imkanından məhrum olması məsələsi gündəliyə daxil edildi. Bu təşəbbüs təhsil almaqda aşkar surətdə çətinlik çəkdiklərinə görə təhsil almaq imkanından tamamilə məhrum olan və ya təhsil sistemləri daxilində diqqətdən kənarda qalan uşaqlara diqqət yetirilməsinə kömək etdi. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təlim-tərbiyəsi Azərbaycanın da təhsil sisteminə daxildir.

Sağlamlığı məhdud olan uşaqlarla aparılan iş sahəsi üç mərhələli inkişaf yolu keçmişdir:

Açar sözlər: İnkluziv təhsil, xüsusi qayğı, inteqrativ təhsil, sağlamlığı məhdud olan uşaqlar

Birinci mərhələ

XX əsrin əvvəllərindən 1960-cı ilədək olan dövrü əhatə edir. Bu mərhələdə "tibbi model" tətbiq edilir ki, bu da seqreqasiya (məcburi ayırma, təcridetmə siyasəti, hüquqların məhdudlaşdırılması) adlandırılır.

İkinci mərhələ

60-80-ci illəri əhatə edir və bu mərhələdə "normallaşdırma modeli" tətbiq edilir. Bu proses inteqrasiya adlanır. "Normallaşdırma modeli" 1970-ci ildə Skandinaviyada ilk dəfə yaradılır, sonradan ABŞ və Kanadada daha da inkişaf etdirilir.

Üçüncü mərhələ

80-ci illərdən indiyədək olan dövrü əhatə edir. Bu mərhələdə "sosial model" tətbiq olunur və bu proses inklüzivlik adlanır. İnklüziv təhsil aşağıdakı prinsipə əsaslanır:

- İnsanın dəyəri onun bacarıqları və nailiyyətləri ilə ölçülmür;
- Hər bir insan hiss etmək və düşünmək qabiliyyətinə malikdir;
- Hər bir insan ünsiyyət hüququna malikdir;
- Əsl təhsil yalnız real qarşılıqlı münasibətlər zəminində həyata keçirilə bilər;
- Bütün təhsilalanların nailiyyətlərinin inkişafı onunla ölçülür ki, onlar nəyi etməyi bacarırlar, onunla ölçülmür ki, nəyi etməyi bacarmırlar;
- Rəngarənglik insanın bütün cəhətlərini inkişaf etdirir.

Sağlamlığa göstərilən qayğının bütün səviyyələrdə inkişafı üçün əməkdaşlıq edən valideyn və peşəkarlar bərabər tərəf müqabillər kimi çıxış edirlər. Erkən müdaxilə proqramları düzgün valideyn davranışını uşağın xeyrinə dəyişmək üçün bir vasitə rolunu oynamalıdır . Əsas diqqət ailələr üçün xidmətlərin fərdləşməsində ailə üzvlərinin ehtiyac və arzularına uyğun şəkildə erkən müdaxilə strukturunu qurmaq kimi məsələlərə yetirilir. Ailə-xidmət komponentlərinə əlavə edildikdən sonra peşəkarlar və valideynlər bu xidmətlərin ailələr üçün dəyər bazası təşkil etməsi haqqında geniş müzakirələr keçirmişlər.Bu müzakirələrdən ailə haqqında anlayışlar və dəyərlər strukturunda, ona uyğun olaraq peşəkarların rolu praktikaları barəsində anlayışlar və dəyərlərdə ailə üçün xidmətlərin mühüm yer tutduğu aydınlaşır. Ailənin dəstəklənməsi erkən müdaxilə fəaliyyətində ilkin məqsəddir.

Uşağın qayğısına qalan hər bir kəs erkən yaş dövrünün müəllimləri, xüsusi təhsil müəllimləri terapevtlər, həkimlər və yaxud xüsusi ehtiyaclı uşaqlarla işləyən hər bir peşəkar bu vacib rolu başa düşməli və qəbul etməlidir.

METHODOLOGICAL WORK IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION
EĞİTİM KURUMLARINDA METODOLOJİK ÇALIŞMA

Arzu Kərimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68),
ORCİD:0000-0002-2662-6015

Özet

Makalede, bir eğitim kurumunda metodolojik çalışmanın örgütlenmesinin çeşitli yönleri incelenmektedir: amaçları, hedefleri ve örgütlenme biçimleri, modern eğitimin modernizasyonu perspektifinden belirlenmektedir. Metodolojik çalışmaların güncel sorunların çözümüne yönelik olarak yönlendirilmesi ve eğitim kurumu yönetiminin bir aracı olarak kullanılmasının gerekliliği haklı görülmektedir. Pedagojik literatürde belirtildiği gibi, genel olarak metodolojik çalışma, sürekli öğretmen eğitimi sisteminin önemli bir halkasıdır. Okullarda metodolojik çalışmaların örgütlenmesi konusunda önemli deneyimler edinilmiş, bunun biçimleri ve yöntemleri geliştirilmiştir.

Metodolojik çalışmaların düzenlenmesiyle öğretmenlerin uzun vadeli faaliyetleri ve çeşitli faaliyet türlerine yönelik hazırlık düzeyleri incelenebilir, bu da onların mesleki yeterliliklerini geliştirmelerine anlamlı katkılar sağlayabilir ve bu faaliyeti yönetmek için belirli koşullar yaratılabilir.

Pedagoji sözlüğünün tanımına göre metodolojik çalışma, "öğretim elemanlarının bilimsel-teorik, genel kültür düzeyini, psikolojik-pedagojik hazırlığını ve mesleki becerilerini geliştirmeyi amaçlayan sistematik bir kolektif ve bireysel faaliyet"tir.

Anahtar kelimeler: okul, öğretim, metodoloji, etkinlik, bilimsel-teorik.

Abstract

The article examines various aspects of the organization of methodological work in an educational institution: its goals, objectives, and forms of organization are determined from the perspective of modernization of education. The necessity of directing methodological work to the solution of current problems and using it as a tool of management of an educational institution is justified. As noted in the pedagogical literature, methodological work in general is an important link in the system of continuing education of teachers. Considerable experience has been gained in the organization of methodological work in schools, its forms and methods have been developed.

By organizing methodological studies, teachers' long-term activities and their level of preparation for various types of activities can be studied, which can make a significant contribution to the development of their professional competence and create certain conditions for managing this activity. According to the definition of the pedagogical dictionary, methodological work is "a systematic collective and individual activity aimed at improving the scientific-theoretical, general cultural level, psychological-pedagogical preparation and professional skills of teaching staff."

Key words: school, teaching, methodology, activity, scientific-theoretical.

TƏHSİL MÜƏSSİSƏSİNDƏ METODOLOJİ İŞ

Məqalədə təhsil müəssisəsində metodik işin təşkilinin müxtəlif aspektləri araşdırılır: onun məqsədləri, vəzifələri və təşkili formaları müasir təhsilin müasirləşdirilməsi baxımından müəyyən edilir. Metodiki işin cari problemlərin həllinə yönəldilməsi və ondan təhsil müəssisəsinin idarə olunması vasitəsi kimi istifadə edilməsinin zəruriliyi əsaslandırılır. Pedaqoji ədəbiyyatda qeyd olunduğu kimi, ümumilikdə metodik iş fasiləsiz müəllim təhsili sistemində mühüm həlqədir. Məktəblərdə metodik işin təşkilində kifayət qədər böyük təcrübə toplanmış, onun forma və metodları işlənmişdir.

Metodiki işin təşkili ilə müəllimlərin uzun müddət ərzində fəaliyyətini, onların müxtəlif fəaliyyət növlərinə hazırlıq səviyyəsini öyrənmək olar ki, bu da onların peşə ixtisaslarının yüksəldilməsinə mənalı yardım göstərməyə və bu fəaliyyətin idarə edilməsinə müəyyən şərait yaratmağa imkan verir.

Pedaqoji lüğətin tərifinə əsasən metodik iş "müəllim heyətinin elmi-nəzəri, ümumi mədəni səviyyəsinin, psixoloji-pedaqoji hazırlığının və peşə bacarıqlarının yüksəldilməsinə yönəldilmiş sistemli kollektiv və fərdi fəaliyyətidir" [5, 256].

Hazırda metodik işin konsepsiyası zənginləşdirilir. Xüsusilə, metodik iş peşəkar-pedaqoji (idarəetmə) fəaliyyətin məcburi tərkib hissəsidir, onun çərçivəsində pedaqoji və idarəetmə fəaliyyətini təmin edən nəzəri məhsullar (işləmələr, qeydlər və s.) yaradılır. Metodiki işin predmeti təkcə peşəkar-pedaqoji idarəetmə vasitələri deyil, həm də əmrlər, göstərişlər, proqramlar və sairədir [4, 14].

Əksər tədqiqatçıların fikrincə, metodik işin əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

1) qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi və həyata keçirilməsi;

2) müəllimin elmi səviyyəsini yüksəltmək məqsədilə psixoloji və pedaqoji elmin nailiyyətləri ilə tanışlıq;

3) müəllimin peşəkar bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi.

Elmi-metodiki iş də yuxarıda qeyd olunan vəzifələri həll etməlidir. Lakin biz elmi-metodiki işin əsas vəzifələri kimi aşağıdakıları görürük:

1) müəllimin innovativ fəaliyyətə cəlb edilməsi;

2) müəllimin elmi tədqiqat fəaliyyətinə cəlb edilməsi;

3) müəllimin eksperimental fəaliyyətə cəlb edilməsi.

Bir sıra müəlliflər metodik işin məzmununa müəllim hazırlığının blok istiqamətləri toplusunu daxil edirlər: özəl metodoloji, didaktik, tərbiyəvi, psixoloji-pedaqoji, etik-hüquqi, texniki, ümumi mədəni, idarəetmə, metodik və ideoloji hazırlıq.

Məktəbdə metodik işin bir çox üstünlükləri vardır:

1. İxtisasartırma İnstitutunda, məlum olduğu kimi, 4-5 ildə bir dəfə keçirilən yenidənhazırlanma kurslarından fərqli olaraq, məktəbdə metodik iş nisbətən davamlı, daimi, gündəlik xarakter daşıyır. Hər bir müəllimin gün, həftə, ay və il ərzində müəyyən vaxtını öz ixtisasının artırılmasına, elmin, texnikanın, mədəniyyətin müasir nailiyyətlərinə, qabaqcıl təcrübəyə yiyələnməsinə sərf etməsi dəyişməz qaydaya çevrilməlidir. Müasir məktəbdə metodik iş fasiləsiz müəllim təhsili sistemində mühüm həlqədir.

2. Müəllimlərin ixtisas və bacarıqlarının bilavasitə məktəbdə təkmilləşdirilməsi metodik işin məzmununu və xarakterini ümumilikdə pedaqoji problemlərlə və real tədris prosesinin

nəticələri ilə, şagirdlərin bilik, bacarıq və bacarıqlarının keyfiyyətində baş verən dəyişikliklərlə əlaqələndirməyə imkan verir.

3. Məktəbdə metodiki işin təşkilatçıları konkret müəllimlərin və sinif rəhbərlərinin fəaliyyətini və şəxsi keyfiyyətlərini dərindən, uzun müddət öyrənmək, onların fəaliyyətindəki çatışmazlıqları və çətinlikləri, habelə mütərəqqi meylləri, tumurcuqları müəyyən etmək imkanına malikdirlər.

4. Məktəbdə metodik iş canlı, konkret, inkişaf edən pedaqoji kollektivdə baş verir, onların birliyi və birliyi metodik işin həyata keçirilməsi üçün xüsusilə əlverişli şərait yaradır (sonuncu isə, öz növbəsində, təbii ki, müəllimlərin gələcək yaradıcı inkişafına gətirib çıxarır. müəllim heyəti). Məktəbdə mövcud pedaqoji, psixoloji və digər problemlərin kollektiv inkişafı aparıcı məktəb kollektivlərinə nəzərəçarpacaq praktiki, bəzən isə elmi nəticələr əldə etməyə imkan verir [3, 88].

Məktəbdaxili idarəetmə sistemində məktəbdə metodik iş də xüsusi yer tutur və onun əsas vəzifə və funksiyaları ilə sıx bağlıdır. Məktəbin idarə edilməsində onun xüsusi rolu insan amilinin aktivləşdirilməsində özünü göstərir: müəllim və tərbiyəçilərin fəaliyyətində yaradıcı diqqətin gücləndirilməsində. [1, 114]

Məktəbdə metodik işin mahiyyətini nəzərə alaraq, bir çox müəlliflər hesab edirlər ki, o, bir sıra mühüm fundamental tələblərə uyğun aparılmalıdır.

Əsas tələblər kimi aşağıdakıları müəyyən etmək olar:

1. Məktəbin yenidən qurulmasının həyata keçirilməsi təcrübəsi ilə həyatla əlaqə, aktuallıq. Bu prinsip metodik işin həyata keçirilməsi prosesində təkcə dövrümüzün qlobal problemlərinin deyil, həm də müəyyən bir müəllim qrupuna yaxın olan problemlərin nəzərə alınmasını tələb edir.

2. Elmi. Bu prinsip metodiki iş menecerlərini bütün müəllim hazırlığı sistemi ilə elmin müasir səviyyəsi arasında uyğunluğa nail olmağa istiqamətləndirir. Bu prinsipin həyata keçirilməsi məktəbdə işin konkret vəziyyətinin elmi əsaslarla təhlilini, müəllimlərin şəxsiyyətinin və fəaliyyətinin ən mühüm cəhətlərinin öyrənilməsini əhatə edir.

3. Sistemlilik. Bu prinsip metodiki işə inteqral sistem kimi yanaşmağı tələb edir ki, onun optimallığı ilk növbədə müəllimlərlə işin məqsəd, vəzifələri, məzmunu, forma və metodlarının vəhdətindən, yüksək yekun nəticələrə yönəldilməsindən asılıdır. . Sosial sistemlər idarəetmə ilə üzvi şəkildə səciyyələndiyindən sistemlilik prinsipi bütün metodoloji işlərin idarəolunanlığını və sistemliliyini nəzərdə tutur.

4. Mürəkkəb təbiət. Bu prinsip müəllimlərin ixtisasartırmasının bütün aspektlərinin və sahələrinin (konkret metodologiya, didaktika və təhsil nəzəriyyəsi, psixologiya və fiziologiya, pedaqoji etika, ümumi mədəniyyətin inkişafı və s. məsələlər üzrə) vəhdətini və qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir.

5. Sistemlilik, ardıcıllıq, ardıcıllıq, davamlılıq. Bu prinsiplər tədris ili ərzində müəllimlərin müxtəlif metodik iş formalarına cəlb edilməsini, metodiki işin fasiləsiz təhsil sisteminin tərkib hissəsinə çevrilməsini nəzərdə tutur.

6. Yaradıcı xarakter, müəllimlərin maksimum fəallığı. Bu prinsip müəllimlərin yaradıcı axtarışlarının səmərəli stimullaşdırılmasını təmin edən müəllimlərlə metodik işin yaradıcı xarakterini nəzərdə tutur.

7. Spesifiklik: konkret məktəbin, müəllimin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması, müəllimlərə differensial yanaşma.

8. Metodiki işin praktiki diqqət mərkəzində olmasına baxmayaraq nəzəriyyə və təcrübənin vəhdəti.

9. Səmərəlilik, çeviklik, hərəkətlilik.

Məktəblərdə metodik işin təşkilati formalarının bütün müxtəlifliyi bir-biri ilə əlaqəli üç qrup şəklində təqdim edilə bilər: frontal formalar (psixoloji və pedaqoji seminarlar, seminarlar, elmi-praktik konfranslar və s.); qrup formaları (metodiki birliklər, müəllimlərin yaradıcı mikroqrupları, qabaqcıl təcrübə məktəbləri və s.); fərdi formalar (fərdi məsləhətləşmələr, mentorluq, fərdi yaradıcı mövzu üzərində iş, fərdi özünütəhsil və s.).

Nəzərə almaq lazımdır ki, frontal iş formaları daxilində həm qrup, həm də fərdi xarakterli iş mümkündür, ona görə də yuxarıda qeyd olunan qruplar arasında fərq mütləq olmamalıdır. Metodiki işin təşkilati formalarının bu qrupları müəllimlərin kəmiyyət və keyfiyyət tərkibinə əsasən müəyyən edilir.

Tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, metodik iş təkcə müəllimlərin ümumi psixoloji-pedaqoji hazırlığının və peşə-pedaqoji səriştəsinin artırılmasına deyil, həm də müxtəlif növlərin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli nəticələr əldə etmək məqsədi ilə müəllim hazırlığının konkret növlərinin inkişafına yönəldilə bilər.

Gələcək müəllimlərin ümumi nəzəri hazırlığını deyil, hazırlıq növlərindən birini inkişaf etdirməyə yönəlmiş təkmilləşdirmə prosesini araşdıran bir sıra tədqiqatlar mövcuddur.

Hazırlığın müxtəlif növlərinin inkişafı prosesini təsvir edərkən tədqiqatçılar bu və ya digər şəkildə metodik işin tərkib hissələrinə müraciət edirlər. Hazırlıq səviyyəsinin yüksəlmə səviyyəsi müəllimin əməli işində diaqnostika olunur, müəllimlər praktiki fəaliyyətin didaktik və metodik təminatının işlənib hazırlanmasına cəlb olunur və s.

Metodik iş müəllimlərin peşəkar səriştənin davamlı təkmilləşdirilməsinə real ehtiyacını əks etdirən vahid sistem kimi fəaliyyət göstərməlidir; metodik işin idarə edilməsi prosesi məqsədyönlü, sosial-psixoloji və əməliyyat funksiyalarının həyata keçirilməsinə yönəlmiş və müəyyən bir təhsil müəssisəsində metodik işin məzmununa və şərtlərinə uyğunlaşdırılmış səviyyəli strukturu təmsil etməlidir və s. Təhsil müəssisəsində metodik işin idarə edilməsini müəyyən təşkilati struktura malik olan sistem hesab etmək olar. Elmi-metodiki işin idarəetmə sisteminin strukturunu qurmaq üçün onun funksiyalarının məcmusunu, subyektlərinin tərkibini (idarəetmə vəzifələri həvalə edilmiş şəxslərin və orqanların siyahısı), bu subyektlərin funksiyalarını, onların funksiyalarını müəyyən etmək lazımdır. vəzifələr, hüquqlar, səlahiyyətlər, vəzifələr, təşkilati struktur (ierarxik quruluş, idarəetmə əlaqələri və münasibətləri) [2, 158].

Beləliklə, idarəetmə obyekti kimi metodik iş sistemi bir-biri ilə əlaqəli tədbirlər, hərəkətlər, müxtəlif xarakterli hadisələr və bu hadisələri həyata keçirən peşəkar birliklər məcmusudur, halbuki təhsil müəssisələrinin kadrlarının peşəkarlıq səviyyəsi birbaşa idarəetmənin səmərəliliyindən asılıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Bahadurova E.S. Müasir məktəbin idarə edilməsi / M.: Təhsil, 1983, 207 səh.

2. Dudina N.M. Elmi-metodiki işin idarə edilməsi innovativ təhsil müəssisəsi (gimnaziya) müəllimlərinin peşə səriştəsinin artırılması amili kimi.1996, 170 s.

3.Məmmədov A.M. Məktəbin elmi işlər üzrə direktor müavini / Yeni məktəb,1996,143 s.

4.Muxtarova S.G. Sertifikatlaşdırma, idarəetmə, təkmilləşdirmə və peşəkar fəaliyyət sistemlərində peşə səriştəsi. "Təhsil" nəşriyyatı, 2001, 122 s.

5. Pedaqoji ensiklopediya. 1968, 604 s.

THE ROLE OF SYNONYMS IN ENRICHING THE VOCABULARY OF PRIMARY STUDENTS IN AZERBAIJAN LANGUAGE LESSONS

AZERBAYCAN DİL DERSLERİNDE İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN KELİME HAZNESİNİN ZENGİNLEŞTİRİLMESİNDE EŞ ANLAMLI KELİMELERİN ROLÜ

Pəri Paşayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbeyov-68)

ÖZET

Okuldaki öğretim metodolojisi açısından, ilkokul öğrencilerinin Azerbaycan dili derslerinde kelime dağarcığının zenginleştirilmesinde eş anlamlı sözcüklerin önemi dikkate alınmaktadır. Azerbaycan dilinin öğretiminde eğitim sürecinin biçim ve yöntemleri, ilkokul öğrencilerinde eş anlamlılar yardımıyla kelime dağarcığının oluşturulması, tutarlı konuşmanın geliştirilmesi konuları incelenmektedir.

Programların ve ders kitaplarının, teorik ve psikolojik-metodolojik literatürün ve gözlemlerin analizi, eş anlamlılar yardımıyla ilkokul öğrencilerinin kelime dağarcığını artırmak için belirli miktarda metodolojik materyal bulunmasına rağmen, bilimsel araştırma çalışmalarının yapılması gerektiği sonucuna varmaktadır. devam etti. İlkokul öğrencilerinin konuşma gelişimi ve kelime dağarcığının zenginleştirilmesinin bireysel alanlarına ilişkin metodolojik literatürün henüz bu çalışmanın etkili bir şekilde örgütlenmesine olanak sağlamadığı belirtilmektedir. Büyük öğretmenler ve metodologlar her zaman öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmeye önem vermişlerdir. Öğrencilerin kelime dağarcığı genişletilmeden ve bu kelimelerin anlamlarının dil bilgisi dersleriyle bağlantılandırılmadan dile hakim olunmasının imkânsız olduğuna inanıyorlardı.

Kelime hazinesi zengin olan ve kelime anlamını kavrayan bir öğrenci, konuşmasını anlaşılır ve etkili kılmak için kelimeyi yerinde kullanacak, aynı zamanda derin bilgiye sahip olacaktır. Sözcüğün konuşmanın temel birimi olduğu bilinmektedir. Öğrencinin kelimenin ana içeriğine hakim olması kelime dağarcığının temelini oluşturur. Sözlükteki içeriklerin çoğu dilimizde yeni sözcükler üretmenin temelini oluşturur. Temel kelime dağarcığında yer alan kelimeler yaygın, temel ve genel kabul görmüş kelimelerdir.

Anahtar kelimeler: sözlük, öğretim yöntemleri, ortaokul, eşanlamlılar sözlüğü, eğitim etkinliği.

ABSTRACT

From the point of view of teaching methodology at school, the importance of synonyms in enriching the vocabulary of primary school students in Azerbaijani language lessons is taken into account. The forms and methods of the educational process in teaching the Azerbaijani language, the formation of vocabulary in primary school students with the help of synonyms, as well as the development of coherent speech are analyzed.

The analysis of programs and textbooks, theoretical and psychological-methodological literature and observations leads to the conclusion that although there is a certain amount of methodological material to increase the vocabulary of elementary school students with the help

of synonyms, scientific research studies should be done. continued. It is noted that the methodological literature on the individual areas of elementary school students' speech development and vocabulary enrichment does not yet allow for the effective organization of this work. Great teachers and methodologists have always paid attention to enriching students' vocabulary. They believed that it is impossible to master the language without expanding the students' vocabulary and connecting the meanings of these words with grammar lessons.

A student who has a rich vocabulary and understands the meaning of the word, will use the word correctly to make his speech understandable and effective, and will also have deep knowledge. It is known that the word is the basic unit of speech. The student's mastery of the main content of the word forms the basis of the vocabulary. Most of the contents of the dictionary form the basis of creating new words in our language. The words included in the base vocabulary are common, basic and generally accepted words.

Keywords: dictionary, teaching methods, secondary school, synonyms dictionary, educational activity.

Məktəbdə tədris metodikası nöqteyi-nəzərindən Azərbaycan dili dərslərində ibtidai sinif şagirdlərinin lüğət ehtiyatının zənginləşməsində sinonimlərin əhəmiyyəti nəzərə alınır. Azərbaycan dilinin tədrisində təlim-tərbiyə prosesinin forma və metodları, ibtidai sinif şagirdlərində sinonimlərin köməyi ilə söz ehtiyatının formalaşdırılması, eləcə də ardıcıl nitqin inkişafı təhlil edilir.

Proqram və dərsliklərin, nəzəri və psixoloji-metodiki ədəbiyyatın və müşahidələrin təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, ibtidai sinif şagirdlərinin lüğətinin sinonimlərin köməyi ilə artırılması üçün müəyyən miqdarda metodik vəsait mövcud olsa da, elmi-tədqiqat işlərini davam etdirmək lazımdır. Diqqət yetirilir ki, ibtidai sinif şagirdlərinin nitq inkişafının və lüğətinin zənginləşdirilməsinin ayrı-ayrı sahələrinə dair metodik ədəbiyyat bu günə qədər bu işin səmərəli təşkilini təmin etmir. Böyük müəllimlər və metodistlər şagirdlərin söz ehtiyatının zənginləşdirilməsinə hər zaman diqqət yetirmişlər. Onlar hesab edirdilər ki, şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirmədən və bu sözlərin mənasını qrammatika dərsləri ilə əlaqələndirmədən dilə yiyələnmək mümkün deyil.

Zəngin lüğət ehtiyatına və onun mənasını dərk edən şagird sözün yerli-yerində işlədilməsi nitqini aydın və təsirli edəcək, həm də dərin biliyə malik olacaqdır. Məlumdur ki, söz əsas nitq vahididir. Şagirdin sözün əsas məzmununu mənimsəməsi lüğətin əsasını təşkil edir. Lüğətdəki məzmunun çox hissəsi dilimizdə yeni sözlər yaratmaq üçün əsasdır. Əsas lüğətə daxil olan sözlər ümumi, əsas və ümumi qəbul edilən sözlərdir.

Nitqin zənginliyi nitqdə işlənən linqvistik elementlərin müxtəlifliyi və çoxşaxəliliyidir. Nitq zənginliyinin açarı danışanın böyük söz ehtiyatına malik olması, insan təfəkkür sərhədlərinin sonsuz, dildəki sözlərin sayının məhdud olmasıdır. Natiq bunu nəzərə almalı və hər hansı mətni müəyyən edərkən daha uyğun sözlərdən - sinonimlərdən, antonimlərdən, ifadələrdən, digər ifadələrdən, intonasiyadan, üslublardan və şeirlərdən istifadə etməyi bacarmalıdır.

Birinci sinfə yazılan uşaqların nitqini müşahidə etdikdə görürük ki, məktəbə gələn uşaqlarla bağçadan məktəbə gələnlər arasında böyük fərq var. Buna görə də, məktəb işi uşağın nitqi üçün planlaşdırılmalıdır. Uşağın nitqi inkişaf etməlidir. Dilin mənimsənilməsinə kömək etmək, nitq orqanlarını bu məqsədlə hazırlamaq, dilin leksik və qrammatik xüsusiyyətlərinin başa düşülməsini asanlaşdırmaq, morfemlər, sözlər və linqvistik işarələrdən istifadə ənənəsini təbliğ etmək nəzərdə tutulur. cümlələr. Uşaqda nitqin inkişafını düzgün təşkil etmək üçün müəllim dilçiliyin nailiyyətlərinə müraciət etməlidir. “Uşaq birinci sinfə gedəndə ciddi emosional stress

keçirir. Hətta yaxşı inkişaf etmiş uşaq da yeni məktəb həyatında müəyyən çətinliklər yaşayır. Bir çox uşaqlar iştahını itirir və yuxusuzluq yaşayır, digərləri isə əksinə, daim yuxuya çəkilirlər" [1, 53]

Məktəbə getməzdən əvvəl uşağın kifayət qədər söz ehtiyatı olmalıdır. Təəssüf ki, müşahidələrimiz bunun belə olmadığını göstərir. Bu vəziyyət müəllimlə şagird arasında ünsiyyətə mane olur. Bəzi müəllimlər hesab edirlər ki, lüğətin zənginləşdirilməsi yalnız aşağı siniflərdə tapşırıqları yerinə yetirmək deməkdir. Ancaq fakt budur ki, lüğət işi 1-ci sinifdən 11-ci sinifə qədər sistemli şəkildə aparılmalıdır. Lüğətin zənginləşdirilməsi şagirdlərin mənasını bilmədiyi yeni sözləri öyrənməklə onların lüğət ehtiyatını artırmaq məqsədi daşıyır. Bu mərhələdə şagirdlər artıq cəmiyyətdə hər kəsin istifadə etdiyi sözlərin əksəriyyəti ilə tanış olurlar. Bunun səbəbi şagirdlərin böyüklərlə ünsiyyətə daha çox meylli olmasıdır. "Sinonimlər üzərində iş 1-ci sinifdən başlayaraq dilçiliyin söz yaradıcılığı və lüğət tərkibi, qrammatika və lüğət, lüğət və stilistika kimi əlaqəli bölmələrinin hərtərəfli mənimsənilməsinə imkanlar açır. Bu yanaşma ilə tədris prosesinin əsas xüsusiyyəti mexaniki əzbərləmə deyil, sinonimlərin şüurlu şəkildə mənimsənilməsi və istifadəsidir" [2, 135].

Lüğətdə iş prosesində sözlərin seçimi diqqət tələb edən əsas amillərdən biridir. Müəllim söz seçərkən şagirdlərin lüğət tərkibini bilməli, öz lüğət tərkibinə tematik sözlər daxil etməli, yeni sözlər öyrənilərkən bir çox amillər nəzərə alınmalıdır: şagirdlərin ümumi inkişaf səviyyəsi, psixologiya, mənimsənilməsi lazım olan sözlərin universallığı, ümumiliyi, terminologiyası, orfoqrafiya və morfoloji xüsusiyyətləri və s.

Ədəbi əsərlərin dilində sinonimlər güclü ifadə vasitəsi kimi mühüm rol oynayır. Sinonimlər üslubun həddindən artıq yüklənməsinin və təkrarlanmasının qarşısını almaq üçün işinizdə sözlərin düzgün istifadə edilməsində mühüm rol oynayır. Müəllim şagirdlərə başa salmalıdır ki, biz öz fikirlərimizi və hisslərimizi aydın, obrazlı və emosional dillə çatdırmaq üçün sinonimlərdən istifadə edirik. Sinonimlərdən istifadə edərkən fikirlər müxtəlif məna çalarlarında ifadə edilir və lazımsız cümlələrə yol verilmir.

Şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşməsində sinonimlər lüğətlərinin əhəmiyyətini xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Natiqlikdə sinonimlərdən istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müşahidələr göstərir ki, kifayət qədər söz ehtiyatına və sözləri manipulyasiya etmək qabiliyyətinə malik olan şəxsin nitqi aydın, cəlbedici və təsirli olur. Dilin sinonim güclərinə və üslubuna yaxşı bələd olan natiq öz fikrini çatdırmaq üçün söz seçmək məcburiyyətində deyil, nitqin gücünü artırmaq üçün zəngin, emosional və ifadəli vasitələrdən səmərəli istifadə edə bilər.

Leksik vasitələrdən, o cümlədən sinonimlərdən istifadə şifahi nitqə müəyyən formada yaradıcılıq xarakteri verir. Müəllimlər öz nitq bacarıqları və söz ehtiyatları baxımından sinonimlərdən istifadə etməyə çalışırlar. Sinonimlərin yaratdığı rəngarəng diskurs nitqi maraqlı edir və tələbələr bu danışıq tərzini yaxşı başa düşür və qavrayırlar. "Metodikada şagirdə tanış olmayan sözün mənalı şəkildə şərh edilməsi vacibdir. Bu məsələyə müəllimin şərhləri və tələbənin müstəqil işinin köməyi ilə nail olmaq olar. Ən çox istifadə olunan izahlı lüğətlərin rolu danılmazdır" [2, 160].

Müəllim sinonimlərdən istifadə edərək öz seçdiyi nitq nümunəsini nümayiş etdirməklə dərsə başlayır. Nitq nümunəsi dinlənilir və onu səciyyələndirən xüsusiyyətlər haqqında fikir mübadiləsi aparılır. Bu dəfə diqqət aydınlıq və gözəlliyə yönəlib. Bunu aydınlaşdıran amillər danışanın danışdığı mövzu haqqında mükəmməl, dolğun məlumata malik olması, bu məlumatı sadə və anlaşılan cümlələrlə ifadə etməsidir. Mədəni nitqi pisləşdirən amillərə yanlış istifadə olunan sözlər, dialektlər və vulqarlıq daxildir.

Müəllim şagirdlərin lüğət ehtiyatını zənginləşdirməyə diqqət yetirir. Nitqdə sinonimlərdən, antonimlərdən, metaforalardan, frazeoloji vahidlərdən, aforizmlərdən istifadə nitqin zənginliyindən xəbər verir. Buradan belə nəticə çıxır ki, şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşməsi danışanın dünyagörüşündən, oxuma qabiliyyətindən və dilin bilik səviyyəsindən asılıdır. Bu da intonasiyaya düzgün riayət etməklə bağlıdır. Tonun, tembrin, pauzanın və vurğunun üstünlükləri dinləyicinin danışana diqqət yetirməsi vasitəsidir. Ən əsası odur ki, şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi nitqin zəngin məzmunu ilə bağlıdır.

Dərs zamanı müəllim təqdimata başlayır, lüğət zənginləşdirmə vasitələrini xatırladır və diqqəti sinonimlərə yönəldir. Təhlildə sinonim söz və ifadələrin müəyyən edildiyi nümunə mətn daxil edilir. Müəllim seçilmiş sinonimlərin işlədilməsini tapşırır və onların ifadə etdiyi məna çalarlarını sadalayır. Beləliklə, müəyyən edilmişdir ki, sinonimlər: nitqdə təkrardan qaçır; fikrin daha dəqiq ifadəsini təmin edir; nitqin lüğət ehtiyatını zənginləşdirir; nitqin cazibəsi və ifadəliliyi üçün geniş imkanlar açır.

Dərs seçilmiş mövzu üzrə təqdimatla davam edir. Bu zaman sinonimlərin işlənmə üsulu qiymətləndirilir ki, nitq zənginliyi mənanı bilməməkdən başlayır. Şagirdlərin böyük əksəriyyəti anlamadıqları sözləri işlətməkdən çəkinirlər ki, bu da onların lüğətini korlaya bilər. Fikrin düzgün başa düşülməsinin asılı olduğu sözlərin tələffüzünə də diqqət yetirmək lazımdır. "Ədəbi tələffüz ədəbi dil normalarına uyğun danışmaq deməkdir" [3, 68.].

Vurğulamaq lazımdır ki, təcrübəli müəllimlər vaxta qənaət etmək üçün tez-tez lövhəyə sözlər yazır, lövhəni qatlayır və ya pərdə və ya digər kağızla örtürlər. Müəllim sözləri lövhəyə yazdıqdan sonra şagirdlərdən onların mənasını izah etmək üçün yazılan ifadələrin mənasını müsahibə şəklində izah etməyi xahiş edir. Sonra bu sözlərdən söz birləşmələri düzəldilir və bu birləşmələr şagirdlər tərəfindən cümlələrdə işlədilir. Müəllim lüğətlə işləyərkən bütün şagirdlərin lüğəti yazmasını və yadda saxlamasını təmin etməlidir. Bu məqsədlə əvvəlki kurs sorğusu zamanı tələbənin söz ehtiyatı da nəzərə alınmalıdır. Müəllim siniflə danışarkən lüğətinə və ya ədəbiyyatına nəzər sala bilər və şagirdlərin sözləri əzbər öyrəndiyini nəzərə almalıdır.

Üslub effektləri yaratmaq, lüzumsuz təkrarlara yol verməmək və fikirləri daha təsirli, ifadəli və dəqiq ifadə etmək üçün müxtəlif sinonimlərdən istifadə olunur. Onlar nitqin gücünü artırır, emosiyalar və ifadəlilik yaradır. Bu isə nitqdə dəqiqlik yaradır, eyni zamanda harmoniya yaradır. "Natiqin nitqi, ilk növbədə, bədii vasitələrlə – sinonimlər, ifadələr, atalar sözləri, aforizmlər və s. ilə zənginləşdirilməlidir. Natiq dinləyicilərə ən incə istinadları çatdırmağı bacarmalıdır. Belə obrazlı ifadələr yerində, iş otağında işlədiləndə nitq xoş olur, onun bədiiliyi, təsir gücü artır" [4, 105].

Nəticələrimiz göstərir ki, kiçik yaşlı şagirdlər üçün mürəkkəb sözləri öyrənmək və başa düşmək birdəfəlik dərslərlə məhdudlaşmamalıdır. Uşaq bu sözü əvvəllər eşitmiş ola bilər, amma mənasını heç vaxt başa düşməmişdir. Bu zaman nitqin kəmiyyətcə zənginləşməsinə tanış sözün semantikasının mənimsənilməsi yolu ilə nail olunmalıdır. Lüğətin kəmiyyət zənginləşdirilməsi fənlərarası proses olduğundan müəllim situasiyaya uyğun seçim etməyi bacarmalıdır. Yeni və tanış olmayan sözlər vasitəsilə kəmiyyət zənginləşməni sözlərin keyfiyyətcə genişlənməsindən ayırmaq olmaz. Onlar bir-biri ilə əlaqəli olduğundan vahid prosesin bir hissəsi kimi eyni dərəcədə vacibdir və zəruridir.

Ədəbiyyat

1.Artemenko N.A. İdeoqrafik yanaşmadan istifadə etməklə şagirdlərin lüğətinin zənginləşdirilməsi. 2014, s.53-59.

2.Hacıyev A.X. Linqvistik və metodoloji tədqiqatlar. Bakı, Nurlan, 2009, 192 s.

3.Qurbanov V. Azərbaycan dilinin inkişafı metodologiyası. Bakı, 258 s.

4.Abdullaev N. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı, Elm və təhsil, 2013, 288 s.

ISSUES OF 19TH CENTURY AZERBAIJANI LITERATURE IN M.IBRAHIMOV'S SCIENTIFIC AND THEORETICAL MEETINGS

M.İBRAHİMOVUN ELMİ- NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏRİNDƏ XIX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MƏSƏLƏLƏRİ

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

GİRİŞ

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri M.İbrahimov ədəbi-nəzəri görüşlərində yeni dövr ədəbiyyatının başlanğıc mərhələsi kimi səciyyələndirilir. M.İbrahimov XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatından danışarkən ilk növbədə onun yenilikçi ədəbiyyat keyfiyyətinə diqqət çəkirdi və "M.F.Axundov tərəfindən əsası qoyulmuş bu ədəbiyyatın başlıca xüsusiyyəti hər şeydən əvvəl onun realizmində və xəlqiliyindədir" (7, 344)deyirdi. O, XIX əsr ədəbiyyatının həyat və varlıqla bağlılıq xüsusiyyətini xüsusi qabardırdı. XIX əsr ədəbiyyatının "baxışlarının həyata və xalqa dikildiyini", həyatdan və xalqdan başqa ideal tanımadığını diqqətə çatdırırdı. Bunların kökünü isə bilavasitə ictimai-siyasi proseslərlə bağlayırdı. "Yeni siyasi mərhələnin başlaması, xalqın avropasayağı inzibati qanunlarla idarə olunması, iqtisadiyyat və ticarətin dirçəlməsi ilə əmtəə mübadiləsinin genişlənməsi və s. Azərbaycanda yeni bir fikir cərəyanı, maarifçilik məfkurəsinin doğuluşundan ötrü münbit bir zəmin hazırladı. Onun bir sıra komponentləri ilk dəfə A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı, Q.Zakir, M.Ş.Vazeh və s. yazıçıların yaradıcılığında ifadəsini tapdı"(10, 12).

M.İbrahimov XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının yeni mərhələsindən danışarkən ilk olaraq Q.Zakir yaradıcılığına münasibət bildirir. Bu da səbəbsiz deyildir.M.İbrahimov Q.Zakiri M.P.Vaqifin tutduğu yolu davam etdirən sənətkar qismində təqdim edir. Vaqifin yaradıcılığını XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin böyük qələbəsi hesab edən M.İbrahimov Zakir yaradıcılığında da XIX əsr realizminin büllurlaşdığını, ictimai mübarizədə bir vasitəyə çevrildiyini qeyd edir. Zakir yaradıcılığında ictimai satiranın da qüvvətli şəkil almasının bir səbəbini də bunda görən M.İbrahimov yeni dövrün yeni səciyyəviliyi şəklində onun mahiyyətini açmağa çalışır. Bu onun təhlillərində Zakir yaradıcılığı ilk olaraq bu cür xarakterizə edilir. "Azərbaycan ədəbiyyatında ictimai satira Zakir yaradıcılığı ilə qüvvətli bir şəkil almışdır. Bu satira o zamankı Azərbaycanda hakim ictimai meylə qarşı müxalifəti ifadə edən bir satiradır. Zakir XIX əsrin birinci yarısından başlayaraq xüsusi sürətlə dağılmaqda olan Şərq feodal-patriarxal həyatı və quruluşunun ziddiyyətlərini daha obyektiv və dərindən ifadə edirdi"(7, 17).Bu təhlildə sənətkar dünyagörüşü ilə ictimai həyat faktoru paralelləşdirilir. M.İbrahimov Zakir satiralarından danışarkən paradoksal həyat hadisələrinin doğurduğu polifonizmin yazılacaq əsərlər üçün nə qədər əhəmiyyət daşıdığını qeyd etsə də, sənətkar dühasından irəli gələn cəhətləri daha əhəmiyyətli hesab edir. Zakir sənətində ictimai həyatın bütün cəhətlərinin ifadə imkanlarının böyüklük haqqını bunda görür. M.İbrahimov Zakir satiralarını təhlil edərkən iki əsas cəhətə xüsusi diqqət ayırır. Bildiyimiz kimi, Azərbaycanda müstəmləkəçilik siyasətini həyata keçirən çarizm, nümayəndələri və bu işdə çar məmurlarına xidmət göstərən yerli xəyanətkarlar satira hədəfi kimi Zakir satiralarının mərkəz xəttində saxlanılır.

Bu cəhəti Zakir satiraları üçün xarakterik hesab edən M.İbrahimov təhlil prosesində problemə ictimai-siyasi müstəvidə yanaşmağa daha çox önəm verir. M.İbrahimov diqqəti XIX əsrin ilk əvvəlki illərinə cəlb etməklə göstərirdi ki, bu illərdə Azərbaycan çar Rusiyası tərəfindən tam şəkildə işğal edilməmişdi. Çarizm işğalı tam şəkildə başa çatdırmaq üçün bütün imkanlardan istifadə edir və bu məqsədlə özünə yerlilər arasında tərəfdarlar toplayırdı: "Çarizm ilk illərdə Azərbaycanda özünə sinfi əsas yaratdıqda məhz bu cür üsullara əl atırdı. O, təltiflər və ənamlarla şirnikləşdirməyi "vəkillər" və "ağalar" cinsinin sinfi təbiətini yaxşı bilirdi. O bilirdi ki, bu təbəqənin bütün dini, imanı, vicdanı, məsləki, arzu və istəkləri, etiqadı, hər şeyi puldan, mülkdən və şöhrətdən asılıdır" (7, 22). Hər şeyi pula, mülkə və şöhrətə bağlayanların və xalqa zülm edən çar məmurlarının Zakirə məxsus satirik üslubda ifşasını M.İbrahimov XIX əsr Azərbaycan ictimai məzmunlu şeirində yeni üslubun uğuru hesab edirdi. Zakir əsərlərinin ideyası həyat məsələləri ilə insan münasibətlərinin təsirində açılır. Zakir yaradıcılığını daha çox ictimai-siyasi baxımdan təhlil edən M.İbrahimov onun poeziyanın ictimai mühitlə birbaşa əlaqədə olduğunu qeyd edir. Yerli xan, bəy və mülkədar, murov, komendant, naçalnik və s. məmurların fitnə-fəsadlarından əzab çəkən, ömrü qara olan xalqın maddi, mənəvi və fiziki əzablarının Zakir satiralarında hərtərəfli təsvirini M.İbrahimov şairin ictimai mühitlə birbaşa əlaqəsi ilə bağlayır.

M.İbrahimov Zakiri Azərbaycanın həqiqi vətənpərvər şairi kimi dəyərləndirir. Yaradıcılığında yadelli məmurlara kəskin nifrətinin mövcudluğunu əsl vətəndaşlığın göstəricisi hesab edir. Onun şəxsi faciələrinin başında məhz ictimai aktivliyinin, milli təəssübkeşliyinin və çar işğalına qarşı etirazlarının dayandığı bildirilir. M.İbrahimov Zakir sənətinə qiymət verərkən haqlı olaraq yazır: "Zakirin gözəl təbirincə bu dövrün "ötür-ötür, apar-apar" dövrü olduğunu deməliyik. Zakirin faciələrini dərinləşdirən və ictimai fəlakətləri onun şəxsi faciəsinə döndərən səbəb bu olmuşdur ki, o Azərbaycanın həqiqi vətənpərvəri idi, buna görə də "çanaq onun başında çatlamışdır"(7, 22).

KAYNAKLAR

6. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
11. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
12. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
13. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
14. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
15. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
16. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
17. İbrahimov M. Xəlqilik və realizm cəbhəsindən. Bakı: Azərnəşr, 1961, 524 s.
18. İbrahimov M. Ana dili – hikmət xəzinəsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, 136 s.

THE PLACE OF THE CREATIVE WORKS OF N. VAZIROV AND A. BAKIKHANOV IN THE 19TH CENTURY AZERBAIJAN LITERATURE

XIX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA N.VƏZİROV VƏ A.BAKIXANOV YARADICILIQLARIN YERİ

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ÖZET

M.İbrahimovun 1956-cı ildə yazdığı "Nəcəf bəy Vəzirovun yaradıcılığında humanizm və azadlıq ideyaları" adlı məqaləsi XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı problemlərinə həsr edilən məqalələr sırasında əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur.M.İbrahimov ilk olaraq N.Vəzirova M.F.Axundovdan sonra Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikrində böyük mütərrəqi rol oynamış komediyalar müəllifi kimi müraciət edir. M.İbrahimov A.Bakıxanovu maarifpərvər və humanist yazıçı adlandırır. M.İbrahimov onun yaradıcılığı üçün xarakterik olan təzadlardan danışarkən, həmin təzadların kökündə feodal və kapitalist ideologiyası təsirinin dayandığını bəyan edir.

Açar sözlər: M.İbrahimov A.Bakıxanov,N.Vəzirov, maarifçi, tənqid,

SUMMARY

M. Ibrahimov's article entitled "Ideas of humanism and freedom in the work of Najaf Bey Vazirov" written in 1956 occupies one of the most important places among the articles devoted to the problems of 19th century Azerbaijani literature. appeals as the author of comedies that played a major role.

M.Ibrahimov calls A.Bakikhanov an enlightened and humanistic writer. It is interesting that M.Ibrahimov, speaking about the contrasts characteristic of his work, declares that the root of these contrasts is the influence of feudal and capitalist ideology.

Keywords: M. Ibrahimov, A. Bakikhanov, N. Vazirov, educator, criticism,

GİRİŞ

M.İbrahimov A.Bakıxanovu maarifpərvər və humanist yazıçı adlandırır. Lakin M.İbrahimov onun bədii və elmi yaradıcılığına ötəri münasibət bildirmiş, sənəti üçün ziddiyyətli məqam hesab etdiyi məsələlərə toxunmuşdur. Məsələn, M.İbrahimov "Kitabi-nəsihət" əsərində Bakıxanovun ictimai görüşlərinin təzadlı cəhətlərinə diqqət yönəldir və göstərir ki, bu əsərdə bir tərəfdə dinə inamla, digər tərəfdəki din xadimlərinin ifşası yazıçı dünyagörüşünün təzadlarıdır. Maraqlıdır ki, M.İbrahimov onun yaradıcılığı üçün xarakterik olan təzadlardan danışarkən, həmin təzadların kökündə feodal və kapitalist ideologiyası təsirinin dayandığını bəyan edir. M.İbrahimov Bakıxanov zamanında feodal və kapitalist ideologiyasına qarşı ictimai qüvvələrin olmadığına təəssüf etmiş və bunun da səbəbini "o zamankı Azərbaycan ictimai-iqtisadi əlaqələrinin tarixi yetişməməzliyində" (7, 22)görürdü. Çünki M.İbrahimova görə insan şüuru və dünyagörüşünün formalaşmasında ictimai-siyasi şərait mühüm rol oynayır. Onu da qeyd edək ki, M.İbrahimov İsmayıl bəy Qutqaşınlı və Mirzə Şəfi Vazeh dünyagörüşündə özünü

göstərən təzadlı məqamların mövcudluğunu da bunda görürdü. İctimai-siyasi mühitdəki mütənasibliyin bu cür olmasının, balansın bu şəkildə pozulmasının Bakıxanov görüşlərindəki yaratdığı fərqi təsdiqləsə də, M.İbrahimov qeyd edirdi ki, feodalizmdən kapitalizmə keçid dövründə Azərbaycanda nə qədər sıxıntı olsa da, "qərbçilik" ideyaları ilə yaşayanların sayı çoxalır, ictimai-siyasi şəraiti dəyişəcək, ideoloji mübarizə və ədəbi mühitə təsir göstərəcək ziyalılar yetişirdi.

M. İbrahimovun 1956-cı ildə yazdığı "Nəcəf bəy Vəzirovun yaradıcılığında humanizm və azadlıq ideyaları" adlı məqaləsi XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı problemlərinə həsr edilən məqalələr sırasında əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur. Məqalədə M.İbrahimov XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatını Nizami, Nəsimi, Füzuli və s. sənətkarların yaradıcılığı timsalında qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı ilə müqayisə edir. Bu məqsədli xarakter daşıyır. M.İbrahimovun bu müqayisəni aparmaqda əsas məqsədi M.F.Axundovla başlayan XIX əsr yeni Azərbaycan ədəbiyyatının başlıca xüsusiyyətlərini izah etmək olmuşdur. M.İbrahimov XIX əsr yeni Azərbaycan ədəbiyyatı üçün xarakterik cəhətləri məhz N.B.Vəzirov yaradıcılığı timsalında açıqlayır, bu dövrün realizm, xəlqilik və humanizm prinsiplərində ehtiva olunan problemlərinə aydınlıq gətirir. M.İbrahimov ilk olaraq N.B.Vəzirova M.F.Axundovdan sonra Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikrində böyük mütərrəqi rol oynamış komediyalar müəllifi kimi müraciət edir. Onun komediyalarını ictimai-siyasi, əxlaqi-tərbiyəvi və azadlıq mübarizəsi istiqamətində təhlil edir. M.İbrahimovun N.B.Vəzirov yaradıcılığına münasibətində maarifçi realist baxışla tənqidi realist baxış paralellik təşkil edir. Bu səbəbdən M.İbrahimov baxışlarında N.B.Vəzirovun dramaturgiyasının "böyük tarixi və həyatı rolu qiymətləndirilir" (7, 348), zülmə köhnəliyə, nadanlığa qarşı mübarizə ön plana çıxarılır. N.B.Vəzirov yaradıcılığına bu cür yanaşma onun dramaturgiyasının bədii estetik xüsusiyyətlərinin açılmasını tam şəkildə təmin edir. Düzdür, M.İbrahimov N.B.Vəzirov əsərlərində proletar obrazlarının olmamasını onun da proletar işindən uzaqda dayanması kimi xarakterizə etmir. Hətta bu işdə N.B.Vəzirovu C.Məmmədquluzadə və Sabirlə birləşdirərək onların mübarizəsi ilə proletar mübarizəsi arasında bağlılığı dilə gətirirdi(7, 347).M.İbrahimovun bu baxışları təbii ki, başa düşüləndir. Ancaq məqalədə M.İbrahimov N.B.Vəzirovla bağlı daha çox elə məqamlara toxunur ki, yuxarıda qeyd olunduğu kimi onlar sırf bədii-estetik dəyərə çevrilir. Məsələn, N.B.Vəzirovun mülkədar tiplərinə münasibətdə biz bu halın şahidi oluruq. M.İbrahimov onun mülkədarlarını həyatdan alınmış, naturadan çəkilmiş tip hesab edir. Bu obrazlarda tamlığı, dolğunluğu müşahidə edən M.İbrahimov onların xarakteri üçün əsas olan cəhətləri təhlil edir. Bu mənada N.B.Vəzirovun mülkədarını insani ləyaqəti itirmiş, çürük təsəvvürlərlə yaşayanların tipi kimi səciyyələndirən M.İbrahimov üçün hər şeyi köhnəlik və yenilik qarşılaşdırmasında təqdim etmək xeyli asanlaşır. "Adı var özü yox"da Cənnətəli ağa "Müsibəti-Fəxrəddin"də Rüstəm bəy, "Nə əkərsən onu da biçərsən"də Səfdərqulu və s. mülkədar-bəylər köhnə dünya ilə yeni dünya arasında gedən mübarizənin əksi üçün N.B.Vəzirovun məharətlə yaratdığı obrazlar seriyasını təşkil edir. M.İbrahimov bunları ümumi xətdə saxlasa da, hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini də qeyd etməkdən yan keçmir. Xüsusilə "Müsibəti-Fəxrəddin" də Rüstəm bəy obrazının özünəməxsusluğu ilə daha fərqli planda yer alır. "Rüstəm bəy xırda bir despotdur. Xırda olduğu qədər də amansız, hiyləgər və kinlidir. Düşməni öldürməklə onun ürəyi soyuyan deyil o, düşmənini alçaltmalı, hissiyat və namusuna toxunmalı mənəvi çirkablara atmalı və öldürməlidir(7, 354).Bu xarakteristika kifayət edir ki, M.İbrahimov Rüstəm bəyi çürümüş, vaxtı keçmiş, yeniliyin qabağına çıxmış mülkədar-bəyliyin hansı tipində təhlil etmişdir. M.İbrahimova məxsus təhlillərdə obrazlarla bağlı yazıçı ideallarına hərtərəfli baxış daha aktivdir desək doğru səslənir.

M.İbrahimov N.B.Vəzirov əsərlərindən danışarkən oradakı burjua-millətçi nümayəndələrinin kəskin tənqidindən də bəhs açır. "Pəhləvani-zəmanə", "Dələduz", "Vay şələkum mellekum",

"Pul düşkünü Hacı Fərəc" komediyalarını təhlil edən alim burada konkret olaraq burjua millətçilərinin ikiüzlülüyünü və satqınlığını tənqid hədəfinə çevirirdi. Ancaq burada da milli burjua nümayəndələrində heç bir müsbət keyfiyyət görmədən kəskin tənqid etmək sovet tənqidi yanaşmasından irəli gəlirdi.

Ümumiyyətlə, M.İbrahimov N.B.Vəzirov yaradıcılığının Azərbaycan xalqının ictimai fikrinin inkişafında misilsiz rol oynadığı qənaətinə gəlmiş, bu yaradıcılıqdakı humanizm və azadlıq ideyaları prinsiplərinin sonrakı mərhələdə də əhəmiyyətli olduğunu qeyd etmişdir.

KAYNAKLAR

19. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
20. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
21. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
22. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
23. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
24. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
25. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
26. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
27. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
28. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
29. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
30. İbrahimov M. Xəlqilik və realizm cəbhəsindən. Bakı: Azərnəşr, 1961, 524 s.
31. İbrahimov M. Ana dili – hikmət xəzinəsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, 136 s.

THE MEANING OF INDIGENOUS MUSIC WITHIN BAPEDI PEOPLE'S CULTURAL CONTEXT, LIMPOPO PROVINCE IN SOUTH AFRICA

Prof. Dr. Morakeng Edward Kenneth Lebaka

Research Fellow; University of South Africa (UNISA), Department of Biblical and Ancient Studies, School of Humanities, College of Human Sciences, Muckleneuk Campus, Preller Street, Muckleneuk Ridge, City of Tshwane, Pretoria, South Africa.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4652-9490.

Abstract

It is an undeniable fact that within Bapedi people's cultural context, music, culture and identity are inextricably interconnected. Bapedi people are found in Limpopo province in South Africa. They speak Sepedi language. As such, their cultural activities and religious rituals are often flavoured with indigenous music. This paper discusses the meaning of indigenous music in the Bapedi society. The question thus arises as to whether communal music-making has a social function within Bapedi people's cultural context. The primary sources for data collection include oral interviews that were conducted through face-to-face interaction. The interviews were aimed at eliciting first-hand information on the knowledge of the subject matter. The secondary sources included among others, materials such as Journal articles, books and theses. It has emerged from this study that within Bapedi people's cultural context, communal music-making has a social function. During observations and interviews, it was also established that within Bapedi culture, indigenous music is important to communal objectives of bringing quality to social and cultural occasions. It was concluded that themes and content of songs are determined according to certain events and matters of interest to the community.

Keywords: Bapedi people, Limpopo province, South Africa, music, culture, identity.

THE IMAGE OF MEN AND WOMEN CHARACTERS IN GRAHAM SWIFT'S WORKS

Irına-Ana DROBOT[1]

[1]Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the way in which Graham Swift, a contemporary British writer, portrays men and women characters in his works. Swift is known for his reflective, and dilemmatic narrators, who are frequently men. We can, in this sense, consider characters such as William Chapman in The Sweetshop Owner, Prentis in Shuttlecock, Tom Crick in Waterland, Harry in Out of This World, Bill Unwin in Ever After, detective George Webb in The Light of Day, and Ronnie Dean in Here We Are. They are characters facing plenty of dilemmas and psychological issues, and their perspective is presented to a large extent in the space of the novel. However, there are exceptions, and this is not a rule for Swift. The women characters' perspectives are present in Mothering Sunday and in Tomorrow. What is visible is that Swift may choose to focus on a certain character's perspective, yet there is not attached gender dimension related to power relations. The relationships go on according to the characters' inner structure, and not according to ideological dimensions that are discussed in society at a certain time. Male characters are as affected by lack of fulfillment in their romantic relationships as women. One such example is Ronnie in Here We Are, who literally disappears from everyone's lives after Evie chooses to marry someone else, not him. Reader-response criticism and cultural studies, together with literary studies are part of the methodology.

Keywords: Relationships, Literary Studies, Reader-Response Criticism

1. INTRODUCTION

Relationships are one of the main themes of Graham Swift's novels, with other individuals as well as with the individual him or herself. They deal with various psychological dilemmas and wish to understand what led to a certain moment of crisis in their lives.

Some readers have had the impression that Swift neglects the female perspective in his novels, whose stories are presented by interior monologues. However, throughout time, Swift has challenged this perspective.

1.1. Theoretical Framework

The theoretical framework of analysis is based on the reader-response approach, which claims that readers react emotionally and based on their background knowledge to any text (Mart, 2019), on cultural studies (Thomas, 1997), which are related to psychoanalysis and ideological dimensions of gender, as well as literary studies, based on narratology (Schmidt, 2010), which explains the way the story is present and the way it is told.

2. METHOD

Graham Swift is well-known for his traumatic narrators, who start the story during the present time of a personal life crisis. Psychological crises are related to various traumatic events (Konkol, 2013) in their lives. We can enumerate the psychological crises faces by Swift's characters as follows: William Chapman, in *The Sweetshop Owner*, is about to die and is hoping until his last moment that his daughter Dory would come to see him, and on this occasion he recalls his entire life story, with his hoping for his wife Irene to honestly love him and show him love throughout their marriage; Prentis in *Shuttlecock* is in a moment of crisis as he is trying to understand whether or not his father was a war hero, and in the meantime he faces his own personal crisis with his having misunderstandings with and being isolated from his family; Tom Crick in *Waterland* is in a moment of personal crisis himself, as his wife is having depression from not being able to have a child, and this is a consequence of a story from their youth in the Fens when Mary had an abortion performed in what looked like a magical setting; Harry in *Out of This World* is trying to come to terms with his family's history and relationships; Bill Unwin in *Ever After* faces the issue of the death of his wife Ruth, as well as his own psychological crisis, of redefining himself; detective George Webb in *The Light of Day* faces a personal life crisis when his wife leaves him and he finds compensation in his love for his client Sarah; Ronnie Dean in *Here We Are* faces several life crises, when he is a child and his parents are not together any more, then finds an old couple whom he feels are his parents during the war, and then when his love Evie chooses to marry his friend instead, which is the moment he literally disappears during a magic act.

While male characters appear to occupy the centre stage in Swift's novels, since they are the most frequent narrators for a large space in the novel, women narrators also have their own space in novels such as *Mothering Sunday* and *Tomorrow*, where their perspective is the main one. In *Mothering Sunday*, we witness the woman's perspective, namely that of a young maid, who tells the story of her life, from being an orphan hired by a British aristocratic family, to falling in love with their son, and spending one last day with him on *Mothering Sunday* before he leaves for his arranged marriage, and dies in a car accident. Afterwards, the young maid leaves the family, marries and becomes a famous writer. In *Tomorrow*, the narrator is a mother of teenage twins who wishes to tell them the secret of their birth, as she was artificially inseminated and as her husband is not in fact their biological father. The issue is more about herself and the way she comes to terms with it, as she holds her monologue at nighttime while all the others are asleep. She practices her speech for her children, yet the monologue is more about the way she processes what has happened for herself than about her preparing to explain her and her husband's story to her children. Readers find out everything that has happened to her and to her husband, and their wish to have children while her husband could not give her any.

From the point of view of Swift's stories, the narrators may be, to a larger extent, based on the length of their monologues, and on the frequency with which they tell the stories, male rather than female. However, this has nothing to do with relationships of power or with ideological discourses about gender dimensions. Swift explores the psychology of the characters, and the way they relate to each other. Relationships go on naturally, at personal level, and not at the level of the ideology present in society at a certain time, related to the way in which women should not be exploited or subjected by men. The relationships relate to the need for affection. For instance, William Chapman longs for affection from his wife Irene all throughout his marriage, and also from his daughter. However, he is treated coldly until the end of his life. Ronnie the magician in *Here We Are* faces romantic problems as well with his assistant Evie, who chooses to marry his friend. Tom Crick faces an issue in his relationship with his life Mary

and suffers when he sees her in a depressive state for not being able to have a child of her own, and witnesses her stealing one from the store saying she received it as a gift from God. Bill Unwin tries to come to terms with the loss of his wife. Women also suffer from the loss of a dear person, as we can see in the novel Mothering Sunday, where the young maid, growing old throughout her life, still thinks of the young man from the aristocratic family she could not marry as a maid and as an orphan and whose life was tragically lost in an accident. Readers may think that, since they both loved each other, and since they faced the respective interdiction from his family to be together, he may have committed suicide more or less intentionally. Knowledgeable readers may think of Freud's unconscious errors, which are called slips or parapraxes, and which refer not only to speech errors but also to errors of action (Poscheschnik & Crepaldi, 2022). According to this interpretation, the young man may have suffered from not being allowed to be together with the young maid whom he clearly loves as readers witness from the story, and may have had, apparently unintentionally, made an error in driving and may have died in a car crash. It was him who was driving alone to the house of his fiancée and her family.

From the point of view of literary studies, we can consider narratology and the way in which the space of the story is occupied by the monologues of certain characters. However, the gender dimension is not crucial, as Swift treats human psychology and various traumas related to the characters themselves and to the relationships they have with the others. He focuses on their feelings and on their need for affection. Additionally, based on narratology, we notice how reflections and movements backwards and forwards in time occupy center stage in the stories by Swift, which leads readers to consider that

The personal, interior world of the characters is explored, and the characters behave in a natural, human way. Readers, based on reader-response criticism (Mart, 2019), react emotionally to their stories, since they feel empathy and sympathy for the characters, and they also interpret the stories and behaviours based on their personal life experience or cultural knowledge background. Cultural studies would consider the gender dimension, yet it is not applicable. The grief work by Freud (1917) and the acceptance of grief stages are a psychological and psychoanalytical theory applicable to Unwin's loss of his wife Ruth. He gradually comes to terms with her loss.

Swift focuses on stories and storytelling, and not on ideological dimensions. He deals with relationships between people, and explores them, contemplating like a skillful and understanding observer.

3. FINDINGS

Swift's work defies the dimensions of ideology related to gender, by presenting readers with universal experiences in his stories, which may be the stories characters tell about their lives to someone they have just met. The reader plays the role of the one listening to the characters, as they present themselves and their stories.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Readers may interpret novels based on their own preoccupations, which may be induced by the ideology of a certain time and society. The gender dimension is frequently discussed nowadays related to various issues, relationships included. Some readers have looked at this, and Swift appears to have read the reviews and critical comments and that he has tried to challenge their assumptions. Swift has claimed in his interviews that he enjoys writing stories, and indeed, he writes stories about various people's lives. Applying certain theoretical framworks of analysis

to literary works is, it seems, the work of readers, and of their personal life experience and background knowledge or, mostly, concerns. Critics themselves can be regarded as readers.

5. REFERENCES

Konkol, S. (2013). What else is civilization for: narration overcoming fear and trauma in Graham Swift.

Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, *56*(2), 78-87.

Poscheschnik, G., & Crepaldi, G. (2022). Only chance and circumstances? Or, how Freudian are Freudian slips? A review of research literature concerning parapraxes. Psychoanalytic Psychology, 39(3), 189.

Schmid, W. (2010). *Narratology: an introduction*. de Gruyter.

Thomas, S. (1997). Dominance and ideology in culture and cultural studies. In *Cultural studies in question* (pp. 74-85). SAGE Publications Ltd.

A CRITICAL REVIEW OF MODERN AND CREATIVE METHODS FOR DEVELOPING INTERFAITH RELATIONS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

This abstract looks into modern and creative approaches of developing interfaith relationships to further understanding and cooperation between people of various religious affiliations. Life keeps changing dynamically in our world hence traditional approaches often pose challenges and call for the need to look at more innovative strategies.

From this research work, it is clear that technology like virtual reality and online platforms are used to enable inclusive and accessible interfaith discussions. Additionally, it critically review the role of arts and culture in studying impacts because creative expressions have been strong to break religious boundaries or put across common values.

Additionally, the abstract focuses on incorporating experiential learning and collaborative projects as successful approaches for developing empathy and mutual respect among participants. The aim of highlighting these successful cases is to foster new initiatives aimed at promoting interfaith harmony amidst a rapidly changing world.

Keywords: Interfaith Dialogue, innovative strategies, religious boundaries

PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES IN *THE VOYAGE OUT* BY VIRGINIA WOOLF

Irına-Ana DROBOT[1]

[1]Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze philosophical and psychological issues that are present in the novel The Voyage Out by Virginia Woolf. Rachel Vinrace and Terrence Hewett express various dilemmas and concerns which are specific to young people. The two of them have philosophical talks, read, and have normal questions regarding the meaning of life which are common to young people their age. Rachel is, however, reluctant to adapt to what society wants from women. As a reminder, Mrs Dalloway tells her she will have to marry, eventually. This comes as a shock for her, but also as a realization that she cannot be free to do as she pleases with her life, at least not in the society of her times. The pressures of society and its conventions are very rigid and overwhelming for the individual. Philosophical questions such as the meaning of life and freedom, and where it is possible or not within society are age-old questions. These questions surface during a trip, which can be both literal and figurative. The trip has psychological impact and extends to questioning the future and the expectations of society. Carl Jung would speak of the individuation process, yet this process is interrupted by social pressure, symbolically, for Rachel.

Keywords: Relationships, Conventions, Freedom

1. INTRODUCTION

The novel *The Voyage Out* by Virginia Woolf has been interpreted based on a Feminist perspective, focusing on the symbolic death of Rachel in the end. Although she dies accidentally, due to an illness she catches on her trip, critics have seen this as a way for her to escape the problem of marriage. Rachel had been considering the issue throughout the novel, and had realized society had this convention set out for her, based on her discussions with other passengers on the trip, including, surprisingly, Mrs Dalloway, a character whom readers know from another novel by Woolf, called precisely after her name. Readers know Mrs Dalloway from her youth as a rebel, fantasizing together with her friend Sally about living together and not marrying. However, this has proved just a daydream of their rebellious days of youth and in the meantime both of them got married. The issue of marriage becomes a psychological and philosophical one for Rachel, as she is a young woman just about to start her life and as she comes into contact with the conventions and restraints posed on her freedom by the society of her time.

1.1. Theoretical Framework

Especially during youth, it is a common psychological trait for everyone of us to consider issues such as the meaning of life, freedom, happiness, as well as various lifestyles which could defy conventions, and which are universal, age-old questions of humanity. The trip which prompts such reflections is a literal one, yet it can be regarded in a figurative way, based on the way in

which characters such as Terrence and Rachel explore themselves and wish to understand what they want and what the society of their time holds for them. Carl Gustav Jung would refer to the individuation process, through which the individual develops: "The aim of individuation, equated with the extension of consciousness and the development of personality, is to divest the self of its false wrappings of the persona, the mask the personality uses to confront the world, and the suggestive power of numinous unconscious contents" (Schlamm, 2014).

2. METHOD

The young people in the novel *The Voyage Out* try to better understand themselves. The focus is, especially, on Rachel and on the way she explores what she wants and the way she feels in relation to the conventions of society. She is engaged in the individuation process, which is "our journey towards understanding ourselves" (Jacobson, 2023). The individuation is also "the road of integration between parts of the self that are conflicted" (Jones, 2011). For Rachel, however, through her death at the end, when she is set to marry Terrence, and where she is conflicted regarding this set of affairs, the individuation process does not reach the end. The reasons for stopping may be related to a Freudian slip or parapraxis (Poscheschnik & Crepaldi, 2022), yet an illness may not be caught simply like this, and readers may still consider it was an accident. Did Rachel deliberately catch the illness? Or, at least, unconsciously, since she felt otherwise trapped within social conventions?

Rachel is preoccupied with a variety of questions throughout her trip. She is also interested in what love is, and would like very much to know:

"What is it to be in love?" she demanded, after a long silence; each word as it came into being seemed to shove itself out into an unknown sea. Hypnotised by the wings of the butterfly, and awed by the discovery of a terrible possibility in life, she sat for some time longer. When the butterfly flew away, she rose, and with her two books beneath her arm returned home again, much as a soldier prepared for battle. (Woolf, 2018)

However, eventually, the thought of marriage seems to make her hesitate even when it comes to love. She falls in love with Terrence Hewett, has philosophical discussions with him, yet when it comes to the thought of marriage, she does not seem to associate it with love, but with social conventions. This may seem strange for readers, as they witness how the two young people talk together of their own free will. However, Rachel feels overwhelmed by the social pressures society places on women.

Throughout some discussions between Terrence and Rachel, however, Rachel becomes a bit conscious of being a woman, yet in this sense she is perceived by readers as inexperienced or as troubled by the attention Terrence is offering to her:

"Why does it interest you?" she asked.

"Partly because you're a woman," he replied. When he said this, Rachel, who had become oblivious of anything, and had reverted to a childlike state of interest and pleasure, lost her freedom and became self-conscious. She felt herself at once singular and under observation, as she felt with St. John Hirst. She was about to launch into an argument which would have made them both feel bitterly against each other, and to define sensations which had no such importance as words were bound to give them when Hewet led her thoughts in a different direction. (Woolf, 2018)

While the novel has been analysed as dealing with the social pressure and gender dimension, where women during those times did not have the right to study at high levels in public institutions like boys, and for whom marriage was the only lifestyle possible, in this

conversation with Terrence readers notice an ambiguity in Rachel's feelings. On the one hand she may become more conscious of the way in which women are regarded by society, and that Terrence is interested in her not in what she actually has to say, while, on the other hand, she may also feel troubled by the attention Terrence is giving to her. However, readers notice she did not feel at ease with another young man observing her, St John Hist.

It is this very other character, St John Hirst, who is also a reflective one, and he reflects over Terrence and Rachel as follows:

"D'you remember the morning after the dance?" he demanded. "It was here we sat, and you talked nonsense, and Rachel made little heaps of stones. I, on the other hand, had the whole meaning of life revealed to me in a flash." He paused for a second, and drew his lips together in a tight little purse. "Love," he said. "It seems to me to explain everything. So, on the whole, I'm very glad that you two are going to be married." He then turned round abruptly, without looking at them, and walked back to the villa. He felt both exalted and ashamed of himself for having thus said what he felt. Probably they were laughing at him, probably they thought him a fool, and, after all, had he really said what he felt? (Woolf, 2018)

St John Hirst reflects in this fragment over the meaning of life. He believes that the meaning of life is happiness, as he reflects before this fragment, yet he admits he had never been happy. Even so, he reflects further, and claims that the meaning of life is love, as he had discovered when watching Rachel and Terrence. He sees them as a couple in love and he believes that they are happy. However, readers have noticed the many dilemmas Rachel has throughout the novel about marriage, which becomes, for society, the next step.

All young characters reflect throughout this trip and go through a natural process of self-discovery, questions, and, in Jung's terms, individuation. For Rachel, however, the individuation process stops as she becomes blocked in her evolution due to the many discussions over marriage and conventions, which she feels that would prevent her from individual freedom. Society's pressure is much to high for her. Can the individual be free in society? To what extent? This appears to be, in fact, the main topic of this novel. Individual freedom is a very complicated topic. It is combined with the sensitivity of young people to the judgment of others and to feeling that they are imposing things on them, as Rachel feels when Mrs Dalloway tells her she has to marry. Mrs Dalloway becomes a symbol of social conventions. She is contrasted with Rachel, who is a younger version of herself, as readers who have read the novel Mrs Dalloway perceive her.

3. FINDINGS

During young age, people can be rather rebellious, especially against social conventions, which they would like to defy. Eventually, as they grow, they may come to terms with them and accept them, as is the case with Mrs Dalloway. In other cases, the social conventions can seem insurmountable obstacles, as in the case of Rachel. Emotions are lived intensely during this age, and this could serve as an explanation as to why Rachel feels such an overwhelming pressure from social conventions.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Rachel does not feel understood by the older adults telling her about what is expected by society and by its conventions from women. Nowadays, we have youth culture around and it is a good way to allow young people to cope with social conventions. They are allowed to have their own world and to express themselves within their own social circle where they are accepted by other rebellious young people like them. This can help them get over the rebellious phase until it

passes. Clarrisa and Sally have had their own fantasy world during their rebellious years, while Rachel is alone, and nobody understands her during this time in her life.

5. REFERENCES

Jacobson, S. (2023). What is Individuation? Carl Jung and the Journey of Self. https://www.harleytherapy.co.uk/counselling/what-is-individuation-carl-jung.htm

Kones, K. (2011). Process of Individuation - an overview. In Encyclopedia of Creativity (Second Edition), Editors-in-Chief Mark A. Runco, University of Georgia, Athens, Georgia & Steven R. Pritzker, Saybrook University, San Francisco, California, Elsevier.

Poscheschnik, G., & Crepaldi, G. (2022). Only chance and circumstances? Or, how Freudian are Freudian slips? A review of research literature concerning parapraxes. Psychoanalytic Psychology, 39(3), 189.

Schlamm, L. (2014). Individuation. In: Leeming, D.A. (eds) Encyclopedia of Psychology and Religion. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-6086-2_329

Woolf, V. (2018). *The voyage out (1915)*. BoD–Books on Demand.

THE PROPHET (PBUH): A REVIEW OF TEACHING METHODS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Like learning a new skill, teaching is a noble and well-respected profession with its own set of rules and customs that need to be understood and followed. Learning the art of teaching makes one a perfect teacher with all the attributes of a successful educator. It demands talent, natural skill, attention, dedication, and effort to satisfy the demands of the job. The essential characteristics that distinguished and elevated man above other living things are knowledge, intelligence, consciousness, understanding, discernment, and inquiry.

It is a universal fact that knowledge can only be acquired from a range of external sources, such as instruction and observation, in which case the instructor is extremely important. Without teachers, a healthy society cannot be established. Instructors serve as the centre, fulcrum, and source of training and education, making them crucial role models. Educators, who are highly esteemed in developed countries and cultures, are primarily accountable for fostering a civilised, dynamic, peaceful, and conscientious community. The Prophet (PBUH) had a wonderful disposition and taught both the young and the old in various ways by utilising a range of teaching techniques.

This research attempts to evaluate or examine the many methods that the Prophet Muhammad (PBUH) employed to instruct and train his friends, family, and adversaries alike. Reviewing the Prophet's (PBUH) various teaching strategies and approaches from a range of sources, including the Sunnah, Hadith, and Seerah of the Prophet (PBUH), is the aim of this research. Many academics and researchers can profit from this research endeavour, which is a particular study in its field.

Keywords: The Holy Prophet (PBUH), Teaching techniques, New skill

TURK
(TOPÇA`AN AND MEANING)
(TOPÇA`AN : HISTORY)

YOUSEF KARIMI

Abstract

Throughout history, the meanings of names and adjectives have been darkened and deemed meaningless due to various factors. Meanwhile, many names and nicknames such as As, Kas, Mat (Med), Pars and Türk have lost their meanings and become incomprehensible for many reasons. Now, names and titles do not only define the concept, but also have great importance in recognizing the roots of different nations and countries, and form the basis of understanding a nation's thoughts, beliefs, culture, language and past. Meanwhile, the basic word “Türk” has such an important place for Asian peoples (except the Indian subcontinent) in terms of history, culture, language and religious beliefs, as well as politics, diplomacy and geography, that without solving its historical meaning, it is impossible and even dangerous to draw any policy for the future and develop a road map (for Asia and especially for the Middle East). Because history is the basis for determining the lineage of nations, the basis for distinguishing friends from enemies and finally the basis for drawing a road map. And of course, the names and nicknames of peoples and geographical regions are the first pillars of compiling history. In a word, History is the basis of the road map of nations, and names and nicknames are the basis of history. In other words, Names and nicknames form the basis of the road map of nations.

This article attempts to explain the meanings of the word Turk and the reasons for its application based on historical-literary documents.

Keywords: History, As, Kaş, Mat, Med, Pars, Bars, Türk, Açay`Man, Yafis, Yam, Sam, Ham, Noah

THE EFFECTIVENESS OF INVOLVING STUDENTS IN RESEARCH WORK IN HISTORY LESSONS

ТАРИХ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ЖҰМЫСТАРҒА БАУЛУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Бақыткүл Алтынбекқызы ЖҰБАНИЯЗОВА

№102 орта мектебі тарих пәні мұғалімі,

Түйіндеме

Қазіргі білім беру жүйесінде құзыреттілікке негізделген оқыту моделі басты орын алып, білім сапасы оқушылардың өмірлік жағдаяттарда алған білімдерін қолдану қабілетімен бағаланады. Қазақстандық педагогикада оқыту мазмұнын жаңарту мен оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға басымдық беріледі. Тарих пәнін оқытуда зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру мен жергілікті материалдарды қолдану маңызды рөл атқарады. Мысалы, Жанкент қаласы мен жер-су атауларының тарихын зерттеу оқушылардың тарихи танымын арттырып, ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушылардың ғылыми жобалар мен экспедицияларға қатысуы олардың зерттеушілік және шығармашылық әлеуетін дамытудың тиімділігін дәлелдейді. Білім беру үдерісінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, шығармашылық еркіндік беру және ұжымдық жұмысқа баулу оқыту тиімділігін арттырып, ұлттық құндылықтарды меңгеруге жағдай жасайды.

Тірек сөздер: тарих, оқыту моделі, зерттеушілік, педагогикалық

Abstract

The modern education system is centred on a competence-based model of learning, and the quality of education is assessed by the ability of students to apply their knowledge in real-life situations. Kazakhstan pedagogy prioritises the renewal of learning content and the development of students' cognitive and creative abilities. The development of research skills and the use of local materials play an important role in the teaching of history. For example, studying the history of the city of Zhankent and toponyms will broaden students' historical knowledge and help shape national consciousness. Students' participation in research projects and expeditions proves the effectiveness of developing their research and creative potential. Taking into account individual characteristics of students in the educational process, providing creative freedom and encouraging teamwork increase the effectiveness of learning and create conditions for the assimilation of national values.

Keywords: history, learning model, research, pedagogical

Кіріспе

Соңғы жылдары қоғамның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі түбегейлі өзгерістер білім беру жүйесіне, оның мазмұны мен оқыту технологияларына айтарлықтай ықпал етуде. XXI ғасырда білімге деген жаңа көзқарас тұрғысынан оның сапасы да жаңаша сипатталуда. Білімнің құндылық, жүйе, үрдіс, нәтиже ретінде төрт жақты сипаты біртұтас қарастырылады. Әлемдік білім беру кеңістігінде білім беру ісі нәтижеге бағытталған білім (НББ) моделі болып табылады. Әлемнің жетікші елдерінің

көпшілігінде білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайды.

Білім берудің әлемдік озық тәжірибелерге сүйеніп әзірлеген оқытуда мектеп түлегінен күтілетін нәтиже негізгі құзыреттіліктердің қалыптасуымен айқындалады.

Оқыту технологиясын қолдана отырып, оқушының қабілетін, өзіндік дамуын, құзырлылығын дамыту мәселесіне қазақстандық ғалым педагогтар М.Ә.Құдайқұлов, Б.А.Тұрғанбаева, М.Жадрина,А.Орақова, К.С.Құдайбергенова назар аударған.

Құзыреттілік – оқушының әрекет тәсілдерін жан – жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. 12 жылдық жалпыға міндетті білім стандартында құзырлылыққа, (құзіреттілік) «Оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің әмбебап тәсілдерін меңгеруі көрінетін білім берудің нәтижесі» деген түсініктеме берілген. (К.С.Құдайбергенова 2006: 3-7)

Онда білім беруден күтілетін нәтиже проблеманың шешімін табу немесе өзіндік менеджмент, ақпараттық және коммуникативтік деп аталатын негізгі құзіреттіліктер түрінде берілген.

Мәселені шешу құзіреттілігі:

- түрлі жағдаяттағы проблеманы анықтауға, жауапты шешім қабылдауға, өз шешімінің нәтижесін бағалауға құзіретті.
- өз әрекетіне мақсат қоя білуге, оны жүзеге асыруға қажетті жағдайды анықтауға ондағы жету үрдісін жоспарлауға және ұйымдастыруға.
- өзіндік тұжырым жасауға, өзіндік бағалауға, өз әрекетін бағалауға.
- түрлі жағдайда өзінің шамасын білуге.
- қойылған міндетті орындауға, технология таңдай білуге мүмкіндік береді.

Ақпараттық құзіреттілік:

- сыни қараған ақпарат негізінде саналы шешім қабылдауға;
- өз бетімен мақсат қоюға және негіздеуге, осы мақсатқа жеткізетін танымдық әрекеттер жоспарлауға және жүзеге асыруға;
- ақпаратты өз бетімен табыға, талдауға, таңдауға, ақпарттық комунакативтік технологияның көмегімен жеткізуді жүзеге асыруды;
- логикалық операцияларды (анализ, синтез, жинақтау, құрылымдау, тіклей және қосымша дәлелдеу, салыстыру, ойша эксперимент жүргізу, материалдарды жүйелеу) қолдана отырып дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Коммуникативтік құзіреттілік:

- нақты өмірлік жағдаяттарда қазақ немесе басқа тілде ауызша және жазбаша түрде коммуникативтік құралдарды қолдануға;
- коммуникативтік міндеттерді шешуде стиль мен жанрды таңдай білуге, қолдана білуге;
- өзінің көзқарасын этикет нормаларына сәйкес жеткізуге;

- өнімді өзара іс – қимыл, оның ішінде басқа да көзқарас пен бағыттарды ұстанатын өзге ұлт өкілдерімен қарым – қатынас диалогына түсе отырып жанжалдық ахуалды шешуді жүзеге асыруға;
- жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі позициядағы адамдармен топта қарым – қатынас онатуға мүмкіндік береді. (К.С.Құдайбергенова 2006: 26-29)

Тарих – мектептегі оқу пәні ретінде жалпы негізгі білім беретін мектептегі барлық гуманитарлық және қоғамтанушылық курстардың өзегін құрайды. Тарих – мектепте оқытылатын негізгі қоғамдық пәндердің бірі. Жеке тұлғаны қалыптастырып, дамыту үшін тарих пәнінің орны ерекше.

Қазақстан тарихын оқытуда тарихи білім беру мақсатын, мазмұнын, технологиясын нәтижеге бағдарланған білім беруге бағыттау бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр. Мұнда мұғалімнің де оқушының да оқыту процесінің мақсаты мен міндеттерін мәнін дұрыс анықтауында, оқушының білім алудың не үшін қажет екенін терең түсінуінде.

Мұнда, бірінші орынға оқушының белсенділігі, қабілеттілігі, өзіндік ерекшеліктері, әрекет құралдары шығады. Оқушы өздігінен білім алу, іздену, қорытынды жасап талдау үшін оның өзіндік тәжірибесіне сүйене отырып, білім алу технологиясын меңгертуге көңіл аударылады.

Оқушының білімге, атап айтсақ тарих пәніне деген құмарлығын оятып, дарын – қабілетін дамыту үшін ең алдымен сабақтың мазмұын да мағыналы болып өтуі және білім – ғылымға құштарлығын оятып, дарын қабілетін дамыту үшін олардың белгілі бір тақырыпты бекітіп алып, жұмыс істеуін ұйымдастыру керек.

Оқушыны білім – ғылымға, ізденіске баулу, әрине, жас ерекшелігіне қарай айқындалып берілуі тиіс. Жалпы, оқушы ізденгенде, ішінара зерттеу жүргізгенде тарихи деректермен жұмыс жасағанда:

1. Тарихи материалдық деректерді зерттей алуы;
2. Тарихи фактілерді талдау жасай алуы;
3. Өз тарихы мәселеге сын көзбен қарай білуі, дұрысына көз жеткізуі;
4. Мерзімді баспасөздегі деректерді тарихи фактілермен салыстыра алуы сияқты және т.б. талаптарды басшылыққа алғаны дұрыс.

Жеке тұлғаның құзіреттіліктерін дамыту мен қалыптастыруда нысандар мен құбылыстарға байланысты өңдеу әрекетінің маңызы зор.

Оқушының танымдық өзгертушілік әрекеті **зерттеушілік** деп аталатын әдістің көмегімен жүзеге асырылады. Интеллектуалдық, шығармашылық қабілеті жоғары оқушыға өз бетімен білім алуына жағдай жасалуы тиіс, яғни оқушының өз іс – әрекетін өзі ұйымдастырып басқаруына мүмкіндік туғызылуы қажет. (ҚР балалардың дарындылығын айқындау және дамыту концепциясы 1999: 2-9)

Зерттеуші оқушы өзінің табиғатынан зерттеуге бейім келеді. Білуге құмарлық, бақылау жасауға талпыныс, өзінше эксперимент жүргізу – баланың балалығымен бірге жүретін үдеріс. Зерттеу, іздеу белсенділігі – баланың жаратылысына тән табиғи құбылыс.

Зерттеушілік әдісін қолдану қажеттігі оқушының білім алу үдерісінде қоршаған оратсына қызығушылығымен, сүйіспеншілікпен қарауымен түсіндіріледі. Оқушының өз бетінше зерттеу жүргізуі оның жеке талабын қанағаттандыруға және көкейінде жүрген

сұрақтарға жауап табуға үлкен ықпал етеді. Өз бетінше зерттеу жүргізу интеллектуалдық және шығармашылық қабілеті мен ойлау, зерттеу білігінің дамуына мүмкіндік туғызады. Оқушы өз бетінше зерттеу жүргізу арқылы қоршаған ортасын тани алады, өзі үшін жаңа білім ашады. Зерттеушілік әдебі негізінде ізденушілік белсенділігі, оқушының қоршаған ортасын зерттеуге деген талабы жатыр. Зерттеушілік әдебі кез – келген тіршілік иесінің өмір сүру белсенділігінің байқалуы ретінде қарастырылады. Ол дамыту қызметін атқарады.

Зерттеушілік оқыту – баланың қоршаған ортасын өз бетінше танып білуге деген табиғи ынтасы негізінде құрылған оқытудың негізгі тәсілі. Зерттеушілікке оқытудың негізгі мақсаты – оқушының адамзаттық мәдениетінің қай саласында болмасын өз бетімен шығармашылық жаңа іс – әрекет тәсілдерін игеруге дайындығы мен қабілетін қалыптастыру.

Зерттеудің жобалаудан айырмашылығы мынада. Зерттеу алдын ала жоспарланған нысанды құруды көздемейді. Ол – белгісізді іздеу, жаңа білімді іздеу үдерісі. Бұл – адамның танымдық әрекеттерінің бірі.

Сонымен оқушының шығармашылық қабілетін дамытудың құралдары мен түрлі жолдарының арасында оқушының өзіндік зерттеу тәжірибесі өте тиімді болып табылады.

Зерттеушілік білігі мен дағдылары бүгінгі күні ғылыммен айналысатын адамдарға ғана тән емес, түрлі саладағы әрбір адамның әрекетіне қажет. Шығармашылық – зерттеушілік ізденіс – кез келген кәсіптің ажырамас бөлігі. Осыған байланысты баланы зерттеу әрекетіне дайындау, оның зерттеушілік ізденіс білігі мен дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім беру ісінің маңызды міндеті болып есептеледі.

Біршама уақыттан бері оқушылардың зерттеушілік, ізденушілік, жобалау әрекеті біртұтас жүйе ретінде қалыптасып келеді. Ал бүгінгі күні бұл әдістеме оқытудың құзіреттік тәсілі жағдайында ерекше қажеттілікке ие.

Ғылыми жобаны әзірлеу жұмыстары да жолға қойылып отыр. Оқушылардың зерттеушілік, ізденушілік әрекеттерін төменгі сыныптардан бастап қалыптастыру қажет. Мен өзім сабақ беретін сыныптарда оқушымен бірлесе отырып жобаның тақырыбын таңдап алып, бекітіп оқушыға бағыт – бағдар беремін. Зерттеуші оқушы тақырып бойынша керекті материалдарды іздеп, жинақтайды. Осы материалдар негізінде жобаның жоспарын жасаймыз. Мен өзім сабақ беріп жүрген сыныптарымда ғылыми зерттеу жұмыстарына баулудың іргетасын 5 сыныптан бастап қалап келемін. 6- сыныпта «Топонимдер-өткен заманның куәгерлері»-тақырыбын өткенде жер – су атаулары тарихына байланысты материалдар жинастырып, шағын зерттеу жұмысын жаздық. (Дарынды балалармен деңгейлі жұмыс жасау 1999: 18),

6- сыныпта оқитын «А» оқушы жергілікті «Қарлаң» атауының шығу тарихын XIII ғасырда Моңғол шапқыншылығымен байланыстырып, мынадай кесте құрған:

Жергілікті жер – су атаулары	**Шығу тарихы**	**Түсініктеме**
Қарлаң	XIII ғ.Моңғол шапқыншылығы	«Қара» - түс «ылаң» - бүліншік

Ал, «В» оқушы Сырдария өзенінің өз арнасынан шығып тасыған уақытында халықтың «қара»,«ылаң» (бүліншек) келді-деген сөзімен байланыстырып зерттеген. Біз бұл зерттеулерден Сырдария өзені өткелінің 800 жылдық тарихы бар екенін білдік.

Ғылыми – зерттеу жұмыстарына баулудың нәтижелі көрінісі ретінде, осы жылы ұйымдастырылған « Этносаралық төзімділік пен қоғамдық келісімнің қазақстандық үлгісі» тақырыбындағы ғылыми жобалар байқауында 9-сынып оқушысы аудандық кезеңнен I орын, облыстық кезеңнен II орын иемденді. Зерттеу тақырыбына Қазақстанның қоғам қайраткері,бірнеше мәрте мәжіліс депутаты болған «Мен-неміс қызы емеспін,мен –нағыз қазақтың қызымын,мен сонымен мақтана аламын»-деп қазақ жерінде дүниеге келіп,соның ішінде кіндік қаны Қазалы топырағына тамған Наталья Владимировна Геллерттің ата-анасы,өз өмірі туралы алынды.

Оқушылар бойында білім – ғылымға құштарлығын оятып, дарын – қабілетін одан әрі дамытуға шағын экспедициялардың да орны ерекше. Мысалы: 6- сыныпта «Оғыз мемлекеті» тақырыбын өткеннен соң, ауылымызға іргелес жатқан «Жанкент» ауылы жеріндегі Оғыз мемлекетінің астанасы Жанкент қаласына экпедициялық жорық жасадық. Жанкент қаласы орнынан оқушылар ортағасырлық қалаларға тән көптеген деректер тапты. Атап айтсақ, қыш ыдыстардың сынықтары, дуал қабырғалары, ошақ орындары т.б. мұның өзі оқушының одан әрі зерттеу ісімен айналысуға- деген ықыласын тудырды.

6-сынып «С» оқушы: «Жанкент қаласы – қорғанысы мықты қала болған тәрізді.Себебі, қала биік етіп тұрғызылған қамалдармен қоршалған. Қамалды малдың сүйегін араластырып, арасына қамыс салып балшықтан құйған. Қамыс әлі шірімеген, бір қызығы, қазіргі біз көріп жүрген қамыстай емес, жуан қамыс екен. Батыс жақ бетінде қап – қара болып күйген сүйектер көптеп кездеседі. Аңыз бойынша жылан сорды дегеннен гөрі, «қала өртенген» жойқын шапқыншылыққа ұшырады- деген түсінік шындық тәрізді – деп нақты көргендерін суреттеп жазған.

Жалпы білім беретін мектептердің басты міндеті – әрбір оқушының жас ерекшелігіне, қабілетіне қарай дарындылығын айқындау, шығармашылық, зерттеушілік қабілетін дамытып қалыптастыру болса. Оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, әр сабақты қызықты ету бұл мұғалімнің педагогикалық шеберлігі болып табылады.

Оқушыларды ғылыми – зерттеу жұмыстарына баулуды басты назарда мына қағидаларды ескеремін:

1. Оқушының жеке ерекшелігін зерттеп – зерделеу.
2. Шығармашылық ғылыми ізденіске өзіндік білімін дамытуын назарда ұстау.
3. Оқушының өз бетінше әрекет етуіне еркіндік беру.
4. Оқушыларды ғылыми – зерттеу жұмыстарына баулу, олардың сенімділігін арттыру, ұжымдық қарым – қатынас негізінде ортақ шешім табуға үйрету тұлғаның дүниетанымын кеңейтіп, рухани дамуына жағдай жасай алады.

XXI ғасыр ұрпақтың жан – жақты, терең білімді, яғни интеллектуалды деңгейі жоғары болуын талап етеді.(Lesson Study оқу тәірибесін жетілдіру әдісі ретіне 2014 10-25)

Жас ұрпақты заман талабына сай, жан – жақты етіп шығару аса маңызды міндеті. Туған өлке тарихын насихаттау арқылы оқушылардың ой – өрісін, дүниетанымын кеңейтіп, тұрмыс тіршілікке пайдалана алушылығы, қажеттілігі мен оның мәнін пайымдаушылығы туады.

Тарих сабағында жергілікті жер тарихы материалдарын пайдалана отырып білім беру арқылы оқушылардың материалды меңгеруіне, өлкенің тарихын, мәдениетін, тануға, білуге дағдыландыруға болады.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, қазіргі білім беру жүйесінде құзыреттілікке негізделген оқыту моделі оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін бағалауға мүмкіндік береді. Қазақстандық педагогикада оқыту мазмұнын жаңарту, танымдық және шығармашылық қабілеттерді дамытуға ерекше мән беріледі. Тарих пәнінде зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру және жергілікті материалдарды пайдалану арқылы оқушылардың тарихи танымы мен ұлттық сана-сезімі қалыптасады. Сонымен қатар, ғылыми жобалар мен экспедициялық зерттеулерге қатысу оқушылардың зерттеушілік және шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру, шығармашылық еркіндік беру және ұжымдық жұмысқа бейімдеу оқыту тиімділігін арттырып, ұлттық құндылықтарды меңгеруге жағдай жасайды.

Пайдаланылаған әдебиеттер:

1. К.С.Құдайбергенова(2006), Құзырлылық табиғи – тұлғалық өздік дамуында, Алматы.
2. К.С.Құдайбергенова(2006), Құзырлылық білім сапасының критериі: әдіснамасы және ғылыми - теориялық негізі, Алматы.
3. ҚР балалардың дарындылығын айқындау және дамыту концепциясы(1999), Дарын.
4. Дарынды балалармен деңгейлі жұмыс жасау(1999), Дарын 3.
5. Lesson Study оқу тәірибесін жетілдіру әдісі ретіне(2014), Әдістемелік құрал – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰАО.

RECYCLING WOMEN'S SOCK WASTE: DECORATIVE IDEAS WITH NATURAL MATERIALS

KADIN ÇORAP ATIKLARININ GERİ DÖNÜŞÜMÜ: DOĞAL MALZEMELERLE DEKORATİF ÖNERİLER

Dilber YILDIZ [1]

[1]Dr Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekstil Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-2211-061X

Özet

Günümüzde atık yönetimi, sürdürülebilirlik ve çevre bilinci her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır. Tekstil sektörü, üretim süreçlerinde büyük miktarda atık ortaya koyan bir endüstri olarak dikkat çekmektedir. Kadın çorapları, bu atıkların en yaygın örneklerinden biridir; kullanım ömrü kısa olabilen, yerel çöp sahalarına hızlıca terk edilen ürünlerdir. Ancak, bu tür atıkların doğrudan bertaraf edilmesinin çevresel etkileri göz önünde bulundurulduğunda, geri dönüşüm ve yeniden kullanımın önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, kadın çoraplarının geri dönüşümü ile doğal malzemeler kullanılarak yaratılabilecek dekoratif duvar süslerinin tasarımı ele alınacaktır. Kadın çorapları yıpranıp hasar gördükleri için sıklıkla atık olarak değerlendirilmektedir. Bu tür atıkların çevreye zarar vermek yerine, yaratıcı bir şekilde yeniden kullanılabileceği bu çalışmada anlatılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, kadın çorap atıklarının geri dönüşümünü sağlayarak çevreye duyarlı ve estetik açıdan değerli dekoratif duvar süsleri üretimi için kullanılabilirliğini incelemektir. Çorap atıklarının temizlenip, doğal malzemelerle (ağaç dalları, yaprakları ve meyveleri) harmanlanarak nasıl estetik ve fonksiyonel duvar süslerine dönüştürülebileceğini göstermektedir. Çoraplar, farklı boyutlarda kesilerek, jüt kordonlara sarılarak şekillendirilip, doğal malzemelerle buluşturulmuştur. Bazı örneklerde sepet örücülüğü tekniği uygulanmıştır. Bu duvar süsleri, ev dekorasyonunda hem çevre dostu hem de yaratıcı çözümler sunmuştur.

Sonuç olarak, çorap atıklarının geri dönüşümü, atık yönetimi, çevre bilinci ve sürdürülebilir yaşam anlayışı açısından önemlidir. Bu tür çalışmalar, hem yaratıcı bir geri dönüşüm çözümü hem de çevre dostu bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın çorabı, atık, geri dönüşüm, doğal malzeme, dekoratif duvar süsleri

Abstract

In today’s world, waste management, sustainability, and environmental awareness are more important than ever. The textile industry, as an industry that generates large amounts of waste during its production processes, stands out. Women’s socks are one of the most common examples of this waste; they are products with a short lifespan, often quickly discarded into local landfills. However, considering the environmental impact of directly disposing of such waste, the importance of recycling and reuse becomes evident.

This study will focus on the design of decorative wall hangings that can be created using natural materials through the recycling of women's socks. Since women's socks are frequently considered waste due to wear and tear, this study demonstrates how such waste can be creatively reused rather than causing harm to the environment.

This study aims to examine the feasibility of using women's sock waste for the production of environmentally friendly and aesthetically valuable decorative wall hangings through recycling. It demonstrates how sock waste, after being cleaned and combined with natural materials (such as tree branches, leaves, and fruits), can be transformed into aesthetic and functional wall decorations. The socks are cut into different sizes, wrapped around jute cords, shaped, and combined with natural materials. In some examples, basket weaving techniques are applied. These wall hangings offer both eco-friendly and creative solutions for home decoration.

In conclusion, the recycling of sock waste is important in terms of waste management, environmental awareness, and sustainable living practices. Such works offer both a creative recycling solution and an environmentally friendly approach.

Keywords: Women's stockings, waste, recycling, natural material, decorative wall ornaments

Giriş

Günümüzde, atıkların geri dönüştürülmesi çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle tekstil atıkları, çevre üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerle dikkat çekmektedir. Kadın çorapları da kullanımdan sonra sıklıkla atılan ve geri dönüşümü genellikle göz ardı edilen tekstil ürünlerinden biridir. Ancak, bu atıkların değerlendirilmesi, hem doğaya olan etkisini azaltmakta hem de yaratıcı ve estetik çözümler sunmaktadır.

Kullanım süresini dolan ardından atılan tekstil malzemeleri tüketici sonrası tekstil atıklarıdır. Tüketicilerin eskime, küçük gelme ya da moda özelliklerini kaybetme gibi nedenlerden dolayı artık gereksinim duymadığı ve atmaya karar verdiği her türlü giysi ve ev tekstili ürünlerdir. Tüketici sonrası atıkların hacmi oldukça yüksektir (Eser vd., 2016, s.48).

Moda ve sanat dünyasında, eski ve kullanılmayan eşyaların yeni bir yaşam kazanması, hem çevresel bir çözüm sunmakta hem de estetik bir değer yaratmaktadır. Kadın çoraplarının farklı yöntemlerle yeniden işlenmesi, yaratıcı ve sürdürülebilir bir tasarım anlayışını da ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, kadın çoraplarının geri dönüşümünü ele almakta ve bu atık malzemelerin doğal unsurlar kullanılarak dekoratif duvar süslerine dönüştürülmesini tartışmaktadır. Atık çorapların basit ama etkili bir şekilde nasıl geri dönüştürülebileceğini, doğal malzemelerle harmanlanarak dekoratif objelere dönüştürülebileceğini ve bu süreçte hem çevre dostu hem de estetik açıdan tatmin edici ürünler elde edilebileceğini göstermektir. Kadın çoraplarının geri dönüşümü ile elde edilebilecek dekoratif ürünlere dair doğal malzemelerle yapılan uygulamalara yer verecektir.

Çalışmanın Amacı

Çoraplar, genellikle tek kullanımlık olarak değerlendirilen ve çoğu zaman atık haline gelen ürünlerdir. Ancak, bu atık çorapların doğal malzemelerle birleşerek dekoratif ve fonksiyonel objelere dönüştürülmesi, hem çevre bilincinin artırılmasına katkı sağlamakta hem de geri dönüşüm süreçlerine yaratıcı bir bakış açısı getirmektedir. Bu çalışmanın temel hedefi,

sürdürülebilir tasarım ve geri dönüşüm yöntemlerini kullanarak, atıkların değerlendirilmesini teşvik etmek ve kadın çorapları gibi sıradan bir malzemenin potansiyelini keşfetmektir. Ayrıca, geri dönüşüm yoluyla elde edilecek dekoratif duvar süslerinin, çevre dostu yaşam biçimlerini desteklemenin yanı sıra, ev dekorasyonunda estetik bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken literatür taraması yapılmıştır. İlk bölümü tekstilde geri dönüşüm, kadın çoraplarının atık olarak değerlendirilmesi, çevresel ve ekonomik katkılar, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılarak, ikinci bölümde ise dekoratif ürünlerin tasarım süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Kadın çorapları, geri dönüşüm için seçilmiştir. Çoraplar, kullanım ömrünü tamamlamış veya hasar görmüş ancak hala işlevsel olmayan ürünler arasından seçilmiştir. Çoraplar, farklı renk ve dokularda olabilmektedir. Toplanan çoraplar, geriye dönüştürülmeden önce iyice temizlenmiş ve kurutulmuştur. Çoraplarla uyumlu doğal malzemeler seçilmiştir. Ağaç dalları ve meyveleri estetik ve çevresel uyum sağlanmıştır. Çoraplar, jüt kordonlara sarılarak dekoratif bir form vermek amacıyla çeşitli tekniklerle şekillendirilmiştir. Aynı zamanda kadın çorap atıkları sepet örücülüğü tekniği kullanılarak örnekler yapılmış dekoratif ürünler de kullanılmıştır. Çorapların doğal doku ve esneklik özellikleri göz önünde bulundurularak, şekillendirme yapılmıştır. Çoraplar, seçilen doğal malzemelerle birleştirilmiştir. Jüt kordona sarılan çoraplar, dallar arasına yerleştirilmiş, süslemede ağaç meyveleri, (kozalak, meşe palamudu) çam ağacı yaprakları ve kurutulmuş meyveler kullanılmış, çeşitli yapıştırıcılar kullanılarak sabitlenmiştir. Boyalarla renklendirme işlemleri yapılmış, duvar süslerinin estetik açıdan zenginleştirilmesi sağlanmıştır.

Hazırlanan dekoratif duvar süsleri, belirli bir süre boyunca kurutulmuş ve sabitlenmiştir. Bu işlem, hem doğal malzemelerin hem de çorapların sağlam bir şekilde birleşmesini sağlamıştır. Son aşamada, her bir süs parçasının duvarda rahatlıkla kullanılabilmesi için uygun askı sistemleri yerleştirilmiştir. Tüm süsleme ve birleştirme işlemleri tamamlandıktan sonra, her bir duvar süsü estetik açıdan değerlendirilmiş ve görsel uyum açısından test edilmiştir. Doğal malzemelerin çoraplarla uyumu ve genel tasarımın şıklığı göz önünde bulundurularak, süslerin nihai halleri belirlenmiştir.

Tekstilde Geri Dönüşüm

Tekstil üretimi çevreye zarar vermektedir. Bu süreç büyük miktarda doğal kaynak (su, petrol, toprak) tüketimine neden olmakta, toksik kimyasallar kullanmakta ve karbon dioksit açığa çıkarmaktadır. Aynı zamanda her yıl milyonlarca ton tekstil atılmaktadır (Eser vd., 2016, s.48).Türkiye'de tekstil atıklarının niteliği ve değerlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmada, üreticilerin tekstil atıkları ile ilgili davranışları incelenmektedir. Buna göre, tekstil atıklarının ankete göre atık geri dönüşüm yöntemleri; %7 çorap, %4 ayakkabı, %4 halı, yastık, yorgan %3 halı, %22 dolgu malzemeleri, %13 keçe, %13 battaniye, %13 örgü ürünleri, %12 dokuma ürünleri, %9 İplik (Uygulama alanı bilinmiyordu) (Altun, 2012, s. 18). Tekstil atıklarının imha edilmesi tekstil endüstrisi için önemli konulardan birisidir. Her yıl tonlarca tekstil, evsel atıklarla birlikte çöplüklere dökülmektedir. Yapılan tahminler atılan tekstil atıklarının %95'inin yeniden giyilerek ve kullanılarak veya geri dönüştürülerek kullanılabileceği yönündedir (Vadicherla & Saravanan, 2014, s. 142).

Tekstil ve giyim sektöründe, geri dönüşüm toplama ve işleme programlarına dair sayısız örnek bulunmaktadır. Polyester ve pamuğun geniş kullanım alanları nedeniyle geri dönüşümüne büyük çaba ve ilgi gösterilmektedir. En başarılı programlar polyester ve pamuğa odaklanmaktadır. Ancak, diğer lifler geri dönüştürülebilir ve naylon ve yünün başarılı geri

dönüşüm programları bulunmaktadır (Leonas, 2016, s. 64). Giyim endüstrisinde geri dönüşüm, son yıllarda dikkat çekmeye başlamış, konfeksiyon endüstrisindeki perakendeciler, kullanılmış giysileri toplamak için çeşitli kuruluşlarla ortaklık geliştirerek geri dönüşüm stratejileri oluşturmaya ve tüketici sonrası geri dönüşüm ürünlerini destekler politikalar uygulamaya başlamışlardır (Kadem ve Özdemir, 2020, s.380). Sürdürülebilirlik ve çevreyi koruma ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Bu noktada hammaddelerin tekrar kullanılabilmesi ve doğaya minimum atık bırakılması gerekmektedir. Bu nedenle tekstil ve hazır giyim ürünlerinin tekrar değerlendirilmesi ve geri dönüştürülmesi oldukça önemlidir (Üner ve Başaran, 2016).

Kadın Çoraplarının Atık Olarak Değerlendirilmesi

Kadın çoraplarının atık olarak değerlendirilmesi, sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm açısından önemli bir konudur. Çoraplar, genellikle sentetik malzemelerden (naylon, polyester gibi) yapıldıkları için doğada uzun süre çözünmemektedir. Çorapların atık haline gelmesi genellikle birkaç şekilde gerçekleşmektedir. İnsanlar eski, yıpranmış veya artık kullanılmayan çoraplarını atarlar. Çoraplar genellikle pamuk, naylon, elastan gibi kumaşlardan yapılır ve bu malzemeler çoğunlukla geri dönüştürülemez. Bu nedenle, çoraplar atıldığında çoğu zaman çöp sahalarına gider ve burada uzun süre çözünmeden kalmaktadır. Kadın çoraplarının malzeme içerikleri geri dönüşüm süreçlerini doğrudan etkileyen bir faktördür. Sentetik malzemelerin (naylon, elastan, polyester) geri dönüşümü daha zorken, doğal malzemeler (pamuk, yün) geri dönüşüm açısından daha sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Geri dönüşüm teknolojilerindeki yenilikler, bu süreci iyileştirmekte ve çevresel etkileri azaltmaktadır.

Tüketici sonrası tekstil atıkları, kullanım süresinin bitmesinin ardından atılan tekstil malzemeleridir. Tüketicilerin eskime, küçük gelme ya da moda özelliklerini kaybetme gibi nedenlerden dolayı artık gereksinim duymadığı ve atmaya karar verdiği her türde giysi ve ev tekstili ürünleri kapsamaktadır. Tüketici sonrası atıkların hacmi oldukça yüksektir. Atıkların kullanılabilir kalite özellikleri taşıması halinde ikinci el giysi olarak başka tüketiciler tarafından kullanılmakta veya üçüncü dünya ülkelerine satılmaktadır. Kullanılamayacak durumda olanlar liflere ayrılarak yeni ürünlerde kullanılmaktadır (Eser vd., 2016, s.48).

Tekstil atıkları, azaltma (reduce), yeniden kullanma (reuse), geri dönüşüm (recycle) ve enerjinin geri kazanımını gibi yöntemlerle işlenmektedir. Tüm bu yöntemlerin amacı, ürünlerin ömrünü uzatarak, yarar sağlamaktadır (Fletcher, 2008). Bir ürünün orijinal formunda yeniden kullanılması ve atığın geri dönüştürülerek bir ürün haline getirilmesi atık değerlendirmesidir. Bir tekstil ürünü yeniden kullanılmalı ve artık kullanılamayacak durumda olduğu düşünüldüğünde karbon ayak izinin azaltılması adına geri dönüştürülmelidir (Muthu vd., 2012).

Kullanılabilir çorapların geri dönüştürülmesi veya yeniden işlenmesi için çoraplarınızda küçük delikler veya yıpranmış bölgeler varsa, bunları dikişle tamir edilmektedir. Böylece ömürlerini uzatabilir, uzun süre kullanabilmektedir. Eski çoraplar, bitki köklerine destek olmak veya sulama işlerinde yardımcı olmak için kullanılabilir. Çoraplar yastık, peluş oyuncak veya dolgu malzemesi olarak kullanılabilir. Çorapları içine kumaş, pamuk veya eski giysi parçaları doldurarak yeni bir eşya oluşturulabilir. Eski çoraplar sanatsal projelerde de kullanılabilir. Çorapları boyayarak veya farklı şekillerde kesip şekillendirerek çeşitli dekorasyon objeleri yapılabilir. Çoraplardan yeni el yapımı çantalar, oyuncaklar veya takılar yapmak oldukça popülerdir.

Çevresel ve Ekonomik Katkılar

Tekstil ürünlerinin geri kazanılması ve geri dönüştürülmesinin hem çevresel hem de ekonomik açıdan önemli faydaları vardır. İlk avantaj, depolama alanına olan ihtiyacın azaltılmasıdır. Bazı

sentetik elyaf ürünleri ayrışmazken, yün gibi doğal elyaf ayrışır ancak küresel ısınmaya katkıda bulunan metan gazı üretmektedir. İkinci avantaj, işlenmemiş kaynaklar üzerindeki baskının azaltılmasıdır. Bu, pamuk veya yün gibi geleneksel olarak tekstilde kullanılan malzemelerin yanı sıra sentetik elyaf üretmek için kullanılan yağ ve diğer kimyasalları da içermektedir. Kirliliğin ve su ve enerji tüketiminin azaltılması ve boyalar ile sabitleyici maddelere olan talebin azaltılması diğer avantajlardır (Eryuruk, 2012, s.24).

Çoraplar, genellikle geri dönüştürülmeyen ve çöp sahalarına giden tekstil ürünlerindendir. Bu tür ürünlerin geri dönüştürülmesi, atık miktarını azaltarak çevresel etkilerini en aza indirmektedir. Tekstil atıklarının geri dönüştürülmesi, yeni malzemelerin üretimini gereksiz kılar, böylece doğal kaynakların (pamuk, sentetik kumaşlar vb.) daha az tüketilmesini sağlamaktadır. Geri dönüşüm, atıkların doğrudan toprağa karışmasını engellemektedir. Plastik ve kimyasal içerikli sentetik çoraplar, toprağa karışarak zararlı etkiler yaratmaktadır.

Atık çorapların geri dönüştürülmesi, bu alanda yeni iş fırsatları ve sektörler oluşturabilir. Yaratıcı geri dönüşüm projeleri, iş gücü ihtiyacı yaratabilir. Geri dönüşümle elde edilen malzemeler genellikle daha düşük maliyetlidir, bu da ürünlerin daha uygun fiyatlarla satışa sunulmasına olanak tanımaktadır. Dekoratif ürünlerin üretimi, hem çevresel hem de ekonomik anlamda avantaj sağlamaktadır. Sürdürülebilir tasarımların yaygınlaşması, tüketicilerin çevre dostu ürünlere olan talebini arttırmaktadır. Bu, geri dönüşüm ürünlerine olan ilgiyi yükseltir ve ekonomide yeni bir pazar yaratmaktadır. Böyle çalışmalar, geri dönüşümün önemini anlatan toplumsal farkındalık yaratır ve insanları daha fazla geri dönüşüm yapmaya teşvik etmektedir. Bu durum uzun vadede çevreye olan olumlu katkıları olmaktadır. Bu tür çalışmalar, çevresel etkileri minimize ederken aynı zamanda ekonomik değer kazandırmaktadır. Hem yaratıcı hem de sürdürülebilir bir yaklaşım sunmaktadır.

Dekoratif Ürünlerin Tasarım Süreci

Çorap Atıklarının Temini ve Seçimi

İlk aşama, kadın çorap atıkları temin edilmiştir. Bu atıklar, çeşitli kullanım süresi geçmiş ya da hasar görmüş çoraplardan elde edilmiştir. Çoraplar, kalite ve renk açısından çeşitlendirilmiştir. Çorapların temizlenmesi ve istenmeyen kısımlarının ayıklanması (yırtık, delik vs.) sağlanmıştır.

Görsel 1 Atık Çoraplar Dilber Yıldız 2024

Geri Dönüşüm Süreci

Çoraplar, geri dönüşüm için uygun hale getirilmeden önce düzgün bir şekilde ince şeritler halinde kesilmiştir. Çorap şeritleri, iplik haline getirilerek esnek bir yapı elde edilmiştir.

Doğal Malzemelerle Hazırlık

Çorap şeritleri, çalışmaya entegre edilecek diğer doğal malzemelerle harmanlanmıştır. Örneğin ağaç dalları, meyveleri, (kozalak, meşe palamudu v.b) çam ağacı yaprakları, doğada çözünebilen ve çevre dostu malzemeler seçilmiştir. Bu malzemeler, çorap şeritlerinin yapısal özelliklerini güçlendirmeyi ve estetik açıdan zenginleştirmeyi amaçlamaktadır.

Sepet Örücülüğü Tekniği ile Üretim

Bitkisel örücülük, tabiatta kendiliğinden yetişen ya da kültüre alınmış bazı bitkilerin saplarını, yapraklarını, ince dallarını ya olduğu gibi ya da yararak ince şeritler haline getirdikten sonra çeşitli şekillerde örme ve değerlendirme sürecidir (Kayabaşı, 2002).

Örücülük; farklı kalınlıklarda olan iplikleri ve dal, saz v.b. bitkisel malzemelerin iğne, mekik, şiş, tığ, firkete gibi basit araçlarla veya araçsız, el yardımıyla oluşturulan ilmeklerin veya düğümlerin bir araya getirilmesi sonucu elde edilen işlemdir (Yarmacı ve Başaran, 2016, s. 221). Sepet örme yada sepet dokumacılığı, eğirilmemiş bitkisel liflerle sepet formuna dönüştürme işlemine denir. Sepetler, ilk zamanlardan bu yana istenilen forma eğilebilen ince ağaç dallardan, asma, yaprak liflerinden, ipten ve sonraları da telden ve plastik gibi doğal olmayan malzemelerden yapılmaktadır (Neziroğlu, 2007, s.3). Sepet örmeciliği, hammadde olarak ince ağaç dalları, sazlar ve bataklıklarda yetişen otların kullanılmasıyla ortaya çıkan el sanatlarımızdandır. Saz, kamış, hayıt, söğüt, buğday, çavdar, yulaf, pirinç, mısır, fındık gibi doğada kendiliğinden yetişen veya kültürü yapılarak çoğaltılan bitkilerin sap, dal ve koçanlarının birleştirilmesiyle oluşmaktadır (Atay, 1987, s. 518).

İlk insanlar, yerleşik yaşama geçmeden önceki evrelerde yeryüzündeki daha sıcak bölgelerde avcılıkla geçinen, avlandıkları hayvanların postları yanı sıra, sazlar, yapraklar ve otlarla yaptıkları örtülerle giyinmişlerdir. Giysi olarak, kemikler, balık kılçıkları, dallar ve ağaç dikenleri ile tutturulmuş yapraklar kullanılmıştır. Bu giysileri tutturabilmek için uygun ağaç dalları, eğilebilen ince sivri dallar kullanılırken, düğümleme tekniği bulmuşlardır. Daha sonra, yaprakların sapları birbirine düğümlenip eklenmek suretiyle giysiler elde etmişlerdir. Bu tekniği, daha sonraları saz ve otlara da uygulamışlardır (Yağan, 1978, s.10)

Çoraplar, elastik ve dayanıklı yapıları sayesinde geri dönüşüm potansiyeline sahip malzemelerdir. Geleneksel geri dönüşüm yöntemlerinin yanı sıra, son yıllarda yaratıcı geri dönüşüm teknikleri de popülerlik kazanmıştır. Çoraplardan sepet örme, geleneksel el sanatlarıyla modern geri dönüşüm yöntemlerini birleştiren bir tekniktir. Bu yöntem, özellikle eski çorapların uzun ömürlü ve kullanışlı objelere dönüşmesini sağmıştır. Sepet örme işlemi, çorabın elastik yapısının ve dayanıklılığının avantajlarını kullanarak, çorapları sırasıyla kesip şeritler haline getirilmiş ve ardından bu şeritleri jüt kordonlara sararak sepet örücülüğü tekniği ile örülmüştür. Sepet örücülüğü tekniği, bu çalışmada geri dönüşüm sürecinde temel üretim metodudur. Çorap şeritleri ve doğal malzemeler, geleneksel sepet örücülüğü tekniklerine göre örülerek çeşitli dekoratif ürünlere dönüştürülmüştür. Çorap atıklarının sepet örücülüğüne dahil edilmesi, eski bir zanaatın modernize edilmesini sağlamıştır. Çoraplar, küçük parçalara ayrılarak ip haline getirilip ve ardından bu ipler, sepet örücülüğü tekniğiyle birleştirilmiştir. Aynı zamanda çoraplar, farklı boyutlarda kesilerek, jüt kordonlara sarılarak şekillendirilmiş, doğal malzemelerle buluşturulmuştur. Ortaya çıkan ürünler, duvar dekorasyonları olarak kullanılabilir. Çalışmada, farklı boyut ve şekillerde dekoratif ürünler üretilmiştir.

Hasır örücülüğü, iki teknikle yapılmaktadır. Biri tefeden geçirilerek (düz yer yaygısı) diğeri şiş ile örülerek (yuvarlak yer minderi), mısır alafından (mısır sapı) yapılmaktadır. Hasır ipi elde edilirken, mısır kavuzları soyulur, kavuzlar çorap şişine geçirilir çekilerek kıvrılır, örülerek yuvarlak yer hasırı oluşturulmaktadır. Motifler ise cacala ipinden yapılmaktadır. Düz yer hasırları ise mısır kavuzları soyulur, ip haline getirilir, ahşap dört kazık çakılarak, ipler tefeden geçirilmektedir. Kavuzlar baş tarafından geçirilerek sona gidilerek örülmektedir. Daha çok yer yaygısı olarak kullanılmaktadır " (Yıldız, 2021, s.64).

Görsel 2 Mısır Kabukları kullanılarak şişle sepet örücülüğü çalışmaları Dilber Yıldız 2024

Sepet örücülüğü gibi geleneksel el işçiliği teknikleri kullanılarak, kadın çorapları gibi atık materyallerden şık ve dekoratif objeler üretmek, çevresel farkındalık yaratmak ve sürdürülebilirliği teşvik etmektedir.

Boyama ve Süsleme

Boyama olarak altın yaldız, kullanılmış ve vernikleme yapılmıştır. Böylece duvar panosu hem görsel olarak şık hale gelir hem de uzun ömürlü olmaktadır. Süslemede ağaç meyveleri, (kozalak, meşe palamudu) çam ağacı yaprakları, ahşap boncuklar ve kurutulmuş meyveler ile yapılmıştır.

Atık Kadın Çorapları İle Sepet Örücülüğü Örnekleri

Çorap atıkları jüt kordonlara sarılarak sepet örücülüğü tekniği kullanılarak örnekler yapılmıştır. Jüt halat üzerine atık çoraplar şeritler halinde kesilerek sarılarak şiş yardımı ile düz örülmüştür.

Görsel 3-4-5 Kadın çorap atıkları ile sepet örücülüğü çalışmaları Dilber Yıldız 2024

Geri dönüşüm Dekoratif Ürünler

Sepet örücülüğü tekniği ile yapılan dekoratif duvar süsleri;

Kadın çorap atıkları sepet örücülüğü tekniği kullanılarak yapılan örnekler doğal malzemelerle harmanlanmıştır . Süslemede ağaç meyveleri, (kozalak, meşe palamudu) çam ağacı yaprakları ve kurutulmuş meyveler, ahşap boncuklar kullanılmıştır.

Görsel 6-7-8 Kadın çorap atıkları ile sepet örücülüğü ile duvar süsleri Dilber Yıldız 2024

Çoraplar, jüt kordonlara sarılarak dekoratif bir form vermek amacıyla çeşitli tekniklerle şekillendirilmiştir. Jüt kordona sarılan çoraplar, dallar arasına yerleştirilmiş, süslemede ağaç meyveleri, (kozalak, meşe palamudu) çam ağacı yaprakları ve kurutulmuş meyveler kullanılmıştır.

Görsel 9-10 Kadın çorap atıkları ile duvar süsleri Dilber Yıldız 2024

Görsel 11-12-13 Kadın çorap atıkları ile duvar süsleri Dilber Yıldız 2024

Görsel 14-15 Kadın çorap atıkları ile duvar süsleri Dilber Yıldız 2024

Sonuç

Atık malzemelerden yeni ürünler elde edilmesi, döngüsel ekonomiye katkı sağlar ve daha sürdürülebilir üretim yöntemlerinin yaygınlaşmasına olanak tanımaktadır.

Çalışmada, çorap atıklarının, özellikle doğal malzemelerle ve geleneksel sepet örücülüğü tekniğiyle nasıl yaratıcı ve işlevsel dekoratif objelere dönüştürülebileceği üzerinde durulmuştur. Kadın çorap atıklarının geri dönüşümüne yönelik yenilikçi fikirler sunmakta ve bu sürecin yaratıcı, çevre dostu çözümlerle nasıl daha yaygın hale getirilebileceğini göstermektedir. Çorap atıkları, yalnızca bir atık değil, aynı zamanda el sanatları ve sürdürülebilir yaşam biçimleri için bir fırsat haline gelmektedir. Gelecekte, benzer geri dönüşüm projelerinin daha fazla insan tarafından benimsenmesi, çevresel etkilerin azaltılmasına katkı sağlayacak ve doğal kaynakların korunmasına yardımcı olacaktır. Doğal malzemelerle yapılan geri dönüşüm çalışmaları, hem sürdürülebilirliği teşvik etmekte hem de geri dönüşüm sürecinin zararsız olmasını sağlamaktadır. Çorapların, doğal malzemelerle harmanlanarak dekoratif objelere dönüştürülmesi, bu atıkların değer kazanmasını ve estetik bir şekilde yeniden kullanılmasını mümkün kılmıştır. Sepet örücülüğü tekniği, geleneksel bir zanaat olarak modern tasarımlarla buluşarak, hem zarif hem de fonksiyonel objelerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Tüketim sonrası tekstil atıklarının değerlendirilmesi ile tekstil ürünlerine ikinci bir yaşam döngüsü kazandırmaktadır. Bu durumda tekstil sektörünün yarattığı çevresel ve ekonomik etkiler azaltılarak aynı oranda sürdürülebilirliğe katkı sağlanmaktadır. Kadın çorap atıklarının geri dönüşümü, için şu öneriler geliştirilmiştir.

-Tüketim sonrası tekstil atıklarını kumbaralarda toplanmasını sağlayarak geri dönüşüm oranı arttırılmalıdır.

-Çoraplardan farklı renklerde ipler elde edebilir, doğal malzemelerle birleştirerek, el yapımı dekorasyon ürünleri (dekoratif çiçekler, panolar, duvar süsleri) oluşturulabilir.

-Eski çorapları parçalara ayırarak, örme teknikleriyle çaput dokumacılığı, halı veya paspas yapılabilir.

-Çoraplardan dekoratif torbalar, yastıklar, oyuncaklar yapılabilir.

-Çoraplardan eldivenler, başlıklar, ya da aksesuarlar yapılabilir.

-Eğitim kurumlarında bu bilinç arttırılmalı ve bu tür çalışmalar ve projeler desteklenmelidir.

- Kadın istihdamında, yöresel kalkınmaya olan katkısı da unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, kadın çoraplarının geri dönüşümü sadece çevre için değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirlik için de önemlidir. Bu alandaki çalışmalar ve uygulamalar, çevre bilincinin artmasına ve daha yeşil bir geleceğe doğru atılan önemli adımlardır. Aynı zamanda sepet örücülüğü tekniğiyle yapılan yaratıcı dönüşümün önemini vurgulamaktadır. Bu tarz çalışmalar, sadece çevre dostu bir yaklaşım sergilemekle kalmaz, aynı zamanda el işçiliğine değer veren bir kültürel mirasın da yaşatılmasına olanak sağlamaktadır.

Kaynakça

1. Altun, Ş. (2012). Prediction Of Textile Waste Profile And Recycling Opportunities In Turkey. Fıbres & Textıles İn Eastern Europe , 5(94), 16-20.

2. Atay, Ayten (1987). Örücülük. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

3. Eser, B., Çelik, P., Çay, A., & Akgümüş, D. (2016). Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Sürdürülebilirlik ve Geri Dönüşüm Olanakları. Tekstil ve Mühendis, *23*(101), 43-60.

4. Eryuruk, S. H. (2012). Greening of the textile and clothing industry. *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, (6A (95), 22-27.

5.Fletcher, K. (2014). Sustainable fashion and textiles: Design journeys . Earthscan from Routledge.

6.Kadem, F. D., & Özdemir, Ş. (2020). Tüketici Sonrası Geri Dönüştürülen Denim Kumaşların Seçilmiş Konfor Özellikleri Üzerine Bir Çalışma. Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 35(2), 379-388.

7.Kayabaşı, N. 2002. İskilip İlçesi'nde Yapılan Ağaç İşleri ve Bitkisel Örücülük. Ekin Dergisi: 6, s.22

8.Leonas, K. K. (2016). The Use of Recycled Fibers in Fashion and Home Products. S. S. Muthu içinde, Textiles and Clothing Sustainability (s. 55-77).

9. Muthu, S. S., Li, Y., Hu, J. Y., & Ze, L. (2012). Carbon footprint reduction in the textile process chain: Recycling of textile materials. *Fibers and Polymers*, *13*, 1065-1070.

10.Neziroğlu, F. (2007). Sepet Örme Tekniği ve Sanatsal Yorumlar (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)

11.Üner, İ., & Başaran, F. N. (2016). Tekstilde Sürdürülebilirlik İçin Yöresel Ürünlerin Yaşam Döngüsü Değerlendirmesindeki Rolü: Çaput Dokumacılığı Örneği. Akdeniz Üniversitesi, IV. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür/Sanat Etkinlikleri, Antalya.

12.Vadicherla, T., & Saravanan, D. (2014). Textiles and apparel development using recycled and reclaimed fibers. S. S. Muthu içinde, In Roadmap to sustainable textiles and clothing (s. 139-160). Springer

13.Yağan, Ş. Y. (1978). Türk El Dokumacılığı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

14.Yarmacı, H., Başaran, F. N. (2016). Çanakkale Yenice Yöresi Oyacılık Sanatı, Akdeniz Üniversitesi, IV. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür/Sanat Etkinlikleri, Antalya.

15.Yıldız, D. (2021). Geleneksel Türk El Dokumalarının Giysi Modasına Etkisi Üzerine Bir Örnek: Tekirdağ El Dokumaları ve Kumaş Yüzey Önerileri. İstanbul: Haliç Üniversitesi Lisans Eğitim Enstitüsü.

COMMODIFICATION OF COSTUMES AND ACCESSORIES USED IN TV SERIES AND MOVIES

DİZİ VE FİLMLERDE KULLANILAN KOSTÜM KIYAFET VE AKSESUARLARIN METALAŞMASI

Ayşegül PARALI[1], Fatma İNNECİ[2]

[1]Doktor Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,

ORCID:0000-0003-0807-5245

[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü,

ORCID:0009-0005-9934-2207

ÖZET

Kitle iletişim araçlarının kullanılmaya başlandığı tarihten günümüze kadar geçen süreç incelendiğinde, bu araçların toplumsal ve bireysel düzeyde insanlar üzerinde önemli etkiler yarattığı görülmektedir. İnsanların tercihlerini şekillendiren durumlar; istekler, ihtiyaçlar, beklentiler, moda algısı, yaşam tarzı ve satın alma davranışı gibi faktörlerle ilişkilidir. Kitle iletişim araçlarının insan davranışları üzerindeki etkisi ise yadsınamaz bir gerçektir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, televizyon bir kitle iletişim aracı olmanın ötesine geçmiş, bireylerin boş vakitlerini değerlendirdiği, dizi ve film izlediği, eğlence programlarını takip ettiği bir platform haline gelmiştir. Bireyler, modayı medya araçları aracılığıyla takip etmekte ve toplum içinde kendilerini konumlandırmak için modaya uygun giyinmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Dizi ve filmler, medya araçlarının önemli bir parçasıdır. Pazarlama uzmanları, bu durumu bir fırsata dönüştürerek dizi ve filmlerde sponsor markaların ürün yerleştirmelerini kullanmaktadır. Bu sayede markalar, ürünlerini tüketicilerin bilinçaltına yerleştirerek satın alma davranışlarını tetiklemekte ve ürünlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Böylece ürünler metalaşarak değer kazanmaktadır. Günümüzde tüketicilerin alışveriş yapma amaçları, örtünme ihtiyacından çok, var olmak, mutlu olmak ve haz almak gibi psikolojik ve sosyal ihtiyaçlara dayanmaktadır. Bu nedenle, alıcılar kimliklerini ifade etmek amacıyla metaları kullanmakta ve bireylerin toplum içindeki statüsü, tükettikleri ürünlerle ölçülür hale gelmektedir.

Dizi ve film karakterlerinin giydiği kıyafetler, oyuncuların dizideki statüsüne ve ekonomik durumuna göre oluşturulan algı, gerçek hayatta benzer bir statüye sahip olma arzusu taşıyan insanların ilgisini çekmektedir. Bu durum, tüketicileri ürünü satın almaya teşvik etmekte ve metalaşan ürünler değer kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dizi ve filmlerde kullanılan kostüm ve aksesuarların metalaşarak tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde nasıl bir etki yarattığını incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Dizi ve filmlerde kullanılan kostüm ve aksesuarların metalaşmasında önemli bir rol oynayan sosyal medya platformu Instagram üzerinden, bu tür paylaşımların yapıldığı en aktif ve gönderi sayısı bakımından öne çıkan 5 hesap belirlenmiştir. Bu hesaplar; styleonmoda, dizikiyafetlerinibul, vitrinde_ne_var, trendal ve heyoomeloo'dur. Bu hesaplardan 19 Kasım 2024 – 19 Aralık 2024 tarihleri arasında paylaşılan gönderiler arasından en çok beğeni alan

beşer adet fotoğraf seçilerek, tüketicilerin yorum yapma ve satın alma eğilimlerini etkileyen unsurlar analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dizi-film, Dizi-Film Karakterleri, Kitle İletişim Araçları, Metalaşma, Ürün Yerleştirme

ABSTRACT

When the period from the beginning of the use of mass communication tools to the present day is examined, it is evident that these tools have had significant effects on individuals and society at both collective and personal levels. The factors shaping people's preferences are related to desires, needs, expectations, fashion perception, lifestyle, and purchasing behavior. The influence of mass communication tools on human behavior is an undeniable reality. With the advancement of technology, television has transcended its role as a mere mass communication tool and has become a platform where individuals spend their leisure time, watch series and movies, and follow entertainment programs. Individuals now follow fashion trends through media tools and believe that they need to dress according to fashion to position themselves within society.

Series and movies are an important part of media tools. Marketing experts have turned this situation into an opportunity by using product placements of sponsor brands in series and movies. This way, brands embed their products into the subconscious of consumers, triggering purchasing behaviors and ensuring that the products reach a wide audience. As a result, products become commodified and gain value. Today, the primary purpose of consumers' shopping is no longer just about covering basic needs but rather about existence, happiness, and seeking pleasure. Therefore, buyers use commodities to express their identities, and an individual's status in society is increasingly measured by what they consume.

The clothing worn by characters in series and movies creates a perception based on the character's status and economic situation within the show. This perception attracts the attention of people who desire a similar status in real life, encouraging them to purchase the products. As a result, commodified products gain value. The aim of this study is to examine how costumes and accessories used in series and movies become commodified and influence consumers' purchasing behaviors. In the study, content analysis, one of the qualitative research methods, was used. Among the social media platforms, Instagram, which plays a significant role in the commodification of costumes and accessories used in series and movies, was selected. Five Instagram accounts that are the most active and have the highest number of posts sharing such content were identified. These accounts are styleonmoda, dizikiyafetlerinibul, vitrinde_ne_var, trendal, and heyoomeloo. From these accounts, five photos each that received the most likes between November 19, 2024, and December 19, 2024, were selected, and the factors influencing consumers' tendencies to comment and purchase were analyzed.

Keywords: TV Series-Movie, TV Series-Movie Characters, Mass Media, Commodification, Product Placement

GİRİŞ

Giyim, barınma, beslenme gibi insanların temel ihtiyaçlarından biridir. Giyinme ihtiyacı, eski çağlarda insanların vücutlarını doğanın olumsuz etkilerinden koruma düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde giyim, bir gereklilik olarak görülürken, zamanla işlevsel bir nitelik kazanmış, kültürel gelişim ve sosyal çevrenin etkisiyle birlikte güzel görünme arzusuna dönüşmüş ve sanatsal bir araç haline gelmiştir (Şahin, 2009, s. 2).

Günümüzde, gelişen teknoloji ve sanayileşmenin etkisiyle giyinme eylemi, temel bir ihtiyaç olmanın ötesinde, modaya uyum sağlama ve bireysel farklılaşma amacıyla kullanılan bir olgu haline gelmiştir. Bu durum, genel bir toplumsal farklılaşma mantığını ortaya çıkarmaktadır. Giyinmeye duyulan ihtiyaç, belirli bir nesneye duyulan gereksinimden ziyade, bir farklılaşma ve kimlik oluşturma ihtiyacına dönüşmüştür. Tüketici, tek bir nesneyi satın almak yerine, mal ve hizmetler sisteminin bütününü tüketmeye yönlendirilmektedir. Bu süreçte, birey bir yandan kendini toplumsal olarak diğerlerinden ayırt ettiğine inanırken, diğer yandan tüketim toplumuyla bütünleşmektedir (Jean, 2024). Evrendeki bütün canlı varlıklar tüketme eğilimine mecbur biçimde yaşama gözlerini açarlar, ihtiyaçlarını giderebildikleri süre boyunca yaşamlarını sürdürebilirler. Bu durumda tüketim her canlı için zorunlu ve evrensel bir faaliyettir. Tüketim yaşamımızın ilk zamanları sadece fizyolojik ihtiyaçlarımızı karşılamamız için bir araç konumundayken şu anda yaşamımızın vazgeçilmez amacı haline dönüşmüştür. Yaşamımızın neredeyse tamamını sürekli tüketim davranışlarında bulunarak geçirmekteyiz (Doğan, 2022, s.1). Tüketim toplumunda, gerçek ihtiyaçlar ile sahte ihtiyaçlar arasındaki ayrım belirsizleşmiş ve birey, tüketim mallarını satın almanın ve bu malları sergilemenin toplumsal bir ayrıcalık ve prestij sağladığına inanmaya başlamıştır. Günümüzde, kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun, özellikle diziler ve filmler aracılığıyla yaptığı ürün yerleştirmeler, tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde oldukça etkilidir. Televizyon dizileri, izleyicilerin tüketim taleplerinin şekillenmesinde ve yeni tüketim alışkanlıklarının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu diziler, izleyicilerin tüketimle ilgili duygularını, arzularını ve hayallerini harekete geçirerek, karakterler üzerinden firmaların ürün ve hizmetlerini tanıtmakta, reklamını yapmakta ve izleyicilerde satın alma isteği uyandırmaktadır (Karaboğa, 2016, s. 182).

Eskiden yalnızca ihtiyaçtan kaynaklı giyim üzerine yapılan tüketim, günümüzde kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve etkisiyle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Dizi ve filmlerde kullanılan kostüm, kıyafet ve aksesuarların metalaştırılması, bu ürünlerin ihtiyaç olmasa bile belirli bir statüyü temsil etmesi nedeniyle satın alınmasına yol açmaktadır. Satın alınan ürünlerin dizi ve film karakterleri tarafından kullanılması ve bu ürünlere kolayca ulaşılabilir olması, tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Bu araştırma, günümüz toplumunu derinden etkileyen televizyon ve televizyon programlarından özellikle dizi ve filmlerin, izleyici konumundaki tüketicilerin satın alma eğilimleri üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın temel amacı, dizi ve filmlerde kullanılan kostüm, kıyafet ve aksesuarların karakterlerin hayatlarıyla ilişkilendirilerek toplum tarafından satın alınmasının ve kullanılmasının nasıl ayrıcalıklı bir durum haline geldiğini incelemek ve bu süreçteki etkileşimleri analiz etmektir.

Metalaşma Teorisi ve Kültürel Tüketim

Metalaşma, Karl Marx'ın ekonomi politiğinde merkezi bir kavram olarak yer almakta olup, üretim ilişkilerinin metalaşan nesneler üzerinden yeniden şekillendirilmesini ifade etmektedir (Evrensel, 2017, s. 60). Kapitalist üretim biçimi, yalnızca sanayi ürünlerini değil, aynı zamanda kültürel ve sanatsal üretimi de metalaştırarak, tüketim nesneleri haline dönüştürmektedir (Şahin, 2021, s. 1807). Sanat ve kültürel üretimin metalaşması, tüketim toplumunda estetik ürünlerin alınıp satılabilen birer nesneye dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Ünalan, 2021, s. 27).

Tüketim, yalnızca ihtiyaçları karşılamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda statü, kimlik ve sosyal çevreyle ilişkili bir süreç olarak da görülmektedir. Tüketim malları, bireylerin yaşam tarzlarını ve maddi güçlerini sergileyen unsurlar haline gelmiştir. Veblen'e göre, özellikle giyim kuşam, bir kişinin zenginliğini başkalarına göstermek için kullandığı en etkili araçlardan biridir.

Çünkü bireyin gittiği her yerde üzerinde taşıdığı bir nesne olarak varlığını ve statüsünü gösterebilir. Bu bağlamda, giyim kuşam, sözcükleri kullanmadan, sessiz bir şekilde duyguları, düşünceleri ve inançları anlatan bir iletişim aracı olarak da değerlendirilmektedir (Sancar, 2017, s.1).

Kültürel üretimin ekonomi politiği bağlamında, medya ve kitle iletişim araçları bu süreci hızlandıran temel faktörler arasında yer almaktadır. Medya aracılığıyla kültürel ürünler geniş kitlelere ulaştırılarak ticari bir dolaşıma sokulmakta ve bu süreçte sanatsal değerleri ekonomik çıkarlarla bütünleştiren bir yapı ortaya çıkmaktadır (Çakmur, 1998, s. 112). Özellikle televizyon ve dijital platformlar, sanatın ticarileşmesini hızlandırarak tüketicilerin algılarını yönlendirmektedir (Aytaç, 2006, s. 28).

Kültürel tüketimin metalaşması, bireylerin kimlik inşası süreçlerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Tüketim toplumunda bireyler, kimliklerini satın aldıkları ve tükettikleri kültürel ürünler üzerinden inşa etmektedirler (Kuzu ve Kaptan, 2021, s. 476). Popüler kültür ikonlarının metalaşması, onların sanatsal kimliklerini silikleştirirken, ticari bir marka haline gelmelerini sağlamaktadır (Ünalan, 2021, s. 28).

Bu çerçevede, dizi ve filmlerde kullanılan kostüm ve aksesuarlar da aynı metalaşma sürecine tabidir. Karakterlerin giyim tarzları, izleyiciler tarafından benimsenmekte ve sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılmaktadır (Şahin, 2021, s. 1808). Bu süreç, yalnızca bireysel tüketim pratiklerini değil, moda endüstrisini de doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda metalaşma kavramı, günümüzde kültürel tüketim dinamikleri çerçevesinde önemli bir dönüşüm geçirmiş ve tüketici toplumunun temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir.

Moda Sosyolojisi ve Kimlik İnşası

Moda, yalnızca giysi ve aksesuarlarla ilgili bir olgu olmaktan öte, toplumsal kimliğin inşasında önemli bir rol oynayan bir fenomendir. Giyim ve aksesuarlar, bireylerin toplumsal statülerini ve kimliklerini dışa vurdukları araçlar olarak kabul edilmektedir. Pierre Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı, moda tercihlerinin bireylerin sınıfsal konumlarını nasıl şekillendirdiğini açıklamak açısından önemlidir. Bourdieu'ye göre bireyler, modayı kullanarak kendi sosyal konumlarını belirli bir statü grubuna dahil etme veya ondan ayrışma amacı güdebilirler (Yanıklar, 2018, s. 232).

Gösterişçi tüketim kavramı da moda sosyolojisi bağlamında ele alınmalıdır. Thorstein Veblen, gösterişçi tüketimin bireylerin ekonomik gücünü sergileme aracı olarak kullanıldığını savunmuştur. Giysi ve aksesuarlar, bireyin toplumsal statüsünü yansıtan unsurlar olarak tüketilmektedir (Topçu, Eroğlu ve Özer, 2020, s. 152). Günümüzde sosyal medya platformları aracılığıyla bu tüketim pratikleri daha da belirginleşmiş, bireylerin kimliklerini modaya uygunluk üzerinden sergileme eğilimleri güçlenmiştir.

Tüketim toplumunda bireyler, moda aracılığıyla kendi kimliklerini inşa ederler. Bu süreç, bireyin tercih ettiği kıyafetler, markalar ve aksesuarlar ile topluma yönelik bir mesaj verme işlevi taşımaktadır. Tüketim kültürünün etkisiyle, bireyler yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamak için değil, aynı zamanda sosyal aidiyetlerini vurgulamak amacıyla moda tüketiminde bulunmaktadırlar (Fiskeci, 2021, s. 21). Özellikle genç kuşaklarda markaların sembolik anlamları kimlik inşasında kritik bir rol oynamaktadır. Z kuşağı bireyleri, giyim seçimlerini yalnızca bireysel beğenilerine göre değil, aynı zamanda ait oldukları veya olmak istedikleri sosyal grupların değerleri doğrultusunda belirlemektedirler (Fiskeci, 2021, s. 89).

Postmodern tüketim teorileri ise kimlik oluşumunda modanın değişen rolünü ele almaktadır. Geleneksel modernist anlayışa göre moda, belirli sınıfsal ayrımları sürdürmenin bir yolu olarak görülürken, postmodern perspektifler bireyin kimlik inşasında daha esnek ve değişken bir

süreçten bahsetmektedirler. Postmodernizmle birlikte, tüketiciler farklı zamanlarda farklı kimlikler sergileyebilirler ve bu da modanın çok katmanlı bir anlam kazanmasını sağlamaktadır (Çetiner, 2024, s. 717).

Dijitalleşme sürecinde moda ve kimlik arasındaki ilişki daha da güçlenmiştir. Moda blogları ve sosyal medya platformları, bireylerin kendi kimliklerini sergileme ve inşa etme süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Moda blogları üzerine yapılan bir araştırmaya göre, bloglarda yer alan moda içerikleri bireylerin tüketim eğilimlerini ve kimlik algılarını büyük ölçüde şekillendirmektedir (Turancı, 2016, s. 452). Dijital medyanın etkisiyle, bireyler moda seçimlerini daha fazla dış faktörlere bağlı olarak yapmakta ve bu süreç, bireylerin kendi kimliklerini yeniden inşa etmelerine olanak tanımaktadır.

Medya ve Tüketim Kültürü

Günümüz tüketim toplumunda medya, bireylerin tüketim alışkanlıklarını yönlendiren en önemli araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon, sinema ve dijital platformlar, tüketicilere yeni ürünleri tanıtmanın yanı sıra, onların kimlik inşa süreçlerine de doğrudan etki etmektedir. Medya, tüketim kültürünün yayılmasını ve bireylerin tüketim kalıplarını belirlemesini sağlamaktadır (Helvacı, 2022, s. 45).

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte, tüketiciler medya içerikleri aracılığıyla sürekli olarak yeni tüketim alışkanlıkları geliştirmektedirler. Örneğin, televizyon dizileri ve sinema filmleri, belirli bir yaşam tarzını ve tüketim pratiklerini özendirerek bireylerin tüketim davranışlarını etkilemektedir (Top, 2019, s. 27). Dijital platformlar ise, sosyal medya ve reklam içerikleri ile bireylerin algılarını şekillendirerek, yeni tüketim trendlerini oluşturmakta ve yaygınlaştırmaktadır (Baydeniz ve Temel, 2022, s. 1061).

Medyanın tüketim kültürü üzerindeki etkisi, özellikle gösteriş tüketimi bağlamında ele alınmalıdır. Veblen'in gösterişçi tüketim teorisi, bireylerin ekonomik gücünü sergilemek için tüketim yaptığını öne sürmektedir. Günümüzde bu teori, televizyon reklamları, dijital platformlardaki influencer içerikleri ve ürün yerleştirme gibi medya stratejileri ile daha da pekişmiştir (Bilginer, 2008, s. 31). Örneğin, televizyon dizilerinde kullanılan lüks kıyafetler ve aksesuarlar, izleyicilere prestijli bir yaşam tarzı sunarak tüketim eğilimlerini artırmaktadır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 42).

Tüketim kültüründe medyanın etkisini artıran unsurlardan biri de meta estetik kavramıdır. Meta estetik, tüketim nesnelerinin yalnızca işlevselliği ile değil, aynı zamanda estetik değerleri ile de pazarlanmasını ifade etmektedir. Sinema ve dijital platformlar, bu stratejiyi kullanarak bireylere belirli bir yaşam tarzı sunmakta ve onları bu yaşam tarzına uygun ürünleri satın almaya yönlendirmektedir (Bilginer, 2008, s. 43).

Dijital medyanın tüketim kültürüne olan etkisi, sosyal medya platformlarının yükselişi ile daha da belirginleşmiştir. Instagram, YouTube ve TikTok gibi platformlarda içerik üreten fenomenler, takipçilerine belirli bir tüketim kalıbı sunarak, bireylerin satın alma kararlarını etkilemektedirler (Baydeniz ve Temel, 2022, s. 1068). Dijital platformlar, bireylere ürünlerin yalnızca işlevselliği ile değil, aynı zamanda sosyal statü ve aidiyet duygusuyla ilişkilendirildiği bir tüketim modeli sunmaktadır.

Medyanın tüketim kültürüne etkisi sadece bireysel tüketim alışkanlıklarını şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda küreselleşme süreci içerisinde yerel kültürlerin küresel medya aracılığıyla nasıl dönüştüğünü de gösterir. Medyanın küreselleşmesi, yerel kültürlerin küresel kültüre eklemlenmesine neden olmakta ve böylece tüketim alışkanlıklarının da küreselleşmesine yol açmaktadır (Taylan ve Arklan, 2008, s. 86). Bu bağlamda, küresel medya

içeriğinde sunulan tüketim kalıpları, bireylerin sosyal statülerini belirleyen bir unsur haline gelmektedir.

Tüketim kültüründe medya aracılığıyla oluşturulan güzellik ve ideal beden algıları da bireylerin tüketim alışkanlıklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Kadınlara yönelik medya içeriklerinde güzellik söylemleri, idealize edilmiş bir beden imajını yüceltirken, tüketimi artırmaya yönelik stratejiler geliştirmektedir (Özgen, 2017, s. 15). Bu süreç, bireyleri belirli ürünleri satın almaya teşvik ederek, medya ve tüketim kültürü arasındaki bağı güçlendirmektedir.

Ayrıca, postmodern tüketim kültürü bağlamında medya, bireylerin kimlik inşa süreçlerini etkileyerek onları bir tüketim nesnesine dönüştürmektedir. Postmodernizm, bireylerin tüketim yoluyla kimliklerini oluşturduklarını savunur ve bu noktada medya, bireyleri tüketim alışkanlıkları çerçevesinde yönlendirerek onlara belirli kimlikler sunmaktadır (Hatipler, 2017, s. 35). Bu bağlamda medya, tüketim kültürünün temel taşıyıcılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişim araçları, bireylerin tüketim eğilimlerini belirlemekte, sosyal statülerini şekillendirmekte ve tüketim alışkanlıklarını yönlendirmektedir. Medya ve tüketim kültürü arasındaki bu karşılıklı etkileşim, günümüz tüketim toplumunun temel dinamiklerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Sosyal Medyanın Pazarlamadaki Rolü ve Tüketim Davranışları

Sosyal medya, günümüz pazarlama stratejilerinde merkezi bir konuma gelmiş ve tüketicilerin satın alma davranışlarını derinden etkilemiştir. Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, sosyal medya platformları markalar için yalnızca bir reklam aracı değil, aynı zamanda doğrudan tüketiciyle etkileşim kurdukları bir alan haline gelmiştir (Arslan ve Beğendik, 2023, s. 340).

Sosyal medya pazarlaması, tüketicilerin marka algısını ve satın alma kararlarını şekillendiren en önemli faktörlerden biridir. Özellikle Instagram, Facebook ve TikTok gibi platformlarda yapılan görsel ve etkileşim odaklı pazarlama, tüketicilerin duygusal bağ kurarak ürünleri benimsemesini sağlamaktadır (Gedik, 2020, s. 253). İşletmeler için bu platformlar, marka bilinirliğini artırma ve doğrudan hedef kitleye ulaşma açısından büyük avantajlar sunmaktadır.

Sosyal medya platformlarında kullanılan beğeni, paylaşım ve yorum gibi metrikler, tüketicilerin satın alma kararlarını yönlendirmekte önemli bir rol oynamaktadır. Tüketiciler, diğer kullanıcıların deneyimlerine ve ürün hakkındaki yorumlarına güvenerek karar vermekte, bu durum marka sadakati üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Abbasoğlu, 2023, s. 1054). Özellikle influencer pazarlaması, tüketicilerin satın alma niyetini artıran en önemli faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Sosyal medya fenomenleri, takipçileriyle kurdukları güven ilişkisi sayesinde marka mesajlarını daha etkili bir şekilde iletebilmektedir (Köksal Araç, 2023, s. 324).

Dijital pazarlama stratejilerinin en önemli unsurlarından biri olan sosyal medya reklamları, markaların tüketicilere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Algoritmalar aracılığıyla hedef kitleye özel reklamlar sunulması, tüketicilerin ilgisini çeken içeriklerle etkileşime geçmesini sağlamaktadır (Erdemir ve Özoğlu, 2021, s. 1080). Markalar, sosyal medya kampanyaları ile kişiselleştirilmiş deneyimler sunarak tüketici memnuniyetini artırmayı hedeflemektedir.

Tüketici psikolojisi açısından sosyal medyanın etkisi, bireylerin sosyal medya içeriklerine verdiği tepkiler üzerinden değerlendirilmektedir. Özellikle genç kuşaklar, satın alma kararlarını büyük ölçüde sosyal medya fenomenleri ve kullanıcı yorumlarına göre belirlemektedirler (Akdere ve Karamaz, 2023, s. 2130). Yapılan araştırmalar, sosyal medya pazarlama aktivitelerinin tüketici sadakati ve marka bağlılığı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu göstermektedir (Şalvarlı ve Kartal, 2021, s. 705).

Söyleyici ve Bozkurt'un (2017) Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerinde yaptıkları araştırmaya göre, sosyal medyada tüketicilerin satın alma öncesi ve sonrası davranışları yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi faktörlere göre farklılık göstermektedir (Söyleyici ve Bozkurt, 2017, s. 37). Öge (2018) tarafından yapılan bir çalışmada ise, tüketicilerin sosyal medya aracılığıyla hem içerik üreten hem de ürün satın alan bir yapıya büründüğü ve markalar için müşteri ilişkileri yönetiminin önemli bir aracı haline geldiği belirtilmektedir (Öge, 2018, s. 42).

Ayrıca, Armağan ve Karakulle'nin (2017) gerçekleştirdiği bir araştırmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeyi ile satın alma öncesi ve sonrası sergiledikleri tüketici davranışları arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Armağan ve Karakulle, 2017, s. 438). Gezgin ve Kırık (2018) ise sosyal medyanın tüketim kültürü üzerindeki etkisini vurgulayarak, bireylerin tüketim alışkanlıklarının sosyal medya aracılığıyla yönlendirildiğini ve sosyal medya platformlarının birer tüketim mecrasına dönüştüğünü belirtmiştir (Gezgin ve Kırık, 2018, s. 10).

Özellikle Covid-19 sonrası dönemde, işletmelerin sosyal medya stratejilerine daha fazla yatırım yaptığı görülmektedir. Pandemi sürecinde fiziksel mağazaların kapalı olması, çevrimiçi alışverişe olan ilgiyi artırmış ve sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin önemini daha da pekiştirmiştir (Çil ve Erkan, 2021, s. 25). Bu süreçte tüketiciler, markalarla olan etkileşimlerini sosyal medya aracılığıyla sürdürmüş ve bu durum satın alma alışkanlıklarını kalıcı olarak değiştirmiştir. İlaveten sosyal medya pazarlaması günümüz tüketim kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Markalar, tüketicilere ulaşmak, marka sadakati oluşturmak ve satışlarını artırmak için sosyal medya stratejilerini etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Tüketici davranışlarının hızla değiştiği bu dijital çağda, sosyal medya pazarlaması, gelecekte de işletmelerin en önemli araçlarından biri olmaya devam edecektir.

Ürün Yerleştirme ve Reklam Stratejileri

Ürün yerleştirme, geleneksel reklamlardan farklı olarak, doğrudan program içeriğine entegre edilen bir pazarlama stratejisidir. Filmler, televizyon programları, video oyunları, romanlar ve müzik videoları gibi birçok mecrada uygulanabilmektedir. 1890'lara kadar uzanan kökenine rağmen, 1980'lerde popüler hale gelmiştir. Reklamcılık, bilgi odaklı mesajlardan, tüketicilere imaj ve yaşam tarzı vaat eden mesajlara doğru evrilmiştir (Altıntaş, 2009, s. 48) . 1980'lerden sonra medya içeriklerinde kitlesizleştirme süreciyle birlikte geniş kitleler, belirli hedef gruplara ayrılarak özelleştirilmiş içeriklerle hedeflenmiştir. Ürün yerleştirme, dolaylı bir iletişim biçimi olup, izleyicinin ticari mesajları fark etmeden tüketmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Sundurdu, 2024). Ürün yerleştirme stratejileri, bilinçli olarak tasarlanmış bir pazarlama yöntemi olup, tüketici psikolojisi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalara göre, izleyiciler sık sık maruz kaldıkları markaları bilinçaltında daha olumlu değerlendirmekte ve bu markalara karşı sadakat geliştirme eğiliminde olmaktadırlar (Yolcu, 2010, s. 28).

Sosyal medya platformlarının yükselişiyle birlikte, ürün yerleştirme sadece geleneksel medya ile sınırlı kalmamış, Instagram ve YouTube gibi dijital platformlarda da önemli bir yer edinmiştir. Öztürk, Şener ve Süher'in (2016) yaptığı araştırmaya göre, Instagram'da ürün yerleştirme stratejileri tüketicilerin satın alma davranışlarını doğrudan etkilemektedir ve özellikle Instabloggerlar bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır (Öztürk, Şener ve Süher, 2016, s. 355).

Ürün yerleştirme, aynı zamanda marka bağımlılığı yaratmada da etkilidir. İzleyiciler, hayran oldukları dizi karakterlerinin giyim tarzlarını ve kullandıkları aksesuarları benimseyerek, kendilerini bu karakterlerle özdeşleştirme eğilimindedirler. Bu süreç, izleyicinin bilinçaltında tüketim ihtiyacı oluşturarak pazarlama stratejilerini güçlendirmektedir (Çakır, 2018, s. 65) .

Kültür endüstrisi, medya içerikleri aracılığıyla belirli tüketim alışkanlıklarını dayatarak tüketicilerin algılarını yönetmekte ve tüketim kültürünü sürekli olarak yeniden üretmektedir (Bauman, 2011, s. 89).

Hollywood ve Türk sineması üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, ürün yerleştirmenin farklı kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Fetvacı'nın (2008) araştırmasına göre, Hollywood yapımları ürün yerleştirmeye daha fazla bütçe ayırmakta ve bu ürünlerin küresel pazarda daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır (Fetvacı, 2008, s. 5). Buna karşın, Türk sinemasında ürün yerleştirme uygulamalarının daha çok yerel markalarla sınırlı kaldığı ve küresel ölçekte daha az etkili olduğu görülmektedir.

Moda endüstrisi ile sinema arasındaki etkileşim de ürün yerleştirmenin önemli bir parçasıdır. Moda endüstrisi, sinema sayesinde kitleleri etkilemekte ve yeni tüketim trendleri oluşturmaktadır. Hollywood'un moda üzerindeki etkisi, yıldızların giyim tarzlarıyla geniş kitleler üzerinde belirleyici bir rol oynamasıyla görülmektedir (Berkkan, 2009, s. 26). Bu doğrultuda, özellikle lüks markalar ve ünlü tasarımcılar, film ve dizi karakterlerinin kıyafetleriyle hedef kitlelerine ulaşarak prestijli bir imaj yaratmaktadır.

YouTube gibi dijital platformlar da ürün yerleştirme stratejileri açısından önem kazanmıştır. Kırık ve Altun'un (2023) yaptığı çalışmada, YouTube üzerinde gerçekleştirilen ürün yerleştirme stratejilerinin, özellikle genç tüketicilerin marka algısını nasıl yönlendirdiği incelenmiştir (Kırık ve Altun, 2023, s. 167). Yeni medya platformlarında ürün yerleştirme, geleneksel reklamcılığa kıyasla daha etkili sonuçlar doğurmakta ve tüketicilerin marka ile daha uzun süreli bir bağ kurmasına olanak tanımaktadır.

Televizyonda ürün yerleştirme üzerine yapılan deneysel araştırmalar, izleyicilerin yerleştirilen ürünleri çoğu zaman bilinçli olarak fark edemediklerini göstermektedir (Sarıyer, 2018, s. 1397). Ancak bilinçaltına etki eden bu stratejiler, tüketicinin gelecekteki satın alma kararlarını önemli ölçüde yönlendirmektedir. Bunun yanında, ürün yerleştirme stratejileri, geleneksel reklamcılığa alternatif olarak gelişmiş ve tüketici davranışlarını yönlendirme noktasında oldukça etkili bir araç haline gelmiştir. Özellikle dijital medyanın yükselişi ile birlikte, bu stratejilerin kullanımı artmış ve tüketici algısı üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır.

Televizyon Dizilerinde Kullanılan Ürün Yerleştirmelerin Kıyafet, Kostüm ve Aksesuarların Metalaşmasına Etkisi

Televizyon dizileri, yalnızca birer eğlence aracı olarak değil, aynı zamanda tüketim kültürünü şekillendiren güçlü birer medya ürünü olarak da işlev görmektedir. Dizi karakterlerinin giydiği kıyafetler, kullandıkları aksesuarlar ve benimsedikleri yaşam tarzları, izleyiciler tarafından benimsenerek birer tüketim nesnesine dönüşmektedir. Bu bağlamda, televizyon dizilerinde kullanılan kıyafet, kostüm ve aksesuarlar, markalar için bir pazarlama stratejisi olarak konumlanmakta ve ürün yerleştirme teknikleriyle izleyicilere sunulmaktadır (Karaboğa, 2016).

Televizyon dizilerinde ürün yerleştirme stratejileri farklı yöntemlerle uygulanmaktadır:

- Görsel yerleştirme: Markanın doğrudan sahne içinde görünür olması.
- Sözel yerleştirme: Karakterlerin belirli bir markadan bahsetmesi.
- Kullanım yönlü yerleştirme: Ana karakterlerin belirli bir markayı aktif olarak kullanması.
- Bağlamsal yerleştirme: Ürünün veya markanın hikâyeye entegre edilerek doğal bir kullanım çerçevesinde sunulması.

Televizyon dizileri, geniş kitlelere ulaşabilen, etkili bir medya formatı olduğundan, işletmeler tarafından ürün yerleştirme stratejileri için sıklıkla tercih edilmektedir. Televizyonun gündelik

hayatta yaygınlaşması ve her yaş grubundan insanı ilgilendiren bir medya formatı olması nedeniyle markalar, televizyon dizileri aracılığıyla izleyicileri doğrudan etkilemektedir (Tokgöz, 2009, s. 42). Günümüz dizilerinde karakterlerin giydiği kıyafetler, izleyiciler tarafından beğenilmekte, sosyal medya platformlarında tartışılmakta ve kısa sürede moda akımlarına dönüşmektedir Dizilerde ve filmlerde yer alan kıyafetler, kostümler ve aksesuarlar, yalnızca dekoratif unsurlar değil, aynı zamanda pazarlama stratejileri için güçlü araçlardır. Bir dizi karakterinin giydiği elbise, izleyici tarafından benimsenerek kısa sürede bir moda akımına dönüşebilmektedir. Bu durum, tüketicilerin markalara olan ilgisini artırmakta ve satın alma davranışlarını yönlendirmektedir. Zara, Koton, Mavi, Adidas gibi markaların dizilerde yer alması, tüketici nezdinde olumlu bir marka algısı oluşturarak satışları artırmaktadır (Sarıyer, 2005). Tarihsel süreç içinde kıyafet ve aksesuarlar yalnızca işlevsel birer araç olmaktan çıkmış, kimlik inşasının ve sosyal statünün bir göstergesi haline gelmiştir. Günümüzde televizyon dizileri, kıyafet ve aksesuarların bir statü sembolü olarak sunulmasını destekleyen önemli bir mecra haline gelmiştir. Örneğin, lüks tüketim markaları, dizilerde yer alan karakterlerin stilini belirleyerek, kendi ürünlerinin bir "yaşam tarzı" ile özdeşleşmesini sağlamaktadır. Böylece, kıyafet ve aksesuarlar, yalnızca fiziksel nesneler olarak değil, aynı zamanda sosyal sermaye olarak algılanmaktadır. Kültür endüstrisi, medya içerikleri aracılığıyla belirli tüketim alışkanlıklarını dayatarak tüketicilerin algılarını yönetmekte ve tüketim kültürünü sürekli olarak yeniden üretmektedir (Bauman, 2011, s. 89).

Moda endüstrisi ile televizyon dizileri arasındaki simbiyotik ilişki, kıyafet ve aksesuarların metalaşmasını hızlandıran temel faktörlerden biridir. Özellikle popüler dizilerde kullanılan belirli kıyafetler ve aksesuarlar, dizinin izleyici kitlesi üzerinde doğrudan etki yaratmakta ve tüketicilerin satın alma davranışlarını yönlendirmekte ve aynı zamanda ticari bir meta haline gelmektedir. Örneğin, Diriliş Ertuğrul dizisinde kullanılan geleneksel Osmanlı kıyafetleri ve takılar, tarihî ve kültürel bir unsur olmaktan çıkıp, ticari bir meta haline gelmiştir (Yılmaz, 2021, s. 42).

Giyim markaları ve moda endüstrisi, bu süreci bilinçli bir şekilde yönlendirmekte ve diziler aracılığıyla kıyafet ve aksesuarları birer statü sembolü olarak sunmaktadır. Ünlü markaların dizilerde görünürlüğünün artması, tüketicilerin markaya olan ilgisini artırarak marka bağımlılığını pekiştirmektedir. Dizilerde yer alan moda unsurlarının sosyal medyada geniş yankı uyandırması da bu süreci hızlandırmaktadır. Örneğin, bir dizi karakterinin giydiği elbise, sosyal medya platformlarında paylaşılmakta ve bu durum, tüketicilerin ilgili markayı satın alma eğilimlerini artırmaktadır (Çakır, 2018).

Günümüzde dijital medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, dizilerde yer alan kıyafet ve aksesuarların metalaşma süreci daha da hızlanmıştır. Instagram, TikTok ve YouTube gibi platformlar, dizilerde kullanılan kıyafetlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan araçlar haline gelmiştir. Influencer'lar ve sosyal medya fenomenleri, dizilerde gördükleri ürünleri takipçilerine önererek, tüketici davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Böylece, televizyon dizilerindeki ürün yerleştirme stratejileri, dijital medyanın gücüyle birleşerek daha etkili hale gelmektedir (Öztürk, Şener ve Süher, 2016). Bu bağlamda televizyon dizilerinde kullanılan kıyafet, kostüm ve aksesuarlar, tüketim kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Dizi karakterlerinin giyim tarzları, izleyicilerin kimlik inşasında ve statü belirlemesinde önemli bir referans noktası oluşturmakta, kıyafetler ve aksesuarlar yalnızca bireysel tercihler değil, aynı zamanda toplumsal statüyü ifade eden araçlar olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, kıyafet ve aksesuarların medya aracılığıyla metalaşması, modern pazarlama stratejilerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

YÖNTEM

Araştırma da önce literatür taraması yapılarak konu ile ilgili gerekli bilgiler toplanmıştır. Veri toplamak için Nitel Arştırma Yöntemi seçilerek, sosyal bilimler alanında sıkça tercih edilen içerik analizi kullanılmıştır. Dizi ve filmlerde kullanılan kostüm kıyafet ve aksesuarların metalaşmasında önemli bir role sahip, sosyal medya platformu olan instagram üzerinden dizi film kıyafet ve aksesuarların paylaşıldığı en aktif kullanılan ve sayıca diğerlerinden fazla gönderisi olan 5 instagram hesabı belirlenmiştir. Bunlar styleonmoda, dizikiyafetlerinibul, vitrinde_ne_var, trendal, heyoomeloo hesaplarıdır. Bu instagram hesaplarının her birinden 19 Kasım 2024 – 19 Aralık 2024 tarihleri arasında paylaşılan gönderilerden en çok beğeniye sahip beşer adet fotoğraf seçilerek tüketicilerin yorum yapma ve satın alma eğilimlerini etkileyen unsurlar yorumlanarak analiz edilmiştir.Veri toplama sürecinde, araştırmanın odak noktası olarak Instagram platformu seçilmiştir çünkü Instagram, görsel odaklı bir platform olması ve geniş kullanıcı kitlesi ile bu tür içeriklerin yayılması için ideal bir ortam sunmaktadır. Araştırmanın evrenini, Instagram'da dizi ve filmlerde kullanılan kıyafet ve aksesuarları paylaşan en aktif beş hesap oluşturmaktadır. Bu hesaplar; styleonmoda, dizikiyafetlerinibul, vitrinde_ne_var, trendal ve heyoomeloo olarak belirlenmiştir. Bu hesapların her birinden, 19 Kasım 2024 – 19 Aralık 2024 tarihleri arasında paylaşılan gönderiler arasından en çok beğeniye sahip beşer adet fotoğraf seçilmiştir. Toplamda 25 fotoğraf üzerinden yapılan analizde, tüketicilerin bu gönderilere yaptığı yorumlar ve beğeniler değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, sosyal medya platformlarından biri olan Instagram uygulaması üzerinden dizi filmlerde kullanılan kııyafet ve aksesuarların yorum beğenme satış verileri incelenmiştir. Instagramda en çok gönderiye sahip olan ve aktif olarak kullanılan beş sayfa belirlenmiştir. Bu sayfaların 19 Kasım- 19 Aralık tarihleri arasında yaptığı paylaşımların her birinden beşer adet toplamda 25 adet fotoğraf incelenmiş ve tüketicilerin satın alma kararına ne ölçüde katkı sağladığı analiz edilmiştir.

Tablo 1: **Instagram Sayfalarının Bilgisi**

Instagram sayfası	Gönderi sayısı	Takipçi sayısı	Takip sayısı
trendal	13,727	72.3 bin	7,503
styleonmoda	12,575	110 bin	1,127
vitrinde_ne_var	10,210	408 bin	1,570
heyoomeloo	5,398	124 bin	469
dizikıyafetlerinibul	5,126	204 bin	303

Tablo 1’de bilgisi verilen Instagram sayfalarından en çok gönderiye sahip birinci sayfa _trendal_ olarak belirlenmiştir. Bunu ikinci olarak styleonmoda sayfası 12.575 gönderi sayısıyla takip etmektedir. Üçüncü sırada 10.210 gönderi sayısı ile vitrinde_ne_var sayfası yer almaktadır. Gönderi sayısı 5.398 olan heyoomeloo sayfasını 5.126 gönderi sayısıyla dizikıyafetlerinibul sayfasının takip ettiği belirlenmiştir. Bu Instagram sayfaları dizi ve filmlerde kullanılan kıyafet kostüm ve aksesuarları tespit ederek, Instagram kullanıcılarının bu ürünlere kolay ulaşması için link, fiyat, kod gibi paylaşımlarda bulunmaktadır. Marka ve tüketiciyi bir araya getiren Instagram sayfaları tüketicilerin ürünü satın alma eğilimine yönelmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Tablo:2 Styleonmoda Sayfasının Yorum ve Beğeni Bilgisi

Instagram sayfası	Dizi	Yorum sayısı	Beğeni sayısı
styleonmoda	Hudutsuz sevda	2	396
	Uzak şehir	2	569
	Kızılcık şerbeti	15	560
	Leyla	-	397
	Hudutsuz sevda	4	899
Toplam		23	2.821

Tablo 2'de görüldüğü gibi Instagramda styeonmoda sayfasında paylaşılan dizi kıyafetlerine gelen yorum ve beğeni sayılarını göstermektedir. Bu verilere göre;

- Hudutsuz Sevda dizisinde kullanılan kıyafetler, toplam 2 yorum ve 899 beğeni alarak en fazla beğeniye ulaşan gönderi olmuştur. Bu durum, dizinin moda açısından izleyici üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ve bu dizide kullanılan kıyafetlerin popülerleştiğini göstermektedir.

- Uzak Şehir dizisi için yapılan paylaşımlar, 2 yorum ve 569 beğeni ile ikinci sırada yer almıştır.

- Kızılcık Şerbeti dizisinde kullanılan kıyafetler, diğerlerine kıyasla daha fazla yorum (15) almasına rağmen, 560 beğeni ile üçüncü sırada yer almıştır. Bu, izleyicilerin kıyafetler hakkında daha fazla fikir belirttiğini ancak beğeni açısından diğer dizilerin daha ön planda olduğunu göstermektedir.

- Leyla dizisine ait kıyafet paylaşımı, 397 beğeni alarak diğer dizilere göre daha düşük bir etkileşim elde etmiştir.

Genel olarak, Styleonmoda sayfasında dizilerde kullanılan kıyafetlerin beğeni ve yorum seviyeleri, izleyicilerin bu dizilere olan ilgisi ve kıyafetlerin moda trendlerine ne derece uygun olduğu hakkında bilgi vermektedir. Yorum sayılarının düşük olması, takipçilerin genellikle doğrudan beğeni butonunu kullanarak tepki verdiğini göstermektedir.

Tablo 3: Dizikıyafetlerinibul Sayfasının Yorum ve Beğeni Bilgisi

Instagram sayfası	Dizi	Yorum sayısı	Beğeni sayısı
dizikıyafetlerinibul	Yalı Çapkını	14	6.612
	Yalı Çapkını	7	4.414
	Yalı Çapkını	11	4.313
	Yalı Çapkını	18	2.401
	Leyla	4	2.698

Toplam		54	20.438

Tablo 3'de görüldüğü gibi Instagramda dizikıyafetlerinibul sayfasında paylaşılan Yalı Çapkını postu 14 yorum ve 6.612 beğeni alarak en çok beğeni sayısına sahip gönderi olmuştur. Bunu sırasıyla Yalı Çapkını postu 7 yorum ve 4.414 beğeni alarak takip etmiştir. Yalı Çapkını postu 11 yorum ve 4.313 beğeni almıştır. Leyla postu 2.698 beğeni alırken Yalı Çapkını postunun 18 yorum ve 2.401 beğeni aldığı belirlenmiştir. Bu verilere göre;

- Yalı Çapkını dizisine ait kıyafetler, toplamda 54 yorum ve 20.438 beğeni alarak en çok etkileşim alan dizi olmuştur. Özellikle 6.612 beğeni alan bir gönderi, dizinin popülerliğini ve kullanılan kıyafetlerin tüketiciler tarafından beğenildiğini göstermektedir.

- Leyla dizisine ait paylaşımlar ise 4 yorum ve 2.698 beğeni ile daha az ilgi görmüştür.

Buradan hareketle, Dizikıyafetlerinibul sayfasında Yalı Çapkını dizisinde kullanılan kıyafetlerin izleyici ve tüketiciler tarafından büyük ilgi gördüğü ve moda trendlerini belirleyici bir rol üstlendiği söylenebilir. Ayrıca, dizide kullanılan kıyafetlerin belirli bir yaşam tarzı ile ilişkilendirilerek pazarlanması, izleyicilerin bu ürünlere yönelimini artırmıştır.

Tablo 4: **Vitrinde_ne_var Sayfasının Yorum ve Beğeni Bilgisi**

Instagram sayfası	**Dizi**	**Yorum sayısı**	**Beğeni sayısı**
Vitrinde_ne_var	Yalı çapkını	23	15.060
	Uzak şehir	25	4.137
	Uzak şehir	8	3.136
	Uzak şehir	18	3.127
	Leyla	11	3.135
Toplam		85	28.595

Tablo 4'de görüldüğü üzere bu tablo, Vitrinde_ne_var Instagram sayfasında dizilerde kullanılan kıyafetlere gelen beğeni ve yorum sayılarını göstermektedir.

- Yalı Çapkını, 23 yorum ve 15.060 beğeni alarak en fazla ilgi gören dizi olmuştur. Bu, dizinin yalnızca hikâyesiyle değil, kullanılan kıyafetleriyle de büyük bir takipçi kitlesine hitap ettiğini göstermektedir.

- Uzak Şehir dizisine ait gönderiler ise 25, 8 ve 18 yorum ile sırasıyla 4.137, 3.136 ve 3.127 beğeni alarak orta seviyede etkileşim göstermiştir.

- Leyla dizisine ait kıyafetler ise 11 yorum ve 3.135 beğeni ile diğer dizilere kıyasla daha düşük bir etkileşim almıştır.

Bu veriler doğrultusunda, Vitrinde_ne_var sayfasında dizilerde kullanılan kıyafetlerin büyük bir etkileşim yarattığı ve özellikle Yalı Çapkını dizisinin moda dünyasına yön verdiği söylenebilir. Aynı zamanda, bu sayfanın belirli bir tüketici kitlesine hitap ettiği ve kullanıcıların modaya olan ilgisini artırmada rol oynadığı görülmektedir.

Tablo 5: Heyoomeloo Sayfasının Yorum ve Beğeni Bilgisi

Instagram sayfası	**Dizi**	**Yorum sayısı**	**Beğeni sayısı**

heyoomeloo	Kızılcık şerbeti	37	925
	Yalı çapkını	4	2.825
	Uzak şehir	3	1.110
	Hudutsuz sevda	12	2.283
	Leyla	8	2.137
Toplam		64	9.280

Tablo 5'de görüldüğü gibi Instagramda Heyoomeloo sayfasında dizilerde kullanılan kıyafetlere gelen beğeni ve yorum sayılarını göstermektedir. Bu verilere göre;

- Yalı Çapkını, 8 yorum ve 4.116 beğeni alarak en yüksek etkileşime sahip dizi olmuştur. Bu veriler, dizinin yalnızca hikayesiyle değil, kullanılan kıyafetleriyle de izleyici kitlesi üzerinde güçlü bir etki bıraktığını göstermektedir. Özellikle, dizide kullanılan kıyafetlerin sosyal medya aracılığıyla popülerleştiği ve moda trendlerine yön verdiği söylenebilir.

- Uzak Şehir, 2 yorum ve 2.958 beğeni alarak orta seviyede bir etkileşim göstermiştir. Yorum sayısının az olması, izleyicilerin bu diziye yönelik ilgisinin sınırlı olduğunu ve kıyafet seçimlerinin daha dar bir kesime hitap ettiğini düşündürmektedir.

- Leyla, 3 yorum ve 2.117 beğeni ile en düşük etkileşim seviyesine sahip dizidir. Beğeni ve yorum oranlarının düşük olması, dizide kullanılan kıyafetlerin moda açısından diğer dizilere kıyasla daha az dikkat çektiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak, Heyoomeloo sayfasında yapılan analizler, dizilerde kullanılan kıyafetlerin popülerleşme düzeyinin dizinin genel izleyici kitlesiyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Yalı Çapkını dizisinin kıyafetleri, diğer dizilere kıyasla daha fazla ilgi görmekte ve sosyal medyada yaygın olarak paylaşılmaktadır. Bu durum, dizilerde kullanılan kıyafetlerin sadece bir moda unsuru olmanın ötesine geçtiğini ve markalar için önemli bir pazarlama aracı haline geldiğini göstermektedir.

Tabloların analizi sonucunda Instagram platformu üzerinden belirlenen en aktif beş hesap üzerinden yapılan analizler, kıyafet ve aksesuarların metalaşması sürecine dair önemli bulgular sunmuştur. İncelenen Instagram sayfaları arasında Tredal, Styleonmoda, Vitrinde_Ne_Var, Heyoomeloo ve Dizikıyafetlerinibul en çok takipçiye ve gönderi sayısına sahip sayfalardır. Özellikle takipçi sayısı açısından değerlendirildiğinde, bu sayfaların büyük bir kitleye hitap ettiği ve dizi-film karakterleri aracılığıyla belirli kıyafet ve aksesuarların yaygınlaştırılmasında kritik bir rol oynadığı belirlenmiştir.

Tablo analizlerine göre;

- Trendal sayfası en fazla gönderi sayısına sahipken, en yüksek takipçi sayısına vitrinde_ne_var ulaşmıştır.
- Dizikıyafetlerinibul sayfası, popüler dizilerde yer alan kıyafetleri paylaşarak yüksek etkileşim oranlarına sahiptir ve en fazla beğeni toplayan içerikleri üretmektedir.
- Heyoomeloo ve styleonmoda gibi sayfalar ise belirli dizilere odaklanarak tüketicilerin beğenilerini yönlendiren içerikler sunmaktadır.

Özellikle kıyafet ve aksesuarların beğeni ve yorum sayıları açısından analiz edildiğinde;

- En fazla etkileşim alan diziler Yalı Çapkını, Hudutsuz Sevda, Kızılcık Şerbeti ve Leyla olarak belirlenmiştir.
- Yalı Çapkını dizisinde kullanılan kıyafetlerin, diğer dizilere kıyasla daha fazla beğeni aldığı ve tüketicilerin ilgisini çektiği görülmektedir.
- Markalar, popüler dizilerde kullanılan kıyafetleri Instagram üzerinden pazarlayarak doğrudan tüketicilere ulaşmakta ve bu sayede ürünlerin metalaşmasını hızlandırmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda dizi ve filmlerde kullanılan kostüm kıyafet ve aksesuarların metalaşması ile ilgili şu önemli çıkarımlar yapılmıştır:

1. Popüler dizilerde kullanılan kıyafetler yüksek etkileşim yaratıyor. Özellikle Yalı Çapkını, Kızılcık Şerbeti ve Hudutsuz Sevda dizileri kıyafetleriyle büyük bir izleyici kitlesine hitap etmektedir.

2. Kıyafetlerin beğeni ve yorum sayıları, izleyicilerin moda algısıyla doğrudan ilişkilidir. Yorum sayısı yüksek olan paylaşımlar, tüketicilerin kıyafetler hakkında daha fazla fikir alışverişi yaptığını ve bunları satın alma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

3. Instagram, dizilerde kullanılan kıyafetlerin metalaşmasını hızlandıran bir platformdur. Markalar, dizilerde kullanılan kıyafetleri sosyal medya üzerinden pazarlayarak tüketicilerin doğrudan satın alma işlemi yapmasını teşvik etmektedir.

Bu bağlamda, dizilerde kullanılan kıyafetlerin metalaşma süreci hızlanmakta ve televizyon dizileri moda trendlerini belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu durum, moda sektörünün televizyon dizileri ile doğrudan bağlantılı olduğunu ve izleyicilerin tüketim alışkanlıklarını etkileyen bir faktör haline geldiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde gelişen teknoloji ve sanayileşmenin de etkisiyle giyinmek, artık temel ihtiyaç olmasının yanı sıra modaya ayak uydurmak ve farklılaşmak amacıyla kullanılmaktadır. Dizi filmler, moda anlayışını şekillendirerek zaman içinde giyim sektöründe belirli standartlar oluşturur. Örneğin, daha önce kundura ayakkabı ihtiyacı hissetmeyen ve giymeyen bir birey, Kurtlar Vadisi dizisinde bu ayakkabıların sıkça kullanılması sonucu kundura ayakkabı giymeye eğilim gösterebilir. Bu durum, birey ile dizideki karakter arasında benzerlikler veya ortak davranışlar bulunmasından kaynaklanır; bu benzerlikler bireyi karaktere benzemeye ve onun gibi giyinmeye yönlendirir. Bu çalışmada, sosyal medya platformlarından biri olan Instagram üzerinden yapılan incelemelerle, dizi ve filmlerde kullanılan kıyafet ve aksesuarların tüketici davranışları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada, Instagram'da en çok gönderiye sahip olan ve aktif olarak kullanılan beş sayfa belirlenmiş ve bu sayfaların belirli bir dönem boyunca yaptığı paylaşımlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, aşağıda detaylandırılmıştır:

Araştırma bulguları, televizyon dizilerinde kullanılan kıyafet ve aksesuarların izleyiciler tarafından büyük bir ilgi gördüğünü ve sosyal medya aracılığıyla metalaştığını ortaya koymaktadır. Dizi karakterlerinin giydiği kıyafetler, sadece bir moda unsuru olarak değil, aynı zamanda izleyicilerin sosyal statü göstergesi olarak algılanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının sağladığı yayılım gücü ile kıyafet ve aksesuarlar birer kültürel ürün olmaktan çıkıp, ticarileşmiş tüketim nesnelerine dönüşmektedir.

Bu doğrultuda öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Markalar için öneriler: Popüler dizilerde kullanılan kıyafetleri koleksiyonlarına dahil ederek doğrudan tüketiciye sunmaları önerilmektedir. Dizilerde kullanılan kıyafet ve aksesuarları

sınırlı üretim koleksiyonlarına dönüştürmek, markaların tüketiciler üzerindeki etkisini artırabilir.

- **Hedef kitle analizi:** Markalar, Instagram gibi sosyal medya platformlarında dizilere dayalı içerikler paylaşarak hedef kitlelerine daha etkili bir şekilde ulaşabilirler. Bu bağlamda, popüler dizilere ait kıyafet ve aksesuarları tanıtarak tüketicilerin ilgisini çekebilirler.
- **Etkileşim odaklı stratejiler:** Yüksek beğeni ve yorum sayısına sahip gönderiler, markalar için önemli bir pazarlama aracı olabilir. Markalar, popüler dizilerde kullanılan ürünleri tanıtarak sosyal medya etkileşimlerini artırabilir ve bu yolla satışlarını artırabilirler.
- **Ortaklık ve sponsorluk:** Markalar, popüler dizi ve film yapımcılarıyla işbirlikleri yaparak ürünlerinin dizilerde kullanılmasını sağlayabilirler. Bu tür işbirlikleri, ürünlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve marka bilinirliğinin artmasını sağlayabilir.

Sosyal medya platformları için öneriler: Instagram ve benzeri platformlarda bu tür ürünlerin pazarlanmasına yönelik içeriklerin artırılması, tüketici eğilimlerini yönlendirmede etkili bir strateji olacaktır.

- **İçerik çeşitliliği:** Instagram sayfaları, farklı dizilere ait kıyafet ve aksesuarları tanıtarak içerik çeşitliliğini artırabilirler. Bu, farklı ilgi alanlarına sahip kullanıcıların sayfaları takip etmesini sağlayabilir.
- **Takipçi etkileşimi:** Yüksek etkileşim oranlarına sahip gönderiler, sayfaların takipçi kitlesiyle daha güçlü bir bağ kurmasını sağlayabilir. Bu nedenle, kullanıcı yorumlarına yanıt vermek ve takipçilerle etkileşimde bulunmak önemli bir strateji olabilir.
- **Analiz ve değerlendirme:** Instagram sayfaları, paylaşımlarının beğeni ve yorum analizlerini düzenli olarak yaparak hangi tür içeriklerin daha çok ilgi gördüğünü belirleyebilirler. Bu sayede, gelecekteki paylaşımlarını daha etkili bir şekilde planlayabilirler.

Dizi yapımcıları için öneriler: Moda markaları ile işbirlikleri artırılarak dizi içeriğine entegre edilen ürünlerin satışa sunulması ve dizilerin moda dünyasına daha fazla katkıda bulunması sağlanabilir.

Tüketiciler için öneriler: Dizi ve filmlerde gördükleri kıyafetlerin sadece bir moda unsuru değil, aynı zamanda bir pazarlama stratejisi olduğunu fark etmeleri ve bilinçli tüketim alışkanlıkları geliştirmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, Instagram'da dizilere dayalı kıyafet ve aksesuar paylaşımları hem markalar hem de sosyal medya sayfaları için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu tür içerikler, tüketici davranışlarını olumlu yönde etkileyerek satışların artmasına ve marka bilinirliğinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Markalar ve sosyal medya sayfaları, bu fırsatları değerlendirmek için stratejik adımlar atarak başarılarını artırabilirler.

Bu bağlamda çalışma, dizi ve film kostümlerinin metalaşarak tüketiciler üzerinde güçlü bir satın alma motivasyonu oluşturduğunu ortaya koymuştur. Özellikle sosyal medyanın bu süreçte oynadığı kritik rol göz önüne alındığında, markaların sosyal medya stratejilerini güçlendirmesi ve izleyici eğilimlerine yönelik dinamik pazarlama stratejileri geliştirmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu tür çalışmaların daha geniş veri setleriyle desteklenerek tüketici davranışları üzerindeki uzun vadeli etkilerinin de araştırılması faydalı olacaktır. Elde edilen bulgular, pazarlama stratejilerinin şekillenmesi ve tüketici davranışlarının anlaşılması açısından önemli

bir kaynak teşkil etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, farklı kitle iletişim araçlarının tüketim davranışları üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abbasoğlu, Ş. (2023). Pazarlamada sosyal medya platformları ve metriklerin rolü. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 6(5), 1053-1062.

Akdere, N. ve Karamaz, H. İ. (2023). Sosyal medyanın tüketicilerin satın alma davranışına etkisi: Y ve Z kuşağı üzerine bir çalışma. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(60), 2129-2143.

Altıntaş, D. (2009). Pazarlama İletişiminde Ürün Yerleştirmenin Hatırlatıcı Etkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Armağan, M. V. ve Karakulle, İ. (2017). Sosyal medyanın tüketici davranışları etkileri üzerine üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (Mayıs), 437-452.

Arslan, E. ve Beğendik, B. (2023). Sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışlarına etkisi ve öğretmenlere yönelik nitel bir araştırma. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 9(3), 339-361.

Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve metalaşma kıskacında boş zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 27-53.

Bauman, Z. (2011). Akışkan Aşk. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Versus Kitap Yayınları.

Baydeniz, D. ve Temel, M. (2022). Sosyal medyanın tüketim kültürüne etkisi: Instagram örneği. Ulakbilge Dergisi, 77, 1055-1073.

Berkkan, G. (2009). XX. Yüzyılda Sinemanın Tekstil Modasına Etkileri. Marmara Üniversitesi Yayınları.

Bilginer, A. (2008). Tüketim kültürü, medya ve meta estetik. Atatürk Üniversitesi Yayınları

Çakır, M. (2018). *Medya ve Sanat.* İstanbul: Parşömen Yayınları.

Çakmur, B. (1998). Kültürel üretimin ekonomi politiği: Kültürün metalaşmasında genel eğilimler. *Kültür ve İletişim*, 1(2), 111-148.

Çetiner, M. (2024). Postmodern tüketim aracı olarak moda olgusu ve tasarımı. SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, 17(34), 717-718.

Çil, E. ve Erkan, İ. (2021). Yeni normalde sosyal medya pazarlaması ve tüketici davranışları. 25. Pazarlama Kongresi.

Erdemir, M.B. ve Özoğlu, B. (2021). Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkisi: Kayseri ili örneği. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(2), 1078-1103.

Evrensel, Ö. (2017). Metalaşma: Meta biçiminin gelişimi. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 15(58), 60-115.

Fetvacı, Z. Z. (2008). Hollywood ve Türk sinemasında ürün yerleştirme: 2006 yılı Türk ve Hollywood filmlerinin karşılaştırmalı içerik analizi. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Fiskeci, M. (2021). Kimlik ve sosyal aidiyet inşasında marka tüketimi: Kahramanmaraş örneği. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Gedik, Y. (2020). Pazarlamada yeni bir çerçeve: Sosyal medya ve Web 2.0. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3(1), 252-269.

Gezgin, S. ve Kırık, A. M. (2018). Sosyal medyanın tüketim kültürüne etkisi. Dijital Çağda İletişim, 9-26.

Hatipler, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya. Bilgi Dergisi, 34, 32-50.

Helvacı, Ü. (2022). Tüketim kültürünün oluşumunda sosyal medyanın etkileri: Instagram ve YouTube kullanan bireylerin tüketim davranışlarının incelenmesi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Karaboğa, T. (2016). Dizi izleyicilerinin televizyon dizilerinde sunulan tüketim unsurlarina yönelik eğilimleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(27), 182-208.

Kırılmaz, H., ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. İnsan & İnsan Dergisi, 8, 32-58.

Köksal Araç, S. (2023). Sosyal medya etkileyicilerinin (influencer) tüketici psikolojisindeki rolü: Z kuşağı araştırmaları üzerine bir değerlendirme. Nesne, 11(28), 324-335.

Kuzu, E. S. ve Kaptan, A. Y. (2021). Bir tüketim nesnesi olarak sanat ve tasarımda değişen paradigmalar. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 11(1), 476-489.

Öge, Ö. İ. (2018). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisi ve Ankara ilinde bir uygulama. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgen, İ. (2017). Tüketim kültürü ve medyada güzellik söylemi: Bir alımlama çalışması. Global Media Journal TR Edition, 8(15), 15-32.

Öztürk, E., Şener, G. ve Süher, H. K. (2016). Sosyal medya çağında ürün yerleştirme: Instagram ve Instabloggerlar üzerine bir içerik analizi. Global Media Journal TR Edition, 6(12), 355-357.

Sancar, E. (2017). Yeni Medya ve Tüketim Alışkanlıkları: İstanbul Örneğinde Kadınların Giyim-Kuşam Tüketimi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Sarıyer, N. (2018). Tüketicilerin fark edemedikleri araç: Televizyonda ürün yerleştirme. SETSCI Conference Indexing System, 3, 1396-1400.

Söyleyici, G. T. ve Bozkurt, Ö. Ç. (2017). Sosyal medya ve tüketici davranışları ilişkisi: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. Kesit Akademi Dergisi, 3(9), 36-54.

Sundurdu, S. (2024). İzlerken Al Özellikli Ürün Yerleştirme Uygulamaları: 4N1K Yeni Başlangıçlar Örneği. Intermedia International E-Journal, 11(21), 237-257.

Şahin, H. (2021). Tüketim kültürü bağlamında sanatın metalaşması. *İdil*, 88, 1807-1820.

Şalvarli, M. S.,ve Kartal, B. (2021). Sosyal medya pazarlama aktiviteleri ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide marka kişiliğinin rolü: literatür araştırması. Business and Economics Research Journal, 12(3), 705-716.

Taylan, H. H. & Arklan, Ü. (2008). Küreselleşme ve medya kültürü: Küresel kültürün medya aracılığıyla yayılması. Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 86-102.

Tokgöz, A. (2009). Tüketicilerin Sinema Filmlerindeki Ürün Yerleştirmelere İlişkin Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Top, Y. (2019). Tüketim kültüründe medyanın gösteriş tüketimi üzerine etkisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları

Topçu, U.C., Eroğlu, U. ve Özer, A. (2020). Gösterişçi tüketimin kökenleri: Benlik, sosyal statü ve tüketici materyalizmi. Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 12(1), 151-185.

Turancı, E. (2016). Modanın dijital medya dünyasında sunumu: Moda blogları üzerine bir inceleme. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Ünalan, D. (2021). Bir popüler kültür ikonu olarak Frida Kahlo'nun metalaşması üzerine bir değerlendirme. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Yayınları*.

Yanıklar, C. (2018). Postmodern tüketim, tüketim kültürü ve toplumsal kimliğin inşası. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35, 231-252.

Yılmaz, T. (2021). Tarih Temalı Televizyon Dizilerinde Kullanılan Takıların Popüler Kültür Öğesine Dönüşme Süreçleri: Diriliş Ertuğrul Örneği. Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Yolcu, T. (2010). Pazarlama iletişim aracı olarak ürün yerleştirme - Dizi ve filmler üzerine bir inceleme. Sakarya Üniversitesi Yayınları

IN THE CONTEXT OF THE RENEWAL OF CULTURAL MEMORY SİVAS ATATÜRK AND CONGRESS MUSEUM

KÜLTÜREL BELLEĞİN YENİLENMESİ BAĞLAMINDA SİVAS ATATÜRK VE KONGRE MÜZESİ

Neriman KILIÇ[1], Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Güzel Sanatlar, 0000-0002-7190-5339

[2]Doç., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Güzel Sanatlar, 0000-0002-3286-5063

Özet

Kültür; hem hemen herkesin bildiği genel tanım çerçevesinde tanımlanırsa, bir toplumun veya toplulukların sahip olduğu maddi ve manevi değerlerinin toplamını yansıtır. Bu değerler, bir toplumun tarih boyunca edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlâk, gelenekler, dil ve yaşam biçimini içerir. Yaşam biçimleri ise, bellek aracılıyla canlı tutulur.

Bellek, bir kişinin geçmiş deneyimlerini, bilgilerini, olaylarını ve yaşantılarını hatırlatma anlamına gelir. Bunu hatırlamanın en iyi yolu ise, müzeler aracılığıyla yapılır. Müze, kültürel mirası, tarihi, tescilli değerleri, korumak, sergilemek ve yenilemek amacıyla kurulmuş kurumlardan oluşur. Müzelerin toplumla etkileşimini artırarak kültürel mirası koruma ve yenileme çabalarına katkıda bulunmak gerekir. Bu kültürel belleğin korunması ve yenilenmesi açısından önemli rol oynar.

Kültürel belleğin korunması ve yenilenmesi bağlamında, en iyi örneklerden bir tanesi olan Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi yer alır. Söz konusu olan bu müze; kültürel belleğin canlı tutulmasına ve yeni nesillere aktarılmasına büyük katkılarda bulunur. Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk 13 Kasım 1927 tarihinde Sivas gezisi sırasında tarihsel kültürel bellek olan müzesinin önemini şu sözlerle vurgular: "Burada bir milletin kurtuluşunu hazırlayan kararlar verilir."

Bu sözün söylendiği Cumhuriyetin temellerinin atıldığı yer olarak belleğe konumlanan bina, öncesi ve sonrası kültürel bellek bağlamında incelenir. İncelenen önemli ve evrensel tarihi bina, 1990 ve 2018 yılları içerisinde müzedeki yenileme (restorasyon) çalışmasıyla kültürel mirasın ve belleğin korunmasına önemli katkılar sağlar. Kentteki Cumhuriyet'in çağdaş yüzü olan bu müzede, geleceği biçimlendiren eserler bugünde varlığını korur.

Anahtar kelimeler: Bellek, Kültürel Bellek, Müze, Sivas Kongre Müzesi.

Abstract

Culture, when defined within the framework of the general understanding familiar to almost everyone, reflects the sum of the material and spiritual values possessed by a society or community. These values encompass the knowledge, beliefs, arts, morals, traditions, language, and lifestyle that a society acquires throughout its history. Lifestyles, in turn, are kept alive through memory.

Memory refers to the ability to recall a person's past experiences, knowledge, events, and lived moments. One of the best ways to facilitate this recollection is through museums. A museum is an institution established to preserve, exhibit, and renew cultural heritage, historical assets, and

registered values. Enhancing the interaction between museums and society is essential for contributing to efforts to preserve and revitalize cultural heritage. This plays a significant role in the preservation and renewal of cultural memory.

In the context of preserving and renewing cultural memory, one of the best examples is Sivas Atatürk and Congress Museum. This museum in question significantly contributes to keeping cultural memory alive and passing it on to future generations. During his visit to Sivas on November 13, 1927, the great leader Mustafa Kemal Atatürk highlighted the importance of this historical and cultural memory with the following words:"Decisions that prepared the liberation of a nation were made here."

The building, which is positioned in the memories as the place where the foundations of the Republic were laid, is analyzed in the context of cultural memory before and after. The significant and universal historical building under review contributes significantly to the preservation of cultural heritage and memory through the renovation (restoration) work carried out at the museum between 1990 and 2018. In this museum, which is the contemporary face of the Republic in the city, artifacts that shape the future continue to exist today.

Keywords: Memory, Cultural Memory, Museum, Sivas Congress Museum.

1. GİRİŞ

Kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlâk, gelenekler, dil ve yaşam biçimleri gibi toplumun maddi ve manevi değerlerinin toplamını yansıtır. Ancak kültür kavramı üzerine en önemli tanımlamayı Sıtkı Erinç yapar. Erinç'e göre kültür kavramının en genel anlamı ile tanımlama yapmak gerekirse; kültür, insan için, insanlık için, insanlar tarafından, hatta kimi insana rağmen, yaratılmış, bulunmuş her şeyi kapsar. Algılayabildiğimiz, kavrayabildiğimiz, düşünebildiğimiz her şey... Bir başka deyişle, insanlığın kendi için, kendi mutluluğu, rahatı, kullanılmaya hazır güçleri adına kendinin var ettiği, var edebildiği değerleri vurgular (Erinç, 2004: 10). Bu değerler, toplumsal kimliğin oluşmasında önemli işlev görür. Toplumsal kimlik, bireye bir aidiyet hissi ve bağlılık duygusu verir.

Bu çerçevede kültür, toplumun duygularını yansıtan en önemli parçayı oluşturur. Beraberinde de; toplumun yaşam biçimlerini, kimliklerini ve sosyal etkileşimlerini şekillendirir. Bunu şekillendirmenin en iyi yol da bellekten geçer. Belleği şekillendirerek anıları somutlaştırmak; görsel, işitsel ve edebi bir anlatıya dönüştürmek için kültürel miras bir araç olarak kullanılır.

Kültürel miras; insanlığın binlerce yıllık yaşam deneyiminin, aklının ve yaratıcılığının bugüne ulaşan somut ve somut olmayan değerlerini oluşturur (Ünsal ve Pulhan, 2012). Bellek; bir kişinin geçmiş deneyimlerini, bilgilerini, olaylarını ve yaşantılarını hatırlatma anlamına gelir. Kültürel bellek ise; dışa açılan ve bireyden topluma uzanan daha kapsayıcı geniş bir bellek alanını içerir. Bellek bireyin kendisine ait olduğu için kendisiyle birlikte yok olup gider (Ergöz, ve Doğan, 2020: 34). Oysaki kültürel bellek; geleneksel boyuta ulaşan davranışsal merkezli bir yapı içerisinde yer alır ve kültürel kimliği oluşturur. Bireyin kendisi ile yok olup gitmez ve kültürel bellekten silinmeyerek, bu yönüyle toplumlara arşiv görevi yaptığı söylenebilir. Kültürel belleğin silinmemesi, kentlerin sembolleşmesinde ve kültürel kimliği nesillere aktarılmasında büyük katkılarda bulunur. Ayrıca kentler kültürel kimliği yansıttığından, müzeleri korumak kültürel bellekteki kalıcılığı artırır.

Bu nedenledir ki, müzeler toplumların oluştukları bilim ve sanat eserlerini korumak, sergilemek, toplumların ve dolayısıyla insanların geçmişte nasıl yaşadıkları, neler oluşturdukları konusunda bugüne bilgi sunar. Bu doğrultuda geleceğe ışık tutmak amacıyla oluşturulan kurumların en başında müzeler yer alır (Maktal Canko, 2014). Bu bağlamda; Sivas

Atatürk ve Kongre Müzesi'nin 1990 ve 2018 yıllarındaki yenileme çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

1.1. Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi

Sivas şehri, incelendiğinde İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda bulunur. İç Anadolu'nun tipik özelliklerini taşıyan bir coğrafyada yer alır. Sivas ortalama 1285 m yüksekliğinde olup, karasal iklim etkisini gösterir. Roma döneminde Sebastia'dan ismini aldığı belirtilen Sivas, Anadolu topraklarında en eski yerleşim merkezi olarak yer alır (Darkot, 1960: 577). Tarihi oldukça eski dönemlere kadar uzanır ve pek çok medeniyete ev sahipliği yapar. Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Roma İmparatorluğu, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi birçok medeniyet bu bölgede iz bırakır ve dönemlerinde önemli bir kültür merkezini oluşturur. Bu nedenledir ki Sivas tarihi; doğal zenginliklerini, kültürel mirası, birçok müzeleri bünyesinde barındırır.

Müzeler, bir topluluğun veya bir ülkenin tarihine, kültürüne ve kimliğine dair güçlü bir bağ oluşturur. Geçmişin önemini vurgulayarak toplumun birlik duygusunu arttırır ve kültürel belleği nesillere aktarılmasını sağlar. Kültürel bellek her toplumda aynı olması beklenmez. Bu nedenledir ki, 1990 ve 2018 yılları içerisinde Sivas Kongre Müzesi'nde (Eski Sivas Lisesi) yapılan çalışmalar kültürel belleğin yenilemesi bağlamında incelenir. İncelenen müze, kentin önemli sembollerinden biri olduğu görülür. Bu bina, bugün Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi adıyla kullanılır.

Görsel 1. Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi
Müze, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı önemli bir tarihi olaya ev sahipliği yapıldığından ulusal kimlik olma özelliğini sağlar. Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 13 Kasım 1927 tarihinde Sivas'ı gezisi sırasında "Burada bir milletin kurtuluşunu hazırlayan kararlar verildi." cümlesiyle Türk tarihindeki önemini vurguladığı Sivas Kongresi (Eski Sivas Lisesi) binasının, Milli Mücadele'nin başlangıcı olarak kabul edilir.

2. YÖNTEM

Bilgiler ışığında, nitel gözlem yapılarak 1990 ve 2018 yıllarındaki Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi'nin yenileme çalışmalarının nasıl olduğuna dair saha araştırmasını içerir. Sivas İl

Kültür ve Turizm Müdürlüğü izniyle müze görevlilerin yardımıyla açık diyalog, etkileşim süreciyle ve gözlemle yürütülür. Alan yazısı sonuncunda da verilen bilgiler analiz edilerek, araştırmanın sonuçlarına dair görseller ve niteliksel yorumlarla desteklenir. Sonuç olarak; bu çalışmada genel bir çerçeve sunularak, yenileme sırasında bina içine yerleştirilen eserler hakkında saptamalar yapılır. Müze içindeki odalarda bulunan eserlerin benzerlikleri ve farklılıkları incelenir. Müze hakkında elde edilen veriler ve gözlemler sonucunda, tasarım öğelerinde eksik kalan kısımların giderilmesi için öneriler sunulur.

3. BULGULAR

3.1. Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi'nin Konumu, Tarihçesi ve Mimari Özellikleri

Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi, şu an Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet verir. Konumuna bakıldığında müze, Örtülüpınar Mahallesi, İnönü Caddesi, Taşlı Sokak, Sivas merkezinde yer alır. Giriş kısmı öncesinde Taşlı Sokaktan yapılırken; 1930 yılında İnönü Caddesine bakan kapının inşasından sonra, giriş kapısı bu ön kapıdan ziyaretçilere açılır.

Görsel 2. Kongre müzesinin arkası giriş kapısı (Taşlı Sokak)

Görsel 3. Kongre müzesinin ön giriş kapısı (İnönü Caddesi)

Tarihçesine bakıldığında müze, 19. yüzyılının Geç Osmanlı Dönemi sivil mimari örneklerinden biri olan ve bugün müze olarak işlevini sürdüren bina, dönemin Sivas Valisi Mazlum Paşazade Mehmet Memduh Bey tarafından 1892 tarihinde Mülki İdadi Binası olarak yaptırır. Sivaslı Hattat Mahmut Edip tarafından mermer üzerine yazılan kitabede bu tarih yer alır.

Görsel 4. Sivas Valisi Mazlum Paşazade Mehmet Memduh Bey

Görsel 5. Sivaslı Hattat Mahmut Edip tarafından mermer üzerine yazılmış kitabe

Eğitim binası olarak hizmet veren yapı, 4 Eylül-12 Aralık 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne ev sahipliği yaparak tarihsel değer niteliği taşır. Kongre sonunda seçilen Heyet-i Temsiliye üyeleri, yine bu binada Anadolu'nun ilk gayrı resmi hükümeti olarak milli mücadele hareketini örgütler. Millet iradesinin her türlü baskı ve mandacılığın üstünde olduğunu buradan dünyaya ilan eder (Kuzucu, 2006: 116).

Görsel 6. Heyet-i Temsiliye

Milli mücadele karargâhı olduktan sonra kullanılmaya devam edilen bina, daha sonraki süreçte alınan kararla, astsubay öğrencilerinin kullanımına sunulur. Kısa bir süre için de yetimhane olarak kullanılır. 500 kadar kişiye yatakhane olur. 1924 yılında idadi ismi değiştirilerek "Sivas Lisesi" halini alır (Yalçın, 2023: 210).

Sivas'ta müzecilik anlayışına uygun ilk çalışma 1923 yılında başlar, çevreden getirilen eserler kongre binasının bodrum katındaki depolarda toplanılır. Sivas'ta ilk resmi müze, 1927 yılında Gökmedrese'de hizmete açılır. 1968 yılında Buruciye Medresesi'nde hizmet vermeye başlar (Sivas Valiliği, 2002).

Daha sonraki süreçte eserler, Kültür Bakanlığı'na tahsis edilen ve "Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi" olarak müzeye dönüştürülen Kongre binasına getirilir. Bina, 1984 yılında yenileme yapılmak üzere onarıma alınır. Sergi ve düzenlemesi yapılarak 19 Aralık 1990 tarihinde ziyarete açılır (Erdem, 2007: 125). 1990 yılında yenilenen çalışmasıyla müze, ulusun geçmişini geleceğe bağlar.

2016 yılında restore edilip yeni bir müzeye dönüştürülür. Tarihi bina halen "Atatürk ve Kongre Müzesi" adıyla hizmet verir (Delican, 2021: 69).

Mimari özelliği bakıldığında ise müze, genel olarak simetrik bir planlamaya sahip bina bodrum kat ile birlikte üç katlı olarak inşa edilir. Yapının içinde, 7 metreye 14 metre olan iç avlu yer alır. 33,50 × 39,50 m. boyutundaki binanın dış cephelerinde taş, iç mekânlarda ise ahşap ana malzemeden oluşur. Binaya dört yönden girişi sağlayan kapılardan doğu ve batıda yer alanları bodrum katına, diğer iki kapı zemin katına açılır (Alkan, 2009: 285). Bodrum katına açılan kapılarda demir, zemin katına açılan kapılarda ise ahşap malzeme kullanılır. Ana giriş kapısı; 1930 yılı onarımdan sonra İnönü Caddesine bakan ahşap, iki kanatlı 1,45×3 m. ölçülerindeki kapıdan yapılır. Kapının önünde 17 basamaklı konumlandırılan dış merdiven kullanılır. Keza, ön giriş kısmında birinci kattaki balkonu taşıyan 4 sütun bulunur.

Görsel 7. Arka kapı.

Görsel 8-9. Ana giriş kapısı.

Binanın, ön-arka, sağ-sol cepheleri olmak üzere toplam 116 pencere görülür. Üst kat dış cephedeki pencerelerinde ise dikkat çeken taş kemerleri yer alır. Giriş cephesinde olduğu gibi bu cephenin de zemin kat pencereleri yarım daire kemerlerle, birinci kat pencereleri ise basık kemerlerle oluşturur. Birinci katta da giriş cephesindeki silmeler, üçgen alınlıklı ve basık kemerli pencereler ile tablalar tekrar eden unsurlar görülür (Bulut, 2006: 29). Ana girişin

bulunduğu kuzey cephesinin tamamen, doğu-batı cephelerinin yarısı kesme taştan yapılır. Diğer cepheler moloz taşla örülerek üzerleri sıvanır.

Görsel 10. Müzenin ön cephedeki pencereleri.

İç cephe ise, ahşap malzemeden oluşan yüksek tavanları ve simetrik planı ile dikkat çeker (Alkan, 2009: 286). Merdivenler; bitkisel motif süslemeleriyle dıştaki iki koldan sahanlığa sağlı sollu 7 basamakla, ortadaki kol ise birinci kata çıkan 19 basamakla konumlanır.

Görsel 11. Birinci kat tavan kısmı. **Görsel 12-13.**Bitkisel motif süslemeli merdiven

3.2. 1990 ve 2018 Yılları İçerisinde Müzedeki Yenileme Çalışmaları

1990 ve 2018 yıllarındaki Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi'nin yenileme çalışmalarının, nasıl olduğuna dair durum çalışmasını içerir. Çalışmanın amacını kapsayan araştırmada ilk olarak alan yazı taraması yapılır. Sivas İl ve Kültür Müdürlüğü müdürü sayın Aziz Erdoğan Bey'in izniyle; müzede yerinde inceleme yaparak, zemin ve birinci kattaki odalarda sergilenen görsel ve yazılı bilgilere ulaşılır. 1990 ve 2018 yıllarındaki yenileme sonrası; müzenin içerisindeki

bölümlere yerleştirilen eserler hakkında bilgi alınır. Bilgiler; yıllarca müzede görev yapan beyefendiler, Gıyas Gül ve Galip Karataş ile açık diyalogla gerçekleşir.

Görsel 14. Zemin kat planı.

Görsel 15. Birinci kat planı.

Zemin Kat Bölümler:

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm
Tekke Eşyaları Bölümü: Sivas'taki Osmanlı Dönemi tekkelerine ait sancak, kavuk, keşkül, teber, şiş, zikir tesbihleri gibi eserler yer alır (Alkan, 2009:286).	Müzeye giriş ön kapıdan, çıkışı arka kapıdan yapılır. Müzenin, ana giriş kapısının sol kısmında ahşap kolonlar, bilet satış bankosu ve emanet dolapları bulunur. Binaya giriş sağladıktan sonra, Sivas Vali'si Memduh Paşa'nın halı portresi ve yapılış tarihinin kitabesi yer alır (Görsel 4-5).
Görsel 16. Şiş, kavuk, keşkül.	**Görsel 17.** Bilet satış bankosu.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
El İşlemeleri Bölümü: Sivas yöresine ait, cepken, seccade, havlu, bohça gibi kıyafetler sergilenir. **Görsel 18.** El işlemeleri.	No 1 Mondros Mütarekesi ve İşgaller: Sağlı sollu karşılıklı duvarlarda ve ortada olmak üzere üç farklı bilgilendirme panosu yer alır. İki pencerenin bulunduğu bölümde güneş kontrolünün olmadığı görülür. **Görsel 19.** No1: Mondros Mütarekesi ve İşgaller bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
El İşlemeleri Bölümü: Sivas yöresine ait yağlık, havlu, bohçalarla, cepken gibi giysiler ve gümüş takı eşyaları sergilenir.	No 2 Sivas Lisesi: Bölüme giriş yeri, bariyerle engellenir. Bölümde, sağ duvarı tarafı kapsayacak bir fotoğraf baskısı görülür. Sol duvarında ise, kara tahta üzerinde “ Hocam hakkını helal et. Biz Çanakkale’ye ŞEHİT olmaya gidiyoruz 1915” yazısı yer alır. Keza, tahtanın yanında dolap ve dolabın içince o dönemin ders kayıt defterleri sergilenir. Ortada orijinalliği korunmuş sıra ve masa konumlanır. İki pencere arasındaki duvarda Başöğretmen Atatürk görseline yer verilir. Öğretmen masası ve sandalyesi, masanın üzerinde dünya haritası küresi kullanılır. İki pencerenin bulunduğu bölümde güneş kontrolü perdeyle sağlandığı görülür.

Görsel 20. El işlemeleri ve gümüş eşyalar.

Görsel 21. No2: Sivas Lisesi bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Giysi ve El İşlemeleri Bölümü: Sivas yöresine ait yağlık, havlu ve bohçalarla cepken gibi giysiler sergilenir. Ortada kilim üzerinde, kilim dokumalı beşik, içinde bebek maketi ve beşiğin yanında yöresel kıyafetli mankenler konumlanır. **Görsel 22.** Beşik ve yöresel kıyafetli mankenler.	No 3 Basın Yayın ile Yemekhane: Döneminde yemekhane olarak kullanılır. Bugünümüzde orta kısımda İrade-i Milliye gazetesinin basıldığı matbaa konumlanır. Sol duvarda Kongre yemekhanesinin fotoğraf baskısı yer alır. Baskının hemen önünde cam fanus içinde yemek takımı (Atatürk'e ait gümüş kaşık çatal) görülür. Sol köşe duvarda, günün menüsünün yazıldığı ayaklı sehpaya yer verilir. Karşı duvar panoda, dönemin gazeteleri hakkında bilgi verir. Sağ pencere arasındaki duvarda İrade-i Milliye gazetesinin sahibi hakkında bilgi ve görseli görülür. Bölümde güneş kontrolü, karşı duvar pencerelerinde sağlanmadığı, sağ pencerelerde ise perdeyle sağlandığı görülür. **Görsel 23.** No 3: Basın Yayın ile Yemekhane bölümü.

Bugün, “No 3” bölümünden “No 4” bölümüne geçişi sırasında birinci kata çıkan merdivenin altındaki kolonlarının arasında tulumba eseri konumlanır. 1990 yılında tulumba, şimdiki konumunun karşı duvarında yer alır.

Görsel 24. Tulumba.

1990 yılındaki bölüm	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, müzenin Konferans Salonu olarak kullanılır.	No 4 Samsun’dan Sivas’a: Bölümün giriş kapısının; sağ, sol ve karşı duvarları olmak üzere bilgi panolarına yer verilir. Keza, orta kısımda yatay ve dikey olmak üzere bilgi panosu yer alır. Mustafa Kemal Paşa’nın tarihi yolculuğunun şematik yol haritası panosunun arka kısmında kongrelerde üyelerle çekilmiş fotoğraf baskıları bulunur. Orta panoyla birleşik, cam fanus içince kılıçlar sergilenir. Pencerelerde, güneş kontrolünün olmadığı görülür. **Görsel 25.** No 4: Samsun’dan Sivas’a bölümü.

1990 yılındaki bölüm	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, bekçi odası olarak kullanılır.	No 5 İletişim Haberleşme (Telgraf Telefon): Bölümün sol duvarında bilgi panosu yer alır. Sağ duvarında, telgraf başında Atatürk ve iki figürlü yağlı boya tablosu sergilenir. Pencereli olan karşı duvarın önünde ise; cam fanus içerisinde Sivaslı telgrafçı Dursun Özaltuğ'nun resmi, döneminden kalan telgraf ve telefon konumlanır. Pencerede, güneş kontrolünün olmadığı görülür. **Görsel 26.** No 5: İletişim Haberleşme (Telgraf Telefon) bölümü.

1990 yılındaki bölüm	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, muhasebe odası olarak personeller kullanır.	No 6 Kuvâ-yi Milliye Kongreler Cemiyetler: Bölümün sol duvarında bilgi panosu ve panoya birleşik cam vitrin içinde silahlar yer alır. Sağ duvarında ise, ayaklı cam vitrinin içinde silahlar sergilenir. Tavanda, motif süslemeleriyle ahşaptan tavan görülür. Pencerelerde, güneş kontrolünün olmadığı görülür. **Görsel 27.** No 6: Kuvâ-yi Milliye Kongreler Cemiyetler bölümü.

Bugün müzede zemin katta; müze mağazası olarak kullanılan bölüm yer alır. Çıkış bu kapıdan yapılır. Binanın tarihi özelliğine ait sembolik para basımı ile de belleğe katkıda bulunur. Bu bölüm; 1990 yılında ana giriş kapısı, güvenlik ve bilet satış bankosu olarak kullanılır. O dönemde giriş, bu kapıdan sağlanır (Görsel 7).

Görsel 28. Müze Mağazası.

Müze mağazasının hemen karşısında engelli asansörü konumlanır. Asansörün içinde yer aldığı bu bölüm, bugün avlu olarak konumlanır. Avlu, 1990 yılında Halı Salonu olarak düzenlenir. Sivas'taki resmî dairelerden ve camilerden toplanan halılar yer alır. Bir adette kağnı görülür (Alkan, 2009:286). Avluya bakan pencereler ise; gömme vitrin olarak kullanılır. Gömme vitrin içerisinde; kahve takımları, cam ve porselen eserler, gaz lambaları, gümüş takılar, el yazması kitaplar, yazı takımları ve hat sanatı örnekleri sergilenir.

Görsel 29. Asansör. **Görsel 30.** Avlu.

Görsel 31. Halı Salonu.

Görsel 32-33-34. El yazması kitaplar, cam ve porselen eserler.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Silahlar Bölümü: Kılıç, kama, zırh, miğfer, kalkan, ok, yay, tüfek ve tabanca yer alır. **Görsel 35.** Zırh ve miğfer.	No 7 Sivas Başodası: O dönem ki konakların temsili misafir odasını oluşturur. Bölümde; Sivas halısı, koltuklar, yöresel kıyafetli manken, sancak, gaz lambası, sandık, oyma çerçeveli ayna, ibrik, leğen, konsol (üzerinde şamdan, küçük sandık ve tesbih), semaver, takunya, gramafon vb. eşyalar sergilenir. Tavanda, bitkisel motifleri olan ahşap tavan ve sarkıt avize yer alır. Bölümde güneş kontrolü, karşı duvar pencerelerindeki otantik perdelerle sağlandığı görülür.

Görsel 36. Çakmaklı tabanca.

Görsel 37. No 7: Sivas Başodası bölümü.

Bugün müzenin zemin katında bulunan güvenlik odası, 1990 yılında Hacı Beslen Bölümü olarak kullanılır. Asıl adı Ahmet Turan Türkmenoğlu olan, bölümde adı geçenin bağışladığı etnografik eserler -kendi yaptığı yağlı boya resimler, birkaç silah, semaver, soba, terazi, tesbih- yer alır. Yine; müzenin zemin katta bulunan Konferans Salonu, 1990 yılında Kilim Salonu olarak kullanılır. Kilim salonunda; Sivas ili ve ilçeleriyle bağlı köylerdeki camilerden toplanan kilimler, Divriği Kale Camii'nin (1180) ağaç oyma minberi ve Sivas Harası'ndan getirilerek müze koleksiyonlarına kazandırılan fayton yer alır (Alkan, 2009:286).

Görsel 38. Sağ kapı Güvenlik odası, karşı kapı Konferans salonu.

Görsel 39. Kilim Salonu.

Bugün, Konferans Salonu bölümünden "No 20" bölümüne geçişi sırasında birinci kata çıkan merdivenin altındaki kolonlarının arasında fayton eseri konumlanır. Bugün faytonun yerinde konumlanan, 1990 yılında Sivas Valisi Mazlum Paşazade Mehmet Memduh Bey'in portre halısı ve Sivaslı Hattat Mahmut Edip tarafından mermer üzerine yazılan kitabe yer alır (Görsel 4-5).

Görsel 40. Fayton.

Bugün müzenin zemin katında bulunan müze idaresi, 1990 yılında Bakır Eşyaları Bölümü olarak kullanılır. Bakır Eserler Bölümü'nde Osmanlı Dönemi'nde günlük hayatta kullanılan sini, ibrik, kazan, lengerle kapı tokmakları, çeşme lüleleri gibi madenî eserler yer alır (Alkan, 2009:286).

Görsel 41. Müze İdaresi.

Görsel 42. Bakır Eşyaları Bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Sivas Başodası: Osmanlı Dönemi'nde Sivas konaklarında misafirlerin	No 20 Cumhuriyetten Günümüze Müzik Kültürü, Aşık Veysel: Bölümde; giriş

ağırlandığı başoda düzenlemesinde; yöresel kıyafetli erkek ve bayan mankenler, mangal, semaver, sini, sandık, şömine, minder, gaz lambası, sedef kaplama sandalyeler ve sehpa, sehpa üzerinde nargile, duvarda askı pano, halı, perde, divan yer alır. Odanın girişinde Divriği Ulu Camii ve Dârüşşifâsı'na ait ahşap kapı ve pencere kanatları yer alır (Alkan, 2009: 286).

Görsel 43. Sivas Başodası.

Görsel 44. Divriği Ulu Cami pencere kapakları.

kapısının karşı duvarının önünde, halı, sehpa, gaz lambası, sandalye, baston, Aşık Veysel'in balmumu heykeli, elinde sazı ile bariyer içinde görülür. Kapının, sağ duvarında aslı üç adet pano bulunur ve üzerinde Aşık Veysel'in sözleri yazılı, ortada Sivas Hatırası yazılı pano yer alır. Kapının sol duvarında ise; asılı enstrümanlar ve ön kısmında kaide üzerinde cam fanus içinde enstrümanlar konumlanır. Sinevizyon gösterisinin yapıldığı televizyon duvarda asılır. Bölümde güneş kontrolü, duvardaki pencereler gömme vitrin şekline getirilerek sağlanır ve vitrin içerisinde bir çok enstrüman aletleri sergilenir.

Görsel 45-46. No 20: Cumhuriyetten Günümüze Müzik Kültürü, Aşık Veysel.

Birinci Kat Bölümleri:

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Matbaa Odası: İrâde-i Milliye gazetesinin nüshaları ve gazetenin basıldığı matbaa makinesi yer alır (Alkan, 2009:286).	No 9 Sivas Kongresi Tematik Anlatım: Bölümün giriş kapısının; sağ, sol ve karşı duvarları olmak üzere bilgi panolarına bulunur. Yine, orta kısımda dikey olmak üzere saydam bilgilendirme panoları ve Atatürk portresi yer alır. Ortadaki panoların arkasında cam fanus içinde; Kurân-ı Kerim, bayrak ve silah konumlanır. Bölümde, güneş kontrolün sağlanmadığı görülür.
Görsel 47. Matbaa makinesi.	**Görsel 48.** No 9: Sivas Kongresi Tematik Anlatım bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, uzman arkeolog odası olarak kullanılır.	No 10 Manda ve Himaye: Bölümün giriş kapısının; sağ ve sol duvarları olmak üzere bilgi panolarına bulunur. Sağ panonun olduğu kısımda, platform üzerinde Atatürk'te olmak üzere üç tane balmumu heykeli ve bariyer konumlanır. Bölümde, güneş kontrolün sağlanmadığı görülür.
	Görsel 49. No 10: Manda ve Himaye bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, müdür odası olarak kullanılır.	No 11 Milli Mücadele Kadınları: Bölümün giriş kapısının; sağ, sol duvarları ve karşı duvar pencerelerinin önünde olmak üzere bilgi panolarına yer verilir. Sol duvar panosunun önünde, saman dolu ahşap kağnı konumlanır. Orta kısımda cam fanus içinde; dönemin kıyafetleriyle milli mücadelede yer alan kadın kitre bebekleri, el işlemeleri, makas, kasnak, gümüş takılar, deriden çarık, mermiler yer alır. Bölümde, güneş kontrolün sağlanmadığı görülür. **Görsel 50-51.** No 11: Milli Mücadele Kadınları bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, sekreter odası olarak kullanılır.	No 12 Cumhuriyet Dönemi Sivas Yöresel Kıyafetleri: Bölümde; Sivas halısı üzerinde, ayakta on beş manken yöresel kıyafetlerle konumlanır. Halının tam ortasında, kaide üzerinde kitre bebekten gelin başlıkları yer alır. Bölümde, güneş kontrolün sağlanmadığı görülür. **Görsel 52.** No 12: Cumhuriyet Dönemi Sivas Yöresel Kıyafetleri bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, memur odası -evrak yazı işleri odası- olarak kullanılır.	No 13 Silahlar: Bölümde; sağ, sol ve karşı duvar önlerinde dolap içerisinde dönemin silahları yer alır. Orta kısımda cam fanus içinde; zırh, miğfer, kalkan, kını, kılıçlı manken konumlanır. Bölümde, güneş kontrolünün sağlandığı görülür. **Görsel 53.** No 13: Silahlar bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Bölüm, İhtisas Kütüphanesi olarak kullanılır. Kütüphane bugün Sivas Arkeoloji Müzesi'ne yer alır.	No 14 Sivas'a İlk Adım: Bölümde; giriş kapısının sağ duvarında mozaik tablosu, sol duvarında ise Taşlı Sokak (Görsel 2) fotoğraf baskısı yer alır. Taşlı Sokak fotoğraf baskısına karşı duvarında, kongre delegelerinin fotoğraf baskısı bulunur. Delege fotoğraflarının önünde, platform üzerinde Atatürk'te olmak üzere beş tane balmumu heykelleri ve bariyer konumlanır. Bölümde, güneş kontrolünün sağlanmadığı görülür. **Görsel 54.** No 14: Sivas'a İlk Adım bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	2018 yılındaki bölüm adı
Belgeler Odası: Sivas Kongresi'ne ait evraklar, fotoğraflar ve belgeler yer alır.	No 15 Sivas Halı ve Kilimleri: Bölümde; duvarlarda, orta kısımda, yöresel halı ve kilimler sergilenir. Giriş kapısının; karşı duvarının önünde, sehpalı dolap içinde Sivas'ın

Gürün ilçesine ait şallar yer alır. Bölümde, güneş kontrolünün sağlandığı görülür.

Görsel 55. No 15: Sivas Halı ve Kilimleri bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	**2018 yılındaki bölüm adı**
Telgraf Odası: Mustafa Kemal Atatürk'ün Sivas'ta kaldığı süre içinde İstanbul Hükümeti ve yabancı ülkelerle haberleşmenin sağlandığı muharebe odası olarak düzenlenir (Sivas Valiliği, 2005) . **Görsel 56.** Telgraf odasında kullanılan telefon.	No 16 Milli Mücadele Komutanları: Bölümde; sağlı sollu karşılıklı duvarda, görsel ağırlıklı bilgilendirme panoları yer alır. Giriş kapısının; karşı duvar pencerenin önünde cam fanus içinde, madalyalar, tabancalar ve mühürler sergilenir. Bölümde, güneş kontrolünün sağlanmadığı görülür. **Görsel 57.** No 16: Milli Mücadele Komutanları bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	**2018 yılındaki bölüm adı**
Mustafa Kemal Atatürk'ün Yatak Odası: Atatürk'ün 2 Eylül – 17 Aralık 1919'a kadar olan süre içinde çalışma ve yatak odası olarak kullandığı orijinal eserlerin ve belgelerin sergilendiği oda, kongrenin yapıldığı günlerdeki haliyle muhafaza edilir (Sivas Valiliği, 2005).	No 17 Mütevazi Odada Büyük Komutan: Bölümde; Mustafa Kemal Atatürk'ün kongre zamanında, Sivas'ta 108 gün kaldığı oda yer alır. Atatürk için hazırlanmış bu odada, demir karyola, üzerinde çiçek motifleriyle işlenmiş ipek örtü, pirinçten lambalar, birkaç sandalye, masa, bir çift halı, el leğeni ibrik, ahşap vitrin – vitrin içinde porselen tabak, çatal, kaşık-konsol, üzerinde bir insan figürlü olan bir çift madeni lamba, mangal, koltuklar bulunur. Bölümde, güneş kontrolünün, döneminden kalma perdelerle sağlandığı görülür.

Görsel 58. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yatak Odası.

Görsel 59. No 17: Mütevazi Odada Büyük Komutan bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	**2018 yılındaki bölüm adı**
Kongre Salonu: Sivas Lisesi döneminde bu salon müsamere salonu olarak kullanılır. 2-11 Eylül 1919 tarihler arasında, Sivas Kongresi'nin toplantıları yapılır. Salon kongrenin yapıldığı günlerdeki haliyle muhafaza edilir (Sivas Valiliği, 2005).	No 18 Kongre Salonu: Bölümde; kongrenin yapıldığı salon, döneminde kullanılan eşyalar bulunur. Giriş kapısının; sağ tarafında delegelerin resimleri çerçeveyle masa üzerinde sergilenir. Sol tarafında ise; ortada bayraklı kürsü, kürsünün sağında solunda masa bulunur. İki kısımda bariyerle korunur. "Ya İstiklal ya Ölüm!" parolası ilk olarak bu salonda söylenir. Bölümde, güneş kontrolünün, döneminden kalma perdelerle sağlandığı görülür.

Görsel 60. Kongre Salonu.

Görsel 61-62. No 18: Kongre Salonu bölümü.

1990 yılındaki bölüm adı	**2018 yılındaki bölüm adı**
Delegeler Odası: Sivas Kongresi'ne katılan Heyet-i Temsiliye üyeleri ile Sivas Kongresi'ne katılan delegelerin biyografileri ve yağlı boya resimleri yer alır (Sivas Valiliği, 2005).	No 19 Sivas Kongre Kronolojik Anlatım: Bölümde; giriş kapısının sağ tarafında eğrisel bilgilendirme panosu bulunur. Orta kısımda; görsellerinde yer aldığı bilgi panoları ve cam fanus içinde bir kaç silah konumlanır. Bölümde güneş kontrolü; pencerelerin bir kısmı perdelerle sağlandığı, diğer kısmı da sağlanmadığı görülür.

Görsel 63. Delegeler Odası.

Görsel 64. No 19: Sivas Kongre Kronolojik Anlatım bölümü.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kültürel mirası korumak, sürdürülebilir kültür kimliğin gelişim için önemli bir belge niteliği taşıyan, o dönemi yansıtan müzelere sahip çıkmakla olunur. Müzeler; kültürel kimliğin sürdürülmesinde, biçimlendirmesinde kültürel belleği canlı tutar.

Müzeler; geçmişinin somut ve soyut mirasını koruyarak, toplumsal varlığın oluşumuna ve sürdürülmesine katkı sağlar. Bu oluşum, toplumun birlik duygusunu arttırır ve kültürel belleği nesillere aktarır. Geçmiş ve bugün arasında köprü kurarak toplumsal bir kültür oluşur. Bu nedenledir ki, müzelerde sergilenen eserler; ziyaretçilerin algılamasını kolaylaştıran tasarıma uygun yapılır. Bu tasarım, sade dokulu ve ölçülerle olunur. Ziyaretçiler, eserleri incelerken iç mekân tasarımından kaynaklı zorluklarda yaşamaması gerekir. İç mekân tasarımını bu yönde, eserlere zarar verilmeyecek şekilde yerleştirilir ve işbilir uzman kişilerce hazırlanır. Aslında işin özü bir bilim dalı kurulması gerekir. Ancak bu bilim dalı yalnızca alanla ilgili kişilerden oluşturulmalıdır.

Müze bölümlerde sergileme şekilleri; konunun özelliklerine göre belirlenir, doğru yöntemle tasarlanır. Başlangıç noktasından bitiş alanına kadar tasarlanan eserler, ziyaretçi akışını sürekli ve dengeli tutar. Eseri sergilerken yapının tarihsel değerini bozmamak gerekir. Bu, hem estetik hem de eserin algılanması açısından önem arz eder. Örnek verecek olunursa; Atatürk'ün Odası (Görsel 59) ve Kongre Salonu kurgularının, uzun süre aynı şekilde kullanıldığından, tasarımcı doğru yöntem kullandığını gösterir. Tabi bu, dönemi yansıtması açısından doğru yöntem olur. Bazı konularda ziyaretçilerin ilgisini çekebilmek için, sergi alanını güncellenebilir ve belirli zaman aralıklarla yenilenebilir. Bu da, tekrar gelen ziyaretçilere farklı deneyimler sunar. İlgilerinin yeniden konuya odaklanmasını sağlar.

İzleyiciye sağlıklı ve kalıcı bir algılama sunarken sergilenen nesnelerin zarar görmemesi de gerekir. Müzelerde sergilenen ve miras niteliği taşıyan eserler birçok etkenden olumsuz anlamda etkilenir. Bu etkilerden en önemlileri sıcaklık ve nem değişimleri, küflenme ve ışınımlar olduğu görülür (Akgün, 2018: 32). Işık kontrolünün sağlanması, sergilene her eser için önem taşır. Ayrıca; eserinin doğru ışıkla sergilenmesi, hem görsel olarak güçlendirilmesi hem de ayrıntıların daha net görünmesini sağlar. Işık, aynı zamanda atmosfer yaratmak için de kullanılabilir.

Başka farklı atmosferler yaratmak için, ziyaretçilerin sadece izleyici değil, aynı zamanda aktif katılımlarıyla sağlanır. Örnek verilecek olunursa; sanal (dijital) etkileşimli (interaktif) ekran,

sesli rehber, el yazısı yorumları gibi birçok çalışmalarda yapılabilir. Mekân, hareketli hale getirilebilir. Bunu yanı sıra; görsel sanatlara, heykellere, videolara, ses ve etkileşimli teknolojik gibi iletişim biçimlerine de yer verilir. Etkileşimli çözümler ve sanal görüntüler eseri algılamada faydalı olabilir. Yalnız; eserin açıklamalarında da kısa ama etkili metinlere yer verilmesi, eserin daha net ve iyi anlaşılmasını sağlar.

Bu kurumlara ait müzeleri yenilerken bilinçli davranmak gerekir. Müzelerin içindeki eserler, tarihi bir belge niteliği taşıdığı ve o dönemi yansıttığı için geri dönüşü olmayan müdahalelerde bulunmamak gerekir. Bunun için, o dönemi yansıtan yenileme çalışmaları yapılır.

Bu bağlamda çalışma sonucunda müze, 1990 yılındaki yenileme çalışması geçmişten bugüne bir köprü görevi oluşturarak dönemi bugüne yansıtır. Sergilenen, konumlanan eserler mekâna tarihsel değer katar. Kültürel belleği nesillere aktarır. Fakat 2018 yılında yenileme çalışmasında, müzenin bazı bölümleri tarihsel değeri yansıtmadığı görülür. Anlaşılması zor, estetik değeri olmayan, gözü rahatsız eden malzemelerle sergilenir. Atatürk'ün odası, Kongre Salonu, Sivas Lisesi, Sivas Başodası, Aşık Veysel bölümleri mekâna tarihsel değer katarken; Mondros Mütarekesi ve İşgaller, Basın Yayın ile Yemekhane, Samsun'dan Sivas'a, İletişim Haberleşme, Kuvâ-yi Milliye Kongreler Cemiyetler, Sivas Kongresi Tematik Anlatım, Manda ve Himaye, Milli Mücadele Komutanları ve Sivas Kongre Kronolojik Anlatım bölümlerindeki bilgilendirme panoları mekânın tarihsel değerini yok eder.

2018 yılında yenilenen müze; öncesinde gezdiğim, yaşadığım, gördüğüm müzeyi farklı boyuta taşıyor. Bugünün müzesi bende, sanki bir boşlukta geziyor hissi yaratıyor. Bugün müze; geçmişle bugün arasındaki köprüyü oluşturan ve onları geleceğe taşıyan en önemli yapı taşlarından bir parçası yok olmuş gibi bir his yaratır.

Tabi; müzeleri korumak, bu yapıyı oluşturan kişilerin asil görevi olabilir. Ancak, birlik duygusunu arttırmak, kültürel belleği geleceğe aktarmak, somut ve soyut mirasları korumak hepimizin görevidir. Yarınlar için, bunların gerçek bir zemine oturtulması zorunludur. İşte o zaman bellek, kültür ve kimliğimiz nitelikli olarak yaşamını sürdürür.

5. KAYNAKLAR

Akgün, B. (2018), Müze sergileme vitrinleri ve mağaza vitrinlerinin aydınlatma tekniği kuralları açısından karşılaştırılması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.77 İstanbul.

Alkan M., (2009). İslam ansiklopedisi, 37. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Bakırer, Ö., Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı,I (Metin)-II (Şekil-Resimler), Ankara, O.D.T.Ü. Yay., 1981.

Bulut, M. (2006) Sivas'taki Genç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Darkot, Besim (1960), İslam Ansiklopedisi, Sivas Maddesi, C. X, İstanbul.

Delican, A. N., ed. (2021). *Bir şehirden daha fazlası Sivas*. (7. Seri) Sivas:SVS Yayınları

Erdem, B. (2007), Sivas şehrinin doğal ve kültürel değerlerinin peyzaj mimarlığı ve turizm açısından değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s.62, Ankara.

Ergöz, R., & Doğan, O. (2020). Kültürel Bellek Mekânı Ve Milli Kimlik Yaratmada Pınarbaşı Ağıtlarının İşlevi. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1(47), 29-43. https://doi.org/10.17498/kdeniz.764046

Erinç, S. M. (2004). *Kültür sanat sanat kültür*. (2. Basım) Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kuzucu, K., (2006). Osmanlı dan Cumhuriyete Şehircilik Mimari ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi. A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu , vol.10, 103-125.

Maktal Canko D. (2014). Müzeler, Oyunlar, Oyuncaklar ve Çocuklar, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Sivas Valiliği, (2002). Sivas 2002 _l Yıllığı. Sivas

Sivas Valiliği, (2005). Sivas Atatürk- Kongre ve Etnografya Müzesi broşürü. Sivas

Ünsal, D. ve Pulhan, G. (2012). Türkiye'de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi. A. Aksoy ve D. Ünsal (Ed.) Kültürel Miras Yönetimi İçinde (ss. 30-65). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yalçın, K. B. (2023). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesinde Mekânsal Analiz Çalışması: Atatürk ve Kongre Müzesi Örneği. STAR Sanat Ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 4(7), 204-223.

Görsel 1. https://www.arkeolojikhaber.com/haber-milli-mucadele-ruhu-ataturk-kongre-ve-etnografya-muzesinde-yasiyor-16504/ 17.01.2025 tarihinde alındı.

Görsel 2. http://3.bp.blogspot.com/xuRn9aiQQ8w/VQlgvjAAdcI/AAAAAAAAFjU/R3m3oR2cDNM/s1600/Kongre_Binasi_Arka_Cadde.jpg 15.01.2024 tarihinde alındı.

Görsel 3. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/82/Atat%C3%BCrk_Congress_and_Ethnography_Museum_in_Sivas_8135.jpg 21.01.2025 tarihinde alındı.

Görsel 4. Fotoğraflayan: Kasım Kılıç (Mayıs, 2024)

Görsel 5. Fotoğraflayan: Kasım Kılıç (Mayıs, 2024)

Görsel 6. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024) Sivas Kongresi Tematik Anlatım bölümündeki bilgilendirme panosundan çekildi.

Görsel 7. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 8-9. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 10. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 11. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 12-13. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 14-15. Bulut, M. (2006) Sivas'taki Genç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Görsel 16. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 17. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 18. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Valiliği, (2005). Sivas Atatürk-Kongre ve Etnografya Müzesi, broşüründen çekim yapıldı.

Görsel 19. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 20. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 21. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 22. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 23. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 24. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 25. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 26. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 27. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 28. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 29. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 30. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 31. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 32-33-34. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 35. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 36. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 37. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 38. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 39. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 40. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 41. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 42. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 43. https://islamansiklopedisi.org.tr/sivas-muzesi 29.01.2025 tarihinde alındı.

Görsel 44. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 45-46. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 47. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 48. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 49. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 50-51. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 52. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 53. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 54. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 55. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 56. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 57. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 58. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 59. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 60. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 61-62. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

Görsel 63. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024). Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi (2005). 1. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, kitabından çekim yapıldı.

Görsel 64. Fotoğraflayan: Neriman Kılıç (Ocak, 2024)

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-21180072-900-411794 27.01.2025
Konu : Doç. Dr. Dilara KARAKAŞ TABAK
(Görevlendirme)

DAĞITIM YERLERİNE

Fakültemiz Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Dilara KARAKAŞ TABAK'ın 07-09 Şubat 2025 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenecek olan II. Uluslararası Kültür, Sanat ve Edebiyat Kongresinin Düzenleme Kuruluna akademisyen temsilcisi olarak online katılması talebi, 2024-Mart ÜAK Doçentlik kriterleri 8.b'de belirtilen "(Diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde, kurum/tüzel kişilik/karar organı tarafından resmi olarak görevlendirilmiş üniversite/enstitü/bilimsel kurum/branş derneği akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur.)" ifadesi uyarınca görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Mehmet Tahir GÜLLÜOĞLU
Dekan V.

Ek:3 Sayfa

Dağıtım:
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölüm Başkanlığına
Sayın Doç. Dr. Dilara KARAKAŞ TABAK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :*BSF69NP48V* Pin Kodu :38962 Belge Takip Adresi : https://ebys.harran.edu.tr/envision/Validate_Doc.aspx?eD=BSF69NP48V&eS=411794

Adres:Harran Üniveristesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı Osmanbey Kampüsü 63000 Şanlıurfa
Telefon:0414 318 3466 Faks:0414 318 3646
e-Posta:egitimfakultesi@harran.edu.tr Web:http://egitim.harran.edu.tr/
Kep Adresi:harranuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Hasari ELAGÖZ
Unvanı: Şef
Tel No: 1506

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ASES
KONGRE ORGANİZASYON YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Sayı : T-100-103 20.02.2025
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. tarafından 07-09 Şubat 2025 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen Ases II. International Culture, Art and Literature Congress'te sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların % 54,1'i yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur. Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 61
Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 28
Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 33
Katılımcı ülke sayısı: 5 ülke
Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (26 bildiri), Romanya (3 bildiri), Pakistan (2 bildiri), İran (1 bildiri), Afrika (1 bildiri), ,

Gereğini arz ederim.

Assoc. Prof. Lokman ZOR
Düzenleme Kurulu Başkanı

İletişim:

Website: https:// kongreases.com
E-mail: kayserikongresi@gmail.com

ASES PUBLICATIONS-2025©
20.02.2025
ISBN: 978-625-95560-9-3